

Мирзо Шукӯрзода

РАЗМОВАРОНИ ҲИНДУКУШ

Душанбе
«Адиб»
2009

ББК 84 Тоҷик 7-4

III-95

Мухаррир *Юсуфҷон Аҳмадзода*

III-95 Мирзо Шукурзода. Размоварони Ҳиндукуш.

– Душанбе: «Адиб», 2009, 480 сах.

Хуросони Бузург, ки мо, тоҷикон, бар он ифтихор меварзем, қисматҳое аз Афғонистони имрӯз, Тоҷикистон ва бахшҳое аз Эронро дар бар мегирад. Ин пораҳо бо сабабҳои гуногун муддате аз ҳам ҷудо монданд ва ин ҷудой мӯчиби бисёр ғоҷаҳои миллии дар ҳар се кишвар гардид. Дар ин китоб сарнавишти миллати сарафрои тоҷик, ба вижа тоҷикони Афғонистон ва мушкилоте, ки дар сад соли охир бар сари онҳо омад, мавриди таҳқиқи амиқ қарор гирифтааст. Муаллиф таърихи ҳукумати нӯҳмоҳаи шаҳид Ҳабибуллоҳи Калақонӣ, ҳукумати қонунии устод Бурҳониддини Раббонӣ ва шӯҷоати бемислу монанди Қаҳрамони Миллии Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъуд ва дигар размоварони Ҳиндукушро бо далоили мустанад ва забони ғасеҳ рақам задаст.

ISBN 978-99947-64-20-4

© М. Шукурзода, 2009

* * *

Профессор Раббонӣ аз назари шахсияти фардӣ тавонистааст дар сатҳи байналмиллалӣ аз худ эътибор ва тавоноӣ нишон диҳад. Шак накунад, ки Раббонӣ ва Масъуд дар ин ҷабҳа муҳимтарин нақширо хоҳанд дошт.

**Доктор Парвиз Варҷованд,
моҳномаи «Ваҳуман»,
шумораи 17, 1377 саҳ. 10.**

* * *

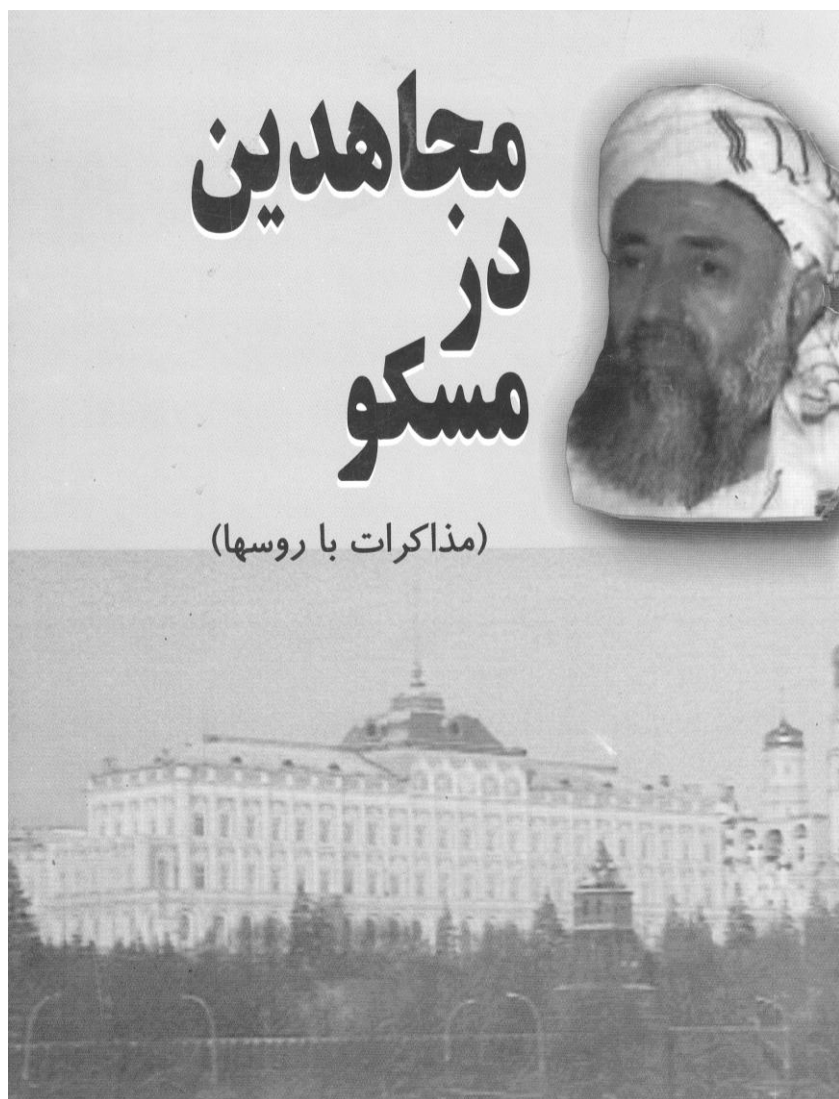
Шахсияти барҷастаи Раббонӣ дар ҷаҳони ислом ва равобити ӯ бо маҳофили илмӣ ва раҳбарии кишварҳои исломӣ ва ҳамчунин созмонҳои исломии кишварҳои арабӣ ба ӯ имкон бахшидааст, то яке аз шомиктарин мақомҳоро дар миёни раҳбарони муҷоҳидони Афғонистон ба даст оварад.

**Борис Громов,
«Артииши Сурх дар Афғонистон»,
ҷони Техрон, 1994, саҳ. 132**

* * *

Бурҳониддин Раббонӣ дар маҳали тақотуи се ҷараёни фикрӣ қарор дорад, ки инҳо аз вижагиҳои Ҷамъияти Исломи Афғонистон аст: 1. Фарҳанги классик. 2. Исломи маънавӣ ва ирфонӣ. 3. Исломи ӯ исломизми сиёсӣ... Талфиқи як чунин тафаккуроте дар ҷаҳони ислом бисёр нодир аст.

**Улер Раво
«Афғонистон: Исломи ва навгарӣ» саҳ. 134**

*Дар оғози ҳукумати муҷоҳидин ҳайати баландпояи давлатӣ аз
Кобул озими Маскав шуд, ки дар раъси он Бурҳониддин Раббонӣ
қарор дошт. (Тасвир аз болои ҷилди ин сафарнома)*

Ба номи он, ки дил қошонаи ӯст

ОҒОЗИ СУХАН

Поёни қарни бист обастани таҳаввулоти ачибу ғариби сиёсии ҷаҳон, махсусан мамолики қораи Осиё буда аст. Ба назари нигорандаи ин нома дар гирдоби ҳаводиси сиёсӣ ва иҷтимоии асри бист Афғонистон беш аз ҳар кишваре бо ин тӯфони ваҳшатзо дасту панча нарма кард. Наздик ба 30 сол (!) ҷанги саҳмнок ва хунине дар сарзамини пора – пораи Афғонистон давом дорад ва ниёғони онҳо агар рӯзгоре лашкари ҷаррори Чингиз ва Темуру Шайбониро ба зону даровардаанд, аммо пас аз пируӣ бар имперотурии англис, ки хуршед дар каламрави он ғуруб намекард, бо ишғолгарони дигаре аз имперотурии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ ба ҷанги муқаддас ва ҷиҳоди сар то сарӣ бархостанд. Онҳо бо берун рондани Артиши Сурх ва поксоии кишвар аз вучуди толибони покистонӣ собит намуданд, ки шӯҷотарин сарбадорони хоки баруманди ориёӣ мебошанд!

Бомбаборони шахру деҳот, террор ва куштори фарзандони миллат, инфичор ва инҳидоми пай дар пай, тавтиа ва дасисаи душманони дохилӣ ва хориҷӣ ва ҳиҷрати миллиёнҳо оворай бегуноҳ ба ғушаву канори ҷаҳон – ин аст бозгӯи фишурдае аз фоҷиаи як миллати сарфароз дар поёни садаи бист!

Дуруст аст, ки империализми ҷаҳонхор саҳнасоии ин фоҷиаи бузург ва дар пайи суд аз чунин ҷанги ночавонмардона буда аст, аммо ҷои таассуф аст, ки ҳамсоягони ҳамзабон ва ҳамкеш бо Афғонистон, ба вижа ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ва Эрон бо сабабҳои маълум ва номаълум дар ин ҳақиқи хонумонсӯз ба тариқи бояду шояд дасти имдод ба бародари дармондаи худ дароз накарданд ва агар Эрони исломӣ ба ду миллион оворай Афғонистон паногоҳ дод (чун Покистон ва Бисёре аз мамолики Аврупо) ва агар раванди муборизаи ватанпарастони Афғонистон бо ишғолгарони Шӯравӣ ва толибони мутаҷовиз дар матбуоти Эрон бозтоби ҷашмигире дошт, аммо Осиёи Миёна аз чунин имконоте бебаҳра ва ҷиҳати кӯмак ба бародарони ҳамхун ва ҳамтақдири худ бо сабаби адами истиклол ва озодиҳо очиз буда аст. Аз он ҷи ки бар сари ҳамсояи мазлум, аммо боғурур ва сарбаланди мо гузашт ва мегузарад, теъдоди зиёде аз шахрвандони Тоҷикистон ва Эрон ҳатто иддае аз рӯшанфикрони ин ду кишвар ит-

тилои кофӣ ва огоҳии шаффоф дар азҳон надоранд. Дар ҳоле ки ба қавли нависандаи амрикоӣ, муаллифи китоби «Рӯҳонӣ, Маркс ва Мучоҳид»,² ки худ таҳлилгари барҷастаи таҳаввулотӣ Шарқ аст, ин амр, яъне беиттилоӣ аз фочиаи Афғонистон, нанг ва мӯчиби сарафкандагӣ мебошад, зеро ба таъбири нигорандаи китоби зикршуда беҳабарӣ ҳамеша мояи хичолат ва шармандагӣ аст³.

Афғонистон ҳамон Хуросони Бузург ва ё Ориёнои кабир аст, ки фақат ду қарн қабл аз рӯзгори мо тағйири ном кард – мисдоки қаламрави оли Сомон ё Бухорои шариф ва Хоразми шӯҳраи даҳр, ки бо табартаксими болшевикӣ аз ҳам пошид ва бо ҳукми доварони кӯртинати он рӯзгор ном иваз карданд. Оре, моро бо Афғонистон ҳамсоя ва ҳамчавор гуфтан кам аст, зеро мо ҳамтаборем, ҳамканорем, дар замин ҳамгахвораем, дар осмон ҳамсайёраем.⁴

Афғонистон худудан сесад сол ба ин тараф бо аҷониб тани танҳо меразмад, вале таслими ҳасм намешавад ва ҷолиб он аст, ки дар гузаштаи дур ва ҳатто дар ҳамин рӯзгори мо, ки бо абарқудрати пархошҷӯе чун Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ ва чингизии кӯртинате мисдоки толибони Покистонӣ дар набард буд, ин миллат ҷароғи илму фарҳангро дар сарзамини оғӯшта ба хоку хун ва хориҷ аз канори он зинда ва поянда нигоҳ дошт. Бузургтарин ховаршиносони ҷаҳон дар осори гаронмоя ва мондагори хеш бар ин нукта таъкид варзидаанд, ки забон ва адабиёти форсии дарӣ, ки дар ганҷинаи тамаддуни башар саҳми арзандае дорад, нахустин бор дар Хуросони Бузург, ки бештари хоки Афғонистонро дар бар дошт, сарбаровард ва дар ҳамон ҷо болид. Яке аз гӯядагони шеърӣ дарӣ Ҳанзалаи Бодғисӣ аст, ки аз умри ӯ 1300 сол сипарӣ мешавад. Ситорагони тобноки тамаддуни исломӣ ва инсонӣ амсоли Маҳмуди Варроқӣ Ҳиравӣ, Фирӯзи Машриқӣ, Абӯшуайби Солеҳ ибни Муҳаммади Ҳиравӣ, Шаҳиди Балхӣ, Абӯшақури Балхӣ ва низ нахустин сарояндагони Шохнома, яъне Абӯалӣ Аҳмад ибни Балхӣ, Абӯмансур Муваффақӣ Ҳиравӣ, ки аз талоядорони шеърӣ адаби форсӣ дар шумор меоянд, ҳама аз сарзамини Афғонистон бархоста буданд, ва имрӯз ҳама сар дар хоки Афғонистон ниҳодаанд.⁵ Ҳафт тан аз навобиғи улуми исломӣ ва адаби форсӣ: поягузори фикҳи ҳанафӣ Имоми Аъзам, мутахаллис ба Имом Ҳанафӣ,⁶ шоир ва файласуфи бузург Носири Хисрав, Аллома Абӯалӣ ибни Сино, офаринандаи Маснавии шариф Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ ва Нуриддин Абдурахмони Ҷомӣ ва Саноии Ғазнавӣ ва Амир Алишери Навоӣ ҳама зода ва парвардаи обу хоки ин диёри хирадофаринанд. Лозим

ба ёдоварист, ки пас аз фурӯпошии хушномтарин давлат дар таърихи Хуросони Бузург, яъне оли Сомон дудмони Ғазнавӣ бар сари кудрат омад ва бо пайравӣ аз улғуи дарбори Бухоро, пуштибонӣ аз илму адаби форсиро пай гирифт ва аз манотике чун Сиистон, Балх, Домғон, Рай, Марв, Хирот, Кобул ва... донишпажӯхон ва фархехтагони рӯзгорро ба дарбор фаро хонд. Дар Ғазна, ки акнун аз шахрҳои захмхӯрдаи Афғонистон ба шумор меравад, дар он рӯзгор шукӯхмандтарин мактаби илму адаби Хуросон ба вучуд омад, ки таърихи фарҳанги ховарзамин амсолашро дар Бағдод, Нишобур, Самарқанд ва Табрез дида аст. Мактаби адабии Ғазна беш аз чаҳорсад шоири маъруфро дар оғӯши худ парвариш дод ва дар ин даргоҳ риштаҳои гуногуни илму ҳунар камолот ва густариш ёфт ва тибқи ишораи нигорандаи китоби Таърихи Ғазнавиён дарбори Ғазнавӣ суннатеро поя гузошт, ки беш аз ҳазор сол давом овард.⁷ Ҳақ ба ҷониби донишманди шаҳири эронӣ ва сарпарастии донишномаи адаби форсӣ устод Ҳасани Анӯша аст, ки дар дебочаи ин доиратулмаориф, ки шомили даҳ чилд аст, менависад: Агарчи имрӯз мардуми Афғонистон ва Эрон дар ду воҳиди сиёсии ҷудогона зиндагӣ мекунанд, дар ҳақиқат, миллате ягонаанд ва дар ҷаҳон камтар ҷоеро метавон ёфт, ки миёни ду миллат ин ҳама ҳаммонандӣ бошад.⁸ Дар Тоҷикистони мо ҷӣ дар замони Шӯравӣ ва ҷӣ дар рӯзгори феълӣ ҷонибдорони андешаи боло буданд ва ҳастанд, ба таври мисол шоири овозаманди тоҷик устод Лоик Шералӣ, ки Балх ва Бухорову Самарқандро маҳди зоишу болиш ва густариши забони дарӣ медонад, ба ин нукта бо лаҳни тунд таъкид меварзад:

*Тоҷику эронӣю афғон ҷаро?
Мо дар ин дунё, ки аз як модарем!*

Афғонистон, Эрон ва Тоҷикистон, ки ба масобаи як рӯҳ дар се бадан хонда мешаванд, мероси фарҳангии муштарак ё метавон гуфт, андӯхтаҳои адабӣ ва ҳунарии воҳиде доранд, ки ёдгори чандҳазорсолаи ниёкони онҳост. Марзҳои сиёсӣ, ки ба дасти бегонагон, ба вижа абаркудратҳое чун императории англис ва ҳуққоми худкомаи Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ барои онҳо таъин гардид, решаҳои пайванди рӯҳӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ миёни ононро як андоза суст кард, миллати воҳидро ба муддати ду се қарн дур аз ҳам нигоҳ дошт, вале ба гусастани ин пайванди ҷонӣ қодир нагашт. Дуруст аст, ки то замони ҳамаи Шӯравӣ ба Афғонистон ағлаб аҳолии

Осиёи Миёна дар бораи мавҷудияти қавми тоҷик дар сар то сари Афғонистон иттилои кофӣ дар зехн надоштанд ва онҳо наметодонистанд, ки дар он сӯи рӯдхонаи Омӯ: Дар Бадахшону Балх ва Ҳироту Гур ва Кобул ва... чӣ мегузарад. Болшевикҳо ҳофизаи таърихӣ ақавомӣ мусулмонро ба ҳадде заиф ва маҳдуд сохтанд, ки касе ёроӣ дарди дил гуфтан ва матраҳ кардани саволе роҷеъ ба тақсимбандии сиёсии марзҳо ва ҷудоиӣ шаҳру устонҳо ва ноҳияҳои Мовароуннаҳр аз сарзамини аҷдодӣ ва меросии худ: Хуросони бузургро надошт. Душманони муштараки миллати Афғонистон барои эҷоди тафриқа ва ҳусумат дар ин сарзамин ва таҳкими пояҳои нерӯи истеъморӣ хеш масоили қавмӣ ва наҷодиро дар ин сарзамин доман заданд, забонеро бар забони дигару қавмеро бар ақвоми дигар ба тариқи маснуъӣ ҳоким сохтанд, бо эҷоди дахҳо гурӯҳ ва ҳизбу фирқаҳои сиёсӣ ва мазҳабӣ базри нифоқ ва душманиро дар сар то сари Афғонистон пароканданд. Истеъмор барои он ки ба аҳдофи тафриқаандозии худ даст ёбад, дар ибтидо аз хонадонҳои салтанатӣ худкома ва заъфу нотавонии сиёсӣ ва ахлоқии онҳо истифода кард ва бо дастҳои табоҳӣ аҷнабиён пояи зулм, нобаробарии иҷтимоӣ, ангеаҳои фашистӣ ва қабилাগароиро дар ин сарзамини аҳуруӣ таҳким бахшид. Баъдан тарбият ва парвариши кадрҳои марксистӣ мӯҷиби рӯи қор омадан коммунистҳо ва юриши Шӯравӣ ба Афғонистон гардид. Ҷиҳоди таърихӣ ва муқаддас алайҳи режими дастнишондаи Кобул ва артиши ҳуношоми Сурх ва пирӯзии муҷоҳидин дар ин набард, фатҳи Кобул ва таъсиси давлати исломии Афғонистон бо роҳбарии устод Бурҳониддин Раббонӣ ва Масъуди шаҳид — ин ҳама дастовардҳои ҷашмгир ва азими таърихӣ, ки дар баҳои ҳуни ҳазорҳо тан аз шаҳидони оворайи кӯҳу қамар ва харобии қасаба ва рустоҳои бешумор ба даст омад, рақибони сиёсии Афғонистон ва душманони таърихӣ ин сарзамин ва ҳамсоягонӣ ҳасуд ва ҳомандеши он ва теъдоде аз раҳбарони худҳоху ҷоҳталаби ҷиҳодиро даступча ва ғамгин сохт. Онҳо аз вучуди коммунизм дар Афғонистон ва густариши сояи Амрико ва Англис дар ин хитта ҷун ҷин аз садои Бисмиллоҳ дар таҳлуқа ва ҳарос буданд. Аммо вақте ки ин хатари муҳлик аз байн рафт (агар возеҳтар бигӯем, муҷоҳидин ҷун ин нигарониро аз байн бурданд), онҳо аз ғояти рашқу нотавонбинӣ ва андешаи аз даст рафтани мановфеи сиёсӣ ва иқтисодии худ, даст ба иқдомоти аҳриманӣ заданд: муборизаи беа-мон бар зидди давлати устод Раббонӣ ва нерӯҳои наҷотбахши шаҳиди қаҳрамон Аҳмадшоҳи Масъуд аз ҷаҳор самт бо ширкати

хамсангарони онҳо ва бо кӯмакҳои ошкоро ва пасипардагии Покистон ва Амрико ва Арабистон ва чанд кишвари ҳамсоя бо Афғонистон шурӯъ шуд¹⁰ ва саранҷом ин ҳукумат водор ба тарки Кобул гардид. Дастӣ истеъмор нерӯи ба истилоҳ «тозанафас ва начотбахшу эҳғари ислом», яъне толибонро аз марзҳои Покистон бо миллионҳо доллари Амрикоӣ ва мудернтарин аслиҳа ва ҳавопаймоҳо, пас аз ҷанги ҳаста-кунанда, ки беш аз бист сол дар ин сарзамин доман густурда буд, мучаддадан вориди сахнаи хун ва нифоку фитна намуд. Тамоми нерӯҳои ҷиҳодӣ аз Қандаҳор то Нангарҳору Ҳирот ва Ҳилманду Балх бар асари тӯфони толибӣ туфиданд ва Ҳикматёр ва Сайёф ва Дӯстум ба Эрон ва мамолики арабӣ ва Туркия рӯ панаҳ карданд, ба ҷуз устод Раббонӣ ва Масъуд, ки бо иттиқо ба Худои хеш дар паноҳи саҳраҳои Бадахшон бо толибони мутаҷовиз ва воқасгаро дар набард ва дар дифоъ аз меҳани аҷдодии хеш сина сипар карданд. Саранҷом дар ин мубориза Масъуд ҷоми шаҳодат ба сар кашид. «Толибони начотбахш» дар таърихи Афғонистон онҷунон лаккаҳои нангин аз хеш боқӣ гузоштанд, ки ба қавли андешамандони дохилӣ ва хориҷӣ мусулмонони Хуросон ва Мовароуннаҳр мисдоқашро ҳатто аз муғулу чингиз надида буданд. Аҳолии Кобул баъд аз фирор ва ғурупошии Толибон дар кӯчаҳои шаҳрашон шодмонӣ ба по карданд. Мардон ришҳои балнду жулида ва балмаии худро дар салмониҳо (11) ислоҳ карда бо лабҳанде тамасхуромез ва ёдоварии режимҳои гузаштаи дуру наздики Кобул раҳмат ба кафандузди аввал меғуфтанд, аммо онҳо ба ин нукта пай бурданд, ки заволи Давлати Мучоҳидин мӯҷиби зуҳури толибони хомандеш ва идомаи харобӣ ва қатлу куштор дар Афғонистон шуд. Ин ҷо пурсише матраҳ мешавад, ки оё дӯстони душманнасақ ва душманони дӯстномӣ мардуми Афғонистон, ки бо сарнавишти ин миллат 30 сол бозӣ карданд, аз ин таҷрибаи талх сабақ ва ё натиҷае гирифтанд ё хайр? Адами иттиҳод миёни ақвоми мусулмони Афғонистон, заъфи ҳофизаи таърихӣ, нотаваҷиб дар шинохт ва ташҳиси дӯст аз душман, нодида гирифтани арзишҳои исломӣ ва миллий, ҳатто метавон гуфт, муздурӣ барои аҷнабиён ва нерӯи бегона ҷӣ ҳасороти ҷуброннопазире дар ҷомеа ба бор овард? Чаро дар Шӯравии собиқ ҳеҷ андешаманди мусулмоне аз ҳамлаи Артиши Сурх ба хоки Афғонистон садо дар наёвард? Дар ҳоле, ки донишмандони тирози аввали Русия, амсоли академик Сахаров ин тачовузро маҳкум карданд ва ба боди интиқод гирифтанд! Дар Афғонистон, дар ин сарзамини ҷангзада акнун ки ҳукумати ҳуқуқбунёд, тибқи интиҳоботи сар то сарии кишвар рӯи кор омада

аст, дурнамои сиёсат, иқтисод ва сулҳ ва оромишро чӣ гуна метавон арзёбӣ кард?

Донишвари покманиш¹² устод Начиби Моили Ҳиравӣ навишта аст: ақвоми гуногуни сарзаминҳои арабӣ пас аз ватани ақидатӣ ватане доранд фарҳангӣ ба номи ватани арабӣ. Аҷам низ дар минтақаи мо ватане дорад фарҳангӣ, ки сохтори он дар дарозии таърихи бештар ва низ амиқтар бо забони форсии дарӣ таҷассум ёфта аст, ба ҳамин чихат метавон аз он ватани фарҳангии форсизабонон, форсидонон ва форсигӯён ном бурд. Қаламрави ин ватан ончунон фарох ва дароздоман аст, ки на танҳо форсизабонон, балки форсигӯён ва форсидононро низ дар самими қалб ва батни худ ҷой медиҳад.¹³

Начиби Моили Ҳиравӣ орзуи таъсиси ватани фарҳангии форсизабононро дар сар мебарвард. Некӯ мутталиъем, ки дар мамолики арабӣ ташкилоти бонуфузе бо номи Иттиҳодияи Кишварҳои Арабӣ вучуд дорад. Кишварҳои туркиабори дунё аз ҳамбастагӣ ва иттиҳоди муктадире бархурдоранд. Тамоми миллият ва ақвоми аврупоӣ баъд аз паёмади ҷангҳои аҳмақона харобӣ ва ғалат ва нақбатро дар хуну пӯсти худ санҷиданд. Аврупоҳо дар поёин қарни бист хонаи воҳид барои ҳамаи аврупоиён эълон намуданд. Онҳо акнун бидуни кӯҷактарин нигаронӣ аз ояндаи меҳан ва фарзандони хеш дар саодат ва оромӣ умр ба сар мебаранд. Пас ин ҷо саволе пеш меояд, ки дар Афғонистон ва Эрон Тоҷикистон ба қавли устод Ҳасани Анӯша (донишманди Эронӣ) дар ҳақиқат, агар миллати ягонаем ва мутафаккироне амсоли Лоик Шералӣ (аз Тоҷикистон) ин се миллатро зода ва парвардаи як модар мешуморанд, пас оё орзуи Начиби Моили Ҳиравӣ (аз Афғонистон) дар бораи эҳёи ватани фарҳангии форсизабонон бароварда хоҳад шуд ё не? Ин ҳама риштапурсишҳо ва чанд мавзӯи дигарро нависандаи ин сатрҳо бо иттиқо бар манобеи мӯътабари таърихӣ, бардоштҳои шахсӣ ва дидгоҳҳои андешамандон ва муҳаққиқони хориҷӣ ба риштаи таҳрир кашида аст.

Дар ин китоб афзун ба он чи ки дар боло таъкид шуд, сухан аз ҳадамоти таърихӣ ва фаромӯшношудани устод Бурҳониддин Раббонӣ ва солори шаҳидони Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъуд дар набард алайҳи душманони дохилӣ ва хориҷии Афғонистон ва таъсиси давлати қонунманди ин кишвар дар миён аст. Ҳукумати мучоҳидин бо раҳбарии ин ду абармарди таърих ҷаҳд намуд, то машруияти комилан навинеро дар Афғонистон созмон диҳад. Ҳукумати Раббонӣ бори нахуст дар таърихи Афғонистон асбоби мушоракати қавмиро фароҳам оварад. Ба ақвоми гуногуни кишвар ҳақ дод, ки дар сохтори

сиёсӣ ва иҷроии давлат сахим бошанд. Давлати устод Раббонӣ бино бар таъйиди аксари соҳибназарон, эҳсоси масъулияти миллӣ, минтақа ва ҷаҳонро дошт.¹⁴ Ин ҳукумати давронсоз аз назари фикрӣ ва илмӣ ба маротиб тавонмандтар аз режими нангини салтанатӣ ва қабилай ва натианализими қавмӣ ва ҳатто сотсиализми таҳмилӣ буд ва бо зухур ва ҳузури хеш тавонист андешаи иртиҷоии «паштунӣ будани кишвар»-ро, ки ҳамвора таъкид мешуд, барҳам занад. Бидуни тардид, ҳадамоти ҷиходии шахсиятҳое амсоли Ҳикматёр, Сайёф, Мавлавӣ Муҳаммаднабӣ, Мавлавӣ Юниси Холис, Пир Соҳиби Гелонӣ, Сабғатуллоҳи Мучаддадӣ, ки ҳамагӣ аз қавми паштунонд, дар таърихи Афғонистон фаромӯш нахоҳад шуд, вале тибқи таҳлилҳо ва арзёбии доктор Паҳлавон, инҳо нуфузи чандоне дар миёни ақшори мухталиф касб накарданд. Иддае аз онҳо аз фарҳанги омиёна ва суннатии паштувон дур афтода буданд. Аммо тибқи таъкиди доктор Паҳлавон, тоҷикон, ки ҳамвора мебоист бо эҳтиром гузоштан ба паштунҳо ва ҳамгомӣ бо онҳо дар роҳравҳои қудрат нуфуз кунанд, дар асри ҷиход раҳбарони тироzi аввалро ба ҷомеаи Афғонистон арза карданд ва нишон доданд, ки беш аз паштувон ба унсури миллат, яъне омезиши қавмӣ дар ин кишвар дилбастагӣ до-ранд.¹⁵

Ҳукумати мучоҳидин иҷоза надод, ки таърих дубора тақрор шавад: Яъне як қавм бар ақвоми дигар ҳукумат кунад ва бар онҳо ситамҳо раво дорад ва бар ҳузури онон соя биафканад, ин ҳам дар ҳолест, ки дар набард алайҳи ишғолгарон ҳама ақвоми кишвар, ба вижа тоҷикон дурахшиши ҷашмгире аз худ нишон доданд. Аммо яке аз сабабҳои аслий, ки мӯҷиби эҷоди монеаҳо ва саранҷом сукути ҳукумати Раббонӣ гардид, ҳамин вижагӣ ва хусусияти давронсозии ин ҳукумат буд.

Устод Раббонӣ фаъолиятҳои сиёсӣ ва масири муқовиматро қай ва аз ҷӣ тариқ оғоз кард? Маҳоратҳои Аҳмадшоҳи Масъуд дар заминаи фармондеҳӣ аз кадом сарчашмае маншаъ гирифт ва аз ҷӣ тариқ шӯҳрати ҷаҳониро касб кард? Асри мучоҳидин бо ин ки хотираи дурахшони давронсозе аз худ бар ҷо ниҳод, оё ба ин зудӣ аз ҳофизаи таърихии миллати Афғонистон камранг ва ё зудуда хоҳад шуд? Мо зимни пажӯҳиш ва бо иттиқо ба асноди мӯътабар ва назароти иддае аз андешамандони дохилӣ ва хориҷӣ талош намудем, ба ин пурсишҳо посухҳое гуфта бошем.

Кобул – Душанбе, 2006 – 2008.

Пайнавишт:

1. Таъбири зикршуда дар таълифоти бисёре аз таърихнигорони ҷаҳон борҳо зикр ёфта аст.
2. Ролф А. Ч. Магнус – Адан Набӣ. Афғонистон: Рӯҳонӣ, Маркс ва Мучоҳид. Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмиллалӣ, Техрон, 1380 с. 8.
3. Ҳамон ҷо.
4. Иқтбос аз устод Лоиқ Шералӣ аст, ки дар китоби Парниёну ҳариру абришим, таҳияи Мирзо Шукурзода, Техрон, 1382 с. 18, омадааст.
5. Донишномаи адаби форсӣ ҷ. 3. Техрон, 1371, с. 2.
6. Дар китоби Таърихи ғазнавиён, навиштаи Адмунд Босурт ҷ.1. Техрон. 1371 с. 26. омада аст: Нӯҳ ибни Наср (943 – 954 м) Имом Ҳанафӣ Абӯлфзал Муҳаммади Асламӣ – донишмандтарин фақиҳи асрашро ба вазорати худ баргузид.
7. Ҳамон манбаъ.
8. Донишномаи адаби форсӣ, ҷ. 3. с. 2.
9. Ишора ба фармудаи Аллома Иқболи Лоҳурӣ, ки гуфта: Миллати оворайи кӯҳу камар, дар ҷабинаш дидаам чизи дигар.
10. Аксари соҳибназарони ҷаҳон ва афғоншиносон рӯи ин нукта таъкид варзидаанд.
11. Салмонӣ – дар Эрон ороишгоҳ ва дар Тоҷикистон сартарошхона ё хонаи зинат мегӯянд.
12. Ин таъбири мӯҳтарамонро устод Лоиқ Шералӣ дар тавсифи донишманди тавоноӣ Афғонистон Начиби Моили Ҳиравӣ ба кор баста аст.
13. Н. М. Ҳиравӣ, Бигзор, то аз ин шаби душвор бигзарем (иқтибос аз китоби Парниёну ҳариру абришм) с. 21.
14. Ч. Паҳлавон. Афғонистон: Асри мучоҳидин ва баромади толибон, Техрон 1378 с. 204.
15. Ҳамон манбаъ, с. 42.

ФАСЛИ АВВАЛ

ЗАРБИ ХУДРО ОЗМУДАН ЗИНДАГИСТ

*Мо кистем? Бухоро кучост?
Большевик кист?*

Бурҳониддин Раббонӣ имрӯз тобноктарин чехраи сиёсӣ ва метавон гуфт, фарҳангӣ ва ирфонии Афғонистон ва минтақа аст ва ман дар раванди дидор ва сӯҳбатҳои мутааддид, ки бо шахсиятҳои намоёни ин кишвар ва мамолики ҳамсоя бо Афғонистонро доштам, ин нуктаро аз ҳар кадоми онҳо шунидам. Муҷоҳидини қаҳрамон бо раҳбарии ӯ бар асари мубориза ва талошҳои сиёсӣ ва мусалаҳонаи хеш чархи таърихро иваз намуданд ва онро водор сохтанд, то ба муроди ақвом ва миллатҳои мазлум ва қарнҳо ба ин тараф азияткашидаи Афғонистон бичархад! Ҳамон тавр ки ин ормони инқилобиро Ҳофизи лисонулғайб бо ғурӯр ва ифтихори баланд суруда аст:

*Чарх барҳам занам ар ғайри муродам гардад,
Ман на онам, ки забунӣ касам аз чархи фалак!*

Раббонӣ роҳи ниҳоят пурхатар ва кӯҳу куталҳои печон ва махуфери паси сар кард, чун Халили Худо дил дар оташи инқилоб андохт, қодӯи найранг ва дасоиси пай дар пайи душманони нотавонбини дохилӣ ва хориҷиёни то дандон мусаллаҳ ва мучаҳҳазро бо иттиқо ба нерӯи ақлонӣ ва ёрию мадад аз Худои хеш шикаст. Пас аз чандин мулоқот ва дидор, ки бо устод Раббонӣ ва мушовирини ӯ доштам, нияти таълифи рисолаеро рӯи мавзӯи инқилоби Афғонистон, ба вижа асри сууд ва сукути муҷоҳидин ва дурнамои ояндаи ин кишвар матраҳ намудам. Дар оғоз пешниҳоди чунин тарҳе бароям саҳт буд, ҳарчанд ҳама умр ба ҳар вачаб хоки ин кишвари азиз ишқ варзидаам. Ба масобаи ватани аслии хеш бароям гиромӣ буда аст обу хоки ин сарзамини муқаддас, ки дар домони покаш навобиғе чун Саноии Ғазнавӣ, Носири Хусрави Балхӣи Қубодиёнӣ, Заҳири Форёбӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣи Румӣ, Мавлоно Абдулрӯҳмонӣи Ҷомӣ, Ҳоча Абдуллоҳи Ансорӣ, маъруф ба Пири Ҳирот ва даҳҳо бузургони илм ва ҳунарро парварда аст.

Худудан бист сол аз таҳсилоти Ҷомии бузург дар мадориси олии Самарқанд сурат гирифт. Наққоши мониқалам Камолиддини Бехзоди Хиротӣ ифтихори мардуми хунарпарвари Осиёи Миёна, ба вижа тоҷикон аст ва ҳадамоти фарҳангии ду тан аз подшоҳони ин марз: Султон Маҳмуди Ғазнавӣ ва Ҳусайн Бойқаро ва вазири мударбири ӯ Амир Алишери Навоиро дар эҷоди мактаби адабӣ ва фаро хондани садҳо тан аз аҳли қалам ба дарборашон наметавон фаромӯш кард. Афғонистон ки худудан се қарн пеш аз рӯзгори мо чузъе аз сарзамини Хуросони Бузург махсуб мешуд, бо сабаби набуди ҳуққоми бумӣ ва адами иртибот бо сарзаминҳои аҷдодии қавми тоҷики Осиёи Миёна, ба вижа Бухоро ва Хоразм ва пеш омадани ихтилофи мазҳабӣ бо Эрон ва дасисаи англис ва рус дастхӯши ҳаводиси нобасомони сиёсӣ гардид. Дуруст аст, ки ин миллати силахшур ва фарҳангофарин аз гирдоби хун ҳамвора бо сарбаландӣ берун омад, аммо ҳаводис ва фочиаи 30 соли охир аз асафбортарин саҳфаҳои таърихи Афғонистон аст, ки қалам аз ёдоварии он хун мегирад. Аз ин рӯ банда чун иддаи зиёде аз муҳаққиқони Тоҷикистон, Эрон ва шаҳрҳои бостонии Самарқанду Бухоро дар нисбати сарнавишти бародарони афғонистонии хеш ҳаргиз бетафовут набудаам ва мавзӯи мавриди назар соҳиби ин қаламро пайваста ба пурсишҳо ва мутолиаву таҳқиқ ва таҳлилҳо таҳрик намуда аст.

Дар баҳори соли 1992 пас аз фурӯпошии режими Начибуллоҳ, муҷоҳидин қудратро ба даст гирифтанд ва ин ҳукумат дар Кобул ва хориҷ аз он худудан даҳ сол арзи ҳастӣ кард. Давлати муҷоҳидинро он айём ва имрӯз низ баъзе аз афрод «Давлати Раббонӣ» мегуфтанд ва мегӯянд. Дар тамоми осори пажӯҳишгарони ҳақбин ва бетараф, ба вижа соҳибназарони хориҷӣ ва теъдоди зиёде аз андешамандони афғонистонӣ ва эронӣ аз бартарӣ ва вижагиҳои хоси Давлати Муҷоҳидин бо роҳбарии устод Раббонӣ сухан рафта аст, ки мо ин мавзӯро дар мавриди муносиб дар ин рисола муфассал пажӯҳиш хоҳем кард. Муздурони дохилӣ бо кӯмак ва даҳолати теъдоде аз режимҳои худкомаи минтақа дар раванди таҳким ва густариши ҳукумати муҷоҳидин ҳалал эҷод карданд, вале натавонистанд онро шикаст диҳанд. Пас аз поёни ҷанг бо Шӯравӣ, ҷанги тозае дар Афғонистон ба роҳ афтод. Ин навбат нерӯҳои аҳриманӣ бо номи толиб ё Толибон ба кишвар сар дароварданд, ки мудернтарин аслҳои Покистонӣ ва миллионҳо доллари амрикоӣ дар бағал доштанд.

*Устод Раббонӣ дар оғози роҳи мубориза ва талош
барои истиқлоли кишвар*

*Шаҳид Аҳмадишоҳи Масъуд – парвардаи мактаби фикрӣ
ва ҷиҳодии устод Раббонӣ*

Онҳо 95 дарсади хоки кишварро ба шумули Кобул фарочанг дароварданд, тамоми сарони маъруф ва машҳури ҷиҳод ба хориҷ аз кишвар бо суръат фирор карданд, ба ҷуз устод Раббонӣ ва фармондеҳи нерӯманди мактаби ӯ шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд!

Ин ду абармарди таърих аз фарози қуллаҳои Ҳиндукуш ва ситеғи кӯҳҳои Панҷшер ва Бадахшон пайки муқовимат ва пойдорӣ ба гӯши ҷаҳониён расонданд: То як вачаб ҳоке аз ин ватан зери пой мо бошад, бо душман хоҳем ҷангид! Онҳо дар аҳди ҳеш устувор монданд, аммо бо баҳои хуни даҳҳо тан аз шаҳидони гулгункафан, ки солори ин шуҳадо шери ҷаёни Панҷшер Аҳмадшоҳи Масъуд аст. Албатта, дар ҷаҳон кам нестанд бузургмардоне чун Раббонӣ ва Масъуд, ки сарнавишти онҳо бо таърихи кишварашон ва мардуми он гирех хӯрда аст.

Зиёд будаанд ва имрӯз низ вучуд доранд чунин саодатмандоне мисли муҷоҳидини ҷон дар каф, ки нависандагони аврупоӣ ононро фидоӣёни роҳи ҳақ ё сарбозони Худо ном бурдаанд. Рӯи ин мавзӯ ва масъалае, ки зикр шуд, ба устод Бурҳониддин Раббонӣ пурсишҳое аз банда матраҳ гашт. Ба таърихи 28 сентябри 2006 аз устод хоҳиш намудам, ки соате чанд аз вақти гаронмояи худро дар ихтиёри ин мусофир бигзоранд, то аз ин сафар ва аз ин дидор дасти тухӣ барнагардад. Нигоранда бо вучуди итлооте, ки дар бораи роҳи инқилобии профессор Раббонӣ ва абъоди мухталифи зиндагӣ ва разму пайкори ӯ ва Масъуд дорад, боз ҳам инҳо ба назарам кофӣ нест ва ман мецоҳам баёни зиндагӣ ва набарди ононро аз забони устод бишнавам. Аввалин, пурсише ки аз ӯ ба амал омад ин буд: «Ишқи малакутӣ ба сарнавишти миллати сарфароз, аммо ҷабрдидаи Афғонистон ва ҳифзи арзшҳои исломӣ дар ин сарзамин, кай ва аз ҷӣ тариқ дар дили Шумо оташ афрӯхт ва таҳрик ба мубориза ва инқилоб намуд? Нахуст аз муҳити хонавода ва фазое, ки он ҷо камол ёфтед, барои мо ва алоқамандони ин мавзӯ сӯхбат кунед.*

Устод Раббонӣ: – Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим. Ман дар соли

* Ҷунонки дар бахшҳои дигар аз ин китоб хоҳед дид, зиндагиномаи раҳбари пеши-ни давлати исломии Афғонистон устод Раббониро ҳатто рақибони сиёсатшан ба таври муфассал ва албатта бо баъзе аз иштибоҳҳои хурду рез ба қалам додаанд. Дар таълифоти дигаре аз афғоншиносони дохилӣ ва хориҷӣ низ ишораҳо дар ин бора мавҷуд аст. Аммо зикри ин мавзӯ аз забони ин марди роҳи ҳақ на танҳо барои нигоранда, балки барои хонандаи арҷманди мо низ муассир хоҳад буд ва мо қӯшиши намудем, ки одоби ҳифзи амонатро риоят намоем ва дахле дар наҳваи баён ва забони ҳамаҷӯшти ғиромии худро надишта бошем.

1942 мелодӣ дар гузари Девонбегии шаҳри Файзобод** ба дунё омадам. Падарам мулло Муҳаммадҷусуф аз олимони фикҳ маҳсуб мешуд ва мардуми қabilaи мо худро аз Яфталитҳо мешуморанд. Модарбузургам – ҳамсари домullo Алӣ овони хурдсолӣ бароям қиссаҳои ҷолиб мегуфт ва шавҳараш аз хатмкунандагони мадрасаи Бухорои шариф ва худӣ ӯ зане обид ва дорои таҳсилоти маҳдуде буд. Аввалин таъсироте, ки дар андеша ва тафаккури ман роҷеъ ба шинохти дунёи ислом, шаклгирии шахсияти мазҳабӣ ва муборизаҳоям пайдо шуд, маҳз аз ҳамин муҳити хонавода сурат гирифт. Модарбузургам дар масоили фароиз, (амри вочиб, ки бояд ба ҷо оварда шавад, монанди намоз ва рӯза ва соири вочибот) ки яке аз бахшҳои умдаи мерос дар илми фикҳ аст, огоҳии зиёде дошт. Занҳои деҳ дар мавриди гуногуни марбут ба саҳм ва мерос ба ӯ мурочиат намуда, посухҳои каноатбахшро дарёфт мекарданд. Ман дар ҳавои қисса ва афсонаҳои ширини модарбузург калон мешудам. Аз ҷумлаи қиссаҳои марғубӣ ӯ марбут ба Бухоро буд. Вақте аз ин боб сухан меовард, чашмонаш пур аз ашк мешуд ва аз шиддати дард замзама мекард:

*Во ҳасрато, ки мулки Бухоро хароб шуд,
Дин шуд залилу душмани дин комёб шуд.*

Мо маъмулан ба модарбузург «момо» мегӯем ва ман аз ӯ пурсидам:

« – Момо, Бухоро кучост? Чаро ба ёди ӯ гиря мекунӣ?»

Модарбузург дигар сари ҳасрат ва андӯхро боз кард ва лаб ба шиква кушод: Аз сифоти Бухоро, аз он ки Бухоро маркази тамаддуни исломӣ буд, аз таърихи пуриктидори Бухоро, аз мардуми сарбаланд ва ҳунарпарвараш соатҳо бо ҳамон гӯиши ҷаззоби худ ҳарф мезад, аз ҳамлаи ваҳшатбори болшевикҳо, ки мӯчиби қатли ҳазорон нафар ва таҳриби шаҳри Бухоро шуда буданд, бо қалби пурхун қиссаҳо мегуфт. Ин қиссаҳо дар рӯҳи мани хурдсол таъсири аҷибе гузошт, то ҷое, ки кунҷковиям боло мерафт ва саволҳои зиёде ба модарбузург меодам: «Болшевикҳо кистанд? Аз кучо омаданду чӣ тавр шуд, ки Бухороро гирифтанд? Онҳо ба чӣ хотир мусулмононро куштанд ва...?»

*** Маркази Бадахшони Афғонистон, ки ин вилоят ноҳияҳои Ҷирм, Рустоқ, Зибок, Шугнон, Вахон, Рог, Шаҳри Бузург, Яфтал, Кишм, Диромро дар бар мегирад. Бинобар навиштаи Аҳмад Нодирхон, Файзобод доруссудури Бадахшон пиндошта мешуд. Нигоҳ. «Раҳнамои Қатаган ва Бадахшон» Кобул, 1374 с. 115.*

Момо ҳамвора ба пурсишҳои бешумори ман муфассал посух меод. Дар поёни ҳар сӯҳбат дареғи Бухоро ва фарзандонаш, афсӯси уламову шуаро ва мадрасаву макотибро меҳӯрд. Падари ӯ ҳам чӯзи таҳсилкардагони ҳамон мадорис буд. Бача будам ва ҳар шаб, ки бедор мешудам, моморо машғули ибодат медидам. Шабзиндадор буд, намози таҳачҷуд меҳонд ва ба рӯи падараш, ки мударрис мадориси Бухоро будааст, ғотиҳа меҳонд, дуо ва муноҷоту наът замзама мекард. Ин манзраҳо аз ҳамон даврони бачагӣ дар зехнам часбид ва таъсири амиқ гузошт. Покизагӣ ва назофатро, ки чӯзе аз имон аст ва тиловати Куръони каримро низ ҳидоят миенамуданд, ба вазифашиносӣ ва ахлоқи нек тавсия мекарданд. Ин суфориш ва дастурот маро ба ҳештаншиносӣ во медошт, пурсишҳое дар мағзам меҷархид: Мо кистем? Бухоро кучост? Чаро чунин иттифокҳое афтод? Ва амсоли ин...

Конунӣ адабии хонавода

Дар паҳлӯи хонаи мо дар Файзобод мадрасаи Девонбегӣ, ки онро мирҳои собиқ таъсис дода буданд, вучуд дошт. Он воқеан аз мадориси қавӣ ва маркази маъруфи илмӣ маҳсуб мешуд. Домуллоҳои он ҷо ба мардум тадрис ва таъдиб медоданд. Дар кӯшхонаи мо (хонаи меҳмонпазирӣ) низ ҳамин уламо тақрибан ҳар ҳафта ё ҳар моҳе ҷамъ меомаданд ва маҷлису маҳофили илмӣ доир мекарданд. Мо, хурдсолон, ки барояшон ҷою нон меовардем, аз ғайзи ин нишастҳо баҳраҳо мебуридем ва кам-кам сабақ ҳам меомӯхтем. Чунон ки ғуфтам, мадрасаи Девонбегӣ дар он рӯзгор маъруфтарин конунӣ илмӣ шаҳри мо маҳсуб мешуд, ки толибилмон ва уламои зиёдеро ҷамъ оварда буд. Падарбузургам марҳум домулло Муҳаммадшариф яке аз донишмандони машҳур ва аз солиқони тариқати нақшқабандия буданд. Эшон аз муршидони саршинос ва як фарди рӯхонӣ буданд. Ман қабл аз он ки ба синни мактабӣ бирасам, китобҳои дарсии бародарам Муҳиддинро, ки аз ман се сол бузургтар буд, медидам ва аксҳои ҳайвонот ва дарахтон диққатро ҷалб менамуд. Бидуни он ки сабти ном кунам, ман ҳам ба синфи бародарм мерфтам ва дар қанори ӯ менишастам, вале ба далели хурд будан исми ман дар дафтари ҳозирӯ ғойб навишта нашуда буд. Он ҷо танҳо як нафар, ки ўро «Мир-соҳиб» меуфтанд, ҳам муаллим буд, ҳам сармуаллим ва ҳамаи қорхоро дар мадраса худи ӯ анҷом медод.

Мактаби мо он замон нӯҳсола буд, ки имрӯз онро литсейи духта-

ронаи Махфӣ (мавсум ба номи бонуи шоир Махфии Бадахшонӣ) меғӯянд.

Замони имтиҳон фаро расид. Муаллими мо Мир-соҳиб, худояш биёмурзад, пирамарди бисёр хубе буд ва ба падарам эҳтироми зиёде дошт. Ў аз ман дар поёни таҳсил имтиҳон гирифт ва бо шухӣ пурсид: Ту ҳам чизе ёд гирифтӣ? Тақрибан ба ҳама пурсишхояш посух додам. Фавран номи маро дар феҳристи толибилмон навишт ва баҳои маро комёб ниҳода ба синфи ду интиқол дод. Ба ин тариқ, ман ду сол аз давраи шогирдӣ пеш рафтам. Таҳсил то синфи нӯҳ дар ҳамин мадраса идома пайдо кард. Ногуфта намонад, ки ман ҳамсабаке доштам бо номи Тоҳири Бадахшӣ, ки баъдан раҳбари ҷунбиши миллий* шуд ва мо ҳар ду дар амри таҳсил бисёр ҳамчашмӣ доштем, ҳарчанд ба сол аз ман бузургтар буд, вале бисёр рафиқи шафиқ будем.

Он замон, мутаассифона, маҷалла ва рӯзномаҳо дар дастрасӣ қарор надоштанд, вале пайваста девони Ҳофиз ва Бедил, дostonҳои ҳамосии Амир Ҳамза ва амсоли онҳоро мутолиа доштем. Шоҳномаи безаволи Фирдавсӣ ва дигар ҷангномаҳо моро ба гузаштаҳо мебард ва тавачҷӯхмонро ба набарду муборизаҳо маътуф медошт, моро баъзан ба вачд меоварад ва баъзе вақт мегирёнд. Дуруст дар ҳамон даврони таҳсил дар мадраса буд, ки маҷаллаи Дунё, ургони ҳизби «Тӯда»-и Эрон ба дастам расид. Кам-кам аз мутолиаи ин нашрия фаҳмидам, ки «Тӯда» шабоҳатҳое ба ҳизби коммунистро дорад ва пайгири аҳдофи он аст. Боз ба ёдам омад, ки Бухорои шариф ба даст чонибдорон ҳамин гурӯҳҳо хароб шуд. Аз он ба баъд бисёр меҳостам дар бораи «Тӯда» ва тӯдаиён ва аҳдофи онҳо иттилои бештаре дошта бошам. Чун дар ғӯшае дурдаст ва дастнорас ва дар муҳити хонаводае, ки васфи онро овардем, парвариш меёфтам, як ҳисси мубориза ва талош ҳамроҳ бо такво ва ибодат дар мо қувват мегирӣфт. Албатта, бо тавачҷӯх ба иттилооти андаке, ки аз ҷаҳони муосир доштем, ин эҳсос торафт густариш пайдо мекард. Баъдан боз ҳам аз Эрон маҷаллае бо номи «Сиёҳ ва сафед» ба дастамон расид. Мо матолиби ин нашрияҳоро ҳамроҳ бо Тоҳири Бадахшӣ хонда баррасӣ мекардем ва назароти худро баён медоштем. Албатта, ин маҷаллаҳо бо амри тасодуф гоҳ-гоҳе ба дасти мо мерасид...

* Тоҳири Бадахшӣ аз тобноктарин ҷеҳраҳои сиёсии Афғонистон дар даврони Довуд ва замони рӯи қор омадани коммунистҳо дар Афғонистон буд. Ў ва ёрониаш бори бори нахуст дар таърихи Афғонистон ҳизби системаи миллиро дар давраи режими Довудхон таъсис намунд. Тоҳири Бадахшӣ дар соли 1979 ба дасти Ҳафизуллоҳ Амин ба шаҳодат расид.

Танҳо литсеи Абӯҳанифа!

Дар даврони донишомӯзии мо режими вақт бачахоро Ҳангоми таҳсил дар клоси шаш ё ҳафт ба хидмати аскарӣ даъват мекард, ки бештари онҳо аз вилоятҳои ҷануб ва шарқи мамлакат буданд. Он айём дар ман алоқае пайдо шуд, ки ба мактаби низомӣ дохил шавам, яъне мактаbero интиҳоб кунам, ки силки низомӣ дошта бошад. Аммо ин орзу ба амал наомад, дар ҳар сурат, давраи донишомӯзии мо дар мадраса ба поён расид. Лозим ба ёдоварӣ аст, ки бештарин литсей дар он давра, литсеи «Техники олий» буд ва алоқамандони зиёде дошт. Қабл аз ман, ҳамсабақам Тоҳир ба Кобул омад, хост ба ин литсей дохил шавад, вале муваффақ нашуд ва баъдан ба литсеи Ҳабибия дохил гашт. Пеш аз омаданам ба Кобул падарам ба ман тавсия намуд, ки ба ҷуз литсеи Абӯҳанифа, ки ҷанбаи динӣ дошт, ба ҳеҷ мактабе дохил нашавам.

Маъмулан онҳое, ки синфи шашумро хатм карда буданд, имкон ва иҷозаи ворид шудан ба ин литсейро доштанд, вале ман мадраки синфи нӯҳ доштам, афзун бар он маъмурияти литсеи Абӯҳанифа ҳамон сол тасмим гирифт, ки ҳеҷ шогирде напазирад. Дар Кобул дӯстони падарам ҷандин мактабро барои таҳсил ба ман муаррифӣ намуданд, ба онҳо гуфтам: Ба ғайр аз литсеи Абӯҳанифа ҳеҷ мактаbero намехоҳам! Ҳарчанд аз овозаи баста шудани ин литсей огоҳӣ доштам, боз ҳам бо тақозои дил ба ҷустуҷӯяш афтодам ва дар яке аз хиёбонҳои Кобул тасодуфан як тан аз ошноҳои падарам Мавлавӣ Абдулҷабборро, ки вакили парлумон буд, дидам. Ё шахсе буд, ки Ҳанӯз дар замони ҳукумати Амонуллоҳон ба луичирга (маҷлиси олий) омада буд. Сарнавишти аҷибе дошт Мавлавӣ Абдулҷаббор. Вай Ҳамроҳи ҷанд тан аз дӯстони Ҳамақидааш дар баробари таҷдидгароии режими Амонуллоҳон эътироз намуд ва ба дунболи таъкибҳое, ки меҳостанд эъдомаш кунанд, фирорӣ шуд, аммо пас аз сукути режими Амонуллоҳон Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ зимомӣ қудратро ба даст гирифт ва Мавлавӣ Абдулҷаббор дар ин фурсат ба Кобул баргашта, дубора вакили парлумон шуд. Дар ҳар сурат, Ҳудояш биомурзад, инсоне бисёр шариф ва аз дӯстони падарам буд. Ё маро бо ҷеҳраи шод истикбол кард ва Ҳамроҳи шахсе бо номи ҒуломҲайдар, ки аҳли Мазори Шариф буд, назди мудири мадрасаи Абӯҳанифа Мавлавӣ Абдулҳақ бурду матлабро арз кард...

Мудири мадраса ҳам маро ноумед карда гуфт, ки имсол дигар шогирд наменпазирад ва тааҷҷуб кард: Чаро дигарҳо талош доранд ба литсейҳои техникӣ дохил бишаванд, вале ин ҷавон исрор меварзад, ки ҳатман бояд шогирди мактаби Абӯҳанифа бошад? Ба эшон фавран посух додам:

– Ин хоҳиши падарам аст ва ман наметавонам хоҳиши эшонро рад наоям.

Раиси мадраса тавсияномае ба вазорати маориф (таълиму тарбия) навишт ва ба ман дод, ки онро он ҷо ба вазир бибарам, агар амре ғавқулода содир гардад, имкони дохил шудан ба мадрасаи Абӯҳанифаро дорам, вагарна дар ғайри он умед нест.

Худи вазир маро пазируфт ва бо тааҷҷуб ба нома, ки рӯи мизаш гузоштам, нигоҳ кард, баъд ба ман ба ҳайрат нигарист ва далел пеш овард, ки чунин имконе вуҷуд надорад... Дигар тоқат намонд ва бо ҳамон лаҳҷаи бадахшӣ ва андаке лаҳни тунд ба вазир рӯй овардам ва гуфтам:

– Агар дар ҳамон мадраса маро дохил мекунӣ бикун, вагарна парвои мактабатро надорам!

Аз ин ҳарфи ман дар лабони вазир табассум дамид. Ман аз ҷо бархоста будам, ӯ амр намуд, ки нишинам. Нишастам. Вазир ба мудири мадраса Мавлавӣ Абдулҳақ телефон кард ва амр дод: Бигиредаш!

Шодӣ ва хурсандии ман ҳадду ҳисобе надошт, Худованд дуои марову орзуи қиблагоҳиро қабул кард ва ҳамон сол ман ва Маҳмуди Форонӣ, ки пасон шоирӣ пеша кард, дохили мадрасаи Абӯҳанифа шудем.

Дар мадрасаи Абӯҳанифа дарсҳо яксара ба забони арабӣ сурат мегирифтанд, вале забони арабии ман чандон қавӣ набуд ва дар ҳар се моҳ, баъзан дар шаш моҳ як бор имтиҳонот баргузор мешуд ва тасмим гирифтам, ки бояд бо баҳои аъло бихонам. Имтиҳони аввалро бо нумраи се супурдам, аммо дар имтиҳонҳои баъдӣ нумраи аввалро касб кардам. Ногуфта намонад, ки хотироти хуше аз ин мадраса дорам; Чунончӣ: Боре дар синфи ёздаҳ мавлуди шарифи ҳазрати Расул (с)-ро ҷашн мегирифтем, таи як конфронси бошукӯҳ ман аввалин мақолаи худро ироа намудам ва раиси ин ҳамоиш Вафиуллоҳ Самиъ, ки баъдан вазири адлия шуд ва дар

кудатои Довудхон ба дасти парчамиҳо ба қатл расид, аз суханронии ман хушҳол гардид.*

Эҳсос мекардам, ки дар мадрасаи Абӯҳанифа як ҳаракат ё наҳзати исломӣ оғоз мешавад, навиде хушоянд ва пайке хучаста буд ин оғоз. Рӯзе дар роҳрави мадраса ҳамон Вафиуллоҳ Самиъ ва Абдулкарими Шаръӣ маро даъват намуданд, ки сӯҳбате бо ҳам дошта бошем. Шаръӣ, ки намояндаи қавми ўзбак ва зодаи шимоли Афғонистон буд, худро бо ман ҳамчун «Ватандор» муаррифӣ намуд (дар Афғонистон ин вожа ба маънои ҳамватан ё ҳамшаҳрӣ ба кор меравад, ки аз нигоҳи мантиқ ғалат буда, аз истилоҳи ўзбакии «ватандош» баргирифта шуда аст). Вай маро ба сӯҳбат даъват кард ва раҳорах дар боғоти Пағмон гардиш ва гуфтугӯ намудем. Онҳо аз ман даъват намуданд, ки бо ҳам бошем, бо ҳам кор кунем, барои ояндаи ислом ва Афғонистон хидматгузор бошем. Назари маро пурсиданд ва банда арз кардам, ки азми қору талош дар роҳи исломро муқаддас мешуморам ва андешаи исломӣ дар сар мебарам, то таҳаввулоте дар кишвар эҷод шавад.

Чанд рӯз пас дар як нишаст дархост намуданд, ки узви гурӯҳи онҳо бошам. Вафиуллоҳ Самиъ, ки чаҳор сол аз ман бузург ва ў ҳам муҳассили мадрасаи Абӯҳанифа буд, бо ман дӯсти қарин гардид. Оре, андешаҳои фикрӣ ва нахустин ангезаи муборизаҳои исломии ман аз ҳамин ҷо, аз мадрасаи Абӯҳанифа шурӯъ шуд, вале бояд иқрор кард, ки устодони арҷманде дар Бадахшон дар овони хурдсолӣ доштам, ки дар пайрезӣ ва наҳваи андешаву ормонҳои исломии мо таъсири зиёде гузошта буданд.

Қулзуме, ки рӯ ба тӯфон дода буд...

Дар замони донишомӯзӣ дар Файзобод устоде доштем бо номи Мавлавӣ Салими Туғроӣ, ки эшон яке аз уламои маъруфи илми

* Лозим ба тазаққур аст, ки устод Бурҳониддин Раббонӣ дар баробари осори фаровони илмӣ ва ирфонӣ, ки ба забонҳои дарӣ, арабӣ ва англисӣ ба нашр расонидаанд, рисолаи пурарзише таҳти унвони «Муҳаммад (с) омӯзгори башар» доранд, ки он дар соли 1382 бо тирежи панҷ ҳазор ҷилд дар Кобул, дар муассисаи нашириёти Помир таъдиди ҷоп гардида аст. Рисолае бо номи «Хулафои рошидин» замиаи ин китоб аст.

фалсафа ва мантиқ буд. Назди ӯ аз дуру наздик донишмандони зиёде меомаданд. Ёд дорам, ки боре ба зиёрати устои мо Аллома Салҷуқӣ ном шахси огоҳ ва бофазилате омад ва бо ҳам баҳсҳои илмӣ ва фалсафӣ оростанд. Аллома аз нахустин нишаст дарёфт, ки Мавлавӣ Салим огоҳии амике аз фалсафа ва ҳикматро дорад. Онҳо бо мисраи «ҳадиси ишқ дар дафтар нағунҷад» ба муколамаҳояшон нуктаи таммат гузоштанд. Ҳамчунин Аллома Салҷуқӣ китоберо ба устои ман тақдим намуд. Лозим ба ёдоварист, ки аз Мавлавӣ Салим Туғроии Роғӣ хотироти мучаллое дар зехнам боқист. Мо аз ӯ бештар дарси фикҳ ва сарфу наҳв меомӯхтем, дарсҳоро бо суръати баланд фаро мегирифтем, ба наҳвае, ки аз ҳар китоб чанд фасле хифз мешуд ва дар ҳамин асно расидем ба шарҳи Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ, ки асарест дар мавриди наҳв. Ман чун шогирди аз ҳама хурдсолтар будам, Мавлавӣ Салим мефармуд, ки бархе ибораҳоро бо садои баланд бихонам. Ё рӯи ман зиёд таваҷҷӯҳ дошт ва ҳар бор мегуфт, ки фалонӣ бисёр қобил аст, аммо худам ин қобилиятро чандон пай намебурдам ва аз сӯи дигар бо вучуди хурд буданам, сипос Худовандро, ки аз ин ситоишҳо заррае ғуруру манманӣ ба дилам роҳ намеёфт.

Тавре қаблан ишора намудам, дар хонадони мо маҷолис ва маҳофили зиёди илмӣ ва адабӣ доир мегашт. Рӯзе дар кӯшхона пас аз сарфи нон, ки он ҷо уламои зиёде ширкат доштанд, баҳси илмӣ барпо шуд. Дар миёни онҳо олими маъруф Ubaydullohi So'fi, ки аз бародарони паштун буд, низ ҳузур дошт ва ҳар ду бо Мавлавӣ Салими Туғроии Роғӣ ҳамдарс будаанд ва Мавлавӣ Салим ба эшон эҳтироми зиёде коил буд. Дар ин нишаст Мавлавӣ Салим аз ман пурсид:

– Писарам, имрӯзҳо чӣ китобҳое рӯи даст дорӣ ва чиҳо меҳонӣ?

Гуфтам, ки Шарҳи Мавлоно Ҷомӣ, Шарҳи Викия... Боз аз банда пурсид, ки дар Шарҳи Мавлоно Ҷомӣ дар кадом қисмат ҳастӣ? Фавран дарси охиринро хондам ва эҳсос кардам, ки зиёд писандаш наёмад ва аз устодам интиқод намуда, ба қозӣ Ubaydullohi So'fi фармуд, ки маро ба шогирдӣ қабул кунад. Баъд аз ин муддате дар хонаи қозӣ Ubaydullohi So'fi машғул ба донишомӯзӣ гардидам ва ин ҷо лозим ба ёдоварист, ки Абдусаттори Сират, як тан аз чехраҳои саршиноси Афғонистон хусури ӯ буд. Хотироти тобнок низ аз ӯ дар зехнам боқист. Дар аввалин рӯзи дарс қозӣ аз ман хост, ки Шарҳи

Мавлоно Ҷомиро бихонам. Хондам ва ӯ тарҷума кард. Вале дигар чизе нагуфт. (Баръакси устои аввалаам, ки баъд аз ҳар дарс ба шарҳ ва тавзеҳи муфассали мутун мепардохт). Қозӣ Убайдуллоҳи Софӣ ҳамчунин рисолаеро таҳти унвони «қола ақулу», ки баҳсҳо дар илми мантиқ дошт, ба ман омӯзонд, вале наҳваи тадрис тағйир наёфт, яъне рисолаеро мехонд, тарҷумаашро ироа менамуду бас. Аз он ба баъд ба ҷои «Шарҳи виқоя» акнун «Ҳидоя» мехондам, аммо қозӣ ба тафсир ва шарҳи ин рисола низ аҳмияте наметод. Ба худ гуфтам, ки ин қозӣ Убайдуллоҳи Софӣ муллои хубе набудааст, зеро аз ҷорҷуби тарҷума берун намеравад ва беш аз он чизе намегӯяд.

Дар ҳамин айём буд, ки Мавлавӣ Салими Туғроии Роғӣ меҳмони манзили мо шуд. Маъмулан ҳар гоҳ ки аз Роғ* меомад, ду то се моҳ дар хонаи мо мемонд. Ман рӯзе ба ӯ гилаомез гуфтам: Қозӣ соҳиб, бароям ба ҷуз баён чизе намегӯяд, яъне на шарҳ, на тафсил, на муколама.

Мавлавӣ Салим табассуми малехе кард ва гуфт: Бошад, дарсатро идома деҳ, аммо худам аз мантиқ бароям сабақ хоҳам дод.

Мо шурӯъ кардем ба омӯзиш китоби «Бадеъулмизон», ки аслан ба он ошноие надоштам. Китобро назди устодам кушодам ва баъд аз зикри Бисмиллоҳ ҷумлаи зеринро хондам: «Ал-илму иммо тасаввуран ав тасдиқун», яъне илм ё тасаввур аст ё тасдиқ. Мавлавӣ Салим одат дошт ҳар дарсро дар рӯи ҳавлӣ ё канори боғ фаҳмонад, вай дар замин наменишаст, рӯҳи ноороме дошт. Мо рӯзе қадамзанон ба самти боғи зебоне рафтем, ду-се соат ҳарф мезад Мавлавӣ, матолиби мавриди назарро шарҳ медод. Се моҳ ба ин минвол гузашт ва мо аз ибороти «Ал-илму иммо тасаввуран ав тасдиқун» халос нашудем. Чун Мавлавӣ Салим донишманди мӯътабар буд, ба назарам аз ҳамин сабаб дар ин се моҳ ҳарфхояш ҳеҷ тамом намешуд. Аммо ман аз ҳамон айёми шогирдӣ дар мактаби Салим тасмим гирифтам, ки фалсафа ва мантиқро ҳамачониба ба наҳви хубе фаро гирам, ба вижа фалсафаро.

* Роғ – ноҳияе аз навоҳии зебоманзари Бадахшон аст.

*Раиси ҷамъияти исломии Афғонистон Бурҳониддини Раббонӣ
ҳангоми суҳанронӣ дар як ҳамоиши илмӣ дар Кобул*

Аҳмадшоҳи Масъуд. Кобул, 1994

Ёдгори дигаре, ки аз Мавлавӣ Салими Роғӣ дар зехн дорам, ин аст, ки замоне равобити Афғонистон ва Покистон рӯ ба сардӣ ниҳод ва Довудхон мехост ба Покистон юриш барад. Дар ҳамон рӯзҳо Мавлавӣ бисёр дар ғазаб буд ва дар нишасте дар манзили мо ба хозирин гуфт:

– Довудхон магар девона шуда аст, ки мехоҳад ба як кишвари исломӣ лашкар кашад?! Бояд ба ӯ бигӯем, ки Бадахшон дар ин қазия ширкат нахоҳад дошт!

Пай бурдам, ки ин як навъ мухолифати сиёсии ӯ алайҳи режим аст ва чунин вокуниши Мавлавӣ Салими Роғӣ маро муддатҳо водор ба андеша кард ва дар зехнам таъсири ачибе гузошт. Дигаре аз устодони ман домолло Абдулҳаким ном дошт, ки аҳли Яфтал буд (Худованд ӯро ғариқи раҳмат кунад) ва аз уламои таҳсилкардаи Бухоро маҳсуб мешуд. Ӯ низ аз донишҳои зиёде бархурдор буд ва аз усули фикр бароям тадрис мекард. Дар он рӯзгор ягона василае, ки моро аз авзои ҷаҳон огоҳ месохт, радио буд ва ман ба он бисёр алоқа доштам ва пайваста ахбори оламро пайгирӣ мекардам. Субҳ, ки ба ҳузури домолло Абдулҳаким мерасидам, ибтидо аз ҷайб муште кишмиш берун меовард, ки онро ҳудаиш мавиз меномид. Баъд маро даъват ба кишмишхӯрӣ карда мегуфт:

– Писарам фалоничон, мавизро бихӯр ва бигӯ, ки дар дунё чӣ гап аст?

Ахбори ҷаҳонро, тибқи шунидаам, барои устод шарҳ меодам, вазъи дунёи он рӯзгор ҳам мисоли имрӯз чандон ором набуд ва муҳимтар аз ҳама қудатои Носир* дар Миср буд. Он вақт дар Покистон ҳам ҷенрол Зиёулҳақ бар асари қудато ба сари қудрат омад ва ин рӯйдодхоро устод бо мароқ мешунид ва ба андеша мерафт, амик фикр мекард.

Пайгирии ҳаводиси олам ҳар рӯз, ки ба маҳзараиш мерафтам, идома дошт. Оре, мавизхӯрӣ ва баррасии таҳаввулоти ҷаҳон дар қанори тадрис шугли мо гашта буд. Домолло маро бисёр дӯст медошт, аммо ман як андӯх ва як ошуфтагӣе мудом дар чеҳраиш меидидам. Нигоҳашро ба нуқтае ноаён медӯхт ва ба ман муроҷиат мекард: «Баҷам, иншооллоҳ Бухоро озод мешавад» мегуфт ва мегирист, бо дили

* Ҷамол Абдулносир (1918 – 1970) арбоби сиёсии Миср, ки дар соли 1952 м. қудато кард ва муддате раиси ҷумҳурии ин кишвар буд.

пурхун казияи ба хоку хун кашида шудани Бухорои шариф аз сӯи болшевикҳоро бароям қисса мекард. Аммо оби дидагонашро пок намуда ҳардуямон, яъне худро ва маро тасалли меод: «Ман зинда бошам ё мурда, ту дар ёд бигир, ки иншооллоҳ Бухоро озод хоҳад шуд!»

Ин афкор дар андешаҳоям як таҳаввул ва ҷунбишро падид меовард, аммо дилам ба ҳоли домулло Абдулҳаким бисёр месӯхт. Ҳар гоҳ ки дилаш лабрезии ғаму дард мешуд, ба шеър рӯй меовард:

*Ёди айёме, ки қулзум рӯ ба тӯфон дода буд,
Заврақи ҳастӣ ба гирдобии бало афтода буд.*

Ин байтро, ки баъдан фаҳмидам, аз Мавлоно Бисмили Ҳиндустонӣ будааст, устодам гаштаву баргашта меҳонд. Ё дониши густурдае дошт аз азамат ва мачди дунёи ислом, аз тамаддуну фарҳанги мусулмонон, ки дирӯз чӣ таърихе доштанд ва имрӯз ба кучо расидаанд, ҳамаро бозгӯ ва арзёбӣ мекард.

Албатта, дар он замон ашъори аллома Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ дар дасти мо набуд ва қуллиёти Иқбол ба Бадахшон дер расид, аммо ашъор ва дигар осори Мавлоно Бисмилро ба завқ меҳондем. Дуруст ҳамоно рӯзҳо буд, ки яке аз фозилони маъруф Ғулом Муҳаммади Ниёзӣ аз Миср баргашт. Ман аз эшон низ сабақ мегирифтам. Ё аз Миср бо андешаҳои тоза ва нав омад. Лизо дар аввали ин маҳовил ва дар ҳалқаҳои исломии мо андеша ва тафаккури тозае пайдо шуд ва ин дар амри шаклгирии нахустин наҳзати исломӣ муассир буд. Банда ба унвони хурдсолтарин узви ин ҷунбиш дар маҳовили онон роҳ ёфтам, дар зимн, як ҳолати беқарорӣ ба ман даст дод.

«Нақши маро дар сиёсат бояд ҷуст...»

Савол: – Шумо аз чӣ тариқ ворида муборизаи сиёсӣ шудед ва Кобул он айём чӣ гуна фазое дошт?

Посух: Кобул дар айёме, ки ман донишомӯз ва ё донишҷӯ будам, оганда бо ҳодисоти сиёсӣ буд ва ин ҷо аз устодаи гиромиям – шаҳид Ниёзӣ бояд ёдовар шуд, ки дар рушду камолоти маънавӣ ва сиёсии мо беш аз дигарон саҳмгузор будааст. Ё афзун ба тадريس дар мадраса тақрибан ҳар рӯз вазъияти дунёи исломро шарҳ ва тавзеҳ меод. Аз охири таҳаввулоти ҷаҳон моро огоҳ менамуд. Устод Ниёзӣ дар донишгоҳи Кобул, ки ман пас аз хатми мадрасии Абӯҳанифа дохи-

ли он шудам, ба мо аз аҳодиси «Саҳеҳи»-и Имом Бухорӣ сабақ ме-
дод. Таҳти таъсири дарси устодон дар ҳамон айём буд, ки як эҳсоси
ташнағӣ ба ирфон ва тасаввуф дар ман пайдо шуд. Бисёр меҳостам
бидонам, ки оё соликони ин роҳ ханӯз ҳам вучуд доранд? Наҳваи
зиндагӣ ва фаъолияти онҳо чӣ гуна аст? Ин эҳсос маро ба кучо ме-
бурд? Ба чою маконе, ки чизхое дар бораи онҳо шунидаам. Ба кӯи
пирони тасаввуф, ба маконҳои мухталиф мешитофтам, аз ҷумла ба
хонаи пироне чун: Мучаддадӣ, Нақибзода ва дигарон рафтам, мута-
ассифона маро зиёд ҷалб накарданд. Аз байни аҳли тасаввуф як на-
фар дар Маҳтобқалъа,* ки эшонро «Пири Маҳтобқалъа» мегуфтанд,
инсоне фақир ва бисёр порсо буд. Ў таваҷҷӯхамро ҳамеша ба сӯи
худ мекашид. Роҳи манзили пирро ҷустуҷӯ кардам ва дӯсте бо номи
Суфиқурбон, ки худ аҳли Бадахшон ва аз муридони он бузургвор
буд, маро назди эшон бурд.

Бояд ду ҷумлае аз Суфиқурбон ёдовар шуд: Суфӣ дар литсеи
Ибни Сино таҳсил мекард. Миёни мо муҳаббати самимӣ ва дӯстии
холисона барқарор буд. Ў низ аз алоқамандони мактаби Абӯҳанифа
буд ва орзӯ дошт дар ин мадраса бихонад, вале аз рӯзҳои таҳсил дар
синфҳои шаш ва ҳафт ба хонаи Пири Маҳтобқалъа омаду рафт
доштааст ва ман дар вучуди ин Суфиқурбон шӯро шаъаф ва
ҷаззобияти аҷиб меиддам. Гоҳе ҳам шеърҳои ноб мегуфт. Ҳарчанд
банда ба синну сол аз ӯ хурдтар будам, вале эҳтироми зиёде бароям
қоил буд. Суфӣ гӯё аз замирам огоҳ бошад, рӯзе аз ман даъват на-
муд, ки агар майл дорам, ҳар ду ба манзили Пир равем, ўро зиёрат
кунем, аз хузураш истифода намоем.

Ҳамин тавр, ба дидори Пир шарафёб шудем, ҳалқаҳои онҳо,
зикр ва вирдашон маро саҳт ҷазб намуд ва муҳаббате нисбатан
дар дилам пайдо шуд. Дар як мулоқот дӯстон гуфтанд, ки дасти пир
бигир, «на» гуфтам ба онҳо, ҳоло ман даст намегирам». Пир ҳам
мусоидат намуд, ки феълан кофист, ки омаду рафт дошта бошам.
Ҳар шомӣ ҷумъа ҳалқаҳои зикри суфиён барпо мешуд ва хеле аҷиб
воқеъ меафтод: Пир ва муридони эшон ашъори суфиён ва наътҳои
муассирро бо лаҳни шево ва гиро ва сабку баёни ба худашон хос
мехонданд. Албатта, ман ба унвони як ошиқи тасаввуф ба ин
маҳфил хузур ёфтам, на ҳамчун муршид.

Айёми донишҷӯии ман пур аз тақопу буд ва сӯзу гудозхое дошт:

* Маҳтобқалъа – номи маконе дар Кобул.

як маҷмуае аз дунёи сиёсат, фалсафа, фикҳ, мантик, ирфон ва душманӣ бо марксизм, ки латмаҳое ба пайкари ислом ворид оварад ва бояд алайҳи ӯ мубориза намуд, ангезаи талошҳои сиёсӣ, ки боистӣ дар чома дигаргунӣ эҷод намоем ва дар канори ин пиёда намудани конуни фикҳ, ки инро аз падар ба ирс гирифта будам – инҳо ҳама дар кул мафкураи маро ба ҷӯш меовард ва ин таҳаввулот дар ҳоле дар ақоиди банда бурӯз мекард, ки муҳассили синфи дувоздаҳ дар факултаи шаръи Пағмон будам. Пағмон як гӯшаи бихиштосе ва тафриҳгоҳи машҳур дар шимоли Кобул аст, ки дар он рӯзгор мардуми зиёде панҷшанбеҳо ба он ҷо ба сайругашт ва тафриҳ меомаданд.

Марксистҳоро бори аввал дар ҳамин макон дидам. Ин иттифок чунин пеш омад: Вулусволи (фармондор) Пағмон фориғуттаҳсили факултаи ҳуқуқи донишгоҳи Кобул Баракӣ аз ҷумлаи теорист (назарияпардоз)-ҳои гурӯҳҳои марксистӣ ба шумор мерафт. Нафари дигаре, ки Ҳабибуллоҳи Туғай ном дошт ва худ аз мардуми Лағмон ва фориғуттаҳсили риштаи адабиёт буд, ҳамроҳ бо Баракӣ ҳаракатҳои наврои марксистиро раҳбарӣ мекарданд. Баракӣ ки имрӯз ҳам дар қайди ҳаёт аст, бо дӯсти банда, инсонӣ хуб ва маҳбуб Қозӣ Абдулҳодӣ Ҳидоят дӯстии амиқ дошт. Ҳамин Қозӣ Ҳидоят боре пешниҳод намуд, ки дар Пағмон марксистҳо нишаст ва ҷаласаҳои доранд. Биёед, ҳамроҳ бо онҳо сӯҳбат кунем. Устод Сафӣуллоҳ аз ҳамкешони мо ва чанд тани дигар ин даъватро напазируфтанд ва миёни мусулмонон ва пайравони Маркс* баҳсҳои пиромони ислом, иқтисод, инқилоб, марксизм ва ғайра сурат мегирифт, яъне фикри ҳар кас ба қадри ҳиммати ӯст...

Дар донишгоҳ синфи мо аз 35 нафар таркиб ёфта буд, ки баъдан аз миёни онҳо чехраҳои рӯшане пайдо шуданд, ба таври мисол: Маҳмуди Форонӣ – яке аз бунёдгузори шеъри нав дар Афғонистон, Абдуллоҳи Самандари Ғуриёнӣ, ки феълан дар Амрико ба сар мебарад ва нафароти дигаре ҳам буданд, ки дар адабиёт, фалсафа ва фикҳ табаҳхури комил доштанд. Миёни мо ҳамеша мубоҳисаҳои илмӣ ва сиёсӣ адабӣ баргузор мегардид. Дар яке аз ҷаласаҳо мо тасмим гирифтем, ки ҳар кадом дар риштаҳои худ

* Воқеъан тибқи иттилои мушовирини шӯравӣ ва теъдоди аз мутарҷимини онҳо, ки солҳои ҷамлаи артиши сурх дар Афғонистон ифои вазифа доштанд, коммунистҳои ин кишвар, ҳоҳ нарҷамӣ, ҳоҳ халқӣ нисбат ба соири пайравони ин мактаб, ҳатто нисбат ба худӣ шӯравӣҳо ба андеша ва ақоиди марксизм вафодортар буданд. (М.Ш.)

тахаввулоте эҷод намоем. Аз ҷумла Ғуриёӣ гуфт: «Меҳоҳам дар дунёи фалсафа дигаргунӣ чашмгире ба вучуд оварам! Далел овард, ки «Энштейн» буъди ҷорумро кашф карда буд, ман буъди ҳафтум ва ҳаштумро кашф хоҳам кард!»

Форонӣ ҳам ба навбати худ арз кард: «Ман бояд таҳаввулоти комилан тоза дар шеър ба вучуд орам». Чун навбат ба банда расид, гуфтам, ки нақши маро дар сиёсат бояд ҷуст, таҳаввул ва дигаргунӣ бояд дар арсаи сиёсат падида оварам». Оре, ҷавонӣ аспӣ саркаш буд ва мо савори он ва андешаҳои зикршуда дар зехни мо дар ҳоли туғён ва тапиш буданд.

Пургӯӣ нашавад, он замон банда шогирди мумтоз будам ва нумраам аъло буд. Аз шумо чӣ пинҳон, ҳамин андешаҳо дар нишастҳо, дар сари дастархон, ҳатто вақте тути хушк ё чормағз меҳӯрдем, ҳамвора матраҳ мешуд. Замоне, ки дар синфи аввали факулта меҳондем, тасмим бар ин шуд, ки ҳар нафар бояд бачаҳои ҷавонро даври худ ҷамъ оварем, дар андеша ва тафаккури онҳо тағйироте ворид созем. Ман гурӯҳе аз бачаҳои бадахшониро ҳамроҳи худ ба домани кӯҳе мебардам ва рӯи санге ҳамвор, ки минбар ҳисоб мешуд, менишастем ва шурӯъ мешуд суҳанронӣ ва он ҳам дар мавзуоти мухталиф, аммо меҳвари аслии гуфтугӯи мо дигар кардани низоми ҷомеа буд.

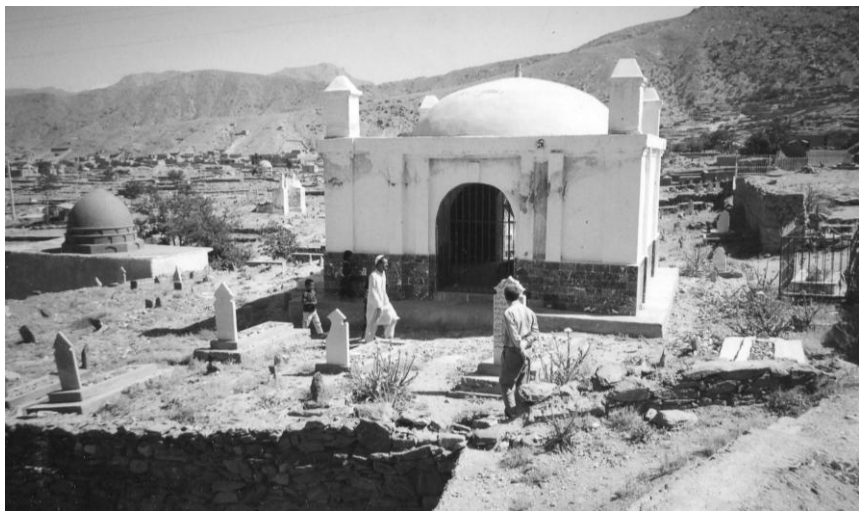
Маъмулан мо рӯзҳои панҷшанбе дар ин маҳал ҷамъ меодадем, ҳангоми суҳанронӣ одат доштем, мисли нотикони машҳур бо даст ишораҳои бикунем. Ҳамин ҳаракатҳо ва дастафшониҳои мо мӯҷиби таваҷҷӯҳи яке аз деҳқонони минтақа шуд. Вай аз тамошоӣ манзараи баҳсҳо ва гуфтугӯҳои мо тааҷҷуб карда гуфта аст: Худоё, магар инҳо дева на шудаанд?

Тавҷам бо ҳаракатҳои сиёсӣ нахустин фаъолиятҳои матбуотиро низ дар рӯзҳои донишҷӯӣ шурӯъ кардам, тақрибан ҳар моҳ панҷ – шаш мақола дар нашрияҳои кишвар амсоли Паёми ҳақ, Ал-фаллоҳ, Жувандун, Иқтисоди Ватан, Ламар ва ғайра ба таъб мерсонидам. Боре дар яке аз рӯзномаҳои марказӣ матлаби сиёсӣ аз банда дар бораи ояндаи Алҷазоир ҷоп шуд. Дар ин навиштор изҳор намудам, ки истеъморӣ Фаронса акнун дар бистари марг аст, дар наздиктарин ғурсат Алҷазоир озод хоҳад шуд! Бо ёрии Худо ва талошҳои муассири муслимин як ё ду сол пас аз наشري он мақола, ки қаблан зикр намудам, Алҷазоир озод гардид ва аммо домани фаъолиятҳои сиёсӣ ва фарҳангии банда бо болоравии синну сол густурдатар мешуд...»

Чаҳон ҳамеша чунин гирдгардон аст

Мо бо устод Бурҳониддин Раббонӣ гоҳе ба гузаштаи дур ва умқи таърихи кишвари афсонавии ӯ, ки механи таърихии банда ва маҳди тамаддуни Хуросони Бузург низ маҳсуб мешавад, ғӯтавар мешавем ва дар раванди сӯҳбат баъзан аз вусъатободи тамаддуни оламгир ва рашкбарангези он берун омада, дар тангнои ҳаводиси асафбори се чаҳор қарни охир дар мемонем. Абёти одамушшуаро Рӯдакии Самарқандӣ, ки дар рикоби Наср ибни Аҳмади Сомонӣ барои тафриҳ аз Бухоро ба Бодғис омада буд, моро аз гирдоби андешаҳо раҳой мебахшад ва як навъ таскин ҳам медиҳад; яъне дунё аз ин фароз ва пастихо зиёд дида ва боз хоҳад дид:

*Чаҳон ҳамеша чунин гирдгардон аст,
Ҳамеша то бувад ойин-и гирдгардон буд.
Қуҳан кунад ба замоне ҳамон қучо нав буд,
Ва нав кунад ба замоне ҳамон, ки ҳулқон буд.
Басо шикаста биёбон, ки боғи хуррам шуд,
Ва боғи хуррам ғашт он қучо биёбон буд.*

Қабристони Шӯҳадои Кобул

... Ва ҳама тирабахтиҳо бар сари ин хитта аз қаламрави Ориёнон Бузург ба шумули Эрон ва Тӯрон (акнун мегӯянд Осиёи Миёна!) пас аз барчида шудани хонадони Оли Сомон аз саҳнаи сиёсии ҷаҳон пеш омад. Ғосибони муғул ва мутаҷовизини ҳамдаст ва ҳамранг бо онҳо омаданд ва сӯхтанду куштанду бурданд ва ҳилагари басо маккор, яъне англис аз ҳар сӯроҳӣ, ки хост, ба ин қаламрав, ба ин хонадон сар даровард, русҳо дар амри муталошии амвол ва асчоди ин диёри пурганҷ низ чунин дастдарозӣ карданд ва мутаҷовизин бо эҷоди тавтиа муддате ноил ба ҳукмронӣ ҳам шуданд ва ҳатто номи кишварро иваз карданд ва ҳар қавмеро, ки ба рӯҳия ва тамоюли онҳо созгор буд, хоҳ шахрӣ бошад, хоҳ даҳрӣ дар арки қудрат садрнишин намулданд. Ҳар чӣ англис дар Афғонистон эҷод кард, Русияи тазорӣ ва болшевикҳои рус дар Бухоро (ба истилоҳи онҳо Осиёи Миёна) онро бо маҳорати том нусхабардорӣ намуда, таҳким бахшиданд ва раванк доданд. Душманон, таърихи ин диёрро низ иваз намуданд ва гуфтанд: «Афғонистон музее аз ақвоми мухталиф аст».

Ҷосуси басо кунҷков ва фузули англис Сторт ҳудудан дусад сол қабл аз рӯзгори мо китобе дар 690 саҳифа навишта, ба чандин забон тарҷума ва нашр намуд, ки «Афғонон: Ҷой, фарҳанг ва нажод»^{*} унвон дорад ва дар таҳрифи таърих, бо эҷоди ин сафарномаи пур аз ғазоф рекорди тоза ба вучуд овард. Мутарҷими форсии ин китоб Осафи Фикрати Ҳиравӣ навишта аст: Бо вучуди гузашти тақрибан ду қарн ҳанӯз ин китоб яке аз маохизи муҳими афғоншиносӣ аст.¹ Албатта, онҳое, ки аз таърих ва тамаддуни сарзамини Хуросони Бузург ба шумули Афғонистони феълӣ огоҳанд, «маъҳази муҳим» хондани китоби номбурдaro рад хоҳанд кард, зеро иштибоҳи фоҳише, ки гирибонгири сайёҳи англис дар ин навиштаи ўст, ҳамоно нодида гирифтани таърих ва тамаддуни ин сарзамин дар рӯзгори пешин, ба вижа дар қуруни вусто аст. Муаллиф асосан таҳаввулоти се қарни

^{*} *Илҳунстор Моунт Сторт. Номии аслии китоб ў «Гузориши салтанати Кобул» буда, кўчактарин масоили мардумишиносӣ, таърихи ақвом ва миллиятҳои мухталифи Афғонистонро дар бар мегирад. Мутарҷими форсии китоб оқои Осафи Фикрат, ки худ зодаи Афғонистон аст ва муддате дар бунёди пажӯҳишҳои исломӣ дар Машиҳад фаъолият дошт, дар муқаддимаи асар навишта аст: «Ў, (яъне навишанда Мунт Сторт. – М.Ш.) дар ҳоле ки таълифотаишро дар панҷ китоб тақсимбандӣ карда, дар мавриди аҳолӣ ва сарзамини ўзбакон, аймоқ, ҳазора ва тоҷик ба як ду фасл иктифо намуда аст, ки ин тақрибан панҷ дар сади қулли китобро ташиқил медиҳад». (с. 12). Аммо мутарҷим иллати чунин худсарчиҳои навишандаи ҷосусро, ки дар китоб фаровон ба чаши мeрасад, шарҳ надодааст.*

ахирро мавриди баҳс қарор медиҳад ва таваҷҷӯҳи ӯ бештар ба сӯи афғонҳо ва паштунҳост ва ба қавли мутарҷим дар ин китоб ҳам паштун ва ҳам афғон зикр шуда, дар ҳоле, ки дигар муаллифони англис дар баробари номи афғон паштунро меоваранду бас»²

Муаллифи китоби афғонҳо аслан коре ба он надорад, ки то зуҳури паштунҳо дар Кобулистон ва Балх ва Ҳирот ва Ғазний ва Ғур сокинони аслии ин марзу бум кадом қавм буда ва забони дариӣ форсӣ дар ин хитта аз чӣ ҷойгоҳе бархурдор аст ва чӣ ҳадамоти бузург дар масири инсоният ва исломият дар минтақа ва ҷаҳон анҷом дод? Аммо дар баъзе аз қисматҳои асар иқрор мекунад, ки «афғонон кишвари худро Хуросон ва худро Хуросонӣ меҳонанд,³ вале ӯ ба ҳеҷ вачҳ қорбурди Хуросонро барои Афғонистон муносиб намедонад ва мӯътақид аст, ки номи Афғонистонро эронӣён бар ин сарзамин ниҳодаанд. Аз аксари авроқи китоби «Афғонҳо» бӯи дурӯғ ва хусуматпароканӣ ба машом мерасад. Хушбахтона дар ин бора оқои Фикрат огоҳӣҳое аз зехнияи нависанда ба даст меоварад ва худ ташриҳ мекунад, ки баду нек гуфтан ба шахсиятҳои барҷаста тибқи мановфеи нависанда ва ёрони ӯст. Пушида нест, ки англисҳо аз дер вақт ба Эрон ва эронии форсизабон дандони хусумат тез кардаанд ва маҳз бо расидани қадами ин мутаҷовизин ба Ҳиндустони қабир бисоти форсӣ, ки собиқаи ҳазорсола дошт, аз ин қаламрав барқида шуд ва онҳо ба тамоми нерӯ ва шарорати шайтонӣ кӯшидаанд, ҳамин ҳиларо дар Афғонистон ба қор баранд ва дар қанори англисӣ паштуро ҷойгузини дарӣ намоянд, ки ба ин ҳадафи шум нарасиданд ва зӯри беҳуда қариб буд қамарашонро бишканад. Дар сафарномаи Мунт Сторт Алфенстон ҳамин бадбинии модарзод дар нисбати форсизабони эронӣ, ҷо-ҷо бурӯз мекунад, вай саҳт эронситез аст ва огоҳона меҳаҳад базри душманӣ дар миёни мардумони манотиқи ҳамҷавор бипошад. Ёро дар ин таълифот ба масоили тоҷикият ва забони форсӣ коре нест, гарчи худ бо мардумони минтақа ба форсӣ сухан мегӯяд ва ба он чи ниёзе намебинад, ба баррасии он намебардозад, ҳатто гоҳе ашъори Ҳофизро дар дараҷаи дуввум мешуморад.⁴ Ин ҷосус тамоми сарзамини Хуросонро марбут ба афғонон медонад (с.104) ва дар бисёр бахшҳои аз китоби ӯ бо номҳои нестандарҷаҳон, амсоли Тотористон дучор омадем, ки мақсад аз истифодаи «Тотористон» Мовароуннаҳр ва шимоли рӯди Омӯ аст. Сторт харчанд иқрор мекунад, ки афғонон номи умумӣ барои кишварашон надоранд⁵, тамоми сарзамини Хуросонро марбут ба онон медонад ва дар баҳши дигаре аз навиштори худ, ки

омӯзиши забон ва адабиёти афғонӣ ном дорад, ба ситоиши асолати забони афғонӣ, ки пашту номида мешавад⁶, пардохта, адабиёти афғониро, ки шўҳраташ аз доираи муҳити зисти қабоил берун на- рафтааст, мавриди баррасии муфассале қарор додааст. Вай аслу та- бори афғонро, ки мисли форсҳо ва тоҷикҳо дар ориёнтабор буда- нашон ҳеҷ тардид нест, ба қавми бани исроил, яъне ҷухуд рабт медиҳад ва менависад: Бар асоси ин ақида онон аз дудмони афғон Afqhayun писари Ирмиё Imia ё Беркиё Berkia (Бархиё) пас аз Саул Saul подшоҳи исроиланд.⁷ Нависанда дар ироаи чунин назарияи баҳсбарангез аз ҳеҷ як манобеи катбии мўтабаре далел наёварда- аст ва танҳо ба ривоёти шифоҳӣ, ки аз мардуми омӣ шунидааст, иктифо намуда, худ барои тасаллии дил мегӯяд: Ин ривоят ба ҳеҷ вачҳ дур аз имкон нест.⁸

Дар таълифоти ӯ аз ин дурўғҳои гунда ва игрокомез фаровон ба мушоҳида мерасад, ки баъзе аз онон инфичорҳо дар рўҳияи хонан- да ба вучуд меоваранд. Ӯ дар мавриди «густариш»-и қаламрави им- ператории афғонҳо низ ҷумалоти по дар ҳаво ва зидду нақиз меова- рад: Дар оғози садаи 18 қаблаи Ғалҷӣ (лазоӣ, ғалҷой) императорӣ таъсис кард, ки Эронро дар бар мегирифт (!) ва ҳудуди ғарбии он ба марзҳои кунунии императории Русия ва Туркия мерасид, аммо танҳо бахше аз Афғонистонро зери фармон даровард.⁹ Яъне, нима аз ҷаҳон ё шашаке аз онро фатҳ кард ва аммо дар кишвари ҳудаш бечора монда аст! Нависанда бо ин афкори музирри хеш дар зехни қавми мусулмони паштун бузургманишӣ ва бартаричўӣ аз дигар ақвом ва миллиятҳои бародарро парвариш медиҳад, ки, албатта, ин дастурро ҳуккоми англис бар дўши ӯ бор кардаанд, зеро сиёсати истикбор ҳамвора бар пояи тафриқаандозу ҳукумат бикун устувор будааст, ки муслимин ҳарчанд борҳо гўли онро хўрдаанд, аммо аз таҷрибаи рўзгор баҳра нагирифтаанд. Муаллифи китоб хасоили афғонро иҷмолан бо ин қаламот хулоса мекунад:

Хасоили накуҳида (яъне зишт): Интиқом, ҳасад, озмандӣ, торочгарӣ ва бартаричўӣ!

Хасоили писандида: Ишқ ба озоӣ, вафодорӣ ба дўстон, меҳрубонӣ бо хешовандон, меҳмоннавозӣ, диловарӣ, сахткўшӣ ва эҳтиёт.^{10*} Бидуни тардид мадҳу ситоиши дурўғин ва бартар гузошта-

* Ногуфта намонад, ки дар ҷомеаи дурўз ва имрӯзи Афғонистон на танҳо дар афғонҳо (яъне паштунҳо), балки дар так-таки ақвоми мухталифи ин кишвар ха- соили зикришуда метавон мушоҳида кард ва акси онро ҳамчунин.

ни қавме бар ақвоми дигар дар равобити миллиятҳо, чӣ мусулмон ва чӣ ғайри мусулмон таъсири манфӣ хоҳад гузошт ва ба фармудаи аллома Икболи Лохурӣ, дар фарҷом қор ба ҷое хоҳад расид, ки:

*Зери гардун одам одамро хӯрад,
Миллате бар миллати дигар ҷарад.*

Дар ҳар сурат, истиқбор муваффақ шуд бар асари таблиғоти дурӯғин ва игвогарӣ ва бар сари қудрат овардани намояндагони як қавм ва амсоли ин дар миёни мусулмонон низоъ ва душманӣ эҷод кунад. Аз байни бародарони паштун гурӯҳҳои натионалист ба вучуд омад. Бар асари ҳамин васвасаҳо буд, ки ҷомеаи паштуни Афғонистон дар даврони гузашта тавонист бо тавассул ба салтанат ва натионализми қавмӣ чанд қарне бар Афғонистон ҳукумат биро-над, рӯшанфикру таҳсилкардаи паштун ба наҳве ба яке аз ин ҷараёнҳо тааллуқ дошт ва таассуби қавмӣ худро ба яке аз ин се ҳаракат мутақалбур месохт.¹¹

Дидгоҳи андешаманди тирози аввали эронӣ доктор Паҳлавон роҷеъ ба натионализми паштун бисёр жарф ва муттақӣ бар истидлоли илмӣ аст, ки мо шаммае аз онро иқтибос намудем, зиёд навиштаанд соҳибқаламони хоричӣ ва афғонистонӣ рӯи ин мавзӯ, аммо мутаассифона дар мавриди ин ки пояи зулм ва тафриқаафканӣ бо дасти палиди чӣ қасоне гузошта шуд, пирумунӣ ин масъала камтар таваҷҷӯҳ ба амал омадааст.

Ёддоште аз як нависандаи ўзбактабори Афғонистон бо номи Паҳнамил Ҳидоятуллоҳи Ҳидоят, тасодуфан ба дастам афтод, ки ў низ рӯи мавзӯи мавриди назар аз дида ва шунидаҳояш дostonҳои аҷибу ғарибе рӯи қоғаз овардааст. Номбурда менависад: Дар байни ўзбакҳо зарбулмасали машхурест, ки меғунд: Афғондӣ аввал ийи қирити: (Мурда афғон... сохт)^{**} ва ў дар идомаи сухан ин масали ўзбакиро чунин шарҳ додааст: Дар гузашта паштунҳо мурдаашонро ба қария ва заминҳои зироатии ҳамсоягонашон меандохтанд (яъне ба хок месупурданд – М. Ш. – Забони навиштори ў аз ин навоқис фаровон дорад ва мо ҷумалоти эшонро бидуни кўчактарин тағйир иқтибос намудем) чун ҳимояти давлатро бо худ доштанд, ба ин ва-

^{**} Тарҷума ноқис аст ва қобили фаҳм нест.

сила замин ва дороии ҳамсоягони худро тасарруф мекарданд.* Мардуми ҳамчавори паштунҳо ногузир ва мувозиб аз заминҳо ва қурояшон (рустояшон) буданд, зеро бо андак ғафлат, ҷасадеро дар замини ӯ меандохтанд. Ин амал мӯчиби ҷалби тамоми аҳолии қария ва маҳал ба идороти давлатӣ мешуд. Маъмури ва ҳуқуқи фосид ва ришваситон солҳо барои пур кардани ҷайбҳои худ ин қазияро давом медоданд ва бад-ин васила беҳтарин ва ҳосилхезтарин заминҳои мардуми он қария ва маҳал, ба дасти ноқилин (паштунҳо) меафтод. Мардум аксар дар заминҳояшон паҳра (посбон) мегузоштанд ва ба мучарради мушоҳидаи ҷасад, онро ба замини дигаре меандохтанд.¹²

Дар ин навиштор, ки «Илалӣ сукути Шимол» ном дорад ва нигоҳанда худро бар ҳайси вазири иттилоот ва култур (фарҳанг)-и Афғонистон муаррифӣ намудааст, аз ин қиссаҳои ғамангез ва дигаре аз ҳаводиси гузашта ва имрӯзи Афғонистон, ба вижа иштибоҳ ва худсарихои теъдоде аз ҷангсолорон, аз ҷумла ҳамшаҳри ҳуди ӯ оқои Абдурашид Дӯстум фаровон овардааст, ки бисёр асафборанд ва реша дар сиёсати зидди башарӣ ва зидди исломии истикборро доранд. Мухтавои он чиро, ки ироа гардид ва ҳатто бештар аз онро бо далоили маҳкам ва мустанад дар идомаи дидор ва гуфтугӯ бо устод Бурҳониддин Раббонӣ ба маърази баҳс гузоштам ва устод бо хоҳиши нигоҳандаи ин сутур дубора ба ҷовкии сӯҳбат ништастанд ва ғолибан ҳаводиси ду-се қарни ахири Афғонистон нуқли ин гуфтугӯ қарор гирифт.

Пояи ҳар зулме бебақос...

Бурҳониддин Раббонӣ: – Шак нест, ки ҳаводиси дусад ё сесад соли охир барои Афғонистон ғамангез ва асафбор аст ва албатта, мубориза ва талошҳои диловаронаи мардуми мо дар посух ба дасисаи истикбор ва истеъмори камокон дар қанори ин ҳаводис ба сароҳат сабт шудааст, аммо зарбаи маҳкаме, ки ба пайкари Афғонистон зада шуд,

* Муаллиф дар поварақи китобаш роҷеъ ба илалӣ сукути шимол (с. 40) ишораи аҷиб ба ин тариқ овардааст: Ба асоси гуфтаи марҳум Ҳоким Мирзомуҳаммад Аминхон замоне, ки вазир Муҳаммади Гулмаҳанд ба шимоли кишвар сафар кард, ба забони туркии истамбулӣ сӯҳбат намуд. Зеро ӯ савганд хурда буд, то ба форсӣ сӯҳбат накунад ва дар ҷаласоти хусусӣ ба паштунҳо тавсия намуд: Ба ҳар василаи машруъ ва номашруъ, ки метавонанд бояд замини узбакҳоро тасарруф намоянд.

хамоно қатъи иртибот аз гузаштаи пурифтихор махсуб мешавад. Душманон талош доштанд моро аз решаҳо, аз пайвандҳо бо гузашта дар ин се қарни охир чудо намоянд, таърихи мо ва гузаштаи моро камранг ва ё беранг чилва диҳанд ва ҳадафашон он буд, ки таърихи кишварро аз ҳамон даврони вуруди англисҳо (ва паштунҳо – М.Ш.) ба ин сарзамин рақам зананд, дар ҳоле ки азамат ва ифтихори Афғонистон хеле қабл аз ин даврон аст ва ба замоне бар мегардад, ки кишвар маҳди тамаддун ва илм, конуни фарҳангу адаб ва хунару маърифат ва маркази ҳукуматҳои муктадире буд, ки дар минтақа ва ҷаҳон нақши носутурданӣ доштанд. Ҳар ифтихор ва боландагӣ, ки мо дорем, марбут ба ҳамон рӯзгори пешин аст. Онҳо қасд доштанд Афғонистонро тавре вонамуд созанд, ки гӯё фақат дар сесади соли охир вучуд доштааст ва кӯшидаанд даврони тиллоии фарҳангширо хати бутлон бикашанд, дар ҳамин росто кишвари моро аз лиҳози ҷуғрофӣ маҳдуд намуданд, пораҳое аз ҷисми онро бераҳмона буридаанд, ҳасороте ба пайкари ин хита ворид намуданд. Дар зимн талош доштанд, ки як навъ тафриқа ва низоъи қавмӣ ба вучуд оваранд, чунон ки шумо ҳам ишора намудед, сиёсати умдаи онҳо дар амри ғасби ҳукуматҳо ва сарзаминҳо ҳамин шиори «тафриқа андозу ҳукумат бикун» будааст.

Душманон шурӯъ карданд ба пиёда сохтани ин ҳадафи нопоки худ. Ин ки мегӯянд, Афғонистон мӯзее аз ақвом мухталиф аст, иштибоҳи маҳз аст. * Зеро дар маҷмӯъ ҷаҳор ё панҷ қавм дар ин сарзамин ба сар мебаранд, ки аксари онҳо пайванди танготанге бо ҳам доранд. Ҳатто бархе аз таърихшиносон, амсоли Абдулҳайи Ҳабибӣ, ки худ намояндаи қавми Абдолӣ мебошад, бар ин ақидаанд, ки Абдолиҳо баромад аз қаблаи яфталиҳо мебошанд. ** Намояндаи барҷастаи ин қавм Аҳмадшоҳи Абдолӣ аст, ки замоне дар

* Ба назари банда дар Афғонистон ду қавми муаззам: Тоҷик ва паштун, ки аз як нажод ва аз як мазабанд ҳудудан ҳашиод дар сади ҷамъияти кишварро дар бар мегиранд, майда ақвome чун: темириҳо, қизилбошҳо, маланг ва батучҳо низ пайванди нажодӣ ва забонӣ бо ин ду қавмро доранд. Мардуми ҳазора, ки нуфузашон болиғ ба ду миллион аст, ҳама форсизабонанд, ўзбақҳову туркманҳо низ форсӣ дариро дар кано-ри забони модарии худ фаро гирифтаанд ва аз он ки шаҳрванди Афғонистонанд, ифтихори вижае дар сар мебарваранд. Дар қиёс бо Покистон, Ҳинд ва Русия ва бисёре аз мамоліки ҷаҳон таҷаммуи ақвоми мухталиф дар ин кишвар ба маротиб камтар мебошад. (М.Ш.)

** Чунонки дар бахше аз ин китоб ишора намудем ва он тавр ки дигар соҳибқаламон низ зикр карданд, гузаштагони устод Раббонӣ аз қаблаи яфталиҳоанд.

Афғонистон ҳукумат дошт. Англисҳо бар ҳамин асос аз намоияндгони ҳар қабила, қавм, ҳатто аз ақалиятҳо низ нафареро ба қудрат мерасонданд, то миёни ақвом низоъ барангезанд ва дар лобалои он забон, фарҳанг ва дину оини гурӯҳи дигарро меҳостанд нобуд созанд. Шӯравӣ ҳам дар Афғонистон солҳои ҳамла бар ин ҳок сиёсати англисро идома дод ва аз ҳамин равиш қор гирифт, дар ҳоле ки забони ҳоким аз даврони гузашта то имрӯз дар Афғонистони мо забони форсии дарӣ аст ва меросе, ки мо дар ин забон дорем, аз собиқаи тӯлонӣ ва дурахшиши ҷашмгире бархурдор аст. Тамоми ҳукуматҳое, ки дар ин мулк салтанат ронданд, забони дарборашон форсии дарӣ буд. Аслан вожаи дарӣ решааш аз калимаи дарбор аст, масалан ҳаким Санои Ғазнавӣ мегӯяд:

*Чу бо одамӣ ҷуфт гардад парӣ
Нагӯяд парӣ ҷуз ба лафзи дарӣ*

Боз ҳамин умаро ва ҳукамои Хуросон буданд, ки дар густариши Ислом ва забону адабиёти форсӣ саҳми арзанда гузоштанд, ин фарҳанг ва ин забон то Ҳиндустон, ҳатто фаротар аз марзҳои он густариш ёфт. Султон Маҳмуди Ғазнавӣ ва бародари ӯ Султон Масъуд ва Шаҳобудини Ғурӣ пойтахти сулолаи худро дар Ғазна ва Лоҳур ва Фирӯзкӯҳ устувор карданд ва дар маҷмӯъ, ниёкони мо буданд, ки парчаи исломро дар Деҳлӣ ба эҳтизоз дароварданд. Хидмати онҳо дар амри раванқ ва густариши тамаддуни исломӣ дар минтақа ва ҷаҳон қобили ситоиш аст. Ин намуна ба унвони қатрае аз баҳр аст. Хеле бамаврид аст агар ёде аз арбобон ва навобиғи илму адаб: Ҳаким Санои Ғазнавӣ, Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ, Робиаи Балхӣ, Шаҳиди Балхӣ, Мавлоно Абдурахмони Ҷоми, Алишери Навоӣ, Абдуллоҳ Ҳотифии Тақӣ ва садҳо нафари дигар намоём, ки ҳамагӣ парвардаи ин марзу буманд. Бубинед, ҳатто масоили мазҳабӣ бо тавачҷӯҳ ба ҷойгоҳи рафеи забони форсӣ дар минтақа, бо забони шеър – бо лафзи дарӣ матраҳ гардидааст. Ҷаҳоркитоб ва Панҷкитоб мисоли равшани ин гуфтаҳост. Хонадонҳои сулолаҳои ҳоким бо ҳамин забон тақаллум мекарданд. Чунон ки қаблан гуфтем, Аҳмадшоҳи Абдолӣ аз қабилаи Абдол буд, вале ба форсӣ сухан меронд, ба форсӣ шеър месуруд, Шоҳ Шучоъ ба форсӣ девон дорад, ҳамин Зоҳиршоҳ (ки чанде қабл даргузашт), худ паштунтабор мебошад, аммо ҳамроҳ бо хонаводааш ба форсӣ гуфтугӯ мекунад. Англисҳо ва шӯравӣҳо магар собиқаи дурахшони фарҳанг ва тамаддуни мо ва ҷойгоҳи забони дарӣ дар минтақаро намедонистанд? Магар онҳо аз таърихи буди

боши ақвоми ин сарзамин ва ё манотиқе чун Осиёи Миёна беиттило-анд? На хайр! Онҳо дар ин замина огоҳиҳои фаровоне дар ихтиёр доранд, вале амдан ба таҳрифи таърих даст заданд, ҳақиқатро пинҳон доштанд ва тарҳи тафриқаи қавмиро ба роҳ андохтанд. Бо ҳамин мақсад марказе бо номи «Паштун таруна» эҷод намуданд, худро мо-лик ва сарвари мо вонамуд сохтанд ва таъкид карданд, ки бояд таваҷҷӯҳи асосӣ рӯи забони пашту бошад.*

Мушовирини шӯравии мустақар дар Кобул аъзои ин марказро, ки бештар аз паштузабонон чамъ омада буданд, барои омӯзиши паштӯ ба Иттиҳоди Шӯравӣ мефиристоданд ва паштуро афғонҳо дар Мас-кав меомӯхтанд. Бубинед, чӣ қадар хандадор аст! Дар мавриди фор-сии дарӣ дар замони ҳузури бегонагон дар ин сарзамин, аслан таваҷҷӯҳе сурат намегирифт. Аз сӯи англисҳо кӯшиш мешуд, намо-яндагони ақвоми ғайрипаштун дар ургонҳои масъуле чун: Вазорати хориҷа, вазорати дифоъ, вазорати амният ва дигар пустҳои муҳими давлатӣ набошанд ва форсизабонон дар канор бимонанд. Шӯравӣ ҳам айнан ҳамин раводро пеш гирифт: Чавонони хубра ва бои-стеъдодро аз дигар ақвом дар умури давлатӣ роҳ намедод ва ё вазои-фи қамаҳмияте ба онон вогузор мешуд, ҳарчанд ин чавонон вобастаи аҳзоби марксистӣ ва коммунистӣ буданд. Оре, майдони фаъолияти ин афрод танг буд, чунон ки дар сӯҳбатҳои қаблӣ арз кардам, худояш биёмурзад, ҳамон Тоҳири Бадахшӣ аз ашхоси сиёсие чун Тарақӣ, Амин, Кормал ва Сулаймони Лоик бо дониши амиқ ва рӯҳи исёнгар, аммо бо мантиқи инқилобӣ ва меҳанпарастӣ чанд сару гардан боло буд, вале ўро чун ғайрипаштун буд, коммунистҳо дар инзиво қарор доданд, билохира мачбур шуд, чараёни чадидеро алайҳи ин рӯҳияи фашистӣ таъсис диҳад. Мутаассифона, афроди дастнишонда ва муз-дур тавони фаҳм ва дарки бозиҳои пасипардагии коргардонҳои асосӣ, яъне англис ё шӯравиро надоштанд. Ҳасби заминҳои мардуми

* Нозуфта намонад, ки устод Раббонӣ бо забони паштӯ, дар баробари арабӣ, Тарақӣ, урдӯ ва англисӣ комилан мусаллатанд ва мо рӯи мавзӯи ҳешиш пашту бо дариш форсӣ сӯҳбатҳои ҷудогона доштем, ки дар фасли дигаре аз ин китоб матраҳ хоҳад шуд, вале дар тамоми тӯли таърихи мавҷудияти Эрон ва Афғонистон пули иртиботӣ миёни ҳамаи ақвоми ин сарзаминҳо забони форсӣ буда аст ва ҳузура ин забон дар минтақа ҳолати табиӣ дорад, ҳатто дар замони ҳукумат аъроб ҳам форсӣ тавонони худро дар хиттаи зикришуда аз даст надод ва баръакс беш аз пеш густариш ёфт ва бар ҳайси забони дуввуми аҳли ислом ши-нохта шуд, зеро тамоми мардуми бумиш ин сарзаминҳо ё форсигӯӣ буданд ё бо забоне тақаллум мекарданд, ки бо форсии дарӣ ҳамреша буд.

шимоли Афғонистон, ки шумо поре аз ин ҷабри таърихро аз хотироти Пухмал Ҳидоят дар оғози сӯхбат ёдовар шудед, қиссаи равшан аст. Мо аз ин ҳаводис зиёд дидаем ва шунидаем. Навкарони давлат, дар аксари режимҳои қаблӣ дар шимоли кишвар агар дар хонае сияҳкамоне (аслиҳаи аз қор афтода ё туфанги шикорие) меёфтанд, соҳиби онро ба зиндон мекашонданд ва мучозоти саҳт мекарданд, агар пешаи фарде таъмири силоҳ буд, низ боздошт мешуд ва ҳатман ба зиндон меафтод, азобу шиканҷаи ришсафедон ва арбобони қабил ва моликони деҳ, аз дигар аъмоли манҳуси тачовузгарон ва навкаронашон буд. Ҳасби заминҳои ҳосилхези мардум дар замони амир Абдурахмонхон ва Нодиршоҳ ба авҷи худ расид. Дар Бағлон, Форёб, Қандаҳор ва Таҳор бехтарин заминҳоро аз соҳибонашон мегирифтанд ва ба афроди қабиле, ки аз дигар ҷо кӯчонида буданд, воғуздор мекарданд. Чунин «сиёсате» дар манотиқи ҳассос, масалан дар марзҳои Афғонистон бо Эрон ва Туркменистон бештар роиҷ буд, мардуми бумиро иҷборан аз ҷою макони аҷдодии худ кӯчониданд ва ба ҷои онҳо кӯчиёро соҳиби ҷой ва замин карданд. Ва ин сиёсат, стратедии аз қабл танзимшудае буд, ки дар ниҳояти қор мардум ба қунҳаш расиданду дар муқобили он ҳаракатҳо, ҷунбише шакл мегирифт, ки мутаассифона бархе аз онҳо чандон муваффақ набуданд ва намешавад аз ин гуна ҳаракатҳо тавсифи мусбат намуд, зеро баъзе аъмоли тачзияталабӣ дар дохили онҳо мушоҳида мешуд. Аммо пайдоиши аксуламалҳо ва муқовиматҳои сиёсӣ дар баробар таҳарикоти пулисий ва султагароёна ва фашистии режимҳои вақтро мо ҳамон айём ба фоли нек медидем ва имрӯз ҳам мусбат арзёбӣ мекунем: Ногуфта намонад, ки дар қанори ҳама гуна зулм ва ситам, ки ба мардуми бечора раво донистанд, худ гирифтори нафrait ом ва ғазаби Худ шуданд, кашмакаши хонадони сулолаҳои ҷохталаб рӯ ба афзоиш буду пояи салтанатро зулму истибдод мутазалзил месохт. Ба таври мисол, дар хонадони ҳуққоме чун: Муҳаммад Зой ва Саъд Зоӣҳо қудратталабӣ то ба ҳадде авҷ гирифт, ки писар ба хоҳири тахту тоҷ падарро мекушт, бародар бародарро ба қатл мерасонд ва кӯр мекард; Онҳо ба чунин беморие гирифтдор буданд, ки барои таъа задан ба арқони қудрат аз ҳеҷ ҷинойт ва қабохатҳо рӯ наметофтанд, аз фарҳанги раъиятпарварӣ ва давлатдорӣ фарсахҳо дур буданд ва бегонагон аз ин ҷаҳли мураккаб сӯи истифода бурда, барои расидан ба мақосиди шум, онҳоро шайтонвор васваса мекарданд. Аксар қиём ва ошӯбҳо, ки пеш меомад, рӯҳияи исломӣ ва милли дошт, вале ин ошӯбҳои мардумиро ҳокимон бо кӯмаки истикбор пай дар пай сарқӯб менамунд.

данд, онҳо сиёсати бегонапарастӣ ва хештанкуширо пеши рӯ доштанд, масалан дар замони Дӯстмуҳаммадхон, вақте мардум нерӯҳои англисро мачбур ба фирор намуданд, Дӯстмуҳаммад аз миёни муҷоҳидини сафшикан зуд берун тохт ва худро дарҳол таслими англисҳо кард ва онҳо ўро бо худ бурданд... Аз ин сафаҳоти сиёҳ ва шармовар, мутаассифона, дар таърихи миллати Афғонистон зиёд аст ва сиёсати пуриштибоҳ ва ғамангези он рӯзҳо паёмадҳои номатлуби худро то ба имрӯз боқӣ гузоштааст.

Дуруст аст, ки мову шумо таърихи ҳузнангез ва сарнавишти талхи давлати муҷоҳидинро аз дидгоҳи хеш ва муҳаққиқини дохилӣ ва хориҷӣ мавриди баҳс ва гуфтугӯҳое қарор додем ва фикр мекунам дар оянда ҳам таърихнигорон ба таври муфассале ба таърихи он рӯй хоҳанд овард, вале чои пинҳон нест, ки дар ин марҳила низ душманон ҳамон коҳҳои кӯхнаро бод карданд, дубора ба масоили қавмӣ ва забонӣ доман заданд ва ҳамин оқои Ҳикматёр беш аз ҳар фарде дучори васвасаи бегонагон шуд, ба ормонҳои ҷиҳодӣ ва исломии худ ҷиҳнат кард, дар ҳамон шароити ниҳоят ҳассос бо баҳонаҳои пуч ва бепоя масоили қавмиро ба миён гузошт ва бисёр талош кард, давлати исломиро аз байн бибарад. Аммо муваффақ нагашт. Толибон низ сиёсати фашистиро пеш гирифтанд, дар ҳоле ки Ислом ҳилофи ҳама гуна ангезаҳои тафриқаафканӣ, ҷудоиталабӣ ва қавмгарой аст. Дар юриш алайҳи давлати муҷоҳидин, онҳо бо нерӯҳои фашистӣ ва марксистҳои душмани дину имон ҳампаймон шуданд, ҳамин нерӯҳо дар ҳамла ба Кобул ва дигар шаҳрҳои Афғонистон пешсафи урдуи Толибон буданд, пилотҳои парчамӣ ё ҳалқии бозмонда аз режими Кормал ва Начибуллоҳ ба хидмати Толибони Покистон камар баста мавзёҳои моро бомбаборон мекарданд! Худоё, чӣ тавр тааҷҷубовар набошад, ки инҳо аз нигоҳи идеолоҷӣ ва ақидаҳои комилан ҳилофи яқдигаранд: Гурӯҳе (Толибон) худро ҳомии дин дар сар то сари ҷаҳон эълон карда ва парчами исломро ҳам болои сар дорад, гурӯҳи дигаре (коммунистҳо) ҳамин дирӯзҳо даст дар дасти шӯравӣҳо дода бар зидди мусулмонони кишвари худ мечангид, ва муқаддасоти мазҳабӣ ва миллиро поймол мекард, акнун ду гурӯҳ бо ҳаманду талош доранд давлати исломиро аз байн бибаранд! Мо дар миёни ҷунин саҳнаҳои мутазод ва шигифтангезе қарор доштем ва дар сар то сари минтақа ва ҷаҳон дӯсту душман тамошоғари бозиҳои бераҳмонаи бозигарон ва коргардонони ин саҳнаҳои хунин буданд. Албатта, дар чашми душман, бо тадбир ва шахомату диловарии Масъуди шахид ва садҳо муҷоҳиди ҷон дар қаф нишон додем, ки

сангари моро на Шӯравӣ, на Покистон ва на толибонаш қудрати шикастан надоранд! Мо Худо дорем ва Худо дирӯз ҳам бо мо буда ва имрӯз ҳам бо мост.»

***Низоми салтанатӣ, марксистҳо
ва аҳли Ислом***

Дар соли 1933-и мелодӣ Муҳаммаднодирхон, ки аз қабилаи вазириҳои афғон буд, кушта шуд ва пас аз ӯ Муҳаммадзоҳиршоҳи ҷавон ҷойгузини падар гардид. Аммо бо омадану рафтаниҳои пай дар пайи подшоҳони худкома дар оғози таҳаввулотӣ беназири иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсии қарни бист дар кишваре, ки дарвозаи тамаддуни башар махсуб мешуд, дигаргунии жарфе пеш наёмад. Подшоҳи тозанафс, ҷаҳони навини дар ҳоли рушд ва ҷархиши аҷибу ғарибро аслан «надид» ва ё бо дидгоҳи қуруни вустоии қабилай бар он назар кард! Вай ҳеҷ кӯшиш накард, то дар асри тафаккури андеша ва таҷаллии улуми заминӣ ва осмонӣ, низоми қабилай ва пӯсидаи кишварро дигаргун созад ё аз кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ва ҳамсоягонӣ дар ҳоли рушд дарси ибрат омӯзад. Аз комёбиҳои илму техника, ҳадди ақал мисли Эрон, Туркия ва ҷумҳуриҳои Шӯравӣ истифода ба амал наёвард. Банда дар замоне, ки рӯзноманигор будам ва сафарҳое ба кишвари азизи Афғонистонро доштам ва мулоқотҳои мутааддиде бо рушанфикронӣ арҷманди кишвари дӯст дар ҳар гӯшае аз ҷаҳон бароям пеш омад, мавзӯи мавриди назарро борҳо ва борҳо дар миён андохтаам. Кудатоӣ Довудхон (писари коқои Зоҳиршоҳ ва шавҳари хоҳари ӯ) моро водор ба андешае мекард ва ба даргоҳи гулистони Саъдӣ алайҳи-р-рахма мебурд, ки гуфтааст: Чӣхил дарвеш дар гилиме биҳуспанд, вале ду подшоҳ дар иқлиме нагунҷад. Коммунистҳои Афғонистон Зоҳиршоҳро мавриди накуҳиш қарор медиҳанд ва иддао доранд, ки подшоҳони белаёқате чун ӯ кишварро дар ҳоби амик ва дар ҳолати баде нигоҳ доштанд ва онҳо агар бо кӯмаки шӯравӣҳо даст ба инқилобе заданд, гӯё мантиқӣ ва дуруст будааст ва агар фурупошии Шӯравӣ ва хиёнати Горбачуф пеш намеомад, империализми байналмилал тавони аз байн бурдани ҳукумати Начибуллоҳро надошт, мегӯянд онҳо. Аммо теъдоде аз давлатмардонӣ рӯзгори Довуд побанд ба ақидаҳое буданд, ки Афғонистон на

ба таҳаввул тан дар медиҳаду на ба он ниёзе дорад! Режимҳои пешин барномае чихати мунтабиқ кардани зиндагии мардум бо шаброити замон намерехтанд, аксар шахрҳо ва ҳатто ҳамон Кобули овозаманд солҳо ба ин тараф чехраи фартут ва қадимии худро ёрои дигаргун кардан надошт: Қисмати ғарбӣ ва дар мачмӯъ, атрофи он ҳолати рустоҳои ақибафтодаи Шарқро таҷаллӣ мекард. Дар марказ чанд сохтумони давлатӣ ва ҳутелҳои фақирона рух намудаанд ва дар ду соҳили рӯдхонаи Кобул ва мурдоби гандидаи он хонумҳо ҳамвора машғул ба шустушӯи кӯҳнаколои хешанд. Хиёбонҳои марказӣ макони ҳаракати доимии мошинҳои ранг ба ранг, бойсиклҳо ва асбу улоғ ва горӣ ва амсоли инҳост. Тақрибан чунин симои мустамандона дошт Кобул дар даврони Зоҳиршоҳ ва Довудхон. Аммо баъзе аз коршиносони масоили Афғонистони дирузу имрӯз чунин истидлолҳое пеш меоранд, ки гӯё Афғонистонро шӯравӣҳо ва англис аз қофилаи тамаддуни башар ақиб нигоҳ доштанд ва шояд онҳо махфиёна тааххуд карда буданд, ки ҳеҷ яке ба Афғонистон дасти тамаъ ва таҷовуз наёзонанд, то мисли музей ва ёдгоре аз қуруни вусто дар маърази тамошои ҷаҳонӣ қарор гирад. Кишваре бошад бикру дастнахӯрда... Шояд ин шойеа чандон асоси мантиқӣ надошта бошад, аммо дар навиштаи Ролф Эч Макнус – «Адан набӣ» мо чун дар дигаре аз осори ҷадиди марбут ба Афғонистони қарнҳои 18 ва 20 ба ҳақиқати кул рӯ ба рӯ мешавем. Номбурда менависад: Афғонистон яке аз конунҳои маркази рақобат дар Осиё байни ду императории рақиби Аврупо маҳсуб мешуд. Русҳо дар ҳоли густариши нуфузи худ ба самти шарқу ҷануб буданд, Бритониё аз тариқи тичорат дар тули савоҳили Ҳинд дар шимол нуфузи худро густариш меод ва сипас бар тамоми шибҳи қораи Ҳинд то авосити қарни ҳаждаҳум ҳоким шуд.¹³

Дар сафҳаи баъдии ҳамин бахш аз китоби худ муаллиф чихати тақвияти андешааш меафзояд: Пас аз як кӯшиши мухтасар дар паи инкилоби болшевикӣ барои истифода аз Афғонистон ба унвони бузургроҳ, чихати судури инкилоб ба Ҳиндустон сиёсати умумии Иттиҳоди Шӯравӣ барои ду даҳаи баъд сиёсати дифоъӣ маҳсуб мешуд.¹⁴ Дар замони Довудхон ҳарчанд ин режим бо кӯмак ва ҳамдастии коммунистҳо касби қудрат намуд, нигарониҳои аз нуфузи физияндаи русҳо дар умури дохилии Афғонистон пеш меояд.

Довудхон теъдоде аз коммунистҳоро аз ҳукумат берун барандохт

ва умед ба кишварҳои минтақа: Эрон, Арабистон ва Мисру Ҳиндустон баст, то бо эҷоди равобити танготанг шарри шӯравиро аз сари худ ва кишвараш дур созад ва Афғонистони мустақил ва бета-рафе эҷод кунад. Аммо дар ин масир ноком монд ва дар соли 1978 коммунистҳо ба дунболи хунрезии густурда ба қудрат мерасанд, вале наметавонанд бар мардум ҳукумат биронанд ва ба ночор Артиши Сурхро «ҷиҳати кӯмаки интернатионалистӣ» ба Афғонистон хайрамакдам мегӯянд ва дар сар то сари кишвар оташи ҷанг ва набардҳои хунин ба роҳ меафтад. Аммо тибқи иттилоии таърихнигорони шӯравии собиқ, фаъолияти аҳзоби марксистӣ асосан дар замони ҳукумати Зоҳиршоҳ доман паҳн карда буд. Доктор Саид Саъдизодаи Самарқандӣ фазои сиёсии рӯзгори ӯро ин тавр қаламдод кардааст: Дар замони Зоҳиршоҳ нерӯҳои демукросӣ ва озодандеш мучаддадан ба ҷунбиш омаданд, вай нисбат ба падараш фазои озодихоҳиро бозтар нигоҳ дошт. Дар солҳои 60 ва 80 (қарни бист) рӯзнома ва маҷаллаҳои мустақил ва хусусӣ нашр мешуд, баъзе аз табақоти мардум, аз ҷумла равшанфикрон ва ҷавонон тазоҳурот мекарданд. Давлат бо ҷунин гурӯҳҳо саҳтгир набуд. Дар замони салтанати Муҳаммадзоҳиршоҳ равобити Афғонистон ва Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ комилан рӯ ба беҳбуд дошт.¹⁵ Оре, андеша ва назарияи коммунистӣ дар ҳамин давра гоҳо ниҳон ва гоҳо ошкор пайрезӣ шуд, нашрияҳои марксистии «Парчам» ва «Халқ» ва адабиёти сиёсӣ (тавассути ҳизби Тудай Эрон) дар Кобул ва бархе аз шаҳрҳои Афғонистон паҳш мешуд. Рӯи ин мавзӯ дар таърихи сиёсии Афғонистон ва дигар осори марбут ба Афғонистони қарни бист кам ё беш матолибе ба нашр расидааст, вале саволе пеш меояд, ки дар замони Зоҳиршоҳ ва Довудхон нерӯҳои исломӣ ва андешамандони мусулмон чӣ назаре ба ин таҳаввулоти таҳрикомез доштанд ва онро чӣ тавр арзёбӣ мекарданд? Наҳваи фаъолияти сиёсии исломгароён чӣ гуна буд? Фикр мекунам, онҳо дар ду ҷабҳа дасту панҷа нарма мекарданд: Яъне, ҳам алайҳи режими салтанатӣ ва ҳам алайҳи коммунистҳо. Банда саранҷом пас аз ироаи мӯҳтавои навиштаи мазкур мучаддадан ҷиҳати дарёфти посух бо пурсишҳои бешумор ба устод Раббонӣ рӯй овардам; Устод фармуданд:

– Ҷунон ки Шумо мутузаккир шудед ва қаблан ман ҳам ишора намудам, ҳаракати марксистӣ ва зидди он дар Афғонистон дар оғоз ба унвони як ҷараёни фарҳангӣ ба фаъолият шурӯъ кард. Теъдод аз

донишчӯёни факултаи ҳуқуқ, шаръ ва адабиёт гирди ҳам омада, маҷолис ва маҳфилҳо баргузор менамуданд, ин марҳалаи нутқабандии ҳаракати марксистӣ дар Афғонистон буд ва бо роҳбарӣ ва ҷамоаҳои Шӯравӣ оғоз ёфт ва оянда ҳам дар тамоми мароҳили фаъолият, ҳатти машини онро Шӯравӣ мекашиданд. Ин фаъолият бо тадриҷ ва метавон гуфт, рафта-рафта суръат ва қувват гирифт. Коммунистҳо нашрия, дастурамал ва китоби фаровонро, ки ҷанбаи таълимотӣ доштанд, аз Маскав, аз Олмони Шарқӣ ва аз Эрон – аз мақарри фаъолияти ҳизби Туда вориди Афғонистон менамуданд. Ин нашрияҳо ба қимати ниҳоят арзон, ҳатто метавон гуфт, то ҳудуде роғон ба фуруш гузошта мешуданд. Дар зимн Шӯравӣ барои пиёда намудани аҳдоф ва ормони худ барномаи вижаеро рӯи даст доштанд, ки чанд бахш дошт: Сиёсӣ, низоми ва фарҳангӣ. Қисмате аз барномаи онҳо таъсир гузоштан дар ҳонаводаи салтанатӣ буд. Бо ин аҳдоф бурс (сахмия)-ҳои зиёдеро барои донишчӯён дар риштаҳои мухталиф ихтисос медоданд. Амрикоӣҳо мутаваҷҷеҳ шуданд, ки режими Довудхон равобити вижае бо Шӯравӣ барқарор мекунад, додани силоҳро ба ӯ қатъ карданд. Довудхон – ин ҳокими сулҳдор ба хоҳири муқобила бо Покистон ҳудуд дарбасти дар хидмати Шӯравӣ қарор дод. Албатта, ҳукуматдорони Афғонистон он замон як миқдор силоҳ ва муҳимоти ҳудуд аз Туркия низ мегирифтанд, вале дар ҳамаи айём равобиташон бо ин кишвар ҳам тира шуд. Лизо тамоми таваҷҷӯҳ дар бахши низоми ба Иттиҳоди Шӯравӣ маътуф буд. Ҷавонони зиёде дунболи ҳам барои таҳсили ҳарбӣ ба Иттиҳоди Шӯравӣ даъват мешуданд ва кам-кам силоҳи сохти русӣ вориди Афғонистон мешуд. Албатта, Кремл тарҳи дигаре низ дар сар мебарид: Бо ворид сохтани силоҳ ва ҳудуд дӯсти Афғонистон вонамуд кардан, меҳост қудрати низомии кишвари моро қомилан ба даст гиравд ва талош дошт андешаи ҳоким дар системи низомии мо андешаи коммунистӣ бошад. Ҳеҷ наметавонам фаромӯш кунам замонро, ки дар пуҳантун донишчӯ ва устод будам: Рӯзе раиси Пуҳантун дар шӯрои олии донишгоҳ эълон намуд, ки шӯравӣ аз мо шоғирд хоштаанд, бо теъдоди хеле зиёд ва бурси (сахмия бо қўмаки ҳарбӣ) таҳсили онҳо низ дода мешавад. Раиси донишгоҳ ба масъулини ин барнома гуфт, ки мо ин теъдод донишчӯ, ки шумо дархост намудаед, надорем. Албатта, донишчӯ зиёд аст, вале на ҳамаи онҳо лаёқати дар ҳориҷ аз кишвар ҳонданро доранд.

Посухи намояндаи русҳо чолиб буд. Вай гуфт, ки муҳим нест, ки онҳо лаёқат доранд ё не, мо онҳоро меҳононем, истеъдодашонро рушд медиҳем.

Ба зудӣ пай бурдем, ки ин як дасиса аст. Устодони бохуш дар ин хусус хушдор доданд. Лозим ба тазаккур аст, ки мо ҳам он айём тамошогари ин ҳама сахнаҳои ачибу ғарибе набудем. Муҳри хомӯшӣ бар лаб назадем, балки ба ғаёлият ва муборизаи инқилобии худ идома додем. Ҳарчанд ҳеч пуштибоне аз ҳеч ҷо надоштем, ҷуз Худои мутаъол, ки муттақӣ ба ӯ будем. Нерӯи аслии мо на танҳо донишҷӯёни пуҳантун, балки муҳассилини литсейҳо низ буданд. Коммунистҳо бо барпоии тазохурот ва митингҳо кӯшиш доштанд ибтикоротро ҳамвора дар даст дошта бошанд. Вале мо зуд – зуд садди роҳашон мешудем. Ёд дорам, дар ҳамон рӯзҳои донишҷӯии мо, рӯзе дар пуҳантун митинг барпо шуд. Ҳамон дӯсти ман Сӯфиқурбон, ки қаблан аз ӯ зикр карда будем, ба минбар омад ва эътирозе намуд (вай бо вучуди монеатарошиҳои мақомоти пуҳантун риши анбуҳе дошт): Чаро шумоҳо ҳамеша дар пушти минбар қарор доред ва ҳамеша шумоҳо ҳарф мезанед? Магар дигарон лоланд ё фикр мекунад, мо гуфтане надорем?!

Сӯфиқурбон ба ҳашм омада буд ва хомӯшии пеш омад, вай эълон намуд, ки: Бигзор ҳамин замон марксистҳо дар як саф қарор бигиранд ва гурӯҳҳои исломӣ дар сафи дигар!

Ин вақт садои такбир баланд шуд ва ин садои гурӯҳи навтаъсиси мо буд. То он рӯз ҷамъомад ва митингҳои мо дар якҷоягӣ бо ҳаводорони марксизм мегузашт. Яъне бо ҳамон «халқиҳо» ва «парчамӣҳо». Баъд аз ҳамон рӯз гирдиҳамоиҳои мо ҷудо-ҷудо доир мешуд. Эҳсос намудем, ки эътирозҳо алайҳи мо сурат мегирад, ҳатто «маоистҳо» бар зидди мо ҷангеро ба роҳ андоштанд, бо сангу ҷӯб алайҳи мо ҳамла карданд, вале дар ин рӯёруйи ҳудашон шикаст хӯрданд. Мо баъд аз ин ҳодиса зери номи «ҷавонони мусулмон» аҳдофи сиёсии худро пиёда месохтем. Аммо гурӯҳҳои дигар, ки расмӣ набуданд, ин иҷозаро надоштанд, ҳатто коммунистҳо (чун расмӣ набуданд) чунин иҷозаро надоштанд, вале чун Шӯравӣ аз онҳо дифоъ менамуд, озодона ғаёлият мекарданд.»

*Шери дараи Панҷшер қабл аз сафар дуои хайр
аз ёрони хеш дархост мекунад*

... Даврони тегу оташу хун буд замони ман

Сӯхбати устод маро водор ба андешае намуд, ёдам омад, нишаст бо як тан аз кормандони собикадори сафорати Шӯравӣ дар Афғонистон ӯ қисса кард, ки дар замоне, ки ҳизби коммунисти Шӯравӣ ва пайравони ӯ дар ҷаҳон аз садсолагии зодрӯзи Ленин таҷлил ба амал меоварданд (соли 1970 мелодӣ) дар Кобул нашрияи «Парчам» (органи ҳизби халқӣ ва демократии Афғонистон марбут ба Бабрак Кармал) шумораеро ба зиндагӣ ва фаъолияти пешвои пролетарҳо (коргарҳо)-и ҷаҳон таҳассус дод ва дар сафҳаи аввали он акси бузург ва ҷашмрас аз Ленин ва суҳанони мамдуҳона дар васфи ӯ ба нашр расонид, ки мӯчиби ҳашми рӯҳониён ва тазоҳуроти густурдаи онҳо гардид. Зимни ёдоварии ин ҳодиса аз устод Раббонӣ савол кардам, ки оё ин рӯйдод ҳақиқате дорад ва агар иттилое дар ин замина доранд, лутфан онро бароямон шарҳ диҳанд.

Устод Бурҳониддин Раббонӣ: – Дақиқ дар ёд дорам ин воқеаро. Замоне, ки ҳизби Парчам ва Халқ аз ҳам ҷудо шуданд, нашрияҳои онҳо низ ҷудо шуд ва ба номҳои аҳзобашон нашр шуданд. Оре, нашрияи «Парчам» дар Кобул дар яке аз шумораҳои матлаберо бо акси Ленин ба ҷоп расонд. Парчамҳо дар зодрӯзи Ленин болои акси ӯ бо ҳарфҳои дурушт навиштаанд: «Дуруд ба Ленини қабир!». Мавҷи эътирози мусулмонон ба осмон бархост. Калимаи дуруд маъмулан ба Расули ақрам (с) гуфта мешавад. Мусулмонон баробари шунидани номи мубораки паёмбари гиромии Ислому бар ҳайси эҳтиром ва тақрим ба рӯи пурфутӯҳи эшон дуруд мефиристанд. Ин таъбир чӣ нисбате дорад бар Ленини мулҳид, ки худ душмани ҳама гуна адёни Илоҳӣ будааст?!

Бо ироаи чунин суҳанҳо уламои Кобул ва аъзои наҳзати исломӣ ба нишони эътироз дар масҷиди Пули хиштӣ ҷамъомаде созонданд. Ҳазорҳо тан аз мардуми Кобул ба ин гурӯҳ пайвастанд, гирдиҳамоӣ хеле густариш ёфт, то ҳадде ки ҷанбаи зиддиҳукуматӣ гирифт. Нерӯҳои давлат барои фуру нишондани садои ин эътироз ба масҷид ҳамла бурданд. Парчамҳо низ ба хиёбонҳо рехта шиори «дуруд бар Ленин»-ро пахш мекарданд. Аммо ногуфта намонад, ки ҳукумат ба хоҳири ҷилавгирӣ аз фаъолиятҳои исломӣ ба халқҳои ва парчамҳо майдони васеъ эҳдо намуда, аз онҳо ҷонибдорӣ мекард. Дар ҳамин шароит мо номаи эътирозӣ навишта ба унвони садри аъзами вақт, ки Эътимодӣ ном дошт ва вазири маориф доктор Абдулқайюм (бародари доктор Зоҳир, падари овозхони шарофат Аҳмад Зоҳир) равон кардем. Нома чун ба Садри аъзам расид, ба вазири маориф дастур дод, ки бо сарони ҳайати мо гуфтугӯ кунед. Ин

чо бояд вокеиятро баён намуд, ки худи садри аъзам оқои Нурахмади Ётимодӣ низ дар ин чаласа иштирок кард ва заъфи ҳукуматро ётироф намуд ва иқдор кард, ки ҳукумат воқеан дар ин замина кӯтоҳӣ кардааст.

Мулло Самӣ як тан аз аъзои гурӯҳи моро суҳанони Ётимодӣ ба ғазаб оварад ва ӯ гуфт: «Оқои садри аъзам, қудрат, ки надорӣ, чавкӣ (мизу курсӣ мнсаб)-ро ҳолӣ кун! Чӣ ба дард меҳурад вазифа ва мансаб вақте ки наметавонӣ аз истиқлоли ватан дифоъ кунӣ?!»

Бачаҳо дигар ба ҳарфхояшон гӯш надода рафтанд. Воқеан фазои Афғонистон тавре буд, ки шӯравӣҳо кишварро таҷзия карда буданд, ба он маъно, ки аз Соланг ба он тараф иҷоза намедоданд, ки ҳеҷ пружае аз Амрико ё кишварҳои Аврупо он ҷо бошад. Русҳо бо истифода аз заъфи ҳукумат талош доштанд, доманаи фаъолиятҳои истеъмориро дар манотиқи мухталиф густариш диҳанд; Дар шимол, дар ҷануб ва ғарби кишвар ҳама ҷо ҳузур дошта бошанд. Майдони ҳавоиро сохтанд ва шурӯъ карданд ба роҳсозӣ. Ҷодаҳо ба мақсади стратегӣ сохта мешуд, то ба вазни танк ва зирхпӯшхояш муқовимат кунад. Онҳо дар пайи нақша ва нияти ҳамла ба Афғонистон афтада буданд ва ин орзуро аз қабл дар сар мебарвариданд, вале режимҳои салтанатӣ шӯравиро бар ҳайси кишвари дӯст ва хайрхоҳ мешинохтанд. Довудхон ҳам аз найранги онҳо дер огоҳ шуд.

Теъдод аз қоршиносони масоили Афғонистон решаи бисёре аз вақоеъ ва бадбахтии мардуми ин кишварро бар асари қабилалароӣ тавҷеҳ медиҳанд, ки он ҳам мероси шуми истеъмор аст ва мутаассифона дар қарни бист ҳам Муҳаммад Зоҳиршоҳ натавонист ва нақӯшид афғонҳоро аз шарри он раҳо кунад. Қарнҳо пеш дар ин диёр ҷангҳои қабилӣ бадабӣ ва биёбонгард идома дошт, мо дар замони ҳукумати Муҳаммад Зоҳиршоҳ ва Довудхон ва ҳатто рӯзгори ҳамлаи Толибон, яъне дар остонаи қарни бисту як ҳам дидем, ки ҷангу ҷидолҳо ҷанбаи қабилавӣ ва худҳоӣ ва ҷоҳталабиро доранд. Пояҳои ҳукумати салтанатӣ бар асари ин мочароҳо ва бекифоятии худи низом рӯ ба қастӣ овард ва ниҳоят ин режим сукут кард. Ман рӯи ин масоил ва ҷиҳати бозкушоии ҷанд гиреҳи дигар муҷаддадан аз андеша ва тафаккури воқоиди устод Раббонӣ мадад ҷустам. Суд ва сукути режимҳои салтанатӣ дар Афғонистон чӣ бурду бохтҳоро дар пай дошт?

Устод Бурҳониддин Раббонӣ: Аввалан бояд ишора кунам, ки агар ба қазияи Афғонистон дар замони Довудхон дақиқтар назар кунем, низом дар қиёс ба ҳаводиси байналмиллалӣ яқинан дар остонаи

сукут буд ва ҳеҷ поя ва истехком барои арзи ҳастиаш вучуд надошт. Урдуи тавоно ва мучаҳҳазе мавҷуд набуд ва ҳар чӣ ҳам буд, таҳти таъсири Иттиҳоди Шӯравӣ қарор дошт. Иллати дуввуми сукут, набуди созмони қудратманди сиёсӣ. Саввум: Низоми салтанатӣ (ҳатто коммунистӣ ки баъдан рӯи қор омад), пояи мардумӣ надошт. Мардум аз онҳо ҳимоят намекарданд. Дар чехраи низоми салтанатӣ, ки ҳоло сӯҳбат рӯи ин мавзӯ қарор дорад, мардум на симои исломро медид ва на чехраи як ҳукумати миллиро. Вақте қонуни асосӣ сохта мешуд ё қонуни аҳзобро дуруст мекарданд, дигар ҳама қори режим тамом шуда буд: Садри аъзам Довудхон писари қоқои шох ҳеҷ эҳтироме ба подшоҳ надошт. Подшоҳ ҳам ба масоили миллий фикр намекард, кашмакаш ва қудратхоҳӣ дар миёни ду писари қоқои ӯ, ки ҳар ду домодҳои Довудхон буданд, ба шиддат идома дошт. Чапиҳо низ бо ҳукумат фаъолияти муштарак доштанд ва ин ба он хотире ки ҳарду гурӯҳ хоستانд аз рушди наҳзати исломӣ ҷилавгирӣ кунанд. Дар ин миён яке аз раҳбарони ҳизби коммунист Бабрак Қормал ба ҳонадони подшоҳ мустақиман иртибот пайдо кард, аз шох дастурҳое гирифта, ҳудро дӯсти ин ҳонадон вонамуд мекард, дар ҳоле ки Қормал ва дигар коммунистҳои ҳамроҳ бо ӯ ба нафъи худ ва супориши бегонагон қор мекарданд. Аз сӯи дигар кишвар ба ҳоли ҳаробе рӯ ба рӯ шуд, факр ва маҳрумиятҳо рӯз то рӯз меафзуд. Чунон ки қаблан низ ишора намудем, шӯравиҳо монеъ ба равобити иқтисодии Афғонистон бо мамолики дигар шуданд. Афзун бар он нерӯҳои сиёсӣ, ба вижа чапиҳо алайҳи режим фаъолияти ҳудро ташдид бахшиданд ва гурӯҳҳои исломӣ низ дар ин муқоризаҳо ширкат доштанд.

Аз дастовардҳои режим чӣ гӯям? Дар ҷиҳил соли ҳукумати салтанатӣ қомеъие, ки ба ҷашм ҳурад ва қас рӯи он ҳисоб кунанд, вучуд надошт. Дар иқтисод, сиёсат, таълиму тарбия, масоили низомӣ ҳеҷ гоми мусбатӣ неҳода нашуд. Бо зуҳури ҳизбҳои коммунистӣ ва густариши афқори марксистӣ дар Афғонистони сукути низом зудтар эҳсос мешуд ва неҳоят қудато аз дохили ҳонадони шох, аз сӯи писари қоқои ӯ Довудхон сурат гирифт. Тааҷҷубовар аст, ки вақте низом сукут кард, ҳатто генералҳо ва ҷонибдорони ӯ садои ҳеҷ эътирозе дар баробари ин ҳодиса баланд накарданд. Дар ҳоле, ки шох дар баъзе манотиқ ба хотири он ки аз ӯ пуштибонӣ ба амал ояд, сармояҳои қалон ба ҳарҷ дода буд ва фикр мекард, бо ин сармоягузориҳои қалон дар шарқ ва ҷануби Афғонистон пойгоҳи қавии мардумӣ дорад, аммо дидем, ки ин андеша ҳам ботил будааст ва аз сӯи аҳолии ин манотиқ низ тазоҳурот ё эътирозе пеш наёмад. Подшоҳ бо дарназардошти ҷу-

нин шароите ноилоҷ монд ва кудатои писари коқояшро ба расмият шинохт. Фазое дар ҷомеа пеш омад, ки на ҳукумат қодир ба сохтани бақои худ буд, на мардум ва на ҳеҷ унсури хориҷӣ аз он дифоъ мекард. Агар бигӯем, ки мӯчиби бадбахтӣ ва трожедихоӣ минбаъдаи миллати Афғонистон белаёқатӣ ва гумроҳии ҳамин режими пӯсида буд, фикр мекунам, иштибоҳе намешавад. Пас аз ин кудатои бисёр сахл ва бидуни воқуниш дар мамлакат силсилаи табаддулотхое рӯй доданд ва натиҷааш ҳам қатли оми мардуми бегуноҳ, ғақр ва бадбахтиҳои дигар будааст, ки зикри он поён надорад ва бисёр аламовар аст. Мушаххас буд, ки чапиҳо дар Афғонистон ба созу навои Шӯравихо мераксиданд, аносири муздур ба ҳеҷ вачҳ қодир нест аз андеша ва ормони миллат ва меҳан дифоъ кунад ва содиқона ба ин мардум хидмат намояд, чун қасе, ки истиқлол ва озодӣ надорад, чӣ тавр метавонад ин неъматро ба дигарон эҳдо кунад? Наҳзати исломии Афғонистон чиҳати ислоҳоти ҷомеа ва ҷилавгирӣ аз дигар фоҷиаҳо мубориза мебурд. Замоне ҳам ки Шӯравӣ ба кишвари мо ҳамлавар шуд, ягона ҳизбе, ки дар муқобили ин таҷовуз қиём кард, танҳо наҳзати исломӣ буд, на аҳзоби дигар.

Ба фармуди Аллома Иқбол: Ба болу пари дигарон наметавон парид ва агар бипарад ҳам, роҳ ба ҷое намебарад.

Дар ин росто танҳо наҳзати исломии Афғонистон буд, ки дар муқобили таҷовуз қиём кард ва ба дифоъ аз марзи поки ватан ва номуси миллат ва ҷилавгирӣ аз таҷзияи кишвар қад алам намуд, новобаста ба ин ки мавоней ва маҳдудиятҳои фаровоне дар баробари мо қарор дошт, аҳзоби исломӣ тавонист, миллати Афғонистонро дар баробари душман, дар муқобили таҷовузи шӯравихо басиҷ намуда, мӯчиби сукути режими Қобул гардад. Артиши Сурхро мо аз кишвар берун рондем, заминаи фурупошии шӯравиро низ чиҳоди Афғонистон муҳайё намуд, ки дар ин бора дар Шарқ ва Ғарб осори фаровоне таълиф ёфтааст».

«Даврони тегу оташу хун буд замони ман...!»

Ҷамъияти Исломии Афғонистон аз барҷастатарин аҳзоби сиёсии кишвар маҳсуб мешавад, ки имрӯз ҳам дар Афғонистон дар миёни кишрҳои мухталифи ҷомеа аз маҳбубияти махсус бархурдор аст. Ҷамъияти исломиро дар марҳилаи басо ҳассос ва сарнавиштсоз ус-тод Раббонӣ ва марҳум Ниёзӣ таъсис намуданд. Аммо ҷунбиши

исломӣ дар Афғонистон асосан дар сурати ом бо номи Наҳзати исломии Афғонистон ва баъдан Ҷамъияти Исломии Афғонистон ёд мешуд. Муассисони Ҷамъияти Исломии Афғонистон валодати ин ниҳоди сиёсиро ба соли 1336 шамсӣ унвон кардаанд ва он ҳам дар ибтидо ба мақсади дифоъ аз арзишҳои исломӣ ба фаъолият шурӯъ кард ва аъзои он дар сола, ки зикр шуд, бештар донишҷӯёни донишгоҳи Кобул буданд.

Устод Раббонӣ аз профессор Ғуломмуҳаммад Ниёзӣ як тан аз муборизини ҳастагинопазири роҳи ислом ва аз раҳбарони аршади Ҷамъияти Исломии Афғонистон дар дидоре, ки бо ҳам доштем, борҳо зикри хайр ба амал оварданд, ки худ дастпарварди донишгоҳи Ал-азҳар дар Қоҳира будааст. Ҳамчунин дар канори марҳум Ниёзӣ ва устод Раббонӣ ашхоси мӯътабаре чун: Устод Тавано ва Вафиуллоҳи Самиъӣ низ аз бунёдгузори ин наҳзат маҳсуб мешуданд. Ин ҳаракат аз батни донишгоҳи Кобул шурӯъ шуд ва сипас дар атрофи акнофи мадорис ва макотиб ва дигар нукоти шаҳру деҳоти Афғонистон густариш ёфт. Чунон ки муншии дорулиншои Ҷамъияти Исломи донишманди арҷманд ҷаноби оқои Шодоб дар мусоҳиба бо соҳиби ин қалам фармуд: Ба таърихи 1352 шамсӣ (дар яке аз рӯзҳои моҳи ҳамал) дар манзили устод Раббонӣ дар Кобул бо сарпарастии ҳуди устод ашхоси зер ҷаласа баргузор намуданд: Устодон Сайёф ва Тавано, Муҳандис Ҳабибурраҳмони шаҳид ва чанд тани дигар дар ин нишаст ташкилоти ҷадиди бо асосномаи ҷадид бунёд намуданд ва устод Раббонӣ ба ҳайси раҳбари Ҷамъияти Исломии Афғонистон интиҳоб гардид ва оқои Сайёф муовини эшон, Ҳабибурраҳмон муншӣ ва Саидмуҳаммади Мӯсои Тавано масъули баҳши фарҳангӣ баргузида шуданд. Нашри-яе, ки то он рӯз ҷамъият ба тариқи махфӣ ҷоп мекард, пас аз таъсиси ин ниҳод ошкоро ба нашр шурӯъ намуд. Яъне давраи таъсиси Ҷамъияти Исломи ба замони ҳукумати Зоҳиршоҳ мувофиқ меояд ва дар он рӯзҳо Исломи суннате бар ҳайси таҳкимбаҳши пояҳои ҳукумати вақт истифода мешуд. Режим, исломи инқилобиро барои худ ва бақои худ хатар меҳисобид. Чун Ҷамъияти Исломи ҳомии андеша ва ормонҳои исломи ростин буд ва дар тамоми заъф ва руқуд кишвар режими Муҳаммад Зоҳиршоҳро мукассир медонист, ба зудӣ ба муҳолифати давлат рӯ ба рӯ шуд. Ҳукумат ҳамвора талош дошт, ки гурӯҳҳои зидди исломӣ ҷилави ҳаракатҳои ҷавонони муслим ва муборизро бигиранд ва низоъе миёни исломгароён ва дигар аҳзоби сиёсӣ эҷод шавад. Албатта, бидуни чунин таблиғҳое

мубориза миёни ду афкори бо ҳам зид: Нерӯҳои исломӣ ва аҳзоби марксистӣ дар ҷараён буд ва бинобар фармуди устод Шодоб як теъдод ҷавонон, ки аз сӯи режими коммунистии Маскав таҳрик мешуданд, талош доштанд коммунизмо ба унвони идеологӣ пешрафт дар Афғонистон пиёда созанд. Афроде чун: Бабрак Кормал, Ҳафизуллоҳ Амин, Начиб, Таракӣ ва ғайра парчамдорони коммунизм ва раҳбарони аҳзоби ҷафӣ маҳсуб мешуданд, ки алайҳи ақоиди исломӣ ҷанги идеологӣ ба роҳ андохта буданд. Дар ин давра ба ҷуз Ҷамъияти Исламӣ ҳизбе бо номи Ҷамъияти уламо (бо роҳбарии устод Мучаддадӣ) дар хориҷ аз кишвар фаъолият дошт, афзун бар он ҳизбе, ки низ ҷанбаи исломӣ дошт, «Худдому-л-фурқон» буд, ки дар миёни рӯҳониён маҳбубият дошт, вале донишгоҳиёро натавониста буд гирди худ ҷамъ созад. Коммунистҳои ҷонибдори ақида ва афкори Мао созмоне доштанд ба номи «Шӯълаи ҷовид» ва ҳарчанд бо халқиҳо ва парчамҳои бархурдор аз амбоштаҳои як хирману як сарчашма, яъне аз сарчашмаи коммунизм буданд, боз ҳам мисли шоҳаҳои парчам ва халқ миёни ҳар се ихтилоф ва кашмакашҳои вучуд дошт. Мураббӣ ва муаллими аслии онҳо мушовирини Шӯравӣ ҷон меканданд, ки шогирдони як мактабро ба ҳам ошғӣ диҳанд, вале кӯшишҳои онҳо самар намерод. Дар ин миён ягона ниҳоди дар ҳоли набарду мубориза алайҳи душманони дохилӣ ва хориҷии Афғонистон – Ҷамъияти Исламӣ буд, нақл мекунад устод Шодоб, яъне мо бо афқору андешаи аҳзоби зикршуда дар набарди идеологӣ қарор доштем. Аз сӯи дигар мубориза алайҳи режими салтанатӣ низ заррае сушт нашуд. Пас аз қуддати Довудхон теъдод аз аъзои Ҷамъияти Исламӣ ба Покистон ҳиҷрат карданд ва теъдодеро ҳам Довуд ба қатл расонд. Устод Ниёзӣ ва Ҳабибурраҳмон аз ҷумлаи онҳое буданд, ки дар зиндони Пули ҷарҳӣ ва Деҳмазанг ҷоми шаҳодат ба сар кашиданд. Раҳбари Ҷамъияти Исламӣ устод Раббонӣ дар соли 1353 ба таври мӯъҷизаасо аз дасти ҷаллодони режими вақт раҳо ёфт. Дар ҳамон рӯзҳо буд, ки Ҳизби исломӣ бо роҳбарии Гулбидини Ҳикматёр аз дохили Ҷамъияти Исламӣ Афғонистон ҷудо шуд. Ҳаракати Исламӣ бо сарвари Мавлавӣ Набӣ ва ҷабҳаи Наҷоти исломӣ бо роҳбарии Сибғатуллоҳ Мучаддадӣ дар Покистон ташкил шуданд. Аҳзоби шиъа дар Эрон ба фаъолият шурӯъ намуданд, ки аксари онҳо дар рӯзҳои ҷиҳоди мусаллаҳона алайҳи ишғолгарони Шӯравӣ таъсис ёфтанд. Лизо, Ҷамъияти Исламӣ Афғонистон пешкисвати собиқадор дар байни тамоми аҳзоби исломӣ ва ҷиҳоди Афғонистон

аст ва асосан дар замони чанг бо урдуи сурх ва қабл аз он низ дар дохили кишвар ба муборизаи сиёсии худ идома меод.

Ба Ҷамъияти Исломии Афғонистон ақвом ва миллиятҳои мухталиф дохил буданд ва онро бисёре аз коршиносони сиёсӣ ниҳоди сар то сарии Афғонистон номидаанд. Доктор Чингизи Паҳлавон бо дарназардошти таркиби қавмӣ Ҷамъияти Исломи, пирӯзии муҷоҳидинро бо роҳбарии устод Бурҳониддини Раббонӣ «ҳосили ширкати густурдаи ҳамаи сокинони Афғонистон дар ин пайкори таърихӣ»¹⁴ номидааст. Дар Ҷамъияти Исломи намояндгони ақвоми мухталиф: тоҷикон, паштунҳо, ҳазора, ўзбек, туркман, балуч, шиъӣ ва суннӣ ҷамъ омада буданд. Ба таври мисол Мавлавӣ Ҳабибурахмон аз паштунҳои Лағмон намояндагӣ мекард, Абдулборӣ аз қавми ўзбек, устод Сайёф низ аз ҷумлаи паштунҳо ва Исмоили Ҳошим шиъимазҳаб буд. Дар Ҷамъияти Исломи аслан мавзӯи қавмият ва мазҳабро аз оғози таъсиси ин ниҳод то имрӯз касе доман назадааст. Дар ин росто устод Раббонӣ тавонист бо андешаи воло ва диди боз чехраи дурахшони дунёи Исломи гардад ва ғаму андӯҳи мардуми Афғонистонро ба ғӯши ҷаҳониён бирасонад ва чиҳоди муқаддасро барои ҷаҳон ва ҷаҳониён муаррифӣ кунад. Устод тавонист дар тамоми манотиқи кишвар (дар замони чанг бо Шӯравӣ) пойгоҳҳои ақидатӣ ва низомии ҷамъияти исломиро бунёд кунад ва шахсиятҳои чиҳодӣ ва низомии маъруф дар минтақа ва ҷаҳон амсоли: Аҳмадшоҳи Масъуд, Амир Исмоилхон, Зибиҳуллохон, Торук, Қозӣ Исломулдин ва Мулло Накибро ба саҳнаи сиёсат оварад. На танҳо андешамандони Афғонистонӣ ва Эронӣ амсоли доктор Паҳлавон, доктор Толеъ, устод Парвизи Варҷованд ва бонуи донишманд ва соҳибназар Маҳинбонуи Асадии Туркман, балки теъдоди зиёде аз нависандагон ва муҳаққиқони аврупоӣ фаъолияти Ҷамъияти Исломи ва раҳбари он профессор Раббониро дар чиҳод алайҳи мутачовизини Шӯравӣ бо сатрҳои тобнок ва пурҷило ба риштаи таҳрир кашидаанд. Устод Бурҳониддин Раббонӣ ҳамчун чехраи дурахшони илмӣ қабл аз чиҳоди мусаллаҳона дар маҳофили сиёсӣ матраҳ буд. Аз китобҳо ва осори исломию ирфонӣ ва сиёсии ӯ донишҷӯён ва аксари кишри бедор ва рушанфикри ҷомеа оғоҳӣ доштанд. Бисёре аз соҳибқаламони хориҷӣ ба ин нукта борҳо таъкид варзидаанд, ки аз нигоҳи ақидавӣ ва фикру андеша Ҷамъияти Исломии Афғонистон

як ҳизби миёнарав ва дур аз ифрот ва тафрит буда, исломро ба таври воқеӣ тамсил менамуд.* Мо шарҳи масоили зикршударо аз устод Бурҳониддин Раббонӣ дархост намудем, эшон бузургворӣ карданд ва фармуданд:

Албатта, Чамъияти Исломи дар мароҳили гуногун фаъолиятҳои мухталиф дошт, чунон ки дар гуфтугӯҳои қаблӣ ёдовар шудам, Чамъияти Исломи дар ибтидо таҳти кӯшиши ҷавонони мусулмони Афғонистон ворида амал шуд ва бо ҳаракати донишҷӯӣ фаъолияти улфӣ дошт. Оре, қабл аз он ки қудатои 1352 сураат гирад, шӯрои муассисон ҷамъ омад ва бо ширкати устод Ниёзӣ – аввалин масъули ҷамъият, асосномаи ташкилотии Чамъияти Исломи Афғонистонро созмон дод ва бар мабной ҳамин асоснома ҳайати роҳбарӣ интихоб шуд ва масъулияти раҳбарӣ бар дӯши ман афтод. Пас аз қудатои Довудхон фаъолияти мо ҷиддитар гардид, дарк намудем, ки кишвар обистани ҳаводиси ҷадид аст ва мо тасмим гирифтем, фаъолияти сиёсии ҷамъиятро ташдид бахшем. Эҳсос мешуд, ки дар урду дар байни низомиён, коммунистҳо бисёр ҷаҳол шудаанд. Лозим ба таъкид аст, ки Чамъияти Исломи Афғонистон ба ҳеҷ вачҳ ҷонибдори қудато набуд, балки ислоҳоти нурмол (мулоиму нарма) ба шакли реформ аз тариқи интиҳоботи озодона меҳостем. Яъне мо ҷонибдори он будем, ки қазия бояд аз роҳи сиёсӣ ҳал шавад. Хушунат ва даргирӣ ва низомигарӣ дар дастури корҳо вучуд надошт. Ба ҳамин хотир ҳаргиз намеҳостем дар барномаи фаъолиятҳои мо бахши низомӣ вучуд дошта бошад. Аммо чӣ метавон кард, вақте мебинӣ, ки кишвар ба мушкилоти ҷиддие рӯ ба рӯ мешавад?! Коммунистҳо ва дигар аносири бегона хатар эҷод мекунанд ва меҳоханд, ба сарнавишти миллати мусулмони Афғонистон бозӣ кунанд. Албатта, дар урду ҷавонони мӯъмин ва мусулмон зиёд буданд, онҳо аз мо тақозои кӯмак карданд, яъне бояд фаъолиятҳои мо муназзам созем аз он ки иртиботе миёни онҳо ва Чамъияти Иломи сураат намегирад, дар ҳайрат буданд ва мо корро дар миёни ҷавонон, дар урду ҷиддитар гирифтем. Мутаассифона, дар дохили режими

* Ба вижа пас аз ихроҷи давлати муҷоҳидин аз Қобул ва вуруди Толибон ба ин шаҳр ва дигар манотиқи Афғонистон сокинони ҷабридаи ин шаҳр ва ҷомеаи ҷаҳонӣ низ баъд аз гузашти андак вақт ба ин нукта ва дигар муҳсаноте, ки ҳукумати Раббонӣ аз худ нишон дод, пай бурданд ва дар рӯзҳои сукути режими Толибон ва вуруди муҷаҳдаи устод Раббонӣ ба пойтахт мардум, ҷашну сурҳо барпо карданд.

Довудхон коммунистҳо унсури асосӣ буданд, албатта теъдоде аз вазирони ғайри коммунист дар кобинаи режим вучуд доштанд, вале онҳо бесалоҳият ва ҳеҷқора буданд. Афроде, ки бо барномаи ҳос ва стратегияи вижа вориди дастгоҳ шуданд, тасмим доштанд, дер ё зуд Довудхонро аз сахнаи қудрат канор андозанд ва онҳо якҷо бо муттаҳидонашон вориди амал буданд ва нақши парчамҳои дар ин бозӣҳои пасипардагӣ нисбат ба халқҳои пуррангтар буд. Мо як муддат ба дунболи қудрати Довудхон қасд кардем фаъолиятҳои махфӣ сурат бигирад, аммо баъзе аз ҷавонон наметавонистанд эҳсосоти ҳудро бурун надиханд. Аз ин рӯ, дар баъзе маворид байни ҷавонони мо ва нерӯҳои давлатӣ ва дигар аносири шарур даргириҳо пеш меомад. Бо қамолҳои таассуф, ҳатто ҳамаи рӯзҳо ҳам ҳамаи оқои Гулбинини Ҳикматёр барои бисёре аз дӯстони мо равшан набуд. Ба таври мисол: Вай боре дар як даргирӣ бо муҳасилин ҳамроҳ бо доктор Муҳаммад Умар зиндонӣ шуд. Дар натиҷаи фишору исроҳиҳо мо ҳама аз зиндон раҳо гаштанд ва муддате онҳоро аз мардум дур нигоҳ доштем, утоке барояшон фароҳам намудем. Мутаассифона, Ҳикматёр даст ба қорхое мезад, ки мӯҷиби ифшои гардидаҳои ҳамаи махфии урду ва равоҷи ниҳони Ҷамъият бо урду мешуд.

Дар ин рӯзҳо буд, ки Довудхон ба дастгири зиндонӣ сохтани муҳолифониаш пардохт: муншии Ҷамъияти Исломи инҷинер Раҳим ва теъдоде аз ҳампаймонони мо низ ба зиндон қашида шуданд, мо зуд ба ҳама аъзои Ҷамъият хушдор додем, ки барои чанд муддати мушаххас аз фаъолиятҳои аланӣ худдорӣ варзанд. Режим қасд дошт, ман ва устод Ниёзиро низ дастгир кунад, вале аҷала намекард, аз даст задан ба чунин амале ибто мекард, аммо чунин талош билаҳза сурат гирифт: Як шаб пулис ба манзили ман ва устод Ниёзӣ ҳуҷум овард. Устод Ниёзиро даст баста бурданд, вале чун ман дар хона набудам, муваффақ нашуданд, ки маро бибаранд. Банди се ҳамаи рӯз дар Қобул дар хонаи яке аз дӯстонам пинҳон шудам. Хабар мерасид, ки режим дунболи ҳамаи муҳолифони худ аз қумла ёрони моро бандӣ мекунад. «Раббонӣ қудрат?» Бо дӯғи даранг мефурӯшанд аз дӯстони ман. Онҳо посух меоданд, ки барои тутхӯрӣ ба Ханҷон ва ё дигаре аз гӯшаҳои шимол рафтааст. Онҳо ба таъқиби ман то Ханҷон ва Бадахшон ҳам рафтанд, вале пайдоям накарданд. Субҳи рӯзи ҳамаи аз махфӣгоҳ берун омада (пас аз адои намози бомдод) ба манзил рафтам, занги дарро, ки задам, духтарам дарро боз намурад. Ё ва модараш аз хушқоли наметавонистанд ҷӣ қор кунад, зеро онҳо дар ин чанд рӯз, ки ман дар манзил набудам, фикр мекарданд, зиндонӣ

шудаам. Бо ҳам субҳона хӯрдем ва худ ба худ гуфтам: Охирин рӯзе хоҳад буд, ки дидори онҳоро мебинам. Билохира ҳарфҳо ва васиятҳои худро баён кардам, таъкид намудам, ки аз фалониҳо қарздорам, онҳоро бипардозед ва писари холаам бояд мутаваҷҷеҳи ҳолу ҳавои аҳли хонаводаам бошад.

Аз манзил тамоми аснод, монографҳои шогирдонро гирифтам (он айём дар факултаи адабиёт ва шариат тадрис мекардам). Дар роҳ, ки ба пуҳантун мерафтам, шогирдон ва ошноён адои салом мекарданд ва таъҷҷуб мекарданд, ки чӣ тавр ман то ҳол дар озодаи гаштаам. Субҳи ҳамон рӯз пулис аз омадани ман ба пуҳантун хабар ёфт, ҳама устодон мушавваш буданд, нигароние дар чехраҳояшон мушоҳида мекардам, аммо онҳо хушҳол буданд, ки «ман аз зиндон озод шудаам».

Он субҳ, ки аз манзил берун омадам ва савори автобус шуда қониби пуҳантун мерафтам, аз пасу пеши автобус ду мутар маро таъкиб мекарданд, яқинан онҳо маъмурини режим буданд. Дар пуҳантун хангоме ки вориди синф шудам, донишҷӯён бо шодӣ ва хушҳолӣ маро истиқбол гирифтанд. Ногуфта намонад, ки донишҷӯи аввалнумраи ин синф ҷавоне бо номи Исмоил Торӯқ сокини Лағмон махсуб мешуд, ки баъдҳо дар солҳои чиҳод алайҳи шӯравиҳо аз фармондеҳони фаҳим ва маъруфи мо гардид. Чиҳил дақиқа бо донишҷӯён машғули тадрис будам, ки дар ҳамин лаҳза касе дари синфро зад. Мо он рӯзҳо ба хотири умури махфӣ, ки анҷом меодем, як дорулваколат таъсис дода будем ва банди ва устод Ниёзӣ ва чанд нафарӣ дигар аз устодон ва донишҷӯён аъзои он будем. Ман дарро боз намуда, яке аз аъзои дорулваколатро, ки худ устоди ҳуқуқ ҳам буд, дидам. Ў аз ман хост номаи дифоияро имрӯз равон кунам, чун имрӯз навбати ҷаласаи дифоӣ будааст. Ба ӯ гуфтам, ки саломи маро ба дӯстон бирасон ва ман номаро баъдан хоҳам навишт. Ў рафт ва баъд аз панҷ дақиқа боз касе дарро зад. Боз кардам ва ду ҷавонеро дидам, ки чехраҳояшон то ҳудуде бар ман ошно буд. Оре, онҳоро дар сари кӯча дар наздикии манзили худ дида будам. Ҳар ду пулиси махфиянд ва яке аз онҳо гуфт: касе шуморо дар берун интизор аст, бифармоед!

Аз синф берун шудам. Онҳо яке аз дасти рост ва дигаре аз дасти чапам гирифтанд. Ба онҳо бо нармаӣ гуфтам, ки шумо ачала нақунед, бифармоед бирун, ман аз утоқам бояд баъзе аснодро бигирам ва ҳамроҳатон хоҳам омад... Ман ба утоқи устодон ворид шудам, онҳо аз ин ки маро диданд, изҳори хушҳолӣ карданд ва гуфтанд, ки ба муносибати озодии ман имрӯз зиёфате ороستانд. Онҳо намедонистанд,

ки ҳамин ҳоло пулис дунболи ман аст. Ман даъват ва зиёфати онҳоро ба рӯзи дигар вогузор намудам. Дар ҳамин дам бист нафар шогирдонии факултаи адабиёт омаданд ва монографияҳои онҳо ба онҳо додам, шогирдон аз банда хоҳиш карданд, ки барояшон ду соат тадрис кунам, зеро устоди фанни техник имрӯз мариб будааст.

Ҳамзамон ман раиси департаменти кафедраи фалсафа ва ақида будам ва аз ин утоқам бархе аснодро бардошта рафтам, то бо устодон амони худӣ кунам. Аммо фазо иваз шуда буд. Шогирдон аз ин ки пулис ба дунболи ман мегардад, огоҳ шуданд. Оре, дар атрофи донишгоҳ даҳҳо нафар пулис рехта буд. Теъдод аз онҳо даруни мошинҳои нишаста буданд. Ҳини худохофизӣ бо дӯстонам яке аз шогирдони бисёр зирак ва фаҳим Амирҳамза (дар даврони раёсати ҷумҳурии муовини ман буд) тоқат наёвард ва маро оғӯш гирифта, бо садои баланд ба гиристан сар кард. Даст ба чайб бурда, дидам, ки чанд афғонӣ ҳаст, онҳоро ба ӯ додам, вале Амирҳамза беист мегирист. Шогирдони зиёде, ки пирумунӣ ман чамъ шуда буданд, низ сару садо баланд карданд ва гуфтанд, ки намегузорем пулис шуморо боздошт кунад.

Ёдам ҳаст, ки донишгоҳ ду мадҳал дошт: Яке умумӣ, ки шогирдон ворид мешуданд, дигаре фаръӣ буд ва ба самти шимолу шарқӣ боз мешуд. Сохтумон куллан дар ихотаи пулисҳо қарор дошт. Ду тан аз онҳо ба ман амр карданд, ки аз мадҳали фаръӣ биёям. Ҳамин дам дигаре аз шогирдонам Қозӣ Исломулдин (баъдҳо дар даврони чиҳод фармондеҳ шуд ва дар ҷабҳа ҷоми шаҳодат ба сар кашид, ки худояш биёмурзад) охи баланде кашид ва гуфт: «-Эй устод! Худо таслим накун дига! Аз барои Худо накун ин кора».

Ин ҳудобиёмурзади Исломулдин аз қавми ўзбек буд ва лаҳҷаи ўзбакӣ дошт. Назди мадҳале, ки ман бояд берун меомадам, пусти воғуни пулис ва дами он чандин мақомоти баландпояи режим меистод. Дар дастҳои волисо (дастбанд ё занҷире, ки дастро мебаранд ва ба зиндон мебаранд. — М.Ш.) доштанд. Вазири доҳилаи Афғонистон дар он айём шахси хунхоре бо номи Файзӣ Муҳаммад буд ва аз парчамҳои махсус мешуд. Дастёронаш ба ӯ итминон дода буданд, ки маро имрӯз ҳатман бандӣ хоҳанд кард. Аз охирин зина, ки поён меомадам, боз ҳам садои қозӣ Исломулдин ба гӯшам расид, ки аз ман меҳост: Худо таслим накунам. Шаш қадам монда буд, то ин ки савори мошинҳо шавем ва ба пулисҳо гуфтам: Касоне, ки ба ман кор доранд, бигӯед биёянд. Лаҳни ман омирона буд. Онҳо салом доданд ва рафтанд. Дар ин лаҳза атрофи маро шогирдони зиёде бештар

аз пештар печонданд ва мо на сӯи мадхали фаръӣ, балки ба самти мадхали умумӣ ҳамроҳ бо издиҳоми донишҷӯён равон шудем. Он чо ҳам пулиси зиёде буд, лизо мо самти аудитория (килос ё утоқи тадريس) рафтем, ки роҳе ба хорич ҳам дошт ва он чо як гурӯҳ бачаҳо бо мутари токсӣ мунтазир шуда буданд. Шогирдон ба ин тарафу он тараф медавиданд. Пулис гӯё кӯр шуда буд, ки моро гум кард (баъдан устодон ба ман иттилоъ доданд, ки пулис дар депортаменти фалсафа ва ақида дарро бо лагад боз кард, вай фикр кардааст ки он чо пинҳон шудаам). Мо аз даҳлезии донишгоҳ поён шудем ва шогирдҳо фавран маро дохили мутар шинонданд: ду нафар канори ронанда, ду нафар аз дасти рости банда ва ду нафари дигар аз самти чапам нишастанд ва мутарронро амр карданд: Тез бирав!

Мо аз муҳавватаи донишгоҳ зуд хорич шудем ва зуд ба тарафи Кӯи телевизион расидем, нафасе рост кардем ва эҳсоси хатар кам шуд. Аз мутар пиёда шуда, аз самти Корти Саҳӣ пиёда-пиёда сари кӯҳ рафтем. Кӯҳ гӯё нерӯи тозае ба чони мо бахшид ва ин кӯҳҳо будаанд, ки дар тамоми тули таърих пушту паноҳи мо будаанд ва моро аз оташи чашм ва ҳашми душман начот додаанд!...

Бачаҳо маро ҳамроҳӣ мекарданд ва намехостанд аз ман чудо шаванд. Ба ҳамон шогирди меҳрубони худ Қозӣ Исмоилдин гуфтам: «– Қозӣ, бирав бароям куртаву эзор биёр». Ё рафт ва аз лайлия (хобгоҳ)-и ӯхатун либосҳоро овард, пӯшидам ва аз болои курта ва эзор чапан ба тан кардам. Хушнудии аввала, ки дар ибтидои расидан ба оғӯши кӯҳ бароям пеш омада буд, зуд аз байн рафт. Як ҳолати яъс ва ғамафзое чои онро гирифт, дар ҳоле ки фазо ором ва осмони Қобул ҳам соф аз ҳар гуна гарду ғубор буд. Оре, нохуш будам ва ин андӯҳи онӣ аз ин хотир пеш омад, ки аз аҳли хонавода, ёру дӯст ва ҳамкорон чудо шудам... На хайр, ба ин хотир на!

Давроне, ки моро парваронд, теги хунине дар каф дошт ва мо хеле зуд омодагии набард ва рӯёруй бо душман – бо теги оташу хунро доштем. Ғами ман аз ин хотир пеш омад ва гӯё аз ин баландӣ ба сар то сари ватан пахш шуд. Оре, душмане тавоно ва маккор дар қасди ин ватан чун наҳанг дар дили Нил камин гирифтааст. Худоё, ин диёрри зебо поймоли асокири аҷнабӣ мешавад? – Мегуфтам худ ба худ. Оё мулҳидони Шӯравӣ ва муздуронашон дину оини моро аз байн мебаранд? Боз хуни ҳазорҳо тан аз фарзандони сарзамини ман бар замин мерезад?!

Он айём ҳеҷ барномаи мушаххасе пеши рӯ надоштам. Хайрон будам, ки кучо равам? Дар ҳамон ҳолате, ки пеш омад, бо шогирдонам,

ки аксар аз паштунҳои Кунар буданд, дар бағали кӯҳ митинг барпо кардем. Теъдоде аз бачаҳои шимол низ хузур доштанд ва як тан аз ҳамроҳон гуфт:

– Устод, шумо бояд лаҳзае таъхир накунед ва роҳии минтақаи қабоили бишавед. Душман дунболатон аст.

Дӯст дорад дӯст ин ошуфтагӣ...

Маслиҳат бар ин шуд, ки роҳи Чалолободро пеш бигирам. Савори таксӣ рӯ ба самти Чалолобод овардем. Ду тан аз шогирдон: Ҳаким ва Убайдуллоҳ маро ҳамроҳӣ карданд (ногуфта намонад, ки дар замони ҳукумати мучоҳидин яке аз шогирдонам Ҳаким симати вазири умури муҳоҷиринро бар ӯҳда дошт). Гармои ваҳшатноке дар замини Чалолобод ҳукм меронд, ба ҳадде, ки либосҳоямон аз арақ тар мешуд. Ҳама либоси маҳаллӣ дар тан доштем. Аз он ҷо ба вилоят Кунар рафтем ва фазо осуда ва ором буд. Аз ин рӯ ҳашт рӯз аз сафари очилонан мо он ҷо сипарӣ шуд. Аз тариқи мусофироне, ки аз марказ меомаданд, ҳамвора пайгири авзои Кобул будем. Нерӯҳои давлатӣ аксҳои маро дар тамоми банодир ва маҳаллаҳо зада, дастур дода буданд, ки бояд боздошт ва дастгир шавам.

Қабул аз тарки Кобул ва фирор ба минтақаи қабоили ба шогирдон маслиҳат дода будам, ки мабодо таҳсили худро дар пуҳантун тарк накунам, ки ин бар зарари ҳуди онҳо ва афрод ҳамакида ва ҳаммаслак бо мо хоҳад буд. Аммо Гулбидин Ҳикматёр, ки он замон вай ҳам донишчӯ буд, дастури ворона, яъне амре баръакси маслиҳати банди содир мекунад ва эълонияе ба ин шакл пахш мешавад: Файсалаи шӯрои Ҷамъият бар ин шуда ки тамоми аъзои мансуб ба Ҷамъият ҳар чӣ зудтар пуҳантунро тарк намоянд!»

Ин як навъ тавтиае аз сӯи оқои Ҳикматёр буд. Бо теъдоде аз бачаҳои донишчӯ, ки дунболи ман омада буданд, вохӯрдм. Гуфтанд, ки мо тибқи дастури Шумо тарки таҳсил кардем ва омадем, ки дар ҳичрат Шуморо танҳо нагузорем.

Фавран ба шогирдон гуфтам:

– Шумо бо ин амал худро ба ин зудӣ ифшо месозед. Мо дар оғози роҳи мубориза қарор дорем ва набояд Кобулро ба душманон вогузорем. Зудтар баргардед ва ба таҳсил идома диҳед!

Теъдоде баргаштанд, аммо як идда аз шогирдон исрор намуданд, ки наметавонанд аз ман ҷудо шаванд. Ман натавонистам илтимоси онҳо ва зулоли ашки чашмони пур аз дарду ҳасрати эшонро нодида

гирам, зеро аз умқи нигоҳашон оташи мубориза ва шӯълаи муҳаббат ба ормонҳои исломӣ ва ватанхоҳӣ хувайдо буд. Мо омодаи тарки вилояти Кунар ва идомаи сафар ба манотиқи қабоили шудем, ба фармуди Мавлоно:

*Дӯст дорад дӯст ин ошӯфтагӣ,
Кӯшиши беҳуда беҳ аз хуфтагӣ.*

Аммо кӯшиши мо ҳадафҳо дошт.

Рӯзи дигар қайме сохтем ва аз дарёи Кобул, ки дар ин диёр дарёи Кунар ном дошт, аз тариқи қайқ тир шудем. Чунон ки дар афсонаҳо менависанд, бодӣ мурод киштии моро ба дунёи дигар бурд. Дар минтақаи қабоили ёро ошное надоштем ва бо таваккал ба Худои ҳеш ба хонаи яке аз ришсафедони қабоил рафтем (Худо ёро биёмурзад, баъдан бо мо пайваст ва яке аз фармондорони муҷоҳидин гардид. Фарзандони ӯ ҳоло зиндаанд ва дар Кобул ба сар мебаранд). Мардуми босафое буданд аҳли қабоил, аммо он чи ки моро нороҳат ва таъамонро ночур сохт, оби ин макон буд, ки аз данде (чоҳе) берун меомад ва аз он ҳам инсонҳо меҳӯрданд ва ҳам ҳайвонот.

Мизбон ба хоҳири пазиروي аз мо бароямон нони ҷуворӣ ва шир овард. Ҳеч наметавонистам нонро бихӯрам. Ришсафеди нуронӣ, яъне мизбонамон ба ман рӯй овард ва ба пашту суол кард, ки кучо меравам ва чӣ кора ҳастам? Он рӯзгор ман пашту балад набудам ва як тан аз ҳамроҳонам, ки худ паштузабон буд, посух дод:

– Яке аз ҳешовандонаш дар минтақа гум шуда, омада пушти ӯ.

Ришсафед «фаҳмидам» гуфт ва дигар пушти гап нагашт ва ман ҳаде задам, ки ӯ як шахси сиёсӣ будани маро эҳсос кардааст. Субҳ зуд баланд шуда, рӯ ба роҳ ниҳодем. Дар васати роҳ марди мусаллаҳе бо мо рӯ ба рӯ омад ва моро пурсид, ки аз кучо меоем? Ҳамон ҳамроҳи паштузабонам яке аз қарияҳои Кунарро ном гирифт. Марди мусаллаҳ, ки зоҳиран ҳечқора буд, гуфт:

– Шумо қатъан наметавонед ба ҷое биравед. Пурсидем:

– Чаро?

Посух дод:

– Он ҷо одаме кушта шуда ва ҳар ношинос он ҷо ояд, ёро мегиранд ва ба ҳукумати Афғонистон таслим мекунанд.

Худоё! Оҳи сабуке кашидам он дам: мо аз ҷабри ҳукумати Афғонистон фирор кардем ва дар ин ҷо бояд ба ҳукумат таслим шавем?!

Аммо роҳбалад ва тарҷумони ман шахси зирак ва ҷасуре буд ва ба ин марди роҳ далерона гуфт:

– Мо ба он самт ба қарияи боло равонем, коре ба қатлу куштор

надорем!

Марди мусаллах узр хост ва зуд об ва як навъ меваи кӯҳӣ бо номи гургир (мисли олуча) овард ва пеши мо ниҳод. Бо ҳамин як гапи тасодуфӣ чанҷоламон хотима ёфт... Убури мо аз минтақаи қабоилӣ шебу фарози бисёре дошт ва агар ба шарҳи муфассали он бипардозем, гап ба дарозо мекашад. Қисса кӯтоҳ, рафтем ба Пешовари Покистон.

Поёни шаби сияҳ сафед аст

Дар ин шаҳр ҳеҷ ошное надохтам, ба ҷуз раиси Ҷамъияти Исломи дар Пишовар Қозӣ Хусайнаҳмад, ки гоҳ – гоҳе ба Кобул омаду рафт дошт. Мо аз ин тариқ бо ҳам ошно будем. Ҳамин як роҳи дароз ва пурхатарро тай карда, барои мусофират назди эшон омадам. Нима-шаб ба дафтари Ҷамъият расидем. Қозӣ Хусайнаҳмад субҳ, пас аз сарфи субҳона моро назди оқои Мавдудӣ раиси Ҷамъияти исломии шаҳри Лоҳур бурд. Хушбахтона, бо оқои Мавдудӣ саодати ошноӣ доштам. Қазияи пешомада ва фазои сиёсии Кобулро шарҳ додам. Ў бо диққат маро гӯш кард ва аз Покистон ва авзои сиёӣ ва иҷтимоии он ба тафсил қисса кард, ки муҳтавои он ба тариқи фишурда ин шакл аст: Раҳбари давлати Покистон Зулфиқор Бхуто мисли сарони режими Кобул як фарди чапӣ ва чапгарое аст ва агар аз қазияи сафари ман ва аҳдофамон огоҳ шавад, моро дастгир хоҳад кард...

Пас аз ин сӯҳбат лаҳзаҳое ба фикр фуру рафтам: Чорае ба ҷуз паноҳ чустан ва пинҳонӣ ворида амалиёт шуданро надорам. Вале дар кучо ва дар паноҳи кӣ? Тардид ва яъс бо дили ман дасту панҷа нарма мекард ва ин набард зиёд тул накашид. Тасмим гирифтам, ки боз ҳам ба минтақаи қабоил ва акнун на минтақаи қабоили Афғонистон, балки ба маҳали буду боши қабоили Покистон хоҳам рафт, то муддате аз ҷашми мақомҳои кишвар пинҳон бошам.

Рӯзи дигар роҳи маҳали зисти қабилаи Мумандро пеш гирифтем, ки раиси ин қабила ва ҳамзамон раиси Ҷамъияти Исломи дар ин макон оқои Саидхон буд. Лозим ба тазаккур аст, ки аз ҳамсангарони сиёсии мо то ин вақт касе пои ҳичрат ба хоки Покистон нагузошта буд. Гулбидини фирорӣ дар Пактиё мезист, устод Сайёф дар майдони ҳавоии Шиндант дастгир шуд. Теъдоде ҳам ошкоро ва пинҳонӣ дар Кобул ба сар мебурданд. Зиндагии махфиёнаи ман дар минтақаи сукунати қабоил дер давом накард: Зулфиқор Бхуто падари Беназир Бхуто аз омадани ман ба Покистон хабардор шуд. Он рӯзгор яке аз

наздикони Бхуто оқои Бобур дар маконе бо номи Дараи Одамхайл мударрисӣ мекард (ҳамон генерал Бобур, ки баъдан вазири дохилаи Покистон таъин шуд ва замони режими Толибон аз ҷонибдорони сарсаҳти онон маҳсуб мешуд). Бобур бо ман тамос гирифт ва дархости мулоқот намуд. Ризоият додам ва аз тариқи ӯ номае ба унвони Зулфиқор Алӣ Бхуто навишта кардам, шароити худро баён доштам, авзои Афғонистонро таҳлил ва табсира намудам ва таъкид кардам: Ҳукумати Кобул дар ин рӯзҳо роҳро барои ишғоли кишвараш тавассути Иттиҳоди Шӯравӣ дар ҳоли боз кардан аст. Бо ишғоли Афғонистон аз сӯи шӯравӣҳо кишвари шумо низ дар маърази хатар қарор хоҳад гирифт. Ман ин ҷо омадам, ки барои озодии кишварам мубориза барам, дар ин замина барномаҳои мушаххас рӯи даст дорам, агар мусоидат намоед, бо Шумо ҳамкорӣ хоҳам дошт.

Посухи номаи ман омад ва он ҷанбаи мусбат дошт. Бхуто ба ман навишт, ки ҳама гуна шартӣ шуморо қабул дорам ва шумо барои иҷрои аҳдофи худ бояд ба шаҳр оед. Мо ҳона ва дигар зарурати зиндагиро барои шумо омода месозем.

Албатта, ман аз оқои Бхуто барои дарёфти ҳона ва дигар имтиёзҳо ачала накардам. Дар Пишовар сарпаноҳе низ доштам, вале дар минтақаи қабоилӣ муддате мондагор шудам, сабр кардам, то мушаххас шавад, ки қор ба чӣ қарор аст. Иттило расид, ки Ҳикматёр низ ба Покистон омадааст.

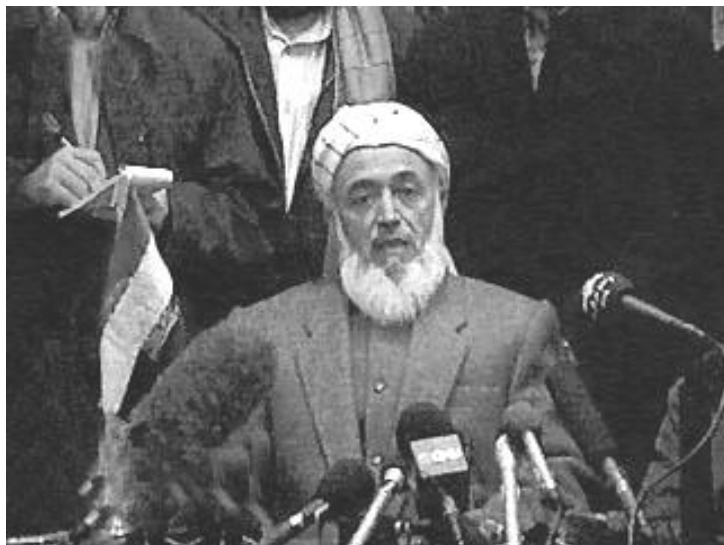
Чанде баъд барои иқомати ман дар Пишовар ҳонае таҳия гардид ва аз минтақаи қабоилӣ ба ин шаҳр раҳти сафар барбастам, ки акнун на танҳо банда, теъдоде аз ҷавонони Афғонистонӣ низ он ҷо иқомат гузида буданд».

Устод лабҳанде намуд ва сонияе чанд хомӯшӣ ихтиёр кард. Ҳини сӯҳбат дар зоҳир ва ботини эшон заррае тағйирӣ қиёфа ва оҳанги гуфтор ба мушоҳида нарасид. Фикре маро он дам ба сар омад: Худоё, ин марди порсоро чӣ нерӯи ақлонӣ, убухат ва имоне ато кардаӣ! Ба хотири он ки маҷрои гуфтугӯи мо тағйирӣ масир накунад, аз ӯ пурсидам:

– Устои арҷманд, бо дар назардошти фазои сиёсии Кобул ва ҳарҷу марачҳо дар ин шаҳр ва мушкилоте, ки барои аҳли ислом, ба вижа ашҳоси фақуре амсоли Шумо ва ёронатон пеш меомад, оё қабл аз ҳичрат ба Покистон барномае ҷиҳати фаъолияти инқилобӣ ва он ҳам ҳориҷ аз кишвар рӯи даст доштед ё хайр?

Устод Раббонӣ: Дар замони Довудхон ба банда муяссар гардид, ки чанд кори муҳимро анҷом диҳам. Ба таври мисол сафири кишвар дар Арабистони Саудӣ боре даъвати подшоҳашонро расонд. Ба ӯ

ваъда додам, ки чун зиёрати хонаи Худо муяссарам гардад, хангоми ҳаҷ хатман ба ҳузураш хоҳам рафт. Он лаҳзаи саодат, яъне зиёрати хонаи Худо фаро расид ва пас аз адои ҳаҷ бо подшоҳи он кишвар мулоқот кардам. Воқеан ӯ маро хуш пазируфт, чун ду бародари мусулмон ҳар ду сӯҳбат ороестем, авзои Афғонистонро ба тариқи муфассал барояш ташреҳ кардам ва ба вижа рӯи ин мавзӯ таъкид намудам, ки кишвари ман, бо камоли таассуф, ба зудӣ дар домони Иттиҳоди Шӯравӣ сукут хоҳад кард. Аммо барои шоҳи Арабистон аз тариқи сафорати он кишвар дар Кобул иттило расида буд, ки ҳукумати феълии Афғонистон, ҳукумати миллӣ аст, на коммунистӣ. Ман аз ин ишораи подшоҳ пай бурдам, ки бисёре аз масоили марбут ба режими Кобул ба ӯ равшан нест. Дуруст, ки Довудхон худ коммунист нест, арз кардам ба ӯ, вале атрофиёни ӯ ҳама намояндагони аҳзоби чапианд, кишвар обистани ҳаводиси ғачиёе мебошад. Он рӯз ин суханҳо ва умуман ташреҳи авзои сиёсии Афғонистон мақомоти баландпояи Саудиро водор ба андеша сохт. Онҳо пешниҳод карданд: Ҳар теъдод паноҳанда, ки ҳамроҳ бо шумост, мо ҳозир ба қабули онон ҳастем, дар ҳар шаҳре бихоҳанд, барояшон зиндагиро фароҳам месозем ва дар навбати аввал барои худӣ шумо.

Раҳбари муҷоҳидин, профессор Раббонӣ

ҳангоми сӯҳбат бо рӯзноманигорон

Аз он ки мақомоти ин кишвари барои ҳар мусулмони азизу гиромӣ аз як бародари ғариб ва меҳмон ин қадар пазироии гарм ба амал оварданд ва оғӯши меҳр кушоданд, воқеан ҷои сипоси бекарон аст, хусусан дар рӯзҳое, ки барои миллати мо ва кишвари мо бисёр сарнавиштсоз буд. Вале аз пешниҳодоти мақомоти Риёз ё метавон гуфт, наҳваи пешниҳодашон чандон хушам наёмад, аз ин хотир ба подшоҳи мӯҳтарами Саудӣ дар поёни сӯҳбат гуфтам: «ташаккур аз ин ҳама сӯҳбат ва ғамхорӣ Шумо, аммо ҳадафи банда аз ин сафар аввалан зиёрати хонаи Худост, аз сӯи дигар ман шадидан нигарони сарнавишти миллат ва ояндаи кишварам ҳастам ва ба ҳеҷ вачҳ намеҳоям ва намегузорам, дар замини муқаддаси он нақши пой беғонагон роҳ ёбад ва кӯчактарин латма ба Исломи азиз ва фарҳангу тамаддуни асили он бирасад. Худ вуқуфи қомиле дар ин замина доред. Мо ба ҳар мутаҷовизе, ки бо зӯри аслиҳа вориди ин ҳок гаштааст, хоҳ мақдунӣ бошад, хоҳ муғулӣ, хоҳ англисӣ бошад, хоҳ русӣ, бо ҷангу дандон решааш аз ин замини ахурой баркандаем. Англис сари таслим фуруд овард назди ғуруру ҳашмат мо, коммунист ҳам наметавонад ва зӯраш ҳам намерасад, ки ғурури шикастнопазири мардуми Афғонистонро бишканад... Лизо, маро дурусттар бифаҳмед, азизон! Ман ба Арабистон наёмадаам, ки дар ин диёр паноҳанда шавам ва дар рифоҳ зиндагӣ кунам. Ҳамин алон ҳозирам баргардам ба Покистон ва дар Пишовар ва ё ҳар шаҳри дигар мустақар шавам ва новобаста ба он ки шароит ва зиндагӣ хуб аст ё бад, фаъолияти сиёсии худро идома диҳам. Ман танҳо хостам бар ҳайси як кишвари бонуфузи исломӣ ва мешавад гуфт, ҳамчун маркази ҷаҳони ислом, бо Арабистони Саудӣ, бо шумо бародарони аҳли ислом ҳамкорӣ муассир, муфид ва ҳадафманде дошта бошам.

Гуфтугӯ ва мулоқоти нахустини мо бо мақомоти кишвари мазкур бе асар намонд. Онҳо ваъдаи ҳамкорӣ доданд, таъкид карданд, ки ба хоҳири ин амр қумисиёне таъсис намуда, авзои Афғонистон ва минтақаро ҳамачониба баррасӣ хоҳанд кард. Дар ҳар сурат, банда пас аз зиёрати хонаи Худо ва дидор бо мақомҳои олирутбаи Риёз бо дили шод ва рӯҳияи волои инқилобӣ рӯ ба арсаи набард овардам. Воқеаҳои ин ҷо бояд ёдовар шавам, ки зикри он ҳам муфид аст: Дар шароите, ки айёми ҳаҷ поён меёфт, вазири адлияи Довудхон оқои Вафиуллоҳ Самиъ маро ба ошӣ бо ҳукумат даъват кард. Номбурда вакилери ки исмаш қозӣ Абдулҳодӣ Ҳидоят буд, назди банда

ба Арабистон фиристод. Мо рӯзе ба таври махфӣ дидор намудем. Ман дар ин мулоқот, ки соатҳо тул кашид, тамоми шароити худро ба намояндаи режими Довудхон ироа намудам: 1) Бояд ҳамаи бандиёни сиёсӣ дар наздиктарин фурсат озод шаванд. 2) Тамоми коммунистҳо ва ашхоси наздик ва ҳамфикр бо онон аз ҳайати давлат барканор гарданд. 3) Режим ҳар чӣ зудтар авфи умумӣ эълон намояд. 4) Интиҳоботи сар то сарии солим дар кишвар баргузор гардад. 5) Низом бояд бар мабной шариати Ислоҳ амал кунад, дар акси ҳол, мо заррае аз мубориза даст намекашем ва то поёни қор набарди сиёсии худро, чӣ дар дохили кишвар ва чӣ дар хориҷ аз он, идома хоҳем дод!

Сукути режими Довудхон

Савол: Шумо дар сӯҳбати қаблӣ ишора ба тавтиаҳои оғозини оқои Гулбидини Ҳикматёр намудед. Менамояд, ки ӯ аз даврони донишҷӯӣ ба чунин амали ғайриисломӣ ва метавон гуфт, дур аз инсонӣ даст задааст?

Устод Раббонӣ: Оре, мо ҳамеша нигарониҳое аз кӯтоҳандешӣ ва дигар падидаҳои манфӣ, ки дар зехни ӯ мечархид, доштем. Қабл аз он ки аз Арабистон ба Покистон баргардам, пайгоме ба Гулбидин ирсол намуда, аз ӯ хостам дар набудани мо қадом қори хилофиро анҷом надиҳад. Аммо ӯ қори худро қард. Қабл аз он ки номаи ман ба дасташ бирасад, ӯ сару садое андохт мабнӣ бар ин, ки гӯё мо мехоҳем бо ҳукумати Довудхон мусолаҳа кунем.

Савол: Ҳадафи оқои Ҳикматёр аз ин дурӯғпароканӣ чӣ буд?

Устод Раббонӣ: Аввалан чунин афъоле бар табиати эшон нишаста, ки дар ҳассостарин лаҳзаҳо бурӯз мекард. Сониян Гулбидин талош дошт миёни нерӯҳои сиёсӣ ва бародарони аҳли ислоҳ тафриқа эҷод кунад. Аз ин рӯ ман феврал эълумияи дигаре пахш кардам, мабнӣ бар ин, ки агар мо мехоҳем кишварро аз қанголи коммунистҳо наҷот бидиҳем ва ҳукумате ташкил шавад, ки дар он мусулмонон саҳме дошта бошанд, дар он сурат ба мусолаҳа бо режим мувофиқем. Аммо медонистам, ки Довудхон як шахси худхоҳ аст. Баробари расидан ба Покистон унвони ӯ ва бародараш Наъимхон номаҳо навишта, шартҳои худро дубора ироа намудам. Дар нома ба Довудхон бори дигар таъкид кардам: Оқои мӯҳтарам, дастаҳои амниятӣ ва низомӣ, ки дар баробари тӯфони қаҳри миллат эҷод кардаӣ, ба зудӣ аз байн хоҳанд рафт! Атрофиёнат ба ту вафодор нестанд, метарсам рӯзе ба сарнавишти хунине рӯ ба рӯ шавӣ. Боз ҳам маслиҳат ин аст, ки атро-

фиёнатро ба куллі дур бикун. Зиндониёнро озод намо, интихоботи одилонро роҳ андоз ва низомро дар асоси арзишҳои исломӣ устувор соз. Дар он сурат мо бо ту ҳеҷ мушкиле нахоҳем дошт.

Дар Пишовар ҳамон рӯзҳо, ки Кобул авзои ошӯфта дошт, китобе-ро ба забони форсӣ таҳти унвони «Довудхон: Гузаштаи нангин, мустакбали ҳавлноқ» таълиф ва интишор намудам, ҳамзамон паёме-ро низ ба забони арабӣ ба кишварҳои исломӣ паҳш кардам, ки чунин мӯхтаво дошт: Довудхон пулест, ки ҳукумати коммунизм аз рӯи он гузар мекунад! Соли дигар ба ҳаҷ рафтам, китоби мазкурро миёни хуччоҷи афғонӣ ва ғайриафғонӣ паҳш намудам. Набояд аз ин воқеият ҷашм пӯшид, ки режими Кобул тасмим дошт тағйири сиёсат кунад, мутаассифона дигар дер шуда буд, маҷоли онро надошт, ки ҷилави ҳаракати халқихоро бигирад. Онҳо ҷолок буданд: Аввал Таракӣ омад, баъд Ҳафизуллоҳи Амин омад, ки шумо ва ба эҳтимоли кавӣ аксари онҳое, ки таърих ва таҳаввулотӣ Афғонистонро пайги-ранд, аз ин қазия ба тариқи муфассал огоҳед.

Замоне, ки Ҳафизуллоҳи Амин дар Афғонистон ба қудрат расид, мардуми Покистон бисёр ноумед ва маъюс буданд, Афғонистон сукут хоҳад кард меғуфтанд ва оҳ мекашиданд. Вале мо як зарра ҳам домани умед аз даст надодем, дар ҳамин марҳила буд, ки иртиботи мо бо ҷаҳон шакл мегирифт. Дар матбуоти ҷаҳон ширкати фаъол доштем, аз тариқи расонаҳои мухталиф ва ба забонҳои мухталиф ан-деша ва аҳдофи сиёсӣ ва ҷиҳодии худро дар сар то сари олам паҳш мекардем.

Дар замони қудрати халқҳо¹⁷ боре дар анҷумани ҷаҳонӣ дар шаҳри Мултон ширкат ва суҳанронӣ доштам. Як тан аз устодони донишгоҳи ин шаҳр маро тасалли дод ва гуфт: Агар кишвари шумо сукут кунад, мо ҳатман интиқоми шуморо аз коммунистҳо хоҳем гирифт, дилчамъ бошед, мо бо шумоем!

Барои изҳори тасаллият аз ин бародар ташаккур кардам, вале чун навбати суҳанронии банда расид, аз минбари конфронс бо рӯҳияи инқилобӣ ва бо таваккал ба Худо эълон кардам: Афғонистон ба ҳеҷ вачҳ таслими коммунистҳо нахоҳад шуд! Мо интиқоми ҳамаи му-сулмононро аз онҳо хоҳем гирифт!

Ҳаводиси Афғонистон он айём дунёро ба ҳайрат овард: Тамоми кишварҳои мутаракқӣ ба Маскав ва режими зиддибашарии он лаънат ва нафрат хонданд ва теъдоде аз ин кишварҳо омодагии кӯмак ва ҳамкорӣ ба мо ва ҷиҳоди муқаддаси мо намуданд. Воқеан режими Ҳафизуллоҳи Амин аз бадномтарин режимҳо дар таърихи ҷанд

карни кишвар махсуб мешуд. Катлу куштори ҳазорҳо одамони бегуноҳ ва он ҳам бо ҷаҷаътарин шева, фирор ва ҳичрати ашхоси саршинос ва ба вижа аҳли ислом ба мамолики ҳамсоя, эъдомҳои рӯзафзун ва боздоштҳо – ҳосили чандрӯза ҳукмронии Амин дар Афғонистон буд. Даре нагузашта буд, ки ин золим мукофоти аъмоли фашистии худро чашид, яъне як сол аз ҳукмрониааш нагузашта, моҳи январӣ соли 1980 мелодӣ бо дасти шӯравӣҳо кушта шуд ва як зилзилае гӯё дар дунё ба амал омад. Ба дунболи он ҳодиса ҷаласаи ҷаврии вузарои умури хориҷаи кишварҳои исломӣ дар шаҳри Карочии Покистон доир гардид.

Савол: Ҷамъияти Исломии Афғонистон, ки Шумо дар раъси он қарор доштед ва шахсан ҳазрати олай аз ҷархиш ва таҳаввулоте ки дар кишвар рух дод, чӣ натиҷа гирифтед ва дар барномаи Шумо чӣ тағйир ва дигаргунӣ пеш омад?

Устод Раббонӣ: Сипос лутфу раҳмати Худоро, ки аз оғоз то анҷоми ҷиход, ҳодӣ ва раҳнамоӣ ҳама гуна таҳаррукоти инқилобӣ ва сиёсии мо буд ва лозим ба тазаккур аст, ки дар ин миён ягона ҳизбе, ки ғайолияти ҷиходӣ дошт, ҳизби мо буд. Ҳикматёр ҳизб таъсис намуд ва онро Ҳизби исломии Афғонистон ном ниҳод ва аз мо интисоб кард. Ғайолияти сиёсӣ ва ҷиходии аъзои Ҷамъияти Иломӣ фаротар аз Афғонистон ва Покистон рафт. Дар ҳамон рӯзҳо дар Эрон конфронси сиёсӣ рӯи мавзӯи таҳаввулоти сиёсии мамолики минтақа баргузор гардид ва оқои Қутбзода – аз мақомоти аршади ҳукумати Бани Садр бо мо таваҷҷӯҳи хос ва мавзегирӣ дӯстона дошт. Эшон ҷиҳати ширкат дар ин аҷуман аз банда даъват намуд ва ман ба унвони намоёндаи муҷоҳидини Афғонистон дар ҷаласаи Техрон ширкат варзидам. Аҳли нишаст суҳанронии бандаро хуб пазируфтанд, ба онон итминон додам, ки аз миёни кӯрароҳи оташу хун роҳи худро ба самти пирӯзӣ боз хоҳем кард! Мо нерӯмандем ва нерӯи аслии мо ва пуштибони мо дар ин қорзор қабл аз ҳама Худост ва мо таҷрибаи мумтозе дар саркубии мутаҷовизинро дорем, ки далели равшани он шикасти англис ва абарқудратҳои қабл аз ӯ дар ин сарзамин аст ва ҳаргиз нахоҳем гузашт, ки Иттиҳоди Шӯравӣ дар кишвари мо пирӯз гардад!

Воқеан нишастии Техрон тақдире дар арсаи сиёсӣ, метавон гуфт, на танҳо дар минтақа, балки дар ҷаҳон ба вуҷуд овард. Чашми дунё бар қазияи Афғонистон бештар аз пештар боз шуд, ҳатто абарқудратҳо ва мамолике, ки аз марзҳои Афғонистон ҳазорҳо километр дурӣ доштанд, ба сарнавишти миллати мо таваҷҷӯҳ зоҳир карданд, шарикӣ мусибати Афғонистонҳои хона ба дӯш шуданд. Вазъи миллат

дар дохили кишвар сарнавишти мӯрчагонеро мемонд, ки ба лонаашон об афтодааст. Муборизини зиёде пиромуни мо чамъ гардиданд. Оташи интиқом дар раг-раги чавону пир ба чӯш омад, шиорашон фармудай Фирдавсии покзод буд, ки гуфта:

*Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем.*

Ҷиход алайҳи мутачовизин фарз аст!

Савол: Равиш ё наҳваи мубориза алайҳи душманро маҳз дар ҳамин марҳила тағйир додед?

Устод Раббонӣ: Оре, мо ба мардуми кишвар ва ҳатто метавон гуфт, ба ҷаҳониён эълон кардем: Ҷуз роҳи муборизаи мусаллаҳона алайҳи душман ҳама дарвозаҳо баста гардад! Ҷиход алайҳи мутачовизин фарз аст!

То ҳамлаи Шӯравӣ ба хоки Афғонистон мо парешон будем, аммо баъди он дунё парешон буд ва мо сарчамъ. Бо иттиқо ба Худо ҳама чун як чону як тан талош мекардем ва бовар доштем, ки ба пирӯзӣ хоҳем расид. Бисёре аз маҳофили сиёсии ҷаҳон мегуфтанд: Ҳаводис ва қазияи Афғонистон тамошуда. Вале андешаи мо як ҷӯр буд: Мубориза ва зафар!

Савол: Хуб аст, ки аз раванди ҳамин муборизаҳо ҳикоят кунед. Он тавре, ки ҳазрати олӣ фармудед, дар рӯзҳои вуқӯи қудатои Таракӣ ва Амин ва ҳамлаи Шӯравӣ ба Афғонистон Шумо ва ҳамразмонатон теъдоде дар Покистон ва теъдоде хориҷ аз ин кишвар қарор доштед. Оё ин дури ва парешонии нерӯҳои ҷиходӣ дар он рӯзҳои сарнавиштсоз мушкилоте барои ҷабҳаи муқовимат эҷод намекард? Гурӯҳҳои муҷоҳидин чӣ гуна танзим шуданд? Онҳоро дар нахустин рӯзҳои набард алайҳи режими Кобул ва асокири аҷнабӣ чӣ тавр иршод ва раҳбарӣ намудед? Иртиботи Ҷамъияти Исломии Афғонистон бо дигар аҳзоби сиёсиро барои мо лутфан ташреҳ фармод, зеро тавре иттило дорем, ҳанӯз қабл аз шурӯи муборизаи мусаллаҳона бо қамоли таассуф, кӯшишҳои тафриқафкани миёни гурӯҳҳои сиёсӣ вучуд дошт, лутфан рӯи ҳамин мавзӯ рӯшанӣ андозед.

Устод Раббонӣ: Оре, авзои бисёр буғранҷ, печида ва ташвишбарангезе бароямон пеш омад ва дар ибтидои кор ба ҷуз Ҷамъияти Исломи дигар аҳзоби муназзаме ба таври ҷиддӣ ва қотеъ фаъолият намекарданд. Он тавре ки қаблан ишора кардам, пас аз ду соли буду бошамон дар Покистон Ҳикматёр аз Ҷамъияти Исломи хориҷ шуд ва

чудони ӯ аз мо бар асари тавтиа сурат гирифт. Дигар шахсиятҳо ҳам пароканда буданд, чунончи оқои Мучаддадӣ дар Либийе ва Муҳсинӣ дар Сурия ба сар мебурданд. Юнуси Холис дар қарияе вазифаи имомии масҷидро бар ӯҳда дошт, Чайлонӣ ҳам танҳо монда буд. Бо рӯи қор омадани халқҳо мо ба натиҷае расидем, ки бояд ҳар чӣ зудтар роҳи муборизаи мусаллаҳонаро пеш гирифт, то он вақт муборизаи мо фақат ҷанбаи сиёсӣ дошт. Дар манотиқи қабоилӣ силоҳ сохта мешуд ва ҷавонро ба он ҷо фиристодем, то бо силоҳ ошно шаванд ва ҷанг қардандро биёмӯзанд. Онҳо дар он ҷо мина ва «бамби мулутуфӣ», ки аз собун ва бензин таҳия мешуд, месохтанд, ҳатто аз сангу оҳан аслиҳа дуруст мекарданд ва ин силоҳҳо бисёр оддӣ буданд, мо дар оғози сангари мубориза қарор доштем ва ба қавле, аз мӯе ҳам мадад меҷустем, гоҳе аслиҳаро аз мардум ҷамъ мекардем, зеро он вақт аз ҳеҷ ҷое ба мо қўмак намерасид.

Дигар ҳодисаи аҷибро бароямон қисса мекунам: Душманони мо, яъне халқҳои бадбахт оғоҳ шуданд, ки муҷоҳидин дар манотиқи қабилай даст ба таҳияи борут задаанд. Онҳо бо мақсади харобкорӣ ва аз байн бурдани муҷоҳидин ва ё ҳарикӣ амбори аслиҳаи мо, борутеро махфиёна оварданд, ки қобили зиёд нигоҳ доштан набуд ва бояд дар имтидоди панҷ-шаш рӯз мунфачир мегардид. Мутаассифона, ҳодисаи нохуш ба вуқӯ пайваст: Он рӯз мо ва теъдоде аз дўстонамон пас аз адои намози ҷумъа ба гўшае аз шаҳри Пишовар дар ҳоли ҳаракат будем, он ҷо дар назди як қабристони кўҳна ба ғайр аз хонаи муҷоҳидини мо ва амбори як миқдор аслиҳа дигар манзиле вучуд надошт. Ҳанӯз ба макони зикршуда нарасида будем, ки садои мудҳише ба гўши мо расид. Ба макони воқеа омадем, хона ва амбори силоҳ ва муҳимоти мунфачир гардида, ҷамъан аз байн рафта буд. Раиси дафтар бо шонздаҳ нафар ҷавон бар асари ин таҳриб ба шаҳодат расид. Метавон гуфт, ин ҳам аз нахустин қурбониҳо буд, ки мо бо ҷашми сар дидем ва бачаҳо савганд ёд қарданд, ки интиқоми хуни шаҳидонро дар наздиктарин фурсат аз мулҳидон хоҳанд гирифт. Афроди мо ба алоқадорӣ (маркази деҳаҳо) ва постҳои душман ҳамла мебурданд. Шаб ва нимашабҳо шабеҳун мезаданд, онҳоро ё аз байн мебурданд ва ё таслим карда, силоҳ ва дар баъзе авқот амбори муҳимот ва ҳатто танку тўпашонро мегирифтанд. Афғонистон оташ гирифт ва дунё кам-кам аз фочиаи он оғоҳ мешуд.

Миллат дар сар то сари кишвар ба по хест. Беш аз сад ҳизби сиёсӣ дар гўшаҳои мухталиф таъсис гардид, вале мисли пайдошвиашон, теъдоде аз ин ҳизбҳо, зуд аз миён мерафтанд, зеро сарони ин аҳзоб

имони маҳкам ба Худо ва ормони мушаххаси инқилобӣ надоштанд. Дар ин миён Сайёф ҳам аз Ҷамъияти Исломи ҷудо шуд ва иттиҳоди ҷудогона сохт. Оқои Мучаддадӣ бо ҳамоҳангии мо ҷабҳае сохт, то мардумро дар мубориза алайҳи душманони дохилӣ ва ишғолгарон раҳбарӣ кунад ва илова бар ин як ҳизби ҳафтгона, ки аз ҳафт гурӯҳ иборат буд, низ фаъолият дошт, албатта инҳо гоҳе бо ҳам иттиҳод доштанд, вале боз миёнашон ҷудой меафтод, як даст, якрӯ ва якдил набуданд ва дар байни онҳо, дар маҷмӯъ дар байни мучоҳидон касе, ки беш аз ҳама ихтилофҳо эҷод мекард, ҳамон Ҳикматёр буд, на фақат бо мо, балки ӯ бо тамоми аҳзоб ва гурӯҳҳо низоъ ва кашмакаш дошт, бо ҳар баҳонае ихтилофотро доман мезад ва аз ҷониби ҳукумати Покистон ва мақомоти Амрико ҳимоят мешуд.

Савол: Устод, ба назар мерасад, ки оқои Гулбидини Ҳикматёр ханӯз дар айёми донишҷӯӣ гирифтори ҳасоили ҷудоиафканӣ, нифок ва тафрикаандозӣ миёни бародарони ҳамдин ва ҳамакидааш будааст ва бадбахтона ин «дард» шифо наёфт ва табдил ба саратони бедаво гардид, ки то ханӯз ҷони худ ва ҷомеаи Афғонистонро дар азоб мондааст. Ба назари шумо манбаи аслии ин дард, ин шақоват ва бадбахтӣ чӣ буда? Ин гуна амроз оё илочу мудоворо надоранд?

Устод Раббонӣ: Маншаи ихтилофоти Ҳикматёр ҳамоно худҳоии фавқулодаи ӯ буд. Вай ҳамеша дар пайи он буд, ки ҳама чиз ба коми ӯ, ба номи ӯ ва ба суди ӯ тамом шавад. Ҳатто манотикеро ки бар асари мубориза ва набарди ин ё он гурӯҳи ҷиҳодӣ аз тасарруфи душман озод мешуд, меҳост онро бо зӯр бигирад. Тасаллутхоҳӣ ва султаҷӯии худро ҳамеша ба намоиш мегузошт, ин ҳислат дар табиати ӯ ҷой дошт ва намешуд маҷрои таҳриқоти музирри Гулбидинро, ки ҳатман ба нафъи душманони миллати Афғонистон буд, иваз кард. Дар таърихи башар ашхосе мисли ӯ зиёд будаанд ва имрӯз ҳам ҳастанд. Онҳо аз хориҷ пуштибонӣ мешаванд.

Савол: Оё ноҳия ва вилоятҳо дар аснои набард миёни гурӯҳҳои ҷиҳодӣ тақсим шуда буд ё ҳар ҷабҳа барои дифоъи маҳали зист ва буду боши хеш ва ҳамақавмонаш бо ишғолгарон дасту панҷа нарма мекард? Дар маҷмӯъ, аз наҳваи ҷангҳо дар сар то сари Афғонистон ёдовар шавед ва лутфан бигӯед, ки Ҷамъияти Исломии Афғонистон дар ҷунин набарди таърихӣ чӣ нақшро ифо намуд? Он рӯзҳо номи сипаҳсолори сутург ва нотақрори Ҷамъияти Исломи, шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд дар ҷанг алайҳи ишғолгарон дар сар то сари ҷаҳон вирди забонҳо гашта буд. Фикр мекунам, афзун бар он, Ҷамъияти Исломии Афғонистон дар сархати мубориза ва муқовимат

қарор дошт.

Устод Раббонӣ: Густурда ё маҳдуд будани майдони ҷиҳод ва мубориза ба нуфузи аҳзоб иртибот дошт ва Ҷамъияти Исломи тақрибан ҳизби сар то сарӣ буд, ба ин маъно, ки фармондеҳони мо дар шимол ва ҷануб ва ғарби кишвар, метавон гуфт, ҳама ҷо фаъолият доштанд. Дар Мазори Шариф қумандони ғавқулода ҳушманд Забиҳуллоҳ далерона мечангид, ки баъдан бар асари тавтиа шаҳид шуд. Вай, Худо-яш биёмурзад, як мубтакири беназире буд ва дар таърихи ҷиҳод номи муборакаш бо сатрҳои заррин сабт гардида аст. Ҷамҷунин инчунин Шаҳоб дар Қундуз душманро бераҳмона мекуфт, ки ӯ низ дар майдони ҷанг ҷоми шаҳодат ба сар кашид. Басир ва Ҳолид низ аз шӯҷоатмандони номдори ҷабҳаи муқовимат дар шимоли Афғонистон маҳсуб мешуданд. Шумо ва иддаи зиёде аз алоқамандони таърихи ҷиҳод бо исми Амир Исмоилхон бешак, ошнот. Эшон дар ғарби кишвар бо душман дасту панҷа нарм мекард. Дар гӯшаҳое аз ҳамин минтақа Сафиуллоҳ ва гурӯҳҳои ҳамразм бо ӯ муборизаи ҷирикиро бо маҳорати баланд идома медоданд. Дар Қандаҳор аз фармондеҳони номи Ҷамъияти Иломи Мулло Накиб буд ва ҳамин тавр ҳатто дар вилоятҳои паштуннишине чун Қунарҳо ва Пактиё ҳаштод дар сади фармондеҳон аз Ҷамъияти Иломи буданд. Бодғис, Ғур ва Ҳилманд низ аз набардгоҳҳои вижаи муҷоҳидини ҷамъият дар шумор меомад. Ҳизби иломии Ҳикматёр дар Кописо, Бағлон ва гӯшаҳое аз Пактиё ва Пактико ва дигаре аз бахшҳои машриқӣ фаъолият дошт. Дуруст аст, ки устод Сайёф аз афроди гурӯҳҳои мухталиф, иттиҳоди худро сохт, аммо аз қабл барои мо мушаххас буд, ки ин ҷабҳа пойдор нест. Муҳаммаднабии Мавлавӣ ҳамроҳ бо олимони ва теъдоде аз шогирдонаш фаъолиятҳои динӣ ва мазаҳиро идома дод ва дигаре аз шахсиятҳои маъруф Мавлавӣ Юниси Ҳолис аз ҳизби Ҳикматёр ҷудо шуда дар машриқ ва дар Қандаҳор ҳузур ёфт. Яъне агар ба таҳлил ва баррасии одилонаи мубориза ва фаъолиятҳои ҷиҳодии аҳзоб ва гурӯҳҳо бипардозем, феҳристи онро метавон ба сурати зер даровард: Аввал Ҷамъияти Иломи Афғонистон, дуввум ҳизби Ҳикматёр, саввум гурӯҳи Мавлавӣ Муҳаммаднабӣ, ки мардуми зиёде узви ин гурӯҳ буданд, аммо он чандон фаъолияти ҷашмигире надошт. Фаъолияти Гелонӣ низ маҳдуд буд.

Савол: Шумо дар даврони ҷиҳод ва муборизаи мусаллаҳона бар зидди режими Қобул ва қувои ишғолгар асосан ҳамчун роҳбар дар умуми сиёсӣ ва иршоди ҷанговарон машғул будед. Аммо он тавре ки

фармондеҳони чабҳа ва теъдоде аз мучоҳидин ба мо иттило доданд, баъзе авқот ҳазрати олій, ба вижа агар зарурат пеш меомад, дар сангар дар канори размандагон низ ҳузур доштед. Ширкати шумо дар набарди доғ ва рӯёрӯ бо душман ба чӣ нахваҳо сурат гирифт ва дар боло бурдани ангеа ва шуҷоати ҷангии мучоҳидин чӣ қадар муассир буд?

Устод Раббонӣ: Хуб шуд, ки ин мавзӯро ба ёдам овардед. Аммо фаъолияти ман, он тавре ки Шумо ишора фармудед, дар асл ҷанбаи сиёсӣ дошт. Худам дар баъзе маворид мушаввиқ будам, ки ба чабҳа низ биравам. Бо ҷашми сар бубинам, ки шербачаҳо ба чӣ нахваҳо душманро мекубанд ва ман ҳам дар сангари дуду оташу хун дар канорашон бошам ва ҳатто силоҳ дар шона дошта бошам ва ҳасро ба хоку хун оғӯшта созам. Оре, чунин рӯзҳое бароям пеш омад. Дар авоили солҳои ҳамаи Шӯравӣ боре зарурате пеш омад ва ман ба чабҳаи Кунар рафтам, дар ғарби ин вилоят дар канори дарё чанд рӯзе алайҳи мутачовизин ҷангидам. Дар дохили Пактиё вақте ки русҳо он ҷо қарор доштанд ва бераҳмона алайҳи мо мечангиданд, банда дар сафи мучоҳидин ҷо гирифтам, дар қисмати Чочак, ба хоҳири тақвияти ҳама ва боло бурдани рӯҳияи ҷангии бачаҳо озири Чочак шудам ва бо онҳо аз наздик диду боздид ба амал овардам. Албатта, мучоҳидин ба ҳеҷ ваҷҳ намехостанд, ки мо, раҳбаронашон ҷонамонро дар хатар биандозем ва дар сафи онҳо бар зидди ишғолгарон бичангем, аммо ба қавли мардум, зарур бошад, раво бошад. Чӣ тавр мешавад, ки даҳҳо тан аз ҷавонони мо дар сангарҳои доғ бо хуни гарми худ заминро мисли лолаҳо, ки дар баҳор мерӯянд, рангин намоянд, вале мо боре ҳам дар сафи онҳо қарор нагирем ва бо душман ва бо марг рӯ ба рӯ нашавем?!

Барои як мучоҳиде боимон аз хурд то бузург, хоҳ ҷавони навхате бошад ва хоҳ солормарди машхур дар ҷаҳон, ҷон супурдан дар чабҳа, дар ҷанги тан ба тан бо душман, ки ба қасди тасарруфи сарзамини ӯ омадааст ва қасд дорад бо зӯри аслиҳа диёнат ва номуси инсонӣ ва ҳайсияти мазҳабӣ ва миллии фарзандони он сарзаминро аз байн бибарад ва нахваи қору зиндагии худро бар онҳо таҳмил намояд, ҷон додан ҳазорҳо бор авлотар аз зиндагӣ аст. Оре, биёед, ба ҳарфҳои як тан аз қаҳрамонони шоҳномаи безавол гӯш диҳем. Дар набарди рӯёрӯ тарафи муқобил аз Пирон тақозо мекунад, ки агар таслим бишавад, ба ӯ подош ва мансаби муносибе хоҳанд дод. Вале ӯ дар ҳоле ки дар ихотаи душман тани танҳо монда, сӯи ҳасм тир меандохт, ба ин пешниҳоди рақиб бо тирӣ сухан посухи ҷигарсӯз дод

ва гуфт:

*Маро марг беҳтар аз ин зиндагӣ,
Ки солор бошам кунам бандагӣ!*¹⁸

Ман ба чабҳаи шимоли кишварам низ борҳо рафтаам, ин сафарҳо гоҳе дар аснои чанг ва баъзан ҳини тахлияи минтақа аз душман сурат мегирифт. Ин ҳамроҳӣҳо, аз як сӯ ба чони ман мадори тоза мебахшид ва бисёр лаззатбахш буд. Аз сӯи дигар ангеа ва шавки мучоҳидинро чиҳати саҳттар кӯбидани душман боло мебурд. Дар чанги чирикӣ, балки дар ҳама гуна набард ва ҳатто дар мусобикоти варзишӣ ҳам ангеа ва имон нақши муассире дорад ва дар ин замина мешавад як китоби пурмуҳтаво навишт. Аммо чунон ки қаблан арз кардам ва набояд аз воқеият ҷашм пӯшид ва рук ва рост бояд гуфт, ки дар набарди сездарсола алайҳи русҳо ва режими дастнишондаи онҳо дар Кобул бештари вақт ман сарфи корҳои созмондиҳӣ, умури сиёсӣ, иртибот ва таблиғот будаам. Ин нуктаро мебояд бо сароҳат ба шумо биғӯям, ки ҳар як ҳизб ва гурӯҳ он айём тақрибан ҳайсиати як давлатро касб карда буд ва ҷойгоҳ, обурӯ, мақом ва қудрати ин давлат бастагӣ ба азамат ва ҷойгоҳи ҳизб ва гурӯҳро дар ҷомеа дошт, ки алҳамдулиллоҳ Ҷамъияти Исломии Афғонистон аз чунин муҳассанот дар ҳади олии бархурдор буд ва бархурдор аст.

Омӯзиш ва омодагиҳои фикрӣ ва сиёсӣ

Савол: Устод, ба назари банда нақши раҳбарии Шумо ва фаъолиятҳои сиёсӣ ва созмондиҳии низомии ҳазрати олии барои миллат ба маротиб муфидтар ва муассиртар аз ширкати Шумо дар саҳнаҳои чанг буд ва дар ин росто метавон гуфт, дар чабҳаи сиёсӣ ҳам Ҷамъияти Исломи нисбат ба соири аҳзоби сиёсӣ тавоноҳои вижа дошт. Ин ҳадси банда чӣ қадар ҳақиқат дорад?

Устод Раббонӣ: Мувофиқам ба он чӣ фармудед. Мо дур аз чабҳа низ гӯё дар ҳоли чанг будем: марокизи тарбиятӣ ташкил кардем, ки он ҷо то панҷоҳ – шаст ҳазор нафар ҷамъ меомаданд, мо роҳбарон ба вижа дар байни ҷавонон ҳузури муассире доштем, бо онҳо дар ҳар заминаҳои ҷамъи сӯҳбат менишастем, рӯи мавзӯоти муҳталифи кишвардорӣ гуфтугӯ мекардем, аҳли дил, соҳибназарон ва уламо ва шахсиятҳои маъруфи кишварро ба ҳузури афрод ва марокизи

тарбиявӣ меҳондем, то аз таҷорибӣ зиндагии худ ва таърихи пур аз шебу фарози кишвар ба онҳо сӯҳбат ороянд ва ононро пас аз омӯзиш ва омодагиҳои фикрӣ ва низомӣ роҳии ҷабҳа намоянд. Дур аз майдони ҷанг дар маҳалҳое, ки таҳти контроли мучоҳидин буд, кумитаҳои низомӣ, таблиғотӣ, саҳӣ (тиббӣ), молӣ, фарҳангӣ, даъват ва танзимӣ амал мекард. Дар ин миён афроди вобаста ба ин кумитаҳо ҳамвора ба ҷабҳа мерафтанд, онҳо дар амри густариши сахнаи набард ва ҷиҳод, раҳнамоӣ ва барномарезӣ барои мучоҳидин сахим буданд. Онҳое, ки ангеа ва қобилияти ҷангӣ доштанд, дар канори ҷанговарон қарор мегирифтанд ва ворида амалиёти ҷангӣ мешуданд. Хоҳишмандони ҷангҳои ҷирикӣ зиёд буданд он айём. Ноғуфта намонад, ки матбуоти мо чун мучоҳидони мо он рӯзҳо бар зидди душман саҳт мечангид. Метавон гуфт, қалам кори шамшерро мекард, ба забонҳои муҳталиф рӯзнома ва мохномаҳо паҳш мешуд. Моҳияти ҷиҳод ва таърихи муборизаи мардуми Афғонистонро ба омма мефаҳмондем, радио доштем, ки ҳамагӯза аз раванди муборизаи мусаллаҳона ва ҷангҳои ҷирикӣ гузориш ва гуфторҳои сиёсӣ ва ҳатто барномаҳои танзими ниҳоят тунду тез алайҳи ишғолгарон ироа мекард. Дар канори ин қорҳо ҷандин марокизи таълимӣ: мактаб ва пуҳантун ва донишгоҳҳо таъсис намудем, ки дар хориҷ аз кишвар ва манотиқи таҳти контроламон амал мекарданд. Барои тарбияи кадрҳо ва афсарон ва мутахассисони риштаҳои муҳталиф, пуҳантуни ҳарбӣ эҷод шуд, ки ҷавонони мо онро дар даҳ давра ҳатм намуданд ва бехтарин афсарон ва сарбозон аз миёни онҳо ба қамол расид. Ба таври мисол донишгоҳи мо дар шаҳри Пишовар бисёр фаъол буд, ки дар тарбияи афсарони пулис, мутахассисони риштаи пизишкӣ ва дигар кадрҳо хидмати шоиста анҷом дод. Афзун бар он чи ки зикр намудем, Ҷамъияти Исломии Афғонистон фаъолияти фарҳангӣ ва таблиғотии муассиреро пеш мебард, ҳатто дар ҷабҳаҳо, дар сангарҳои доғ мо марокиз ва қонунҳои фарҳангӣ доштем, ки фаъолияти афродашон пурсамак буд. Афроди соҳибқалам дар ҷабҳа нашрияҳо ҷоп мекарданд, ҷунончи дар Ҳирот ҳафтавори «Башорат» ба таъб мерасид, ки матолиби қубанда ва бисёр муассиреро ироа мекард ва ҷунин нашрияҳо дар Панҷшер, Бадахшон, Бодғис ва ҳатто Қобул ҳам ҷоп мешуд. Мо дар рӯзҳои доғи мубориза алайҳи мутаҷовизин на фақат силоҳ, балки пайваста қаламро ҳам дар даст доштем ва ин ҳар ду ҳаргиз аз ҳам ҷудо набуданд. Зиндагии мучоҳидин ва муҳочирини мо дар миёни оташу хун ба маҷрои ҳосе равона буд ва мо ба ҳеҷ ваҷҳ намеҳостем, ки ҷанг ва таҷовузи Шӯравӣ миллати моро аз илму дониш ва таҳсилу тадрис

дур созад ва фарзандони мо бенасиб аз илму маърифат бошанд. Мо на танҳо дар Покистон ва Эрон, балки дар дигаре аз кишварҳои ҷаҳон низ дафтар ва марокизи илмӣ ва сиёсӣ боз намудем, ба забонҳои урдӯ, олмонӣ, англисӣ ва арабӣ ва русӣ нашрия ва ҷароид ҷоп мешуд, то садои оҳу нола, иршодотҳо ва ҷиходи миллати Афғонистон ба гӯши мардуми ҷаҳон бирасад. Ин дафтар ва марказҳо дар мамалике чун: Амрико, Ҷарманӣ (Олмон), Фаронса ва Покистону Эрон бисёр фаъол буданд ва иртиботи ҷабҳа бо онон ҳамеша барқарор буд. Идораи умур ва шароит иҷоб мекард, ки дар ҳама нуқтае аз ҷаҳон ҳузур ёбем. Ногуфта намонад, ки мавзӯ ва масоили зер низ ҷузъе аз фаъолиятҳои Ҷамъияти Исломии Афғонистон буд: Ширкат дар ҳамоишҳои мухталифи байналмиллалӣ, мусофирати ҳайатҳои сиёсӣ ва фарҳангӣ ба кишварҳои ҷаҳон, доир намудани иҷлос ва конфронсҳои ҷаҳонӣ дар мавзӯ ва масоили муҳими рӯз, қабули меҳмонон, диду боздидҳо бо шахсиятҳои барҷастаи сиёсӣ, баррасии авзои муҳоҷирин, боздид аз шифохонаҳо, мувоқиқати вижа аз захиён ва маълулин ва ғайра.¹⁹

Метавон гуфт, Ҷамъияти Исломии Афғонистон дар шакли як давлат ҳайсият ва обрӯ пайдо кард. Масоиле, ки зикр ёфт, дар шӯрои умумӣ мавриди арзёбӣ ва баррасӣ қарор мегирифт ва ба проблемаҳо расидагӣ мешуд. Мо дар Покистон ва Эрон ҳудудан панҷ миллион муҳоҷир доштем ва масоили зиндагии онон ҳамеша дар маркази диққат қарор дошт, ба ҷои буди бошашон мерафтем, ҳар мушкилоте, ки доштанд, зуд ҳаллу фасл мешуд.

Муҳоҷирин ва оворагони мо дар гӯшаҳои мухталифи ҷаҳон бар зидди сиёсати таҷовузгарони Шӯравӣ митинг ва тазоҳурот барпо мекарданд, ки мисли зилзилаи ногаҳонӣ оламро тақон меод. Масоили таҳлили вазъи сиёсии Қобул, баррасии наҳваи ҷанг бо душман, роҳандозии ҷангҳои раванӣ дар дастури қори мо буд. Албатта, бештар чунин фаъолиятҳо дар берун аз кишвар роҳандозӣ мешуд, ки баъдан дар фикри бозсозии ин гуна фаъолиятҳо дар дохили кишвар ҳам шудем. Сохтани мактаб ва мадорис дар маҳали таҳти контроли муҳоҷидин, бунёди клиник ва дармонгоҳҳо, таъмири роҳҳо ва эҳёи марокизи беҳдоштӣ ҷузъи дигаре аз барномаҳои мо буд. Ҳатто муваффақ ба эъмори ҷодаҳо шудем, ки Афғонистонро тавассути Чатрол ба Покистон мепаёваст. Ин ҷодаи мошингард бо мушкилоти зиёде аз роҳи Бадахшон бунёд ёфт ва аҳмияти бузурги стратегӣ дошт.

Савол: Дафотири сиёсӣ ва марокизи умдаи низомии шумо, он

тавре ки ҳазрати оӣ мутазаққир шудед, бештар дар Покистон фаъолият мекард. Оё дар кишвари ҳамзабон ва ҳамсоя ва наздик бо Афғонистон, яъне Ҷумҳурии Исломии Эрон дар чунин рӯзҳои саҳти сарнавиштсоз фаъолиятҳои ҷашмгире доштед?

Устод Раббонӣ: Оре, ҳар ҷо ки муҳоҷирин кишвар буданд, он ҷо дафтар ва макотибу мадорис вучуд дошт, аммо Эрон он рӯзгор дар баробари ҳамлаи Шӯравӣ ба Афғонистон воқуниши ҷиддӣ нишон надод.

Савол: Сабаб ҷӣ буд? Мешавад онро шарҳ диҳед?

Устод Раббонӣ: Дар аввал чунин ба назар мерасид, ки Ҷумҳурии Исломи намехоҳад мавзёгии тунде дошта бошад, албатта, ҳалқаҳое буданд, ки меҳостанд, мавзӯро ҷиддӣ бигиранд, аммо дар иртибот ба ин масоил хеле мӯхтотона рафтор мекарданд. Ҳеҷ вақт кӯмаки низомӣ надоштанд, танҳо дар амри фаъолиятҳои фарҳангӣ мусоидат менамуданд, яъне танҳо маҷоли умури фарҳангиро иҷоза дода буданд. Барои муҳоҷирин маҳдудиятҳое ҷиҳати рафтан аз як шаҳр ба шаҳри дигар вучуд дошт. Аммо дар Эрон фаъолияти бародарони шиъии мо бештар пӯё буд: Як теъдод ҳамкориҳои низомӣ, албатта, ба таври маҳдуд сураат мегирифт. Ба ҳамин тариқ нақши онҳо дар муборизаҳо бар зидди Шӯравӣ зиёд ҷашмгир набуд, ҳарчанд дар ибтидо Эрон мушкили дохилӣ надошт, вале баъдан ин кишвар даргири ҷанг бо Ироқ шуд бисёр душвориҳои ҷиддӣ дар пешорӯи он низ қарор гирифт.

Ҳирот: 25 ҳазор шаҳид дар як рӯз!

Муқовимати мардуми қаҳрамони Афғонистон дар муқобили душманони таърихӣ ин сарзамин аз ишғолгарони Макдунӣ ва муғул то юриши англис ва Шӯравӣ сари забонҳост. Воқеан тавсифи сарсулурдагӣ ва саҳтқӯшии соқинони ин сарзамин, ҳарчанд дар таърих бо сугури заррин сабт гардидааст, боз ҳам аз шучоати ин миллати қаҳрамон гуфтаниҳо зиёд аст ва қалам дар таҳрири он хун мегирад. Аз сӯи дигар мо ҳамсоягони ҳамхун ва ҳамнаҷоду ҳамзабон, хусусан мо, тоҷикони Мовароуннаҳр, аз ғафлат, ноогоҳӣ ва бетафовутӣ, ки замони ҳамлаи Шӯравӣ ба Афғонистон аз худ нишон додем, ҳиҷолатзадаем. Аммо акнун ки мо достони набарди сездахсолаи ин миллати шаҳидпарварро пеши рӯ дорем, бояд дурахшонтарин сафаҳоти ин таърихро варақгардон кард. Ба назари банда

куштори беш аз 25 ҳазор нафар марди сарбаланди Ҳирот ба таърихи 24 хути соли 1357 ҳиҷрии шамсӣ аз сӯи режими Тарақӣ ва асокири Шӯравӣ аз ғачиътарин ҷиноёт дар таърихи Афғонистон аст, ки мутаассифона дар хориҷ аз кишвар, ба вижа дар Осиёи Миёна мардум аз ин ғочиа огоҳӣ надоранд. Банда Ҳироти бостонро маҳди қаҳрамонони сутург, ҷойгоҳи исроғарон ва диловарон медонам. Ҳирот сарзамини авлиё ва шуҳадо, конуни илму ғазилат, маркази қуллаҳои тамаддун ва фарҳанг, машҳун аз хотираҳои баёдмонданӣ аст, хотираҳои ширину талх, хотираҳои гуворо ва ногувор.

Хотираҳои ширин аз маданият ва ирфон, аз ҳунар ва ғазлу камол ва аз убухату шуқуҳу ҷамоли фарзандони он, фарзандоне дар риштаҳои маънавият ва ирфон ва тасаввуф ҳамчун Ҳоча Абдуллоҳи Ансорӣ, Ҳоча Алӣ Муваффақ Муҳаммади Тоқӣ... Ва дар майдони илму дониш амсоли Имом Фаҳриддини Розӣ, Муҳаддис Абӯлволид, Мавлоно Ҳусайни Воиз ва... дар саҳнаҳои ҳунар ва хату минётурӣ назири Камолиддини Беҳзоди Ҳиравӣ... Хотираҳое аз авҷи шуқуҳу азамати ин хиттаи мардҳез ва далерпарвар... Аз маданиятҳои бостонӣ дар замони салотини бузург ва ҳунарпарвар, аз шоҳони курт то Шоҳруҳ ва Султон Ҳусайни Бойқаро... Аз авҷи рафту омади бозаргонии ҷаҳон ба Ҳирот, аз Ҷаҳорсуқӣ маъруфи роҳи абрешим ва маркази муҳими тичорати ҷаҳон...

Хотираҳои ногувор, чун ҳамлаи мутаҷовизини дадманиш, ки ишора намудем, дили касро ба дард меовард, вале ҷолиб он аст, ки родмардони Ҳирот дар баробари таҳҷуми томеъони ин марзу бум то охирин нағас ҷангиданд, аммо таслим нашуданд... Зимни ёдоварӣ аз таърихи ғанӣ ва оламшумули Ҳироти қаҳрамон, ба ҳамсӯҳбати арҷманди худ устод Раббонӣ рӯй овардам.

Савол: Назари шумо дар бораи 25 ҳазор шаҳиди гулғункафан, ки ҳиротиён дар як рӯз ва он ҳам дар ҷанги нобаробар алайҳи асокири Шӯравӣ тақдим намуданд, ҷист? Бо ирсоли дуруд ба рӯҳи пурғутуҳи онон, хоҳишмандам ёде аз он рӯзҳои ҳунин ба амал оваред.

Устод Раббонӣ: Яке аз хусусиёти ҷиҳод ва муқовимат дар Афғонистон дар ин буда, ки миллат ба сурати дастҷамъӣ: Марду зан, пиру ҷавон дар сар то сари кишвар дар баробари қудратҳои хориҷӣ қарор гирифт. Афғонистониҳо пас аз қудатои Тарақӣ ба ин натиҷа расиданд, ки «Халқиҳо» роҳро барои хориҷиён муҳайё сохтаанд. Аз ин хотир ҷунон ки қаблан ҳам ишора намудам, тамоми гурӯҳҳо, соқинони шаҳру деҳот, ақвому қабил ба ғикри наҷоти кишвар шуданд. Оре, мусаллам ва мантиқӣ аст, ки шумо аз Ҳироти қаҳрамон ва

фочиаи ин шаҳр ба таърихи 24 хути 1357 ёдовар шудед. Воқеа нахуст ба ин сурат сар зад: Дар Ҳирот асокири як подагон эълони ҳамбастагӣ бо мардум карданд ва ба сӯи марокизи мусташораи шӯравиро ҳамла оварданд. Дар натиҷаи ин қиём, Ҳирот аз тасарруфи режим ва ҳомиёнаш озод гардид. Дар ин қиём теъдоди зиёде аз тарафдорони ҳизби халқ ва парчам ва шӯравиро низ аз байн рафт. Муздурон аз русҳо чихати интиқом мадад хостанд ва аз тайёраҳо истифода ба амал омад. Як теъдоди нерӯи заминиро, ки дар подагонҳои атрофи шаҳр ҳузур дошт, ба қор андохтанд. Албатта, муздурон бо найранг пеш омаданд, найранг ба ин маънӣ, ки онҳо байрақи сабз барафроштанд, яъне чунин вонамуд карданд, ки мо ҳам аз ҷумлаи касоне ҳастем, ки бо шумо пайвастаанд. Мардум ба онҳо эътимод намуд ва бовар карданд, ки онҳо дар ҳақиқат аз ҷонибдорони қиёми умумианд.

Миллат ҳанӯз майдонҳои шаҳро тахлия накарда буд, мардуми бидуни силоҳ дар ҳоли шодмонӣ ва гашту гузор ин пирӯзиро ба якдигар табрик мегуфтанд ва шиор медоданд. Дар чунин мавқеаи ғайриҷашмдошт руҳ дод: Шӯравиро аз самти Туркменистон аз осмон замин бо нерӯҳои азиме ба мардум ҳамлвар шуданд ва мардумро ба оташ гирифтанд. Зарфи чанд соат ҳазорон нафар ба ҳоку хун афтод ва ин фочиа ба қатли оми 25 ҳазор нафар дар таърихи Афғонистон ба хун навишта шуд. Шаҳидони маёдин ва хиёбонҳои Ҳирот ҳама мардони ҷангӣ ва мусаллаҳ набуданд: Бештари кушташудагон ашхоси мулкӣ, зану кӯдак ва пиру ҷавон омада буданд, ки тазохурот анҷом диҳанд ва мутаҷовизинро нафрин гӯянд. Аслан андешаи ҷанг ва таҳрибкорӣ надоштанд... Оре, ин ҳодиса саҳнае аз нангинтарин хиёнат ва ҷинойти халқҳо ва парчамиро ҳамроҳ бо шӯравиро буд. Ба хоҳири ёдбуди шуҳадо баъдан ёдгорию дар Ҳирот бунёд ёфт, ки он ҷо нишоне аз ваҳшоният ва бераҳмӣ ҷинойткорон тарсим шудааст. Имрӯзиён ва ояндагони миллати Афғонистон ва метавон гуфт, ҷаҳониён чунин хиёнати режими Кобул ва шӯравиро фаромӯш нахоҳанд кард. Аз он фочиа ҳанӯз бӯи хун ва борут дар машомҳо боқист ва мо он вақтҳо аз ин турктозии чингизӣ ва ғайриҷашмдошт чунин натиҷа ҳосил кардем, ки золимонии Кремлин чихати иҷрои вазифаи истеъмори ҷуз зӯрӣ ва зӯргӯӣ, ситамгарӣ ва хунрезӣ ва қатлу ғорат эҳсоси дигаре дар сар намепарвариданд ва онҳо бар ҳукми табъи ҳайвонӣ амал карданд. Мо дар пайи сарқубии ин дадманишон тасмимҳои ҷиддӣ гирифтем ва ҳодисаи хунбори Ҳирот сароғози ҳаракати бисёр барҷаста ва амиқе шуд, ки дар шарҳу

табсраи ин ҳаракатҳо мебояд соатҳо ҳарф зад.

Муқовимате ки ҷаҳонро ба ҳайрат овард

Савол: Воқеан чиҳоди Афғонистон на танҳо мардуми кишвари Шумо, балки ҷаҳонро такон дод. Шумо дар бахшҳои аз ин гуфтугӯ аз ҳимоят ва пуштибонии кишварҳои исломӣ ва мамолики мутараққии ҷаҳон дар рӯзҳои набард бо душман ишора намудед ва ҷолиб он аст, ки тибқи иттилои коршиносони хориҷӣ, Шумо ва шаҳиди бузургвор Аҳмадшоҳи Масъуд ҳарчанд кӯмакҳои аз мамолики хориҷӣ дар замони набард алайҳи шӯравӣҳо дарёфт карда бошед ҳам, зеро бори ҳеҷ давлате нарафтед ва дар тасмимгириҳо ҳамеша соҳибхитӣ ва мустақил будаед. Лизо меҳокҳам аз имдоду кӯмакҳои иқтисодӣ ва низомии кишварҳои исломӣ ва ҷаҳон дар мубориза алайҳи Шӯравӣ муфассалтар қисса кунед. Албатта, аз кӯмакҳои, ки бидуни ғараз анҷом ёфт. Аз сӯи дигар наметавон аз чунин воқеият ҷашм пӯшид, ки ҷомеаи инсонӣ маҷнунӣ ҳадамоти таърихӣ Шумо дар набарди ҳақ алайҳи ботил буд ва ман дар ибрози ин суҳан иттиқо ба фарозҳои аз суҳанронии файласуф, нависанда ва филмсози фаронсавӣ оқои Бернард мекунам, ки дар конфронси байналмилалӣ Масъудшиносӣ дар Кобул ба таърихи 7 сентябри соли 2002 ироа намуд: «Ў (яъне Масъуд — М.Ш.) дар муқобили ду таҳдиди бузурги охири қарни бист муқовимат кардааст. Ў ягона марде буд, ки дар ҳамон рӯзгор дар муқобили ду таҳдиди бузург худро омодаи разм намуд: Дар қадами аввал бо тоталитаризми Сурх мубориза кард ва дар қадами дуввум бо тоталитаризми сабз, яъне Толибон муқобила кард. Ба ин далел аст, ки мо мардуми Фаронса қарздор ва маҷнунӣ оқои Масъуд ҳастем...²⁰ .» Бидуни тардид ҳар гуна ибтиқор ва шӯҷоату мардонагӣ, ки солори шаҳидони Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъуд аз худ нишон дод, дар қадами аввал раҳнамо ва пири маънавӣ ва муаллиму мӯдаббири таъвоноӣ ӯ устод Бурҳониддин Раббонӣ будаанд, ки ҳуди шаҳиди бузургвор дар зиндагӣ дар ин бора иқрор карда буд.

Масъуд – самбули фарри ахурай

Устод Раббонӣ: Ташаккур аз зикри муносиб ва бамаврид роҷеъ ба муҳандис Масъуд ва гуфтаҳое аз донишманди фаронсавӣ, ки банда ҳам бо ӯ ошноӣ дорам. Албатта, шаке нест, ки ҳамлаи қушунҳои Шӯравӣ ба Афғонистон ҷаҳонро тақон дод ва саҳт нигарон намуд. Аз вучуди пурхайбати «деви Сурх» на танҳо кишварҳои ҳамсоя бо шӯравиҳо ва ҳамҷавор бо мо мисли Покистон ва Эрон ҳарос доштанд, балки қудратҳои бузург низ нигарон буданд. Ҳамлаи русҳо ба Афғонистон ва аҳдофи тавсиятаҳои ин юриши аҳриманӣ ташвишу нигаронии онҳоро афзоиш бахшид. Ин буд, ки кишварҳои ҷаҳон дар набард бо шӯравиҳо умед ба мо бастанд ва дар баробари юриши ҳатроноки Артиши Сурх мавзёи ғирифтанд, дарк намуданд, ки таҳҷум ба Афғонистон қадаме аст ҷиҳати ҳамла ба манотиқи дигар, ҳатто шоеҳо ва сару садоҳое дар расонаҳои хабарӣ пахш шуд, ки русҳо меҳоханд ба обҳои гарм, ба манобеи нафт, ба ҳалиҷ бирасанд. Дабирӣ қуллӣ ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шӯравӣ, ки ҳамоҷатҳои зиёде дар айёми зимомдориаш аз худ нишон дод, ҳарфери матраҳ намуд

мабнӣ бар ин ки: чаро Иттиҳоди Шӯравӣ аз нафт маҳрум бошад?! Муҳаққиқини сиёсӣ ва коршиносони масоили Шӯравӣ ва минтақа ҳамла ба Афғонистонро дар ростии таҳқиқи ин аҳдоф гоми нахустин ва як парии ба кишварҳои дигар арзёбӣ карданд, ки тезиси онҳо комилан дуруст буд. Дунё мушавваш ва ноором шуд. Ба қавли мардум, ба пустини соҳибонаш кайк афтод ё метавон гуфт, на кайк, балки фили маст аз боди ғурур меҳост хартумашро ба полези онҳо ҳам бимолонд. Ин буд, ки аксари кишварҳо ва маҳофили сиёсӣ муқовимати миллати Афғонистонро як амри воқеъӣ ва ҷиҳоди моро муқаддас донистанд. Мутаассифона, дар баъзе мамолики ҷаҳон ҳамлаи шӯравиро поёни кор талаққӣ карданд ва пиндоштанд, ки мо дар набард бо душман мағлуб хоҳем шуд. Ба назари онон муқовимат ва ҷиҳод алайҳи шӯравии тавоно як кори ношуданӣ ва номуваффақ аст. Дар ин хин як микдор ҳолати яъсоез, ташвиш ва ноумедӣ бархе аз мардуми моро ҳам фаро гирифт. Аммо ин сару садоҳо, азми иродаи моро заррае суст накард, ба набарди мусаллаҳона бо таваккал бар Худо камар баستم, имон ва лутф ва марҳамати Холиқи Раҳмон бадракаи роҳамон буд. Мардуми кишвар ва ҷомеаи ҷаҳониро ба қазияи Афғонистон бештар аз пештар ҷалб намудем, яъне дар чунин вазъ набояд бетараф ва ноумед буд.

Дар Покистон вузарои хориҷии мамолики исломӣ ҷаласа оро-станд ва аввалин ҷайсаи эшон ин буд, ки ҳукумати дастнишондаи Кобул ва халқро ба расмият нашносанд. Узвияти онро дар созоми исломӣ таълиқ карданд, аз ҷумла дар созмони конфронси исломӣ. Ҷамчунин тасмим гирифта шуд, ки ба муҳолифини режими дастнишондаи Кобул ҳамкорӣ ва аз онҳо ҳимоят накунанд. Ногуфта намонд, ки дар қумисюни сиёсии ин ҷамоӣш ман суҳанронӣ доштам ва бо ҷиддият таъкид намудам, ки набарди мо – муҳолифини режими Кобул дар баробари Шӯравӣ то охирин нафас, то пирӯзии комил идома хоҳад ёфт. Бигзор оташи ин ҷанги набаробар ва ҳонумонсӯз моро бисӯзонанд, аммо шумо моро танҳо нагузоред!

Пас, аз баррасӣ ва таҳлилҳои кишварҳои исломӣ тасмим гирифтанд, ки бояд ба нерӯҳои муқовимат мадад намуд ва аз онҳо бедареғ ҳимоят кард. Дар ин амр Покистон дар ҳақиқат муқаддам қарор гирифт ва дигар кишварҳо ба пуштибонии мо даъват ва ташвиқ намуд. Мақомоти аршади Покистон ҳатто генерал Зиёулҳақ ҳамеша ибронд мебоштанд, ки Покистон ҳам бо юриши русҳо ба Афғонистон дар маърази ҳатар қарор дорад ва аз муборизаи муҷоҳидин бояд дифоъ намуд. Ҷамин тавр ҳам шуд: Покистон ба оворагон ва муҷоҳирони

афғонистонӣ паногоҳ дод ва дар набард алайҳи ишғолгарон чун дигар кишварҳои исломӣ аз мо ғимоят кард.

Савол: Ҷаноби устод Раббонӣ! Шумо ба тариқи фишурда бо қаломии андак, вале маънии бисёр зикри хайре аз мусоидат ва кӯмакҳои ҳамсояи наздики худ ба амал овардед. Дуруст аст, ки Покистон дар амри таквият ва густариши ҷиҳоди Афғонистон бар зидди душман дар қанори муҷоҳидин буд ва кӯмакҳои худро дар ин амр дареғ надошт. Дар ин хусус на танҳо ҳазрати оӣ, балки ҳазорҳо тан аз муҷоҳирини кишвари азизи Шумо ва соҳибони андеша ва қалам ибрази ақида кардаанд, ки зарурате ба такрор ва тафсили он нест. Аммо баъдан, хусусан вақте, ки муҷоҳидин ба пирӯзӣ расиданд ва режими коммунистиро дар Қобул барандохта зимомии қудратро ба даст гирифтанд ва Давлати Исломии Афғонистон қад баланд кард, дар сиёсати Покистон дар қиблаи ин давлат ҷаро ҷархиши дигаре рух дод? Метавон гуфт, режими Исломобуд то ҷое, ки банди тавассути осори нависандагонии хориҷӣ иттило пайдо кардам, ҷиҳати машруъияти ҳукумати муҷоҳидин, ки дар раъси он шумо қарор доштед, ҳалалҳо эҷод кард. Оё дар чунин рӯзҳои бисёр ҳассос ва метавон гуфт, сарнавиштсоз барои ояндаи Афғонистон ва ҳукумати муҷоҳидин илоҳи аз байн бурдани ихтилоф бо режими Исломобуд вучуд надошт ва дар ин росто Шумо бар ҳайси раиси ҷумҳур, ҷӣ барномае пеши рӯ доштед?

Подоши некӣ – некӣ бинмод

Устод Раббонӣ: Покистон кишвари исломӣ, ҳамсоя ва дар айни ҳол дӯсти мо буд ва ҷунон ки қаблан арз кардам, яқинан дар ҷиҳоди мо ин кишвар агар кӯмак намекард, дар муқобили Шӯравӣ наметавонистем қорҳои бузург ва ҷашмрасеро анҷом бидиҳем. Аммо давлати мо алоқа дошт равобитамон бо Исломобуд бисёр дӯстона ва бар мабнои ҳусни ҳамҷаворӣ бошад. Бо ин азм ва ният саъю талоши худро ба харҷ додем. Як мисол: Дар рӯзҳое, ки ҳукумати муҷоҳидин дар Қобул ба сари қудрат омад, раёсати амниятии мо тавсияҳои қори худро пешқаши ман намуд ва шарҳу тавзеҳҳое дод. Дар ҳамин сӯҳбатҳо рӯзе раиси яке аз бахшҳои амниятӣ, ки маҳали ғайолияташ минтақаи қабилӣ дар ҷануб ва шарқи Афғонистон, дар марзи Покистон буд, ибраз дошт: Мо мехоҳем дар ин минтақа эҷоди ноамнӣ кунем, то Покистон ноором бошад ва дар умури дохилии мо дар оянда даҳолат накунад ва ба ин хотир таҳрибот ва соботажҳоро

роҳандозӣ кунем. Баъди ин сӯхбатҳо фавран раёсати ўро лағв кардам, зеро мо намехостем дар Покистон ноамнӣ ва даргирӣ ба амал ояд ва ҳамсояи мо ноором бошад. Дар ҳамон рӯзҳои аввали истиқрори ҳукумати мучоҳидин дигар кори хайре ҳам барои ин ҳамсояи наздики худ анҷом додем: санадери дар мавриди интиқоли гози Туркманистон ба Покистон ба имзо расондем, ки аз хоки Афғонистон мегузашт. Дигар нақшаҳои судманди равобити иқтисоди ро низ рӯи даст доштем; дар ҳама заминаҳо Кобул ҷонибдори равобити ҳасана бо Исломобод буд. Аммо баъзе дастаҳо аз бақои режими собиқ дар Покистон вучуд дошт, ки тибки муқтазои табиаташон мехостанд ба ихтилофҳо доман зананд ва нагузоранд ин равобит самарҳо ба бор оварад.

Дини мубини Илом, дини ваҳдату дӯстӣ ва қаромат аст ва мефармояд: «лияҷзия ал-ихсона ихсонан» – подоши некӣ, некӣ бинмод. Мутаассифона, Покистон мебоист дар таҳкими ҳукумати навпои мучоҳидин ғайлола дар қанори мо қарор гирад ва ҷун айёми ҷиҳод дасти ёрӣ дароз қунад. Баръакс, барои давлати ислонии Афғонистон як силсила мушқилот эҷод намуд ва фазои безътимодӣ ва нобоварӣ ба вучуд овард. Мо ба ҳукумати Исломобод тазаққур додем: Мушқил ҷист? Ҷаро ба амалҳое даст мезанед, ки мӯҷиби ҳалал ва моней таҳкими сулҳ ва оромии дар Афғонистон мешавад?!

Ҳузури Ҳикматёр дар санғари муҳолиф ва равобити қавии ў бо Покистон яке аз омилҳое буд, ки намегузошт муносибати мо бо Исломобод хуб бошад ва эҳтимол меарад, дигар авомиле ҳам пушти ин қазия қарор дошт. Ба ҳар ҳол ҳар ҷӣ ки марбут ба мо буд, ҳамеша тамоили дӯстӣ ва ҳамқории наздик бо Покистон буд. Инро ба фармондеҳон ва ҳамфикрони худ низ илқо намудем, аммо аз он ҷониб ҷунин самимият эҳсос нашуд ва самараҳои номатлубе ба бор овард, ки он ҳам достонест бисёр ҳузнангез... ва ниҳоят тўлонӣ...

Савол: Дар рӯзҳои ба қудрат расидани мучоҳидин дар Кобул ҳодисаи нохуш пеш омад: Теъдоде аз мардум зимни барпо намудани тазоҳуроти зидди ҳукумати Покистон, сафорати он кишварро таҳриб намуданд. Ин ҳодиса дар расонаҳои ҳабарии ҷаҳон матраҳ шуд ва сару садоҳои игроқомезе ба ро қард. Лутфан бигӯед, ки қадом авомиле мӯҷиби сар задани ин ҳодиса гардид ва ихтилофи ҷиддӣ дар миёни ҳукумати шумо ва Покистон эҷод қард?

Устод Раббонӣ: Яке ҳамин буд, ки Шумо ишора фармудед, дигаре баъд аз сукути Ҳирот ба дасти Толибон, ки Покистон ҳомии низомии онҳо буд. Қабл аз сукути Ҳирот, як музоҳарае дар Кобул бар зидди

режими Исломобод ба хоџири пуштибонияш аз Ҳикматёр, ки хамвора Кобулро мушакборон мекард, сурат гирифт. Он замон киёми мардумӣ дар ростои сафари вазири хориҷаи Покистон ба Афғонистон пеш омад. Пас аз он ки Ҳирот ба тасарруфи Толибон даромад, ин як зарбаи ҷонкоҳе ба рӯҳияи мардуми мо буд, ки ба хамин сабаб аксуламалҳои алайҳи Покистон нишон доданд. Дар музоҳараи Кобул даҳҳо ҳазор нафар иштирок доштанд, ки он ба хушунат кашида шуд ва аз контроли давлат хориҷ гардид. Мо кӯшишҳои зиёде кардем, то ғазаби мардумро фурӯ нишонем, вале муваффақ нашудем. Дар фарҷом мардум сафорати Покистонро оташ заданд, яқинан ин як амали мантиқӣ ва маъқуле набуд. Давлат чунин ҳодисаро шадидан маҳкум кард, вале таърих гувоҳ аст, ки чунин рӯйдодҳо бар асари таъсири равонии мардуми пеш меоянд. Бешак, ин як амали нодуруст буд, ки баъди он равобити мо бо Покистон тиратар гардид ва мо аслан ҷонибдори пеш омадани ин ҳаводис набудем, ки воқеан ҳодисаи асафбор дар даврони муборизаи муҷоҳидин буд.

Толибон дар ниқоби дину мазҳаб

Савол: Тибқи матолибе, ки банда мутолиа кардам ва асноде, ки дар даст дорам, зуҳури Толибон, ки аз он ишора рафт, аз мудҳиштарин сафҳаи таърихи муосири Афғонистон аст. Ин бор меҳоме шаклгирӣ ва сабаби ҳамалоти тунди онҳоро аз забони Шумо бишнавам. Ин падида аз кучо сар зад? Оё дуруст аст, ки Толибон фарзандони ятиммондаи муҷоҳирон ва муҷоҳидони афғонӣ дар Покистон ва тарбиятдидагони мадориси динии он кишвар буданд? Аз расонаҳои низ хондем, ки гӯё Толибон аксар аз қавми паштун намояндагӣ мекарданд ва на танҳо воқасгароёни ифротӣ, балки ангеҷаҳои натионалистӣ, ҳатто метавон гуфт, фашистӣ доштаанд, ба ақвоми ғайри паштун, ба вижа тоҷик ва ҳазора ба хоџири форсиабон будан зулмҳои раво дидаанд ва ин мавзӯ барои онҳое, ки ба масоили Афғонистон тавачҷӯҳдоранд ва хориҷ аз он кишвар ба сар мебаранд, ба таври амиқ равшан нест.

Устод Раббонӣ: Аввалан бояд биҷӯям, ки Толибон ба ҳеҷ вачҳ фарзандони шуҳадо ва муҷоҳирин набуданд. Ин як ҳарфи пуч ва соҳтаву пардохтаи сардамдорон ва бунёдгузорони ин гурӯҳ аст. Ҳаракати онҳо аз як даст набуд ва ҳамаи онҳо «толиб», яъне донишомӯз маҳсуб намешуданд. Балки тарқибе аз аносири

морксистҳои бисёр ифротии чаноҳи халқ ба шумор мерафтанд. Онҳо аз Покистон ва бархе аз кишварҳои ғарбӣ чамъ омаданд. Оре, рӯхияи фашистӣ доштанд ва аксаран аз бародарони паштун фароҳам омаданд ва ҳамчунин дар сафи онҳо гурӯҳҳои мафияи қочоқи маводи мухаддир ҷой дошт. Албатта, теъдоде аз талабаҳои мадорисро дар пешопеши лашкар ба унвони рукаш қарор доданд, ки ин гурӯҳи ҷавон ва ғофил аслан қазияро наметонист. Созмондихӣ, ҳидоятӣ ҷанг, силоҳсозӣ, стратегияи таблиғотӣ ва низомӣ ва дигар аҳдофи Толибонро созмонҳои махсусе дар дохили Покистон ва хориҷ аз он бар ӯҳда доштанд.

Гурӯҳи пешсаф, ки аз мадориси динӣ фароҳам омада буданд, бо шиорҳои дар мавзӯи шариат ва эҷоди сулҳ ва мубориза бо як идда кашмакашҳо даъват шуданд ва рӯи ин мавзӯ таблиғи дурӯғин сурат гирифт. Тамоми инҳо ва қумондонҳоро, ки дар ҷабҳаҳо ширкат доштанд, бо пули хангуфт хариданд. Дар шумори онҳо теъдоде бо анге-заи бартариҷӯии забонӣ аз дастаҳои Ҳикматёр дида мешуд. Инҳо чамъеро ташкил доданд, ки як таркиби ноҳамгун дошт ва ҷунон ки ишора намудам, роҳнамоии ин чамъ аз берун сурат мегирифт.

Толибон аз шиорҳои мазҳабӣ зиёд истифода мекарданд, аммо зуд маълум шуд, ки ҳама гуна дингароии онҳо дурӯғ аст. Қатли ом, тундӣ, ваҳшатофариниҳои Толибон дар расонаҳои хабарии ҷаҳон низ ифшо шуд ва нишон дод, ки онҳо меҳоҳанд дар либоси дин оинҳои дину шариатро масҳара кунанд.

Як мисоли кӯтоҳе аз садҳо ҳамоқати Толибон меорам ин ҷо: Шоҳидони ҳол нақл карданд, ки теъдоде мардум дар Кобул намози асрро хонда аз масҷид берун меоянд, дар ҳамин лаҳза афроде бо амри маъруф ва наҳӣи мункари гурӯҳи Толибон онҳоро аз роҳ боз дошта ба тундӣ меғўянд: Бирав, намозро бихон! Онҳо ба «ҳомӣни дин» тавзеҳ медиҳанд ва меғўянд: Тоза намози боҷамоатро адо намудем. Вале Толибҳо мардумро лату куб мекунанд ва дубора ворида масҷид намуда, маҷбур мекунанд, ки намозро аз сар бихонанд, дар ҳоле ки пас аз намози аср ҳатто нафл ҷоиз нест ва аз нигоҳи шаръӣ вақти макрӯҳа аст!

Толибон риши мардонро андоза мекарданд, ки ин амалҳо низ масҳара ва ҳилофи дин аст. Ҷун дар садри Толибон халқиҳо қарор доштанд, меҳостанд бо як тир чанд нишон бизананд: 1. Меҳостанд аз муҷоҳидини пирӯз интиқом бигиранд. 2. Ба дини мубини Ислом латма бизананд. 3. рӯхияи фашистии худро бо баҳонаҳои беасос ва наҳваҳои мухталиф тақвият бахшанд.

Оё мусулмони воқеъӣ ва умуман касе, ки тарс аз Худо дорад, ба чунин корхое даст мезанад? Гузашта аз ин афроди толибинамо ҳар ҷо ки пояшон расид, зану кӯдаконро куштанд, садҳо зани шавҳардорро дар Мазори Шариф ба зӯрӣ бурданд ва фурӯхтанд. Агар онҳо доъии шариат буданд, ин амалҳои ғайришаръӣ ва ҳаромро ҷоиз намедиданд. Ба ин асос душманони миллати Афғонистон аз содагӣ ва бесаводии Толибон ва аз эҳсосоти теъдоди олимоне, ки як навъ таҳаччури фикрӣ ҳам доштанд, истифода ва онҳоро истиҳдом карданд. Гурӯҳҳое, ки дар хориҷ созмондихӣ мешуд, аз ин унсурҳо хуб истифода ба амал оварданд. Аз сӯи дигар далоили пирӯзии Толибон чанд омил дошт: Аввал мардум аз ҷанг хаста буданд, сониян онҳо ба ҳар ҷо, ки мерасиданд, аз ғакру бечорагии мардум истифода мекарданд. Зеро ҳукумати мучоҳидин, ки навпо ва дар ҳоли ҷанг ҳам буд, қудрати иқтисодӣ ва даромади молӣ надошт ва наметавонист, ҳатто метавон гуфт ба он имкон надоданд, ки мушкили мардумро ҳал кунад. Душманон аз чунин вазъ суд ҷустанд ва бо баксҳои доллар ва кулдор (пули покистонӣ) ва асъори хориҷӣ вориди кишвари мо шуданд. Ин сармояро дар байни мардум тавзӣ карданд, онҳоро хариданд.

Толибон дурӯғ меғуфтанд ва дар ибтидо эълон доштанд: Мо ҳатто силоҳи сақилро ба хотири он ки одамон кушта нашаванд, истифода намекунем ва мардуми содда фикр мекарданд, ки Толибон начотбахшанд ва намехоҳанд ҳаробӣ ва вайронӣ ба бор ояд. Онҳо дар мавриди ҳудашон қисса ва афсонаҳо мебофтанд: Гӯё ба бадани Толибон тир кора намекунад. Онҳо мисли фариштаҳо тез ҳаракат мекунанд. Мулло Умар пешвои онҳо гӯё Ҳазрати Паёмбар (с)-ро ба хоб дидааст... Оре, аз ин таблиғоти бебунёд ва найрангу ҳиллаҳо дастгоҳи истиҳборотии онҳо зиёд мебофт ва меғуфт. Дигар барномаҳои дурӯғпароканӣ низ бар эшон танзим мешуд ва онҳо бо тадриҷ проғромҳои ҷангии худро таҳия менамуданд. Ҳамин тавр, амвол дар ихтиёрашон қарор гирифт ва ҳамзамон нерӯҳои муназзами низомии Покистон, ки пурқудрат ҳам буд, онҳоро ҳамроҳӣ мекард. Асокири қудратманди Покистонӣ дар ҷанг алайҳи мучоҳидин вази-фаи шикасти хутутро бар ўҳда доштанд, аммо пешравиро бар дӯши Толибон воғузур мекарданд. Дар ҳамлаҳо аз силоҳи сангин ва му-дерн истифода ба амал меомад. Ба ин асос, онҳо тавонистанд, шаҳрҳо ва манотиқи зиёдеро тасхир кунанд. Дар муқобили ин нерӯ, ки на танҳо аз Покистон, балки аз як теъдод давлатҳои қудратманди дигаре низ кӯмак ва дастур мегирифт, давлати мучоҳидин, ки имкони

нафас рост карданро ба он надоданд, ба иллати шароити номусоид ва набудани захираи низомӣ ба мушкилоти зиёде дасту панча нарма кард, аммо то охир даст аз муқовимат ва дифоъ барнадошт ва ба ҳеҷ вачҳ, ба Толибон таслим нашуд.

Сабабҳои таслими зудҳангоми Ҳирот

Савол: Суқути Ҳирот ба назари Шумо оё як амри ғайримунтазира ва ғайриқобили пешбинӣ набуд? Тибқи иттилои баъзе аз расонаҳои хабарӣ гӯё дар рӯзҳои ҷанг бо Толибон ихтилофе миёни шахид Аҳмадшоҳи Масъуд ва волии Ҳирот Амир Исмоилхон ба вуқӯъ омад, вагарна Ҳирот ба ин осонӣ таслими Толибон намешуд. Дар сурати муқовимат ва пойдории Ҳирот, ба назари банда Кобул ҳам метавонист дар набард алайҳи рақиб устувор бимонад. Шумо, ки дар умқи чараёни ин ҳаводис қарор доштед, лутфан ба мавзӯ ва масоили зикршуда равшанӣ андозед.

Устод Раббонӣ: Албатта, суқути сарё ва зудҳангоми Ҳирот авомили зиёде дошт ва умдатарин сабаби шикасти мо дар ин шаҳр ин буд, ки бо мустақар шудани Давлати Мучоҳидин дар Кобул, мо прогромеро рӯи даст гирифтём, мабнӣ бар ин ки бояд силоҳҳо аз мардум ҷамъ шаванд, урду ташкил гардад ва ҳамаи гурӯҳҳо, ки ҳолати номуназзаме доштанд, дар урду ҷамъ бишаванд. Ба ин хотир ҷамъоварии силоҳ шурӯъ шуд ва Исмоилхон тибқи ҳамин дастури мо тамоми силоҳи сангинро аз мучоҳидини кордида ва ботачриба дар ҷанг гирифт. Ин ҳусни нияти оқои Исмоилхон нисбат ба прогроми мо буд, зеро Давлати Мучоҳидин намехост аслиҳае дар дасти гурӯҳҳои пароканда боқӣ монад. Тибқи дидгоҳҳои мо бояд давлат дар шакли урдуи муназзам идора мешуд. Ба ҳамин сабаб мучоҳидини кордидаро руҳсат кардем, мувофиқи низомномаи артиш ҷавонон ба аскарӣ ҷалб шуданд. Онҳо тибқи муқолафати низомӣ машку тамрин мекарданд ва синни онҳо аз ҳаҷдаҳ то бисту як сол буд. Чунон ки арз кардам, мучоҳидин силоҳҳоро таслим намуданд ва пайи қору зиндагӣ рафтанд ва дар ҷунин шароите Толибон ба кишвари мо ҳамла оварданд ва онҳо дар муқобили худ гурӯҳҳои ҷангидида, қавиазм ва ботачрибаро надиданд. Яъне ханӯз имконоти ошноии ҷавонони мо бо силоҳ ва дигар масоили низомӣ ба тариқи бояду шояд ҳаллу фасл нагардида буд. Аммо душман пурқудрат буд ва беш аз пеш нерӯмандтар мешуд. Қувваҳои тоза ба тоза аз Покистон вориди амал

мегардид. Яке аз сабабҳои ба дасти Толибон даромадани Хирот ҳамин буд, ки арз кардам. Омили дигаре, ки дар ин амр нақш дошт, эҳсоси нобоварӣ ва нороҳати гурӯҳҳои боқимондаи мучоҳидин буд. Онҳо аз амали Исмоилхон, яъне ҷамъоварии силоҳ маънос шуданд. Ноҳамоҳангӣ дар миёни қумандонҳо ва мучоҳидин, ки бояд бар зидди ҳамлаи Толибон басиҷ мешуданд, пеш омад. Аз Кобул ба хотири рафъи ин сӯи тафохум, ҳайате аз вазорати дифоъ ба Хирот равон намудем, ки аз як теъдод салоҳиятҳои молӣ ва низомӣ бархурдор буд. Мутаассифона, миёни оқои Исмоилхон ва ҳамин ҳайат нофаҳмӣ ба вучуд омад ва оқои Исмоилхон фикр кард, ки ҳадафи ҳайати Кобул ҳалҳои силоҳӣ ўст. Дар асл ин гурӯҳ ба ҳеҷ вачҳ чунин қасде надошт. Дар ҳоле ки мо барои кӯмак ба Хирот нерӯҳоро аз Бадахшон ва дигар манотиқ ба он ҷо равон карда будем. Дар сафи бадахшониҳо қумандонҳо ва мучоҳидон аз Панҷшер ва Шимолӣ низ ҳузур доштанд.

*Тасвире аз Ҳироти бостонӣ.
(Муаллиф бо дарвеше аз аҳолии ҳамин шаҳр)*

Ман дар ҳамон рӯзҳо дар Фарҳ будам ва аз наздик медидам, ки ҷавонони мо дар як шароити бисёр душвор чӣ гуна алайҳи Толибон мечанганд. Бо оқои Исмоилхон дидор ва гуфтугӯ намудам. Мушкилот ва сӯи тафохуми пешомадаро баррасӣ кардем. Дар ин марҳила нерӯҳои мо ба комёбӣ даст ёфтанд. Онҳо Толибонро таъкибкунон то Қандаҳор ва Ҳилманд пеш рафтанд. Албатта, душман ҳам ғофил набуд ва ба фикр тағйири тоқтиқҳои ҷангӣ афтод. Ҳамин замон буд, ки як басиҷи умумӣ ва муназзами Толибон аз дохили Покистон ба Афғонистон сарозер шуд. Пешӣ рӯи мучоҳидинро, ки дар раёси онҳо Исмоилхон қарор дошт, тӯфони нави ҳамлаи Толибон боздошт. Толиб хатҳои дифоъии мучоҳидинро шикаст ва ба Шиндан расид. Албатта, дар ҷунин шароит имкони сарқуб кардани Толибон ва муқовимат ба онҳо вучуд дошт, аммо ҳолати ночури равонӣ пеш омад, ки мӯҷиби сукути зудҳангоми Ҳирот гардид.

Ин тавр, ки ёдовар шудем, як аз бугумгӯҳо миёни Кобул ва Ҳирот, дар хусуси интиқоли силоҳи сангин пеш омад, аммо ихтилофи шадиде вучуд надошт.

Нахуствазир Кобулро чӣ гуна ба мушак баст...?

Ҳикматёр, ки бо зуҳури Толибон ҳамаи мавқеиятҳои истисноии худро аз даст дода буд, бори дигар ба Давлати Мучоҳидин рӯи хуш нишон дод ва барои пазириш симати нахуствазирӣ эълони омодагӣ кард... Ҷарҳиши ҷадиди Ҳикматёр ба ӯ имкон дод, ки бозии дугона ва тозаеро тарроҳӣ кунад. Узвияти ӯ дар давлат мавҷе аз норизоӣ дар миёни мучоҳидин ва ҳатто мардуми соддаи Афғонистон барангехт. Ҳангоме ки мучоҳидин аз Кобул дар сентябри соли 1996 воқас нишастанд, ман дар мусоҳибае яке аз иллати шикасти давлати мучоҳидинро пазириши Ҳикматёр донистам. Вуруди ӯ ба давлат на аз сари садоқат, ки ба иллати ночорӣ ва дармондагӣ сурат пазируфт. Вай ба давлат пайваст ва ин бор қўшид шахсан ин давлатро заиф кунад. (Аз китоби Афғонистон: Асри мучоҳидин ва баромади Толибон, Техрон, 1378 ҳ.ш. с. 37)

Савол: Устод Раббонӣ, ин суҳанаҳо, ки аз дафтари ёддоштҳоям бароятон ироа намудам, чӣ қадар ҳақиқат дорад? Воқеан пазириши Ҳикматёр ба ин симат ва «бозиҳои дугонаи ӯ» дар андешаи ман ҳам ба тариқи ҳайратовар мечарҳад. Магар пости нахуствазирро ба ӯ додан як иштибоҳ набуд? Охир ӯ дар Чоросиёб менишаст ва пой-

тахтро бо мушак мебаст, дар ҳоле ки симати нахуствазирро бар ўҳда дошт. Оё пайвастанӣ Ҳикматёр ба Давлати Мучоҳидин иштибоҳ набуд ва роҳҳои дигаре вучуд надошт, ки ўро водор намоед, то дар як марҳилаи ниҳоят ҳассосе ба умури давлатдорӣ ҳалал нарасонад? Ба назари банда ин дostonест бисёр дарднок...

Устод Раббонӣ: Пазириши ў ба симати нахуствазирӣ дар ду марҳила сурат гирифт. Аввалан замоне буд, ки мучоҳидин Кобулро гирифта буданд. Он рӯзҳо Ҳикматёр талошҳо ва даргириҳо алайҳи генералҳои халқӣ дар вазорати дохиларо дошт, то Кобулро қабл аз вуруди мучоҳидин ва солори онҳо инчинер шаҳид Масъуд, ба танҳои соҳиб шавад. Онҳо то чое муваффақ шуданд ва афроди Ҳикматёр бархе аз манотикро гирифтанд. Дар ин замина гуфтугӯе миёни мучоҳидин дар Пишовар ба амал омад, ки инчинер Масъуд дар он ширкат дошт ва тасмим шуд, Кобул бояд бидуни хунрезӣ тасарруф гардад. Ҳикматёр он рӯзҳо талош дошт худро ба мақоми садри аъзам расонад ва ин ҳам дар муддати чор моҳ, ки умури давлатдорӣ дар дасти Мучаддадӣ буд. Мушкилтарошиҳои Ҳикматёр дучандон авҷ гирифт. Дар ин миён сарони кишварҳои исломӣ амсоли Покистон, Сурия ва Эрон мувофиқат карданд, ки бигзор оқои Ҳикматёр садри аъзам бошад, вале ҳуди ў ба таври ғайри чашмдошт ин симатро рад кард ва ба ин мақом устод Фаридро, ки муовинаш буд, пешбарӣ намуд. Аммо Ҳикматёр ором нанишаст. Чанг ва кашмакашҳои идома дод. Дар марҳилаи баъдӣ чун набард бо Толибон шурӯъ шуд, вай шикаст хӯрд, гурехт ва ба Лугри Лағмон рафт. Дар ин марҳила мо тасмим гирифтем, теъдоде аз нерӯҳои Ҳикматёрро ба давлат бипазирем, зеро онҳо ҳам дар муқобили Толибон мечангиданд, ҳатто пешниҳод намудем, ки ҳуди Ҳикматёр ҳам ба давлати чадид ҷалб шавад.

Дар Моҳипар ба ҳамин асос музокироте созмон додем, ки марҳум инчинер Масъуд он ҷо ҳузур дошт. Мо дар ин нишаст аз Ҳикматёр даъват намудем, ки ба Кобул биёяд ва бо мо ҳамкориро идома диҳад. Вале ў тақрибан дар ҳолати фирор қарор дошт ва даъвати моро напазируфт. Мо бо ин хусн мехостем муҳолифинро ба тадриҷ дохили давлат намоем, то ихтилоф ба кулӣ рафъ гардад. Албатта, бо ошноӣ аз хусусиёти ахлоқии Ҳикматёр мо медонистем, ки ў дар ҳама ҷо таъсири манфии худро мерасонад ва ҳузури вай сукути Кобулро наздиктар хоҳад овард.

***Гулбиддини Ҳикматёр – нахуствазири пешини Афғонистон
ва яке аз чехраҳои хашин дар майдони сиёсии кишвар***

Дар даъватҳои баъдӣ Ҳикматёр шарт гузошт, ки инчинер Масъуд дар Давлати Мучоҳидин набояд вазири дифоъ бошад ва ин вазифа бояд ба ӯҳдаи нафаре аз афроди ӯ вогузор шавад ва ин ҳам дар чунин мавқеъ, ки масъулияти дифоъ асосан бар дӯши инчинер Масъуд буд ва касе ҷуз Масъуд наметавонист ин борро бикашад. Аз ин рӯ, тасавури ман ҳам бар ин аст, ки мушкилсозии оқои Ҳикматёр, ки шаммае аз онро ёдовар шудем, мӯҷиби сукути Кобул ва рӯи қор омандани Толибон гардид ва он чӣ ки шумо ишора намудед ва оқои доктор Паҳлавон ва дигар соҳибони андеша дар ин замина навиштаанд, комилан мусаллам аст.

Савол: Тибки назароти қоршиносони масоили Афғонистон генерал Дӯстум, ки ҷангсолори бахше аз манотиқи шимол маҳсуб мешуд, чун оқои Ҳикматёр дар таъйиф ва азҳампошии пояҳои Давлати Мучоҳидин саҳим будааст.²⁰ Ӯ ҳатто ба қафили вазорати хориҷаи Толибон бино бар навиштаи нашрияти англисии «Гордин» ба таърихи 17 октябри 1996 мелодӣ ҳамроҳ бо Қарим Халилӣ ба муддати чаҳор соат дар ҳузури як тан аз мақомҳои аршади Покистон Насруллоҳи Бобур музокира доштааст ва ин дидор нахустин музокироте буд, ки ба навиштаи ҳамон нашрияти Ландан дар сатҳи олӣ анҷом меёфт. Чандин далел ва санади қотғ дар даст дорем, ки генерал Дӯстум низ дар тақвияти Давлати Мучоҳидин на ин ки мадад кард, балки чун

Ҳикматёр халал расонд ва дар ин росто аз кӯмакҳои хориҷӣ, ба вижа Ўзбекистон баҳрабардорӣ кард. Дар ҳоле ки ҳини фурӯпошии давлати Начиб, ки муддатҳо ҳомӣ ва пуштибони ӯ буд, ба ёрии шумо шитофт ва баъдан бо Давлати Мучоҳидин ба муҳолифат пардохт ва талош бар ин дошт, ки ин давлатро сарнагун созад. Ман ҳамгуниҳое дар амалкарди ӯ бо оқои Ҳикматёрро мебинам ва аз ин дурангиҳо дар ҳайратам. Назари шумо дар ин бора чист?

Устод Раббонӣ: Ба таърихи чиҳод ва пирӯзии мо алайҳи Шӯравӣ ва режими Кобул ва мавҷудияти Давлати Мучоҳидин ҳар андешаманде нигоҳи ҳақиқатбин ва ҳолисона андозад, яқинан ба чунин ҳақиқат хоҳад расид, ки банда ва инчирер шаҳид Масъуд чиҳати ваҳдат, ба ҳам омадан ва ҳамкориҳои бародарона бо гурӯҳҳои чунбишҳо дар ҳар марҳилае аз фаъолияти сиёсӣ ва чиҳодии худ, талошҳо ва ибтикороти зиёде нишон додаем. Дар мавриди амалкарди чинирол Дӯстум низ гуфтаниҳо зиёд аст ва дигарон ҳам бисёр гуфтаанд ва навиштаанд. Қабл аз он ки мучоҳидин дар Кобул ба қудрат бирасанд, шаҳид Масъуд бо Дӯстум ва Мазорӣ чандин нишаст дошт ва ин гуфтугӯҳо пас аз таъсиси Давлати Мучоҳидин низ идома ёфт. Дар оғози тадорукот, чиҳати барканор намудани ҳукумати Начиб нерӯҳои малишай таҳти фармондеҳии Дӯстум омодагӣ нишон доданд, ки ҳамроҳи мо дар як сангар қарор бигиранд. Зимни чаласаҳое, ки дар шимол дар он рӯзҳо миёни инчирер Масъуд ва оқои Дӯстум сурат гирифт ва раванди ин нишаст бо ман муҳобира шуд, шаҳид Масъуд назари моро дар мавриди пайвастании нерӯҳои Дӯстум ба сафҳои мучоҳидин пурсид. Ҷавоби ман ба ӯ чунин буд: Мешавад дар мавриди баҳши низомӣ бо онҳо ҳамкорӣ кард, вале дар заминаи сиёсӣ Дӯстум ва малишаҳои ӯ мавриди итминон нестанд. Ба ҳар ҳол, ҳамкорӣ миёни мучоҳидин ва малишаҳои Дӯстум оғоз шуд ва ҳангоме ки як теъдод аз нерӯҳои ӯ бо тайёраҳо вориди Кобул шуданд, аз сӯи сарони гурӯҳҳои дигар, мавҷи эътироз бархост. Ҳикматёр, Мавлавӣ Муҳаммаднабии Холис ва теъдоди дигаре аз чехраҳои саршинос рук ва рост гуфтанд: Дӯстум ба ҳеҷ вачҳ набояд бо давлат ҳамкорӣ кунад! Ҳикматёр беш аз дигарон сару садо баланд кард ва гуфт, ки то охири мармӣ (тир) ва то нафасе дар димоғи ӯ боқист, бо Дӯстум ва малишаҳои ӯ хоҳад ҷангид! Ҳикматёр ба қавли додаш «вафодор» монд ва роқетборони Кобулро шурӯъ намуд. Мардуми бегуноҳ ва бист сол ба ин тараф заҷрақидаи Кобул мучаддадан ба ҳоку хун қашида шуд. Ҳамалоти мушакии Ҳикматёр ба Кобул то дер вақт давом кард. Ман борҳо ба ӯ тазаққур додам, ки

аз чунин аъмоле даст бардорад, лизо тавофуқ ҳосил шуд, ки нерӯҳои чинирол Дӯстум аз Кобул хориҷ шаванд. Аз сӯи дигар ҳамин Ҳикматёр рохро баста буд ва намегузошт онҳо аз Кобул бираванд. Ҳамин тавр, Ҳикматёр на бо давлат кор мекард ва на имкон меод, ки Давлати Мучоҳидин осуда бошад ва дере нагузашта буд, ки ӯ мушкilotи дигаре ба по намуд: Вай ташкиlotи дигареро бо номи шӯроӣ Ҳамоҳангӣ иборат аз нерӯҳои рақибӣ дирузааш Дӯстум ва гурӯҳе аз ҳазораҳо бо роҳбарии Мазорӣ алайҳи мо таъсис намуд ва қасди ин шӯро аз байн бурдани Давлати Мучоҳидин буд.

***Шӯроӣ Ҳамоҳангӣ:
Дӯстум, Ҳикматёр ва Мазорӣ!***

*Дар миёни чор дарё тахтабандам кардаӣ,
Боз мегӯӣ, ки доман тар макун, ҳушёр бош.*

(Абдулқодири Бедил)

Дуруст аст, ки рақибони сиёсии устод Раббонӣ бо эҷоди садҳо да-сиса ва монеатарошиҳои ҳасмона барои давлати наврои эшон ва истиқрори ин давлат ҳалалҳои ҷиддӣ эҷод карданд ва талош наму-данд устодро ба фармуди ҳазрати Бедил, миёни тӯфони ин ҳаводис тахтабанд созанд, вале зӯрашон нарасид. Бозсозии машруиат барои Давлати Мучоҳидин оғози саҳмгин ва душворе дар таърихи мавҷудияти ин давлат буд. Арзёбии ин мавзӯ дар ҷаҳорҷӯби гуфто-ри мо намегунҷад, зеро ин марҳила дар воқеъ печидатар ва душвор-тар аз марҳилаи ҷиҳод алайҳи душманони хориҷӣ ва дастнишонда-гони дохили кишвар аст. Ҳикматёр афзун бар он ҳама ёғиғиҳо, ки аз худ нишон дод, хостори барканории Аҳмадшоҳи Масъуд аз симати вазири дифоъ гардид. Ҳукумат ба хоёни ҳифзи ваҳдати нерӯҳои ҷиҳодӣ, ҳатто ин шартро ҳам пазируфт, аммо ӯ ба ҷои ширкати ғайбӣ дар ҳукумат ва даст кашидан аз ихлолгарӣ баъдтар хостори истеъфои устод Бурҳониддин Раббонӣ шуд ва дасти иттиҳод ба сӯи Дӯстум, ки бо ӯ ҳусумати оштинопазире дошт, дароз кард ва нақшаи кудаторо ҳамроҳ бо Дӯстум эҷод намуд, то ҳукумати устодро сарна-гун созад ва зимони кудратро ба даст бигирад. Бо ҳамин мақсад ниҳод ё нерӯе тахти унвони шӯроӣ Ҳамоҳангӣ ба амал омад, ки ба таърихи ёздаҳи ҷадиди 1372 ҳ.ш. асокири ин шӯро дар раъси Ҳикматёр ва Дӯстум дар иқдоми ғофилгирионае ба мақарри ҳукумат

ва созмонҳои он дар шаҳри Кобул ҳамла карданд ва ҳатто тавони-станд бархе сохтмонҳоро ба тасарруф дароваранд. Бо тавонмандихое, ки устод ва шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд дар ин пай-кор аз худ нишон доданд, ин ҳамла низ дарҳам кубида шуд ва мавзее, ки «шӯрои ҳамоҳангӣ» дар ихтиёр дошт, ба тасарруфи нерӯҳои Масъуд даромад, вале то як муддате задухурд дар Кобул идома пай-до кард. Тамошочиёни ин сахна дар дохили Афғонистон ва хориҷ аз он умедвор буданд, ки Дӯстум ин навбат ҳамчун дар муборизаи муштарак ҷиҳати аз по даровардани режими Начибуллоҳ ғолиби майдон хоҳад шуд, аммо акнун фалак на ин ки ба коми ӯ ва Ҳикматёр нагашт, балки обурӯ ва эътибори онҳоро боз ҳам маҳдудтар ва костатар намуд. Дар расонаҳои хабарии ҷаҳон дар ин бора бисёр навиштаанд.

Оре, қазия барои ман як миқдор равшан аст, аммо шунидан ва шарҳи муфасссалтари ин ғочиҳои ачиншуда бо мазҳака аз забони худ-ди устод, ки бехтарин довар ва шоҳиди он будаанд, барои хонанда-гони ин гуфтугӯ судманд хоҳад буд. Ҳамсӯҳбати мо ин хоҳишро рад накарданд.

Устод Раббонӣ: Иқдоми ночавонмардона ва нангин, ки шӯрои ҳамоҳангӣ пеш гирифт ва кудатои нокоме, ки анҷом дод, бо камоли таассуф, аз сӯи бархе кишварҳои хориҷӣ пуштибонӣ мешуд. Тарҳи онҳо бар ин шакл буд, ки давлатро ба ҷанг мебароранд ва Ҳикматёр садри аъзам, раҳбари шиаён Мазорӣ вазири дохила, Дӯстум вазири дифоъ ва муовини садри аъзам хоҳад шуд. Чунон ки шумо ишора намудед, давлат аз худ дифоъ кард ва бо тадобири оқилона ва такти-ки варзида нерӯҳои кумондавии Масъуди шаҳид проғроми кудаточи-ёнро нақше бар об карданд. Ҳукумати Ёзбекистон он рӯзҳо бидуни огоҳӣ аз ҷаҳони сиёсии Афғонистон ва ниятҳои манҳуси баъзе аз кишварҳои ҳамсоя ва минтақаи ошкоро аз Дӯстум ҳимоят мекард. Да-лелашон ҳам бисёр соддалавҳона ва пуч буд: Яъне онҳо наметаво-нанд дар мавриди сарнавишти ўзбакҳои Афғонистон, ки дар бархе аз вилоятҳои шимол ба сар мебаранд, бетафовут бошанд. Ёзбекистон дар даврони ҳукумати муҷоҳидин ва қабл аз он ҳам дар бархе аз ҷангҳои минтақаи шимол ошкоро даҳолати низомӣ мекард: Майдони ҳавоии Тирмиз дар ихтиёри Дӯстум буд. Силоҳ ва муҳимоти ҷангии Тошканд озодона вориди ҳоки кишвари мо мешуд. «Миг»-ҳои руси-ро ба парвоз дароварда буданд. Ин қисса талх ва тўлонист ва дар на-виштори теъдоде аз муҳаққиқон бозтоби ҷолибе дорад.

Савол: Яъне ҳамон вазъеро, ки шӯравӣҳо дар рӯзгори режими

Кормал ва Начиб ба вучуд оварда буданд, Тошканд дубора такрор кард?

Устод Раббонӣ: Тақрибан ҳамин тавр, аммо чунин вокуниш аз он ҷиҳат ҳайратовар буд, ки ҳукумати мучоҳидин бо Ёзбакҳои шимол чун бо соири ақвоми Афғонистон кадом мушкилоте надошт, то Ёзбакистон нигарони он бошад. Афзун бар он тааҷҷуб мекардам, ки Ёзбакистон, ки худ пас аз фурӯпошии Шӯравӣ як олам проблеми иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва ҳатто сиёсӣ дорад, чаро ба умури сиёсии кишвари дӯст ва ҳамсояш даҳолат менамояд ва сиёсати кӯреро меҳаҳад дунбол кунад? Оре, илова ба он ҷӣ ки мо дар дохил рӯ ба рӯ будем, режими Тошканд ҳам бароямон дарди сарҳое дуруст кард. Ҳарчанд ман борҳо ба Ислои Каримов хушдор додаи ва таъкид на-мудам, ки ҳукумати мучоҳидин ҳеҷ хусумате ба ҳамсоягон, хусусан ба Ёзбакистонро надорад. Дурнамои сиёсии минтақаро бояд дарк кард ва аз таърих бояд сабақ ва баҳра гирифт. Дар шароити феълӣ мо девори амн барои Осиёи Миёна ҳастем, дар ҳолати сукут ва аз байн рафтани Давлати Мучоҳидин амнияти Ёзбакистон ва дигар ҷумҳуриҳои ҳамсоя низ ба хатар хоҳанд афтод. Ҳамин тавр ҳам шуд: Бо ғасби Кобул аз тарафи Толибон ва расидани пояшон ба Мазори Шариф Ёзбакистонро тарсу ваҳшат фаро гирифт. Режими Тошканд дастпocha шуд. Русия ҳам ба ташвиш афтод. Дар ҷаҳон ҳам сару садоҳо баланд гардид. Онҳо пушаймон шуданд, ки чаро ба садои ди-ли мардуми Афғонистон гӯш надоданд ва ҳукумати мучоҳидинро зери шубҳа ва гумон гирифтанд?

Ёдоварии ин нуқта ҳам ҷолиб аст, ки боре дар Техрон дар ҷаласаи ЭКУ (созмони кишварҳои исломӣ), ки намоёндагии кишвари Афғонистонро банда ба ўҳда доштам,²¹ раҳбари Ёзбакистон оқои Ислои Каримовро дидам, ки саҳт ошуфта ва маъюс менамуд. Ман бо фароғи бол ва нарму гарм бо хоҳиши худӣ Каримов бо вай сўҳбат кардам. Каримов бо ҳамон ҳолати нигаронӣ, ки пас аз юриши Толибон ба шимоли Афғонистон дар эшон ба вучуд омада буд, ба ман рӯй овард ва пурсид: «Ҷӣ бояд кард ҷаноби оқои Раббонӣ, ҷӣ чора анде-шем? Илоҷ чист?». Ба оқои Каримов гуфтам: Дар ин хусус қаблан мову Шумо гуфтугӯ доштем, вале Шумо бетавҷҷуҳӣ зоҳир намудед. Аммо имрӯз ҳам нигарон набошед, зеро мо муборизаи худро бо ин гурӯҳ аз ишғолгарон ҳам идома медиҳем ва заррае ноумед нестем. Толиб аз Амӯдарё тир намешавад, балки пайи қадамаш аз Афғонистон ҳам ба зудӣ рӯфта хоҳад шуд.

Ҳадси ман дуруст баромад ва мову Шумо ва ҷаҳон шоҳиди шика-

сти Толибон ва фирори сареи онҳо аз Афғонистон шудем, ки харчанд нерӯҳои байналмилалӣ дар набард бо Толибон ибтикорҳо аз худ нишон доданд, боз ҳам пешсаф ва пешгом дар ҷанг алайҳи онҳо муҷоҳидини қаҳрамон буданд.

Маширӯбияти навин дар Афғонистон

Он ҳадамоти бузурги таърихӣ, ки муҷоҳидин дар поёни қарни бисти мелодӣ ва оғози асри ҳозир ба ҷо оварданд, метавон онро хотираи дурахшон ва давронсоз талаққӣ қард ва ин таърих ҳаргиз аз ёдҳо нахоҳад рафт. Аммо таъсиси ҳукумати муҷоҳидин чанд барги заррин ва пурчило ба ин таърих зам намуд. Ин ҳукумат бори аввал дар имтидоди се қарни охир режимҳои худҳо ва қабिलाиро барҳам зад, асбоби ширкати ақвоми гуногун дар умури давлатдориро фароҳам овард ва ба онҳо ҳақ дод, ки дар сохтори раёсати иҷроии кишварашон саҳим бошанд.

Ба назари андешамандоне, ки дар масоили сиёсии Афғонистон таълифоти кироманд эҷод кардаанд, се кӯшиши умдаи муҷоҳидин ҷиҳати бозсозии машрӯбият дар кишвар сурат гирифт, ки ҳар се ҳам асосан бо ибтикори устод Раббонӣ ва фармондеҳи овозаманд шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд роҳандозӣ шуд: 1. Барпоии шӯроӣ аҳли ҳалл ва ақд. 2. Маҷмаи бузурги Ҳирот (банда дар ин нишаст ширкат доштам. – М.Ш) 3. Поярезии тафохуми густурда, ки он ҳам бо талошҳои шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ва устод Раббонӣ ба вуқӯъ пайваст ва ҳосилаш ҳам се нишастӣ ҳоизи аҳмияти ҷаҳонӣ буд, ки аввал дар Франкфурти Олмон, сипас дар Туркия ва саранҷом дар шаҳри Бони Олмон доир гардид. Аммо нерӯҳои муҳофизатгар ва паштунистонро ин кӯшишҳо намерисандиданд ва намерисонданд натиҷаи матлубе аз он ба даст ояд. Дуруст аст, ки ҷомеаи паштуни Афғонистон дар гузашта тавонист бо тавассул ба зӯр ва салтанат ва натиҷаҳои кавмӣ ва коммунизм бар Афғонистон ҳукумат кунад ва пас аз шикасти режими Начиб чунин кӯшишҳо дучандон афзуд, вале беҳосил буд. Агар возеҳтар бигӯем, қолаби куҳан ва талошҳои паштунистонро Ҳукумати устод Раббонӣ хунсо қард ва дар ин роҳ тамоми мушқилотро бо баҳои ҷон харид. Аз сӯи дигар дар байни созмонҳои ва аҳзоби сиёсии Афғонистон ин Ҷамъияти Исломи буд, ки хусусияти миллии Афғонистонро мутаҷалли месохт, аз назари забонӣ, қавмӣ ва динӣ танаввуъи дархӯри эътино дошт ва ҳамин вижагӣ амвоҷи ҳасодати гурӯҳҳои сиёсӣ (Ҳикматёрҳо, Мазорӣҳо,

Дӯстумҳо ва амсоли онҳо)-ро ба тугён оварад. Гарчи ду шахсияти умдаи Ҷамъияти Исломи, яъне Раббонӣ ва Масъуд тоҷиктабор, форсизабон ва сунӣ буданд, менависад доктор Чингизи Паҳлавон, аммо ба воқеъ ба аносир, ақвом ва мазоҳиб ва забонҳои дигар имкон медоданд, ки дар арсаи Ҷамъияти Исломи ба фаъолият пардозанд.²²

Шӯрои аҳли ҳалл ва ақд, ки бузургтарин мачмаи миллии Афғонистон дар таърихи ин кишвар ба ҳисоб меомад, аз сӯи бархе аз рақибони сиёсӣ ва душманон ва ҳасудони Раббонӣ ва Масъуд мавриди пазириш қарор нагирифт ва раванди солими эҷоди машруъиятро дучори ихтилол кард. Ба таърихи 11 чаддӣ 1381 (3 январи 1994) ҳизби шиъии Ваҳдат, чунбиши Дӯстум ва Ҳикматёр ба Кобул юриш бурданд, ки дар ин бора ишорае рафт. Бурӯзи ин ходисаҳо нишон дод, ки раҳбарони сиёсӣ ба ин соддагӣ ҳозир ба қабули дигаргуниҳои таҷаллӣ ёфта, дар Афғонистон нестанд. Ман бо ёдоварии фишурдае аз ин таърихи ҳузнангез аз ҳамсӯҳбати гиромии худ хоҳиш намудам, ки дубора чиҳати бозкушоии ин гиреҳи мармуз ва печида нукоте чанд иброз намојанд.

Устод Раббонӣ: Интиқоли қудрат аз як режим ба режими дигар ва ё аз як қавм ба қавми дигар дар таърихи Афғонистон ҳамеша таҳаввулоти умда ба вучуд овардааст. Аммо чунон ки Шумо ишора намудед, пирӯзии мучоҳидин дар Афғонистон зарурати ташкили як давлати матлубро пеш оварад ва ин натиҷаи муборизаи муқаддаси исломӣ ва миллии мучоҳидин дар баробари қудратҳои ишғолгар, низомҳои кудатоӣ ва вобаста ба даст омад. Табиист, ки дар ин мубориза ва қиёмҳо хусусан дар набарди 12 солаи ҳунин алайҳи Артиши Сурх ақвоми муҳталиф шуҷоат ва мардонагӣ нишон доданд. Ҳамон гурӯҳҳову шахсиятҳое, ки нақши таинқунанда дар чиҳоди муқаддасро доштанд, бар асоси файсалаи ҳуди мардум мавриди муҳаббат ва пазиришу ҳимояти ақвоми муҳталифи Афғонистон қарор гирифтанд. Дар чаласаҳои мутааддиде, ки қабл ва пас аз пирӯзии мучоҳидин дар Покистон ва кишварҳои дигар сурат мегирифт, дар миёни намояндагони ақвоми паштун, тоҷик, ҳазора ва ўзбак ин воқеият ҳамвора матраҳ мешуд. Хеле ба маврид буд, ки онҳо Шумо роҷеъ ба баргузории Шӯрои аҳли ҳалл ва ақд ва аҳмияти таърихии ин шӯро ва муҳолифатҳое, ки чиҳати пазириши он эҷод шуд, ёд овардед. Ман ҳам то ҳаде ба шарҳи ин мавзӯ тибқи хоҳиши Шумо мепардозам ва шояд хорич аз кишвари мо таъсиси шӯрое ё ниҳоде ба ин унвон барои алоқамандони таърихи Афғонистон чандон равшан набошад.

Шӯрои аҳли ҳалл ва ақд дар таърихи Афғонистон воқеъитарин ва амалитарин шӯро буд, ки бунёди ҳамон луйичиргаро гузошт ва шакли нимаинтиҳобӣ дошт. Бар асоси ин шӯро аз ҳар бист ҳазор нафар як намоянда интиҳоб мегардид. Интиҳоби намоянда бар асоси нуфус – ин аввалин қароре буд, ки мо эълон намудем ва ин дар Афғонистон дар гузашта собиқа надошт ва аз чанд аҳмият бархурдор буд: Аввал миллатҳо бар асоси нуфус бояд нуфуз дошта бошанд (қаблан ҳуди давлат ва подшоҳон намояндагонро бармегузиданд ва луйичиргаи онон бар ҳамин асос ташкил мешуд), ин бор аҳзоби опозитсион ва давлат мусовии ёздаҳ ҳизб буданд, ки танҳо як ҳизби он марбут ба давлат буд, дахтои дигар аз дигар аҳзоб интиҳоб мешуданд.

Дар рӯзҳое, ки мо тасмим ба баргузорию Шӯрои аҳли ҳалл ва ақд намудем, намояндагони аҳзоб ба манотиқ мерафтанд, мисли интиҳобот, мардумро чамъ мекарданд. Бо шахсиятҳо, уламо ва рӯшанфикрон ва фармондеҳон мулоқот ва диду боздидҳо сурат мегирифт ва ба онҳо мегуфтанд, ки аз миёни худатон мувофиқи нуфус ин қадар саҳм доред ва тибқи назари мардум онҳоро интиҳоб намоед. Тавассути ҳамон интиҳоби ғайримустақим намояндаҳо интиҳоб мешуд ва барои кондит шудан ҳеч монеае вучуд надошт.

Дар вилояти Қандаҳор, ки бештари ҷамъияти он паштунҳо ҳастанд, 54 нафар кондит шуда буданд ва дар миёни онҳо ихтилофе рӯй надод. Ҳатто як теъдод аз руасои қabilaҳо низ омаданд ва иброз намуданд, ки онҳо ҳам намоянда ҳастанд. Аммо ғайримунтазира аз ҳамин вилоят аксари намояндагон ба ҷонибдорӣ аз ман раъй доданд. Ин як интиҳоботи солим ва шаффоф буд, ки бархе аз соҳибназарон дар навишторашон дурустии онро таъкид кардаанд. Яқинан агар мардуми Афғонистон ба ҳоли худ гузошта шаванд, шоистасолориро дар мабной интиҳоб қарор медиҳанд ва афроди сазоворро бармегузинанд. Мутаассифона, дар ин амр ҳамеша қудратҳои истеъморгар мудохила кардаанд ва кӯшиш кардаанд, ки ашхоси вобастаро бо найранг ва тарфандаҳои мухталиф сари қудрат биёранд ва ба дӯш ва шонаи миллати Афғонистон таҳмил кунанд.

Интиҳоботи мо ба ҳеч вачҳ ба қавм ва маҳал маҳдуд намешуд, балки бар мабной маҳбубият ва кифоят ва аҳлият сурат мегирифт. Лозим ба зикр аст, ки миллати Афғонистон дар давраҳои мухталиф ба иллати мудохилаи бегонагон аз интиҳоботи озод маҳрум монд ва мо баъд аз ҷиҳод як гоме дар ин ҷиҳат бардоштем ва умедвор будем, ин раванд идома ёбад, вале бо таассуфи зиёд, ҷангҳо таҳмил шуд ва боз ҳам Афғонистон дар бухрон ғарқ гардид. Аз Худо умедворем,

дар оянда интиҳоби мардум бар мабной иродати мустақил ва озоди онҳо мин ҳайси як воқеияти амлӣ таборуз кунад.

***Мавқеияти печида,
омехта бо меҳру кин***

Дар мусофирате, ки нигорандаи ин сутур дар тобистони соли 1994 ба Кобул ва Ҳирот дошт,* диду боздидҳое ба ашхоси факур, фармондеҳон ва муҷоҳидони соҳибном ва муҳаққиқону андешамандони номии кишвар сурат гирифт, ки онҳо аз аҳзоб ва ниҳодҳои сиёсии ҷиҳодӣ ва фарҳангии гуногун намояндагӣ мекарданд. Давлати Муҷоҳидин ва шаҳрвандонаш рӯзгори нисбатан осудае ба сар мебарданд. Мардум аз мушакбозиҳои оқои Ҳикматёр, дасоиси малишаҳои Дӯстум ва ёғигариҳои гурӯҳе аз ҳазораҳо қадре дар амон буданд. Дар яке аз он рӯзҳо гуфтугӯи муфассале бо устодони донишгоҳи Кобул доштем, ки аксар соҳибқалам ва ҷомеашинос ва сиёсатдон буданд. Сухан аз ин хусус матраҳ шуд, ки ҷаро пас аз сукути режими Начибуллоҳ муҷоҳидин натавонистанд ваҳдате густурда ва содиқона ба вучуд оваранд? Оё ин фазои бугранҷро метавон поксозӣ кард ва аз миён бурд? Мо таҳлил ва таҷрибаҳои кофӣ аз таърихи Афғонистон дар дастрасӣ надорем, гуфтанд устодон. Ҳоло ҳамин ҳукуматеро, ки дар Кобул рӯи қор омад, мисол меоварем: Бар ҳилофи тасаввуре, ки мерафт, иттиҳомоте, ки ёғиён ва муҳолифини давлат паҳш мекарданд, профессор Раббонӣ ва дигар дастандарқорони давлати ӯ аслан ба инҳисорталабӣ роҳ надодаанд. Устод ҳамвора дасти ҳамкорӣ ба гурӯҳҳои хориҷ аз ҳукумат дароз мекард ва ҳар касеро, ки андаке нармиш ва тамоюл нишон диҳад, сарфи назар аз наҷоде забон ва дину мазҳаб, ба сӯи худ мекашонд, зеро устод ва ҳизби ӯ: Ҷамъияти Исломии Афғонистон хусусияти миллиро мутаҷаллий месозад. Танаввуъи дархури эътино дорад, дорои хусусияти фарогир ва ом аст. Бо вучуди ин ҳама муҳассаноти инкорнопазир, гурӯҳҳои мухталифе аз паштунистҳо ва ҳазораҳо ба муҳолифат бо ин машрӯбияти сиёсии тозаҷод пардохтаанд ва талош карданд, ки онро аз байн бибаранд. Аз гурӯҳҳои миллатгарое, ки тамоюли фашистӣ дар сар мебарваранд, ҷои гилае нест: мариз аст ин гурӯҳ,

* Банда пас аз ин мусофират дар соли 1994 ва пас аз сукути Толибон низ ҷаҳор маъмурияти фарҳангӣ ба Афғонистонро доштам. (М.Ш.)

вале хайфам бар мардуми зачркашидаи ҳазора меояд, ки дар чунин шароит дастӣ ҳамкорӣ ва ваҳдат ба душманони дирӯзааш дароз кардааст! Ман дурахшиши барқи ғазаб ва афсӯсро дар пардаи ашкҳои донишманди солхӯрдаи шиғимазҳабе дидам ва баробараш ашк рехтам, ки ӯ агарчӣ аз нажоди ҳазора ва табори муғулӣ набуд, худро бо банда аз аҳли ташайюъ ва форсизабон муаррифӣ кард ва гуфт, ки бо ин забон ва бо фарҳанги ориёии хеш ишқ меварзад, аммо хоҳиш кард, ки номаш пинҳон бимонад.

Чаро иддаи касире аз ҳазораҳо, ки форсӣ пушт ба пушт забони модарии онҳост ва дар таърихи мавҷудияти Афғонистон бо тоҷикони ин марз дӯстона ба сар бурдаанд ва аслан муҳолифате бо ҳам надоштаанд, имрӯз дар холи хусумат бо давлати устод Раббонианд? Ва дасту остин барзадаанд, ки дар ҳамкорӣ бо дигар гурӯҳҳо онро аз байн бардоранд? Оё имконоте, ки феълан устод ба онҳо додааст, дар режими баъдӣ ба даст оварда метавонанд? Ҳофизаи таърихӣ ин қавм ба дараҷае заиф аст, ки ҳатто тавони дарки ним ё як аср аз ин таърихро надорад! Ин устоди гиромӣ, ки хоҳиш кард, дар навишторамон ном ва дигар мушаххасоташро ифшо насозем, ба гузаштаи мардуми ҳазора дар ҳамин чанд даҳсолаи охир рӯй овард ва онро ба имконот ва ҷойгоҳе, ки давлати устод Раббонӣ ба онҳо дод, қиёс намуда изҳори хушнудӣ кард.

Аз таърих огоҳем, ки ҳазораҳо аз мазлумтарини ақвоми Афғонистон дар тамоми тӯли таърихи ин кишвар маҳсуб мешаванд ва қаблан ҳеч нақши муассире дар умури сиёсиро надоштанд. Онҳо дар гузашта ва ҳатто ҳамин рӯйдодҳои пас аз пирӯзии мучоҳидин беш аз ҳама аз паштунони ифротӣ осеб дидаанд. Дар Мазори Шариф, дар мурдодмоҳи 1377 ҳ.ш. қатли оми ҳазора сурат гирифт, ки дастандаркорони ин фочиа Толибон буданд. Куштор ва кӯчи иҷбории шиғиён на танҳо дар замони Толибон, балки дар гузашта дар даврони ҳукумати худкомаи Абдурахмонхон низ авҷ гирифта буд. Дар ҳамон рӯзҳое, ки гурӯҳҳои ҳазора (ҷиноҳи Мазорӣ) бо давлати Қобул дар ҷанг ва хархаша қарор доштанд, ҳазораҳо дар ғӯшаҳое аз ин шаҳр барои худ «давлатчаҳо» ташкил доданд. Онҳо хориҷ аз Афғонистон пуштибонҳо доштанд ва бо ҳукумати Қобул дар ситез буданд ва беш аз андоза даъвои қудрат дар ин ҳукуматро дар сар мебарваронданд. Нерӯҳои Сайёф, ки асосан паштунтабор буданд, бо ҳазораҳои ёғӣ ба набарди хунине пардохтанд. Ин даргирӣ талафоти сангинеро барои ҳазора ва Мазорӣ ба бор овард. Аммо ӯ аз душмани алайҳи давлат даст барандошт ва дере напоид, ки бо Ҳикматёр ва

Дӯстум пайваст. Ҳазора харчанд аз режимҳои салтанатӣ ва паштунҳои мутаассиб зулми беадад кашидааст, аммо дар бисёр ҳолатҳо чунин иттифоқ афтада, ки ин мазлум даст ба дили золим дароз мекунад ва теша бар решаи худ мезанад.

Мо дидгоҳҳои худ ва донишмандони Кобулиро дар ин замина бо иқтибосе аз доктор Чингизи Паҳлавон, ки аз барҷастатарин андешамандони ҷаҳон дар масоили Афғонистон аст, тақвият мебахшем ки фармудааст: Шиёкишӣ ва ҳазораситезӣ ҷузъе аз ҳуввияти исломӣ ва қавмии паштунистӣ ба ҳисоб меояд. (Муаллиф он ҷо Толибонро низ дар назар дорад. М.Ш.) Бо ин ҳол дар ҳамин рӯзҳои охир ҳазораҳоеро дидам, ки парчами таслими қалбӣ баланд кардаанд ва ноумедона ба тафохум бо паштунизми пирӯзманд (Толибон – М.Ш.) дил бастаанд. Касоне, ки дар мактаи Давлати Мучоҳидин дар Кобул ва дар Мазори Шариф, камтарин имтиёзе ба ақвоми ҳамсарнавишт намедоданд ва дар баробари тоҷикон ва ўзбакон сарсахтӣ пеша мекарданд ва аз нармаишҳои лозими сиёсӣ дурӣ мечустанд, ба маҳзи он ки ифротигарии Толибонро ба ҷон озмуданд, аз тааллуқи сиёсӣ ва дурандешӣ ва эҳтиёт суҳан ба амал оварданд. Ин мавқеияти печида, ки омехта бо меҳру кин аст, дар ин ҳол нишон медиҳад, ки Афғонистон роҳе ҷуз тақвияти аносири миёниқавмӣ надорад... Дар ҳоли ҳозир оmodатарин ҷабҳае, ки дар баробари Толибон муқовимат мекунад, ҷабҳае аст, ки тахти фармондеҳии Аҳмадшоҳи Масъуд созмондиҳӣ шудааст.²³

Ман ин иқтибосро харчанд тӯлонӣ буд, рӯи мизи устод Раббонӣ гузоштам (ағлаби пурсишҳои банда ба устод ба тариқи катбӣ матраҳ мешуд). Эшон ба сатрҳои он бо таамул ҷашм андохтанд ва табассуми малеҳе ҷеҳраи офтобии ин марди ба қавли Эронӣён пайғамбаргунаро фаро гирифт ва бо лабханди ҳосе ба посух ва табсираи он пардохтанд.

Устод Раббонӣ: Бидуни тардид, дар замони Давлати Мучоҳидин бори аввал буд, ки ақвоми Афғонистон, махсусан ақвоми маҳруми он ҷойгоҳи бештар аз ҳақашонро соҳиб шуданд. Дурусттар бигӯем, ба онҳо ҳақашон бисёр одилона дода шуд. Тазаққуроти доктор Паҳлавон ва дигар коршиносон комилаи дуруст ва мусаллам аст. Мо симати муовини раиси ҷумҳур, ҳашт вазиру теъдод аз пуштҳои ҳассосро ба бародарони ҳазора ва ўзбак ва намоёндагони дигар қавмҳо додем. Аммо бояд бо таассуф бигӯям, ки бо вучуди ин, яъне супурдани имтиёзу мазоё, онҳо дарди сарҳаёро барои ҳукумати наврои мо эҷод карданд. Хусусан ҳалқаи марбут ба Мазорӣ ҷанҷол ва

тавтиахоро ба сурати мусалсал идома медод ва боз ҳам бархе аз кишварҳои ҳамсоя ва мамолики дигар аз онҳо ҳимоят мекарданд. Гох-гоҳе ҳам манобеи хабарӣ иттило медоданд, ки гӯё давлати мо дар баробари мазҳаби аҳли ташаюъ ва ҳазора чафо мекунад, дар ҳоле ки қазия комилан баръакс буд. Онҳо буданд, ки чафо мекарданд, ба-рои ҳукумати қонунӣ мушкilot меофариданд. Имтиёзхоро нодида мегирифтанд, пояшонро аз андозаи гилемашон беш аз ҳад дароз мекарданд, ҷанг ва ошӯбхоро дар медоданд. Ҳатто қор ба ҷое расид, ки ҷиҳати сарнагун сохтани ҳукумати муҷоҳидин дар ҳамдастӣ бо Ҳикматёр ва Дӯстум «Шӯрои ҳамоҳангӣ» эҷод намуданд, ноком, ки монданд, баъдан ба Толибон пайвастанд ва саранҷом раҳбари онҳо Мазорӣ тавассути Толибон террор шуд ва ҷандин балои дигар ба сарашон омад, яъне ҳар ҷӣ қорӣ, ҳамон даравӣ...

Дар замони амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ, ки ӯ низ намояндаи қавми мазлум буд, дуруст мисли рӯзгори мо ҳамин ҳодиса рух дод. Бархе аз ақвоми ҳазораи мо ба тавтиа ва иғвои дигарон гӯш доданд. Мардуми кӯҳдоманро тороч карданд. Дар сукути ҳукумати амири шаҳид Ҳабибуллоҳ саҳм гузоштанд, ки таърихи ин фоҷиа бисёр дарднок ва тӯлонӣ аст.²⁴

Савол: Ин ҷо пурсиши дигаре матраҳ мешавад: Шийиён чанд ҳизби сиёсӣ доштанд? То ҷое ман иттило дорам, баъзе аз гурӯҳҳои ҳазора бо Ҷамъияти Исломии Афғонистон робитаи ҳасана барқарор карда буданд.

Устод Раббонӣ: Ҳизби Ҳаракати Исломи дар давраҳои муҳталиф ҳамроҳи мо буд. Хусусан дар давраи ҷиҳоду айёми муқовимат. Баъзе аз гурӯҳҳои хурд ва резает, ки буданд (аз аҳли ташаюъ) дар муқовимат ҷандон фаъолияти ҷашмгир надоштанд. Ин ҷо бояд ёдовар шавам, ки шахсиятҳои маъруфе ҷун: Оқоеи Акбарӣ, Ирфонӣ, Муҳсинӣ, Анварӣ ва амсоли онҳо ҳамкории бисёр хуб ва дӯстона бо мо доштанд. Ба вижа дар замони мубориза бар зидди Артиши Сурх оқои Муҳаққиқ дар паҳлӯи мо ҷо гирифтанд ва бо мо ҳамфикр буданд.

Савол: Ҳазораҳо дар даврони режими Довудхон ва қабл аз он оё фаъолиятҳои сиёсӣ доштанд ва онҳо қадом ҷунбиш ва ҳаракате таъсис дода буданд?

Устод Раббонӣ: Дар замони Довудхон маркази фаъолияти аҳзоб ва гурӯҳҳои сиёсии аҳли ташаюъи мо танҳо Эрон буд. Фақат ҳизби оқои Муҳсинӣ «Ҳаракати Исломии Афғонистон» хориҷ аз Эрон дар кишвари Покистон фаъолиятҳои сиёсии худро пеш мебурд. Аз

ҷониби мо ҳам ин ҳизб пуштибонии маънавӣ дошт. Таҳаррукоти низомии Ҳаракати Исломӣ дар ибтидо маҳдуд буд. Бештар ба масоили мазҳабӣ ва фарҳангӣ таваҷҷӯҳ дошт. Аммо фаъолияти низомии онҳо бо тадриҷ муназзам гашт. Дардмандона бояд бигӯям, ки баъзе ангезаҳо, ки ҳизби Наср (баъдан Ваҳдат ном ниҳоданд) ба вучуд овард, мӯчиби кашмакашҳои ҳунин шуд. Оташи ин низоъ хусусан миёни ҳизби зикршуда ва Ҳаракати Исломӣ ва дигар гурӯҳҳои таъшаюъ авҷ гирифт, ки ин ҳам дostonест пур аз иштибоҳоти ниҳоят ғамангез, ки самараи талхи онро мардуми шарифи Афғонистон то ҳанӯз мечашанд.

– Устои бузургвор, ҷаноби оқои Раббонӣ, бо ин ки барои чанд муддате вақти гаронмояи худро дар ихтиёри ин ҳақир гузоштед ва гӯшаҳои аз таърихи муқовимати мардуми ғайратон равшан намунадед, аз Шумо сипосгузорам. Тӯли умру саодати абад ёратон бод!

Устод Раббонӣ: Шуморо ва ҳама қаламкашони ростин ва мувоҷиҳро, ки ба масоили миллати Афғонистон бетараф набуданд ва бо нури сухан ба дилҳои гарм ва ба дидаҳои рӯшанӣ ато фармудаанд, Худованд дар паноҳи исматаш мавриди ҳимоят ва муҳаббат қарор диҳад. Омин!

*Кобул – Душанбе,
2006 – 2008.*

Пайнавишт:

1. Афғонон. Навиштаи Мунт Сторт. Чопи Машҳад, 1373. сах. 12.
2. Ҳамин манбаъ ва ҳамин сафҳа.
3. Ҳамин чо.
4. А. Фикрат. Ёддошти мутарчим, Афғонҳо сах. 14.
5. Ҳамин манбаъ, сах. 14.
6. Ҳамин манбаъ ва ҳамин сах.
7. Ҳамин чо.
8. Ҳамин чо.
9. Ҳамин чо.
10. Ҳамин манбаъ сах. 242.
11. Чингизи Паҳлавон. Асри мучоҳидин, сах. 41.
12. П.Ҳидоят. Илали суқути шимол. Таърихи нашр 1380. с.6. (аммо маҳали нашри китоб ва номи интишорот зикр наёфтааст). Ҳидоят бар асари ихтилоф бо раҳбари чунбиши шимол оқои Дўстум муддате дар Тошканд ба шакли таъбид ҳаёт ба сар бурд ва баъдтар дар соли 1374 (замони ҳукумати устод Раббонӣ) дубора ба кишвар баргашт ва бар ҳайси устои донишгоҳи Балх ва баъдан ҳамчун раиси донишгоҳи вилояти Форёб ифои вазифа намуд ва дар соли 1377 ба сифати вазири иттилоот ва култури давлати исломии Афғонистон муқаррар гардид ва дар замони ҳамлаи Толибон ба кишвари Эрон ҳичрат кард. (Аз муаррифии нависанда, ки болои ҷилди китобаш омадааст). Вай дар ёддоштҳои зикршуда ҳамлаҳои шадида алайҳи режимҳои гузашта ва оқои Дўстум ва зулми ваҳшиёнаи Толибон намуда, аз бисёр хубихое, ки Давлати Мучоҳидин ва раҳбари ин давлат устод Раббонӣ дошт, мутаассифона, чашм пӯшидааст. Аммо дар поёни китоб оқои Ҳидоят таъкид намудааст, ки дар сурати мусоидати вақт ҳаводиси баъдиरो ба сурати ёддошти ҷудогона хоҳад навишт.
13. Моғнус Адн – Набӣ. Рӯҳонӣ, Моркс, Мучоҳид. с. 86.
14. Ҳамон манбаъ с. 88.
15. Саъиди Саъдизодаи Самарқандӣ. Таърихи сиёсии тоҷикони Афғонистон. Нигоҳ. Тоҷикон, ориёиҳо ва флоти Эрон, ба кӯшиши Мирзо Шукурзода, чопи Техрон. 1383 с. 327
16. Чингизи Паҳлавон. Асри мучоҳидин. с. 33.

17. Кудатои халқиҳо бо даҳолати Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ дар соли 1979 ба вукӯъ пайвастан.
18. Устод Раббонӣ саҳнаи набарди вазири мударри Афросиёб Пирон Висаи Тӯронӣ алайҳи Гударз – солори ҷанговарони Эрониро аз достони Кайхусрав ба мо ёдовар шуданд, ки ин ҷанг барои кини Сиёвуш буд ва ба ҳамин мақсад ҳаштод сол идома пайдо кард, то саранҷом шоҳи Турон Афросиёб ба дасти Кайхусрав, яъне набераи худӣ ӯ кушта гардид ва интиқоми Сиёвуш гирифта шуду ҷанги ҳаштодсола ба поён расид.
19. Аснод рӯи мавзӯи мутазаққира дар бойгонии Ҷамъияти Исломи маҳфуз аст, ки мо аз он истифода намудем.
20. Масъуд фаротар аз марзҳо. Кобул, 2002 с.82.
21. Нашрияи Гордиян. 17 октябри 1992, ҷопи Ландан.
22. Ҳукумати Муҷоҳидин пас аз тарки Кобул ба шимоли кишвар ҳичрат кард ва бар ҳайси ҳукумати қонунӣ вучуд дошт ва то ихроҷи сар то сарии толибон, устод Раббонӣ дар тамоми иҷлол ва қонфронсҳои ҷаҳонӣ ҳамчун намоёндаи қомилҳуқуқи миллати Афғонистон ширкат варзид ва суҳанронӣ кард.
23. Ҷ. Паҳлавон. Афғонистон: Асри муҷоҳидин ва баромади Толибон с. 45.
24. Ҳамин манбаъ, с. 45
25. Фочиаи Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ дар қиссаи устод Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ «Айёре аз Хуросон» ва асаре аз банди бо номи «Ҳамосаи родмардони Хуросон ва посух ба қитобҷаи шайтон» ба тариқи муфассале баён ёфтааст.

ФАСЛИ ДУВВУМ

АБАРМАРДЕ, КИ ТАЪРИХ СОХТ

Бурҳониддин Раббонӣ марде ҳабиб ва сабур аст, ба нафси худ тасаллут дорад. Бурдбор ва зимнан марди донишманд аст. Бисёриҳо зиёд хондаанд, аммо кам фаҳмидаанд. Раббонӣ соҳиб, зиёд дарс хонда ва зиёд фаҳмидааст ва бар умқи масоил хуб сарфаҳм меравад. Соҳибном ва соҳибкитоб аст.

(Оятуллоҳ Муҳсинӣ, раиси ҳизби Ҳаракати Исломӣ ва аз барҷастатарин пешвоёни аҳли таъшаю дар Афғонистон)

* * *

Устод Раббонӣ бо вуҷуди он ки ба номи муҳофизакор машҳур аст, аммо дар ғуфтаҳо ва навиштаҳои сариғуллаҳча аст, ба вижа дар масоиле, ки ба истиқлолият ва ҳатти миллӣ иртибот бигирад, сароҳти худро наметавонад китмон бикунад.

(Аз китоби Муҷоҳидин дар Маскав, таҳияи Фазлурраҳмони Фозил ва Файзурраҳмони Васиқ, Кобул 1381 ҳ.ш. с. 104)

* * *

Яке аз илтифоти Худованд барои ин ҳақири камтарин ошноӣ бо устоди гаронқадрам, профессор Бурҳониддин Раббонӣ буд... Ман то дар ҳаёт ҳастам, самимиятеро, ки аз эшон дидаам, наметавонам, фаромӯш кунам. Он чи ки барои устод Раббонӣ дар зиндагии ӯ матраҳ будааст, ин аст ки Афғонистони исломӣ ва озод эҷод кунад. Яъне сад дар сад исломӣ ва сад дар сад озод... Ин марди орифмаслак дар саҳттарин рӯзҳо Афғонистонро тарк накард ва то охири лаҳза аз миллат дифоъ намуд. То рӯи қор омадани оқои Карзай устод саҳнаи сиёсатро тарк накард. Ин ирода шояд дар камтарин касе ёфт шавад, ки дар мушқилтарин шароит тавонад чунин матонат ба худ худ нишон бидиҳад.

(Доктор Муҳаммад Начафӣ, сафири пешини Ҷумҳурии Ислामी Эрон дар Афғонистон).

УСТОД БУРҲОНИДДИН РАББОНӢ АЗ НИГОҲИ ХЕШУ БЕГОНА

Генерал Громов чӣ мегӯяд?

Мо нависандагон ва дар мачмӯъ, аҳли қалам маъмулан аз бархурд бо инсонҳои мунсиф, мутадайн, мӯъмин ва хушбархурд саҳт мутаассир мешавем ва агар чунин ашхос мақому мартбаи воле дошта бошанд, ин таъсир ва шодмонӣ даҳчандон меафзояд. Баъзе авқот дар стоиши онҳо ҳатто қалам очиз мемонад. Дар нахустин дидор бо устод Раббонӣ, ки 24 июни 1994 рух дод, чунин ҳолат барои ман пеш омад. Он айём эшон пости раиси Давлати Исломии Афғонистонро бар ӯҳда доштанд ва ҳанӯз лаззати гуворои пирӯзӣ алайҳи Артиши Сурх ва режими вақти Кобул аз мазоқашон нарафта буд. Дар ин дидор устод дар ҳадди олӣ меҳмоннавозӣ ва начобату бузургворӣ ва утуфат аз худ нишон доданд.

Мулоқоти дигари мо бо устод замони ҷанг бо Толибон, он ҳам дар ҳолати ақибнишинии умумии нерӯҳои Давлати Мучоҳидин дар яке аз рӯзҳои пойизи 1996, дар Техрон сураг гирифт, ки он рӯзҳо ҳамоише роҷеъ ба масоили Афғонистон доир гардида буд. Банда ва профессор Раҳими Кубодиёнӣ (аз муҳочирини Тоҷикистони муқими Эрон) бо мусоидат ва ёрии корманди сафорати Афғонистон, донишманди шинохта Абдулҳайи Хуросонӣ ба зиёрати устод Раббонӣ мушарраф гардидем ва бори саввум моҳи сентябри 2004 ҷиҳати гирдоварии мавод ва матолибе роҷеъ ба таҳаввулоти Афғонистон ҳудудан як ҳафта дар хидмати устод будам, ки эшон он мавқеъ ва ё қабл аз он пости раёсати ҷумҳуриро ба Ҳомид Карзай вогузор карда буданд. Дар ҳар се ҳолат, ки пас аз фосилаҳои зиёд ва фазоҳои мутазоди сиёсӣ ба вуқӯъ пайваст, устодро чун кӯҳе побарҷо, ором, нуронӣ ва дур аз ҳама ташвишу навмедӣ дидам. Оре, афроде, ки муттақӣ бо Худо бошанд, боке аз ҳаводиси рӯзгор надоранд, ҳатто агар тундбоди ҳаводис ҷони эшонро дар хатар андохта бошад.

Банда ҷиҳати муаррифии ҳамаҷонибаи ин шахсияти бузурги сиёсӣ ва ирфонии поёни қарни бист ва оғози садаи бистуяки мелодӣ талош намудам, то дидгоҳҳо, нуктаи назарҳои соҳибқаламони дохилӣ ва хориҷӣ, ҳамсангарони устод ва теъдоде аз сиёсатмадорони кишварҳои минтақа ва ҳатто рақибони сиёсиашонро бо баррасӣ ва

тахқиқи амиқ ва одилона мавриди истифода қарор диҳам. Қабл аз он ки бо ин афрод гуфтугӯе роҷеъ ба мавзӯи мавриди назар дошта бошам, бо дидгоҳҳо ва осору андешаи онон ва чигунгии шахсияти ҳамсӯҳбатони хеш ошноӣ ҳосил кардам, то сара аз носра ва ҳақ аз ботил ташхис гардад.

Ҳангоми сафар ба Кобул, ки охириҳои сентябри 2004 сурат гирифт, дар фурудгоҳи шаҳри Душанбе бо як тан аз коммунистони афғонӣ, ки марбут ба кадоме аз ҷиноҳҳо: Халқӣ ё Парчамӣ буднширо аз ман пинҳон дошт ва худ аз табори паштун буд, ошно шудам. Ҳавопаймо ба муддати як соат таъхир дошт ва ин фурсати муносибе буд, ки мо бо ӯ чою қаҳва нӯши ҷон кардем ва аз масоили мухталифи Афғонистон, ба вижа сууд ва сукути коммунизм дар ин кишвар ва Шӯравии собиқ сӯҳбат ороестем. Арзёбии ӯ рӯи ин мавзӯ, ба вижа иллати фурупоиши императории Шӯравӣ ва иштибоҳи он дар масоили Афғонистон, то ҳудуде бо афкор ва дидгоҳҳои сиёсатпажӯҳои мутараққии ҷаҳон ҳамоҳанг буд, аммо вақте ки китоби сӯҳбат аз ҷиҳоди Афғонистон ва мақому ҷойгоҳи муҷоҳидин, ба вижа сарони ин нахзат, амсоли устод Бурҳониддин Раббонӣ боз шуд, ҳамсӯҳбати ман ҷеҳра дарҳам кашид ва рӯ турш кард ва аз сахнаи ин бахш аз баҳси мо рӯ ба фирор оварад. Мутаассифона, дар сӯҳбат бо аксар коммунистони пешин ва феълӣ Афғонистон мо камтар ҳарфи ростин дар бораи муҷоҳидони Афғонистон шунидаем ва онҳо рақибон ҳудро бо ҳамкорӣ ба «душманони миллати Афғонистон»: Покистон, мамолики арабӣ ва Амрико мутаҳам мекунамд ва таҷовузи Шӯравӣ ба Афғонистон ҳанӯз ҳам ба ақидаи онон кӯмак ба «инқилоби шукӯҳманди Савр» буда аст. Ин ҷо ғараз ва тангназарӣ ва метавон гуфт, таассуб мӯҷиби ақибафтодгии зеҳнии ин қабил афрод гардида аст, зеро онҳо фаромӯш кардаанд, ки ҳатто дар лонаи аслии комунзм дар Маскав ва дар Кремлин акнун ба истилоҳи оқои Горбачов, ҳар шайро бо исми худ ном мебаранд ва иддае аз сарони режими вақти Шӯравӣ ва генералҳои онҳо ба ҷинойт ва хиёнат, ки дар Афғонистон муртақиб шуданд, иқроранд. Акнун ҳатто рақибони дируз муҷоҳидин сурат ва сирти раҳбарони ҷиҳод ва ҷанги одилонаи онҳо бар зидди ишғолгаронро дар навишторашон одилона ва аз дидгоҳи андешамандони мутараққии ҷаҳон ба риштаи таҳрир мекашанд. Яке аз бахшҳои муҳим ва асосии ёддоштҳои генерали Артиши Сурх, оқои Борис Громов, ки дар Маскав ба забони русӣ ва хорич аз Русия ба ҷандин забон ба нашр расид, «Ошноӣ бо раҳбарони барҷастаи муҳолифин» ном дорад. Дуруст аст, ки мутарҷими форсии

ин китоб оқои Азиз Ориёфар бар хилофи коммунистҳои афғонӣ чанги Шӯравӣ бар зидди Афғонистонро дар таърих Шӯравии собиқ «беҳудатарин ва зиллатбортарин чанг»¹ номида ба нафрини он пардохта аст. Аммо як тан аз фармондеҳони олирутбаи нерӯҳои Шӯравӣ, оқои Громов аз аъмоли нангини раҳбарони вақти кишвараш бештар аз мутарчимӣ асар мутанаффир аст ва дар ин китоби нодир барои бори нахуст даст ба ифшои асноди қомилан сиррӣ – дафтари сиёсии ҳизби коммунистӣ Шӯравӣ мезанад, асноде, ки марбут ба амалкарди аҳмқонаи Шӯравӣ дар замони ҳамла ба Афғонистон аст. Нависандаи китоби «Артиши Сурх дар Афғонистон» дар муаррифии раҳбарони ҷиҳоди Афғонистони низ мунсифона қалам ронда аст. Оғозро (албатта ба истилоҳи худӣ ӯ, бархе аз онҳоро) бо вучуди он ки пайваста бар зидди лашкари Шӯравӣ мубориза мекарданд, ҳарифони арзанда ва шоиста ном бурда аст.² Оре, аз дӯсти нодон ва номард бартар ва болост чунин душман! Фармондеҳи сипоҳи ҷиҳили Шӯравӣ худ иқрор аст, ки дар бораи ҷеҳраҳои шохисӣ ҷиҳоди Афғонистон ҳарчанд иттилоӣ тому густурда дар даст надорад, аммо дар ҳар сурат, дар ин замина бисёр ҷеҳраҳоеро медонад ва ӯ қомилан дуруст дарк карда аст, ки ҳарчанд Давлати Мучоҳидин аз байн рафта бошад ҳам, бархе аз раҳбарони ҷиҳод, имрӯз ҳам ҷеҳраҳои боризе дар қорзори сиёсии Афғонистонанд. Борис Громов бо чунин дағдаға қабл аз ҳама ба муаррифии устод Бурҳониддин Раббонӣ мепардозад, дар ҳоле ки ӯ дар набардҳои Панҷшер Аҳмадшоҳи Масъудро аз ҳатарноктарин душманони Артиши Сурх медонист ва барои нобуд сохтани ӯ аз ҳеҷ талоше даст барнамедашт. Вай дар хотироташ ба раҳбари маънавии ӯ устод Раббонӣ мӯҳтарамона бархурд мекунад. Фасли дуввуми китоби Громов: Ошноӣ бо раҳбарони барҷастаи муҳолифон унвон дорад, ки дар ин бахш Громов аввал устод Бурҳониддин Раббонӣ ва пас аз ӯ Саид Аҳмади Гелонӣ, Сибғатуллоҳи Мучаддадӣ ва Гулбидин Ҳикматёрро ба тариқи муфассал бо хонандагон ошно месозад. Муаллиф дар бораи ҳар кадоме аз ин ҷеҳраҳои барҷастаи сиёсӣ ва таърихӣ нуктаи назар, андеша ва дидгоҳи ҳоси худро дорад (ӯ ҳатман дар ин ҷеҳрапардозӣ ва баҳо додан ба аъмоли сиёсӣ ва иҷтимоии онон аз иттилооти дастгоҳҳои истихбороти Шӯравӣ ва дигар кишварҳо низ истифода бурда аст). Ӯ чун дигар муҳаққиқини масоили сиёсӣ Ҳикматёрро намояндаи маҳофили низоми ва ҳадамоти ҷосусии Покистон номида, «барҷаста будани дидгоҳҳои сиёсии ӯ»-ро мӯҷиби кашиш ва наздикии муҳоҷирони афғонӣ ба сӯи Гулбидин хонда аст, ки чандон дуруст

нест. Дар идомаи навиштаи Громов нукоти мусбатеро дар бораи оқои Ҳикматёр ба нудрат метавон дид ва дуруст мисли аксар «Ҳикматёршинос»-ҳо ва метавон гуфт, бехтар аз онҳо нукоти заъф ва музири ўро ёдовар мешавад; Ба таври мисол Громов менависад: Тундравӣ дар бархурд бо мардум, эҳсосотӣ будан ва қудратталабии беш аз ҳад, саркшӣ ва дуригузинии муайян аз «марказгарой» ўро аз дигар раҳбарони бузурги зидди инқилоби Афғонистон* чудо менамуд. Нависанда Ҳикматёру бархе аз раҳбарони ҷиходи Афғонистонро дар даст доштан ба қочоқи маводи муҳаддир ва дигар ҷиноъти нангин низ мутаҳам мекунад. Аммо ў дар бораи Бурҳониддин Раббонӣ назар ва андешаи дигаре дорад. Дуруст аст, ки Раббонӣ ва шогирди ў Аҳмадшоҳи Масъудро аз сарсхттарин душманони Шӯравӣ ва режими вақти Кобул шумурда аст, ки ин воқеан равшантар аз офтоб аст. Громов на ҳамчун як генерали хушк ва бебҳра аз донишҳои замон ба масоили ҷанг ва ғочаҳои он бархурд мекунад, балки аз ҳамон ҷумлаи аввали ёддоштҳои ба наққиши ҷанг – бузургтарин иштибоҳи одамай аз замони пайдоиши Одам то даврони мо мепардозад. Аз ин хотир ў ҷасуруна хиёнати сарони режими Шӯравӣ ва ҳамоқати онон ва пайравонашон дар Афғонистонро ифшо намуда, зимни зикри ин ҳадис аз ҷанд ғазои рақибони худ низ лаб ғуру набаства аст.

Баёни зиндагиномаи устод дар навиштаи Громов ҷунин омада аст: «Бурҳониддин Раббонӣ, фарзанди Муҳаммадҷусуф ба соли 1940** дар шаҳри Ғайзободи вилояти Бадахшон дар як хонаводаи рӯҳонӣ по ба гетӣ ниҳод. Ў аз мардуми тоҷик аст. Омӯзҳои ибтидоиро дар зодгоҳи худ фаро гирифт. Дар бистсолағӣ мадрасаи мазҳабӣ ва дар 23 солағӣ донишқдаи Илоҳиёт (шаръиёт)-и Донишгоҳи Кобулро ба поён расонид ва дар ҳамин донишгоҳ ба тадрис пардохт... Шоёни ёдоварӣ аст, ки вай дар донишгоҳ ҳамеша нумраҳои олий мегирифт. Дар донишгоҳи Алазҳар (Миср) дар бисту ҳашт солағӣ аз расола докторӣ дар заминаи зиндагӣ ва ҷаҳонбинии илмӣ ва ғалсафии Нуриддин Абдураҳмони Ҷомӣ (ғайласуф, донишманд ва нависандаи бузурги Ховари миёна) дифоъ кард ва пас аз бозғашт ба Кобул ба тадриси ғалсафа дар донишгоҳи Илоҳиёт

* Муаллиф қудатои Савро дар аксари маврид «инқилоб» меномад.

** Мутарҷими китоби Артиш Сурх дар Афғонистон бо истифода аз навиштаҳои муаллифони аврупоӣ таърихи таваллуди устод Раббониро 1940 зикр намудааст.

пардохт. Дар ин давра намоишҳои пуршӯри сиёсии ӯ дар чаҳорҷуби созмони афғонии Бародарони мусулмон (Ихвону-л-муслимин), ки вай аз соли 1958 узви он буд, оғоз мегардад.³

Тааҷҷубовар аст, ки оқои Громов, ки парвардаи мактаб ва ҷомеаи коммунистӣ мебошад, боз ҳам роҷеъ ба фаъолиятҳои сиёӣ ва мазҳабии устод Раббонӣ бисёр мӯхтарамона қалам ронда менависад, ки Раббонӣ дар умури раҳбарӣ ба ҷавонони донишҷӯ шоистагӣҳое аз худ нишон дод. Нигоранда ӯро «Раҳбари пайгарди пуршӯр ва қотеъ» меномад. Ба ақидаи Громов шахсиятҳои барҷастае чун Сайёф, Ҳикматёр ва Масъуд дар он рӯзгор аз пайравон ва шогирдони мактаби сиёсии Раббонӣ буданд. Пас аз оғози саркубии созмони Бародарони мусулмон, менависад номбурда, вай тавонист дар кӯхстони Бадахшон пинҳон шавад ва аз он ҷо пайравони худро раҳбарӣ намояд.

Албатта, нависанда дар ин ҷо дучори иштибоҳ мешавад, зеро тибки иттилоӣ дақиқе, ки мо дар даст дорем, устод Раббонӣ дар ҷунин шароите на дар Бадахшон, балки дар Кобул ва баъдан дар миёни қабоили паштун дар атрофи вилоятҳои Кунар ва Чалолобод ҳузур дошт ва аз он ҷо озими Покистон гардид. Дар идомаи матлаб нигоранда аз асарҳои Раббонӣ: «Ислом ва коммунизм» «Ҳаводиси ҷунвияи 1972 ва аъмоли Довудхон» ва «Мабонии сиёсии ислом» ёдовар мешавад ва ба забонҳои арабӣ ва англисӣ тарҷума гардида ни ин асрҳоро таъкид менамояд. (Албатта, устод осори дигаре низ дорад ва аз ҷумла баргардони ду рисолаи Саид Кутб «Фий зилоли-л-Қуръон» ва «Таъолим фи-т-тариқ» низ мутталлиқ ба қалами ӯст).

Генерали русӣ дидгоҳҳои сиёсии рақибӣ пешини худро низ мавриди арзёбӣ қарор дода, ӯро «як салтанатсители сарсаҳт ва муҳолифи низоми шохӣ» тавсиф ва муаррифӣ мекунад ва бо огоҳӣҳое, ки аз барномаи сиёсии ҳизби Раббонӣ дошта аст, ба ҷунин натиҷа мерасад: Ин номаи Ҷамъияти Исломии Афғонистон аз соири аҳзоби дигар ин бартариро дошт, ки барномаи хеле мушаххас ва ҷомеае дар бораи сохтори оянда ва давлати Афғонистон, дақиқтар бигӯем, мабнӣ бар «поягузории ҷумҳурии исломӣ бо муҳооти ҷиддии қавонини шаръӣ» дар он гунҷонида шуда буд... Бурҳониддин Раббонӣ метавонад авзоъро ба гунаҳои аинӣ арзёбӣ намояд»⁴.

Ноғуфта намонад, ки генерал Громов аз шиори Ҷамъияти Иломии Афғонистон: Муқовимат дар баробари империализми рус ва таҳти ҳамин шиор пеш бурдани муборизаи мусаллаҳона низ ёдовар мешавад,⁵ ки ин ҳам баёнгари ҳислати ҳақиқатнигории ӯст.

Афзун ба он чи ки зикр гардид, Громов комилан дуруст дарк намудааст, ки ҳаводорони Раббонӣ бар авзоъ дар вилоятҳои Ховарӣ, Марказӣ ва ҷануби бохтариӣ Афғонистон тасаллут доранд, яъне метавон гуфт, дар сар то сари кишвар. Соҳибназарон ва коршиносони масоили сиёсии Афғонистон ҳатман мувофиқанд ба ин нукта аз навиштаи генерали Шӯравӣ, ки дар бораи обурӯ, шӯҳрати ҷаҳонӣ ва маҳбубияти Бурҳониддин Раббонӣ дар Афғонистон ва ҷаҳони Ислом фармуда аст: Шахсияти барҷастаи Раббонӣ дар ҷаҳони Ислом ва равобити ӯ бо маҳофили илмӣ ва раҳбарии кишварҳои исломӣ ва ҳамчунин созмонҳои исломии кишварҳои арабӣ ба вай имкон бахшида аст, то яке аз шомихтарин мақомҳоро дар миёни раҳбарони муҷоҳидони афғон ба даст оварад.⁶ Аз он ки устод Раббонӣ табиати ором, дили раҳим ва ҳасоили як мусулмони комилро дар сиришт дорад ва ин хислатҳоро бо нури илму имон ва ирфони исломӣ парвариш дода ва ба ҳадди камол расонида аст, бисёре аз уламои барҷастаи Шарқ изҳори ақида кардаанд, аммо ҷои шодмонист, ки ҷангсолори русӣ, ки бо оташи танку туп бо Раббонӣ ва муҷоҳидини ӯ ҳашт сол дар набарди рӯёру қарор дошта аст, боз ҳам дар фарҷом аз хислати ҳамидаи устод огоҳӣ ҳосил мекунад ва бузургвории ӯро тамҷид менамояд ва тан дар медиҳад ва менависад: Гурӯҳҳои таҳти фармони Раббонӣ нисбат ба соири гурӯҳҳои муҷоҳидин бо мардум бархурди мулоимтаре доранд, раъи рафтори ҳаводорони ӯ миёнаравӣ буда, аз хушунат ва бадрафторӣ бо ҳаммеҳанони хеш дурӣ гузида ва дар бархурд бо мардум дар заминаи муруоти ҷиддии қавонини исломӣ ситиза ба кор намегиранд.⁷

Фарҳанги классик ва Исломи маънавӣ

Ба гӯши баъзе аз шахсиятҳои ҷиҳодии Афғонистон, аз ҷумла оқои Гулбидини Ҳикматёр чунин нукоти одилона ва меҳрангез, ки ба унвони устод Раббонӣ гуфта ё навишта мешавад, аслан хушоянд нест ва ӯ ба қавли Мавлоно – «аз занни худ» ёри дӯсту душман аст. Натиҷагирӣ эшон аз ин суҳанон низ ба қадри зарфият ва ҷиммати худӣ ўст. Вай бо матраҳ намудани далоили пуч ҳизби Ҷамъияти Исломии Афғонистонро ба ҳамкорӣ бо Шӯравӣҳо мутаҳам мекунад ва тамоми набардҳои хунин ва оташи интиқомро, ки Раббонӣ ва Масъуд алайҳи мутачовизин доштанд, намебинад ва ё дидан намехоҳад. Ин ҳам дар ҳоле, ки дар як мусоҳибаи матбуотӣ хабарнигори рус А.

Сердюков аз дастпарварди мактаби Раббонӣ, фармондеҳи оламшумул Аҳмадшоҳи Масъуд чунин савол мекунад:

– Генералҳои рус, амсоли Громов ва Воротников алайҳи шумо саҳт ҷангиданд ва шумо ҳамчунин... Аммо яке аз анҳо: Оқои Воротников аҳд карда буд, ки дар сурати дастгир намудани Аҳмадшоҳи Масъуд ўро ба дор хоҳад овехт ва акнун, ки ҷанг ба поён расида аст, шумо нияти сулҳу оштии бо онҳоро доред ё хайр?

Посуи Аҳмадшоҳи Масъуд дар ҳамоҳангӣ бо устод Раббонӣ ин буд: Поёни ҳама гуна ҷанг, билохира сулҳ ва оштии аст, вале генерал Воротников ба асорати мо меафтад, осибе бар ӯ намерасид.⁸

Ҳамин тавр душманони Бурҳониддин Раббонӣ ба ҷуз ашхоси мармузе чун Ҳикматёр, ба адлу инсофи муслиҳонаи ӯ мардонавор тан медиҳанд ва иқрор мекунанд, ки устод дар ҳамон айёми ҷангу ҷиҳоди хунин, ки сарнавишти кишвар дар ҳатар буд ва дар рӯзҳое, ки раиси ҷумҳурии кишвар интиҳоб гардид, аз хушунату тундӣ ва интиқом дурӣ гузид, дар бархурд бо дӯстони душманнавоз ва душманони дӯстрӯй ва ҳатто сарбозони асирафтада урдуи ишғолгар, ҷӣ Покистонӣ ва ҷӣ русӣ дар заминаи муруоти ҷиддии қавонини исломӣ ситеза ба қор намегирифт. Нозирони хоричӣ, ки дар ҷанги биступанҷсолаи Афғонистон бо устод бархурд доштанд, низ шеф-таи ахлоқи исломии ваянд. Хусусан теъдоде аз рӯзноманигорон ва андешамандони фаронсавӣ ва олмонӣ, ки шоҳиди набардҳои хунин ва қаҳрамононаи мучоҳидин дар кӯҳу пуштаҳои Панҷшеру Ҳилманд ва Ҳироту Қандаҳор буданд ва филмҳои мустанад аз он лаҳзаҳо ва рӯзҳои доғ сохтаанд, назари неке ба Бурҳониддин Раббонӣ ва ёрони ўро доранд. Оливер Раво донишманди фаронсавӣ дар китобе таҳти унвони «Раванди машруиат дар Афғонистон» ҷо-ҷо аз вижагиҳои хуӣ ва ҳислати устод Раббонӣ ёдовар мешавад ва бо муҳаббати гарму ҷӯшон аз устод ситоишҳо ба амал меоварад: Бурҳониддин Раббонӣ дар маҳали тақотеи се ҷараёни фикрӣ қарор дорад, ки инҳо аз вижагиҳои Ҷамъияти Исломи Афғонистон аст: 1. Исломи маънавӣ (ирфонӣ). 2. Фарҳанги классик. 3. Ислом ё исломизми сиёсӣ... Андешаҳое, ки ин соҳибназари жарфандеш ба ин нукта аз фармудаи хеш меафзояд, чунин аст: Талқини як чунин тафаккуроте дар ҷаҳони ислом нодир аст.

***Профессор Раббонӣ ҳангоми мулоқот бо
донишманди тоҷики муқими Техрон Раҳими Қубодиёнӣ
ва муаллифи китоби ҳозир М.Шукурзода***

Таъкиди Оливер Раво бар масоиле чун дарҳам омехтани фарҳанги классик ва исломи ирфонӣ ва ё исломи маънавӣ бо дидгоҳҳои Чамъияти Исломии Афғонистон, ишораи оқилонаи ӯ дар бораи парварда ва оғанда будани Бурҳониддин Раббонӣ ва пайравонаш аз адабиёти ҷаҳоншмули дарию форсӣ аст, ки хостгоҳи ин адабиёт ва ғахвораи андешаҳои фалсафаи исломӣ ва мактаби аҳли тасаввуф зодгоҳи устод Раббонӣ ва ниёкони ӯ: Бадахшону Ҳирот ва Балху Бухоро аст. Адиби фаронсавӣ рӯи мавзӯи зикршуда, албатта ба таҳлил ва таҷзияи амиқ напардохта аст, аммо интиқоди ӯ аз сарони баъзе аз кишварҳои ҳамҷавор бо Афғонистон ва дар маҷмӯъ, ҷаҳони Ислом дар хусуси ин ки хирад ва истеъдоди Бурҳониддин Раббониро дар пайрезии як низоми исломии бисёр муносиб ва хушном, нодида гирифтанд, комилан дуруст ва ҳаққонӣ аст. Вай аз устод Раббонӣ ба унвони як инсони вораста ва раҳбари шоиста ёд мекунад ва изҳор медорад, ки ҳар гоҳ руҳдодҳои ахири Қобул ба вуқӯъ намерасад, Раббонӣ метавонист, ҷеҳраи тозае аз исломи мудернро ба намоиш гузорад ва ҷазбаҳои навине падид оварад.¹⁰

Муаллифи китоби «Афғонистон: Рӯхонӣ, Маркс ва Мучоҳид» А. Х. Могнус – Адн Набӣ Ralph H. Magnus and E den Naby* ба киёс ва таҳлили созмонҳои сиёсӣ Афғонистон мепардозад ва дар бахше аз китоби худ роҷеъ ба ду чехраи шохис ва маъруфи чиходи Афғонистон Бурҳониддин Раббонӣ ва Гулбидин Ҳикматёр дидгоҳҳои сиёсии худро матраҳ мекунад: «Шураҳои мухтот дар урдуи аслии исломгаро Гулбидин Ҳикматёр ва Бурҳониддин Раббонӣ ҳастанд – менависад ин муҳаққиқи аврупоӣ – бо решагирӣ аз ҳамон ҳаракат (муаллиф ҳаракати ҷудоихоҳӣ ва эҳсосоти қавмгарии Ҳикматёрро дар назар дорад – М.Ш.) ин ду дар даҳаи 1970 аз ҳам ҷудо шуданд ва таи давраи чиход ба тадриҷ табиал ба душманони кинаҷӯй шуданд... Аз ин ду, Раббонӣ дидгоҳи васеътаре роҷеъ ба як давлати исломӣ барои Афғонистон ва ҷойгоҳи як Афғонистони исломӣ дар минтақаро дорад». Ин аст нуқтаи назари донишмандони Аврупо, ки бидуни тардид, дидгоҳи васеъ ва ҷашмандози воқеъбинонаро нисбат ба масоили сиёсии минтақа ва ҷаҳондоранд ва ҷои таассуф аст, ки давлатмандони кишварҳои исломӣ ҷунин муҳсаноти устод Раббонӣ ва давлати ӯро маҷоли дарк ва фаҳм надоштанд ва ё бодарназардошти мановфеи сиёсӣ ва иқтисодии кишварҳояшон ва ё бими аз байн рафтани ин мановеъ, на ин ки аз ӯ ҳимоят карданд, балки латмаи ноҷо ба пайкари Давлати Мучоҳидин заданд, дар миёни мучоҳидин ихтилоф эҷод намуданд, заминаи ҳамлаи Толибон ба Афғонистон ва баъд аз он ҳуҷуми Амрико ва ҳамдастонаш ба ин кишварро онҳо бо ду дасти адаб омода сохтанд ва исломро дар мисоли сиёсати ҷоҳилонаи давлати чандрӯзаи Толибон гирифтори ришханд ва тифнаи душманони ин дини ростин намуданд. Ҳамсояи қудратманди Афғонистон – Ҷумҳурии Исломии Покистон бузургтарин зарбаро ба пояи давлати устод Раббонӣ зад ва давлатмандони вақти Покистон раиси ҷумҳурии Афғонистон Бурҳониддин Раббониро бидуни ҳеҷ далоили мӯътабар мутаҳам ба қудратталабӣ

* Ин асар соли 1380 ҳиҷрии хуришедӣ дар Техрон аз сӯи Қосим Маликӣ тарҷума ва дар ҷопхонаи дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ Ҷумҳурии Исломии Эрон ба нашр расида аст. Мутаассифона, мутарҷим ва ношир дар бораи муаллифи китоб ва аз ҷӣ забоне баргардон шудани он иттилоъ надидаанд. Аксари осори муаллифони хорҷӣ ва ба вижа зиндагиномаи муаллиф дар тарҷумаҳои форсӣ, ҳатто ба тариқи фишурда муаррифӣ наменаванд. Мо мутаассифона нусхаи асли китоби зикришуда ва огоҳиҷроеро дар бораи нигорандаи он дар даст надишем. М.Ш.

намуданд. Мутаассифона, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Ислонии Эрон низ дар қиблаи Давлати Муҷоҳидин ва тавонмандии устод Раббонӣ дар идора, таҳким ва густариши ормонҳо ва ахлоқи ин давлат дучори иштибоҳ буд, ки мо ин мавзӯро бар мабнӯи осори андешамандони тироии аввали Эрон мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Бозтоби чехраи муҷоҳидин дар сафаҳои «Тус» ва «Ваҳвуман»

Дар таърихи 3 шаҳревари 1377 яке аз рӯзнамаҳои мӯтабарт Эрон «Тус» бо имзои сардбир, бо оҳанг тунд ва зананда ба ҳамаи раҳбарони ҷаҳаи муттаҳид,* аз ҷумла устод Раббонӣ ҳамлавар шуд. Ин матлаб «Афғонистон: Нигоҳе аз дарун» унвон дошт ва ҳақи аз «заъфи раҳбарони ҷаҳа» дар муқобили Толибон буд, ки навиштаи мазбур аз нигоҳи муҳтаво ва мантиқ суст, вале баҳсбарангез аст. Посуҳи андешаманди тироии аввал, устои донишгоҳи Техрон доктор Парвиз Варҷованд ба мақолаи зикршударо моҳномаи «Ваҳвуман» (шумора ҳафдаҳум, даймоҳи 1377) ба нашр расонд. (Бинобар ишораи ин маҷалла нашрияи Тус аз ҷониби ин посуҳ худдорӣ варзид.) Устод Варҷованд таъкиди рӯзнамаи Тус ва ҷамъе дигарро рӯи мавзӯи «канор омадан бо толибон» мавриди наққошӣ қарор додааст. Ў ба ҳаводорони ошӯи бо Толибон ҷунин ҳушдор медиҳад: Ба эътибори ҳаҷ таҳлил наметавон ва набояд дар мавқеиати феълӣ ва аз мавзеи заъфи мутлақ дасти дӯстӣ ба сӯи Толибон дароз кард... То Толибон зарбаи маҳкаме наққуранд ва мавқеиати ҷаҳаи шимол ба таври нисбӣ тақвият ва тасбит нашавад, барқарории ҳар гуна робита ва тағйири сиёсӣ дар бораи Толибон аз сӯи Эрон ҷуз таслими бидуни шарт шударо дар баробар яккатозиҳои Покистон ҳаҷ самаре дар пай нахоҳад дошт.¹²

Муаллиф дар идомаи матлаб меафзояд: Дар ҷунин шароите оё дуруст аст, ки аз Раббонӣ ва Шоҳ Масъуд* ба унвони ҳамақида бо Ҳикматеру Абдулмалик ёд шавад?! Бо ин равиш ҷӣ ҷизеро ба даст меоварем? Пурсишҳои доктор Варҷованд саҳт дарднок ва

* Ҷаҳаи муттаҳиди шимолӣ Афғонистон, ки алайҳи Толибон созмон дода шуда буд.

* Дар матбуоти Эрон ва бархе аз китобҳо, ки дар Техрон ҷоп мешаванд, номи Аҳмадиҳои Масъудро Шоҳ Масъуд зикр мекунанд, ки шояд аз камиттилоии онҳост.

кӯбандаанд ва эшон на танҳо сардбири рӯзномаи Тус, балки давлатмардони вақти Ҷумҳурии Исломии Эронро ба посух додан ба пурсишҳои талх ва пурдард даъват мекунад: Оё шумо тавонистаед чун Покистон гурӯҳ ва чараёни мустакилро дар ин сӯ сомондӣ кунед? Доктор Варчованд бо дилсӯзии одилона ва мантиқӣ ба ҳимояи раҳбарони шинохтаи ҷабҳаи муттаҳид бархоста, на танҳо дидгоҳҳои шахсии хеш, балки хостаҳои ҷомеаи фарҳангии кишварашро рӯи мавзӯи мавриди баҳс матраҳ месозад. Ин ҷумалоти эшон, ки бисёр тунд мебошанд, имкон дошт барои ӯ дар он рӯзҳо дардисарсоз воқеъ шаванд. Варчованд менависад: Аз ёд набаред, ки Шох Масъуд ба эътибори нақши фармондеҳиаш дар даврони набарди Шӯравӣ аз эътибори васеъ бархурдор аст ва ҳанӯз дар байни дигар аз раҳбарони ҷабҳаи шимол як сару гардан болотар аст ва барои тоҷикон чехрае ба шумор меравад, ки ба ӯ дил бастаанд ва бархе аз паштузабонони миллӣ низ бо ӯ ҳамдिलӣ дорад.¹³

Дар ҳар ҷумлае аз устод Варчованд сустниҳод ва ғайримунсифона будани навиштаи нашрияти Тус исбот мешавад ва баҳои ӯ дар бораи мақоми ҷаҳонии раҳбари Давлати Исломии Афғонистон устод Раббониро маҷалла Ваҳуман бо титрҳои бузург ва нишонрас ин тавр навишта аст: Профессор Раббонӣ аз назари шахсияти фардӣ тавониста аст аз худ эътибор ва тавоноие дар сатҳи байналмилалӣ ва раҳбарони шимол нишон диҳад. Рӯзномаи Тус тавонмандии устодро дар умури раҳбарӣ ба ҷабҳаи шимол камранг нишон медиҳад ва ноҳақгӯии нигорандаи мақола мӯҷиби нороҳатии қалбии доктор Варчованд аст. Ӯ бо шинохти дақиқе, ки аз таҳаввулоти сиёсии ҷаҳон ва минтақа ва дониши васеи сиёсӣ, ки аз рӯйдодҳои 25 соли ахири Афғонистон дорад ва афзун бар он, сафарҳо ва диду боздидҳо ва пажӯҳишҳои илмӣ, ки дар Афғонистон ва Осиёи Миёна ба амал овард, метавонад ҳаводиси дирӯз ва имрӯзи ин хита аз қаламрави хоки ориёӣ ва истеъдоду фитрати афроди саршиноси онро бо диди олимона ва ҳақонияти тамои арзёбӣ намояд. Донишманди номбурда дар нома ба сардабири Тус ва дар идомаи ҳамин матлаб тарҳҳои маҳкам роҷеъ ба бозсозии ҷабҳаи муттаҳиди шимол ва бақои муқовимати он ироа намуда, ба мухотабони худ ҳушдор медиҳад: Шак накумед, ки Раббонӣ ва Масъуд дар ин ҷабҳа муҳимтарин нақшро хоҳанд дошт.¹⁴

Мо дар баҳши дигаре аз ин китоб аз тавачҷӯҳи вижа ва ҳолисонаи он даста афғоншносони эронӣ, ки намунаи олии онҳо доктор Чингизи Паҳлавон, устодон Парвизи Варчованд, Носири Такмили

Ҳумоюн ва рӯзномнгогу филмбардорони шаҳир Муҳсини Махмалбоф ва Ҳусайни Чаъфариён будаанд, ба таври муфассале ба пой сӯҳбат хоҳем нишаст. Чунон ки мушоҳида намудем, устод Раббонӣ аз дидгоҳи доктор Парвиз Варчованд як шахсияти байналмиллалӣ ва дар миёни аксари афгонҳо соҳиби эътибори баланд аст. Ростӣ, мо агар иқтибосҳо аз силсилаи сӯҳбатҳои доктор Варчовандро, ки аз бахши дари садои Хуросон, радиоҳои бегона: BBC, Радиои байналмиллалӣ Фаронса, Аврупои озод ва Садои Амрико, ки дар солҳои ҷанг бо Шӯравӣ ва Толибон ироа гардид, рӯи коғаз биёварем, достони ошиқонае дар мавриди Афғонистон хоҳад шуд. Муҳим он аст, ки доктор Варчованд дар арзёбӣ ба масоили печида ва мушкилфаҳми Афғонистон ба майдони баҳсу таҳлили ин мавзӯъ диловарона ворид шуд, иттиқо ба ақли солм намуд ва дар таърихи равобити сиёсии ду кишвари бародар ва ҳамсоя устод Варчованд хушном боқӣ монд.

Доктор Чингизи Паҳлавон низ дар заминаи шинохти Афғонистон, пажӯҳиши масоили сиёсӣ ва иҷтимоию фарҳангии ин кишвар ҷидасттар аз тамоми афгоншиносони ҷаҳон аст. Ӯ ҳатто дар душвортарин рӯзҳои ҷанги мучоҳидин ва Толибон ҷон рӯи каф ниҳода, ба Кобул, Парвон, Панҷшер ва Ҳироту Кундуз сафар кард.* Паҳлавон солҳои зиёде устои улуми сиёсӣ дар доншгоҳҳои Техрон, Лондон ва дигаре аз шаҳрҳои Аврупо буд ва дидгоҳҳои бисёр жарф ва дониши густурдае дар заминаи сиёсат ва улуми адабӣ ва оламшиносӣ дорад. Банда шоҳиди дидор ва сӯҳбатҳои ӯ бо қишрҳои мухталифи ҷомеаи Афғонистон ва намоёндогони ақвоми гуногун: амсоли паштун, тоҷик, ҳазора ва балучу туркман будам. Онҳо Паҳлавонро бо муҳаббати фарзандӣ дар оғӯш мекашиданд, мебӯсиданд ва донаи ашқашонро бо нуги остин пок карда мегуфтанд:

– Устод Паҳлавон, ҳеҷ фарде дардҳои кишвари моро ва захмҳои дили моро дар ҳадди ҷаноби олии нафаҳмида аст ва дар арсаи байналмиллалӣ матраҳ накарда аст!

* Соҳиби ин қаламро саодати ошнӣ бо ин ду тан аз андешамандони тавонои Эронӣ дар солҳои ҳиҷрат ба Эрон (1992- 2004 м) насиб гардид ва рӯи мавзӯ ва масоили ҷанги Афғонистон ва ҷанги дохилии Тоҷикистон (1993 – 1997 м) бо он азизон дидор ва гуфтугӯҳои зиёде доштам, бо устод Паҳлавон тобистони 1994 ба Афғонистон сафар кардам, ки эшон аз ин ҳамсафарӣ дар китоби маъруфи худ «Афғонистон: Асри мучоҳидин ва баромади Толибон» (Техрон 1378 ҳ.х) нуқоти ҷолиб ва мондагоре доранд.

Вокеан банда ҳам муассиртарин мақолаҳо дар бораи таърихи ҷиҳоди Афғонистон ва раҳбари ин силахшӯрони муқаддас¹⁵ Бурҳониддин Раббонӣ ва фармондеҳи шоистаи ҷиҳод Аҳмадшоҳи Масъудро дар таълифоти Паҳлавон, ба вижа китоби «Асри муҷоҳидин»-и ӯ хондаам. Доктор Паҳлавон дар муқаддимаи ин асар, ки дар Эрон ду бор таҷдиди ҷоп шуд, ишора ба он дорад, ки тамоми мутолиот ва мушоҳидоти ӯ дар робита ба Афғонистон бидуни кӯмак аз шахсе ё ниҳоде ё созмоне анҷом шуда аст. «Алоқаи ман ба Афғонистон, менависад дар оғози ин китоби мондагор ва таърихӣ, вачҳи отифӣ дорад ва бидуни ҷашмдошт сару сомон гирифта аст».¹⁶

Адиби барӯманд ба аҳмияти Афғонистон ва ҳавзаи тамаддуни ориёӣ ва бақои забони аслии ин сарзамин: забон дариӣ форсӣ, ки ҳамвора мавриди ҳучум ва турктозӣ қарор гирифта аст, таваҷҷӯҳ мекунад ва талош меварзад, дар ин замина мунсифона қалам занад ва аҳмияти ин ҳавзаро натавона ба ҳамсоияти беалоқа ба ин мавзӯи муҳим, балки то ба арсаи байналмиллалӣ бикашонад. Устод Паҳлавон ба қавли худӣ ӯ хоксорино канора гузошта дар пешгуфтори китобаш иддао карда аст, ки ҳеҷ эронӣ ба андозаи ӯ дар давраи охир (солҳои мубориза алайҳи таҷовузи толибон – М.Ш.) худро даргири масоили Афғонистон накарда аст. Ба ин нукта аз навиштаи Чингизи Паҳлавон таваҷҷӯҳ фармод: агар сиёсати хориҷии Эронро дар мавориде мавриди интиқод қарор медиҳем, аз сари дилсузӣ аст, на хусумат: Сиёсати хориҷии Эрон дар ин солҳо дар Афғонистон курмол-курмол ва бар асоси озмун ва хато дунбол мешуд на бо иттиқо ба нигаришҳои тамаддуни¹⁷. Аммо дидгоҳи доктор Чингизи Паҳлавон дар робита ба шахсияти Бурҳониддин Раббонӣ ва давлати муҷоҳидин, ки устод ҷӣ дар Кобул ва ҷӣ хориҷ аз он ҳудудан 5 сол дар раъси он буд, бо назароти аксари андешамандони тирози аввал, ба вижа соҳибқаламони аврупоӣ хеле шабеҳанд. Албатта баррасӣ, ҳарорати суҳан ва ҳақонияту утуфат дар таълифоти Паҳлавон беш аз дигарон буда, хонандаро водор ба андеша ва таҳлилҳо рӯи мавзӯи мавриди назар менамояд ва суҳани ӯ аз он ҷиҳат беш аз дигарон кӯбанда ва буранда аст, ки борҳо ва борҳо аз наздик шоҳиди ҳодисаҳои Афғонистон буда аст ва тахминан ба ҳама раҳбарони олирутбаи ҷиҳод, қумандонҳои машҳури он на танҳо дар ҷаласаҳои расмӣ, балки дар саҳнаҳои ҷанг мулоқот карда ва ҳафтаҳо ва моҳҳо дар оғӯши кӯҳҳо меҳмонашон буда аст.

Давлати Раббонӣ ё Давлати Мучоҳидин?

Баҳши муҳиме аз китоби доктор Паҳлавонро мавзӯи ба сари қудрат омадани мучоҳидин ва давлати онон бо сарвари устод Раббонӣ дар бар гирифта аст. Дар он айём бархе аз нависандагон ва расонаҳои хабарӣ ҳукуматеро, ки дар соли 1992-и мелодӣ пас аз ғурупошии режими Начибуллоҳ сари қор омад, ба унвони «Давлати Раббонӣ» ном мебарданд ва ин рӯйдодро, ки пас аз гузашти ҳудудан се қарн бори нахуст намояндаи қавми ғайри паштун, яъне тоҷик дар Қобул сари қор омад тақрор мекарданд ва тақрори дубораи ин нуқта ба ақидаи банда чандон ҳолисона набуд.

Дар таърихи 24 апрели 1992 дар Пишовар мувофиқатномае миёни раҳбарони аҳзоби муқими он шаҳр ба имзо расид ва қорчӯбе барои эҷоди як давлати муқтадир фароҳам омад ва қабл аз устод Раббонӣ бар асоси ҳамин тавофуқнома Сибғатуллоҳи Мучаддадӣ ба муддати ду моҳ ӯҳдадори раёсати давлати муваққат гардид ва Бурҳониддин Раббонӣ аввал ба муддати чаҳор моҳ ва баъд аз он ба муддати ҳафта моҳ зимомии қудратро дар даст дошт. Пас аз он Шӯрои аҳли ҳаллу ақд дар Қобул баргузор шуд ва ҳукумати устод Раббониро ба муддати ду сол тамдид намуд. Нигорандаи китоби «Афғонистон: Асри мучоҳидин ва баромади Толибон» бо дарназардошти таърихчаи мазкур навишта аст, ки ба назари ман беҳтарин унвон барои муаррифии ин давра «Давлати мучоҳидин» аст¹⁸.

Банда дар робита ба ҳушномӣҳо ва ноқомӣҳои Давлати Мучоҳидин бо сарвари давлат устод Бурҳониддин Раббонӣ ва теъдоди зиёде аз сиёсатмадорон ва муҳаққиқони хориҷӣ ва Афғонистонӣ сӯҳбатҳо доштам, вале дидгоҳи доктор Паҳлавонро дар навбати аввал ба тариқи фишурда бояд аз назар гузаронид, ки назари ӯ муҳимтар аз таҳлилҳо ва баррасиҳои дигарон аст. Паҳлавон бо даилоили маҳкам ба чанд вижагии Давлати Мучоҳидин ва раҳбари он таъкид мекунад:

1. Сохтори қудрат дар Афғонистон то 1992 м. ҳамвора муттақӣ ба як қавм буда аст ва... Асоси он навъе бартариӣ қавмӣ аст нисбат ба ақвоми дигар.

2. Афғонистон, ки таркиби рангоранге аз ин ақвом дорад, ҳамвора аз ин сарвариӣ яқсӯя ранҷ бурда ва ҳусронҳои бисёр бар худ ҳамвор сохта аст.

3. Ҳукумати салтанатӣ бар пояи якқавмӣ бунёд гардида буд ва бо

васвасаи бегонгон андешаи шовинистии паштунизмо ба амал оварад. Муаррихони паштунист кӯшидаанд аз роҳи таърихсозӣ... таърихи муштараки минтақаи тамаддуниро ба номи таърихи қавми паштун ё таърихи Афғонистон ҷо бизананд... Ва паштунизм ба худ ҳақ медиҳад, ки ҳамвора аз нерӯҳои бегона мадад бигирад, аммо агар вобастагони ақвоми дигар бихоҳанд, ба ҳамин наҳв амал кунанд, ононро бегонапараст ва хоин мешуморад.

4. Аз ин рӯ Давлати Мучоҳидин чизе буд номатлуб аз назари гурӯҳҳои натионалист ва мебоист ба ҳар василаи мумкин сарнагун шавад.

5. Давлати мучоҳидин, ки дар ҳамон соли 1992 дар шаҳри Пишова барпо гардид, ҳислати эътилофӣ дошт ва натионализми қавмиро шикаст.

6. Барои нахустин бор дар таърихи Афғонистон ақвом ва гурӯҳҳои динӣ ба эътибори таалуқи қавмӣ ва динии худ ба узвияти Давлати Мучоҳидин даромаданд ва аз ин рӯ бо ҷуръат метавон гуфт, ки Ҷамъияти Исломи ба роҳбарии устод Раббонӣ нахустин ташкилоти саросари милли дар Афғонистон ба шумор меояд.

7. Ба шиъиён имкон дод, ки дар майдони густурдаи таърихӣ нақш дошта бошанд.

8. Шахсиятҳои воломақоме чун устод Сайёф ва Акбарӣ (ҳамчун намоёнҳои қавми паштун) дар Давлати Мучоҳидин саҳми босазо доштанд.

Устод Паҳлавон чандин ҷазираи дигар аз вижаҳои давлати мучоҳидинро дар муқаддимаи китоб ва фаслҳои дигари он оварда, аммо заъфу қосиҳои онро низ баён дошта аст: Бо ин ҳол гарчи Давлати Мучоҳидин ҳислати мардумӣ дошт, аммо ба сабаби парокандагии фаровон дар асри ҷаҳод натавониста буд бо баҳрагирӣ аз як барномаи сиёсии муштарақ қудрати ҳудро ташаккул диҳад... Гурӯҳҳои сунӣ дар ҷиҳод бо ҳам ба сар мебаранд, гурӯҳҳои шиъӣ низ ҷоқиди ваҳдати назар буданд.¹⁹

Паҳлавон дар ҳамин бахш аз китоби худ, чун ақсари қоршиносони масоили Афғонистон Гулбидин Ҳикматёрро, ки устод Раббонӣ пости нахуствазири кишварро ба ӯ воғузур қарда буд, мӯҷиби мутазазил гардидани пояҳои Давлати Мучоҳидин медонад ва дар ин рисола чандин авроқи мустанад, шохиди ҷурму ҷиноъти нағгини ӯст. Аз ҷумла зикр шудааст, ки дар моҳи январӣ 1994 Ҳикматёр бо кӯмаки Дӯстум ва бархурдорӣ аз ҳимояти Покистон қудатое алайҳи давлати Раббонӣ тартиб дод, ки ба шикаст анҷомид...

Банда низ бо устод Раббонӣ рӯи масоили мушкилоте, ки ҳукумати Покистон барои Давлати Мучоҳидин эҷод намуд, сӯҳбатҳое доштам ва ҳатто ишора бар кӯмакҳои башардӯстона, ёрии низомӣ ва иқтисодии он кишвар дар даврони ҷиҳод алайҳи шӯрвиҳо намудам, ки устод бо лабханд ва як навъ хушҳолӣ аз он айёми доғу фаромӯшношуданӣ ёдовар шуданд. Ба андешаи устод, ҳар кишваре, ки дар рӯзҳои муборизаи Афғонистон алайҳи Артиши Сурх ба ин миллат дастӣ ёрӣ дароз кард, ҳадафш он буд, ки аз шарри Шӯрвиҳо осибе бар кишвараш нарасад ва агар Шӯравӣ дар Афғонистон пирӯз мегашт, домани ҷанг ҳатман ба Покистон ва дигар кишварҳои ҳамсоя кашонда мешуд, ҳатто мановфеи Амрико, Арабистони Саудӣ ва Эрон аз густариш ва пирӯзии коммунизм дар ҳатар буд ва миллати Афғонистон, ҳарчанд шукргузор аз Худо ва сипосгузор аз кӯмакҳои кишварҳои зикршуда буда аст, пас аз пирӯзӣ бар режими коммунистии Кобул ҳозир набуд худро дастнишондаи Покистон ё режими дигаре бидонад.

Аз ин рӯ ҳукумати Раббонӣ ба тамоми мушкилот тан дод, мушакборонҳои пай дар пайи Кобул аз сӯи Ҳикматёр, Дӯстум ва Ма-зорино таҳаммул кард, вале зеро бори «хоҷагон»-и онҳо нарафт. Арабистони Саудӣ, Покистон ва Амрико маҳз аз ҳамин сабаб дар пайи барандохтани ҳукумати мучоҳидин афтоданд. Нахуствазири вақти Покистон хонум Беназир Бӯхто дар авоили 1995 ҳукумати Раббониро мавриди интиқод қарор дод ва онро ғайриқонунӣ хонд. Ёдовариҳои он рӯзҳо ва ин нукте, ки мо матраҳ намудем, устодро ба андеша водошт ва бо оромиши хотир ва лаҳни бисёр мулоим фармуданд:

« – Албатта, дар нахустин рӯзҳои пирӯзӣ ва ғатҳи Кобул мо эҳсоси поку неке дар нисбати давлати ҳамсоя – Покистон доштем. Зеро бар ин ақида будем ва ҳастем, ки агар Покистон дар даврони ҷиҳод аз муҳочирини мо пазирай намекард ва кӯмакҳояш ба мучоҳидин намерасид ва аз фаъолиятҳои ҷиҳодии мо ҳимоят намекард, яқинан мушкил буд, ки дар муқобили таҳҷуми шӯравӣҳо қорҳои бузург анҷом диҳем. Пуштибонӣ ва ҳимояти Покистон мӯҷиби он шуд, ки мо битавонем барномаҳои худро бо муваффақият пеш бибарем. Покистон кишвари исломӣ, ҳамсоя ва дар айни ҳол дӯсти мост, лизо мо алоқа доштем, равобитамон бисёр дӯстона ва бар мабнои ҳусни ҳамҷаворӣ бошад. Бар ин азму ният тамоми саъю талоши худро ба харҷ додем. Дар ҳар сурат он чи ки

марбут ба мо буд, тамоюл ва дӯстии наздик бо Исломобод буд. Инро ба тамоми фармондеҳон ва дӯстонамон ҳамеша илқо намудем, аммо аз он ҷониб чунин самимияте эҳсос нашуд ва ин дилсардиҳо чӣ самарае ба бор оварад, ба ҳамагон мушаххас аст имрӯз».²⁰

Посухи устод Раббонӣ, ки навори забти он дар бойгонии нигорандаи ин сутур маҳфуз аст, ҳамин тавр, бисёр малеҳ ва муаддабона буд, дар ҳоле ки бузургтарин хиёнат ҷиҳати барандозии Давлати Мучоҳидин дар кишвари Покистон дар даврони хонум Беназир Бухто ва Парвиз Мушарраф эҷод шуд. Ин хиёнат ва ҷиноёти нангинро оқои Раҳматуллоҳи Бежанпур — раиси Иттиҳодияи рӯзноманигорони Афғонистон барои хонандагони моҳномаи озодаи «Вухуман» чунин тавзеҳ дода аст: Покистон на миллати мушаххасе дорад ва на таъриху фарҳанги мушаххас, сарзамини муҳоҷират ва қочоқ аст. Дар ин кишвар ҳеҷ чиз тақаддус надорад ва усули ахлокии он бар мабной муомила ва гузора аст, на муҳосиба ва идора.

Дар Покистон ҳеҷ амале мамнуъ нест ва ҳеҷ масъалае номумкин... Мардуми Афғонистон бо он ҳама собиқа ва фарҳанги дурашон, дар даврони ишғоли Русия, ногузир аз паноҳгирӣ ба чунин кишвар ва чунин мардуме шуданд. Дар тули чаҳордаҳ соли набард бо русҳо дастгоҳҳои истихбороти Покистон бо тарфандҳои бисёре бар мучоҳидин ва муҳоҷирин нуфуз кард. Покистон таҳти номи хидмат ба мардуми Афғонистон, бузургтарин хиёнатҳоро бар миллати бузурги мо раво дошт.²¹

Ҳамин тавр, дар идомаи мақола тундтарин ибора ва ҷумлаҳо ба қор гирифта мешавад ва Покистон ва Толибон, ки парвардаи мактаби ҳамин «кишвари исломӣ ва ҳамсоя ба Афғонистон» будаанд, мутаҷовизтар аз англис ва Шӯравӣ муаррифӣ мешаванд. Банда дар гуфтугӯ бо устод Раббонӣ кӯшиш кардаам, ки ба мавзӯоти дарднок ва ҷароҳатҳои кӯҳнаи Афғонистон камтар даст занам, то ки решҳои тозае бар ҷароҳати кӯҳнаи ӯ зам нагардад, вале устодро мисли Ҳиндукуш устувор ва рафиъ ва ҷаҳони маънавии ӯро баландтар аз он дидам. Тамоми зиндагии Бурҳониддин Раббонӣ дар оташи мубориза сипарӣ шуда ва ӯ дар ин набард мисли фулод обдида гардид. Чун аз ибтидо таваккал бар Худо дошт ва боз ҳам наздиктар бо Худо шуд. Ин аст, ки аъмоли номардтарин рақиби сиёсӣ ва юриши чингизии Шӯравӣ ва Толибони Покистониро чун хучуми мағас бар ёли шер талаққӣ мекунад. Банда эҳсос намудам ва ошкоро дидам, ки устод ба пурсӯзтарин саволотам, ором-ором ва бо табассум по-

сух медихад, дигар дар ҳама масоили Афғонистон ва ғочаҳо, ки бар вай гузашт, далерона ба гуфтугӯи худ идома додам. Ҳамин тавр, мо сафҳои дигареро аз таърихи муборизаи Давлати Мучоҳидин ва муқовимати он бар зидди дӯстони душманнамо ва душманони пинҳон дар никоби дӯст боз кардем. Гуфтугӯ рӯи ҳодисаи таҳриби сафорати Покистон дар соли 1995 ва тазоҳуроти мардуми Кобул алайҳи сиёсати режими Покистон сурат гирифт, ки қаблан ба ин масъала ишора карда будем. Мутаассифона, таҳриби сафорати Покистон аз сӯи мардуми башӯромадаи Кобул баҳонаи тозае ба дасти мақомоти амниятӣ ва режими Исломобод дод, то иттиҳому сиёсати зидди давлати Раббониро ҳар чӣ бештар ташдид бахшанд ва ин ҳодисаро дар арсаи байналмиллалӣ бузург ва гунда кунанд ва игроқомиз ба чилва дароваранд.

Толибон оё покистонианд?

Шояд дар таърихи пур аз фарозу нишеби Афғонистон пайдоиши падидае ба номи Толибон ва зуҳури онҳо дар саҳнаи сиёсату ҷанг аз сиёҳтарин ҳаводиси рӯзгор дар ин кишвар маҳсуб шавад. Онҳо аз тундари ҳодисот мисли қорҷ ҷӯшида баромаданд ва дар коми мардуми ҳаста аз ҷанг лавзина ниҳоданд ва дере нагузашта маълум шуд, ки ин лавзина саҳт заҳроме аз аст.* Аммо офарин бар маҳорати шайтони саҳнасос ва коргардони ҷунин мазҳакаи хандаҳез ва ашқовар бояд гуфт, ки барои дар оинаи қач чилва додани ҷеҳраи дини мубини Илом беҳтарин ҳунарпешаҳоро парваронид ва рӯи кор оварад ва бозӣ доранд. Эшонро худ сохт ва худ сӯхт, ин ҳам баъд аз он ки мариз ва ғартут шуданд.

Қабл аз он ки афсонаи сеҳрангеzi зуҳури Толибон дар майдони ҷанг бо давлати навпои мучоҳидинро ба мусоҳиби арҷманди худ устод Раббонӣ дар миён гузорам, дар фикр фуру рафтам ва ба худ андешидам: Охир, зоҳиру ботини ин гурӯҳаки хом ва ҳомиёни онҳоро акнун, кӣ намедонад? Мучаддадан рӯй овардан ба таърихи ниҳоят ғачиё ва дилхароши ҳамлаи онҳо ба Афғонистон ба ҷуз дилсард шудан ва бар ҳадар рафтани вақт, дигар чӣ самаре ба бор

* Ишора ба рубоие аз ҳақим Умари Ҳаём, ки ду мисраъ аз он ҷунин аст:

Дар коми ту ғар замона лавзина ниҳод,

Зинҳор фуру мабар, ки заҳроме аз аст.

меоварад?

Юриши муғулонаи Толибон (бо номи донишомӯзони макотиби динии Покистон, ки гӯё фарзандони шаҳидон ва муҳочирону муҷоҳидони Афғонистонии муқими Покистон будаанд, он ҳам бо мудернтарин аслҳои ҷангӣ ба шумули танку ҳавопаймоҳои бамбафкан ва қирқунанда!) дар ибтидо саховат ва муҳаббати ҳотамона ва дар фарҷом қатлу қуштори бераҳмона ва таассуби ҷоҳилона ва тафаккури қуруни вустоии онон дар тамоми расонаҳои хабарии ҷаҳон ба сари забонҳо афтод. Толибон дар сентябри соли 1996 ба таври ногаҳонӣ алам баланд карданд ва ворида ҷанг шуданд, албатта набояд ҳақиқатро инкор кард: Онҳо дар оғози «ташрифашон» ба ҳоки Афғонистон бисёре аз манотикро бидуни ҷанг, яъне бо долларҳои бодовардаи хоҷагонашон ба тасарруф дароварданд ва суръати ҳамалоту ҳаракоти сареи муллобачаҳои меҳрубон, вале танксавор аз Қандаҳор ба самти дигаре аз шаҳрҳои бузурги Афғонистон ҳамаро дар минтақа ва ҷаҳон шигифтзада кард, ҳатто сарони баъзе аз ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ва Русияро аз ин таҳаррук, ба қавли мо, тоҷикон, кайк дар эзор афтод.*

Ҳирот яке аз бузургтарин шаҳрҳои Афғонистон пас аз Қандаҳор ба ишғоли Толибон даромад ва ин буд, ки чеҳраи хашан ва пуркибру шовинистии онҳо дар ин шаҳру вилояти комилан тоҷикнишин аз ниқоб берун омад. Онҳо даст ба иқдоми вопаcсароёна ва эҷоди маҳдудиятҳо заданд ва худро дар ин шаҳр, ки маркази тамаддуни ориёӣ ва хостгоҳи фарҳанги исломӣ ва забони дарӣ аст, бегона эҳсос карданд. Дуруст аст, ки султаи Толибон дар Қандаҳор зуд таҷҷалӣ ёфт, «амиралмўминин» Мулло Умар он ҷо тақя бар маснади қудрат зад (дар ҳоле, ки ҳеҷ кас ба зоҳир ўро намедид), ки ба фармуди доктор Паҳлавон, ин як амри иттифоқӣ нест ва таъкид бар хислати қавмии исломи Толибон аст: яъне мардуми Афғонистон бар онанд, ки тоҷикон, ўзбакҳо ва ҳазораҳо ва соири ақвом, ҳатто кодир нестанд исломе дуруст ба онон ба арса бароранд, фақат паштунон метавонанд ҳама чиз ба мардуми Афғонистон бидиҳанд ва Қандаҳор намоди султаи паштун дар Афғонистон аст.²¹

Дар 5 меҳрмоҳи 1375 хуршедӣ (27 сентябри 1996) пойтахти Афғонистон шаҳри Кобул суқут кард ва ҳар пирўзӣ дар шаҳрҳо ва

* Кайк дар эзор афтодан – саҳт ошӯфта ва нигарон будан.

устонҳои кишвар, пардае тоза аз рӯи Толибон бармедошт ва симои зишт ва манфурашон бозтар мешуд; қабл аз ҳама раиси ҷумҳури пешин Начибуллоҳро ба дор овехтанд, ки ӯ дар мақари Созмони Миллал паноҳанда буд ва ҳукумати устод Раббонӣ дар тули панҷ соли ҳузури худ дар Кобул коре ба Начибуллоҳ ва хонаводааш надошт. Толибон афзун бар қатлу куштори мардум ба масъалаи дарозу кӯтоҳии риш, либоси миллӣ ва аврупой, манъи тамошои телвизион дарафтоданд, хусусан маҳдудиятҳои зиёде барои бонувон эҷод карданд. Коргузориҳои расмӣ аз дарӣ ба пашту гузашт ва дар масоҷиди шаҳри Кобул ироаи дуо ва тфсиру шарҳи ояҳои қурониро, ки ҳама умр ба дарӣ буда аст, ба пашту қорӣ намуданд ва «ҳомӣёни ислом» фаромӯш карданд, ки эҷоди тафриқа ва анғезаи шовинистӣ дар ислом ҳаром аст. Онҳо ба ин васила нишон доданд, ки пойбанд ба ҳеч як қавонини байналмиллалӣ нестанд! Меъёрҳои адл, инсоф, инсоният ва исломият барояшон вучуд надорад ва ба дастуроти ҳуқуқи башар пойбанд нахоҳанд буд.

Матбуоти баъзе аз кишварҳо Толибонро мавҷудоти одамнамо номиданд, сиёсати замини сухта* ки дар шимоли Афғонистон эҷод карданд ва таҳриби ҳама гуна ёдгориҳои таърихӣ ва бостонӣ дар Бомиён ва Ғазний ва дигар амалкарди ношоистаи онҳо дар оинаи симои бисёре аз мамолики ҷаҳон ба ҷилва даромад, мардум тасовири аҷсоди ба дор кашида ва овозаи дасту сар буриданҳоро дидаву шунида бухтзада шуданд ва ҳатто ҳомӣёни ин даста аз ҷинояткоронро араки ҳиҷолат бар ҷабин нишаст. Хонум Беназир Бхутто дар ниҳояти қор, дар як ҳамоиши матбуотӣ иқрор кард, ки дар тарҳрезӣ ва эҷоди гурӯҳи Толибон ҷаҳор кишвар: Амрико, Инглистон, Арабистони Саудӣ ва Покистон мушоракат доштанд. Аз ин рӯ ҷаҳон набояд танҳо Покистонро мавриди маломат қарор диҳад!

Рӯи ҳам рафта шаҳрвандони Афғонистон, ба вижа мардуми озода ва озодандеши Кобул ҳамарӯза шохиди шарорат ва хусумати ноҷои Толибон буданд ва аз он ки Давлати муҷоҳидинро натавонистанд дар шаҳрашон ниғаҳ доранд, лаб ба дандон мегазиданд, давлат аз Кобул ба Тахору Мазор маҷбур ба ҳичрат шуд, ки бо

* Яъне Толибон дар шимоли Афғонистон манотиқи ғайрипаштунро поққорӣ мекарданд, зану духтаронро ба Покистон интиқол дода ва сокинони он манотиқро қатли ом карда, замини сӯхтае боқӣ мегузоштанд, ки дар ин бора шохидони ҳодиса ба мо қисса карданд.

равишҳои нарма ва инсондӯстона ва бо дарназардошти қавонини милли, исломӣ ва байналмиллалӣ ва ақлу мантиқ умури худро пеш мебард. Ҳамин тавр, ақвоми дигар низ ба чараёни Толибон бадбин шуданд, теъдоди зиёде аз онҳо, ба вижа мардуми ҳазора пойтахтро тарк намуда, рӯ ба вилоятҳо оварданд. Онҳое, ки дар асри муҳоҷидин асбоби таъзики ин ҳукумати фароқавмӣ ва ҷомеъро фароҳам меоварданд, ба сабаби сиёсати Толибон ба тадриҷ ба ҳам хӯ гирифтанд, шиъиёни ҳазора, ки ба раҳбарии Мазорӣ бо ҳукумат муҳолифат мекарданд, ҳоло ба раҳбарии Халилӣ бо Аҳмадшоҳи Масъуд ва маҷмӯаи бозмонда аз ҳукумати устод Раббонӣ ҳампаймон гаштанд, ўзбакҳо, ки ба раҳбарии генерал Дўстум бахше аз Афғонистонро ба ёрии шиъиён ва гурӯҳҳои дигар худсарона дар ихтиёр гирифта буданд, ҳоло бо раҳбарии генерал Абдулмалик (зеро Дўстум фирор карда буд) дасти дўстӣ ба Аҳмадшоҳи Масъуд доданд²³ ва ханўз, ки бӯи умед дар машом доштанд, дубора дар баробари Толибон алами интиқому дифоъ аз майҳанро барафроштанд. Ҳамин тавр, иттиҳод ва ҳудогоҳии ақавоме, ки теги Толиб ба устухонашон расида буд (ҳатто теъдоди зиёде аз паштунҳои озод) рушд ёфт ва пиромуни устод Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд басиҷ гирифтанд.

Феҳристи умдатарин ҷиноъти Толибон аз нигоҳ доктор Толеъ*

Номбурда сиёсатдони огоҳ ва аз чехраҳои дурахшони аҳли назар дар Эронӣ имрӯз аст ва дар Аврупо таҳсил карда мусофиратҳои мутааддиде ба он кишварҳо дошт. Доктор Толеъ бо устод Раббонӣ аз наздик ошноӣ ва ҳар гоҳ устод ба Эрон чихати ширкат дар иҷлос ва ҳамоишҳои расмӣ омада бошад, Ҳушанги Толеъ ба зиёраташ мушарраф гашта, ҷӯи ҳоли ӯ ва авзои Афғонистон буда аст. Дар

* Ҳушанги Толеъ, доктори иқтисод ва аз дурхионтарин чехраҳои миллии Эрон ва аз таҳлилгарони ҷомеаи бузурги ақвоми эронӣ дар кишвари худ ва Афғонистону Тоҷикистон маҳсуб мешавад. Дар ҳамин шумора аз маҷаллаи озодаи Вухуман се матлаб аз ӯ ба нашр расида аст, ки дарбаргирандаи ҷиноъти Толибон ва дигаре аз масоили мубрами Афғонистон аст. Лозим ба таъкид аст, ки як гузориши аз банди таҳти номи Дасти таҷовуз аз Афғонистон боз дор (с.4) низ дар ҳамин шумора ба нашр расида буд.

масоили таҳаввулоти Афғонистон ва берун кашидани ин кишвар аз ботлоқи сиёсӣ ва начоти он аз ҷанги 25 сола суҳанрониро қарда, дар матбуоти Эрон садҳо мақола ва гузориши таҳлилий навишта аст. Толеъ андешамандест ҳақбин ва бисёр ҷиддӣ ва то андозае бовикор.

Мақолаи ӯ дар шумораи 17 даймоҳи 1377 хуршедӣ дар моҳномаи Вухуман, ҷопи Техрон ба нашр расидааст, ки чунин унвон дорад: Чехраи Толибон: зишттар аз ҷиноят, шақоват, воқасгарой ва ҷаҳл.

Ин матлаб ва шумораи вижаи моҳнома дар рӯзҳое ҷоп шуд, ки Толибон куштори мардуми бегуноҳ ва зулму бедодро дар Афғонистон ба ҳадди ҷингизийён дар қарни 13 м. расонида буданд. Вухуман бо инъикоси тасвири орифонаи акси Мавлоно Ҷалолуддини Балхӣ Румӣ тамоми матолиби худро ба масоили Афғонистон ва Толибон ва ҳомиёнашон: Покистон, Арабистони Саудӣ ва Амрико таҳасус дода аст. Дар ин шумора сарлавҳа ва титрҳои зеринро меҳонем ва дили мо дар қафаси сина табдил ба косаи хун мешуд. Ба таври мисол: «Решаҳои фоҷиаи Афғонистон», «Ишғоли сарзамин, ба маънои намоёндагии мардуми он сарзамин нест» (Иқтибос аз изҳороти Аҳзар Иброҳимӣ намоёндаи вижаи дабири кулли созмони миллалӣ муттаҳид дар масоили Афғонистон), «Мору моҳӣ, яъне чӣ?» «Покистон сарзамин муҳоҷир ва қочоқ аст», «Аҳмадшоҳи Масъуд аз дидгоҳи ду маҷаллаи амрикоӣ», «Падидае ба номи Толибон», «Афғонистон – маҳди забони порсӣ, Афғонистон – бародари хастаи мо» ва ...

Дар миёни гузориш, мақола ва таҳлилҳои ин шумора аз Ваҳуман ва аксҳое, ки аз саҳнаҳои мудҳишӣ ҷанг ба назар мерасид, доктор Толеъ се матлабро ба мавзӯи ва масоили Афғонистон таҳассус дода аст: 1. Чехраи Толибон. 2. Аҳмадшоҳи Масъуд аз дидгоҳи ду маҷаллаи амрикоӣ 3. Аз ҳукумати подшоҳӣ то ҳукумати коммунистӣ дар Афғонистон. Навиштори доктор Толеъ, ки ин ҷо зикр намудем, ҷанбаи илмӣ дорад ва ҳовии таҳлил ва баррасии амиқи сиёсӣ ва иҷтимоӣ аст, аммо дар ин байн ва умуман дар ин шумора аз Ваҳуман ҷолбтар аз ҳама мақолаи «Чехраи Толибон: зишттар аз ҷиноят...» мебошад.

Доктор Толеъ дар ибтидо ба таърихчаи шаклгирӣ ва таъсиси ин гурӯҳи ба фармудӣ ӯ ва соири таҳлилгарон: зишттар аз шақоват ме-пардозад ва ҳадафи вуруди онҳо ба Афғонистон ва қасди барандохтани давлати устод Раббонӣ аз сӯи Покистон ва Арабистон ва Амрико ро бо истифода аз далоили мустанд ба риштаи таҳрир мека-

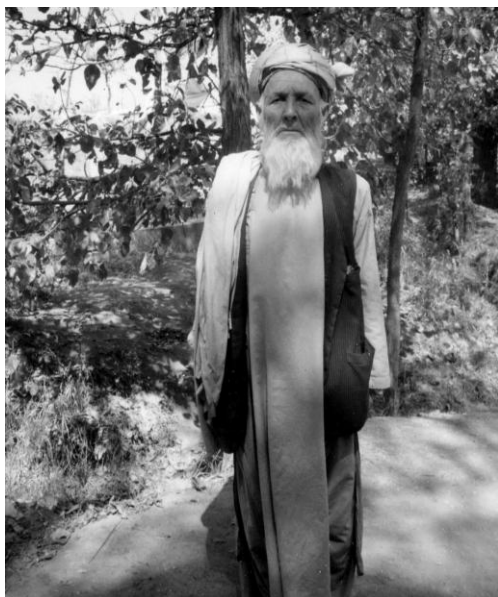
шад. Дар чое аз ин матлаб омада аст: Беназир Бухуто дар як ҳамоиши матбуоти иқрор кард, ки дар соли 1989 Ҷорҷ Буш риси ҷумҳури пешини Амрико тасмим гирифт, афғонҳоро мусаллаҳ кунад ва ман ба ӯ хушдор додам, ки бо мусаллаҳ кардани бархе аз гурӯҳҳои афғон, Амрико як мавҷуди хунхори воқеъиро халқ хоҳад кард. Вай афзуд: Гурӯҳҳои афғон, ки тавассути Амрико ҳимоят шуданд, акнун (дар даҳаи ҳаштоди мелодӣ) терроризми худро ба тамоми нуқоти ҷаҳон содир мекунанд ва бақои худро бо фуруши ҳероин таъмин менамоянд.²⁴

Толеъ эътиқодоти мазҳабии толибонро, ки аз ваҳобияти Араби-стони Саудӣ ва усули бадавитаи қабилавӣ ва ашираии паштун на-шъат мегирад, дар идомаи матлабаш ба боди интиқод гирифта аст. Ба андешаи ӯ, ҷиноёти Толибон дар Афғонистон дорои ҷунон абъоди густурда ва ҷунон зиддиинсонӣ ва тақондиханда аст, ки шабеҳи онро дар солҳои охир наметавон ёфт. Дар идомаи матлаб феҳристи фоҳиштарин ҷиноёти Толибон зикр гардида аст, ки ҳамчун таърих ва «ёдгори аз он айём» чанд намуна аз онҳо пешкаши хонандагони арҷманд мегардад. Ба таври мисол:

- Толибон дар манотиқи ишғолӣ даст ба қавмкушӣ дар мавриди ақвоми ғайрипаштун ва ба вижа тоҷикон ва ҳазораҳо заданд. Онҳо то кунун бисёре аз мардуми Афғонистонро ба «гуноҳ»-и ғайрипаштун будан куштанд.

Нақши нангине, ки аз ҳамлаи мутачовизин

дар шимоли Кобул боқӣ мондааст*Пирамарде аз сокинони ноҳияи Калакон, ки шоҳиди зиндаи
ҷиноёти нангини толибон дар минтақа аст*

- Гурӯҳҳои зиёде аз мардуми манотиқи ишғолиро аз зодгоҳашон ронданд. Бо таҳриби хонаҳо, аз байн бурдани васаоиلى обёрӣ ва инҳидоми таъсисоти рифоҳӣ, минтақаро ғайри қобили сукунат намуда, сиёсати замини сӯхтаро ба роҳ андохтанд.

- Қатли оми муҳолифини сиёсӣ ва қавмӣ аз сиёсатҳои ҷорӣи Толибон дар манотиқи ишғолӣ аст ва намунаи барҷастаи он қатли ом ва кушта шудани коркунони консулгарии Эрон дар Мазори Шариф мебошад.

- Бори нахуст, ки Толибон дар 1374 хуршедӣ шаҳри Мазори Шарифро ишғол намуданд, дере нагузашт, ки бар асари қиёми ин мардум по ба фирор монданд, вале каму беш 5 ҳазор олоти ахта кардани дом (хайвонот) пас аз фирори онҳо ба ҷой монд, ки ин асбобҳо аз сӯй мардуми Мазори Шариф ба намоиш гузошта шуд (яъне Толибон ба қасди ахта кардани ғайрипаштунҳо ин асбобҳоро ба

Афғонистон оварданд);

- Ғорат ва таҳриби осори бостониرو ба ҳадде расониданд, ки созмонҳои байналмилалиро ин аъмоли дадманишонаи онҳо ба ваҳшат оварад. Онҳо музейи Кобул ва бойгонии онро ба яғмо бурданд, асноди таърихиро сӯхтанд;

- Толибон фурӯш ва ҳадяи занҳои шиғиро ба роҳ андохтанд (бо фатвои як тан аз пешвоёнашон бо номи мулло Муҳаммад Умар) ва бо пеш кашидани масъалаи қавмӣ, дар пайи таҷзияи Афғонистонанд.

Дар идомаи ин феҳрист, ки ба тариқи фишурда зикр гардид, доктор Толеъ бо истифода аз сӯҳбатҳои шоҳидони ҳол ва навиштаи матбуоти ғарб чиноят ва таъбиз дар мавриди занонро, ки Толибон муртақибӣ он шуданд, ба ин шакл баён дошта аст:

- Мамнуъияти хуруҷи занҳо аз хона бидуни ҳамроҳии яке аз маҳорим.

- Ба сар кардани навье халта, ки танҳо дорои ду сӯроҳ барои дидан аст.

- Бастани тамоми гармобаҳои занона ва манъи занҳо аз истиҳмом ва инҳилоли тамоми бахшҳои занонаи зоймон дар бемористонҳо.

- Ихроҷи ҳамаи занҳои шоғил ва таътили ҳамаи мадориси занона.

- Ихроҷи бонувони донишҷӯ аз мадориси олий в... аз дигар чиноятҳои гурӯҳи Толибон дар ин матлаб омада аст:

- Иҷбори мардҳо ба гузоридаи риш ва амома ба сабку салиқаи толибон.

- Иҷбори мардҳо бо шаллоқ ва барои ҳузур дар намози ҷамоат.

- Таътили фиристонандаи (антенаҳо) телевизион ва маъдум кардани дастгоҳҳои он.

- Манъ кардани ҳама гуна варзиши ҳамагонӣ ва таҳрими ҳар навь садои хуш ва мусиқӣ ва дар ин росто қанориҳо ва дигар паррандагони хушилҳони хонагӣ низ аз татовули Толибон дар амон намонданд.

- Оре, доктор Толеъ дар ин феҳраст на ҳама сиёҳкорҳои гурӯҳи чинояткори Толибонро оварда аст ва мо ҳам ба зикри намунае аз он иктифо варзидем, то мӯҷибӣ гаронии бори хоҳири хонандаи гиromии мо набошад.

Бо камоли таассуф, гурӯҳи шабеҳи низомии Толибон бо номи ислом ва бо парчами ислом ворида амал шуданд ва аз онҳо ду кишвари бузурги исломӣ: Яке маркази тамаддун ва таҷаммуи муслиминини ҷаҳон, яъне Арабистони Саудӣ ва дигаре Покистон ҳимоят наму-

данд, ки бидуни тардид, сарони вақти ин ду режим дар ҳар ду дунё посухгӯи чунин аъмоли табоҳи худ ва дастнишондаҳояшон хоҳанд буд.

Дуруст аст, ки аҳли ислом дар сар то сари гӯшаву канори ҷаҳон огоҳӣҳое аз гузаштаи ислом ва таърихи ин дини раҳмат ва баракатро доранд ва ҳамчунин мо аз ин таърихи пур аз фарозу нишеб, муталием, ки бархе аз мусулмонон ва ҳатто сарону раҳбарони онҳо дар рӯзгорони пешин ва имрӯз ҳам дучори иштибоҳоти сиёсӣ ва эътиқодӣ шудаанд ва теъдоде ҳам рафтору кирдори мунофқона ва дур аз ислом нишон доданд, ки рабте ба исломи ноби Муҳаммадӣ ва аҳкоми Қуръони шриф – ин китоби осмонии мусулмонони оламро надорад. Аммо онҳое, ки бо Ислом қарнҳо ба ин тараф дар набарди беамони фикрӣ ва сиёсӣ қарор доранд ва барои мутазалзил намудани пояҳои ин кӯҳи азим ҳеҷ чизе ва ҳатто мудернтарин аслиҳа ва миллионҳо доларро дарёғ намедоранд, оё фаҳм ва дарки онро доранд, ки ҳӯи тифлона ва андешаи аҳмақонаи тӯдаҳое аз ҷавонони ноогоҳ ва теъдоде аз мардони зархарид, ки бо номи Толибон воридаи саҳнаи ҷанг ва муртақибӣ ҷурму ҷиноъти нангине дар як кишвари мусулмоннишин ва ҷабрдида шудаанд, рабте ба дини муқаддаси исломро надорад ва мо дар замони турктозии Толибҳо дар Афғонистон худ аз телевизионҳои машхуртарин мамолики ҷаҳон ва Аврупо ва Амрико дидем ва аз матбуоташон низ мутталеъ шудем, ки бори гуноҳ ва барчаспи ҳама гуна палидиҳо ва табоҳқориҳои Толибон дар Афғонистонро дастандаркорони ин расонаҳо бар дӯши ислом бор мекарданд ва бар чехраи мусулмонони тамоми дунё мекашиданд*. Яъне дар замони болоравии хусумат алайҳи ислом ва мазлумияту бадбахтиҳо, ки аҳли ислом ҳатто дар сарзаминҳои аҷдодии худ аз ишғолгарон ва саҳюнистҳо мекашанд, боз ҳам афроде ёфт мешавад, ки об дар осӣбӣ душман мерезанд ва ё намак бар реши кӯҳна ва хуншори бародарони ҳамдинашон мепошад. Бесабаб нест, ки аллома Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ бо он ҳама иҷтиҳод ва талошҳо, ки дар роҳи бедорӣ, ваҳдат ва рушди маънавӣ ва иҷтимоии ҳама муслимини ҷаҳон дошт, боз ҳам аз ғафлат, хомӣ ва кӯтаҳназарии онон хунҷигар буд ва дар бисёре аз таълифоташ ин ҳамоқатро бо нафрат ва асабо-

* На танҳо дар Амрико ва Аврупо, балки мутаассифона дар бархе аз ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ аз наҳсонияти амалқарди Толибон таблиғоти зиддиисломӣ ва мубориза алайҳи аҳли Ислом ва макотибу масоҷид ва фарҳанги исломӣ тақвият ёфт.

нияти тунд маҳкум намудааст:

*Муслмон фоқамасту ҷандапӯш аст,
Зи кораи Ҷабраил андар хурӯш аст.
Биё тарҳи дигар миллат бирезем,
Ки ин миллат заминро бори дӯш аст.*

Толибон аз дидгоҳи устод Раббонӣ

Дуруст аст, ки Афғонистон бар асари адами як давлати мутамарказ ва афзун бар он, бо сабаби бесаводӣ, ҷаҳолат ва нокифоятии ҳукуматҳои қабилӣ ва худкома, дар имтидоди қарнҳо, ба вижа дар асри бист поймоли тачовузи лашкари бегона гардид ва дар рушди иқтисодӣ аз мамолики дигар ва аз ҳамсоягони худ акиб монд, вале аксари соҳибназарон бар ин боваранд, ки аз ҳама зулм ва тачовузҳо, ки бар сари миллати Афғонистон омад, дар таърихи ин кишвар сиёхтарин сафҳа ҳамлаи Толибон ба ин марзу бум буда аст. Ханӯз ҳам дар Афғонистон ва хориҷ аз он доираҳои ҳосе вучуд доранд, ки аз «покии нияти Толибон» ҳикоят мекунанд ва афсус бар ҷавонӣ ва адами таҷрибаи онон дар умури давлатдорӣ меҳӯранд.^{*} Албатта, шадидтарин озорро муҷоҳидин ва дар раёси онҳо раҳбари ин давлат устод Раббонӣ аз теғи ҷафои ин гурӯҳи «покият» ҷашиданд. Дар ҳоле ки давлати Раббонӣ сад дар сад ҳислати исломӣ дошт ва бузургтарин зарбаро бар пайкари Артиши Сурх муҷоҳидини таҳти фармондеҳии Масъуди шаҳид зада буданд. Аз сӯи дигар, устод Раббонӣ бо он хушбӯварӣ ва софии ботин, ки дошт ва дорад, дар оғоз ба Толибон рӯи хӯш нишон дод ва бинобар ишораҳои бархе аз муҳаққиқин ва шоҳидони ҳол ва ҳамкорону ҳаммаслакони давлати муҷоҳидин, устод ба намоҷандгони ин гурӯҳ дар ибтидо ба ин хотир аз сари сидқ канор омад, ки теъдод аз онҳо аз нерӯҳои муҷоҳиди номвар Мавлавӣ Набӣ ва гурӯҳе аз шогирдони устод Сайёф буданд ва ин ҳар ду дар ҳукумати муҷоҳидин нақш доштанд... Ва аз сӯи дигар ҳеҷ касе намероҳаст дар баробари як ҷараёни исломӣ биистад.²⁵ Дар ҳар сурат банда бо истифода аз имкони дидор ва гуфтугӯҳо, ки бо устод Раббонӣ доштам,²⁶ аз ӯ хоҳиш намудам, ки ҷараёни Толи-

^{*} Банда чунин эътиқод ва ибрози назарро ҳатто аз бархе офроди мазҳабии Осиёи Миёна дар рӯзҳои авҷи қудрати Толибон ва набарди онон бар зидди давлати устод Раббонӣ мешинохтам. Дар Ҳирот ва Кобул низ онҳое аз «нияти ҳолис» ва «адолат»-и толиб дам мезаданд, ки шахсияти толиб барои онҳо номушаххас буд.

бонро пас аз гузашти чанд сол аз вучуди он режим бароям шарҳ бидиҳад. Ин гурӯҳ чӣ сон шакл гирифт ва аз кучо сар зад? Оё дуруст аст, ки онон фарзандони ятими муҳочирин ва мучоҳидини афғонӣ ва тарбиятдидаи мадорис ва ҳавзаҳои динии Покистон буданд? Бархе бар ин ақидаанд, ки Толибон аксаран намояндаи қавми паштун мебошанд ва дар миёни онҳо афроди зарҳарида аз араб, ўзбак, тоҷику ҳатто чичен ва покистонӣ низ вучуд дорад? Роҷеъ ба «хулуси нияти» онон чӣ метавон гуфт? Оё дуруст аст, ки дар баробари исломғрои ифротӣ будн, онҳо шовинист ва форсиситезанд ва ба вижа дар қатли мардуми Парвон ва Панҷшер (ҳарчанд бо онҳо дорои як мазҳаб буданд), дар нобудии шиъимазҳабони ҳазора ва ўзбакҳо ва қизилбош дандон тез карда буданд? Воқеан, ин пурсишҳо то ҳанӯз барои онҳое, ки ба масоили Афғонистон тавачҷӯҳ доранд ва барои мардуми ҳамсоя бо Афғонистон, ба вижа мусулмонони Осиёи Миёна муаммои сарбаста аст!

Устод рӯи ин мавзӯ бо бурҳони қотеъ сӯҳбатҳое ироа намуданд, ки дар боби аввали ин китоби мо шаммае аз онро дар хидмати хонандгон қарор додем.

Чунон ки банда мушоҳида намудам, сӯҳбати устод Раббонӣ дар мавриди гурӯҳи Толибон ҳолати табиғӣ дорад ва заррае сухани сохта ё ноҷо ва игроқомез дар он ба назар намерасад. Дар ҳоле, ки мо ҳар нукта, ки роҷеъ ба номаи аъмоли ин гурӯҳ хондаем ва ё аз шоҳидони ҳол шунидаем, як навъ ваҳшат ва яъсу ҳарос дар зехнамон ба вучуд оварда аст ва бар ҳилофи устод Раббонӣ, ровиёни дигар дар раванди қиссаи тохту тоз ва ҳукмронии Толибон дар Афғонистон, аз истифодаи алфози тунд ва ҳақоратомез худдорӣ намекарданд. Банда бо пурсиши дигаре дар мавриди Толибон ва ҳамалоти барқасои онҳо ва ба тасарруфи онҳо даромадани 96% ҳоки Афғонистон ба устод Бурҳониддин Раббонӣ рӯй овардам. Ағлаби коршиносони масоили Афғонистон бар ин ақидаанд, ки Толибон пас аз тасарруфи саҳлу осони Қандаҳор ба Ҳирот чашм дӯхтанд ва дар сентябри 1995 ин шаҳро ба кӯмак ва ёрии неруҳои амниятии Покистон фарочанг оварданд. Ҳирот нахустин шаҳри муҳим ва ҳоизи аҳмият буд, ки тасарруфи он ба Толибон хуввият ва ҳайсиати чудогона бахшид ва ин гурӯҳро ба унвони қарёни қиддӣ вориди саҳнаи сиёсӣ – низомии Афғонистон кард. Онҳо тавонистанд низомии сиёсӣ – идории урдуи Исмоилхонро барҳам бизананд ва дар оғоз ба сони нерӯи муҳочим бар ин шаҳр фармон биронанд. Сукути Ҳирот, ба ақидаи иддае аз сиёсатпажӯҳои эронӣ, ки соҳиби ин қалам бо онҳо (амсоли Ҳасани

Биҳиштипур, Парвизи Варчованд ва...) ҳамвора дар тамос ва рӯи мавзӯи бӯҳрони рӯзафзуни Афғонистон дар гуфтугӯ ва баҳсҳо будам*, заминасози фурӯпошии ҳукумати мучоҳидин дар Кобул гардид. Ба ҳангоми набард бар сари Ҳирот бо вучуди ноҳамоҳангие, ки миёни Исмоилхон ва Аҳмадшоҳи Масъуд буд, мучоҳидини Кобул ба ёрии қувваҳо Ҳирот шитофтанд, аммо фукдони фармондеҳии воҳид ва бадгумониҳои физоянда мӯҷиб шуд, ки нерӯҳои корозмудаи мучоҳидини Кобул коре аз пеш набарад. Дар ин мактаъ қувваҳои Исмоилхон ангезаи набард надоштанд ва наметавонистанд чунон ки бояд ва шояд, дар рӯёруй бо Толибон нақши муассир ва боздоранда бозӣ кунанд.²⁷ Ҳини сӯҳбат бо устод бори дигар масоили зикршуда, ба вижа ихтилоф миёни Аҳмадшоҳи Масъуд ва амир Исмоилхонро бо эҳсоси пурдари ва нохушоям ёдовар шудам. Охир чӣ тавр нохушоянд набошад ин нукта, ки дар чунин шароите бисёр сарнавиштсоз, ду тан аз шинохтатарин фармондеҳон ва метавон гуфт қаҳрамонони набард нӯҳсола бо Артиши Сурх ва ҳарду ҳам аз як табор ва тира ва дӯсту парвардаи мактаби орифе чун профессор Бурҳониддин Раббонӣ бо ҳам ихтилоф дошта бошанд? Ба қавли Саъдӣ алайҳи-р-рахма:

*Ду кабутар, ки боли ҳам шикананд,
Луқмаи гурбаро дуруст бикунанд.*

Мо дар таърихи мавҷудияти Хуросони бузург, ба вижа аз рӯзгори давлати шукӯҳманд ва хушноми Сомонён ба ин тараф ҳамвора теша бар решаи хеш задем, аз хушбонаварӣ ва нармӣ бемӯқеи тоҷиконаи* мо душман дар ҳадди олий истифода бурда ва ба қавли як тан аз шоирони меҳанпараст устод Бозор Собир, ки акнун ӯ ҳам дар ҳичрат ба сар мебарад, «душмани беҳонааш дар ҳонаи тоҷик ҷо гирифт, ишғолгаре, ки бе суннат буд, девони Мавлоноро соҳиб шуд, он ки хабар аз ҳунару адаб надошт, ҳунару истеъдоди Бехзод бурд»** ва

* Дар он рӯзгор (аз 1992 то 2003 м (роқими ин сутур арзёб ва гузоришгари баҳши тоҷикии радиои Хуросон дар Техрон будам.

* Ишора ба фармудаи Мавлоно Чалолуддини Балхӣ аст, ки гуфта:

*Як ҳамлаву як ҳамла, к-омад шабу торикӣ,
Ҷустӣ куну туркӣ кун, не нармию тоҷикӣ.*

** Поре аз ин шеърро, ки бисёр тӯлонӣ ва сар то ба по дард аст, барои устод қироат кардам, ба таври мисол:

Ҳар чӣ ӯ аз моли дунё дошт, дод,

пояи аслии ҳама бадбахтиҳои балхиён ва Бухороиён ва Тахориён ва дар мачмӯъ аҳли Хуросон, адами ваҳдат ва аҳду паймоншикании чоҳлона миёни худи бародарони мо буда аст, ки ин мероси нангинро ханӯз ҳам аз даст надодаем....!

Устод Раббонӣ бо тааммул ва сабурии ба эшон хос, бандаро гӯш карданд ва суҳан чун аз таслими Ҳирот дар муқобили Толибон ба миён омад ва дар нукоте бисёр мухтасар, ки аз таърихчаи хиёнатҳо ва хусуматҳои бародар алайҳи бародар матраҳ шуд (ва он ҳам дар қолаби як қитъа шеърӣ таърихӣ) бо табассуми малиҳ ба идомаи гуфтугӯ пардохтанд, ки муҳтавои он дар боло ироа гардид.

Отаи назанад ҳеч касе хонаи худро

Чунон ки дар баҳши гузашта аз ин китоб ишора намудем, дар мутазалзил сохтани пояҳои Давлати Мучоҳидин ва роҳ кушодан барои толибон нахуствазирӣ ҳамин давлат оқои Гулбидин Ҳикматёр бузургтарин нақшо бозид. Ҳикматёр бо пуштбонии ва-сеъ аз кӯмакҳои низомии Покистон дар фосилаи солҳои 1992 то 1994 ҳамвора талош варзид, ки ҳар чӣ зудтару ба ҳар васила, ки бошад, устод Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъудро аз сари роҳ бардорад ва худ ба қудрат расад. Ҳирсу тамаъ барои расидан ба қудрат ва ҷунуни ҷоҳталабӣ мағзи ўро ба ҳадде ба ҷӯш оварад, ки Кобули захмхӯрда ва мардуми бегуноҳи онро аз мақарри буду боши худ – Чаҳоросиёб ба мушак баст ва бо ин аъмоли ночавонмардонааш дар чашми мардуми Кобул ва хориҷ аз он мутанаффиртар аз қабл гардид. Устод Раббонӣ, ба хотири он ки аз тўҳматҳои «точикгарой»*

Хиттаи Балху Бухоро дошт, дод,

Суннати волову девон дошт, дод,

Тахти Сомон дошт, дод.

Душмани донишгадоиш дониши Сино гирифт,

Душмани бесуннаташ девони Мавлоно гирифт,

Душмани санъатфурӯшаш санъати Беҳзод бурд,

Душмани беҳонааш дар хонаи ӯ ҷо гирифт.

Дод ӯ аз даст гурзи Рустаму Сухробро,

Барбариш нотавонеро тавоно кард ӯ.....

* Ин истилоҳро сиёсатпажӯҳои гарбӣ фаровон ба қор бурда, дар ҷо-ҷое аз таълифоташон андешиш пучу бепои рақибони Раббонӣ ва Масъудро масҳара ва ришханд кардаанд.

бираҳад, ҳамвора ба гурӯҳҳои паштун рӯи хуш нишон медод ва бо вучуди он ки Ҳикматёр акнун дар миёни мардуми Афғонистон ва ҳатто аксари паштузбонҳо эътибори худро аз даст дода буд, волотарин пост, яъне симати нахуствазириро ба ӯ воғзор намуд. Вай дар ҳамин симат низ хусумат ва душманӣ ва мушакборони Кобулро тарк накард. Ӯ ки алайҳи Абдурашид Дӯстум ҳамвора ба хотири ҳамдастӣ ва ҳамёрии ӯ бо режимҳои қаблӣ, дандон тез мекард, бо Дӯстум иттиҳод баст ва кудатои ноқоме алайҳи Давлати Мучоҳидин ба роҳ андохт; аз нерӯҳои ҳизби шиъии ваҳдат ва ҳама аносири зидди Масъуд ва Раббонӣ қамоли истифодаро бурд, то ки давлати қонуниро барҳам занад ва худ маснаднишини аслии кишвар гардад. Расонаҳои хабарии ҷаҳон дар рӯзҳое, ки Ҳикматёр даст аз мушакборони Кобул бар намедошт, рафтори дугона ва ҷунуномизи ӯро масҳара карданд ва навиштанд, ки Ҳикматёр (нахуствазир!) ҳам дар ҳукумат аст ва ҳам бо ҳукумат меҷангад... Ба назари соҳибини қалам, он рӯзҳо танзимоти кӯчаки паштун ба раҳбарии Абдуррасули Сайёф, Мавлавӣ Юнуси Холис, Муҳаммад Набӣ ва Пирсоҳиб Гелонӣ низ дар равобит бо Давлати Мучоҳидин қачдору маризҳое аз худ нишон медоданд. Сару садоҳое дар бораи бозгашти Зоҳиршоҳ ба Афғонистон ва дубора ба арқони қудрат тақия задани ӯ паҳш мешуд. Паштунистҳои ифротӣ дар ғарб ва дар дохили Афғонистон, аз он ки зимомии қудрат ба дасти дигарон (ғайри паштунҳо) гузашт, ҷун оқои Ҳикматёр ҷигархун буданду дида ва ҳушу гӯш ба Кобул дӯхта, рӯзшуморӣ мекарданд, ки ин ҳукумат кай ба ҷанги «соҳибони аслии» худ хоҳад даромад?! Ба ақидаи аксари коршиносон ҳузури Ҳикматёр (шояд метавон гуфт, ҳузур нимақораи ӯ) дар давлат, ҷунон мушқилот эҷод намуд, ки билохира мӯҷиби суқути Кобул гардид.

*Дӯстум: Устод падари ман аст!...**

Рӯй мавзӯи мувофиқон ва муҳолифони давлати мучоҳидин, ки воқеан тобноктарин ва дар айни ҳол ғамангезтарин барге дар таърихи Афғонистони қарни бист аст, бо раиси ҷумҳури ин давлат, ки қа-

* Нигоҳ ҷунед: Афғонистон: Асри мучоҳидин ва баромади Толибон, навиштаи Чингизи Паҳлавон, Техрон (1378-1998 м) саҳ. 160.

мобеш панҷ сол ин симатро дар душвортарин айём бар ўҳда дошт ва аз хоки кишвараш як вачаб по ба берун нагузошт, сўҳбати мо идома дорад. Дар оғози сўҳбат бо устод, яъне рўзҳои нахуст, ки бо эшон дидор ба амал омад, бароям ёдоварии сахнаҳои ҷанг мушкил буд, ба вижа хиёнатҳое ки аз ҳамсангарон, ҳаммазҳабон; шогирдон ва дастпарвардагони устод ва давлатҳои ҳамсоя алайҳи давлат ӯ сарзад, бисёр ғамангез буд. Оре, ба фармуди ҳақими порсигўй: хиёнат зи ҳар кори бад бадтар аст, тамоми бадихо дар ӯ музмар аст. (Ҳазор афсӯс, ки дар Афғонистон, дар мачмўъ, дар Шарқ ин падидаҳо дар аксар маворид нодида мегиранд ва аз ҷиноятҳои дўсту душман бо сухулат мегузаранд, ки чунин «тараххум» мўҷиби тақрори хиёнат ва ҷиноёти баъдӣ мегардад!) Банда бар ин бовар будам, ки бо ёдоварии ҷанг ва ин таърихи мудҳиш, ки ҳанўз аз ҷароҳатҳои он хун меҷакад, доғи тозае ба дили раҳбари аслии ин ҷиҳод ва ин давлат, профессор Бурҳониддин Раббонӣ решҳои тозае зам хоҳад шуд. На, хато буд он чи ки аз оинаи ҳаёли ман рад мешуд. Ба қавли устоди зиндаёд ва шаҳиди барҳақ Халилуллоҳи Халилӣ: Мо хонабадўшон ғами селоб надорем! Тибқи одати нависандагӣ ҳар саволе, ки матраҳ мекардам, сонияе баъд, дида ба симои устод медўхтам ва хушбўхтона, ҳеҷ тағйирот ва таъсире дар чехраи ҳамсўҳбати фарҳефта ва ҷаҳондидаи ман хувайдо набуд.

Устод дар ҳар мавзўъ, ки дари муҳовара боз мешуд, бидуни як лаҳза таваққуф лаб ба гуфтор мекушуд, зеро бар ҳама ҳаводсе, ки таи сӣ соли набард бар сари ӯ ва кишвараш гузашт, ба таърих куҳан ва ҷадиди он тасаллут дорад ва бо вучуди он ки аз начобат ва бузургвории ӯ вукуфи комил доштам ва боре дар Кобул (дар 1994 м) ва дар Техрон (дар 1999 м) дидори расмӣ миёни мо ва устод ба амал омада буд, боз ҳам бо тамоми нерў саъй бар он намудам, ки дар ҳузури эшон сухан санчида гўям ва лағзиш дар каломии ин ҳақир падида наояд. Ин бор сўҳбат аз «Ҷунбиши шимол» ва хусумату муҳаббат байн оқоён Абдурашид Дўстум ва Гулбидин Ҳикматёр пеш омад, сўҳбате ки барои огоҳони ҳаводиси Афғонистон дар поёни қарн бист бояд бисёр хандадор ва ба навбаи худ, ашқовар бошад. Ин ҷо танҳо мисоле аз хусумати аввал ва пайванди сонӣ миёни оқои Ҳикматёр ва Абдурашид Дўстум зикр шуд, ки ба ҳеҷ вачҳ ин афрод таҳаммули ҳамдигарро надоштанд, аммо чунон ки қаблан ишора рафт, дар рўзҳои оғози фатҳи Кобул аз сӯи муҷоҳидин, нерўҳои ҷунбиши шимол бо тайёра ва дигар аслиҳаи сақил вориди Кобул гардида, дар майдони ҳавой хайма заданд ва оқои Ҳикматёр

бонги ожир зад ки: Агар нерӯҳои Дӯстум ҳар чӣ зудтар Кобулро тахлия накунад, ӯ лаҳзае аз мушакборони шаҳр даст нахоҳад бардошт. Аз сӯи дигар, Дӯстум қабл аз он ки дар ҳамдастӣ бо Ҳикматёр кудатои нангине алайҳи Давлати Мучоҳидин анҷом диҳад, дар тамос тавассути телефони моҳвораӣ ба як тан аз дӯстони Аҳмадшоҳи Масъуд, ки доктор Абдурахмон ном дошт, мегӯяд: Устод падари ман аст ва ман алайҳи ӯ душманӣ нахоҳам кард...

Албатта, чехра иваз кардани Дӯстум дар чандин мароҳил чандин бор, барои огоҳони воқеаҳои сиёсии Афғонистон ҳарфи тозае нест, вале ин бор меҳостам дар бораи таъсиси Ҷунбиши шимол ва аксуламалҳое, ки раҳбари он алайҳи Давлати Мучоҳидин нишон дод, шарҳу табсираи онро аз забони ҳуди устод бишнавам ва эшон ин мавзӯро низ дар ҳадди матлуб арзёбӣ намуданд, ки мо чараёни онро қаблан дар хидмати хонандгони арҷманд гузошта будем.

Мавзӯоте, ки бо устод Раббонӣ мавриди таҳлилу баҳс қарор гирифт, аз сӯи дигар андешамандонм Афғонистонӣ ва хориҷӣ низ ба истлоҳи эронӣён, то ҳудуде дасткорӣ шуда, вале ба наҳваи дигар. Банда таҳаввулоти Афғонистон дар тӯли сад соли охир ва ҳатто фаротар аз онро аз сарчашмаи аслии ин кони пуразамати фарҳанг дарёфт мекунам ва мавриди канду ковҳои таҳлилий қарор медиҳам, ки барои соҳиби ин қалам ва хонандгони ин нома бисёр муҳим хоҳад буд. Аз сӯи дигар, чанд вижагӣ ва муҳсиноте, ки банда дар ботини нуронии ин абармарди таърих мушоҳида намудам ва дахҳо тан аз ашхоси дигар чун дар ин бора изҳори ақида карданд, ҷаззобияти сӯҳбат бо устодро бароям дучандон афзоиш бахшид. Устод ваҳимтарин рӯйдодҳоеро, ки худ ва кишвараш аз сар гузарондаанд, бисёр ором ва орь аз ҳар гуна эҳсосот ва муҳимтар аз он, комилан дуруст ва бо дарназардошти масъулият дар назди вичдони инсонӣ ва исломии хеш ироа менамуд. Афзун ба он чӣ ки тазаккур ёфт, ӯ муҳаққиқе vorаста на танҳо дар илми фалсафаи исломӣ ва илоҳиёт, балки алломае дар маҷмӯи донишҳое аст, ки онро дар як калом, зиндагӣ меномем. Изҳори назари устод Раббонӣ дар бораи ҷарҳишҳои гуна ба гунаи Ҷунбиши Шимоли Афғонистон (ин ниҳод баъдан «Ҷунбиши Миллӣ – исломии Афғонистон» ном гирифт) ҳамоне буд, ки бекаму кост ироа гардид, яъне хеле фишурда буд ин бахш аз гуфтугӯӣ мо. Дар ҳоле ки пас аз хуруҷи нерӯҳои Шӯравӣ аз хоки Афғонистон «меросхор»-и асосии онҳо дар шимоли Афғонистон генерал Дӯстум буд ва Дӯстум ба мақсади фарочанг

овардани қудрат ҳамин чунбишро сохт, муборизаи нима ошкор ва нима ниҳониро бо мучоҳидини хаста аз ҷанги бистсола идома дод ва ҷеҳраи комилан ҷадиб аз «чунбиш» ба ҷилва даромад.*

Дар дохил ва хориҷ аз кишвар, иддае бар ин бовар буданд, ки чунбиши шимол, мутараққитар аз ҳама нахзатҳои боқимонда дар кишвар аст. Дар ҳоле ки Дӯстум дар замони Начибуллоҳ мучоҳидинро бераҳмона сарқуб мекард, милишаҳои Дӯстум барои амалиёти низомӣ алайҳи мучоҳидин аз хориҷиён пул ва силоҳ дарёфт мекарданд,²⁷ мояи рӯзтиркунии онон ҳамин буд. Ин малишаҳо ба нақл аз шохидони ҳол, фокиди арзишҳои эътиқодӣ буданд ва ба ҳеҷ меъёри ахлоқии ҳосе пойбандӣ нишон намедонд.²⁸ Ҳаводорони чунбиши шимол аз номаи аъмоли ин ташкилот, дурустҳисобӣ огоҳ буданд ва кишварҳои минтақа ва абарқудратҳои мувоқиб ба авзо низ аз қазияи оқои Дӯстум ва дору дастааш вуқуфи комил доштанд ва адами имконоти ба сари қудрат омадани ӯ низ ошкор буд. Барои душманони миллат ва кишвари Афғонистон аз ҳама муҳим, торумо-

* Новобаста ба онки пас аз шиғоли Осиёи Миёна ба дасти шӯравӣҳо (1917) сулҳу оромии миёни ўзбекҳо ва Афғонистон ба амал омад, вале дар асл, ҳудудан сесад сол ба ин тараф ҷиҳати тасаллут дар шимоли Афғонистон даргириҳои хунине миёни ҳокимҳои вақти ўзбек ва тоҷикони Афғонистон идома дошта аст. Аммо дар рӯзҳои мо, ҳангоме ки давлати устод Раббонӣ дар Афғонистон рӯи қор омад, режими Тошканд аз ин рӯйдод саҳт ба таҳлуқа ва ҳарос афтод, зеро доираҳои вижае дар ўзбекистон ва ҳатто Туркия, Арабистон ва Русия рушди сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавии тоҷикони ду соҳили Амударёро хатаре барои мановфеи миллий ва сиёсии худ мешуморанд. Ўзбекистон аз бедорӣ ва ҳамбастагии форсизабонони Осиёи Миёна, ба вижа болоравии огоҳиҳои сиёсии мардуми Самарқанд ва Бухоро норозат аст, Русия ба заиф гардидани пойгоҳҳои низомӣ ва мановфеи иқтисодии худ дар Тоҷикистон тан дар намедихад. Дар бораи андеша ва нақши геополитикии Туркия, дар бораи сиёсати пантуркистӣ ва зиддитоҷикӣ ва хусусату рақобате, ки ба Эрон дорад, ҳоҷат ба шарҳу табира нест. Арабистони Саудӣ ҳарчанд тоҷикзамин, ба вижа Мовароуннаҳрро аз марокizzi тамаддуни исломӣ дар гузаштаи на чандон дур медонад, боз ҳам бо сабаби форсизабон будан ва наздикӣ бо Эрон, ба тоҷикони ҳар ду қаронаи Омӯ хушбин нест, зеро арабҳо фикр мекунад бо густариши ва таҳкими ваҳдат миёни тоҷикон ва форсизабонони Эрон, ақоид ва аҳкоми шиғӣ, исмоилӣ, баҳоизгарой ва зардуштӣ аз тариқи эронӣ дар сар то сари Осиёи Миёна ва Афғонистон тавсия ва паҳнӣ хоҳад шуд ва пояҳои дини мубини исломро имкон дорад то ҳудуде заиф созад. Яъне форсизабон будан ҳам барои ин мардум аз ҷанд ҷиҳт дардисарсоз будааст ва дар ин росто Эрон низ сиёсате номушаххас ва гунгиро пайгирӣ карда аст. Ба қавли Ҳофизи бузургвор: Чист ёрони тариқат, баъд аз ин тадбири мо!

ри сареи мучоҳидин, латма задан ба ғурури саршор аз нишоти пирӯзии онон ва аз сахнаи сиёсии Афғонистон комилан берун рондани мучоҳидин зарур буд. Дар ин росто коргардонони сахнаи чанги Афғонистон, бехтарин абзор генерал Дӯстум ва чунбиши ўро дониш-станд, албатта барои як давраи мушаххасиичрои аҳдофашон, на ба-рои зимомии кудратро комилан дар дасти ӯ супурдан...

Устод Раббонӣ дар сӯҳбат бо мо ба ин масоил дахл накард ва ман ҳам идомаи гуфтугӯ ва тасвири муфассале роҷеъ ба чехраи сиёсии ҷангсолори шимоли Афғонистон Дӯстумро ба сӯҳбатҳои баъдӣ вогузор намудам. Банда, филмбардор оқои Ҷамшед ва устод, ки ҷиҳати адои намози аср аз ҷоямон бархостем, он гоҳ ба ёдам расид, ки «муҳаббат»-и Дӯстум дар нисбати устод Раббонӣ риёкорие беш на-будааст. Ин нуктаро ки ӯ «Устод падари ман аст» гуфта буд, бояд аз эшон савол мекардам, аммо ин пурсиш ҳам ногуфта монд.

Шиъиён, «қаҳри афғон» ва тараҳҳуми устод Раббонӣ

Ба ривояти адабиёти илмӣ ва ишораи теъдоде аз муҳаққиқони ти-рози аввал, ҳазораҳо боқимондаҳое аз сарбозони муғулони мутаҷовиз дар замони ҳамлаи Чингизхонанд, ки пас аз фурӯпошии императории муқтадири ӯ ба сарнавишт тан доданд ва дар сарзаминҳои ишғолӣ фақирона боқӣ монданд. Онҳо забони форсӣ-тоҷикиро (тоҷикӣ барои он ки лаҳну шеваи гуфторашон ба лаҳҷаи мардуми тоҷиктабори Афғонистон ва Осиёи Миёна бештар қаробат дорад, то форсии роиҷ дар Эрон) ҷойгузини забони модарии худ на-муданд ва аз мазоҳиби ислом, шиъиро барғузиданд ва ба ривояте ин-тиҳоби ин мазҳаб ба хоҳири эҷоди ғосила ва канораҷӯии онон аз му-сулмонони Афғонистон буда аст. Ҳазораҳо дар замонҳои пеш таас-суби хушк ва ноҷои мазҳабӣ надоштанд, ё онро камтар бурӯз ме-доданд ва иҷрои саҳттарин корҳо, амсоли ҷаммоли, ғайолият дар сохтмонҳо, обрасонӣ (машкобӣ) ба гушаву канори Кобул, ба вижа бахши кӯҳии ин шаҳр бар дӯши ҳазораҳо буда аст.

Вожаи ҳазора мансуб ба ҳазор аст²⁹ ва гӯё ба афроде меғуфтаанд, ки сарвари ҳазор марди ҷангино бар ўҳда дошта аст. Теъдоде аз на-мояндагони ин қавм чунин нуктаро, ки гӯё онҳо аз наҷоди муғул, боқимондаи асокири ононанд, қабул надоранд ва худро аз сокинони бумии Хуросону Афғонистон ва марзҳои наздик ба Эрон ме-донанд.

Дар гузашта ирки шиъигароии онҳо чандон қавӣ набуда ва бо дигар ақвоми шиъимазҳаб, амсоли қизилбошҳо, темуриҳои Ҳирот* ва паштуну тоҷикҳои шиъимазҳаб чандон равобити самимӣ ва ҳамбастигии калбӣ ва хешовандӣ надоштаанд. Аммо дар рӯзҳои мо таҳаввулоти дигаре дар андешаи шиъени Афғонистон дар масоили мазҳаб ва наҷод дар ҳоли шаклгирӣ мебошад, ҳатто дар миёни ҳазораҳо афроди калиле ёфт мешавад, ки бо вучуди форсизабон ва бархурдор аз тамаддуни ҷаҳоншумули ориёӣ-форсӣ будан, дар сар ифтихори чигизизода буданро мепарваронад ва як калимаи Таракӣ балад набошанд ҳам, дар дили ҷониби туркитаборҳо ва муғулнаҷодон ва ҳатто Туркияи усмонӣ боз кардаанд. Дар ҳазораҳо, то чое, ки банда худ мушоҳида кардам, ифтихор аз ҳамзабонон ва дарку фаҳми ин мавзӯъ заиф аст. Онҳо бо дигар шииён, ба вижа шииёне, ки чехраи ориёӣ доранд, амсоли қизилбошҳо, темуриҳо ва тоҷикону паштунҳои ҳамҷавор ва ҳамватанашон равобити қавии хешовандӣ ва доду ситади ҷашмгире надоранд, яъне бо вучуди мазҳаби муштарак, ҳар ду ҷониб ба ҳам бо ҷашми бегонагӣ нигоҳ мекунанд ва баръакс, банда худ шоҳиди чунин рӯйдоде будам, ки шиъени Ҳиротӣ бо бародарони аҳли суннат пайванди хешӣ ва хонаводагӣ барқарор карда, аслан ба масоили мазҳабӣ коре надоранд, дар миёни шииёни паштун ва курдҳои Эрон низ чунин фазое ба мушоҳида расид. Хулоса, мавзӯъ ва масоили ихтилофи қавмиро чун дигар найрангҳо ҳамеша бегонагон аз хориҷ доман мезаданд. Дар гузашта дар бархе аз маросими роиҷ дар байни паштунҳо, аҳли ҳазораро сар мебуридаанд, сипас лаган ё лаълии саҳт гудохта ва тафсонро бар тани бесари ӯ мегузоштаанд, то хуни он банд биёбад, дар натиҷа бадани бечора ва бесар муддате аз шиддати ҳарорат ба ҷархиш мепардохт ва тамошои аҷибе барои дилхушии барпокунандгони ин саҳна ба намоиш гузошта мешуд, ки онро «ракси марг ё ракси бадани бесар» меномиданд. Албатта ин ривоят, ки дар дигаре аз осори илмӣ, аз ҷумла «асри муҷоҳидин»-и доктор Паҳлавон низ зикр ёфта аст, худ баёнгари чунин воқеият аст, ки мардуми ҳазора дар даврони ҳукуматҳои салтанатӣ бо паштунҳо ихтилоф доштаанд ва ҳамвора мавриди куштору таҳқир қарор ги-

* Темуриҳои Ҳирот қомилан чехраҳои тоҷикӣ доранд ва худро аз табори Темур ва темуриҳо мешуморанд. Онҳо мардуми мутамаддин ва зоҳиран хушсимоҷанд ва ҷунонки ишора намудем, забони модарии темуриҳо форсӣ ё дарии бисёр фасеҳ буда бо ҳама ақвом, ба вижа бо тоҷикон равобити ҳасана доранд ва мисли тоифаи қизилбош дар шиносномаҳои «тоҷик» муаррифӣ шудаанд.

рифтаанд, аммо чунон ки Чингизи Паҳлавон таъкид мекунад, дар замони ҳукумати мучоҳидин вақте ки афроди ғайри паштун пас аз фосилаи чандин сол, бо раҳбарии устод Раббонӣ бар сари қудрат омаданд, бештари душвориро барои ин ҳукумат ҳамин ҳазораҳо ба вучуд оварданд ва ҳеҷ гоҳ нагузоштанд, шаҳри Кобул, ба унвон як пойтахти муташаккил ва мутааххид, дар баробари муҳолифон қад барафрозад (нигоҳ. Аср мучоҳидин, с. 288). Бурҳониддин Раббонӣ низ рӯи ин мавзӯ, чун суҳан аз бурду бохтҳои давлатшон (давлати мучоҳидин) идома ёфт, гилаомез ба сӯхбат пардохтанд:

« – Дар айёме, ки ҳукумати мучоҳидин истиқрор ёфт, баъзе аз манобеи хабарӣ муғризона иттило меоданд, ки гӯё давлати мо дар баробари бародарони аҳли ташайюъ ё ҳазора ҷафо мекунад, дар ҳоле ки қазия комилан баръакс буд. Онҳо буданд ки мушқил эҷод мекарданд; Ошӯбо ва ҷанҷолхое алайҳи давлат ба по мекарданд; Дар маҷмӯъ он даста аз қавми ҳазора, ки дар таҳриби давлат даст доштанд, ҷуз пушаймонӣ ҳеҷ суде барояшон ба бор наёвард. Аммо чун ба ақиб баргардем ва назаре ба таърихи начандон дури Афғонистон андозем, мебинем, ки шабеҳи ҳамин ҳодиса дар замони ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ* низ рух дода аст...

Дар тасдиқи фармудаи устод Бурҳониддин Раббонӣ кофӣ аст, санаде аз китоби Мирғулом Муҳаммади Ғубор: Афғонистон дар масири таърих биёварем, ки ӯ дар ҷанд қисмате аз ин асар, аз «шучоат ва диловарии» мардуми ҳазора дар муқобили ҳукумати ба истилоҳ «бачаи сақо», яъне амир Ҳабибуллоҳон бо ифтихор ёд мекунад; Ҳазораҳо аз таслим шудан ба бачаи сақо худдорӣ намуданд ва

* Амир Ҳабибуллоҳи Калконӣ аз моҳи январи 1992 то октябри ҳамон сол, яъне ҳудудан даҳ моҳ дар Афғонистон ҳукумат кард ва дар тамоми ин муддат ҳукумат ӯ дучори ҷангу мубориза бо муҳолифини худ буда, дар ниҳоят мунҷар ба шикаст гардид. Шаҳид Ҳабибуллоҳон зодаи шимоли Кобул ва аз табори тоҷикони ин минтақа маҳсуб мешуд. Дар аксари манобеи таърихӣ Афғонистон ва сӯхбатҳои ҷудогона, ки бо ашхоси муғтабар доштам, аз ӯ ба неқӣ ёд мекунанд ва рисолаи шоир ва ориф бузурги Афғонистон Халилуллоҳи Халилӣ бо номи «Айёре аз Хурӯсон» баёнгари азамати рӯҳи он диловари бузргвор ва твлошҳои волои ӯ ҷиҳати хидмат ба мардуми меҳнаш мебошад. Мутаассифона, Мирғулом Муҳаммади Ғубор дар китоби Афғонистон дар масири таърих (ҷони Техрон 1375 – 1995 м) дар баҳши «Ҳукумати бачаи сақо» даст ба таҳрифи фоҳише дар бораи зиндагӣ ва муборизаи Амир Ҳабибуллоҳи Калконӣ зада, ӯро «авбош» ва ҳукумати ӯро «ҳукумати иғтишош» (с.830) меномад. Оқои Ғубор аслан назари неке ба ин айёри бузургвори Хурӯсон (истилоҳи устод Халилуллоҳи Халилӣ)-ро надорад.

хамроҳ бо сардор Муҳаммадаминхон (бародари Амонуллохон – М.Ш.) ва Хоча Ҳидоятуллохон дар ҷангҳои Ғазнӣ ва ҳазора аз қувои бачаи сақо **дар қамолӣ рашодат** (таъкид аз банди аст – М.Ш.) ҷилавгирӣ намуданд.³⁰ Ғубор, ки ба ҳеҷ вачҳ ҷонибдори бақои ҳукумати Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ нест ва руку рост дар дифои салтанати барбодрафтаи шоҳ Амонуллохон қаламфарсой мекунад, дар саҳафоти баъдии ёддоштҳои худ (китоби ӯ бештар шабеҳи ёддошт ва шундаҳо ӯ аз ҳосу ом аст, то як асари илмӣ ва таърихӣ) ба ночор ба ин воқеият тан дар медиҳад: Баъд аз он ки шоҳ (Амонуллоҳ) дар Қобул истеъфо қард ва муъинуссалтана ба хориҷ паравоз намуд, Муҳаммад Сиддиқхон ба машвараи бародаронаш Шерхон, вазири дарбор ва Атоуллохон вазири хориҷа ба ҳукумати бачаи сақо – ба Ҳабибуллохон (яъне ба ҳамин бачаи сақо – М.Ш.)* байъат намуд ва то охир ин байъатро нигоҳ дошт. Вучуди ин шахс дар Покистон, ҳоҳӣ нахоҳӣ дар рушди мардум, таъсир афқанд ва қисман ба ҳукумати бачаи сақо гароиданд... Мардуми силахшӯр ва қавии Сулаймонхайл низ ба ҳимояти ҳукумати бачаи сақо бархостанд.³² Қолиб он аст, ки тибқи ишораи оқои Ғубор, мардуми силахшӯри Сулаймонхайл ва Поқтиё, ки қомилан минтақаи паштуннишини Афғонистон аст, ҷун аз бартирӣ ва адолати ҳукумати амир Ҳабибуллохон огоҳии зеҳнӣ доштанд, ба дифои он бармехезанд ва ҳеҷ гуна ангезаи қавмигароие аз худ нишон намедиханд ва ҷои хушнудист, ки ниго-

* Забони нависандаи «Афғонистон дар масири таърих» дар бисёр бахшҳои аз он муғлақ ва то ҳудуде омиёна аст ва дар он фасоҳат ва дурахши дариш форсӣ қам ба назар мерасад. Аз ин рӯ мо ба ночор дар баъзе маворид, вожақони ноошину барои форсизабононро дар қамон шарҳ додем. Тааҷҷубовар аст, ки веросторон ва ноширони китоб дар Техрон, ба ин масоил ва завқи хонанда таваҷҷӯҳ нақардаанд. М. Ғубор «ҳукумати сақвӣ ё сақавия»-ро дар муқобили номи ӯ фаровон ба қор мебарад. Китоби ӯ «Афғонистон дар масири таърих», шомилӣ 840 с. мебошад ва ҷанбаи илмӣ ва сабки таърихнигорӣ дар он бисёр заиф аст. Муаллиф, пурғӯй ва беҳудагӯй аст ва масоили хурду реза, ки дар ҳамаи фаслҳои ин китоб фаровон ба назар расид, аслан арзиши рӯи қоғаз оварданро надоранд (мисли достонҳои, ки мардум дар қўчаву бозор ба нақли онҳо мебардошанд ва агар инҳо аз ин масир поққорӣ мешуд, арзиши асар ҳатимол дошт болотар равад (Ғубор аз суқути салтанати Амонуллохон бо ғиярву нола ёд мекунад ва дар поёни китоби худ аз марзии инсоф убул намуда менависад: Инқирози салтанати шоҳ Амонуллоҳ бо истиққори ҳукумати иғтишоиши бачаи сақо таваам буд ва ин воқеа дар Афғонистон ба ҳайси як фоқияи таърихӣ талаққӣ гардид. (с.843). Аммо таърихнигорони воқеӣ акси инро навиштаанд.

рандаи китоби «Афғонистон дар масири таърих» ҳадди ақал ин ҳақиқати таърихиро китмон накардааст ва мо дар идомаи сӯҳбат бо устод Бурҳониддин Раббонӣ шабеҳи ин рӯйдодро хоҳем дид, ки ҳангоми интиҳоби устод ба симати раиси ҷумҳурӣ, мардуми Қандаҳор бештари раӣро ба Устод, яъне ба намояндаи қавми тоҷик доданд ва ин санад худ гувоҳӣ медиҳад, ки дар миёни ақвоми мусулмони Афғонистон будаанд ва ҳастанд онҳое, ки ба масоили қавмияту наҷод ва забон коре надоранд ва отифаи исломӣ ва инсонӣ барояшон волотар ва болотар аз ин чизҳо аст.

Давлати Бурҳониддин Раббонӣ дасти ҳамкорӣ ба гурӯҳҳои мухталифи сиёсӣ ва мазҳабӣ дароз кард ва таҷлиии навъе тоза аз ҳамкориҳои миллӣ дар Афғонистон будааст. Ин нуктаро мо аз таълифот ва забону баёни фарҳефтаҳои маъруфи Афғонистон ва дигаре аз мамолики ҷаҳон дарёфтем: Ҷамъияти Исломии Афғонистон аз назари забонӣ, қавмӣ ва динӣ танавуӣ дархури эътино доштааст ва намеростааст мунҳасир ба як ҷараёни муайяни фарҳангӣ ва сиёсӣ бошад.³¹

Чунон ки қаблан ишора намудем, шоҳи дигаре аз азҳоби шиъӣ: Ҳизби Ҳаракати Исломӣ бо раҳбарии Оятуллоҳ Муҳсинӣ ҳамкориҳои парокандае бо Давлати Мучоҳидин эҷод намуд, ҳарчанд дар таҳким ва устувории давлат сахми муассире надошт, аммо дар қиёс бо дигар аз гурӯҳҳои шиъӣ, камтар ҳалал эҷод кард. Банда бо ҷаноби устод Муҳсинӣ дар моҳи сентябри 2004 дар Кобул мулоқоти муфассале дошам ва ӯ ва ҳизби Ҳаракати Исломӣ, ба назари банда аз он гурӯҳи шиъиён аст, ки бештар бар усули динӣ пой мефишорад ва бар ҳилофи ҳизби ваҳдати исломӣ, ҳар гуна меҳвари фикрии мубтаъӣ бар тааллуқи қавмиро рад мекунад. Устод Муҳсинӣ худ аз табори паштун ва зодаву парвардаи шаҳри Қандаҳор ва таҳсилкарда мамолики арабӣ аст. Чунон ки Оятуллоҳ Муҳсинӣ эътироф намуд, дар даврони ҷиҳод алайҳи Шӯравӣ ва пас аз ин марҳила низ равобит ва ҳусни тафохуми муносибе бо Ҷамъияти Исломӣ ва устод Раббониро доштааст.

Муҳассиноти Муҳсинӣ ва «Ҳаракати исломии» ӯ

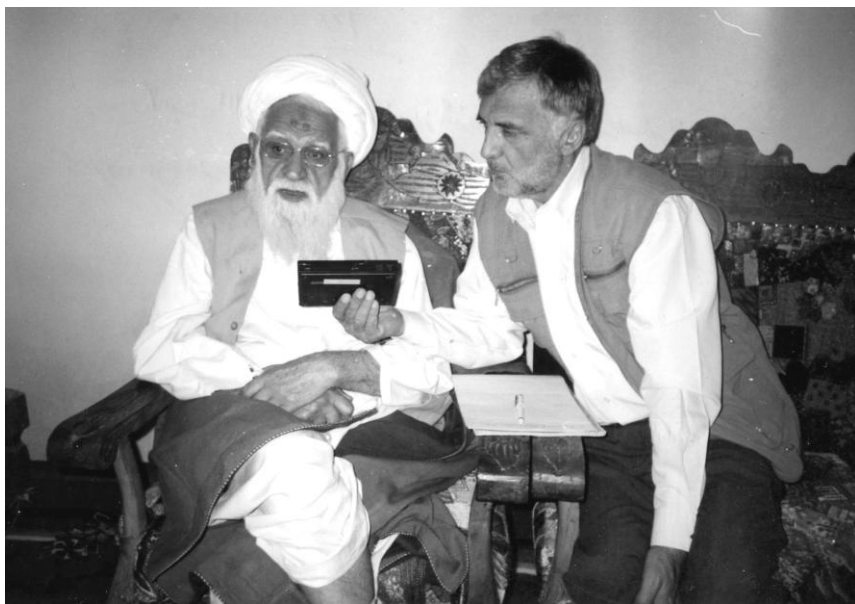
Дар Афғонистон, чунон ки мушоҳида намудем, ҳатто адами тафохум ва ҳамбастагӣ миёни аҳли ташайюъ ривоч дошт ва бинобар иттилое, ки мо аз шахсиятҳои маъруфи шиъӣ (бархе аз шиъиё-

ни паштун ва temuриёни Хирот) дарёфт намудем, гурӯҳе аз қавми ҳазора ҳастии аслии фаъолиятшонро пойбанди эътиқоди қавмӣ, яъне тааллуқи хотир ба қавми ҳазора месозанд ва ҳамин гурӯҳҳо буданд, ки ба давлати наврои мучоҳидин ситеза мекарданд, бо пул ва аслиҳае, ки аз хориҷ дарёфт мешуд, кишвари худро хароб месохтанд, беҳабар аз он ки бо чунин аъмоле хидмати содиқона ба душман мекунанд ва монеи сулҳу оромӣ ва пешрафту тараққиёти ватан мешаванд. Ман рӯи ин масоил ва мавзӯоте, ки устод Раббонӣ ба он ишора намуданд, дар Кобул дар мақарри Оятуллоҳ Муҳаммад Осафӣ Муҳсинӣ (дар ҳамон таърихи сентябри 2004) бо эшон гуфтугӯи муфасссале доштам. Албатта, бояд мутазаққир шуд, ки оқои Муҳсиниро донишманде огоҳ ва мусаллат бо донишҳои исломӣ ирфонӣ ва сиёсӣ дарёфтам, чун аз нахустин калом пай бурд, ки банда аз Вароруд, аз он самти Амударёям, феврал бо эҳсоси гарм ва саршор аз муҳаббат аз Бухоро лаб кушод, аз Самарқанд ёд кард, аз қонунҳои исломӣ Тирмизу Хоразм ва Хучанду Тошқанд ва гузаштаи пурифитҳори ақвоми мусулмони ин сарзаминҳо чанд ҷумлаи фишурда, пурмухтаво ва дардмандона ироа намуд. Оқои Муҳсинӣ дар зимн қиссаҳои ёдовар шуд: Рӯзе тасодуфан аз радио хониши тоҷикӣ ба ғӯшам расид, ки овозҳои шумо ғазали Иқболи Лоҳуриро ба сӯзу гудоз меҳонд: Ховар ҳама монанди ғубори сари роҳест*... Он лаҳза як ҳолати аҷиб пайдо карда будам, ки то ҳол он хотира аз ёди ман нарафтааст... Мо умедвор ҳастем ки кишварҳои Осиёи Миёна, дар муқаддами онҳо Тоҷикистон ба хушбахтии, дин ва дунёи худ бирасад.

Ростӣ, ҳар каломе аз забони ин марди ҳафтодсола, ки симояш беш аз инро нишон меод, мешунидам, қомилан ҳақиқат аз сидқу сафо ва дур аз тақаллуф ва таоруфи шарқӣ буд ва то ҳудуде ҳақиқати нуронии ришсафедони диёрамро ба ёдам овард. Воқеан ӯ аз дӯстӣ ва равобити ҳасанайи худ ва ҳизбаш бо Ҷамъияти Исломи ва раҳбари ин наҳзат устод Бурҳониддин Раббонӣ бо ифтихор арзи дил кард. Аммо қабл аз он ки таърихчӣ ин равобитро варақ занем, аз эшон хоҳиш кардам, ки худро бо мо муаррифӣ намояд. Оқои Муҳсинӣ, ки сӯҳбати

* *Суруди аллома Иқболи Лоҳурӣ «Аз ҳоби гарон ҳез», дар солҳои навади қарни бист аз радио ва телевизиони Тоҷикистону Эрон соҳу ногоҳ нахш мешуд, ки дар заҳни шунаванда таъсиргузор буд. Оҳангсоз ва сарояндаи ин суруд овозҳои шоистаи Тоҷикистон устод Муродбеки Насриддин мебошад, ки ба Афғонистону Эрон ва чандин мамалики дигар сафарҳои ҳунари доштааст.*

килишай ва фурӯтани ночоро қабул надорад, дар ҳузури банда рочеъ ба чанд масоили динӣ ва мазҳабӣ гуфтугӯ бо мурочиинро ба поён бурд, бисёр рук ва котеона буд оҳанги гуфтораш. Ҳини худохофизӣ нафаре аз муридон ба эшон даст дод ва ҳам шуд, то даст-и Оятуллохро бибӯсад. Мухсинӣ чолокона дастӣ худро ақиб кашид ва нагузошт, ки лаби ин мард, ки зоҳиран аз мухлисонаш будааст, ба дастӣ ӯ бирасад. Шояд ӯ ин таҳрикро макруҳ ва ё бидъат талаққӣ кард, дар ҳар сурат бидуни як калом монеи чунин амали ночо шуд, ки ба рӯҳияи нигорандаи ин сутур низ созгор нест.

*Оятуллоҳ Мӯҳсинӣ аз чехраҳои шинохтаи мазҳабӣ
ва сиёсии Афғонистон*

Муҳаммад Осафи Мухсинӣ дар соли 1314 хуршедӣ дар шаҳри Қандаҳор ба дунё омадааст. Вай аз табори паштун аст ва пас аз поёни мадраса ба умури давлатӣ даст зад ва ба қавли ҳудаш ӯ зуд фаҳмид, ки ин маслак ба мазоқаш мувофиқ нест. Роҳи кишвари Ироқро пеш гирифт (бо мушкилоте ризоияти падарро ба даст оварда) ва дар ҳавзаи илмии Начаф адабиёти араб, сарфу наҳв, маонӣ, баён, мантиқ,

бадеъ, фалсафа, илми калом, фикҳ, ричол ва амсоли онро фаро гирифт. Оятуллоҳ Муҳсинӣ то имрӯз 95 китоб таълиф намудааст, ки 61 то аз онҳо ба нашр расид ва мавзӯоти мухталифро дар бар мегирд. Ӯ дар идомаи сӯҳбат ба ман рӯ овард ва гуфт: «-Аммо бигзарем аз инҳо ва рӯ оварем ба таърихи чиҳоди Афғонистон ва муборизаи муштараки аквоми мухталиф ва аҳзоби сиёсии мухталиф дар ин набард. Дар оғози ҳамлаи шӯравихо банда ба Маккаи мукаррама хичрат кардам ва аз он ҷо чиҳати идомаи таҳсил ба Сурия рафтам, вале ҷуз фикри мубориза ва чиҳод алайҳи ҳасми дину миллат, он рӯзҳо дигар фикре маро ба ёд наёмад. Аз Сурия ба зудӣ баргаштем ва аз чанбаҳои мухталиф ворида мубориза бар зидди шӯравихо гардидем. Дар соли 1358 ҳизби ҳаракати исломиро бо кӯмаки уламо ва донишмандони кишвар таъсис намудем. Меҳвари аслии кори мо ин буд, ки бояд ба давлатҳои ҳамсоя ба ҳеҷ вачҳ вобаста набошем (онҳо баъдан ҳазор балоро бар сари мо оварданд, аммо мо қабул накардем).³² Ҳаракати Исломи дар 19 вилоят пойгоҳи низомӣ сохт ва шиори мо ин буд: Ё истиқлол, ё инҳилол! Бабрак Кормал дар китобе навишт, ки агар тамоми аҳзоби сиёсӣ ва чиҳодӣ, ки исломианд, онҳоро афв мекунем, ба ҷуз Ҳаракати Исломи ва Ҷамъияти Исломи! Мутаассифона, бисёре аз аҳзоби сиёсӣ дар ҳамон шароит ҳам нофаҳмихое бо ҳам доштанд, вале мо иртиботи қавии худро бо Ҷамъияти Исломи ҳифз кардем. Мо, ҳар ду ҷониб чангҳои дохилиро аз назари ислом ҳаром медонистем ва рӯзе ки муҷоҳидин ба пирӯзӣ расиданд, ман он айём суҳангӯи шӯрои раҳбарии ҳафт ҳизб дар Пишовар будам, яъне ба аксарияти оро маро ба ин симат баргузиданд.

Ёдам ҳаст, ки дар ҳамон маросим Раббонӣ соҳиб суҳанронӣ кард ва гуфт: Мо аз фалонӣ (яъне оқои Муҳсинӣ) нависандаи беҳтар ва суҳангӯи қавитар наметавонем пайдо кунем, зеро ӯ ба касе вобаста нест ва беҳтарин фардест, ки метавонем ӯро баргузинем.

Мо ва Раббонӣ соҳиб ҳамеша муҳолифи онҳое будем, ки бар ваҳдат ва ҳамбастагии аҳзоб ва гурӯҳҳои чиҳодӣ ҳалал эҷод мекарданд, ин буд, ки дар рӯзҳои оғози чанги дохилӣ дар Кобул (рӯзҳои рӯи кор омадани ҳукумати муҷоҳидин – М.Ш.) ман гурӯҳеро бо номи: «Ҳайати сулҳ» аз намояндагони аҳзоби мухталиф созмон додам, дар ҷанге, ки дар ғарби Кобул байни ҳизби Ваҳдат ва Иттиҳоди исломӣ рух дод, мо миёнҷигарӣ кардем, дар натиҷа, сипос Худоро, сулҳ барқарор шуд. Миёни Ҷамъияти исломӣ ва Ҳизби исломӣ низ сӯитафохоме пайдо шуд. Он айём мо раҳбарони ин ду ҳизбро ба Ҷалолобод бурдем ва 21 рӯз дар масоили тавофуқ ва канор гузошта-

ни ихтилоф бо онҳо сӯхбат ва гуфтугӯ намудем. Ҳизби Ҳаракати Исломӣ чунон ки дар оғоз ишора намудем, дар даврони чиҳод бо Раббонӣ соҳиб ва мучоҳидини ӯ равобити муассирре дошт ва мо дар рӯзгоре, ки Ҳукумати Мучоҳидин рӯи қор омад, ин равобитро тавонистем ба нахви хубе ҳифз кунем ва феълан ҳам, равобит ва ҳамкориҳои мо дар ҳадди матлуб идома дорад».

Бо мусоҳиби гиромӣ дар ин дидор рочеъ ба тулӯъ ва ғуруби Давлати Мучоҳидин гуфтугӯӣ мо идома пайдо кард, ки воқеан зухури ин ҳукумати ҳодисаи нодире дар ҳаёти сиёсии Афғонистон маҳсуб мешавад. Артиши Сурхро онҳо шикаст доданд, тамомияти арзии кишварро онҳо ҳифз намуданд, амнияти кишварҳои минтақа ва дифоии онҳо аз таҳдиди императории Шӯравӣ бо талоши хунин ва чиҳоди таърихии мучоҳидин таъмин гардид, мучоҳидин ташкили ҳукумате карданд, ки ин бидуни тардид, ҳақи ҳалоли онҳо буд. Ин ҳукумат кӯшид машрӯияти навинро дар Афғонистон созмон диҳад, аммо бо қамоли таассуф дар ин роҳ қомеъ нагашт. Оқои Муҳсинӣ дар ин ҳусус, ки ҳукумати мучоҳидин хотираи тобнок ва давронсозе аз худ боқӣ гузошт ва асбоби мушоракати қавмиро фароҳам овард, бо андешаҳои банд ва нуқоти дигаре аз андешамандони ватанӣ ва хориҷӣ мувофиқ аст. Ин ҳукумат, ибронз намуд Муҳсинӣ, бар ҳилофи тамоми режимҳои гузашта қомилан мустақил буд ва сарфи назар аз он ки Раббонӣ ва Масъуд дар даврони чиҳод қўмақҳои низомӣ ва молӣ аз хориҷ дарёфт намудаанд, пас аз пирӯзӣ зерӣ бори ҳеҷ яке аз ин «дастёрон»-и худ нарафтанд, ҳарчанд дучори чандин монеа ва мушкилот ҳам шуданд. Тибқи назароти дигар андешамандон, дар асри мучоҳидин қўшишҳои умда дар қиҳати бозсозии машрӯият дар Афғонистон сурат гирифт, аммо нерӯҳои муҳолиф ва муҳолилагар намегузаштанд ҳосили малмусе аз онҳо барои мардуми Афғонистон ба даст биёяд...³³

Ман тавачҷӯҳӣ ҳамсӯҳбати худро ба мавзӯе қалб намудам ки худ дар маркази аслии таҳаввулотӣ он ҳаводис қарор дошт.

Пул аз хориҷ меомад, хун аз дохил қорӣ мешуд...

Муҳсинӣ: «— Он замон мо, (яъне ашхосе аз ҳизби Ҳаракати исломӣ) ва қумандонҳои мо дар ҳайъати ҳукумате, ки дар раъси он Раббонӣ соҳиб қарор дошт, дохил будем; Дар сафоратҳои давлат мо

намоянда доштем, худӣ ман муншии давлат будам, аммо Ҳаракати Исломи дар ҷангҳо ширкат надошт (яъне онҳо ҷангоми тақсими қудрат саҳми худро мегирифтанд, вале дар рӯзи мушқил аз давлат дифоъ намекардаанд ва устод Раббонӣ бо он ҳама бурдборӣ ва тамкин ва ахлоқи писандида, ононро зеро боли муҳаббаташ қарор медиҳад ва ба умури давлатӣ ҷалб менамояд. Чун тааҷҷуби банда аз ин нукта афзуд, гӯё оқои Муҳсинӣ бидуни изҳори як сухан маро дарк кард ва ҷараёни сӯҳбатро ба маҷрои дигар равона сохт – М.Ш.)

Мо ҳамвора дар роҳи барқарорӣ сулҳу субот талош варзидем ва ҳеҷ вақт дар ҷангҳо ширкат надоштем, зеро дар самти муқобил низ аҳли ислом қарор дошт. Аз ин хотир ҳамеша исрор намудем, ки бояд бародари мусулмони худро ба музокира даъват намоем, на ба ҷанг. «Ала муъун баён, на Ала маъун туфанг!»* талош бар он доштем, ки ҳама гуна мушқилот аз тариқи гуфтугӯ ва музокироти сиёсӣ ҳал шавад, ба ҳамин мақсад ду дафъа раҳбарони муҳосимро ба Ҷалолобод бурдам ва ин ҷо аз сафари як ҳайати афғонӣ ба Маскав меҳонам ёдовар шавам, ки дар замони ғурупошии Шӯравӣ пеш омад: Банда ба вазири хориҷии Русия ва як тан аз муовинони оқои Елсин рук ва рост гуфтам, ки мо омодаем то ки ҷанозаи коммунизмо бихонем, дар ҷанг бо Афғонистон исбот шуд, ки мо, мусулмонони Афғонистон «лаёқат»-и коммунизмо надорем, беҳтараш шумо исломро бипазиред, ки дини муҳаббату ростӣ ва адолат аст... Моро ба қасри Кремлин бурданд, дар ҳамон ҷо ҳам ҳарфҳои худро гуфтам ва як нафар аз аъзои шӯроӣ олии Иттиҳоди Шӯравӣ зеро ҳарфҳои ман мусулмон шуд, ду дафъа бо ман сӯҳбат кард ва исломро пазируфт. Ба ҳар ҳол, ин иродаи қавии миллати мусулмони Афғонистон ва зӯру тавони дарёи хуни шаҳидони мо буд, ки бароямон пирӯзӣ овард, аммо ҷаро давлати мо (давлати муҷоҳидин) сукут кард ва ҷаро мо натавонистем онро ҳифз кунем? Рӯи ин мавзӯ бо Раббонӣ соҳиб, бо дигар раҳбарон, банда сӯҳбатҳо доштам; Аз миёни 9 ҳизби матраҳ, панҷ ҳизб хоҳони низомӣ раёсати ҷумҳури буданд. Ногуфта намонад, ки кишварҳои ҳамсоя дар умури дохилии мо шадидан дахлат карданд, бо зӯри пул меҳостанд афроди вобаста ва муздурро ба тарафи худ бибаранд. Ба ҳамин тартиб, пул аз хориҷ меомад ва хун аз дохил

* Оқои Муҳсинӣ лаҳҷаи вижаи форсӣ дошт ва ҷуғари суҳангӯи ӯ, аз суръати калом ва мантиқи қавии ӯ ҳувайдо буд ва баъзан зарбулмасал ва ҳикматҳои зебо ва омехта бо таъбирҳои форсӣ ва арабиро устодона ба қор мебард, ки ин маҳорати вай шунавандаи ро ба беитар ба шавқ меоварад.

чорӣ мешуд; Ин пул ва ин хун ширкати саҳҳомиро ба вучуд оварданд: На вичдон буд, на шараф, на Ислом буд, на диёнат!... Дар ниҳоят Толибон пайдо шуданд ва ҳамоқати зиёде карданд ва аз онҳо таҳриб ва бадномӣ боқӣ монд.»

Мачрои гуфтугӯ бо Оятуллоҳ Муҳсинӣ ин намояндаи барҷастаи аҳли ташайюъ дар Афғонистонро ба самти таърихи ҳаракати Толибон кашидам, ҳарчанд худ аз ин таърихи сиёҳ ва бисёр нангин огоҳихое доштам, боз ҳам чӯёи нукоти тоза аз забони Оятуллоҳ Муҳсинӣ будам, ба вижа мавзӯи қатли оми шиъиён, андеша ва ангежаи фашистӣ ва мавзеи ҳасмонаи Толибон алайҳи ақвоми ғайрипаштунро меҳостам аз дида ва шунидаҳояш бароям қисса кунад, вале ӯ хеле кӯтоҳ ва дар чанд ҷумла ин таърихро ҷамъбандӣ кард: «ман дар замони толибҳо муддате дар Покистон будам, баъд аз он ҷо ба Эрон рафтам, пас аз ду ҳафтаи сукути Толибон дубора ба Кобул омадам».

Оқои Муҳсинӣ дар поёни сӯҳбат бори дигар аз ҳамкориҳои ҳасанаи хеш бо Ҷамъияти Исломии Афғонистон, аз дӯстӣ ва рафокати шахсӣ бо устод Раббонӣ бо муҳаббати ҳосе лаб кушод, ки дар банда низ ҳисси ифтихор ва ғурур ба вучуд овард, зеро суханони ӯ на танҳо дар дастгоҳи видеоии Ҷамшед ва забти кучулуи банда ҷо ба ҷо мешуд, балки иддае аз дӯстони аҳли ташайюъ ва дигар меҳмононе, ки он ҷо ҳузур доштанд, гуфтугӯи мо ва Оятуллоҳ Муҳсиниро бо диққати том мешуниданд. Оқои Муҳсинӣ бидуни як лаҳза диранг ва танаффус ба баёни бузургворӣ ва инсонияту огоҳии илмӣ ва исломии устод ручӯъ кард: «Бурҳониддин Раббонӣ соҳиб марде ҳабиб ва сабур аст, гоҳе ҳам ки нороҳат мешавад, бар нафси худ тасаллут дорад, ҳашм ва асабоният пайдо намекунад, бурдбор ва зимнан марди донишманд аст, маълумоташ хуб аст, дарси хуб хондааст. Бисёриҳо дарси зиёд хондаанд, вале кам фаҳмидаанд, аммо устод Раббонӣ зиёд хонда ва зиёд фаҳмида аст. Ӯ ба умқи масъала хуб сарфаҳм меравад, аммо баъзе авқот афроде аз Ҷамъияти Исломӣ меомаданд ва ҳарфҳои ба устод мегуфтанд, ки баъзан ба ин ҳарфҳо бовар мекард. Ба назари банда инсон дар дунё бояд ҳам ҷозиба дошта бошад ва ҳам дофеа дошта бошад ва ҳам ҷоиза:

Ба хубон – ҷоиза, ба мутавасситин – ҷозиба ва ба бадон – дофеа. Эй кош иродаи дофеа дар Раббонӣ соҳиб зиёд мебуд, то кор ба ин ҷо намерасид ва Давлати Мучоҳидин аз байн намерафт. Ба қавли Ҳофиз:

Ба азми тавба саҳар гуфтам истиҳора кунам,

Баҳори табашикан мерасад, чӣ чора кунам?...

Ва... Баҳори табашикан дар мучоҳидон зиёд буд, ки ман инро муқаррар ба онон гуфтаам ва ҳар чӣ гуфтаам, аз рӯи муҳаббат гуфтаам».

Чун қалам дар дасти ғаддоре бувад...

Дуруст аст, ки ҳукумати мучоҳидин чихати ҳифз ва таҳкими қудрат ба як силсила иштибоҳҳо роҳ дод ва қабл аз ҳама гузашт ва нармии раҳбари он устод Раббонӣ дар муқобили душманони дохилӣ (албатта дӯстони душманниҳоде мисли Ҳикматёр, Мазорӣ ва Дӯстум) ва кишварҳои ҳамсоя ва хушбовариҳои устод дар нисба-ти давлатҳои қудратманде амсоли Ҳиндустон ва Русия, ки коми-лан баъд аз фурӯпошии Шӯравӣ пӯст иваз карда буданд, мӯчиби сукути ин давлат шуд. Заъфи иродаи дофеа, ки Оятуллоҳ Мухсинӣ ба он ишора намуд, гӯё низ яке аз сабабҳои аз байн рафтани ҳукумати мучоҳидин буда аст. Аммо наметавон аз чунин ҳақиқати кул чашм пӯшид, ки профессор Бурҳониддин Раббонӣ чихати ҳифзи обрӯи хеш ва ин ҳукумат, дар ин марҳилаи ниҳоят ҳассос ҳама тавонмандиро, истеъдод ва хирадро, ки тоҷи сари шахриёрон будааст, ба кор бурд. Ба қавли Фирдавсии ҳаким:

Хирад бояд андар сари шахриёр,

Ки тезиву тундӣ наёад ба кор!

Бинобар ин «иродаи дофеаи устод Раббонӣ» заиф набуд, балки эшон ҳислатҳое чун: нармаҳӯӣ ва гузашту мардонагиро, ки бо ши-ри модар дар ҳисму ҷони ӯ парвариш ёфтаанд, дастуруламали шоиста дар умури давлатдорӣ қарор дод, ки мо шабоҳатҳое аз он-ро дар ҳӯю ҳислати шахид Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ дар имтидоди ҳукумати даҳмоҳи ӯ дидаем.

Профессори донишгоҳи Самарқанд Саид Саъдизода дар рисо-лаи хеш «Аз таърихи сиёсии тоҷикони Афғонистон» менависад, ки тоҷикон (дар маҷмӯъ тоҷикони ҷаҳон – М.Ш) дар таърихи ба-шар бо офариниши осори оламгири илмӣ ва маънавӣ машҳур гар-диданд ва дар рушди фарҳанги ҷаҳонӣ саҳми бузург гузоштанд... Онҳо мутаассифона пас аз поёни қарни ҷаҳордаҳи мелодӣ дар умури давлатдорӣ ва олами сиёсат камҳавсала шуданд, аз байн онҳо дар ҷанд қарни ахир, мардони бузурги олами сиёсат, танҳо аз

миёни тоҷикони Афғонистон зухур карданд.³³

Бидуни тардид, мардони бузурги олами сиёсат, ки профессор Саъдизода ишора карда аст, яке Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ва дигаре устод Бурҳониддин Раббонӣ мебошанд. Саъдизодаи Самарқандӣ таърихчаи ҳузнангези ҳукумати «бачаи сақо»^{*}-ро мухтасар, вале комилан дуруст мавриди арзёбӣ қарор дода, бо истифода аз мано-беи мӯътабари илмӣ, чеҳра ва ботини айёри бузурги Хуросонро оганда аз нури адли Илоҳӣ хонда аст ва навиштааст, ки симои таърихии Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ҳамчун марди сиёсатмадор ва лашкаркаши барчааст дар таърих дурахшон боқӣ хоҳад монд.³⁴ Дар ин рисола ҳамчунин аз раиси созмони Ситами миллӣ Тоҳири Бадахшӣ, ки дар соли 1979 м аз сӯи Ҳафизуллоҳи Амин ба шаҳодат расид, зикри хайр ба амал омада аст. Бар хилофи навиштаи муаллифи китоби Афғонистон дар масири таърих, ин ҷо мебинем, ки донишманди чавон ва он ҳам таҳсилкардаи мадорис ва макотиби Шӯравӣ дар робита ба масоили таърихӣ ва тасвири чеҳраҳои шохиси таърихи Афғонистон, воқеъбинона қалам меронад. Аммо ба ҳеҷ вачҳ бахшиданӣ нест, таҳриф, дурӯғ ва иттиҳомоте, ки оқои Ғубор (вичдони нависандагӣ ва эътибори илмиро аз даст дода) ба номаи аъмоли Ҳабибуллоҳи Калаконӣ бор кардааст; Аввалан Ғубор қаҳрамони даврони хеш Ҳабибуллоҳхонро ба сирқат ва роҳзанӣ ва дар бахши дигаре аз навиштораш ба бесаводӣ мутаҳам мекунад. Ба таври мисол: Ҳабибуллоҳ, ки дар раёси ҳукумат қарор дошт, дар авоил шиор медод, ки Бухороро бояд озод кунем ва ба дунболи он шиор дод, ки: дарвозаи Сандалро бояд аз Ҳиндустон биёварем. Ё дар аввалин ҷашни истиқлоли Афғонистон, ки дар дарвозаи ҳудаш, дар Чамани Даҳмазанг баргузор шуд, бо либоси низомии вазири ҳарбӣ савора омад ва бар минбари ҷӯбин боло шуд, нутқи мухтасаре – албатта аз ҳофиза, зеро ӯ саводе надошт, ки аз рӯи навишта кироат кунад – эрод кард ва гуфт:

«← Бародарҳо! Имрӯз ҷашни истиқлоли Афғонистон аст, ин ҷашн на аз Амонуллоҳон ва на аз Ҳабибуллоҳ аст, ин ҷашн аз шу-

^{*} Бачаи сақо лақабест, ки нотаовнибинон ва доираҳои фашистии Афғонистон ба Ҳабибуллоҳи Калаконӣ илқо карда буданд ва аз ин вожа бӯи ихонат ба машом меояд, аммо дар рисолаи Саид Саъдизода ин истилоҳ як ё ду бор ба кор рафтааст.

мо мардуме аст, ки истиклоли худро ба шамшер гирифтаед ва бо шамшер онро ниғаҳ медоред. Чашн ба шумо ва тамоми мардуми Авғонистон* муборак бошад, биравед ба амони Худо...³⁵

Воқеан агар «бачаи сақо» ормону андешаи озодсозии Бухоро аз болшевикхоро дар сар мепарвард, ки ҳамин тавр ҳам буд, ӯ як муҷоҳиди роҳи ҳақ ва қаҳрамони боимони даврони хеш аст. Аз сӯи дигар, поре аз суҳанронии ӯро нигорандаи китоб амдан нақли қавл кардааст, яъне бигзор хонандаи ин сутур қазоват намояд, ки тибқи ироаи ин ҷумалот ва маънию муҳтавои онон пояи донишу саводи маънавии Ҳабибуллоҳ аз кучост то ба кучо. Аз сӯи дигар, хондани матн аз рӯи қоғаз магар хунари нотиқ ва меъёри саводи гӯяндаро мушаххас мекунад? Ин аст, ки оқои Ғубор бо матраҳ кардани мавзӯи мавриди баҳс бо дасти худ теша бар решаи афкори ноодилонааш зада талош намуда, ки дарёи зулоли таърихро гиландуд намояд ва аз оби ғажду нопоки он моҳии тилло ба даст оварад!

Мо дар мавриди устод Раббонӣ, ки аз таърихи ҳукумати ӯ ҳанӯз ду даҳсола сипарӣ нашудааст, бояд хушманд бошем, ки мабодо ҷунин таҳрифкориҳои дадманишона пеш наояд ва агар пеш ояд, сари вақт тавассути андешамандони тирози аввал посухи дурустҳисобӣ ба муғризон ва газофгӯёни торих бидиҳем, зеро:

Чун қалам дар дасти ғаддоре бувад,

Почарам Мансур бар доре бувад.

Подшоҳи одил ва раиятпарвар аз замонҳои қадим ҳамчун рӯёе ва идеали олий дар андеша ва зехни на фақат мардуми оддӣ ва фикир чарханда аст, балки то ҷое мо иттило дорем, ин мавзӯ дар адабиёти классики Шарку Ғарб низ аз ҷойгоҳи вижае бархурдор аст. Даҳҳо асари ҷаҳоншумул дар адабиёти классик ва ҳазорҳо афсона ва ривоятҳо дар фолклор – адабиёти омиёна рӯи масоили зикршуда бо хуни ҷигар навишта ё гуфта шудаанд ва баръакс, раҳбари золим ва давлатмарди аҳмақ бо бадтарин алфоз нишони таъна ва нафрати умум қарор гирифтааст. Дар таърихи Афғонистон пас аз мубориза ва набардҳои хунин ва пирӯзӣ бар душмани қудратманд, рӯи кор омандани профессор Бурҳониддин Раббонӣ ҳодисаи комилан нотақроре

* Нависанда вожаи зикршударо аз забони Ҳабибуллоҳи Калақонӣ дар шакли «авгон» дар чанд мавриди дигар низ истифода бурдааст, ки як навъ ишора ба адами огоҳии Ҳабибуллоҳон аз ин истилоҳ ва дар маҷмӯъ, дигар масоили Афғонистон аст ва ин ҷо мушаххас аст, ки оқои Ғубор дидагоҳи манфӣ дар нисба-ти Ҳабибуллоҳон дорад.

буд. Агар Хабибуллоҳи Калаконӣ аз мояи илму савод камбаҳра буд, пас то зуҳури устод Раббонӣ кадоме аз шоҳон ва сарварони ин кишвар аз донишҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ислomio инсонӣ ба тариқи бояду шояд ва дар ҳадди профессор Раббонӣ бархурдор будааст?

Мо аз ҳамоқат, нодонӣ ва ҷаҳолати раҳбарони ин кишвар дар гузаштаи начандон дур ривоят, ҳатто латифа ва масалҳои фаровон хонда ва ё шунидаем, ки воқеан мӯҷиби таассуф аст. Аммо аз он ки нерӯҳои аҳримани дохилӣ ва хориҷӣ нагузоштанд профессор Раббонӣ, ин чехраи тобноки таърихи асри бист, ҳукумат кунад ва кишварашро аз ақибафтадагии бисёр ҷаҷаи қуруни вусто раҳо созад, бар зарари мардуми Афғонистон анҷом ёфт, ки юриши толибон авалан нишони қуфрони ин неъмат буд. Боре дар Техрон бо ҳунарманди овозадори Афғонистон, овозхон ва оҳангсози мумтоз оқои Мададӣ чихати иҷрои барномаи наврӯзӣ ба симои кишвари дӯст: Ҷумҳурии Ислomio Эрон даъват шудем. Ин ҳамон айёме буд, ки Толибон баҳори аввали ҳукмронӣ дар Кобулро сипарӣ мекарданд ва аввалин баҳоре буд, ки аз сӯи ҷаллодони тамаддуни башарӣ ҷашни наврӯзи аҷам мамнӯъ эълон гардида буд. Пас аз поёни барномаи симои Техрон бо ҳунарманди овозаманди Кобули ҷаноби оқои Мададӣ аз Давлати Мучоҳидин ва паёмади сукути он бо дасти Толибон сӯҳбати хусусӣ пеш омад. Ё раҳорах ин фоҷиаро мусибати бузург барои мардуми кишвараш талаққӣ намуд ва дар зимн гуфт: Дар нахустин рӯзҳое, ки ҳукумати Начибуллоҳ аз байн рафт ва мучоҳидин қудратро ба даст гирифтанд, Афғонистон давлати ислomio эълон шуд ва мо теъдоде аз ҳунармандони телевизион ва театри Кобул, ки он ҷо ба театр «Кобул нандорӣ» мегӯянд, тақозои мулоқот бо президент Раббониро намудем. Устод бо вучуди машғалаи зиёд, дар аввалин фурсат моро пазируфт ва банда аз ӯ савол кардам, ки чун давлати ислomio бо сарварии ҷаноби олии рӯи қор омадааст, аз ин ба баъд тақлифи мо ҳунармандон, овозхонон, оҳангсозон ҷӣ хоҳад шуд? Мо дар ин кишвар бимонем ё биравем ба мамолики дигар?

Сар то сари чехраи устод Раббониро табассуми латифе оро дод. Ё аз барномаи давлат дар бораи сарнавишти ояндаи аҳли илму ҳунар, мадорису макотиби олии иттилоӣ судманде дар ихтиёри мо қарор дод. Ин қадар сӯҳбаташон нарму самимона буд, ки ҳама таҳти таъсири гуфтори рӯҳбахши эшон қарор гирифтем. Устод дар мавриди буди набуди мо дар Афғонистон гуфт: «Ин ватан марбут ба ҳамаи мову шумо аст ва мо бояд заҳмҳои бадани кишварамонро дар ҳама бахшҳои тадовӣ кунем, дар бахши ҳунар, дар риштаи иқтисод, кишоварзӣ,

санъат ва ғайра. Шумо озодона ба фаёолияти худ: овозхонӣ ё кумпуз ва синамо идома диҳед, аммо қабл аз оғози ҳар фаёолияте фаромӯш накунед, ки мо ҳама мутаалиқ ба Худоем, илму ҳунар чузъе аз офаридаҳои ӯст, бояд гиромияш дошт. Равобити худро бо Худо устувор созед, ҳузури Худовандро дар ҳама умури зиндагӣ ҳамвора дар зехн дошта бошед* ва ба фаёолияти худ бо оромиши хотир идома диҳед, ҳар мушките пеш ояд, мо дар хидмататон ҳастем, давлати исломӣ бо шумост.»

Мо дар Кобул то замоне, ки оқои Ҳикматёр мушакборонро шуруъ накард, дар радио ва телевизион машғул ба кор будем, дар мачмӯъ ҳама кишрҳои ҷомеа, ба қавли ришсафедон, даст ба кору дил ба ёр буданд ва аз сӯи низом кучактарин фишор эҳсос намешуд. Аммо ҷангу даргирӣ ва ташдиди ҳамла ба Кобул мо ва ҳазорҳо мардуми бегуноҳро мачбур ба тарки манзили маъво кард ва акнун, ки Толибон кишвари моро ба ишғол даровардаанд, ҳеҷ умеди ба оянда надорем ва ман имрӯз ё фардо аз Техрон озими Аврупоям...»

Оқои Мададӣ аз аҳолии бумии Кобул ва аммо таҳсилкардаи Аврупост. Ӯ бо устод Раббонӣ тааллуқи қавмӣ ва ҳешутаборӣ ҳам надорад ва ҷавонмарде дар ҳудуди 35-40 сола аст.

Пас аз Худохофизӣ дар хиёбони Валиасри Техрон мо, мутаассифона, дигар ҳеҷ гоҳ якдигарро надидем, аммо чанд бор сӯҳбатҳо ва садои зебояшро аз радиои Бй-бй-сй шунидам. Муҳим он аст, ки ин ҳунарманди боҳуш роҷеъ ба раҳбари давлати исломии Афғонистон ва он фазое, ки худ дар айёми ҳукумати эшон дар Кобул мушоҳида кард, сухани рост ва воқеияти маҳзро ироа намуд. Маъмулан ҳунарманди ростин ва инсонии vorаста ҳатто дар бораи душманаш ҳам муғризона қазоват намекунад ва ҳарфи рост мегӯяд.

* Дар рӯзгори мо инсонҳо нисбат ба якдигар бетафовут, беотифа ва бераҳм ҳастанд ва ҳатто кучактарин алоқае ба зиндагии ҳамдигарро надоранд. Дар ҳоле, ки Саъдӣ алайҳирраҳма фармуда: Бани одам аъзои як пайкаранд. Воқеан агар аъзои як пайкаранд, ин пайкар мурда ва тӣҳӣ аз ҷони зиндааст! Аз ин рӯ комилан дуруст ва мантиқӣ аст, фармудаи устод Раббонӣ: инсон қабл аз ҳар ҷизе аввал бояд бо худои ҳеҷ робита барқарор кунад, зеро инсон, ба ақидаи устод дорои ду бӯй аст: 1) Моддӣ, 2) Маънавӣ. Яке тамоюл ба зиндагии моддӣ, хоҳишҳои нафсонӣ ва шаҳвонӣ ва зиндагии дунявӣ дорад ва бӯйи маънавӣ ниёзманди тағзияи рӯҳӣ аст, яъне робитаи маънавӣ ба манбаи ҳастӣ ва қудратҳои доязоли Илоҳиро ҷӯёст. Чун рӯҳи инсон (бидуни шак, инсонии комил ва оғоҳ) меҳодад оромиши дошта бошад ва ҳоизи муттақои нерӯманди маънавӣ бошад ва ин муттақо барои ӯ ба ҷуз Худо дигар касе наметавонад шавад. Аз ин рӯ барқарориши робита бо Худо аз як сӯ дили инсонро нишоту хурраамӣ ва нерӯи ҷозиба ба зиндагӣ бахшиад, аз сӯи дигар сипаре дар роҳи ҳифзи вучуди ӯ аз ҷурму гуноҳ аст. (М.Ш.)

Абармарде, ки таърих сохт

Барои он ки абъоди гуногуни шахсияти Бурҳониддин Раббонӣ шинохта шавад, банда на танҳо ба осоре, ки дар Афғонистон ва хориҷ аз он рӯи ин мавзӯ ба нашр расидааст, иктифо намудам, балки гуфтугӯҳое доштам бо афроди мухталифе, ки синну сол ва сатҳи донишу ҷаҳонбинии онҳо яқсон набуд. Баъзе аз ин азизон худро ба намоёндагӣ аз ақвоми мухталиф муаррифӣ намуданд, иддае ҳам шаҳрвандони мамолики хориҷӣ буданд, ки бо устод ва Давлати Мучоҳидин сару кор доштаанд. Дар ҳар сурат, Бурҳониддин Раббонӣ аз он чехраҳои шохиси таърихи муосири Афғонистон аст, ки ба ақидаи банда роҷеъ ба зиндагӣ ва муборизаву ғаъолияти сиёсӣ, илмӣ ва фарҳангии ӯ имрӯз ва дар оянда низ осори фаровоне навишта хоҳад шуд. Аммо ин асарҳо ба қалами чӣ гуна афроде ва бо чӣ ранге ба риштаи таҳрир кашида мешавад? Рӯи ин мавзӯ борҳо банда ангишти ҳайрат ба лаб бурдаам, ба вижа пас аз огоҳии ҷамаҷониба аз осори нависанда ва ҷаҳонгарди англис: Мунт Сторт Алфтстоун (1779 – 1859)³⁴ дар бораи Афғонистон ва китоби Мирғулом Муҳаммади Ғубор «Афғонистон дар масири таърих» ва навиштаи Гулбидини Ҳикматёр «Дасоиси пинҳон ва чехраҳои урён» ҳайрати ман аз таҳрифкориҳои ин қаламбадастон дучандон афзуд.*

Агар дар рӯзгори режими истибдодии Шӯравӣ матбуот ва адабиёти ин режим, истилоҳи «ашрор» ва «душман»-ро дар муқобили номи мучоҳидини ҷон дар қафи Афғонистон ба кор мебарданд, пас аз сукути низоми коммунистӣ дидгоҳи русҳо ва наҳваи гуфторашон дар бораи мучоҳидин комилан иваз шуд. Ба таври мисол яке аз сардорони Артиши Сурх мегӯяд: Ба кӯҳҳои Панҷшер ҳамвора бо эҳтироми ҳосе менигарам, зеро ин кӯҳҳо парваришдиҳандаи душмане барои мо буд, ки аз ҷангидан бо ӯ ифтихор меварзам, иродат дорам ба инсонии воле, ки бо така бар азму имони росиҳаш ва тавоноии мунҳасир ба фард дар ҷангҳои ҷирикӣ тавонист артиши то дандон мусаллаҳ ва муқтадири шӯравии собикро ба зону дароварад!³⁷

* Албатта, таҳлилҳо дар бораи ин китобҳо дар бахшҳои мухталифе дар ин нома сурат гирифт, ки хонандаи арҷманд роҷеъ ба газоғӯғиҳои нависандагонии номбурда дар масоили марбут ба Афғонистон худ қазоват хоҳад кард.

*Бурҳониддин Раббонӣ ҳангоми сӯҳбат бо муаллиф.
Кобул, тобистони 2006*

Ба ин қабил афрод меғоянд: Душмани доно ё душмани мард, ки ба маротиб некӯтар аз дӯсти нодон аст, аммо як тан аз донандагони роз ва огоҳони таърихи чиходи Афғонистон устод Ардамехр (Фотех Абдуллоҳ)³⁸ бар ин акида аст: Панҷшер агар чисми Аҳмадшоҳи Масъудро обу тоб ва устуворӣ бахшид, устод Раббонӣ ҳамчун муаллим ва мураббии беҳамто рӯху равони ўро парвариш дод ва дар мактаби чиход ва ишқу озодӣ ба камолаш расонд, ки ба назари ман ин дostonест ханўз нонавишта ва муҳасанотест бисёр сутуданӣ... Ин нуктаро пас аз устод Ардамехр, сафири пешини Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Афғонистон чаноби оқои доктор Начафӣ низ иброз дошт. Аммо ба нахви дигар ва бо далоили дигар. Банда рӯи мавзӯи ҷанги Афғонистон, ки аз бузургтарин ғочаҳо дар поёни қарни бист маҳсуб мешавад ва нанг аст барои бавучудоварандагони ин ғоча, бо дипломатҳои покистонӣ, ҳиндӣ, русӣ, Таракӣ ва кишварҳои шӯравии собиқ низ ғуфтугӯҳое доштем ва дидгоҳи ҳар кадоме аз ҳамсӯҳбатонамро дар бораи сарони чиходи Афғонистон, хусусан раҳбари пуртавони ин чиход устод Бурҳониддин Раббонӣ ва ҳукумати ӯ ва бурду бохтҳои ин ҳукумат, ҷӯе шудам, аммо қабл аз он ки ангушт ба даричаи дили дигарон бизанем, воҷиб аст аз дидгоҳҳо ва нақлу нуктаи назарҳои бародарон ва хоҳарони Афғонистонӣ рӯи мавзӯи мутазаққира ҳамчун шоҳидони айнӣ истифода барем, вуқуфи комил дошта бошем. Бино бар фармудаи хонум Фавзияи Куфӣ, устод Бурҳониддин Раббонӣ Абармардест, ки таърих сохт. Ман бо ин донишвари боҳуш ва ниҳоят пуротиға ва ҷолок дар маҳалли қори ӯ – дафтари намоёндагии сандуқи кӯдакон, ки марбут ба Созмони миллалӣ муттаҳид аст, мулоқот намудам. Чехраи ғулғун ва оғанда аз нури ифғату муҳаббат дошт. Ин хоҳари афғонистонии мо ғочаҳои бузургеро низ мутаҳаммил шуда: Ў ҷаҳорсола буд, ки падараш як тан аз шахсиятҳои обрӯманди кишвар дар яке аз муҳорибаҳо ҷоми шаҳодат ба сар қашид, вале Фавзия боз ҳам умед бар Худо баст ва бо ёрии Худо ва пуштбонии хешовандонаш риштаи ҳуқуқро дар донишгоҳи Қобул ба поён расонд. Пас аз як соли издивоҷ шавҳарашро ҳам дар ҷанг аз даст дод ва акнун тарбияи тифлеро, ки аз ӯ ба ёдгор мондааст, бар ўҳда дорад. Бо вучуди ҳамаи ин мусибатҳо ман Фавзияи биступанҷсоларо нерӯманд ва дилғарм ба зиндагӣ ва одаму олам дидам, хусусан ба тифлақон, ки бо онҳо сару қор дорад, ишқу алоқааш зиёд аст. Фавзияи ҷавон дар фазои ҳукумати се низом: коммунистҳо ва муҷоҳидин ва Толибон ҳаёт ба сар бурд ва натиҷаи вижае аз ҳар қадам ба даст овард, аммо дар

рӯзҳое банда ба ӯ ҳамсӯхбатам, ки дигар ин кудратҳо дар Кобул вучуд надоранд ва Фавзия ба ҳеҷ вачҳ вобастаи онҳо ва режими феълии Кобул нест. Ӯ чун ҳамаи бонувони донишманди Кобул киссаҳои талхе аз ҷаҷоеи чанд соли охири кишвараш дар зеҳн дорад, киссаҳои гиряовар ва тӯлонӣ, аммо зимомӣ гуфтугӯро мо ба фазои феълии Афғонистон ва рӯзгоре мечархонем, ки мучоҳидон ва Толибон бар сари кудрат буданд. Фавзия чун аксари хоҳарони Афғонистонӣ нутқи равону бонамак дорад. Ӯ меғӯяд: «Замоне, ки режими Начибуллоҳ дар ҳоли фурӯпошӣ буд, ман донишчӯ будам ва шоеаҳо пахш шуд, ки бо рӯи кор омадани мучоҳидин маҳдудиятҳои фаровоне дар таҳсил ва зиндагии хонумҳо пеш хоҳад омад, аммо хушбахтона, мо шоҳиди хучастарӯзгоре шудем, ки ин ба дасти аҳли дониш гузаштани зимомӣ кудрат буд. Мучоҳидин аз нахустин рӯзҳои вуруд ба Кобул бархурди исломӣ ва инсонӣ ба ҳама кишрҳои ҷомеа, хусусан ба хонумҳо доштанд. Он рӯзҳо ман донишчӯи факултаи ҳуқуқ дар донишгоҳи Кобул будам ва бонувони зиёде ҳамарӯза ба таҳсил ҷалб мешуданд, зеро мо бидуни кӯҷактарин тарсу нигаронӣ ба таҳсил ва зиндагии худ идома меодем ва амнияти сад дар сад таъмин буд ва ин нуктаро бояд бароятон арз кунам, ки навад дар сади устодони пуҳангун дар замони ҳукумати устод Раббонӣ хонумҳо буданд. Худи устод, ки замоне донишчӯ ва профессори ҳамин пуҳангун буданд, гоҳ-гоҳе барои мулоқот ба ин даргоҳ ташириф меоварданд ва таширifi раиси ҷумҳур ба ҳузури донишчӯёну устодон ва кӯмакҳои амалии эшон ба донишгоҳҳо, рӯйдоди камназире дар рӯзгори мо маҳсуб мешуд. Занон дар ҳама риштаҳои зинадагӣ, дар шаҳрдорӣ, дар вазоратҳо ва дигар пустҳои давлати, садо ва симо, наشري рӯзнома ва маҷалла ва дигар умури фарҳангӣ ва сиҳати омма фаъолияти муассире доштанд ва фақат он чи ки ба зиндагии мо ва фарзандони мо ҳалал мерасонд, ҳамлаҳои ногаҳонии оқои Ҳикматёр болои Кобул буд. Мардум ба ин ҳамлаҳо ва мушакборони шаҳрашон дигар одат карданд ва тан ба тақдир доданд, вале юриши нобаҳангоми Толибон мисли тӯфони балохез ҳамин зиндагии нима-кора ва акнун рӯ ба роҳамонро комилан бар ҳам зад. Фикр мекунам, аз ҷараёни ҳамлаи аҷирони Покистон, ки бо номи толиб бар кишвари мо ҳамла карданд, шумо огоҳед ва ман ба шарҳу табсираи сууду сукути ин тӯфон намерардозам ва наметавон аслан аз бобати ҳуқуқи зан дар замони режими Толибон ҳарфе зад. Онҳо илова ба садҳо мушкilot, масъала ва шартҳои маҳрам доштан ё надоштани занро ба вучуд оварданд, яъне ин ба он маънӣ аст, ки ин режими истибдодӣ

занро бар ҳайси инсон наметиносад ва заррае бар ӯ эътимод надорад».

Толибон, воқеан ба ҳӯю хислати ҳама ақвоми Афғонистон бегона буданд, зеро дар ҷомеаи Афғонистон, ҳатто дар қарнҳои гузашта ҳам зан дар хонавода ва иҷтимоъ аз мақоми воқеае бархурдор буда аст. Мо бо хонум Фавзияи Куфӣ лаҳзае рӯи ин мавзӯ ба баҳс пардохтем. Занон дар шаҳрҳои бузург харчанд сар то по пӯшида будаанд ва аз назари номаҳрамон худро дур нигоҳ медоштанд, вале баробар бо мардон аз ҳамаи васоили оромишу рифоҳ бархурдор буданд ва ман ишороте аз сафарномаи ҷосуси англис Мунт Стуат Mount Stuart *-ро дар мавриди занони Афғонистон ёдовар шудам, ки бинобар навиштаи ӯ дар он рӯзгор ҳатто хонаводаҳои афғонӣ ба василаи занони шоиста ва хушқариха идора мешудааст, занони табакоти боло ғолибан хондан ва навиштанро фаро мегирифтанд; Арусон ҳам метавонанд ба мақоми бартар бирасанд ва имтиёзоти шаръии мардон монанди пешрафти занон намешавад.

Он чи ки мо аз сафарномаи сайёҳи зикршуда ёдовар шудем, марбут ба ду қарни пеш аз рӯзгори мост, мутаассифона дигаре аз вижагиҳои бонувони Афғонистон, хусусан диловарӣ, ҷасорат ва душмансизии онон аз назари нависанда пинҳон мондааст ва хонум Куфӣ бо ёдоварии чанд нукта аз рӯзгори занони қаҳрамони кишвараш ин саҳфа аз гуфтугӯи моро рангинтар намуд. Дар тамоми тули таърих, мегӯяд ин бонуи огоҳ ва донишвар** занон дар мубориза бар зидди душманони ватан гоҳ ошкоро ва баъзан пинҳон, дар қанори мардон қарор доштанд. Дар кӯҳистони Афғонистон дар солҳои ҷанг бо шӯравӣҳо, онҳо вазифаи обу нарасонӣ ба мучоҳидин ва муборизинро ба ӯҳда доштанд. Дар замони ҳамаи англис ва шӯравӣ, занон ҳангоми убури сипоҳи душман аз ҷодаву бозорҳо, сангу кулӯҳ бар сари душман мезаданд, ҳатто оби ҷӯш бар фарқи онҳо мерехтанд. Дар овоили ҳамаи русҳо ба Кобул, дар ин шаҳр дар як тазоҳурот даҳҳо зан бо зарби калашникуфи душман ба шаҳодат расид. Таърихи кишвари мо саршор аз ин ҳавадис аст».

* Китоби ин гардишгар «Афғонистон, ҷой, фарҳанг ва наҷод», беиштар иттилоотро дар бар дорад, ки ҷанбаи ҷосусӣ доранд ва аз мутолиаи он метавон чунин натиҷа гирифт, ки вай бо супориши созмонҳои истихбороти англис ин вазифаҳоро анҷом додааст.

** Баъдан дар соли 2006 мелодӣ иттилоъ ёфтам, ки хонум Фавзияи Куфӣ, намоёндаи мардум дар порлумони Афғонистон интихоб гардидааст.

***Бону Фавзия Кӯфӣ (аз рост дуввум) – намоёндаи мардум
дар парлумони Афғонистон. Панҷшер, тобистони 2007***

Банда ҳини сӯҳбат бо хонум Фавзия эҳсос кардам, ки оташе дар дида ва калби ӯ дар холи афрӯхтан ва дурахш аст, оташе омехта бо забонаи ҳашм ва шӯълаҳои меҳр, ҳашм алайҳи таърихи ҷафокор ва душманони ғаддори ин сарзамини ахурой, меҳр ба хотири илтиҳоб бахшидан ба ҷароҳатҳои нав ва кӯҳнаи ватани имрӯз ва фардои он.

Маҷрои сӯҳбати мо ба самти дигаре баргашт:

- Шумо аз мақомоти давлатии Афғонистон дар ҷаласа ё нишасте бо кадоме аз онҳо дидор доштед? – Ҳамин тавр, саволе сари забонам омад. Ӯ бо шарму озарм, ки вижаи ҳар бонуи мусулмон аст, лаҳзае хомӯшӣ ихтиёр намуд ва сипас гуфт: Бо устод Бурҳониддин Раббонӣ ва он ҳам дар Файзобод, дар ҷаласае, ки ба муносибати рӯзи зан доир шуд. Устод он рӯз суҳанронӣ намуданд ва бисёр омӯзанда буд ҳар каломе, ки мо аз эшон шунидем. Ду рукни аслии ҳар ҷомеаеро зан ва мард ташкил медиҳанд, иброз намуданд устод, мисли ду даст ки мо дар бадан дорем, агар Худо накарда як дасти инсонро катъ кунанд, вай наметавонад бо дасти танҳо дар зиндагӣ ғаъоло-

на амал кунад, аз ин рӯ, нодида гирифтани нақши зан дар ҷомеа ба он маъност, ки инсонҳо дар ҷомеае ноқис ба сар мебаранд, дар ислом зан ҳамеша мавриди таҳсинот қарор гирифтааст, осори аҳли илму адаб мамлӯ аз мадҳи модарон аст.

Чанд тан аз хориҷиён, ки дар он нишаст ҳузур доштанд, низ аз нукоти ҳакимонаи устод ба вачд омаданд. Хонум Куфӣ дар идомаи сухан иброз намуд: Ногуфта намонад, ки хушхӯй ва меҳрубонии устод Раббониро дар сар то сари Афғонистон сутудаанд, хусусан ат-фолро зиёд дӯст доранд устод. Дар ҳамон маҳфил, ки аз он ёд кардем, духтараки ман шеъре дар мадҳи модар хонд, устод аз ҷой баланд шуданд, ўро бўсиданд ва таҳсин гуфтанд. Аммо ҳамагон огоҳем, ки душманон ва теъдоде аз дӯстон низ ҳамвора аз начобат ва дили раҳими устод Бурҳониддин Раббонӣ сӯи истифода кардаанд».

Мо бо хонум Фавзия ки нури Илоҳӣ дар фурӯғи дидагонаш медурахшид, худоҳофизӣ намудем, ў маро ба Кобули азиз ба меҳмонӣ хонд ва ман ўро ба Тоҷикистон даъват кардам ва ин байт гӯё ҳусни ихтитоми сӯҳбати мо шуд:

*Боз омадан зи рафтани хуришед дур нест,
Гар зинадагист, дида ба дидор мерасад.*

Пайнавишт:

1. Азиз Ориёфар. Сухани мутарчим, Артиши Сурх дар Афғонистон, с. 5.
2. Б. Громов. Артиши Сурх дар Афғонистон, муассисаи чопу интишороти вазорати умури хориҷаи Эрон. Техрон, 1375, с. 131.
3. Нахустин чунбиши созмонёфтаи исломии тироzi навин дар Афғонистон ба соли 1958 дар маҳофили равшанфикрони мазҳабӣ ба раҳбарии доктор Ғуломмуҳаммад Ниёзӣ, раиси донишқадаи донишгоҳи Кобул бунёдгузори шуд, ки устод Раббонӣ низ ширкат дошт ва дар ин бора ӯ ба нигорандаи ин сутур иттило дода буд. Аз соли 1972 ба ин сӯ Бурҳониддин Раббонӣ ҳамвора раҳбарии ин чунбишро бар дӯш доштааст. Устод Ниёзӣ ҳамроҳ бо 200 тан аз ҳамкорунаш дар замони фармонравоии Довуд зиндонӣ ва сипас дар замони Тарақӣ эъдом гардид. Нигоҳ. Артиши Сурх дар Афғонистон, с. 132.
4. Ҳашт иқтибос аз ҳамин манбаъ, сах. 132 то 134 истифода шуд.
5. Ҳамон манбаъ.
6. Ҳамон манбаъ.
7. Ҳамон манбаъ.
8. Ҳамон манбаъ.
9. Масъуд – шукӯҳи ориёӣ. Гирдоварӣ ва таҳияи Бобочони Шафӣ, нашри Нодир, Душанбе, 2002 м. с. 31.
10. Мутарчимӣ китоби Артиши Сурх дар Афғонистон дар поварақи ин китоб иқтибосҳоро аз китобҳои: «Афғонистон, ислом ва навароӣ» ва «раванди машруиат дар Афғонистон» мавриди истифода қарор дода, аммо мушаххасоти асарҳои номбурдаро зикр накардааст. Нигоҳ. с. 134.
11. Магнус – Адн Набӣ. Афғонистон: Рӯҳонӣ, Моркс, Мучоҳид. Техрон, дафтари сиёсӣ ва байналмиллалӣ, 1380. с. 219.
12. Маҷаллаи Ваҳуман, шумораи 17, даймоҳ 1377, с.10.
13. Ҳамон ҷо.
14. Ҳамон ҷо.
15. Мафҳуми «мучоҳид» дар забони англисӣ «силаҳшури муқаддас» тарҷума шудааст, яъне, муборизе, ки барои ормонҳои муқаддаси исломии худ силоҳ ба даст мегирад. Нигоҳ. Афғонистон: Рӯҳонӣ, Моркс, Мучоҳид, Техрон, 1380. с 195.

16. Чингизи Паҳлавон. Афғонистон: Асри муҷоҳидин ва баромади толибон, Техрон, 1380. с.15.
17. Ҳамин манбаъ, с. 16.
18. Ҳамин манбаъ ва ҳамин с.
19. Асри муҷоҳидин. с, 33.
20. Сӯҳбат бо устод Раббонӣ дар навор забт гардид ва дахле дар сабк ва муҳтавои гуфтори устод ба амал наёмада аст ва тамоми ин гуфтугӯҳо дар бойгонии банда маҳфуз аст.
21. Ч. Паҳлавон. Афғонистон: Асри муҷоҳидин в... с. 252.
22. Рӯзномаи Кудс, чопи Эрон. 20 шаҳревар, 1377 ҳичрии хуршедӣ.
23. Ч. Паҳлавон. Афғонистон: Асри муҷоҳидин с. 253.
24. Маҷаллаи Ваҳуман. Чопи Техрон, 1377 шумора 17 с 5 ва 6.
25. Асри муҷоҳидин, с. 272 – 271
26. Алморӣ – дивон ё мебелро дар забони дарӣ чунин гӯянд.
27. Чингизи Паҳлавон. Асри муҷоҳидин... с. 39.
28. Ҳамин манбаъ, с. 39.
29. Фарҳанги Сабо, нашри Техрон, 1370 с. 1364.
30. Мирғулум Муҳаммад Ғубор, Афғонистон дар масири таърих, Техрон 1374, с. 830-879.
31. Асри муҷоҳидин, с. 45.
32. Мутаассифона, мочарои «ҳазор бало бар сарашон овардани ҳамсоягон»-ро оқои Муҳсинӣ ба тариқи бояду шояд шарҳ надоданд ва банда низ рӯи ин мавзӯ зиёд исрор накардам.
33. Саиди Саъдизодаи Самарқандӣ. Аз таърихи сиёсии тоҷикони Афғонистон; нигоҳ. «Тоҷикон, Ориёиҳо ва флоти Эрон», чопи Техрон 1373 с. 336. (Гирдоварӣ ва таҳқиқи Мирзо Шуқурзода).
34. Ҳамон манбаъ, с. 322.
35. Афғонистон дар масири таърих, с. 827.
36. «Афғонон» ном дорад ин китоб ва дар тарҷумаи Осафи Фикрати Ҳиравӣ дар 1379 дар шаҳри Машҳад ба нашр расидааст.
37. Марди ошиқ, марди озодӣ. Гирдоварии Носир Фурӯзон, Техрон, 1381 с. 334.
38. Ардамеҳр (Фотех Абдуллоҳ) нависанда ва донишманди тоҷик, ки дар солҳои 1376-1385 дар баҳши бурунмарзии садо ва симои Ҷумҳурии Ислонии Эрон фаъолият дошт. Муаллифи якчанд китоб аст ва акнун дар шаҳри Душанбе умр ба сар мебарад.

**Доктор Начафӣ: Бурҳониддин Раббониро
як шахсияти озоди исломӣ ёфтам**

Мавзӯи равобити Эрон ва Давлати Мучоҳидин дар матбуоти харду кишвар ва осори андешамандони масоили Афғонистон ба таври пароканда инъикос ёфтааст. (Албатта, ба истиснои китоби чомеъ ва пурмуҳтавои доктор Чингизи Паҳлавон: Асри мучоҳидин ва ба-ромади Толибон, ки зикраш дар чанд баҳши ин навишта матраҳ гардид). Банда афзун ба мутолиа ва баррасии осори марбут ба ин масоил, талош намудам, то бо арбобони барҷастаи сиёсӣ ва ба вижа бо онҳое, ки дар он айём дар Афғонистон маъмурият доштанд, мулоқот ва гуфтугӯ намоям. Як тан аз ин азизон оқои Начафӣ буд, ки дар рӯзҳои дидор бо банда* симати мушовири аршади вазيري хориҷаи Эронро бар ӯҳда дошт ва худро ба ман ба ин шакл муаррифӣ намуд: Банда соли 1363 ворида вазорати умури хориҷаи Ҷумҳурии Исломии Эрон шудам ва дар баҳши Осиё ва уқёнуси машғул ба кор гардидам. Дар соли 1364 ба унвони сарконсули Ҷумҳурии Исломии Эрон озими шаҳри Пишовари Покистон шудам ва то соли 1368 дорои ин масъулият будам. Пас аз хотимаи маъмурият, дар обонмоҳи 1368 ба симати мушовири вазир ва масъули вижаи умури Афғонистон ба Техрон баргаштам ва то соли 1371 анҷоми вазифа кардам. Дар ҳамин таърих тахти унвони сафири томулихтиёри Ҷумҳурии Исломии Эрон озими пойтахти Афғонистон шудам. Ин дар ҳоле буд, ки сатҳи иртиқои ра-вобити ду кишвар пас аз ишғоли Афғонистон тавассути шӯравихо, аз сафорат ба кордорӣ таназзул ёфта буд ва бо пирӯзии мучоҳидин би-лофосила давлати мо тасмим гирифт, ки сатҳи равобитро боло биба-рад ва ба ин лиҳоз банда ба унвони сафири томулихтиёри ҷумҳурии исломӣ ворида Қобул шудам. Вале дар соли 1372 ба иллати касолати қалбӣ маҷбур шудам, ки ба ватанам бозгардам...

Оқои Начафӣ дар дидор бо банда самимияту меҳрубонии ҳосе аз худ нишон дод, аввалан вақти гаронмоияи худро, ки оғози рӯзи қорӣи ӯ буд, бо фароғи бол дар ихтиёри ман гузошт ва фармуд, ки ба утоқи

* Гуфтугӯ бо номбурда дар яке аз рӯзҳои аввали моҳи октябри соли 2005 дар маҳалли қори ӯ: Дар дафтари мутолиоти сиёсии Осиёи Миёна ва Қафқоз дар Техрон баргузор гардид ва эшон бо шунидани исми устод Раббонӣ ва оғоҳӣ аз мавзӯи сӯҳбат, бо ишқу ихлоси вижа ҳозир ба гуфтугӯ шуд ва маро дарҳол ба ҳузурӣ худ хонд.

ӯ, ки бисёр мучаҳҳаз ва мучаллал буд, чой ва ширинӣ биёваранд. Марди азимпайкар, хушсурат ва нуронӣ ва дар синну сол бо ман баробар буд, яъне 55 сол дошт. Мо бидуни кӯчактарин рударвосӣ ва ҳаяҷону стресс ба таърихчаи равобитаи ду кишвари бародар дар ду даҳаи охири поёни қарни бист рӯй овардем. Аз раванди сӯҳбат бо оқои Начафӣ ва бархӯрдаш бо ин меҳмон дарёфтам, ки ӯ аз он дастаи Эронӣ аст, ки дар гӯшаҳое аз қалби пурэхсосаш хуни гарми меҳанпарастӣ ва муҳаббат ба сарзаминҳои аздаст рафтаи Эрон ва таъриху тамаддуни пурифтихори форсизабонон дар ҳоли боландагӣ аст. Аммо ин нукотро ба забон наёвард ва дар робита ба мавзӯи асосии баҳси мо: равобитаи Ҷумҳурии Исломии Эрон бо давлати устод Раббонӣ аз иброи чанд нуктаи муҳим худдорӣ варзид ва ба саволҳои бандарӯи иштибоҳи сиёсати хориҷии Эрон дар масоили Афғонистон посухи дилхоҳе наод, яъне чун ҳар дипломат талош намуд, ки дар масоили сиёсӣ лағзише аз ҷониби ӯ пеш наёяд ва барояш дардисарсоз нагардад, вале волотарин нукотро дар бораи шахсияти профессор Бурҳониддин Раббонӣ ман аз оқои Начафӣ шунидам, ки ҳеҷ як хориҷие ин қадар бо муҳаббат ва бародарона роҷеъ ба наҷобату истеъдод ва хиради волои устод дар ин ҳад ва он ҳам бо далоили муҳкаму мустанад иброи ақида накардааст, ки мо дар поёни ин малаба иқтибосҳо аз фармуди оқои Начафиро ба таври намуна хоҳем овард. Аммо дар робита ба кӯмакҳои Ҷумҳурии Исломӣ ва ҳусни назари мақомҳои вақти кишвараи дар нисбати Афғонистон, ки дар ишғоли Шӯравӣ қарор дошт, гуфт:

«— Ҳамин тавр ки огоҳед дар он замон Ҷумҳурии Исломии Эрон мубтало ба як ҷанги таҳмиلى тавассути Ироқ ва ҳама абарқудратҳо буд, яъне фишор болои кишвари мо ҳам аз Шарқ ва ҳам аз Ғарб ворид мешуд ва сиёсати онҳо (дар раъс Амрико ва Шӯравии собиқ) бар мабной ҳимоят аз режими Саддом буд ва мо мусаммам ба ҳимоят аз мардуми мусулмони Афғонистон будем, ин ҳимоят, ҳимояти қомилан сиёсӣ ва лужистикӣ дар иртибот бо ниёзҳои имдодрасонӣ, дармонӣ ва озуқа буд. Нуктаи ҷолибро меҳоҳам бароятон тазаккур диҳам: Замоне, ки Саддом дастури мушакборони Техронро содир кард ва ин амали нангинро ташдид бахшид, яке аз мақомҳои олирутбаи Шӯравӣ ба мо пешниҳод кард: Адами ҳимояти мушакӣ аз Саддом, дар баробари адами ҳимояти шумо аз муҷоҳидини Афғонистон сурат мегирад! Яъне, Техрон ҷунончи даст аз ҳимояти муҷоҳидин бардорад, мо низ аз ирсоли мушак барои Саддом худдорӣ хоҳем кард.

*Доктор Муҳамади Начафӣ –
сафири вақти Ҷумҳурии Исломии
Эрон дар Афғонистон дар замони
ҳукумати устод Раббонӣ,
аз мухлисони устод*

Дар он замон вазири
мури хориҷаи Эрон
ҷаноби оқои доктор
Вилоятӣ қотёна посух
дод: шумо ҳар коре хоҳед
анҷом диҳед, вале мо на-
метавонем аз эътиқодоти
худ даст бардорем, мут-
маин бошед, ки мо
ҳимоятамон аз мучоҳи-
динро идома хоҳем дод.
Ҷумҳурии Исломӣ аз як сӯ
дар муҳосираи Ғарб қарор
дошт, аз сӯи дигар, бо им-
коноти низомии бисёр
маҳдуде аз марзҳои худ ва
мardumi худ дифоъ ме-
кард ва лозим ба тазаккур
аст, ки истодагии
Ҷумҳурии Исломӣ рӯи
мавзоеи эътиқодӣ, шояд
беназиртарин варақ дар
таърихи сиёсии замони мо
бошад».

Идомаи сӯҳбати мо рӯи мавзӯи равобити Ҷумҳурии Исломии
Эрон бо Давлати Мучоҳидин чараён дошт ва банда аз оқои Начафӣ
пурсидам: «Дар поёни қарни бисти мелодӣ мо шоҳиди рӯйдодҳои
аҷибу ғарибе дар Афғонистон ва дар минтақа гардидем, аввалан
шӯравӣҳо бо сарафкандагӣ, бори хичолату шармандагӣ бар дӯш, аз
Афғонистон хориҷ шуданд ва дере нагузашта шикасти онҳо дар
Афғонистон мӯҷиби фурупошии Шӯравӣ гардид. Ба дунболи
фурупошии режими коммунистии Нацибуллоҳ Кобул низ суқут кард
ва мучоҳидин пас аз бист соли набард ба пирӯзӣ расиданд, вале му-
таассифона, гурӯҳҳои оқои Ҳикматёр, Дӯстум ва Мазорӣ бо таҳрики
кишварҳои хориҷӣ алайҳи Давлати Мучоҳидин ба ҷангу пархош оғоз
намуданд, обрӯи мучоҳидин ва ҷиҳоди муқаддаси онҳо дар ҳатар
афтод, бо ҷаҳлу нодонӣ теша бар решаи давлат ва миллати хеш за-
данд ва дар ниҳояти қор, рохро барои душманони муштараки худ –
Толибони Покистонӣ боз гузоштанд, ки вуруди онон ба сахнаи сиё-

сат барои Ҷумҳурии Исломии Эрон низ хисоратҳое ба бор оварад*. Лутфан бигӯед, ки дар чунин рӯзгоре бисёр ошӯфта ва сарнавиштсоз барои миллати Афғонистон ва ҳукумати устод Раббонӣ, Ҷумҳурии Исломии Эрон чӣ барномае рӯи даст дошт ва равобита Техрон ва Кобулро дар он марҳала, ҳазрати олӣ чӣ тавр дидед ва имрӯз чӣ тавр арзёбӣ аз таърихчаи ин равобит метавон кард?

Оқои Начафӣ: Дар дастури кори сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Исломии Эрон дар он замон нисбат ба Афғонистон, ҳимояти ҳама ҷониба аз давлати мучоҳидин, яъне давлати ҷаноби оқои Раббонӣ буд. Тамоми саъйи вазорати хориҷа ва банда ба унвони сафир ба-дон поя буд, ки дар рафъи ихтилофоти мучоҳидин бикӯшем ва вазифа доштем, ин мушкilotро то он ҷое, ки дар тавонамон буд, ба иттиҳод ва тафохум табдил кунем. Мутаассифона, аносири ҷоҳил ва манфи-атпараст вазъиятро дарк намекарданд, бар ихтилофоташон доман мезаданд, ин ихтилофот фақат дар байни ҳукумати оқои Раббонӣ ва Ҳикматёр набуд, балки мутаассифона, бо иртиботе, ки баъзе кишварҳо бо оқои Дӯстум ва дигарон гирифтанд, онҳоро низ ба сафи муҳолифини устод Раббонӣ кашонданд, ба наҳве, ки Давлати Исломии Афғонистон ҳамзамон маҷбур буд дар се – ҷаҳор меҳвар вориди ҷанг бишавад, ё ба ибораи дигар, ҷанги таҳмилӣ алайҳи Давлати Исломии Бурҳониддин Раббонӣ аз се ҷаҳор меҳвар шурӯъ шуд: Дар Кобул, дар шимол, дар манотике аз Ҷануб ва Шарқи Афғонистон! Ҳамчунин мо шоҳиди эҷоди даргириҳои қавмӣ дар устонҳои Ҳирот ва Ҳилманд будем. ҷунончи мо шоҳид будем, дар Кундуз бисёре аз нерӯҳо вориди ҷанг бо Дӯстум шуданд, ҷунин ҳолат дар Толиқон низ пеш омад, ки яқоик дар таърих сабт шуда. Ба назари ман, вазъияте, ки дар Афғонистон дар он таърих рух дод, як вазъияти комилан ғайритабӣ ва баёнғари таҳрикоти хориҷӣ дар ин кишвар буд ва ин матлабе буд, ки Ҷумҳурии Исломии Эрон ҷиддан ба он муҳолиф буд; Аз ибтидо, ки Афғонистон ишғол шуд, ҷумҳурии исломӣ ба ин асл пофишорӣ кард, ки масоили миллати Афғонистон бояд тавассути ҳуди афғонҳо ҳал шавад ва набояд даҳолата хориҷӣ сураат бигирад. Сиёсати давлати Ҷумҳурии Исломии Эрон бар ин асл аз ибтидо то замоне ки оқои Карзай инони қудратро ба даст гирифт, камокон идома дошт».

* Банда қуштори бераҳмонаи дипломатҳо ва журналисти Эрон дар Мазори Шарифро дар назар доштам.

Дар ҳар нукта аз фармуди арбоби сиёсат ва таҳқиқ, ҷаноби оқои Начафӣ эътиқод ва садоқати ростини ӯ дар нисбати Афғонистон ва ҷиходи муқаддаси мардуми сарбаланди он ҳувайдо буд (агар оқилӣ, як ишорат бас аст), вале дар ҷунин ҳолатҳо мо нависандагонро кунҷковӣ ва пурсишҳои хурду рез ором намегузорад ва ҳадафи аксари аҳли қалам ба ҷуз рӯи об баровардани ҳақиқат, ки рукне аз рисолати ислом аст, ҷизи дигаре нест, аз ин рӯ, банда маҷрои сӯҳбатро ба самти дигаре гардонидам ва ҳоксории шарқӣ ва одоби меҳмонино канор гузошта, аз сафири пешини Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Афғонистон (эшон дар рӯзгори истиқрори Давлати Мучоҳидин дар Қобул ин симатро бар дӯш дошт) ҷаноб оқои Начафӣ бо арзи пузиш саволеро, ки дар дилам гирех хӯрда буд, ба забон овардам:

«– Ҷаноби оқои Начафӣ, теъдоди зиёде аз афғоншиносони муосир, ҳатто муҳаққиқини кишвари шумо ва Афғонистон бар ин ақидаанд, ки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Исломии Эрон дар қиболи давлати оқои Раббонӣ дучори иштибоҳоти зиёде будааст ва ба қавли як тан аз андешамандон: Ҷумҳурии Исломӣ дар ин масир, «курмол курмол роҳ паймуд»^{*} афзун бар ин дар дидор ва сӯҳбатҳое, ки банда бо теъдоди зиёде аз шахсиятҳои фаҳим ва соҳибназар дар Қобул ва хориҷ аз он доштам, аз хиёнати Покистон, Арабистони Саудӣ ва Ўзбекистон Амрико дар қиболи ҳукумати мучоҳидин интиқодҳои шадид ба амал омад, рӯи ин мавзӯ аз сиёсати мақомоти вақти Эрон низ теъдоди ғилаҳои дӯстона карданд ва теъдоди ҳам дардмандона изҳори норизоиятӣ намуданд, ба вижа муҳолифати ҳизби ваҳдати исломӣ бо сарпарастии Мазорӣ, ба ақидаи коршиносон, аз сӯи Эрон пуштибонӣ мешуд ва он ба ҳукумати мучоҳидин, ҳукумати қонунии Қобул итоат накард ва ҳатто дар ҳамдастӣ ба Гулбидин ва Дӯстум бо шахид Аҳмадшоҳи Масъуд ва Раббонӣ ба муборизаи низомӣ пардохт. Назари ҳазрати оӣ рӯи ин мавзӯ чист?

Начафӣ: Банда дар иртибот бо соири кишварҳо наметавонам ва намехоҳам изҳори назаре дошта бошам, аммо дар масоили ғилаҳои дӯстона, ки аз давлати Ҷумҳурии Исломӣ иброз шудааст, бояд гуфт, ки ин ғилаҳо ман ба унвони як бародари мусулмон дар дараҷаи аввал ва ба унвони як маталеъ, бидуни эътибор медонам, шояд бар асари таблиғоти касоне ба ҳисоб меорам, ки ҳаргиз нахостаанд ва

^{*} Иқтибос аз доктор Чингизи Паҳлавон аст, ки онро дар навиштаи худ: «Асри мучоҳидин» ба қор бурдааст.

намехоханд, ки равобити Эрон ва Афғонистон, ки ду кишвари ҳамзабон, ҳамтаърих, ҳамфарҳанг ва ҳамнажоду ҳамдин ҳастанд, ба нахви хубе идома дошта бошад. Ин танҳо ба баъзе аз кишварҳое, ки шумо ном бурдед, хулоса намешавад, шояд ин кишварҳо ҳам чунин хостахое надошта бошанд, он бармегардад, ба қудратҳои истеъморӣ бузург, ки ҳамеша бо эҷоди ихтилоф дар байни кишварҳо бар ҳокимияти истеъморӣ ҳудашон тадовум бахшидаанд, воқеият ҳам ин будааст, ки дар тамоми мавозеи Ҷумҳурии Ислонии Эрон аз ибтидо то кунун бар ин таъкид шудааст, ки мардуми Афғонистон бояд сарнавишти худро ҳудашон таъин кунанд. Воқеият ин будааст, ки чӣ замоне, ки банда масъул будам, чӣ замоне, ки оқои Алоуддин Бруҷардӣ симати намояндаи вижаи Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар Афғонистонро бар ӯҳда дошт, ҳама шохид буданд, ки барои эҷоди тафохум байни тарафҳои даргир дар Афғонистон, борҳо чонамон дар хатар афтод, аммо ибто аз хатар накардем, ворида сахна шудем, вале даст аз эҷоди сулҳ дар кишвари бародар, барнамедоштем. Аз ин рӯ гилаҳои онҳо, ки ҳатто шавоҳидеро барои муддаояшон баён мекунанд, он шавоҳид агар бо аҳли хубра дар миён гузошта шавад, комилан ғайримантиқӣ ва ғайри воқеӣ аст... Худи ҳазрати олий дар саволатон, ки матраҳ фармудед, ном аз кишварҳои тақрибан ҳамҷавор ба кор бурдед, ки (афғонистониҳо) ҳама аз онҳо гиламанданд, вале воқеиятро, ман аз ҷаноби олий савол мекунам: Усома бини Лодан дастпарвардаи кист ва Толибон дастомӯзи кӣ буданд? Алон оё ин пурсиш посухи худро пайдо кардааст, ки абарқудрате монанди Амрико бо тамоми қудрати иттилоотии ҷаҳоннамоӣ, ки дорад, намедонад Бини Лодан қучост?! Намедонад сарону сарварони толибҳо дар қучо маҳфӣ шудаанд? Агар намедонад, аз қудрати иттилоотӣ бархурдор нест ва агар медонад, нақша, нақшаи дигар аст!»

Хомӯшии миёни банда ва ҳамсӯҳбатам чанд лаҳзае ҳукм ронд ва қарду беихтиёр даст ба ливонҳои ҷой бурдем, ки рӯи синии зарандуд мунтазирамон буд. Мо гӯё дар робита ба масоили маҳкеъ ва мавзеи Ҷумҳурии Ислонии Эрон дар қиблаи давлати муҷоҳидин, бо он чи ки сафири собиқӣ он кишвар дар Афғонистон оқои Наҷафӣ ироа намуд, иқтифо варзидем ва дар ин замина дар бахшҳои дигари китоби ҳозир маводи фаровон ва мустанад дар ихтиёри хонандаи ин сутур гузоштаем, ки худ мавзӯи мавриди баҳсро одилона доварӣ хоҳад кард. Аммо дар поёни ин нишаст банда аз оқои Наҷафӣ хоҳиш кардам, ки дидаҳои худро дар бораи шахсияти раиси Давлати Ислонии Афғонистон, профессор Бурҳониддин Раббонӣ, ки эшон ҳанӯз аз

даврони чиходи ӯ алайҳи шӯравиҳо бо устод Раббонӣ ошноӣ дошта аст, ба тариқи фишурда иброз намояд.

Начафӣ: Яке аз алтофи Худованд барои ин ҳакири камтарин, ошноӣ бо устоди гаронқадрам, профессор Бурҳониддин Раббонӣ буд. Қабл аз ин ки вориди ин сахнаҳо бишавем, ба шумо арз кардам, ки бар асоси алоқаи вофирам ба Афғонистон масъулиятро пазируфтам ва вориди Пишовар шудам. Дар он ҷо мусаммам будам, ки ба андозаи тавонам ҳомии муҷоҳидин бошам ва сабӣ кардам, бо тамоми муҷоҳидин иртибот барқарор кунам. Дар ин ҷо ҳақиқати матлаб бар ҳудои ман пӯшида нест ва бар Шумо ҳам пӯшида набошад, ки ман дар Пишовар бо ду нафар иртибот барқарор кардам, ки то дар ҳаёт ҳастам, самимиятеро, ки дар ин ду нафар дидаам, ҳаргиз наметавонам фаромӯш кунам: Аввалин фарде, ки муҳаббати эшон дар дилам нишаст ва ҳанӯз идома дорад ва иншоаллоҳ дар оянда низ идома хоҳад дошт, ҷаноби устод Бурҳониддини Раббонӣ мебошанд, ки дар он замон раҳбарии Ҷамъияти Исломии Афғонистонро бар ӯҳда доштанд. Ҳақиқати матлаб, ман дарёфтам, ки эшон як фарди исломӣ ва милли аст, он чи ки барои ӯ дар иртибот бо ҳаёташ матраҳ аст, ин аст ки Афғонистони исломӣ ва озодро эҷод бикунад, яъне дар Афғонистон давлате эҷод шавад ки муттақӣ бар ду асл бошад: 1. Сад дарсад исломи. 2. Сад дарсад озод! Ман дуввумин фардеро, ки ҳаргиз фаромӯш намекунам ва ба дараҷаи шаҳодат ҳам расид, оқои Мавлавӣ Насруллоҳ Мансурӣ (рх) буд. Ӯ алорағми ин ки зоҳиран зодаи ҳассостарин нуқтаи паштуннишини Афғонистон, яъне Поктиё буд, вале ҳамдӯш бо оқои Раббонӣ ва дар ҳимоят аз давлати исломии устод Раббонӣ дар Кобул ҳузур ёфт ва ба назари банда ба унвони як дипломат, иллати шаҳодаташ ин буд, ки бо таваҷҷӯҳ ба ин ки ӯ худ шахсияти бисёр мардумӣ ва дорои эътибори қавӣ дар байни ақшори мутадайн ва мутташаххиси Патон ва Паштунони Афғонистон буд ва ин шахсият чун аз давлати исломии Афғонистон ҳимоят мекард, тавассути душманони иттиҳоди форс* ва паштун ба шаҳодат расид. Албатта, шахсиятҳои бузурги дигаре ҳам буданд, ки саодати ошноӣ доштам бо онҳо, аммо дар ин ҷо фурсат нест, ки аз так-таки онҳо ёдовар шавем, зеро сӯҳбат ба дарозо кашида мешавад. Хулоса ин ки

* Дар Афғонистони он рӯзгору имрӯз низ вожаи форс ҳамчун муодили калимаи тоҷик мавриди истифода буда ақсари тоҷикони ин кишвар худро дар баъзе маврид форс, форсӣ ва ё форсизабон меномиданд, ки аз нигоҳи илмӣ ва таърихӣ дурӯст аст.

устод Бурҳониддин Раббониро ман як шахсияти озода исломӣ ёфтам, ки мӯътақид ба эҷоди як давлати исломии озод ва мустақил дар Афғонистон аст. Мо шояд будем, ки дар саҳттарин саҳнаҳо ва шароит ин марди орифмаслак ҳаргиз Афғонистонро тарк накард, дар канори мучоҳидин истод, то рӯзи охирин алорағми фишорҳои байналмиллалӣ ва бисёр дигар фишорҳо, ки ворид мешавад, ӯ масъулиятеро, ки дар он мавқеъ бар ӯҳда дошт, тарк накард ва давлати исломӣ бо роҳбарии эшон то рӯзи сукути режими дағнишондаи Толибон бо қудрати вижа аз мавозеи сиёсӣ ва фикрии худ дифоъ кард ва ҳузури ғаёлашро дар саҳнаи сиёсии ҷаҳон ба маърази амал гузошт. Ин ирода шояд дар камтар касе ёфт шавад, ки дар чунин шароите битавонад чунин матонат аз худ нишон диҳад: Толибон ҳама чоро бо ҳимояти ғарб ва бо фиреб ва ҳилаву тазвир ишғол мекарданд, аммо устод аз давлати исломӣ, мавозеи давлат ва ҳуқуқи миллат то охирин лаҳза дифоъ кард ва то ин ки оқои Карзай қудратро ба даст гирифт, эшон саҳнаи сиёсии Афғонистонро тарк накард ва ба тариқи мусолимадомез қудратро тахвили оқои Карзай кард, ки чунин ҷавонмарди худ яке аз барҷастагиҳои шахсияти устод Бурҳониддин Раббонӣ ин марди таърихи сиёсии Афғонистон аст!

Покистон, Амрико ва Ҳикматёр

Ихтилоф миёни мучоҳидин, воқеан дардноктарин фоҷиае аст, ки шарҳу табираи он тӯлонӣ ва саҳт ғамангез аст. Эҷоди ихтилоф дар ҳар ҷомеа, ба вижа дар миёни мусулмононро мусибате ҷуброннопазир бояд хонд, ки ислом ба шиддат онро маҳкум мекунад ва ихтилофро ношӣ аз ҳалал дар имон медонад. *(Аз сӯҳбатҳои устод Бурҳониддин Раббонӣ).*

Он тавре ки ҳама медонем ва дар ҳилоли сздаҳ соли ҷиҳод таи мулоқоти мутааддид ва навишторҳои муҳталиф ва таи хитобаҳо ва мавоизҳо, дар дафтариҳо ва минбарҳои ҳама ҷо бо сароҳат гуфта шуд: Бузургтарин иллат ва дебочаи ҳама мушкилот ҷиҳод назди ҳалақоти дӯстон ва ҷиҳод дар маҷолиси душманон-ихтилофи қиёдҳои ҷиҳодӣ аст ва ин ки инҳо бар сари ҷиҳод масоиле ихтилофдоранд, пеши худшон аст. *(Аз сафарномаи Фазлурраҳмон Фозил ва Файзурраҳмон Васиқ «Мучоҳидин дар Маскав», Қобул, 1381 (2002 м.), с.100).*

Оре, дар таърихи чиходи Афғонистон ғамгинтарин ва метавон гуфт, нангинтарин доғ, нифок ва душмани оштинопазир миёни гурӯҳҳо ва баъзе аз раҳбарони чиход будааст, ки дар раъси ин бадномӣ раҳбари хизби исломии Афғонистон Гулбидин Ҳикматёр қарор дорад. Аз навиштаҳо ва ёддоштҳои андешамандон ва рӯзноманигорони хоричӣ ва дохилӣ, ки дар бораи шахсияти ӯ хондам ва он чӣ ки дар сӯҳбати афроди саршиноси афғонистонӣ рочеъ ба худҳоӣ, худбинӣ ва чоҳталабӣ ва таҳрибгариҳои ӯ бар зидди меҳан ва мардумаш шунидам, ваҳшатнок аст. Рӯзноманигори фаронсавӣ Крастуф аз ҳамлаи пай дар пай ва бисёр шадиди қувваи ҳавоии муштараки Шӯравӣ ва режими Кобул алайҳи Панҷшер, гузориш навишта, бо таассуф ёдовар мешавад, ки дар чунин мавқеи ҳассос ва сарнавиштсоз, ки моҳи майи 1982 пеш омад, аксар қароргоҳҳои муҷоҳидин фақат барои чанд рӯзи маҳдуд, маводи ғизоӣ доштанду бас. Зимнан қатъ гардидани роҳҳои иқмолоти Панҷшер аз ҷониб хизби Ҳикматёр дар Андароб ва Начароб ва Кӯҳистон... фишори сангинеро болои масъулини чабҳа ворид овард.¹ Ҳамин журналист аз душмани ӯ бар зидди шахид Аҳмадшоҳи Масъуд дар тааҷҷуб аст, тааҷҷуб ба ин хотир, ки ҳар ду аз аҳли исломанд ва ормони муқаддасу муштарақ, яъне набард бар зидди душманони ватан онҳоро дар замони донишомӯзӣ дар донишгоҳи Кобул муттаҳид намуд, аммо рафта-рафта сайри ҳаводис онҳоро дар муқобили якдигар қарор дод. Ҳамаи онҳое, ки бо аъмоли ғайриисломӣ ва дур аз инсонии Ҳикматёр ошноянд, нуктаи зерро ошкоро таъкид намудаанд: Ӯ шадидан ташнаи қудрат аст² ва барои расидан ба ин ҳадаф аз ҳеҷ амре рӯ наметобад. Ҳамон рӯзноманигори фаронсавӣ, ки аз ӯ ёд кардем, дар идомаи гузориши худ, ки аз майдони ҷанг таҳия намудааст, менависад: Ман як иблогияи Ҳикматёрро дорам, ки дар он аз кумандонони худ хоста аст, ки афроди барҷастаи Ҷамъияти Исломии Афғонистон ва рӯзноманигорони хоричиро аз байн бибаранд. Як тан аз дӯстонам ба номи «Энди» ки ҷандин маротиба амалиёти низомии афроди Масъудро филмбардорӣ кардааст, тавассути афроди оқои Ҳикматёр ба қатл расид... Бинобар навиштаи ҳамин журналисти ғарбӣ ва дигар манобеи мӯътабар, амрикоӣҳо ва режими Покистон 80% кӯмакҳои нақдӣ ва низомии худро барои хизби Ҳикматёр тақдим карданд, таҳлил ва натиҷагирӣ идораҳои ҳосусии ин ду кишвар дар рӯзҳои чиход алайҳи шӯравиҳо чунин буда, ки дар муқобили коммунизм ва Иттиҳоди Шӯравӣ ва чихати тафриқаандозӣ миёни мусулмин ва заиф гардидани онҳо ва ҳукумат қардан бар

онон, аз исломи бунёдгари ва ашхоси ифротие амсоли Ҳикматёр бештар пуштибонӣ бояд кард. Албатта зиндагӣ ва раванди таҳаввулоти Афғонистон нишон дод, ки ин таҳлили хатарнок на танҳо бар зарари мусулмонон аст, балки барои ҳуди ӯ ва хоҷагони афроде чун Гулбидин Ҳикматёр низ паёмадҳои носавобе ба бор хоҳад оварад. Дар рӯзҳое, ки режими коммунистӣ дар Кобул ҳозир ба таслим шуд, Ҳикматёр огоҳона нақшаи анҷоми амалиёти низомӣ бар зидди ин ҳукумати ҳақир ва афтодари кашид, ки Масъуд аз нақшаи ӯ комилан огоҳ буд, вай теъдод аз сарбозони худро дар баъзе аз нуқоти шаҳр, аз ҷумла дар майдони ҳавоӣ мустақар намуд, то авзори зерин назар дошта бошад, Масъуд адами зарурати ҳамла алайҳи Кобулро ба Ҳикматёр гӯшзад кард ва иртиботи муҳабирвӣ мустақим байни онҳо барқарор гардид ва таъкиди Масъуд ҳамоно рӯи як нуқта буд: Набояд муҷоҳидин бо ҷанг ворида шаҳр гарданд ва инсоф нест, ки хуни мардуми бедифоъ ва бегуноҳ ҳамвора бар замин бирезад. Аммо Ҳикматёр истидлол бар ин дошт, ки чун ҷенеролҳои коммунист ҳанӯз дар Кобул амалан дар сари қудратанд, бояд бо онҳо ҷангид ва бо тупу тонк мебояд ворида Кобул шуд. Тамоси муҳабирвӣ онҳо ним соат идома кард ва бидуни натиҷа анҷомид, вале Масъуд ба ӯ хушдор дод: Агар дар 25 апрел нерӯҳои шимол ба Кобул ҳамла кунанд, мо маҷбурем ақсуламал нишон бидиҳем!» Ва ҳамин тавр ҳам шуд, вақте ки Ҳикматёр даст ба ҳамла ва иқдом ба қудрат намуд, дар зарфи як-ду рӯз Кобул аз вучуди нерӯҳои Ҳикматёр поксозӣ шуд, тепаҳои ҷануб ва ҷанубу шарқии атрофи Кобул паноҳгоҳи қувваи шикастхӯрдаи Ҳикматёр ва Ҷаҳоросиёб маркази фармондеҳии ӯ интиҳоб гардид, ки баъдан аз ҳамин марказ ҳазорон мушак аз сӯи ӯ бар сари мардуми Кобул ва Давлати Муҷоҳидин партоб шуд.

Он чӣ зикр ёфт, танҳо ҷанд сатре баргузида аз мушоҳидаҳои рӯзноманигор ва андешаманди фаронсавӣ мебошад, ки худ бо ба бо муҷоҳидин дар кӯҳҳои ситабр ва дараҳои жарф шоҳиди муборизаҳои хунии онҳо алайҳи Артиши Сурх будааст. Бояд бори дигар нигоҳе ба навиштаи муаллифи китоби Артиши Сурх дар Афғонистон генерали Шӯравӣ Громов андохт, то бубинем, ки аз чӣ дидгоҳе Гулбидин Ҳикматёрро ҷеҳрапардозӣ кардааст. Ноғуфта намонанд, ки номбурда бахше аз хотироти худро: Ошноӣ бо раҳбарони барҷастаи муҳолифин ном ниҳода, дар ин фасл шахсиятҳои маъруфе чун устод Раббонӣ, Саид Аҳмади Гелонӣ, Сибғатуллоҳи Мучаддадӣ ва ҷанд тан аз қумандонҳои машҳурро низ тибқи иттилое, ки аз

дастгоҳҳои истихбороти режимӣ Кобул ва Шӯравӣ ба даст оварда аст, ба хонандагони худ муаррифӣ мекунад. Албатта, қабл аз он ки дидгоҳҳои генерали рус дар мавриди Афғонистон ва чиҳоди он дар ин навиштор иқтибос шавад, чун аксари манобеи дигар, мо дуруст ва ё муғризона будани таълифоти ононро бо истифода аз андеша ва донишҳои соҳибназарони Афғонистон таҳқиқ ва баррасӣ намудем.

Генерал Громов бо таълифи китоби мутазакира исбот намуд, ки вай дар Шӯравӣ часуртарин ифшоғари ҷиноъти режимҳои вақти Маскав ва Кобул мебошад. Ӯ дар даҳ маврид дар китоби худ унвонҳои «хеле сиррӣ, бахши вижа, хеле маҳрамона, дар як нусаха»-ро ба қор гирифта, аз бойгонии КГБ ва дафтари сиёсии кумитаи марказии ҳизби коммунисти Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ гуфтугӯҳои телефонӣ ва басо тӯлонии мақомҳои олирутбаи Кобул ва Маскавро рӯи мавзӯ ва масоили доғи Афғонистон, ба вижа сардаргумихое, ки «инқилоби шукӯхманди Савр» барои онон пеш оварад, ба маърази намоиш ва баррасӣ гузоштааст. Генерал Борис Громов дар ҷанги Афғонистон беш аз ҳар гурӯҳе, бо Аҳмадшоҳи Масъуд ва дараи афсонавии Панҷшер дар набард будааст ва аз муқовимати сарсахтонаи муҷоҳидин ва Масъуд ва дар ситеғи кӯҳҳо ташнаком ва ғарибона ҷон бохтани сарбозони Шӯравӣ дар китоби «Артиши Сурх дар Афғонистон», бо дарду алам ҳикоят мекунад. Аммо дар бораи рақиби оштинопазири худ Масъуд, ки даҳ амалиёти сар то сарӣ ва фарогир дар минтақаи таҳти нуфузаш анҷом дода буд, менависад: Аҳмадшоҳи Масъуд дар миёни дигар фармондеҳон дар гоми нахуст бо дурандеш будан барҷастатар мебошад, дар вилояти зери фармони ӯ* зиндагӣ бар раволи оддӣ дар ҷараён буд. Чунин ҷилва мекард, ки на ҳукумати инқилобии ҳоким дар Кобул, на шӯравиҳо тавони онро надоранд, ки бар сохтори ҷандсадсолаи зиндагии суннатии онон асаргузори кунанд, ҳаммонанди гузашта барои кӯдакон мадрасаҳо таъсис мешуд, масҷид бозсозӣ мегардид, ба мардум мавқеи ҷамъоварии ғалла кӯмак мешуд, барои кишоварзон куди шимиёӣ тавзеъ мегардид.... Барои Аҳмадшоҳи Масъуд мавҷудияти қонҳои

* Муаллиф дараи Панҷшерро дар назар дорад ва рӯи ин мавзӯ мунсифона қазоват намудааст, зеро дар тули набарди ҳаитсола алайҳи Шӯравӣ ва даҳ амалиёти густурда, ки болои Панҷшер анҷом дода шуд, иродаи родмардони ин дара шикаста нагардид ва Панҷшер агарчи борҳо таҳлия шуд, сокинони он, пас аз анҷоми амалиёт, бедиранг ба диёрашон баргашта ва нагузоштанд, ки набзи зиндагӣ дар Панҷшер аз задан бозмонад.

лочувард, зумурад, дигар сангҳои гаронбаҳо дар каламрави тахти фармони ӯ ба вижа дар дараи Панҷшер, неъматӣ Худованд ба шумор мерафт ва аз пули ба даст омада аз фурӯши ин сангҳо дар гоми нахуст маҳмулаҳои бузурги чангафзор харидорӣ мешуд.³ Нигоранда дар идомаи матлаб меафзояд, ки Аҳмадшоҳи Масъуд як шахсияти ниҳоят рангинчехра аст, ки дар борааш бояд муфассалтар сухан ронд ва ӯ ба баёни зиндагии саршор аз мубориза ва талошҳои Масъуд ва созмондиҳии низомии ӯ мепардозад. Аз дидгоҳи генерали шӯравӣ, Аҳмадшоҳи Масъуд: «инсонӣ ниҳоят боирода ва пуршӯре аст, дар миёни ҳасоили шахсии Масъуд, метавон азхудболандагӣ ва худхоии ӯ ном бурд⁴».

Нависанда афзун бар он ки дар дигар аз фаслҳои китобаш борҳо ба тавсифи набардҳои хунини дараи Панҷшер рӯй меоварад, боз ҳам Масъудро душмани хатарнок, аммо доно талакқӣ мекунад. Громов шарҳи зиндагӣ ва ҳӯю ҳислати шахсиашро дар даҳ сафҳа гунҷонидааст. Аммо чашмандози ӯ дар хусуси Гулбидин Ҳикматёр, ки ҳаққонияти онро чанд тан аз муҷоҳидини ошно бо Ҳикматёр низ таъйид намуданд, беш аз ду сафҳа нест. Дар оғоз, сол ва макони таваллуд ва таҳсил дар донишгоҳи Кобул ва оғози фаъолияти ҳизбии Ҳикматёр ва фирори ӯ ба Покистон ва пайвастанаш ба маҳфили низомӣ ва истихбороти он кишвар зикр ёфтааст. Тибқи навиштаи генерал Громов, худраъӣ, барҷаста будани дидгоҳҳои сиёсӣ, часорат ва ҳушунат дар раҳбарии ҳизб муҷоҳирони афғонро ба сӯи ӯ мекашонид. Афзун бар он ҳасоиле чун тундравӣ дар бархурд бо мардум, эҳсосотӣ будан ва қудратталабии беш аз ҳад ва саркашӣ ва дургузинии муайян аз марказгарой ӯро аз дигар раҳбарони бузурги зидди инқилоби Афғонистон** чудо менамуд. Дар идомаи ин «муаррифинома» дигар як ҷумлаи мусбате аз пиндору кирдори ин қумандони ҳашин ба чашм намехӯрад. Ҳикматёр на танҳо бо Раббонӣ ва Масъуд, балки бо раҳбарони ҳамаи аҳзоби зидди режими Кобул ихтилофи амиқ дошт, менависад Громов, ба ин хотир, ҳукумати Покистон пайваста ӯро мавриди интиқод ва фишор қарор медод ва чун дар баъзе авҷот, чома ба танаш танг меомад, эълон мекард, ки мақарри ҳизби худро ба Эрон хоҳад бурд. Хусумату душманӣ ва ихтилофи мудовим дар байни раҳбарони ҷиҳодӣ, ки аксарӣ онҳо пайравони мазҳаби ҳанафӣ ва ҳомиёни ислом буданд,

^{**} Муаллиф қудатои Кобулро дар назар дорад.

мӯчиби тамасхур ва ришханди душманони муштараки онҳо дар дохил ва хориҷи Афғонистон гардид. Ба таври мисол, Мавлавӣ Муҳаммаднабӣ, ки аз муборизони сарсаҳти ишғолгарон ва режими коммунистии Кобул маҳсуб мешуд, ба ҳамсангари тундрав ва маъруфи худ оқои Ҳикматёр: «ба иллати пайвандҳои танготанги ӯ бо маоистҳо ва натионалистҳои ифротӣ ӯро мавриди интиқоди шадид қарор меод. Онҳо ба якдигар танаффури амике доранд, ба андозае Мавлавӣ Муҳаммаднабӣ аз рӯбарӯ шудан бо Ҳикматёр ҳатто дар чаласоти шӯрои раҳбарон парҳез мекард. (Дар ҳоле, ки ҳар ду аз нигоҳи қавмӣ паштун буданд). Дигар нукоти ҷолибе, ки генерал Громов таъкид мекунад ва андешамандони Афғонистон низ онро қабул доранд, вобастагии комили ӯ ба қўмакҳои молии ғарб аст ва дар фаслҳои аввали ин китоб мушоҳида намудем, ки Ҳикматёр барои расидан ба қудрат аз ҳеҷ воситае: чӣ ғарбӣ, чӣ мусулмонӣ ва чӣ илҳодӣ рӯ неметобад. Ҳамин вижагии ҳислати ноустувор ва нангини ӯро нависандаи китоби «Артиши Сурх дар Афғонистон» низ ба масҳара қашида аст. Громов менависад: дар соли 1983 ӯ талош варзид, то бо генерал Абдулқодир вазири дифои вақти Афғонистон ба муқотиба бипардозад. Бар поя бархе аз мадорик, Ҳикматёр чандин бор бо Ҳафизуллоҳи Амин дидор кард ва ӯ дар 1979 қабл аз сарнагуниаш ба Ҳикматёр пешниҳод намуд, то ба давлати Афғонистон бипайвандад, магар ӯ бинобар далоили номаълум ин пешниҳоди Аминро рад намуд.⁵ Нигоранда чун ҳамаи воқиғони аъмоли Ҳикматёр ҳасоиле чун: лаҷҷат, ғурур, тақаббур, ҳудкомағӣ ва бераҳмӣ ва қасоватро мӯчиби бадномии ӯ ва ҳизбаш дар миёни дигар аҳзоби сиёсӣ медонад.

* * *

Ҳукумати муҷоҳидин, ки чунон ки гуфтем, баъзе аз муҳаққиқин аз он ба унвони Ҳукумати Раббонӣ низ ном бурдаанд, дар декабри 1996 пас аз сукути Қандаҳор (дар октябри 1994) ва Ҳирот (сентябри 1995) Кобулро ба ночор ба Толибон воғузур кард (ба «ночор» ба он сабаб, ки Толибон бо мудернтарин силоҳ ва ҳавопаймоҳои кишвари Покистон ва пешоҳангии мушовирони низомии он ва қўмакҳои молии Амрико ва Арабистони Саудӣ, бо боди ғурур, нашъае, ки аз пирӯзӣҳои нахуст дар сар доштанд, ба Кобул юриш бурданд). Артиш имкони муқовимат дошт ва Аҳмадшоҳи Масъуд бо ин ки дорои таҷрибаи беш аз бист сол мубориза ва муқовимат буд ва имкони сад дар сад дифоъ аз Кобулро ҳам дошт, дар он ҳин дуруст қазоват кард, ки ин муқовимат ба ҷуз ҳаробии сар то сарии Кобул ва бар ҳадар

рехтани хуни ҳазорҳо мардуми бегуноҳ дигар ягон суде нахоҳад дошт. Кобуле, ки дар пайкараш ҳазорҳо захми носур аз мушакбориҳои Ҳикматёр дошт, бояд бо дасти табоҳи навкарони покистонӣ аз байн мерафт.

Устод Раббонӣ ва мучоҳидини вафодори ба ӯ мучаддадан ба дараҳои самти шимоли Кобул ва аз он ҷо ба Панҷшер ва Тахору Бадахшон рӯй оварданд. Сабабҳои аслии нопойдории Давлати Мучоҳидин ба назари мо аз инҳо иборат буд: 1. Адам пуштибонии воқеии ду абаркудрати ҷаҳон: Русия ва Ҳиндустон, ки давлати Кобул то ҳудуде ба онҳо умед дошт. Ҳинд ба хоҳири ихтилофи таърихнаш бо Покистон, худро ба ҳукумати мучоҳидин дӯст ҷилва меод, вале аз он ки даргириҳо бо мусулмонони Кашмирро дошт, вучуди як давлати пуриқтидори исломӣ (ва он ҳам бо роҳбарии мучоҳидини мусулмон) барояш хатарнок буд. Худро дӯст ва хайрҳои Афғонистон вонамуд карданҳои Ҳинд ва ҳамкориҳои гоҳ ногоҳи он бо ин кишвари муҳтоҷи ёро ёрӣ, чандин сол ба ин тариқ ва дар айёми ҳукуматҳо ва режимҳои мухталиф идома дошт, аммо дӯстии Ҳинд бо Афғонистон ҳамон ҳукуматеро ба ёд меорад, ки Саъдӣ алайҳираҳма дар Бӯстони беҳазон фармуда: Душмани доно баландат мекунад, бар заминат мезанад нодон дӯст! 2. Нармии устод Раббонӣ дар нисбати Русияи навин, ки акнун императории шайтониро канор гузошта, бо дағдағаи демукросӣ арзи вучуд карда буд, ҳарчанд мантиқӣ буд, аммо Русия ҳилофи орзую умеди ҳукумати тозабунёди мучоҳидин ҷилва кард; Кӯмаки амалие дар хунсо намудани даҳолати хориҷиён ба умори дохилии Афғонистон аз ҷониби Русия сурат нагирифт. Бо-ре дорудасти Гулбидин Ҳикматёр, режимҳои Покистон ва Саудӣ сафари президент Раббонӣ ба Маскавро ба хоҳири хиёнатҳои Шӯравӣ алайҳи Афғонистон ба боди интиқод гирифтанд ва ҳатто ўро муттаҳам ба ҳамкории низомӣ бо Русия карданд. Раббонӣ дарҳол санади дуруст ва мусалламе матраҳ кард: Русия дигар он шӯравии бадном ва шарир нест, ки барои пирӯзии коммунизм дар сар то сари ҷаҳон мубориза ва зӯргӯй кунад, балки миллати рус ва мутафаккирони тирози аввали он имрӯз иқдоранд, ки русҳо ҳам аз ин режим хисорати сангине мутаҳаммил шудаанд; Афғонистон бо ҷанде аз ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, ки ҳанӯз орзуи боқӣ мондан дар домани Русияро дар сар мепарваранд, беш аз ду ҳазор километр марзи муштарақ дорад ва наметавонад бо чунин ҳамсоҳҳо равобити ҳасана ва умеди ҳамкориҳои босамар надошта бошад. Муҳимтар аз инҳо: Русия ҳамчун вориси бар ҳаққи ҳама гуноҳу савоби шӯравии собиқ, ки

дар Афғонистон муртакиб гардид, бояд мунсифона ва аз рӯи хусни ният ба чуброни харобкорихои нангини режими вақти Маскав бипардозад, он чиро ки бо дасти ин режим хароб кард, аз боғоту заминҳои ҳосилхези кишоварзӣ то корхонаҳои санъатӣ, шаҳрҳо ва шаҳракҳои маскунӣ ва... ҳамаро мебояд мутахассисини Русия ва ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ даст дар дасти ҳам бидиҳанд ва эҳё кунанд, то ки бори гуноҳи ҷанги нангини ҳаштсолаи онҳо дар ҷаҳми ҷомеаи ҷаҳонӣ сабуктар гардад!*

Аз сӯи дигар эҳтимол дошт Русия аз пирӯзии мучоҳидин, яъне рақибони сарсаҳти режими коммунистии Кобул (ҳарчанд онҳо ба маънои воқеии калом ин ифтихорро доштанд) ҷандон розӣ ва хушбин набошад. Аммо лозим ба ёдоварӣ аст, ки сиёсати хориҷии Русия аз замони ҳукумати подшоҳӣ то даврони мо, дар масоили ташхиси «дӯсту душман» ва интиҳоби шарики стротегӣ, ҳамвора дучори кӯрӣ ва сардаргумӣ будааст ва маҳз ҳамин кӯтоҳназарии сиёсии Русия дар қарни бист мӯҷиби тақсмоти ғалати марзҳои Осиёи Миёна ва Қафқоз, ҷанги ҳамоқатангези Шӯравӣ бо Афғонистон, ғоҷиҳои Югославӣ, бурӯзи набардҳои хунин дар Арманистон ва Озарбойҷон ва дар ниҳояти қор, ғурупошии Шӯравӣ ва ҷанги Чечен гардид, ки ҳамаи ин таҳаввулот бар зарари сиёсати иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии Русия анҷом ёфт. Дар ҷунин давраи ҳассос ва сарнавиштсоз дигар кишваре, ки бояд аз ҳукумати устод Раббонӣ дар ҳамоҳангӣ ва ҳамкории танготанг бо Ҳиндустон ва Русияву Чин пуштибонӣ ба амал меоврад, Эрон буд. Барои ин кишвари ҳамзабон ва ҳамдин бо Афғонистон ва абаркудратҳои зикршуда комилан возеҳ буд, ки ҳукумати Раббонӣ як низомии маъқул ва оро аз ҳама гуна бунёдгариҳои ифротиро пеша кардааст ва кишварҳои минтақа биму нигаронии аз таҳкими онро надоранд. Мутаассифона, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Ислонии Эрон пас аз ғуруди мучоҳидин ба Кобул, тавре ба роҳ монда шуд, ки миллат ва мардуми ҳар ду кишвар интизорашро надоштанд, ба ҳамин далел аст, ки қоршиносии масоили сиёсии радиои Бӣ-бӣ-сӣ як тан аз соҳибназарони тирозии аввал дар Аврупо ва минтақа доктор Чингизии Паҳлавон дар муқаддимаи китоби машҳури худ: Афғонистон асри мучоҳидин ва баромади Толибон (Техрон, нашри Қатра, 1378 с. 14) менависад: «Сиёсати хориҷии Эрон дар ин

* Ин мавзӯро, ки банда рӯи он ишора қардам, устод Раббонӣ дар мулоқоти худ дар соли 1992 ба мақомҳои Маскав руқ ва пустванда матраҳ қарданд.

солҳо дар Афғонистон курмол-курмол ва бар асоси озмун ва хато дунбол мешуд, на бо иттиқо ба нигаришҳои тамаддунӣ. Дар ин солҳо ҳамвора кӯшидаам ба зарурати ҳифзи тамомияти арзӣ ва истиклоли Афғонистон тавачҷӯх бидихам ва ёдовар шавам, ки посдорӣ аз танаввуи фарҳангии ин кишвар барои Эрон аҳмияти бисёр дорад. Ҳоло ҳам нерӯҳое дар ҷаҳон хостори яксонсозии фарҳангӣ дар Афғонистон ҳастанд. Бояд ба унсури танаввуи фарҳангӣ беш аз пеш арҷ ниҳод ва бо тамоми нерӯ аз он Ҳирсат кард».*

Бо сароҳат бояд хотирнишон намуд, ки ҳукумати Туркия ҳарчанд дар қиблаи таҳаввулот ва фоҷиаи биступанҷ соли ахири Афғонистон тақрибан бетафовут буд, боз ҳам гоҳгоҳе ҳузури сиёсии он кишварро дар манотиқи шимоли Афғонистон, ба вижа ноҳияҳое, ки туркманҳо ва ўзбакҳо буду бош доранд, мушоҳида намудем. Аз сӯи дигар нуфуси ақвоми туркизаҷод дар Афғонистон беш аз 10% нест ва онҳо бо туркҳои Туркияи усмонӣ ба ҷуз андаке наздикии забонӣ ҳеҷ гуна муштарақоти наҷодӣ ва фарҳангӣ надоранд ва туркии Истамбул барои дигар аз атроқи Афғонистон ва Осиёи Миёна то ҳанӯз натавонистааст, нақши забони Ҳамагониро ифо кунад. Аммо наметавон аз ин ҳақиқат ҷашм пӯшид, ки Туркия аз сад сол ба ин тараф эҳсосот ва ғароиши пуршӯре ба тамоми кишварҳои «хешу ошно» нишон дода, дар Ҳимояти онҳо бо ҷангу дандон кушидааст. (Албатта, бо баланд кардани парчами пантуркизм!)

Агар ба таври мисол, Афғонистон ба масобаи як кишвари туркзабон шинохта мешуд, банда итминон дорам, ки Туркия бар ҳайси «кишвари модар» барояш дар муқобили Ҳама гуна таҷовуз ва кашмакашҳои бегонагон сина сипар мекард. Ҷунон ки Ҳамасола мо худ шоҳиди сафарҳои мутааддиди мақомҳои олирутбаи он кишвар ба ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна (ба ҷуз Тоҷикистон, ки ҷумҳурии форсизабон аст) мебошем ва маҳз бо пуштибонии сиёсӣ ва ироаи кӯмакҳои иқтисодӣ ва низомии Туркия ин ҷумҳуриҳо тавонистанд, дар рӯзҳои

* Ҳеҷ эронӣ ва тоҷикистонӣ аз аҳли қалам ва аҳли сиёсат ба андозаи Чингизӣ Паҳлавон дар бисти соли охир дар қарне, ки паси сар шуд, худро даргири масоили Афғонистон накардааст. Танҳо шиқри модарзод ба Ҳавзаи ориёӣ ўро водор ба таҳқиқу таҳлили доманадор ва таълифи чандин мақола ва китоб дар ин замина кард. Алоқаи устод Паҳлавон ва ҷон рӯи даст гузошта ба дараҳои танги кӯҳистон, ҷини набардҳои ҳунин сафар карданиш, вачҳи отифӣ дорад, ки мардуми босипос ва дӯстнавози Афғонистон худро маҷнун ҳадамоти боарҷ ва мондагори ў медонанд. (М.Ш.)

сарнавиштсози фурӯпошии низоми коммунистӣ сулҳу оромишро дар кишварҳои худ нигоҳ доранд ва мероси аз даврони Шӯравӣ боқимондари хифз кунанд ва дар бозсозии иқтисодии мамоликашон кӯшо бошанд. Мутаассифона, дар ин марҳила Тоҷикистон (Оре, танҳо ҳамин қазираи кӯчаке аз форсибабонон⁶) ба сабаби ғафлату бесоҳибӣ дучори ҷанги аҳмқонаи дохилӣ гардид ва душманон ба оташи фитна дар Афғонистон дубора доман заданд, ҳукумати муҷоҳидин мутазалзил шуд ва маҷбур ба тарки Кобул гардид. Аммо бо вучуди он ки истиқбори ҷаҳонӣ ва теъдоде аз мамолики ҳамсоя омили идомаи даргирӣ дар Афғонистон буданд, боз ҳам таҳлилгарони сиёсӣ бар ин боваранд, ки адами ваҳдат миёни раҳбарони ҷиҳодӣ, ба вижа вақте ки аз сӯи се гурӯҳ: Гулбидини Ҳикматёр ва Дӯстум ва бахше аз аъзои ҳизби ваҳдат бо сарвари Мазорӣ (ҳазораҳо) ҷангро бар зидди ҳукумати қонунии устод Раббонӣ ба роҳ андохтанд, мӯҷиби фурӯпошии ин давлат ва вуруди ҷингизии Толибон ба ҳоки Афғонистон гардид, ки ҳиссаҳое аз ин қиссаи ҳузнангез баён гардид.

Мо дар оғози ин бахш аз навиштори худ, мушоҳидаҳои муҳтасаре аз андешамандони фаронсавӣ ва русиро роҷеъ ба амалкарди Ҳикматёр ва дорудастиаи ӯ дар замони ҷиҳод ва рӯзҳои истиқрори Давлати муҷоҳидин дар Кобул аз мадди назар гузарондем, вале ин ҷо бояд иқрор кард, ки ҳеҷ нависандае дар ҳадди донишманди шаҳири эронӣ доктор Чингизӣ Паҳлавон ҷеҳраи воқеии ӯро бо далоили мӯтабар ва мӯтамад мавриди таҳриру тасвири жарф қарор надода аст.

Паҳлавон Ҳикматёрро муҷрими сукути Кобул ва харобиҳои бесоҳибкаи ин шаҳри қуҳансол мешуморад. Доктор Паҳлавон дар ҳамон рӯзҳои ҳунии соли 1992, ки Ҳикматёр симати нахуствазириро дошт ва аз маркази сиёсии худ: Чаҳоросиёб пойтахти кишварашро мушаққорон мекард, бо Ҳикматёр мулоқот намуда, аз ин дидор ва дигар ҳаводси фоҷиабори Афғонистон барои Бӣ-бӣ-сӣ таҳлилҳои сиёсӣ ироа кард. Паҳлавон дар бахше аз китоби худ, ки «Давлати муҷоҳидин...» унвон дорад, чанд вижагии равишҳои сиёсии мусоҳибаширо дар як ё ду ҷумла, аммо дар ниҳояти диққат ва зиркӣ қаламдод кардааст.⁷ Ӯ чун дигаре аз қоршиносони масоили сиёсии Афғонистон рӯи мавзӯи вобастагии Ҳикматёр бо Амрико ва Покистон таъкид мебарзад ва мӯтақид аст, ки: Ҳеҷ гурӯҳи дигаре дар даврони ҷиҳод ба андозаи ҳизби исломии Ҳикматёр мавриди ҳимояи бедареги Покистон қарор нагирифт.⁸ Ин ҳимоят ба андешаи мо ҳатто

дар ҳамон давроне, ки Покистон Толибонро ба Афғонистон сарозер сохт, ба тариқи нимапинҳон идома дошт ва ба Давлати Мучоҳидин пайвастанӣ Ҳикматёр тарроҳӣ ё бозии дугонае аз сӯи хоҷагони покистониаш ҷиҳати сарнагун сохтани ҳукумати Раббонӣ буд. Аввалан мардуми Афғонистон бо огоҳихое, ки аз амалкарди Ҳикматёр аз оғози фаъолияти сиёсиаш то шикасти режими Начибуллохро доштанд, розӣ ба пайвастанӣ ӯ ба Давлати Мучоҳидин набуданд, зеро Ҳикматёр бо он ҳама ҳуҷу хислати худхоҳии беморгунае, ки дошт, ҳаргиз бо мақомҳои аз худаш боло ва ба вижа бо Масъуд канор намеомад ва ҳатман дарди сарҳое барои давлат, таҳкими сулҳ ва бозсозии кишвар эҷод мекард. Афзун бар инҳо, доктор Паҳлавон ба иттиқо бо чанд далоили дигар аз ҷархишҳои макқоронаи Ҳикматёр ёдовар мешавад ва менависад: Ҳангоме ки мучоҳидин аз Қобул воқас нишастанд, ман дар як мусоҳибаи радиёии пештар яке аз илалӣ шикасти давлати мучоҳидинро пазириши Ҳикматёр донистам...⁹ Ва ӯ дуруст арзёбӣ кардааст, ки Ҳикматёр меқӯшид, ҳам Толибон ва ҳам мучоҳидинро ба бумбасти нестӣ расонад ва ҳама ба қудрати ӯ тан диҳанд ва ӯро ба унвони роҳи ҳалли ниҳой баргузинанд. Аммо пас аз шикасти ин давлат ва ақибнишинӣ дар баробари Толибон, ҳама сарони ҷиҳод ба вилоятҳои шимоли Афғонистон паноҳ бурданд, бо он ҳама иттиҳомот ва душмании оштинопазире, ки Ҳикматёр бо Масъуд дошт, боз ҳам Масъуд ӯро аз дасти Толибон наҷот дод ва ба Таҳораш овард.* Чун давлат аз Қобул ба Қундуз ва Таҳор интиқол ёфт, ҳама нерӯҳои ҷиҳодӣ пиромуни Чунбиши миллии исломии шимол (баъдан чунбиши миллий – исломии Афғонистон ном гирифт) басиҷ гардиданд, ки дар раъси он генерал Дустум қарор дошт ва аз тавоноии ҷашмгири низомӣ бархурдор буд. Ҳикматёр ки замоне устод Раббониро ба хогири ҳамқорӣ бо «Дустуми коммунист» мутаҳам мекард, дар нахустин фурсат ба Мазори Шариф омад ва бо ӯ пайваст ва дар ҷабҳаи зиддитолибӣ қарор гирифт. Шояд ин ҷо пурсише пеш ояд, ки ҷаро Покистон ва Амрико ва Арабистони Саудӣ Ҳикматёрро канор гузошта, дар саҳнаи набард нерӯҳои қомилиан ҷадидеро бо исми «Толиб» вориди амал намуданд? Дар ҳоле ки Ҳикматёр бузургта-

* Дар ҳоле, ки Ҳикматёр дар чандин мусоҳибаи матбуотӣ, аз ҷумла дар яке аз рӯзнамаҳои Техрон дар соли 1993 ба ҳама эълон карда буд, ки Аҳмадишоҳи Масъуд қасди террори ӯро дорад. Аз сӯи дигар вай дар даврини ҷиҳод ҳамроҳ талош варзид, ки бо пуштибониҳои Покистон бартарияти худро ба ҷилва даровард ва рақибе чун Масъудро қамасар созад.

рин кӯмакҳои низомӣ ва подошҳои гунда-гундаи молиро аз онҳо дарёфта аст ва дар тарҳи фашистии хочагонаш, ки хостори истикрори машруъияти яккақавмӣ (яъне паштунизм) дар Афғонистон мебошанд, 100% мувофиқ буд. Посухи бисёр содда ва ҳосиле аз таҷрибаи аъмоли ҷаҳонхорон аст: Мӯҳрае аз қор афтод, зудтар бояд иваз шавад, лизо Гулбидин Ҳикматёр дигар қороии худро қомилан аз даст дода буд ва бо сабаби бадафъолиҳои қаблӣ ва ҷиноятҳои, ки ахиран муртакиб шуд, на танҳо ҳаёсиати худ, балки обурӯ ва мақоми таърихӣ мучоҳидинро дар ҷашми ҷаҳонӣ поин овард. Бинобар ин истикбор, толибонро маводи тозаӣ озмоиш дар Афғонистон қарор дод, зеро сабаби эҷоди ин бонди сияҳкор боз ҳам ашхосе амсоли Ҳикматёрҳо буданд. Қабл аз қудатои Ҳикматёр – Дӯстум – Мазорӣ ба таърихи яки январӣ 1994 Давлати Мучоҳидин пас аз гузаштани як муддате аз пирӯзӣ алайҳи режими Начибуллоҳ афви умумӣ эълон кард. Ин иқдом барои сарони баъзе аз гурӯҳҳо ҷандон хушоянд набуд ва бо ин баҳона низ сангандозиҳо алайҳи раҳбарони давлат сурат гирифт. Бозмондагони режими коммунистӣ аз ин гузашт то худде сӯи истифода қарда, ба таҷдиди хусумат ва душманӣ пардохтанд ва онҳо бо ҳамдастии оқои Ҳикматёр ва генерал Дӯстум тасмим ба сарнагун намудани ҳукумати мучоҳидин қарданд. Аммо лозим ба тазаккур аст, ки дар ин айём дар пойтахти кишвар ҷазои нисбатан ором дар ҳоли густариш буд. Мақомҳои давлатӣ ба хориҷ аз Афғонистон ҷиҳати гуфтугӯ ва барқарорӣ равобит сафарҳои дипломатӣ анҷом медоданд ва дар ин замина Қобул он рӯзҳо бо 40-50 кишвари ҷаҳон равобит барқарор қарда буд. Созмонҳои ҷаҳонӣ кӯмақрасонӣ дафтарҳои таъсис намуда даст ба қор шуданд; вазоратхонаҳо ба созмондихӣ пардохтанд, ҷазои сиёсии солиме дар кишвар ҳукм меронд. Бонувон ба умури давлат ва дигар иштиғоли рӯзмарраи худ пардохтанд. Давлат қонуни ҷадиди матбуотро ба тасвир расонд. Воқеан, агар Давлати Мучоҳидин бо тамоми маънӣ дар сар то сари Афғонистон таҳким меёфт ва қомеъ мешуд, онҳо барозанда ва шоиқастагӣ ин ифтихорро доштанд, зеро бо ҷиҳоди муқаддаси худ абарқудратеро ба зонӯ дароварданд ва дар ниҳояти қор, мӯҷиби дарҳампошияш шуданд, ки дар ҷаҳон ҳарфи аввалро мезад ва аз нигоҳи низомӣ бо Амрико ҳамроҳ буд. Оре, Афғонистон метавонист, улғӯе аз ҳукумати мучоҳидин ба ҷаҳон арза қунад ва оинаи ибрат барои миллатҳои маълум бишавад, ки талош ба озодию ободӣ ва ба истиқлол расидан аз давлатҳои истикборӣ ва дигар абарқудратҳоро доранд! На танҳо абарқудратҳо, балки кишварҳои наҷандон назарра-

си ҳамон шӯравии собиқ ва минтақа, ки мушкилоти қавмӣ, забонӣ ва мазҳабӣ доранд, аз боландагӣ ва камолоти Давлати Мучоҳидин дар Афғонистон бимноқ буданд. Ҳамчунин теъдод аз мамолики ҳамсоя бо Афғонистон чанд қарн ба ин тараф тамошогари бурӯзи фоҷиаҳои пай дар пайи ин хиттаи куҳансоланд ва орзу доранд, ки онро ҳама умр дар ҳоли заъфу нотавонӣ ва даргирӣ бубинанд! Зеро ба пиндори онон, Афғонистон агар андаке чон гирад, хатман ба кишвари ҳамсоя сарозер хоҳад шуд, аммо таърих гувоҳ аст, ки Хуросонӣ ва Хуросонзамин¹⁰ ба истиснои даргириҳои дохилӣ, ки имкон дорад, дар ҳар билоде иттифоқ афтад, ба ҳеч кишваре лашкар нақашидааст.

Доктор Муҳаммад Иброҳими Варсаҷӣ – як тан аз донишмандони маъруфи Афғонистон дар китоби худ: Қиходи Афғонистон ва ҷанги сарди қудратҳои бузург,¹¹ ки ҳовии ду ҷилд ва ҳар ҷилде худудан ҳазор сафҳай мебошад, таҳаввулотии сиёсии Афғонистонро дар ду қарни охир ҳамаҷониба ва муфассал баррасӣ намуда, дар мавриди авомили шикасти мучоҳидин андешаҳои вижа матраҳ сохтааст. Ба ақидаи вай ва аксари соҳибназарон, аз ҳамон оғози мочаро дастаҳои пушти сахна аз гурӯҳсозӣ ва эҷоди таниш дар равобити дарунии гурӯҳҳо ва робита миёни гурӯҳҳо як ҳадафи умдаро дунбол мекарданд: Ҷилавгирӣ аз зуҳури як созмони сиёсии нерӯманд ва як раҳбари сиёсии нерӯманд дар муҳити сиёсии ҳичрат ва ҷиход ва ҷилавгирӣ аз зуҳури фармондеҳии воҳид ва мутамарказ дар ҷанги зидди коммунист ва рус дар Афғонистон ва ин ҳадаф бисёр зиракона дунбол мешуд.¹² Як нуктаи муҳим дар назароти доктор Варсаҷӣ ин аст, ки эшон низ ҷарҳиши бозиҳои сиёсӣ ва мармузи оқои Ҳикматёрро дар ин росто ба гунае жарфу шаффоф дарк кардааст, яъне сухан боз ҳам аз бунёдгарии ифротии Ҳикматёр ва дурангии ӯ дар муносибат бо Амрико ва Ғарб матраҳ аст. Варсаҷӣ менависад: Ҳикматёр дар ҳоле ки бештарини имконоти молӣ ва низомии Амрико ро фарочин мекард, зидди Амрико шиор медод,... Ба муҳолифат бо Амрико ташвиқ шуда буд. Аз тарафи дигар, зиддият ва хусумат дар миёни соири раҳбарон ва Ҳикматёр чунон таҳриб шуда буд, ки иддае аз раҳбарон аз расидани баъзе ҳамтоёни худ ба қудрат, ба хусус (ба қудрат расидани Ҳикматёр), баҳо ва давоми Начибро дар қудрат тарҷеҳ медоданд. Муаллифи китоби «Қиходи Афғонистон ва ҷанги сарди қудратҳои бузург» шайтанати ғарбиён ва сиёсати тафриқаандозии ононро, ки қиссаи равшане барои ҷаҳониён аст, омили нобасомониҳои сиёсӣ ва иҷтимоии Афғонистон мешуморад; Қазовати ӯ роҷеъ ба табоҳкориҳои ҳасми берун (яъне Ғарб) саҳеҳ аст,

вале Варсаҷӣ ба душмани хатарноктар аз он, яъне хасми дарун* ва ба тафаккури захрогини ӯ камтар таваҷҷӯҳ дорад ва онро нодида мегирад ва решаҳои бурӯзи ин афъии музирро ба таври амиқ арзёбӣ намекунад. (Хасми дарун, ба таъбири Мавлавӣ ҳӯю хислати носавоби инсон, ки андаруни ӯ чун дев камин гирифтааст ва ба маротиб махуфтар аз душмани хориҷ аст.) Вале дар таълифоти дигаре аз андешаманди Афғонистон, ба вижа китоби Муҳаммад Икроми Андешаманд, «Субҳи козиб» (нақд ва баррасии «Чехраҳои урён»-и Ҳикматёр) ҳамин вижагӣ ин мавҷуди печида ва то ҳудуде мариз бо таҳлил ва нақди як силсила аз афқору андешаҳои натсиналистӣ ё ба истилоҳи оқои Андешаманд фашистии ӯ ба таври возеҳ хувайдо гашта аст. Китоби зикршудаи доктор Андешаманд дар 257 саҳфа нақди муфассалеро дар бораи мухтаво ва сабабҳои зуҳури рисолаи Ҳикматёр: Дасоиси пинҳон ва чехраҳои урён, ки дар Ҷумҳурии Исломии Эрон ба таъб расидааст, дарбар гирифтааст, ки муаллиф байти зерро ҳусни оғози навиштори худ интиҳоб кардааст:

Эй бо ману бо худ қачу бо халқи Худо қач,

Охир қадаме рост бинеҳ, ин ҳама ҷо қач.

Доктор Андешаманд аз таърихнигорон, ба вижа сиёсатмадороне, ки дар батни ҳаводиси хунии Афғонистон қарор доштанд, дарҳости ақли солим ва навиштори одилона ва мунсифона менамояд. Ӯ дар дебочаи китоби худ даврони ҷиходи Афғонистон алайҳи мутаҷовизини Шӯравӣ ва таҳавулотеро, ки пас аз шикасти Шӯравӣ дар ин ҷанг пеш омад, аз хунинтарин давраҳои таърихи кишвар ба ҳисоб меравад ва аз таълифоти афроде аз гурӯҳҳои исломӣ ва коммунистӣ чун: Ҳикматёр, генерал Набӣ Азимӣ, Дастгири Панҷшерӣ, Абдулқудуси Ғурбандӣ... интиқод ба амал меоварад ва таълифоти онҳоро дар мавриди ҳаводиси даҳаи ахири Афғонистон мунъақискунандаи афкор ва назароти шахсӣ ва гурӯҳии онҳо талаққӣ мекунад. Андешаманд менависад: Осори онҳо... Дар бисёр маворид бо муболиғасарой, кинаварзӣ, ақидамандӣ, танокузгӯӣ, дуруғбофӣ ва иттиҳом бастан ба афрод ва гурӯҳҳои ғайр аз худ нигошта шудааст.¹³ Нависанда аз шиддатафзоии бӯҳрони кина ва нифоқ дар тамоми сутуҳи гурӯҳӣ, мазҳабӣ, қавмӣ ва забонӣ дар ҷомеаи имрӯзаи Афғонистон изҳори нигаронӣ мекунад ва ба нависандагони ин қабил

* Ишора ба байти зер аз Маснави шариф аст, ки фармуда:

Эй басо қуштем мо хасми бурун,

Монда хасме бадтар аз ӯ дар дарун.

тахрифномаҳо хушдор медиҳад, ки даст аз газофсозии таърихӣ бардоранд ва наслҳои имрӯз ва фардои кишварро дар тардиду гумроҳӣ қарор надиханд.

Муаллифи китоби «Субҳи козиб» монанди бисёре аз муаллифони хориҷӣ, ки дар оғози ҳамин бахш аз ин навиштор аз онҳо ёд кардем, дар қадами аввал ба Гулбидин Ҳикматёр ва китоби «берабту пур аз танокузи ӯ: Дасоиси пинҳон ва чехраҳои урён» бо истифода аз далоили маҳкам ва баёни иқтибосҳо ҳамлавар мешавад. Бинобар ишораи оқои Андешаманд, нависандаи китоби зикршуда, ки ба ду забон: дарӣ ва паштӯ ба нашр расидааст, ба ин чанд иштибоҳи ғоҳиш роҳ додааст. 1. Ба китмони ҳақиқат мепардозад. 2. Суханони берабт мегӯяд. 3. Дар иддаои худ истинод ва истидлоле ироа намекунад. Ва банда (М.Ш.) чун афзун ба мутолиаи нақду баррасиҳои «Достони пинҳон...»-и оқои Ҳикматёр, ба асли матлаб, яъне нусхаи дариин ин китоб ошноӣ ҳосил намудам, нуктаи зерро бар таъкидҳои мунаққиди он афзудам: «Достони пинҳон»-и оқои Ҳикматёр ба ҷуз баёни ҳарфу ҳичои пуч ва ошкор сохтани ботини тира ва мағзи ошуфтаи худӣ ӯ ҳеҷ иттилоӣ тоза, дақиқ ва омӯзандае барои хонанда ба армуғон намеоварад. Китоб ори аз ҷанбаи илмӣ ва тафаккури олимона ва саршор аз навоқиси забонӣ, мантиқӣ ва муҳтавоӣ мебошад, ки Андешаманд дар ҷо-ҷое аз нақди худ дар ин замина далоили қотеъ оварда аст. Ба таври мисол: ӯ баъд аз он ки солҳои пас аз сукути ҳукумати Начибуллохро душвортарин ва ғомизтарин марҳилаи чиҳод меномад, дар мавриди марҳилаи қаблӣ ё даврони таҷовуз ва ишғоли Афғонистон тавассути Шӯравӣ менависад: Дар мароҳили қаблӣ, ҳам ҷабҳаи дӯсту душман хувайдо буд ва ҳам авомилу ангезаҳои ҷангу ормонҳо ва шиорҳо. Дар тафқиқи дӯст аз душман камтар касе дучори муғолата ва муртақибӣ иштибоҳе мешуд». Андешаманд ин иқтибосро аз навиштаи Ҳикматёр иқтибос мекунад ва ба ин иддаои ӯ пурсиши зерро ироа менамояд: Агар дар мароҳили қаблӣ дӯсту душман хувайдо буд ва авомилу ангеза ҳам мушаххас буд, чаро ҳизби исломӣ ба раҳбарии Ҳикматёр даргириҳои мутааддид ва хунине бо соири аҳзоби мучоҳидин дар вилоёти мухталифи кишвар дошт?¹⁴ Латмаи муҳлиқ задан ба пайкари чиҳоди муқаддас аз сӯи оқои Ҳикматёр дар ҳамин як ҷумлаи кӯтоҳ ба таври фишурда ва мӯъҷаз баён ёфтааст, ки албатта, барои мучоҳидин ва барои хонандаи огоҳ аз ин гуна ғаъолиятҳои саволбарангези раҳбари ҳизби исломӣ, ҳарфи навест, аммо модом, ки як шахсияти таҳсилкарда дар мактаби ислом ва дар муҳити исломӣ ва огоҳу баҳрааманд (шояд мутталиъ гуф-

тан сахеҳ бошад, то огоҳ) аз улуми осмонии Куръони азимушшон чунин рафтори ғайриқобили тааммул дар амри Ҳақ таоло аз худ нишон медиҳад ва бо ин рафтораш исломро дар чашми душманони он ба ришханду таъна ва тамасхур мекашад, магар фочиае барои мардуми Афғонистон ва дар маҷмӯъ ҷаҳони ислом, ба вижа он даста аз кишварҳои исломӣ, ки дар умури дохилии Афғонистон ҳамвора даҳлат кардаанд, мӯчиби хичолат ва сарафкандагӣ нест?

*Гар мусулмонӣ ҳамин аст, ки Ҳофиз дорад,
Вой агар аз наси имрӯз бувад фардое!*

Барои оддитарин мусулмон ин нукта равшантар аз ҷароғ аст, ки дини мубини ислом ҳама гуна аҳдоф ва анғезаи наҷодпарастӣ, таъбиз ва тафрикаи қавмӣ ва забонири бо қотеъият наҳӣ мекунад ва дар ин маврид аҳодиси Набавӣ низ ироа гардидааст, вале мо шавоҳид ва асноди фаровоне дар мавриди рӯҳияи қавмгароии ифротии раҳбари ҳизби исломии Афғонистон оқои Ҳикматёрро дар ихтиёр дорем. Ӯ чунин анғеза ва андешаҳои музирро дар аксари маворид дар маҳофили хусусӣ ироа намуда, тухми фитнаву ошӯб дар дили «шербачаҳои» муҷоҳидаш коштааст, ки онҳо дар баъзе авқот тахти таъсири афкори заҳрогини раҳбари худ қарор гирифта, ба ҷӯро чаповул ва қатлу куштори ақвоми ғайрипаштун ва ҳатто рӯзноманигорони хориҷӣ даст заданд. Дуруст аст, ки ҷараён ва ташкилотҳои миллиятгарое чун фашизм, арабизм ё бузургманшии арабӣ ва пантуркизм нашъат аз мурдоби бадбӯ ва касифи доираҳои сайҳунистӣ ва миллиятгароеи маризи ғарб гирифта, ин иддaro дар миёни мусулмонони ҷаҳон онҳо парокандаанд, вале камтар иттифок афтода аст, ки шахсиятҳои барҷастаи исломӣ ва он ҳам дар рӯзгоре, ки кишварашон мавриди тачовузи мулҳидон қарор гирад, даст ба чунин аъмоле бизанад. Мутаассифона, оқои Ҳикматёр на фақат дар доираҳои маҳдуд ва маҳофили хусусӣ аз бартарии қавми хеш ба жожгӯй ва лофу газоф пардохт, балки дар осори катбии худ падидаи натсионалистиашро аланӣ бурӯз дод ва намунаи барҷастаи ин падида китоби «Дасоиси пинҳон ва ҷеҳраҳои урён»-и ўст. Вай дар ин китоб (сафҳаи 30) менависад: «Русҳо дар имзои протокол бо Масъуд ва истиҳдоми ў чанд анғезаи асосӣ доштанд ва истеъморгарон ҳамвора барои таъйиқи муқовиматҳо гурӯҳи кӯчакро алайҳи гурӯҳи бузург ва ақалиятро алайҳи аксарият ба қор гирифтанд ва Ғарб ба сарқубии муқовимат ва эҷоди даргирӣ миёни нерӯҳои мубориз бар он таркиз

карданд...» ва ҳамин тавр, рочеъ ба «созиши алании Масъуд бо русҳо», «таблиғоти васеи хабарии Ғарб ба нафъи Масъуд», «амнияти қаторҳои русӣ дар ҷануби Соланг», «дар муҳосираи ҳизб (яъне ҳизби исломии Ҳикматёр – М.Ш.) қарор доштани ҷабҳаи Панҷшер ва ғайра ҷумлоти чандтабақа мепардозад» ва «тинату замири чиркин ва пуркини худро»¹⁵ урён месозад.

Мо бо нокиди китоби зикршудаи Ҳикматёр, ки ақоиди фашистии муаллифро бо мантиқ ва истидлол ифшо мекунад, мувофиқем. Ҳикматёр вожагони «ақалият» ва «аксарият»-ро дар дигар аз бахшҳои навиштораш низ ба қор гирифтааст, ки манзури ӯ аз ин ишораҳо паштунҳо (аксарият) ва тоҷикҳо ва ақвоми дигар (ақалият) мебошанд ва ба ин васила худро намояндаи қавми бартар маҳсуб мекунад. Ӯ ҳамвора, «ақалиятҳо»-ро дар хидмати аҷониб ва мутавозину ишғолгарон қарор медиҳад. Ҳикматёрро асосан бемории ҳасодат ва оташи нотаваббинӣ дар нисбати шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ва шӯҳрати ҷаҳонии ӯ, ки дар ҷиҳод алайҳи душманон касб кард, ба сӯхтан вомедорад ва ба мақоми воло ва нерӯи тавоно ва истеъдоди ғавқулодаи Масъудтан дар намедиҳад ва ҷун ҳар нотаवону заиф, фикр мекунад, бо эҷоди иттиҳомот ва паст задани шаъну эътибори Масъуд, обурӯ ва нуфузаш меафзояд, дар ҳоле ки оғозу анҷоми ҳарфи ӯ баёнғари садҳо авроқи табоҳу нангин аз амалқарди ӯст, ки таърихи Афғонистон мислашро надидааст.

Пайнавишт:

1. Марди ошиқ, марди озодӣ, с. 25.
2. Ҳамон ҷо.
3. Б. Громов. Артиши Сурх дар Афғонистон, с. 145.
4. Ҳамон ҷо.
5. Ҳамин манбаъ с. 134.
6. Эронӣни муқими Аврупо ва Амрико дар рӯзҳои аввали истиқлоли ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ба ин ҷо рафту омади зиёде доштанд ва Тоҷикистонро «ҷазираи кӯчаке аз форсизабонон» номидаанд, аммо ҳеҷ талош дар ҷилавгирӣ аз ҷанги дохилӣ дар навиштори ин форсигароён ба назар нарасид.
7. Асри муҷоҳидин, с. 37.
8. Ҳамон ҷо.
9. Ҳамин манбаъ.
10. Ду қарн пеш аз рӯзгори мо кишваре, ки имрӯз бо номи Афғонистон шинохта мешуд, бахше аз Хуросони бузург буд.
11. Муҳаммад Иброҳими Варсаҷӣ, Ҷиҳоди Афғонистон ва ҷанги сарди қудратҳои бузург, дар ду ҷилд. Маркази нашароти исломии Сабур, Пешовар, 1381 хуршедӣ.
12. Ҳамон ҷо, с. 514.
13. Муҳаммад Иқроми Андешаманд, Субҳи козиб. Бунёди шаҳид Масъуд, Кобул, 1382, с. 6.
14. Ҳамин манбаъ, с. 7.
15. Ҳамин манбаъ, с. 54.

ФАСЛИ САВВУМ

ҶАНГИ САРДИ ҚУДРАТҲОИ БУЗУРГ

Ҳадафи Толибон аз қатли Начибуллоҳ

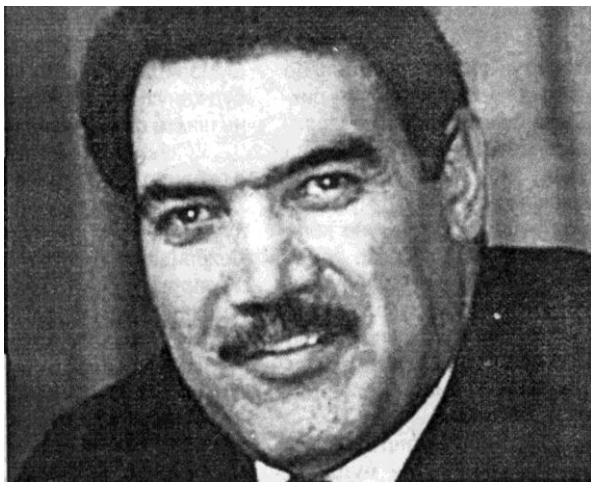
Дар сафаре, ки охири сентябри соли 2004 ба Кобул доштам, ҳафтаномаи «Чароғ», нашрияи озодаи Кобул, ки масоили сиёсӣ ва иҷтимоии Афғонистонро пайгирӣ мекард, матлабе ба таърихи 24 сентябри 2004 роҷеъ ба қатли Раиси Ҷумҳури пешини Афғонистон – Начибуллоҳ навишта буд. Дӯстони ман дар Кобул гуфтанд, ки ҳар сол дар ҳамин айём нашрияҳои кишвар дар солгарди кушта шудани доктор Начибуллоҳ аз сӯи Толибон, ёде аз ин аъмоли нангин ва ҷаҷеъ мекунанд ва матлабе, ки нашрияи «Чароғ» дар як сафҳа ба нашр расондааст, ба ҳамин муносибат аст.

Се акс аз Начиб ва манзараи ба дор овехта шудани ҷасади ӯ низ дар ҳамин сафҳа мунъакис гардида буд. Аз устод Бурҳониддин Раббонӣ хоҳиш кардам, ки таърихчаи ин ҳодисаро каме шарҳ диҳанд, эшон нигоҳи пурмаъние ба нашрияи «Чароғ» ва матлабе, ки: «Доктор Начибуллоҳ ва ибҳомоти кушта шудани ӯ» унвон дошт, афканданд ва бо оромӣ ва тамкине, ки яке аз вижагиҳои ҳӯю ҳислати устод аст, гуфтанд: Режими Начибуллоҳ дар 16 апрели 1992 таслими муҷоҳидони мо шуд ва ҳуди ӯ кӯшиш кард, ки бигурезад, вале дар фӯрӯдгоҳ мутавакқиф шуд ва аз ҳамон рӯз то замони ишғоли Кобул аз сӯи Толибон, Начибуллоҳ дар сохтмони Созмони миллал мезист, аммо дар асл тахти ҳимоят ва ҳифозати муҷоҳидин буд.¹

Дар бораи қатли фоҷиабарангези Начибуллоҳ чандин расонаҳои хабарии ҷаҳон, шӯро валвалаҳо ба по карданд, он рӯзҳо ва баъдан низ аз муҳаққиқини масоили сиёсии Афғонистон матолиби зиёде ба забонҳои мухталифи дунё чоп шуд. Ҷолиб он аст, ки ҳукумати устод Раббонӣ, ба ҳамчунин амал аслан даст назад ва мунтазир монд, то ин мавзӯ аз сӯи ҷомеаи ҷаҳонӣ сари фӯрсат ҳаллу фасл гардад ва ҳатто дар охирин лаҳзае, ки ҳукумати муҷоҳидин ба мақсади ҷилавгирӣ аз хунрезӣ маҷбур ба тарки Кобул шуд, ба Начибуллоҳ ва аҳли хонаводааш пешниҳод намуданд, ки ҳозиранд барои берун рафтан аз Кобул ва наҷоти ҷонашон аз Толибон, ба онҳо кӯмак расонанд. Аммо вай

ин пешниҳодно рад кард (шояд умед бар ин баст, ки Толибон ва саркардагонашон паштунанд ва ирқи қавмӣ дар онҳо қавӣ аст ва зараре бар ӯ нахоханд расонд....)

Дар бораи зиндагӣ ва роҳи пур аз фарозу нишеб, ки Муҳаммад Начибуллоҳ сипарӣ намуд, Донишномаи адаби форсӣ (чилди саввум, нашри Техрон, 1378 ҳ.ш. Ба кӯшиши Ҳасан Анӯша) матлаби бисёр муфассале бо чӯзитарин рӯйдодҳои ғайолияти сиёсии ӯ дар шаш барг ба чоп расонидааст.* Шояд дар ин хусус китобхое навишта шуда ва навишта хоҳад шуд, аммо наметавон акнун аз наҳваи ба қатл расондани ӯ чашм пӯшид ва ин ҳам на дар қуруни вусто, балки дар оғози мудернтарин фасли зиндагии башар, яъне дар оғози асри бисту як рух дод, ибтидо ба тозатарин манбаъ, ҳамон нашриҳои «Чароғ», ки дар боло аз он суҳан рафт, рӯй меоварем, ки бештар аз сайти Бй-бй-сй баҳра бурдааст.

**Раиси ҷумҳури Афғонистон доктор Начибуллоҳ,
ки бо дасти толибон ваҳшиёна ба қатл расид**

* Дар доиратулмаориф, ки муаррифии зиндагӣ ва осори аҳли адабро ҳадаф қарор додааст, ба нашр расонидани мақолаҳои муфассал ва ҳастакунанда дар бораи шоҳон ва шоҳзодагон ва дигаре аз арбобони сиёсат ба назари мо чандон муносиб нест. Мутаассифона дар ин манбаъ на танҳо зиндагӣ ва ғайолияти сиёсии Начибуллоҳ, балки теъдоди зиёде аз ҳаммаслакони вай ва дигаре аз подшоҳони каммоя ва то ҳададе ҷинояткори Афғонистон, муаррифӣ гардиданд. (М.Ш.)

Шашуми мизони соли 1375 ҳ.ш. (муродиф бо 27 сентябри 2004) ҳаштумин солгарди кушта шудани доктор Начибуллоҳ, Раиси Ҷумҳурии пешини Афғонистон ва ишғоли шаҳри Кобул ба дасти Толибон аст... Дар ин мақола ишғоли Кобул аз сӯи Толибони чангҷӯ, тарсу ваҳшати мардум аз зуҳури бунёдгароёни чоҳил ва амалкардашон дар дигаре аз шаҳрҳои Афғонистон бозгӯ гардидааст, ба вижа овозаи талошҳои саҳтгиронаи онҳо аз шариати исломӣ барои мардуми пойтахт шигифтангез буд. Ҳузури Толибон дар Кобул таркибе аз ҷиҳоди кӯҳна ва навро дар дилу дидаҳо ба ҷилва даровард. Бинобар навиштаи «Чароғ» Толибони дасторпӯш бо ришҳои анбӯх ва ҷашмҳои сурмакашида савор бар мошинҳои мудели боло, замоне хиёбонҳои Кобулро тасхир карданд, ки сарону раҳбарони муҷоҳидин даст аз ҷанг кашиданд ва шаҳрро тарк карданд... Он шаб садои инфичори шиллики гулула ба таври пароканда то соати аввали субҳ шунида мешуд, субҳи рӯзи баъд мардуми Кобул бо фарёдҳои ҷорчиёне аз хоб бедор шуданд, ин садоҳо ононро ба тамошои ҷасади овехтаи доктор Начибуллоҳ, Раиси Ҷумҳурии собиқи Афғонистон дар ҷаҳорроҳи Ориёно фаро меҳонданд, осори зарбу шатм дар сару сураташ мушоҳида мешуд ва либоси маҳаллӣ ба тан дошт ва ҷасади бародари ӯ Шохпур Аҳмадзай низ овехта шуда буд. Толибон дар миёни ангуштони беҳаракат ва ҳунолуди Начибуллоҳ пул ва сигор гузошта, ба ин тартиб ҷасади ӯро ба масҳара гирифта буданд.

Ҳини гашту гузор дар Кобул дӯстонам маҳалли қатли ӯро бароям муаррифӣ карданд; Ин макон, ки ҷаҳорроҳи Ориёно ном дорад, имрӯз гӯё як минтақаи низомӣ аст: ҳисорҳои амниятӣ ва симҳои ҳордор ва сарбозони сар то по мусаллаҳ (шояд нерӯҳои Созмони миллал) ҷаҳорроҳи Ориёноро аз масири рафту омади мардум ҷудо кардааст. Ҷорроҳи Ориёно акнун ба назар бисёр орому осуда менамояд. Оё мардуми Кобул вақте ниманигоҳе ба ин макон меафкананд, манзараи ғамангез ва метавон гуфт, ваҳшатбори қатли ду тан аз шаҳрвандони Кобулии худро ба ёд меоваранд? Пайкари захмии ин шаҳр ва сокинонаш оё то чанд соли дигар ба кулӣ шифо хоҳад ёфт? Чунин пурсишҳои ниҳонӣ торҳои асаби маро такон меод; Дар бораи таърихи ин қатл шӯъаҳои зиёде хондам ва шунидам, ба таври мисол нашрияти маъруфи англисӣ бо номи «Гордиян» навишт: Ҳангоме, ки як гурӯҳи низомии Толибон ба ин соҳтмон расид, Начибуллоҳ бо майли худ муҳавватаи Созмони миллалро тарк кард. Бино ба қавли яке аз аъзои ҳамин маҷмаи Созмони миллал, ки шӯҳиди гуфтугӯ байни Толибон ва Начибуллоҳ буд, ин гурӯҳ ба Начибуллоҳ гуфт:

Мо ба шумо эҳтиёҷ дорем, меҳоҳем бо шумо рочеъ ба авзо сӯхбат кунем; Сипас шуморо бозмегардонем².

Толибон ўро ба Арк бурданд ва бинобар гуфтаи шоҳидон аъзои баданаширо буриданд, бо кундоки туфанг ва ашъи дигар мазруб ва олоти таносулаширо қатъ карда буданд. Пизишке, ки пас аз фурӯд овардани ҷанозаи Начибуллоҳ аз дор, тавониста буд ўро бубинад, ин маворидро таъйид кард.³

Бино бар гузориши ҳамин манбаъ қабл аз қатл, Начиб меҳост ва-сиятномаширо танзим кунад, ки иҷобати ҷунин тақозое дар ислом аҳмият дорад. Ба ҳамин сабаб ў исрор варзид ва сару садо ба роҳ андохт. Дар ҳамин мавқеъ ўро бо тир заданд. Рӯзномаи «Гордиян» ме-афзояд, ки Начибуллоҳ дар ҷанд моҳи ахири зиндагиаш равобити хубе бо мучоҳидин барқарор сохта буд... Ҳанӯз эҳсос мекард, ки бо вучуди шӯҳрати нохушояндаш дар миёни мардум ба унвони мутаахҳиди Маскав ва раиси созмони амният, метавонад дар таҳаввулоти Афғонистон нақше бозӣ кунад. Аммо боз ҳам меомед ба мавзӯи қатли ў. Нигорандаи китоби «Асри мучоҳидин ва баромади Толибон» дар баҳши дигаре аз «достони қатли Начиб» бо истифода аз манобеи англисӣ ва эронӣ менависад, ки вақте ўро бо худрав ба самти кохи раёсати ҷумҳури мебурданд, дар соати дуи бомдод рӯзи ҷумъа дар майдони Ориёно худрави ҳомили вай мутаваққиф шуд ва ду нафар аз як худрави дигар пиёда шуданд. Онҳо ба самти худрави Начиб омаданд, яке аз ин ду нафар Шаҳнавози Танай вазири дифои собиқи Афғонистон буд, ки дар давраи Начиб қасди қудрато дар Ко-булро дошт ва ин қасд ба шикаст мувоҷеҳ шуда буд... Баъд ў ба По-кистон рафт ва бо зуҳури гурӯҳи Толибон бо ин гурӯҳ ба унвони «Мулло бародар» вориди саҳнаи Афғонистон шуд. Байни Шаҳнавози Танай ва Начибуллоҳ бархурди физикӣ пеш омад ва ҳудуди ним соат онҳо ба задухӯрд пардохтанд. Вақте Начиб қасд дошт, зарбаҳои охирро ба Шаҳнавоз ворид созад, як нафар аз пушти сар ба гулулае ба мағзаш шиллик кард ва ўро ба қатл расонд. Нафаре аз маъмурини Толибон дар баробари ҷамъияти анбӯхе аз мардум гуфт: Начибуллоҳ кушта шуд ба сабаби он ки масъули қатли бисёре аз мардуми мо буд.

Ҳафтаномаи «Фарёди ошӯро» рӯи ин мавзӯ гузорише ба нашр расонд, ки аз дурӯғбофиҳои Толибон дар он айёми пушош дарак медиҳад. Ба нақл аз ин наشريя, ба мардуми Кобул аз тариқи масоҷид эълон карда буданд, ки қарор аст, Гулбидин Ҳикматёр, Бурҳониддин Раббонӣ ва Абдуррасули Сайёф дар майдони умумии шаҳр ба дор овехта шаванд ва ба ин баҳона мардумро ба майдони эъдом кашон-

данд. Вакте соати 7 то 8 субҳи ҷумъа 7 мизон (меҳрмоҳ) ҷамъият ба ин майдон ҳуҷум оварданд, бо ҷанозаи ҷасади Начибуллоҳ ва бародараш Шохпур мувоҷеҳ шуданд.⁴

Дар ҳамон шароит, ки президент Раббонӣ ва Масъуд ҷавонмардӣ нишон доданд ва нагузоштанд Начиб кушта шавад,⁵ ҷӣ дастаҳои пинҳоне ҳамроҳ бо Толибон олуҷаи ҷунин ғоҷиаи ваҳим гардид? Магар Толибон дар танҳой метавонистанд ҷунин ҷасорате аз худ нишон диҳанд? Тибқи иттилои корманди амрикоии комисо́рии олии паҳоҳандагон дар Афғонистон оқои Терӣ Питзнер Terry Pitzner Шӯрои амният муддатҳо пеш тасмим гирифта буд, ки ҳимояте аз Начиб ба амал наёвада. Устои донишгоҳи Кобул Насруллоҳи Устонғезӣ иллати кушта шудани Начибуллоҳ ба дасти Толибонро «таъкиди вай бар ҳалли муноқишаи марзии Афғонистон бо Покистон» талаққӣ кардааст. Нависандаи китоби «Афғонистон ва панҷ соли султаи Толибон» Ваҳиди Мужда бар ин бовар аст, ки ихтилоф ва тафсияи ҳисобҳои дарунии ҳизби демукротики ҳалқи Афғонистон, ки Начибуллоҳ узви он буд, пуррангтар аз нақши ҳорича дар кушта шудани ӯст.⁶ Тибқи назарсанҷие, ки банда бо теъдоде аз равшанфикрони Афғонистон дар Кобул ва ҳорич аз он анҷом додам, доктор Начибуллоҳ барои бархе аз мардуми ин кишвар як шахсияти миллӣ маҳсуб мешуд. Аз ӯ ба унвон шаҳид ном мебаранд ва аксҳояш ва филмҳо дар бораи вай дар бозору мағозаҳо ба фурӯш меравад. Албатта назари мардум дар арзёбӣ ба ҳукумати Начиб яқсон нест. Теъдоде ӯро ба қатлу куштори мардуми беғуноҳ ва ҷосусӣ барои Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ муттаҳам мекунанд ва ҳукумати ӯро идомаи ҳукумати қудато медонанд. Аммо ду нуктаро рӯи мавзӯи қатли доктор Начиб мардуми Афғонистон ҳарғиз фаромӯш наҳоҳанд кард. Аввалан, адлу ҷавонмардии Ҳукумати муҷоҳидин бо сарвариин устод Раббониро, ки осебе бар Начибуллоҳ ворид накарданд ва кӯшиданд аз Толибон наҷоташ диҳанд: Дуввум пас аз ишғоли Кобул Толибон гумон мекарданд, ки бо куштани Начибуллоҳ дили мардумро ба даст хоҳанд овард, аммо зиндагӣ нишон дод, ки онҳо ба ҳадафи аслии худ мисли садҳо аҳдофи пуч ва зиддимардумиашон нарасиданд.

Пайнавишт:

1. Чингизи Паҳлавон дар ин бора нуктаи чолибе нигошта, таъкид мекунад, ки хузури Начиб дар мақарри Созмони миллали муттаҳид душворихое барои Давлати Мучоҳидин ба бор оварда буд ва ин ҳукуматро дар маърази интиқодҳои бисёре қарор дод, бо ин ҳол, ҳукумати мучоҳидин дар Қобул намегузошт ба ҷонаш осебе бирасад (Афғонистон: Асри мучоҳидин ва баромади Толибон, с. 230)
2. Jonatan Steel. Najibullah s Mortare. The Guardian. Saturday oct. 12. 1996. p. 13.
3. Асри мучоҳидин, с. 231.
4. Фарёди ошӯро, 16 моҳи асад (мурдод) 1374 с.1.
5. Рӯзномаи Гардиян, ҳамон шумора, ки ба он ишора шуд.
6. Нашрияти «Чароғ», ҷопи Қобул, 28 сентябри 2004.

Ҳамла ба Афғонистонро кӣ дастур дод?

Соҳбони андеша ва қалам дар ҷаҳони мутаракқӣ қабл ва пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ аъмоли ҳафтодучандсолаи ин режимро дар даҳҳо чилд китоб ба риштаи таҳрир кашиданд. Яке зуҳури ин режимро иштибоҳи таърих номид ва дигаре императории шарираш хонд, иддае ҳам дар ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ, ба вижа кишварҳои Осиёи Миёна ҳанӯз ҳам аз фурӯпошии ин «давлати банданавоз» ангушти таассуф ба лаб мебарданд.

Албатта, режими коммунистии ҳоким дар шӯравиро наметавон аз оғоз то анҷоми умраш шарир ва хоину ҷинояткор номид, зеро дар масоили иҷтимоӣ, таъмини тӯдаҳо ба қор ва обу нон ва рушди илму фарҳанг ва наҷоти мардуми ақибафтода аз саратони бесаводӣ, воқеан ҳокимони коммунист «банданавозихое» аз худ нишон доданд*, ба қавли андешаманди дигар ин ҳама имтиёзҳои моддӣ бар ивази аҳзи озодӣ ва истиқлоли мардум бар онҳо эҳдо гардид. До-нишмандони улуми сиёсӣ ва шӯравишиносони варзидаи ҷаҳон бар ин боваранд, ки инқилоби октябри соли 1917 бо фасод, бюрокросӣ ва истибдод пӯшида шуда буд. Ҷомеаи Шӯравӣ ба дасти онҳое аз ҳам пошид, ки пойдеворашро худӣ онҳо гузошта буданд. Болше-визм бар ивази қатли ҳазорҳо мардуми бегуноҳ сари қудрат омад, аммо бидуни он ки қатрае аз хуни шӯравиҳои муҳолиф ва ё мувофиқ бо режим бар замин бирезад, ин қасри оҳанин аз беҳу бун вожгун шуд.

Таърихчаи бисёр фишурда ва аҷибу ғариби он ба ин минвол аст: Ба таърихи ёздаҳуми мартӣ 1985 аъзои дафтари сиёсии ҷизби коммунисти Шӯравӣ ҷавонтарин узви худ Михаил Горбачёвро дар раёси Кремлин қарор доданд, ки ӯ 54 сол дошт ва ҷавонтарин узви ин дафтар дар шумор меомад ва агар аъзои мусин ва фартути дафтари сиёсии ҷизби коммунист медонистанд, ки рӯзе судури варақаи дафни Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии бузург бо дасти ин нотики чолок ва таҷдидгаро сурат мегирад, ҳаргиз ба ҷунин «иштибоҳ» роҳ

* Пас аз фурӯпошии Шӯравӣ, дар сар то сари қаламрави пешини он, фақру бадбахтӣ, фасоди молӣ ва ахлоқӣ, қочоқи маводи муҳаддир, қатлу қуштор ва беадолатиҳои иҷтимоӣ онҷунон зуҳур ва рушд кард, ки мисдоқашро на дар ҳоб дида буданд, на дар бедорӣ!

намедоданд. Кишваре пора-пора аз ҳам гусаст, ки як соҳили он укёноси кабир ва соҳили дигари он баҳри Балтик буд. Абаркудрате аз байн рафт, ки ба сар то сари минтақаи Осиёи Марказӣ, Қафқоз, Украина, Белорус, се ҷумҳурии пешрафта ва мутамаддини соҳили Балтик тасаллут дошт. Амрико дар сар то сари ҷаҳон фақат аз Шӯравӣ эҳсоси хатар дар сар парвардааст. Агар Амрико кутби аввали ҷаҳонӣ махсуб мешуд, Шӯравӣ кутби дуввум буд ва ин ду абаркудрат ҳеҷ кадом ба танҳой наметавонист дар бораи масоили ҷаҳон тасмим бигирад. Мегӯянд, Горбачёв замоне ба дунё омад, ки дар он рӯзгор ҳафт сол аз марги Ленин мегузашт. Ӯ дар марг Сталин (моҳи марти 1953) ҷавони 22 сола буд. Бинобар навиштаи таърихшиносон, ӯ на даврони инқилоби октябрро дида буд ва на аз ҷанги дуввуми ҷаҳонӣ ва мочарои пас аз он огоҳиҳои зиёде дошт. Ба ақидаи шӯравипажӯҳон яке аз авомиле, ки мӯчиби дилсардии оқои Горбачёв аз сохти Шӯравӣ ва сохтори ҳукумати Шӯравӣ гардид ва дар фарҷом мунҷар ба фурӯпошии он шуд, гӯё адами огоҳии ӯ аз гузашта будааст. Ин андеша чандон ризоиятбахш нест. Дуруст аст, ки Горбачёв бо ҳолу ҳавои ҳосе сари кор омад ва ба зудӣ ба иқдомоти ғайримунтазирае чун бозсозӣ (перестройка) ва ошкорбаёнӣ (гласность) даст зад. Ӯ ба тамоми намояндагони ақшори мухталифи ҷомеа иҷоза ва имкон дод, ки ақидаҳои ҳафтодсолаи дилро дар масоили сиёсӣ ва миллию мазҳабӣ ва ҷуз инҳо боз намоянд ва худ ҳамчун мубаллиғи оташсухан дар раёси ҷомеа қарор дошт.

Горбачёв боре дар як ҷаласаи намояндагони мардумӣ, ки дар Маскав доир мешуд, гуфт: мо ҳафтод сол дуруғ гуфтем ва бояд аз ин пас дуруғ нагӯем ва аз таҳрифи рӯйдодҳо даст кашем ва ҳар шайъро бо исми худ ном бибарем! Ин нукот дар китоби ӯ таҳти унвони: Перестройка, ки дар форсӣ бозсозӣ гуфта мешавад, низ дарҷ шуд ва иштибоҳи ӯ дар бозсозии ҷомеаи сотсиалистӣ то ҳудуде ба сабаби шитобзадагии ӯ дар ин иқдом рух дод ва аз сӯи дигар, Горбачёв ба ивази он ки ибтидо низоми иқтисодиро аз бӯҳрон бираҳонад, ислоҳотро дар заминаи сиёсӣ шурӯъ намуд. Илова бар он мусобиқаи таслихотии режим дар баробари қудратҳои низомии Ғарб ҳанӯз идома дошт ва ин мусобиқаи иқтисоди шӯравиро фалач кард, режим аз фароҳам овардани рифоҳ барои мардум ғофил монд; Аммо новобаста ба таҳаввулоте ки дар рӯзгори ҳукумати Горбачёв ба амал омад, Ғарб солҳои сол коммунизмро маҳвари аслии палидӣ муаррифӣ мекард ва саҳюнизм, созмонҳои иттилоотии Амрико ва

*Бабрак Кормал –
роҳбари дастнишондаи
Шӯравӣ дар Кобул*

Аврупо дар фурупошии низоми Шӯравӣ нақши муҳиме доштанд.

Сохибназарони умдае аз кишварҳои ҷаҳон чанд сабаби дигарро дар масоили маҳви Шӯравӣ низ матраҳ сохтаанд, ба таври мисол: 1. Режими коммунистӣ дар заминаи илму фарҳанг, ҳунар, варзиш ва тасхири фазо пешрафтиҳои бузурге дошт, аммо дар заминаи демокросӣ ва тақия бар орои мардум ҳеҷ ҳаракате аз худ нишон наметод. 2. Танҳо узви ҳизби коммунист ҳақи намоёндагӣ ва рафтан ба маҷлисро дошт. 3. Фасоди молӣ ва бюрократӣ кишварро ба нобудӣ мекашид. 4. Мардум, ба вижа равшанфикрони ҷомеаро фазои ҳафакон ва диктотурӣ ҳаставу афсурда нигоҳ медошт. 5. Рушду ривочи фардпарастӣ дар даврони Сталин ва поёни умри дигаре аз раҳбарони

ҳизби коммунист Леонид Брежнев. 6. Дар ниҳоят, он чи суръати фурупошии шӯравиро ташдид бахшид, шикасти ин абарқудрат дар ҷанги нӯҳсола бо Афғонистон буд, ки бар асари ин ҳамлаи ҳамоҷатбор пояҳои иқтисоди кишвар дарҳам реخت ва пучу беҳуда будани ормонҳои ҷомеаи коммунистӣ на танҳо барои ҷаҳониён, ҳатто дар ҷаҳми созандагони ҷомеа, яъне фарзандони Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ Сотсиалистӣ аён ва ошкор шуд. Пас аз фурупошии режим, як ҳафтаномаи мӯътабари Маскав (дар соли 1991) аз раҳбари вақти Шӯравӣ Леонид Брежнев, ки ҳизби коммунист аз ӯ Масеҳҳои тоза сохта буд, зимни баррасии фаъолияти сиёсӣ ва 23 сол дар сари қудрат боқӣ монданиаш ўро «ҷинояткоре дар раёси давлат» хонд ва ноғуфта намонад, ки дастури вуруди нерӯҳои ишғолгари Шӯравӣ ба Афғонистон бо амри ҳамин оқои Брежнев дар поёни моҳи декабри соли 1979 содир гардид, ки бино ба навиштаи генерали рус Борис Громов, ки худ дар он сарзамин алайҳи соҳбон обу хокаш ҷангидааст, Мусибату хушунати ҷанги Шӯравӣ бо Афғонистон камтар аз ҷанги ҷаҳонии дуввум набуд.¹

Академик Сахаров:
«Ман ба он табъид ифтихор дорам...»

Ҳангоме, ки табиб Бройдан – ягона фарди зинда монда аз артиши дарҳамшикастаи англис дар корзори сахмгини Кобул, дар январӣ 1842 (дар давраи фармонравии «малика Викторя») ба сӯи Ҷалолобод мегурехт, аҷсоди яхзадаи беш аз понздаҳ ҳазор нафар аз сипоҳиёни англис дар имтидоди роҳи пурбарфи Кобул – Ҷалолобод ба ҳар сӯ пароканда буд. Дар таърихи низомии Бритониё, ин ҷанг беҳудатарин ҷанг ба шумор меравад ва ин шикаст сароғози инҳидом ва фурӯпошии императории англис буд, ки мегуфтанд: хуршед дар қаламрави он ғуруб намекунад. (Навиштаи Азизи Ориёфар, мутарҷими китоби Артиши Сурх дар Афғонистон²).

Ҳама гуна ҷангу таҷовуз ба ҳоки бегона ҳосиле ҷуз пушаймонӣ ва сарафкандагӣ ба бор намеоварад. Ба ҳамин асос, ҷанги Шӯравӣ алайҳи кишвари ҳамсояш Афғонистонро дар таърихи 70 соли мавҷудияти он режими барбодрафта, метавон беҳудатарин ва зиллатбортарин ҷанг дар поёни қарни бист номид. Бино ба навиштаи Азизи Ориёфар, ки поре аз он иқтибос шуд, мо ҳаммонандии шиғифтангезе дар вуқӯи ин ду ҳаводиси нангин мушоҳида намудем, ки ҳокӣ аз расвоии низомии ду абарқудрат дар таърихи башар аст. Мавзӯи мавриди назар аз таърихи 27 декабри соли 1979 (рӯзи ҳамлаи Артиши Сурх ба ҳоки Афғонистон) то имрӯз дар маркази диққати таърихнигорон, пажӯҳишгарон, шохидони ин фоҷиа ва таҳлилгарони сиёсии Шарқу Ғарб қарор дорад ва дар ин бора ҷилд-ҷилд китоб навишта шуда ва дар оянда низ навишта хоҳад шуд.

Дуруст аст, ки генерал Борис Громов, фармондеҳи нерӯҳои Шӯравӣ дар Афғонистон, дар хотироти худ ҷаҳлу нодонии раҳбарони вақти Шӯравӣ дар қиболи Афғонистонро маҳкум мекунад ва аз кушта шудани беш аз понздаҳ ҳазор сарбоз ва афсари Артиши Сурх охи сард аз ҷигари пурдари мекашад, аммо аз он ки чӣ ҳисорати ҷуброннопазири молиқӣ ҷонӣ ба ин кишвари фақир ворид гардид ва ҷаҳор то панҷ миллион мардуми бегуноҳро ба ҷаҳор иқлим овора сохт, камтар таваҷҷӯҳ дорад. Борис Громов ва дигар фармондеҳон ва дастандаркорони ҳизбӣ ва давлатӣ, танҳо баъд аз ҷанд соли фурӯпошии Шӯравӣ ба ҷуну ҷароҳе дар бораи ин ҷиноъти нангин пардохтанд: Он ҳангом, менависад Громов, чӣ гуна дар бораи эъзми сипоҳиёни Шӯравӣ ба Афғонистон тасмимгирӣ шуд? Чӣ касе дар ниҳояти амр, гуноҳи кушта шудани ҳазорон низомии шӯравиро, ки

на ба хости худ, ҳештанро дар замини бегона ёфтанд ва дар набардҳои сахмгин размиданд, ба гардан дорад?³

Дар оғози ҷанги Шӯравӣ бо Афғонистон, расонаҳои хабарии режими Маскав аз истиқрори воҳидҳои маҳдуди низоми дар ҳоки кишвари ҳамсоя (ва он ҳам гӯё бо дархости ҳукумати Қобул!) хабар доданд. Ин юриши ҷингизӣ ҷаҳон ва ҷаҳониёро тақон дод: 194 давлати дунё бо изҳори эътирози шадид хуруҷи нерӯҳои мутаҷовиз аз ҳоки Афғонистонро дархост намуданд; нависандагон, муҳаққиқон ва донишпазӯҳои мамолики мухталиф бо нафрин ва нақуҳиши зиёде аъмоли дадманишонаи сардмадорони Кремлинро ба боди танқид гирифтанд. Аз миёни ҳазорҳо андешаманд ва равшанфикри Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ, ки шумори аҳолии он боло аз 280 миллион буд, дар он рӯзгор танҳо касе, ки роҳбарони лачомгусехтаи режими истибдоии шӯравиро хушдор дод ва хуруҷи нерӯҳояш аз ҳоки Афғонистонро тақозо кард, шодравон академик Александр Сахаров буд, ки нусае аз он номаи таърихи ба Созмони миллалӣ муттаҳид ва Шӯроӣ амниятӣ ҳамин созмон ирсол кард.

Шаҳрвандони Шӯравӣ пас аз гузашти ҷанд рӯз аз тариқи расонаҳои хабарии Ғарб мутталаъ шуданд, ки академик Сахаров ҳамчун ёғӣ барои дидгоҳҳои зидди шӯравӣ худ ба муддати ҳафт сол аз Маскав ба шаҳраки «Горкий» таъйид гардид (дар замони Сталин, бидуни тардид, эъдом мешуд). Сахаров, ки худ донишманди риштаи физик ва барандаи ҷоиҳои Нобел буд, иқдоми ночавонмардонаи ҳамла ба Афғонистонро маҳкум намуд. Бо ирсолӣ нома ва ҳафт пешниҳоди мушаххас, раҳбарони Кремлинро ба ислоҳи ин ҳамоқат фаро хонд, ки фишурдаи он дар зер оварда мешавад. Ба таври мисол:

«Амалиёти низоми ҳафт моҳ ба ин тараф дар Афғонистон идома дорад ва ҳазорҳо нафар аз шаҳрвандони Шӯравӣ ва даҳҳо тан аз мардуми бегуноҳи Афғонистон: ришсафедон, занону кӯдакон, кишоварзон ва шаҳриён ба ҳоку хун кашида ва ё аз ҷою макони хеш овора гардиданд. Аз Афғонистон хабарҳо роҷеъ ба бомбаборони деҳот, минфаршсозии роҳҳо, фоҷиаи гуруснагӣ ва қатлӣ ҳамарӯза пахш мешавад ва ҷои тардиде нест, ки авзои кунунии Афғонистон фазои сиёсии ҷаҳонро ошуфта хоҳад сохт ва таҳкими сулҳу осоиш дар сар то сари ҷаҳонро ба муҳотира хоҳад андохт. Аз ин рӯ, пешниҳод мекунам:

1. Иттиҳоди Шӯравӣ амалиёти низоми дар Афғонистонро қатъ наояд ва аҳдномаи сулҳро ба имзо расонад.

2. Ба ҷои асокири Шӯравӣ нерӯҳои Созмони миллалӣ муттаҳид

дар Афғонистон мустақар гарданд.

3. Созмони миллалӣ муттаҳид ва шӯроӣ амнияти ин созмон ба истиклоли Афғонистон ва таҳкими сулҳу осоиш дар ин кишвар муқоидат намояд.

4. Кишварҳои аъзои Созмони миллалӣ муттаҳид, аз ҷумла Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ ба он идда аз шаҳрвандони Афғонистон, ки дар вазъияти феълӣ меҳоханд кишварро тарк кунанд, бояд паногоҳи сиёсӣ диҳанд.

5. Ба Афғонистон, бидуни он ки вобаста ва мутеи кишвари дигаре бошад, кӯмакҳои байналмиллалӣи башардӯстона ворид гардад ва бахши мушаххасе аз ин кӯмакхоро мебояд иттиҳоди Шӯравӣ бар дӯши худ бигирад.

6. Ҳукуматро Бабрак Кормал то замони баргузориҳои интихоботи сар то сарӣ, ба шӯроӣ муваққат воғузур намояд ва ба ин шӯро бояд аъзои қобилин Кормал ва намояндагони портизанҳо (яъне муҷоҳидин – М.Ш.) дохил гарданд.

7. Интихоботи раёсати давлат таҳти назорати созмонҳои байналмиллалӣ сурат бигирад ва дар интихобот намояндагони Бабрак Кормал ва портизанҳо (муҷоҳидин) ширкат варзанд.

Ин нома, ки барои нигоҳдани он дар онӣ воҳид дарди сарҳои ваҳим ва фаровоне овард, сарони режими истибдодии коммунистиро ошӯфта ва асабонӣ сохт, зеро қасе ҳад надошт, ба бозмондагони мактаби диктотурии Сталин бигӯяд, ки болои чашмат абрӯст! (тибқи омори расмӣ, ки дар замони Горбачёв дар матбуот ба нашр расид, беш аз сӣ миллион аз аҳолии Шӯравӣ дар зиндонҳо ва ё бар асари таъбиду шиканҷаи Сталин қон бохтаанд). Номаи Сахаров дар тобиҷони соли 1980 пас аз аланӣ гардидани қиноғӣи Шӯравӣ ва ташиди қанғҳо дар Афғонистон, ба дасти сардмадорони режим расид, вале онҳо як зарра таваҷҷӯҳе ба ин нуқоти оқилона зоҳир накарданд, аз мӯҳтавои он ба қуз аъзои дафтари сиёсии ҳизб, дигар ҳеҷ шаҳрванде огоҳ набуд ва танҳо пас аз поғни қанғи Шӯравӣ ва Афғонистон, дар рӯзҳое ки пояҳои қудрат дар Кремлин қомилан мутаҷалзил гардид, номаи таъриҳӣ ва диловаронаи академик Сахаров ва шарҳи муфасссали он дар яке аз рӯзномаҳои пуртироҷи Маскав: «Қавонони Шӯравӣ», ба таъриҳи 23 июни 1979 қоп шуд ва даҳҳо нашрия дар сар то сари мамлақат онро тарҷума ва таҷдиди қоп намуданд.

Академик Сахаров – ин донишманди шерҷигар, вале ақнун бисёр лоғару пир, баҳори соли 1985 аз таъбид ва зиндони ҳонагӣ озод шуд ва дар фазои нисбатан мусоиде, ки пеш омад, фаъолияти илмӣ ва

сиёсии худро аз сар гирифт. Ў ба ҳайси намояндаи мардум, дар иҷлосияи дуввуми шӯрои мардумии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ зимни як суҳанронии пуршӯру шараф гуфт: «Оре, маро ба хотири ирсоли нома ва пешниҳоди қатъи ҷанг алайҳи Афғонистон, режими вақт ба муддати ҳафт сол таъйид кард. Ман он рӯз ва имрӯз низ ба он таъйид ифтихор меварзам!»⁴

Воқеан, таърихи башар шучоати ин олими сарбаланду тавоноро, дар зимнаи ҷиноёти нангини Шӯравӣ алайҳи Афғонистони мустаманд, вале сарбаланд фаромӯш нахоҳад кард!

«Аскарбачаҳои ҷанги Афғонистон»

Рӯйдодҳои дардноки Афғонистон дар рӯзҳои доғи юриши Шӯравӣ ба он кишвар пас аз хуруҷи нерӯҳои мутачовиз дар матбуот ва адабиёти мамолики ҷаҳон, ба ҷуз кишварҳои Осиёи Миёна (!) бозтоби жарф ва густурда дошта аст. Достони ҷидол ва қушункашии русҳо ба Афғонистонро, ки беш аз ҳар қавме, мо тоҷикон шохиди он будем ва он ҷо худудан понздаҳ миллион тоҷикони бумӣ сукунат доранд, то ҳанӯз касе рақам назадааст ва ҳатто дар даврони фурупошии Шӯравӣ ва пас аз он низ аз Осиёи Миёна як садои эътироз аз даҳоне баланд нашуд, ба ғайр аз сурудае аз Бозор Собир, ки бори маънияш нисбат ба дигар сурудаҳои ӯ ба маротиб сабук ва камтаъсир аст.

Шӯравиҳо ба Афғонистон на танҳо бо тонку зирехпӯш ва ҳавопаймоҳои оташафкан ва мудернтарин аслиҳа вориди амал гардиданд, балки бо пахши дурӯғҳои шохдор мардуми беиттилоъ ва ноогоҳи кишварашон, ба вижа сарбозони ҷавон ва хомандеши худро гул заданд. Шойиҳои пароканда, ки агар Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии бузург дар «кӯмаки интернатионалистӣ» ба ҳамсояи азизи худ Афғонистон як ё ду соат ғафлат мекард, амрикоӣҳо онро ба ишғол медароварданд ва амнияти Шӯравӣ ва минтақа низ дар ҳатар меафтод!

Сар задани ҷанги саввуми ҷаҳон ва ба поён расидани умри сайёраи замин аз эҳтимол дур набуд».

Донишмандон аз ҷунин газифбофиҳои режими мардуд акнун шигифтзадаанд, вале авомунноси Осиёи Миёна ҳанӯз ҳам дар мотами Шӯравӣ ҷомаи сиёҳ ба бар дорад ва таҷовузи ўро ба Афғонистони бародар кӯмаки башардӯстона меномад.

Тибқи оморҳои расмӣ, бар асари ин «кӯмаки

интернатсионалистӣ» чони беш аз понздаҳ ҳазор сарбоз ва афсари Шӯравӣ аз даст рафт, наздик ба чаҳорсад нафар аз онҳо беному нишон шуд. Баъдан дар матбуоти русӣ, чун решаҳои бунёдии ин ҷанг ифшо гардид, навиштанд: дар Ҷанги Бузурги Майханӣ (ҷанги ҷаҳонии дуввум – М.Ш.) падарони мо дар дифоъ аз ватани аҷдодии худ ҷон бохтанд, вале мо дар кишвари бегона ба хоҳири ҷӣ ҷангидем ва ҳамсолони моро дар сарзамини Афғонистон кӣ ба куштан дод».⁵

Ҳамин тавр, дар матбуот ва адабиёти шифоҳӣ ва хаттии Русия, садҳо киссаву дoston ва осори илмӣ падид омад. Ҳатто фармондеҳони аршади лашкар, билoҳира эътироф карданд, ки Шӯравӣ дар ин набард нақши як мутаҷовизро ифо кард. Дар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна, ки ҳӯю ҳислати хомӯшӣ ҳукмрон буд ва ҳаст, ин мавзӯ ҷилваҳои дигаре дошт, ба таври мисол: ҳангоме ки дар Тоҷикистон шоири миллии ин кишвар (дар баҳори соли 1990) Бозор Собир мавзӯи таҷовузи Шӯравӣ ба ҳоки Афғонистонро мавриди баррасӣ ва нақӯҳиш қарор дод ва пешниҳод кард: «чун мо, тоҷикон бо мардуми Афғонистон аз як табор ва як решаем, бояд акнун чун дигар мардуми мутараққии ҷаҳон ба ҳамоқати ин ҷанг эътироз кунем ва ҳамаи сарбозони мо, ки ба афғонистониҳо «кӯмаки интернатсионалистӣ» карда, бар ивази ин кӯмак нишон ва медал дарёфт намудаанд, имрӯз ақли солимро ба қор гиранд ва аз ҳама гуна имтиёзҳои давлатӣ ва нишону медалҳои ҷангӣ даст бикашанд ва атои золимо бар лиқои ӯ бибахшанд...!»

Суханронии Бозор Собир дар таърихи зикршуда дар иҷлоси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир гардид, ки ҳуди ӯ намояндаи мардумӣ дар парлумон буд. Ӯ шурӯъ ба қироати сурудаи зер, ки «аскарбачаҳои ҷанги Афғонистон» унвон дошт ва намояндагони парлумон, ки аксар коммунист буданд, ҳатто нагузоштанд, шоир сурудаи худро то поён қироат кунад. Онҳо бо сар додани ҳою ҳуй монеи суханронии Бозор Собир гардиданд ва ӯ дар ҳамон ҳин мадраки худро, ки баёнғари узвияташ дар парлумон буд, рӯи минбар⁷ гузошт ва толори иҷлосияро тарқ кард. Рӯзи дигар дар майдони Ленини шаҳри Душанбе (акнун майдони Исмоили Сомонӣ) коммунистҳо ҳамроҳ бо «аскарбачаҳои ҷанги Афғонистон» бар зидди Бозор Собир тазоҳуроти густурда ба по карданд.

Аммо дуввумин фарде, ки пас аз академик Сахаров дар замони режими Шӯравӣ алайҳи таҷовузгарон ва ишғоли Афғонистон аз сӯи Артиши Сурх эътирозӣ шадид аз худ нишон дод, шаҳрванди руситабори Тоҷикистон Евгений Денов буд. Дар китоби «Тоҷикон дар

карни бист» (нигориши Салими Айюбзод) омадааст, ки бостоншинос Денов дар соҳили рӯдхонаи Панҷ (рӯди Чайхун) дар ҳафриёте машғули умури пажӯҳиш буд ва аз баландии ҳафриёти Тахти Сангин ном макон, саҳнаҳои ҷанг дар Афғонистонро мушоҳида мекард. Он лаҳза ҳамкоронашро нигоҳи тӯлонӣ ва мармузи ӯ ба ҳайрат овард, вале Денов бо лабҳанде ба онҳо посух дод, ки нигарон набошанд, ӯ машғул ба тамошои телевизион аст. Ин бостоншиноси ҳаққӯ ҳини бозгашт аз соҳили рӯдхонаи Панҷ ба шаҳри Душанбе худ ба худ фикр мекард ва асабонӣ мешуд ва ин ҷанги номардона алайҳи як миллати мазлум ӯро водор ба иншои номаи эътирозӣ ва мусофират ба Маскав кард. Евгений Денов сиёсати ҳизби худкомаи коммунист-ро, ки зимоми кудратро ба танҳой қабза карда буд, ба боди интиқод гирифт ва мучрими аслии ҷангу даргириҳо дар Афғонистон маҳсуб намуд. Ӯ мунтазири посухи номаи эътирозӣ нашуд ва рӯзона 500 адад варақаҳои эътирозии зидди ҷанги Шӯравӣ дар Афғонистонро аз табакаи саввуми фурушгоҳи бузурги Маскав ба замин партоб мекард. Бостоншиноси башардӯст ва бо ному нанг барои чунин «амалиёти зидди Шӯравӣ» боздошт ва ба муддати шаш сол зиндонӣ гардид ва бокии умрашро пас аз маҳбас дар бемористонҳои амрози рӯҳӣ сипарӣ намуд⁸ ва ҷон бохт.

Дигаре аз мардони зидди тачовузи Шӯравӣ дар Афғонистон шоире, ки шеърӣ кӯбанда ва тунд алайҳи режими вақти Маскав дар айёми бедодгарӣ ва ҳамоқатҳои сарони он режим месурӯд, Евгений Ентушенко мебошад, ки зода ва бузургшудаи Ҷумҳурии Федеролии Русия аст. Номбурда ба хоҳири ранҷхое, ки аз фазои ҷомеаи шӯравии собиқ мекашид, зимни як маъмурияти фарҳангӣ ба Порис рафт ва дар он ҷо мондагӯр шуд. Пас аз муддатҳо иқомат дар Фаронса шоири саркашро раҳбари вақти Шӯравӣ Никита Хрущёв аз Порис ба Маскав бозгардонд, вале забонаи оташи шеърӣ муқовимат аз забони Ентушенко ҳаргиз хомӯш нагардид. Ӯ зулм ва истибдоду беадолатиҳои ҳукумат ва ҳокимони фосидро дар ашъораш, ки ба ҷандин забони дунё тарҷума шуда аст, ҳамвора накуҳиш мекард. Дар пуртироҷтарин моҳномаи ҷопи Маскав Огонёк (шумораи як, моҳи январӣ соли 1989) дар ин бедодгариҳои урдуи Шӯравӣ ин суҳанвари номвар, сурӯдаеро таҳти унвони «Мӯрчаи афғонӣ» дар шакли тамсил ва ҳаҷви ниҳоят тезу тунд ба нашр расонд, ки дар асл онро соли 1983 дар мавриди ҷанги Афғонистон навишта буд. Ба баргардони форсии ин шеър таваҷҷӯҳ намоед:

Як ҷавони рус дар Афғонистон,

Уфтода бар замину дода ҷон.
 Байни риши ӯ мусулмон мурчае
 Нарм-нармак меҳазидӣ турфае.
 Ӯ сухан мегуфт бар гӯши ҷавон:
 Эй ки з-ин олам бирафти бенишон!
 Ту надонӣ, дар кучо ҷон додаӣ?
 Дон, ки ҷон наздики Эрон додаӣ!
 Бо силоҳ чун омадӣ бар мулки мо?
 Беҳабар з-исломи мо, бемуддао.
 Дар диёрат тухми анҷо шуд ҳасиб,
 Омадӣ, ризқам диҳӣ, эй бенасиб?!
 Бист миллион қуштаи ту кам набуд?
 Боз аз баҳри кӣ меҳоҳӣ ту мурд!»

.....
 Як ҷавони рус дар Афғонситон
 Уфтода бар замину дода ҷон.
 В-он мусулмонмӯрча эҳёи варо
 Хостӣ гӯё зи тарсоммӯрчаҳо.
 Лек дар мулки ҷавони ноумед
 Кӣ тавонад шевани ӯро шунид?
 Беваҳои бо чашии пурнам мондаанд,
 Низ тарсоммӯрчаҳо кам мондаанд.

(Тарҷумаи Ҷӯра Юсуфӣ, шоири тоҷик)

Мутаассифона, дар ин замина он рӯзгор шуарои дигар ҷумҳуриҳо мӯҳри хомӯшӣ ба лаб заданд. Ба ғайр аз устод Евтушенко, ки шӯълаи шеърӣ муқовимати вай ҳанӯз ҳам оташафшон аст.

Ҷанг ба «аскарбачаҳо» чӣ дод?

Дар соли 2002 нависанда ва рӯзноманигори тоҷик Салими Аюбзод китобро таҳти унвони «Тоҷикон дар қарни бистум» дар шаҳри Прага ба нашр расонд, ки бахше аз он «Оғози бозсозӣ: Тоҷикон дар ҷанги Афғонистон» унвон дорад. Ӯ бо гирдовариҳои андеша ва дидгоҳҳои чанд тан аз адибон, ки худ шоҳиди ин фоҷиа дар Афғонистон будаанд, нигоҳи кӯтоҳе ба масъалаи зикршуда меафканад. Салими Аюбзод, воқеан аз он зумра андешамандонест, ки беш аз ҳар нависандае пайгири фоҷиаи ин кишвари ба мо дӯсту ҳамсоя мебошад. Силсилаи дostonҳо ва қиссае бо номи «Дарвозаҳои Кобул»

низ мутаалиқ ба қалами ўст. Аммо дар китоби ахир, ў зимни гуфтугӯ бо ҳамтои тоҷики худ Бахтёри Маразавӣ дидгоҳҳои мардуми афғонро дар бораи ин ҷанг ноодилона матраҳ кардааст. Бинобар андешаи ин ду тан аз рӯзманигор, ки худ шоҳиди ҳаводиси хунин ва фитнаи Шӯравӣ дар Афғонистон будаанд, Шӯравӣ ва шӯравиҳо то замони қабл аз юриш ба ин кишвар, дар чаҳми мардуми Афғонистон афроде бисёр раҳим ва башардӯст ва покизатар аз соири хориҷиёни муқими Кобул ҷилва мекарданд ва ин ҷилваҳо ҳақиқате ҳам дар худ ниҳон дошт ва бар мабной таълимоти шӯравиҳо, ки мегуфтанд: дар ҷомеаи мо одам ба одам дӯст, баробар ва бародар аст, вале дар ҷаҳони сармоядорӣ одаме мисли гург яке дигареро мебалъад, устувор буд. Коршиносони Шӯравӣ, ки теъдодашон аз ҳамтоёни хориҷии онҳо ба маротиб бештар буд, дар ҳама риштаҳо дӯш ба дӯш бо Афғонистониҳо фаъолият доштанд. Ҳатто дар артиш низомиёни Шӯравӣ бар ҳайси мушовир ва коромӯз дахил буданд, на танҳо дар шаҳрҳои бузургу кӯчак, балки дар кӯҳу пуштаҳои хоки пурвусъати Афғонистон, кӯҳканҳо ва маъданшиносони ду кишвар дар фазои амну ором даст ба кор доштанд. Аммо пас аз огози ҷанги эълоннашуда сели нафрат ва борони ҳақорати ҳазорон тан аз мардуми бегуноҳи Афғонистон бар сари шӯравиҳо сарозер шуд. Таърихнигорон рӯзи ҳамлаи асокири Шӯравӣ ба Афғонистонро 26 декабри 1979 қаламдод кардаанд, вале бинобар навиштаи Аюбзод, нерӯҳои мутачовиз зудтар аз ин таърих дум бар хумра зада буданд. Онҳо дар либоси афғонӣ дар сафҳои артиш ҷойгир шуданд ва дар ҳамла ба қасри Ҳафизуллоҳи Амин ширкат карданд ва илова бар сарбозон ва афсарон, гурӯҳи вижае аз нерӯҳои ҳавоии Шӯравӣ дар хоки Афғонистон мустақар буд ва бидуни тардид, онҳо заминаи вуруди нерӯҳоро омода месохтанд.⁹

Дар огози ҳамла ба Афғонистон сарбозони мусулмон (тибқи «машварат ва илтимосҳои Нурмуҳаммад Тарақӣ») ширкати физояндае дар ҷанг доштанд, вале баъдан ҷун бесамар будани ин маслиҳат ошкор шуд, теъдоди онҳо дар артиш кост. Мутарҷимини тоҷик низ «ҷиҳати анҷоми вазифаи интернационалистӣ» на танҳо ба ҷабҳа, балки ба вазоратхонаҳо, корхонаҳои санъатӣ, донишгоҳҳо ва иҷборӣ ё нимаиҷборӣ бо тазаккури он ки мавзӯи Афғонистон бисёр ҳассос аст ва ҷанбаи сиёсӣ низ дорад, ба иҷрои вазифа пардохтанд. Сатҳи дониш ва вусъати назари онҳо, ки аксар таълимоти олий ва унвони докторӣ доштанд, аз сарбозони ҷавон ва ноогоҳ аз дасисаи одаму олам фарқ мекард, аз ин хотир аст, ки як тан аз онҳо дар гуфтугӯ ба нигорандаи китоби «Тоҷикон дар қарни бистум» бо таассуф аз он

айём чунин ёд мекунад: мутарчимини тоҷик, воқеан беш аз намоян-дагони дигаре аз аквоми Шӯравӣ дар Афғонистон хузури доштанд. Чун ҳамагон таҳсилкарда ва то ҳадде андеша ва ғурури миллӣ дар сар доштанд, ба зудӣ дарёфтанд, ки вуқӯи ин фочиа на фақат иштибоҳ, балки сафҳаи сиёҳ ва нангине дар таърихи қарни бист хоҳад буд. Ҳатто мушовирини аршади ҳизбӣ ва низомии Шӯравӣ ба умқи ин фочиа ба зудӣ пай бурданд ва онҳо зеро лаб ва бо эҳтиёт байни худ фуч-фуч мекарданд: мо дер ё зуд дар Афғонистон шикаст хоҳем хурд, мо аз таърихи Афғонистон бӯе бар машом набурдаем: Афғонистон оташ аст, метавон онро ишғол кард, вале нигоҳ доштани ин оташ осон набуд ва осон нест. Лашкаркаши ҷаҳоншумул, шаҳиди барҳақ Аҳмадшоҳи Масъуд дар як сӯҳбати матбуотӣ (рӯзномаи Иттилоот, ҷопи Техрон, 30 декабри 1994 м.) ба нигорандаи ин китоб воқеаи ачиберо ёдовар шуд: Мо дар замони ҷанг бо Шӯравӣ бисёр иттилоӣ дақиқ ва судмандро аз генералҳо ва афсарони баландрутбаи он кишвар, ки бо мо дар ҳоли ҷанг буданд, дарёфт мекардем ва дар амалиёти низомӣ ахборе, ки аз онҳо мерасид, барои мо бисёр муассир ва судманд буд...

Дар ҷанги Афғонистон афзун ба талафоти ҷонӣ, ба ҳазорҳо тан аз сарбозони Шӯравӣ осеби рӯҳӣ расид ва сарфи назар аз он ки рӯи си-наи теъдоде аз бозмондагони ин ҷангро медал ва нишонҳои муҷалло зиннат мебахшад ва дар баъзе аз ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ имтиёзҳои моддӣ ва кӯмакҳои иҷтимоӣ бар онҳо дода мешуд, боз ҳам то поёни умр вичдони онҳо дар азоб аст ва деви ваҳшату куштор ва дигар фочиаҳо, ки дар ин сарзамин шоҳидаш буданд, дар пайи озорашон хоҳад буд, зеро ҳама гуна ҷанг, ба вижа таҷовуз ва турктозӣ ба ҷуз самараи талхи пушаймонӣ дигар мевае ба бор нахоҳад овард.

Пайнавишт:

1. Борис Громов. Артиши Сурх дар Афғонистон. Тарҷумаи Азизи Ориёфар, Техрон 1375 с. аввал.
2. Ҳамин манбаъ, с. 5.
3. Ҳамин манбаъ, с. 2.
4. Рӯзномаи Советская молодёж, январи 1979.
5. Рӯзномаи Чавонони Тоҷикистон, 27 декабри 1979.
6. Минбар – дар Эрон трибун гӯняд.
7. Тоҷикон дар қарни бистум, таҳияи Салими Аюбзод, Прага, 2002, с.231.
8. Ҳамин манбаъ, с. 230.

Таракӣ: «илтиҷо мекунам, кӯмак кунед...»

Лашкаркашии Шӯравӣ ба Афғонистон обурӯ ва мақоми хадчадо-ри режимро дар арсаи байналмиллалӣ беш аз пеш поин овард. Ҳукумати Кобул ба хотири нигоҳ доштани чавкии қудрат дар Афғонистон, вуруди асокири аҷнабиро аз хоҷагони хеш дар Маскав, бо илтиҷо тақозо кард. Муаллифи китоби «Артиши Сурх дар Афғонистон» парда аз ин «рози комилан сиррӣ» бардошта, поре аз гуфтугӯи телефонии Нурмуҳаммад Таракӣ бо раиси шӯрои вазирони иттиҳоди Шӯравӣ оқои Косигинро ба унвони мадраки зинда оварда-аст, ба таври мисол:

Косигин: Ояндаро (ояндаи Афғонистонро – М.Ш.) чӣ гуна пешбинӣ мекунад?

Таракӣ: Мо мӯътамад ҳастем, ки муҳолифон воҳидҳои тозаеро шиллик дода, ба пешравӣ идома хоҳанд дод.

Косигин: Шумо нерӯ надоред, ки онҳоро шикаст бидиҳед?

Таракӣ: Кош, медоштем.

Косигин: Шумо дар робита ба ин масъала чӣ пешниҳодҳое доред?

Таракӣ: Мо хоҳиш мекунем, ки шумо ба мо кӯмакҳои илмӣ, инсонӣ ва таҳсилотӣ кунед.

Косигин: Ин масъала хеле душвор аст.

Таракӣ: Илтиҷо мекунам, кӯмак кунед.¹

.....

Муколамаи Таракӣ ва Косигин рӯи мавзӯи зикршуда тӯлонист ва генерал Борис Громов онро бо ҷузъиёташ рӯи коғаз овардааст, ки санаде бисёр шармовар ва нангин барои Таракӣ ва дорудастваи ӯ маҳсуб мешавад.

Косигин: Шумо чӣ амалкардҳо ё эъломияҳоеро аз мо тавакқӯф доред? Дидгоҳҳои шумо дар бораи ин масъала дар арсаи таблиғот чӣ гуна аст?

Таракӣ:... Ман пешниҳод мекунам, то шумо ба рӯи тонкҳо ва ҳавопаймоҳои худ алоими афғонӣ бизанед.* Ҳеҷ кас чизе нахоҳад донист. Нерӯҳоро аз ҷониби Турғундӣ ва Кобул ба Ҳирот бояд савк дод.

* Таракӣ ҳини сӯҳбат бо Косигин борҳо ба бомбаборони Ҳирот ва сарқубии мар-думи он таъкид варзидаст. Ҳиротро ҳадаф қарор додани Таракӣ бароямон мар-муз аст.

Дар идомаи ин гуфтугӯи тӯлонӣ Нурмуҳаммад Таракӣ ба раҳбари вақти Шӯравӣ афзун бар он чи ки зикр шуд, чунин пешниҳод ва ё метавон гуфт, дархости лабрес аз дарюза ва ачзро матраҳ месозад: мо кадрҳои афсарӣ надорем, Покистон ҳам афрод ва афсарони худро ба либоси афғонӣ мефиристад (яъне ба хотири анҷоми амалиёти зидди Шӯравӣ – М.Ш.) чаро Иттиҳоди Шӯравӣ наметавонад тоҷикҳо, ўзбекҳо ва туркманҳоро ба либоси ғайринизомӣ (ба Афғонистон барои кӯмак ба режими Таракӣ – М.Ш.) бифиристад? Онҳоро ҳеҷ кас нахоҳад шинохт.

Тарҳи аҳмакона ва ҳатто метавон гуфт, хоинонаи Нурмуҳаммад Туркиро Косигин наметавонад ва посухи тунд медиҳад ва мегӯяд, ки мавзӯи мавриди назарро дасти кам нагирад! Зеро ин як масъалаи печида ва сиёсии байналмиллалӣ аст! Аммо коршиносони варзидаи масоили сиёсии Афғонистон бо иттиқо ба асноди мӯътабар ва дарсе ки аз гузашти рӯзгор омӯхтаанд, бар ин боваранд, ки лашкаркашии шӯравӣҳо ба ин кишвари фақир, ки соли 1979 сурат гирифт ва «эъзои воҳидҳои маҳдуди низомии Шӯравӣ бо дархости ҳукумати Кобул» номида шуд, нақшаҳои аз даврони Пётр барномарезӣ шуда будааст. Ҳамин тавр, таҳти тасарруфи Русия даромадани Мовароуннаҳр ва ҷудоиҳои ҳафтаҳои шаҳри Қасқоз аз Эрон, ҷудо афтодани сарзамини Афғонистон аз Осиёи Миёна ва Эрон, ин нақшаро ҳукумати подшоҳии рус 150 сол қабл аз рӯзгори мо дар сар мебарварид ва албатта, на дар танҳои, балки даст ба даст бо англис ин ҳадаф пиёда гардид. Таърихшиносони Шӯравӣ ин ҳақиқати равшантар аз

*** Мо тибқи фармудаи Саъдӣ алайҳириҳма, ки гуфта аст: «Мушк он аст ки худ бибӯяд, на ин ки аттор бибӯяд», амал мекунем ва ба шарҳи чунин иқдоми нагини режими зиддимардумии Таракӣ наметавонем, фақат мебуданд тазаккур дод, ки дар он рӯзгор Нурмуҳаммади Таракӣ аз сӯи матбуоти Шӯравӣ на танҳо сиёсатмандони варзида, балки нависандаи болиғназар ва соҳибном муаррифӣ мешуд. Дар ҳоле ки оқои Сидиқи Фарҳанг дар ҷилди дуввуми «Афғонистон дар панҷ қарни охир» с. 147 ўро ба ин сурат чеҳранигорӣ кардааст: Таракӣ таълимоти болотар аз ибтидоӣ надошт. Ӯ таълимоти марксистиро дар Бамбей зимни мушовират бо марксистҳои Ҳиндӣ фаро гирифт ва ин андешаҳо бо афкори қабилаҳо ва муҳити зистаи дар ҳам омехта ва дар муҳолизи даруниҳизбӣ бартарихиҳои қавми паиштунро таъмин кард. Маазолик, чун аз баррасии илмӣ қазоё оғиз буд, қомеъии дастбурди худро, ки бо кӯмаки шӯравӣҳо таъмин шуда буд, ба ҳисоби нубуғи шахсии худ гирифт...*

Ногуфта наметавон, ки аксари мутарҷимин ва мушовирини шӯравӣ фармудаи номбурдари дар сӯҳбатҳои хусусӣ бо нигорандаи ин суҳбат таъид карданд ва ҷаҳолати ўро ба масҳара гирифтанд.

офтобро мабнӣ бар тасарруфи сарзамини Осиёи Миёна аз сӯи Русияи подшоҳӣ китмон карданд ва ба мо, шогирдони ғофил аз бозихои рӯзгор мегуфтанд: Қафқоз ва Осиёи Миёна бо дархости мардуми ин сарзаминҳо ба Русия илҳоқ гардид. «Инқилоби болшевикро дар Тошканд ва Бухоро низ ба ақидаи онҳо, гӯё тӯдаҳои захматкаш ба пирӯзӣ расонданд. Чун мавзӯи баҳси мо ҳамлаи Шӯравӣ ба Афғонистон аст ва ханӯз иддаи зиёде аз мардуми шӯравии собиқ ба ҳақиқати ин масъала пай набурдаанд, вочиб аст, нигоҳи кӯтоҳе ба ради пой мутачовизин дар сарзамини аҷдодӣ афканем, то наслҳои имрӯзу фардо дар ин замина огоҳӣ дошта бошанд.

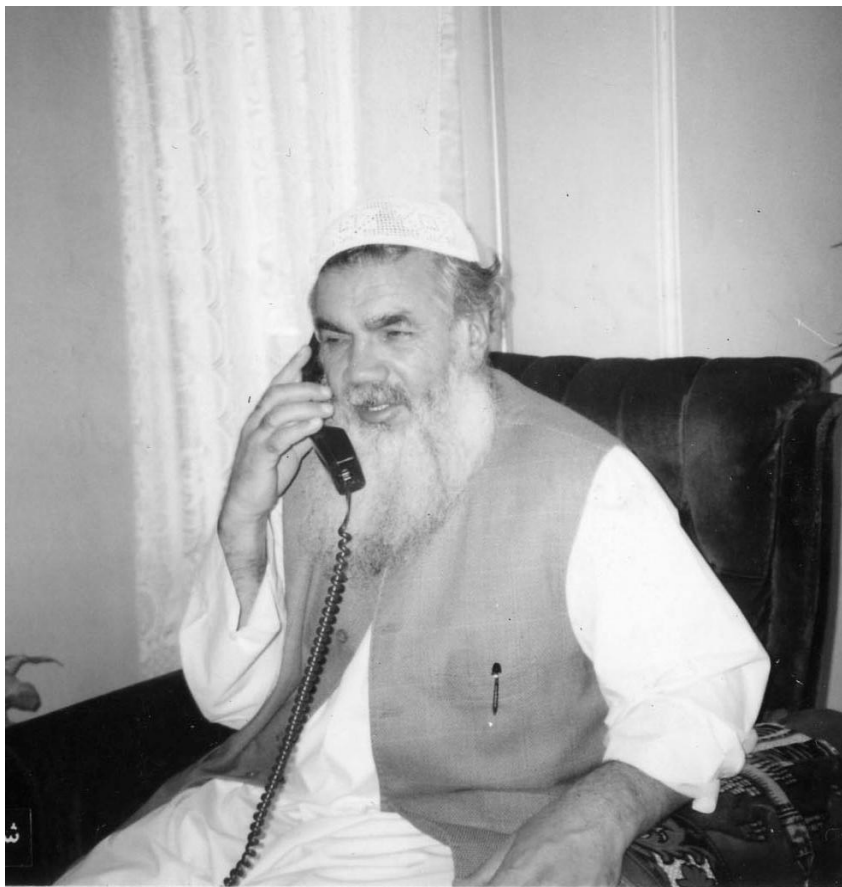
Нигорандаи китоби «Рақобатҳои рус ва англис дар Афғонистон» зимни баррасии жарф ва ҳамачонибаи ин баҳс аз васиятномаи «Пётри кабир» ёдовар мешавад ва аз ҷумла менависад: Хутути аслии аҳдофи русҳо дар Ховари Миёна дар ин васиятнома таъин гардида буд. Дар ин санад, барномаи комил ва бозтоби дақиқе аз нақшаи кишваркушоии тазорҳои Русия гунҷонида шуд. Фишурдаи ин васиятнома дар бораи ховарзамин чунин аст: Наздик шудани ҳар чӣ бештар ба Қустантания ва Ҳинд, зеро касе, ки ин минтақаро дар даст дошта бошад, молики тамоми ҷаҳон хоҳад буд! Пас барои расидан ба ин мақсад, бояд ба ҷангҳои доимӣ доман зад. Нуфуз то халиҷи Форс бо тазйиқи Эрон ва дар сурати имкони барқарории мучаддади равобити бозаргонӣ бо машриқзамин. Пас аз он пешравӣ ба Ҳиндустон, ки анбори ганҷинаҳои ҷаҳон аст. Калиди Ҳиндустон ҳам сарзамини Туркистон мебошад. То метавонед, ба сӯи биёбонҳои Қирғизистон ва Хеваву Бухоро пеш биравед, то ба мақсуд наздиктар шавед.³

Албатта, нигорандаи нуқоти зикршуда Пю Корл Тренз ба ҳаққонияти ин санад бо ҷашми шаққу тардид менигарад, аммо дар ҷандин сарчашма ва манобеи эронӣ, аз ҷумла асари устод Саъид Нафисӣ «Таърихи иҷтимоӣ ва сиёсии Эрон» аз васиятномаи таърихии Пётри Кабир ёд шуда ва аз он дар осори илмӣ муаррихони Эрон ва Афғонистон истифодаи фаровоне ба амал омадааст.

Дар ҷанд соли охир низ донишмандони муосири Эрон бар он чи ба сарзамини бузурги Эрон рафтааст⁴ ва ҷунучароҳое роҷеъ ба қарордодҳои таҳмилий дар ибтидои қарни 18, ки миёни Эрон ва Русия ба имзо расид ва мунҷар ба таҷзияи бахшҳои азиме аз Эрони бузург гардид, дар матбуот ба баҳсо пардохтанд. Ба таври мисол, аз қарордодҳои ба истилоҳ нангини Гулистон (12 октябри 1813 милодӣ) қарордоди Туркманҷой (22 феввали 1828), қарордоди Порис (4 мартӣ 1845) доктор Ҳушанги Толеъ дар фаслномаи «Дар остонаи фардо»

(шумораи 55, 1380) ёд карда, аз даст рафтани чаҳордаҳ иёлотӣ Эронро доғи нангин дар таърихи меҳан медонад. Чунон ки ишора намудем, дар Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ, дар тамоми 15 ҷумҳурии он дар осори илмӣ ва таърихӣ, ки барои донишомӯзон ва донишҷӯён навишта шуда аст, мо бо ишорае роҷеъ ба ҳамаи густурдаи Русияи Тазорӣ ба Эрон ва ба Афғонистон ва Осиёи Миёна дучор наёмадаем. Аз ин хотир, иқтибосе, ки аз донишманди шаҳир Пю Корл Тренз ва рисолаи арзишманди ӯ «Рақобатҳои рус ва англис дар Эрон ва Афғонистон» меоварем, барои хонандагонӣ мо дар қаламрави шӯравии собиқ бисёр шигифтангез хоҳад буд. Ба ин ҷанд ҷумла аз таърихи хузнангези Ориёноӣ бузург таваҷҷӯҳ намоед: Русҳо дар соли 1823 шаҳрҳо ва устонҳои Шервон, Доғистон, Гелон, Мозандарон ва Астарободи Гургон, яъне тақрибан саросари марзи шимолии Эрон ва шаҳрҳои Боку ва Рашт ва устонҳои зарҳези қаронаи дарёи Ҳазарро аз шоҳ Таҳмосб* гирифтанд. Ба пояи аҳдномаи Гулистон, русҳо Эронро ноғузир қарданд аз шаҳрҳои Дарбанд, Боку, Шервон, Шакӣ ва Қарабоғ ва бахше аз Толиш ҷашмпӯшӣ қунад ва аз ҳар гуна иддаои молиқият бар Гурҷистон, Доғистон ва Бухоро бигузарад, дар соли 1827 Ереван ва Табрэро гирифтанд ва ба таърихи 22 февралӣ 1828 аҳдномаи Туркманҷойро бар Эрон таҳмил қарданд. Нақшаи тасарруф ва истило бар Ҳинд аз замони Пётри қабир тарҳрезӣ шуда буд. Дар соли 1786 Майробу сиёсатмадори фаронсавӣ андешаи лашқарқашӣ ба Ҳиндустонро ишора дод ва дар соли 1791 Сан Жанӣ барои иҷрои ин тарҳ ба Котарин (Екатерина)-и дуввум, маликаи Русия муаррифӣ шуд, вале малика пеш аз иҷрои он даргузашт. Дар 1801, ҳангоме ки Орлов (фармондеҳи рус) бо бисту ду ҳазор аз Оренбург дар ҳоли азимат буд, Павели яқум – императори Рус зиндагиро падруд гуфт. Дар соли 1807 иҷрои ин тарҳ аз нав оғоз шуд (пас аз сулҳи Русия бо Фаронса), вале боз ҳам бенатиҷа монд. Тарҳи дуввум дар соли 1855 ба василаи Фралов ироа гардид. Дар ҳар ду тарҳ ишғоли Қобул аз роҳи Астаробод (Гургон), Машҳад ва Ҳирот, яъне аз роҳи шимолу шарқи Эрон пешниҳод шуда буд, вале бори дигар таҳаввули авзоъ дар Аврупо маҷоли пиёда қардани ин тарҳҳоро надод ва бо вучуди ин ҳам барои суҳулати дастрасӣ ба ин ҳадаф лозим буд Русия аз шимол ба Афғонистон наздик шавад.

* Аз силсилаи шоҳони туркҷабори Қочор

*Амир Исмоилхон, ки дар замони чиҳод бо Шӯравӣ
бо номи «туран Исмоил» маъруф буд.
Ҳоло вазири барқ ва об дар Афғонистон*

Дар оғоз русҳо иёлотӣ Ҳочӣ Турхон ва сипас шаҳри Оренбург дар шимоли дарёи Хазарро ишғол карданд, ки барои нуфуз ба самти Ҳинд нуктаи париш ба шумор мерафт.⁵

Ростӣ, мутолиаи ин сатрҳо ҳеҷ як ориёнтабор ё ба истилоҳи имрӯз, эронислро, ки эҳсоси гарми миллӣ дар хуну пост дошта бошад, наметавонад бепарво ва бетафовут гузорад. Банда дар солҳои 1992-2004, ки дар Эрон иқомат доштам, медидам, ки вақте аз тачовузи Русияи Тазорӣ ва ба тасарруфи он даромадани шаҳрҳо ва иёлотҳои зикршуда сухан ба миён меомад, иддае аз панэронист ва «миллион» (яъне миллатгароён – М.Ш.) ҳик-ҳиккунон мисли кӯдак ашк мерехтанд ва лаънату нафрат бар ҳафт пушти Қочория ва Русияи Пётрӣ ирсол мекарданд ва ин ҳам дар ҳоле пеш меомад, ки душманони дадманиш дар пайи барандохтани давлати устод Раббонӣ дар Кобул буданд ва Толибони мутаҷовиз алайҳи ҳама гуна мерос ва мукаддасоти фарҳангии Хуросони бузург, аз ҷумла барои аз байн бурдани забони дарӣ ва куштору таъбири тоҷикону форсизабон аз меҳани аҷдодии онҳо, амалиёти чингизӣ анҷом медоданд. Дар ҳамин ҳин «миллион»-и эронӣ аз банда, ки дар ҳамон солҳои мудҳиш ҷаҳор бор ба Афғонистон мусофират доштам, очизона савол мекарданд: Фалонӣ, лутфан бигӯед, ки дар Афғонистони ҳамсоя чӣ мегузарад?

Аз фурупошии императории Эрон мотам ба по кардан ва ашк рехтан ба назари мо, дигар суде надорад, вале муҳим он аст, ки мо аз худ бипурсем: Оё аз гузашти рӯзгор ва таҷрибаи талху ширини зиндагии ин миллат дарсе ё сабаке дарёфт кардаем, ё хайр? Меғӯянд, дар таърихи башар ҳеҷ императорие умри абад надоштааст, ба таври мисол: дар қадимулайём эронӣён, юнонӣён, аъроб ва пасонтар англисҳо, туркҳои усмонӣ ва дар ниҳояти қор, дар пеши чашми мо Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ сарзаминҳои паҳновари худро ё бар ивази қорӣ кардани дарёи хун ва ё ҳамин тавр, бо роҳи осудаи муфту маҷбонӣ аз даст доданд. Аммо бояд воқеъбин буд ва мебояд одилона қазоват кард, ки фурупошии имперотуриҳои номбурда бо он чи ки Эрон ва эронӣён аз даст додаанд, фарке аз замин то осмонҳоро дорад.

Имперотуриҳои ҷаҳоншумул, ки зикрашон рафт, бар асари тохту тозҳои мудовим ва зӯри аслиҳа ва қатлу куштори миллионҳо тан аз мардуми бегуноҳ, ҷуғрофиёи кишвари худро вусъат бахшиданд ва рӯзгоре ҳам фаро расид, ки занҷири зулми абаркудратҳо бо қиём ва ҷиҳодҳои мусаллаҳонаи ақвоми таҳти тасаллути онҳо пора-пора гардид. Мустамликадорон ҷуз тан ба тақдири ҳақ супурданро надош-

танд. Аммо фурӯпошии қаламрави Эрон ва ё Хуросони бузург самараи талхтаре аз ҳамгинон ва ҳамтоёни кудратманди худро дорад: Ин императории ноком ибтидо дар аҳди Сомониён, дар оғози қарни даҳи мелодӣ ва баъдан дар рӯзгори Сафавиён ва Қочоря на қаламрави аҷнабӣ ва бегонатаборро, балки сарзаминҳои аҷдоии худро аз даст дод. Агар дудмони оли Сомон бо хиёнат ва ҷинояти наҷоди ғайри ориёӣ, яъне Сабуктегин ва олу асҳобаш сарнагун ва шаҳрхову устонҳои аҳурии ӯ ҷавлонгоҳи ақвоми кучӣ ва бодиянишин гардид, пас чунон ки таърихи саду панҷоҳ – дусад соли охир ва таълифоти бузургтарин андешамандони Осиё ва Аврупо гувоҳӣ медиҳад, аз бекифоятӣ, кӯрӣ ва нотаवонии сиёсӣ ва низомии қочор ва силсилаи салотини қабл аз ӯ Эрон он хитта аз қаламраве ба ўзбакҳои шайбонӣ, қабоили пашту ва дар ниҳояти қор, ба императории Русияи Тазорӣ воғузур кард, ки яқсара форсизабон ва ориёитабор ва аз ҳазорҳо сол ба ин тараф зери як осмон ва дар паноҳи як парчами воҳид ба сар мебуданд. (Ба истиснои Доғистон, Арманистон ва Гурҷистон, ки пайванди хунӣ ва забонӣ ба ақвоми ориёиро надоранд ва бар ҳилофи ақида ва иддаоҳои гурӯҳе аз донишмандони муосири Эрон ва миллатгароён, ҳоки ақвоми зикршуда ҳарчанд дар имтидоди таърих мулҳақ ба императории Эрон будааст, аммо онҳо аз наҷоди эронӣ нестанд).

Менамояд, ки юриши урдуи Русияи Тазорӣ аз дарвозаҳои Қафқоз «бо лутфу иноят»-и Таҳмосбҳо ва дигар шоҳҳои туркмантабори қочор шурӯъ гардида, дар дигаре аз ғушаҳои ховарзамин ўзбакҳои шайбонӣ дар рӯ ба рӯи сарнайзаи онҳо сари таслим фурӯд овардаанд, зеро дуввумин пешравии русҳо аз Оренбург, пас аз ишғоли Бишкек дар 1862 оғоз гардид ва дар 1865 Тошканд, дар 1867 Самарқанд, дар 1876 Ҳукандро ба ҳоки худ пайваст карданд. Онҳо дар 1884 Ашқободу Сараҳсро ба тасарруф дароварданд ва ба ин тартиб, Тазорҳо дар марзи Эрону Афғонистон аз дарёи Хазар то Туркистони Чин истиқрор ёфтанд. Баъдтар манотике, ки урдуи ҳукумати Пётри натавонист ба қаламрави императории худ илҳоқ кунад, аз сӯи болшевикҳои рус тасарруф гардида, ба таври мисол, агар онҳо бидуни кӯҷактарин хунрезӣ дар шаҳрҳои чун Тошканд, Самарқанд ва Хучанд парчами сурхро парафшон карда бошанд, дар Фарғона ва Бухоро ва ба вижа дар Бухорои Шарқӣ: водии Ҳисор, шаҳри Душанбе ва атрофи он, дар устони Хатлон ва водии Зарафшону Рашт ба муқовимати хунин рӯ ба рӯ гардиданд, ки ин рӯйдодҳои таърихии дар осори донишпажӯҳои Шӯравӣ бо обу ранги вижа бозтоб ёфта

аст. Ноғуфта намонад, ки Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ дар замони ишғоли Афғонистон, яъне дар моҳи декабри 1979 ба иштибоҳи фоҳише роҳ дод ва сардмадорони «имперотурии шарир» фаромӯш карданд, ки рӯзгори тачовузгарӣҳо ва лашкаркашиҳои пай дар пай акнун ба поён расидааст ва роҳе, ки онҳо пеш гирифтаанд, ба Туркистон аст.

Тибки навиштаи донишманди афғонистонии муқими Ҳоланд доктор Муҳаммадикроми Андешаманд, дар тӯли 3335 рӯзи ишғол, як миллион сарбоз ва афсари Шӯравӣ ба навбат вазоифи муҳорибавӣ анҷом доданд. Тамоми фирқаҳо ва китаоти артиши Афғонистон дар Кобул ва дигаре аз вилоятҳо тавассути мушовирини Шӯравӣ сабақ дода мешуд.⁶ Аммо саранҷоми ин ҳама талошҳо дар баробари муборизаи ҳастагинопазири мучоҳидин ва қиёмҳои мардумӣ нақше бар об гардид. Муборизаи ҷаҳордаҳсолаи миллати Афғонистон ба пирӯзӣ расиду Афғонистон бо қамоли таассуф, дар ин масир беш аз як миллион шаҳид дод. Садҳо ҳазор маъҷуб гардиданд ва дар ҳудуди панҷ миллион муҳочир ба хориҷ аз кишвар рафт. Хисорати ҷуброннопазири моддӣ пеш омад. Ин буд натиҷаи илтиҷо ва лобаҳои гиряовари Таракӣ, ки дар нахустин рӯзҳои ба қудрат расиданаш аз Шӯравӣ дошт: илтимос мекунам, кӯмак кунед!

Пайнавишт:

1. Борис Громов. Артиши Сурх дар Афғонистон, с. 71-72.
2. Пю Корл Тренз, Рақобатҳои рус ва англис дар Эрон ва Афғонистон, 1343, Техрон, с. 31.
3. Иқтибос аз китоби Артиши Сурх дар Афғонистон. с. 7 аст.
4. Доктор Ҳушанги Толеъ, Ёди ҳуқуқи таърихиро зинда нигоҳ дорем; фаслномаи «Дар остонаи фардо», шумораи 55. 137. с.6.
5. Иқтибос аз китоби Артиши Сурх дар Афғонистон с. 7 омад.
6. Муҳаммадакрами Андешаманд, Солҳои тачовуз ва муқовимат, с. 87.

ФАСЛИ ЧАҲОРУМ

ДОСТОНИ ДИДОР ВА ПАДРУД БО ЯЛИ ҲИНДУКУШ

«Як дара дар муқобили як имперотурӣ...»¹

Аҳмадишоҳи Масъудро бояд дар радифи бузургтарин раҳбарони наҳзатҳои муқовимати қарни бист ҳисоб кард. Масъуд монанди маршал Титов, Ҳучман ва Чигуро душмани худро шикаст дод. Ӯ як минтақаи ғустурдаеро зери назар дошт, ки аз нигоҳи савқияти (стратегияи) низомӣ душворгузар ва шадидан зери ҳамаҷониби душман буд. Масъуд тамоми пирӯзӣҳои худро бидуни таҳаллуф аз ҳуқуқи башар анҷом дода аст. Вай бидуни он ки зери таъсири кишвари кӯмаккунанда рафта бошад, аз он кӯмак дарёфт мекард.

(Аз китоби нависандаи маъруфи Аврупо Каплон, ки «Сарбозони Худо» ном дорад).

Нахустин дидори муаллиф бо шери дараи Панҷшер – Аҳмадишоҳи Масъуд, ки моҳи септембри соли 1994 иттифоқ афтод.

Сафари ман ба набардгоҳи ин абармарди таърих чун умри ҳар чиз хуб, бисёр кӯтоҳ, аммо дилпазир буд. Асбоби ин сафарро, ки рӯзи 28 сентябри 2004 (7 мизони 1383) иттифок афтод, раҳбари пешини Давлати Исломии Афғонистон устод Бурҳониддин Раббонӣ фароҳам оварданд ва муншии дафтари Ҷамъияти Исломии Афғонистон, до-нишманди арҷманд устод Шодоб ва қумандони маъруфи шимолӣ, оқои Сират, ки он рӯзҳо аз Таҳор ба Кобул ташриф оварда буд, дар ин сафар моро ҳамроҳӣ мекарданд. Мо Кобулро пас аз адои намози бомдод, вақте ки аввалин торҳои нури субҳгоҳӣ ба дару бомаш лаб-ханд мезад, ба мақсади Панҷшер тарк кардем. Ҳарчанд фасли тирамоҳ дар айни ғурури ҳукмронӣ буд, аммо ба зебӣ ва шукӯҳу сарсабзии вилояти бекаронаи Парвон, ки афғонистониҳо аз он ба ун-вони Шимолӣ ном мебаранд, заррае осеб нарасонидааст ва мошини мо ин сабзистони пурвусъат ва дар назар беинтиҳоро бо шитоби ви-жа тай мекард, устод Шодоб дар ҳоле ки дастори урфии муназзам ва чомаи сабзи рах-рахи самарқандидӯхт дар бар дошт ва чехраи нуро-ниаш аз сафои ботин дарак меод, аз ронандаи мо оқои Ҳумоюн хоҳиш кард, ки суръати мошинро камтар кунад, мо имрӯз ба ҷуз зиё-рати оромгоҳи шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд барномаи дигаре дар пеш надорем. Устод Шодоб, ки дар сафи пеш дар канори ронанда ба курсӣ таъям мезад, таърихи ҳар хишту санги дараро ба мо бозгӯ ме-кард. Он чи ки дар ду самти бурзугроҳи Кобул – Парвон – Ҷабалу-с-сироч-Панҷшер бисёр хузнангез ба назар мерасад, хонаҳои маҳруба, кушкҳои нимавайрон, киштзорҳои сӯхта ва доғдидаи ду лаби роҳ ва садҳо тан дарахтони аз байнрафта ва ё захмхӯрда аз тири душман буд. Ин заминҳо ва ин дарахтҳо ва ин кӯҳҳо ва ин кӯшкҳои қуҳан ва манзилу маъво, ки нигоҳи мо аз канорашон дар ҳоли парвоз аст, дар имтидоди бисту панҷ соли даргирӣ, ҳам аз дӯст зарба хӯрданд, ҳам аз душман, дӯстони душманнасақ он гурӯҳҳои худҳо ва ҷоҳталаб аз мучоҳидинро метавон гуфт, ки аз оташи тире мушакҳояшон танаи дарахт ва дили замин сӯхт ва мунфачир гардид. Ҳамчунин ҳар вачаб аз ин хоки хусбида ба хун лаънати халқу Худо бар мутаҷовизини Шӯравӣ, душманони дохилӣ ва Толибони дастнишондаи аҷнабиرو меғӯяд. Дар назар хомӯш аст нишемангаҳи шери Панҷшер, вале фарёдҳои ниҳон дар гулӯ дорад.

Мошини мо акнун роҳи қирпушро пушти сар карда, аз қуталҳои ҳокӣ ва қачмақачи кӯҳистонӣ ба қуллаи мепечид... қуллаи Ҳиндукуш, қуллае, ки уқоби баландпарвози таслимнопазир Масъуди гурдро дар оғӯш гирифтааст.

Роҳи мо аз маркази Парвон то оромгоҳи шаҳиди сутург Масъуди қаҳрамон беш аз сад километр фосила дорад ва ҳамоҳангони ман арҷмандон: Устод Шодоб ва оқои Сирати Сафдар, ки оташи интиқом ва ғуруру шаҳомат дар чашмонаш дар ҳоли боландагист, таърихи муқовимат ва пойдории Панҷшер ва диловармардони онро раҳорах қисса мекунад. Ман бо шавқи чигарсӯз ва исёни азиме, ки вучудамро меғудозад, ин дostonхоро, ки қиссаҳои зиндаи Шохномаанд, ба гӯши ҷон мешунавам ва аз он ҳама ғафлат ва иттилои андак, ки дар баробари Панҷшер ва таърихи хунчакони он дорам, арақи хичолат аз ҷабин бармедорам.

Артиши Шӯравӣ болоӣ ин дараи муаззам, ки мебинед, нӯҳ амалиёт анҷом доданд, – аз дариҷаи мошин чашм ба олами бекарон дӯхт Шодоб ва дигар ҳамоҳангони нукоти тоза дар ин боб ба гуфтаҳои Шодоб меафзоянд. – Дар ҳамоҳангони рӯзҳои оғозини ҳамаи Шӯравӣ ба Афғонистон, Панҷшер ба диҷи оҳанини муқовимат табдил ёфт, шӯравӣҳо дар ҳамадastӣ бо режими Кобул ду ҳамаи шадид болоӣ Панҷшер анҷом доданд, то ин мардуми ғаюрро водор ба таслим намоёнд, фишори низомӣ рӯз ба рӯз ва моҳ ба моҳ ва сол ба сол бештар мешуд. Шаҳрҳои бузург амсоли Хирот ва Мазори Шариф ва роҳҳои иртиботӣ дар дастии режими Кобул ва қувваи Шӯравӣ буд. Дар ҳамоҳангони айём, ки ватан дар ишғоли бегонагон ва ҳаёти фарзандонаш дар ҳаатар буд, душмани дохилии мо раҳбари ҳизби исломии Ҳикматёр низ ба манотиқи таҳти контроли Масъуд дар фурсатҳои муносиб шабеҳун мезад, ба осоиёни душман об мерехт.* Ҳикматёр ташнаи қудрат буд ва вучуди ашхоси ҳаҷоншумуле амсоли Масъудро таҳаммул надошт ва ба нафаронаш дастур дода буд, ки афроди барҷастаи Ҷамъияти Ислмии Афғонистонро, ки дар раъси он устод Раббонӣ ва Масъуд буданд, аз байн бибаранд.²

Ҳини тавсифи ҷангномаи Аҳмадшоҳи Масъуд ва тан ба шикаст дарнаодани ӯ ва ёронаш номи қария, русто, гардана, дарё, дара ва кӯҳҳо гӯш ва ҳуши маро навозиш мекунад, ки бароям саҳт азизу ошноянд ва шабеҳашон дар гӯшаҳои аз Тоҷикистони мо низ мавҷуд аст, ки онҳо: Даштак, Остона, Руха, Андароб, Тағоб ва Начроб, Соланг ва... Баъзе авқот ҷунин рӯзҳои пеш омад, ки аҳолии манотиқи

* Мо дар баҳши вижае аз ин китоб бо иттиқо ба навиштаҳои мушоҳидаҳои рӯзноманигорон ва сиёсатпажӯҳои ҳориҷӣ ва шаҳодати ашхоси саршинохтани Афғонистон аъмоли мармуз ва шигифтангази Гулбидин Ҳикматёрро мавриди баррасӣ қарор додем.

номбурда бо дастури Масъуд хонаву кошонои худро бо он чи ки дар бисот доштанд, тарк мекарданд, мерафтанд ба Кобул ва дигар амоникини амн, аммо ҳамин ки амалиёт поён ёфт, панҷшерииён чун паррандагони муҳоҷир зуд ба зодбуми худ бармегаштанд ва сар то сари дара дубора лабрезии зиндагӣ мешуд: Омир соҳиб фавран дастури ташкили кумитаҳои мутааддидеро содир мекард, ки иборат буданд аз: кумитаи қазоӣ ва маҳокими шаръӣ, шӯрои намоёндагони мардум, кумитаи таълиму тарбия ҷиҳати саводомӯзӣ ва таълими навҷавонон ва атфол, кумитаи молиёт, кумитаи низомӣ ва иттилоот. Аз сӯи дигар, Масъуд дар ҳоли набард ва ҷанги рӯерӯӣ бо душман буд;

Дар ин ҷанг мутаҳаммили талафот ҳам мешуд, шаҳидони дар хун тапидаро дар ҳок месупурд ва аз сӯи дигар заминаи кишту шиёри мардумро фароҳам меовард, то ки набзи Панҷшер аз задан намонад. Масъуд то охири нафас бар пирӯзии муҳоҷидин алайҳи душман умедвор буд ва ин вижагии ашхоси побанд ба ақоиди динӣ ва мазаҳабист, ки дар ҳаҷ ҳолате дасти умед аз домани лутфу инояти офаридгори худ бар нахоҳанд дошт.

Панҷшер акнун дар сукут ғунудааст ва ин сукутро садои мошини мо барҳам мезанад ва мо дар бағали кӯҳҳои осмонбӯс ва муқобили дарёи хушобе, ки дар ин фасли сол дар ниҳояти зебӣ ва оромиши мармуз сар ба саҳра ва харсангҳои лочувардӣ месояд, равонем. Дарёи Панҷшер нигоҳи маро бозӣ-бозӣ бо амвоҷи ором ва таскинбахше фуру мебард. Ҳис кардам, ки ҳамроҳонам ҳам гирифтори сеҳри афсунгари тирамоҳи дараи Панҷшер, хусусан лағзаандагӣ ва ҷархишҳои оби рӯдхонаи фирӯзафоманд. Шеър аз шоири шӯридадил Лоик Шералӣ сари забонам омад, ки ҳамроҳангӣ бо ин манзара ва он чи ки он лаҳза маро аз дил гузашт, дошт:

Лаби дарё ҳузури ҷисму ҷон аст,

Лаби дарё биҳишти ҷовидон аст.

Ҳӯрад мавҷе сари мавҷи дигарро,

Вале дарё равон асту равон аст.

Сукути муваққат барҳам хӯрд. Устод Шодоб оқои Сиратро, ки ҳар ду соҳиби завқи салим ва аҳли диланд, ин ду байт писанд афтод ва дар посух ба он, яқчанд байти сара ва мучалло аз ҳазрати Бедил, ки низ ҳокӣ аз тавсифи дарё ва амвоҷу тӯфонҳоиаш буд ва таърихи тӯфони Афғонистон, хусусан Панҷшери афсонавиро, ки акнун мо ҳам дар қалби он ҷо дорем, рақам мезад. Оқои Сират аз дидаҳо ва шунидаҳоиаш дар мушкилтарин рӯзҳои ҷанг дар соҳоти шимол, дар Тахору Қундуз ва Балху Бадахшон ёдовар шуд ва аммо ман аз ӯ

хохиш кардам, ки саҳифаҳои хунини таърихи Панҷшерро, ки мо фарзандонаш имрӯз аз пайроҳаи родмардони овозаманди он дар ҳоли гузарем, бештар varaқ гардонад: Панҷшере, ки даҳҳо чилд китоби шеърӯ қиссаву дoston дар васфаш навишта шуда ва навишта хоҳад шуд. Оре, Панҷшер бо лутфи Худои мутаол имрӯз сар дар бистари оромиш гузоштааст, аммо фарзандони он аз хурд то бузург ҳама ёддоранд, ки чанд солаке қабл аз ин рӯзгор болои сари онҳо чархболҳои Шӯравӣ монанди зоғҳои лошакӯр парвоз мекарданд, гардишкунон бӯ мезаданд ва агар хурдтарин мавҷуд ва андак ҳаракате дар рӯи замин ба чашмашон меҳӯрд, борони файр³ бар сараш мерехтанд; қарияҳоро бомбаборон мекарданд, рама ва подаву чӯпонҳоро бо рокет мезаданд. Яке аз саҳнаҳои ҳайратангези набард дар Панҷшер авоҳири моҳи майи соли 1982 пеш омад. Қувваҳои Шӯравӣ ва режими Кобул чандин рӯз пайи ҳам дараи Панҷшерро ҳадафи ҳамалоти шадиде қарор доданд. Асокири душман шомили 200 фарванд чархбол ва 60 фарванд чип ва худудан 15 ҳазор аскар буд. Дигар васоити низомӣ, аз ҷумла тонкҳои ғулпайкар низ дар ин ҳамла ширкат доштанд. Қабл аз ин ҳам онҳо бо нерӯҳои Аҳмадшоҳи Масъуд дар чаҳор ҳамла ба набарди шадид пардохта, таъми талхи шикаст ва талафоти сарбозонашонро чашида буданд. Душман акнун бисёр чигархун ва чун гурги захмхӯрда аз замин осмон бо хушунат ба Панҷшер ҳамлавар мешуд. Аз силоҳи мучаҳҳаз кор гирифта, асокири худро дар манотике чун: Руха, Даштак ва Остона пиёда кард. Чанг оғоз ёфт ва дар нахустин рӯзи чанг панҷ чархболи душман тавассути силоҳи Зткӯ – яки муҷоҳидин суқут дода шуд ва дар худуди сад сарбози Шӯравӣ дар ҳамин рӯз кушта гардид. Дар як моҳи аввали чанг Панҷшер ва панҷшерӣён наздик ба ҳазор аскарӣ душманро ба ҳоку хун кашонданд, 60 адад танк ва дигар васоити низомии онҳо таҳриб шуд. Оре, дар чанг тару хушк яксон месӯзад: аз мардуми ғайринизомӣ 300 тан бар асари ҳамлаи як моҳаи ишғолгарон чеҳра дар ниқоби хок кашиданд ва аз нерӯҳои муҷоҳидин 40 нафар ба шаҳодат расид.⁴ Шӯравиҳо якҷо бо нерӯҳои режими коммунистии Кобул дар маҷмӯъ шаш ҳамлаи шадид болои Панҷшер анҷом доданд ва қабл аз оғози чангҳо, чӣ дар даврони Кормал ва чӣ дар солҳои ҳукумати Начибуллоҳ ба Аҳмадшоҳи Масъуд зарбулаҷал таъин намуда, аз вай ва афродаш хостори таслим мешуданд ва ҳар мушките ва зарбае, ки дар ин ҳамлои ноком бар душман мерасид, посухи диловаронаи Аҳмадшоҳ ва ҷавонмардонаш бар таҳдидҳои аҳмақонаи онҳо буд.

Хилватгаҳи нур

Мо ба зиёрати оромгоҳи мутахҳари Масъуди шаҳид, ки дар Панҷшер онро «Хилватгаҳи нур» меноманд, мешитобем. Аз камари кӯхҳои азимҷуссае равонем, ки чун пирони мотамзада имрӯз дар хомӯшии мутлақ қарор доранд, мо ба роҳи худ идома медиҳем ва ҳамсафарони ман аз ҷиходи муқаддаси Панҷшер, аз таърихи оганда ба ҳоку хун, ки дар ҳамин сӣ соли охир пеш омад, қисса мекунанд; ошиқона ва олимонаанд ин қиссаҳо. Ошиқона ба ин далел, ки устод Шодоб ва мучоҳиди далер оқои Сират чун ҳар афғонистонии бо но-му нанг ба ҳар вачаб ҳоке аз диёри мардхезашон мачнунвор ишқ ме-варзанд; сӯхбати онҳоро ба ин ҷиҳат олимона гуфтем, ки ҳар ҷумла аз суҳанонашон бо иброи далоили маҳкам ва зикри арқом ва таъри-хи мушаххаси рӯйдодҳо матраҳ мегардад ва кулбори андӯхтаҳои но-тамоми маро тамоми мебахшад.

*Оромгоҳи солори шаҳидони Афғонистон Аҳмадишоҳи Масъуд,
ки муаллиф борҳо ба зиёрати он мушарраф гаштааст*

Дар адабиёти қадим ва ҷадиди мо, кӯҳҳо ва кӯҳиён дар ҳар заминае ба наҳви аҳсан васф гардидаанд. Аммо бинобар таъкиди андешамандони аврупоӣ, Панҷшер — маҳали истиқрори Масъуд ва нерӯҳояш, аз назари стротезикӣ аз саъбулбуртарин манотиқи сарзамини Афғонистон аст. Истеъдоди фавқулода ва тавоноӣҳои хоси ӯ дар ҷангҳои ҷирикӣ маҳз дар ҳамин диҷи муқовимат дурахшид ва ҳайрати ҷаҳониёнро барангехт. Мошини тавонманди мо дар ин масири пур ҳаму печ рӯ ба сӯи куллаҳо бабросо дар ҳоли тохтан аст; мо ба қалби Панҷшер, ба васати кӯҳҳои бовикор ва сеҳрангез мешито-бем, то ҳар ҷӣ зудтар ҳоки марқади он родмарди таърихро бар миҷгон кашем; аммо дақиқае чанд, ба таври ногаҳонӣ сукуте талхтар аз фироқи ёр ва гарантар аз кӯҳи ғам миёни сӯхбати мо соя густурд. Мошин ба кӯтали нисбатан баланде печид ва суръати ҳаракаташро як микдор суғат кард ва дидам, ки аз дур макбарае ғарқ дар анвори ҷашмаи хуршед дидор менамояд. Гунбади сабзфои он гӯё ранг аз осмонии нилӣ рабуда, аз Ҳиндукуш майли хуруҷ ба бекаронаҳо дорад; Ин аст он Хилватғаи нур, ки ба қавли як шоири ҳамватани ӯ: зери хокаш офтобе хуфта аст ва «Теппаи Сарича» чун инъоми даргоҳи Илоҳӣ онро бо муҳаббати фарзандӣ рӯи даст нигоҳ доштааст. Мо ба чунин як муҳити биҳиштосо ва кибриёие афтодем, ки қалам дар баёну шарҳи ин фазои қудсӣ ва ҳолате, ки дар як он пеш омад, аз оҷизӣ мегирад.

Вориди хилватғаи нур гардидем ва алҳамде хонда ба рӯҳи пурфутуҳи солори муҷоҳидини роҳи ҳақ бахшидем. Марқади ӯ поку гулафшон аст ва болои санги мазори шаҳиди қаҳрамон ояҳои осмонӣ ва ашъори орифона бо хатти зарҳалин ҳақ шудааст. Меғуянд маросими баҳоксупории Масъуд дар Панҷшер шӯре ба по хост; Абдулвадуд Зафарӣ дар хотироти худ менависад, ки тобути ӯ ғарқ дар гул ва болои зиреҳпӯше, ки хеле оҳиста ҳаракат мекард, чунон ки киштӣ бо тааннӣ дар баҳр сайр менамояд; интиқол ёфт. Доду фарёди мушоёаткунандагонӣ тобут ва истиқболкунандгон ба осмон мерасид, атфол аз фарти ғаму андӯх бар сару рӯи худ гилу лой молида буданд, қатори мушоёаткунандагон дар канори дарёи қафолуди Панҷшер хеле тӯл дошт. Маҳали дафни ҷасади Масъуд дар фарози як теппа дар ҳаволии шаҳраки Бозорак зодгоҳи ӯ таъин шуда буд. Баъдан он тавре, ки шоҳидони ҳол иброз доштанд, дар он маросим беҳтарин суҳанҳо ва олитарин дуоҳо барои шаҳиди наҷотбахши мардуми Афғонистон гуфта шуд, аммо нукоте ки дар маҳфили ҳайрбод бо

Масъуд, вазири дохила ва яке аз ҳамнабардон бо ва ҳамовардони Масъуд, оқои Муҳаммадюниси Қонунӣ аз тариқи баландгӯ ироа намуд, марҳаме таскинбахш бар чароҳати хуншори азодорони мотами шаҳиди сутург гардид: Масъудро аз даст додем, вале ҳазорҳо Масъуди дигар ҳозиранд чои ўро пур намоянд – гуфт Қонунӣ.

Устод Раббонӣ дар маросими тадфин гуфт: Чаҳон ба достони ғамолуди мардumi Афғонистон гӯш надод, вале ҳоло ки чаҳониён худ ба чунон сарнавиште дучор шудаанд, меҳоханд мутаваҷҷеҳи Афғонистон бошанд.

Мо пас аз адои зиёрати марқади шаҳиди хучастатолеъ ба саҳни мақбара омадем ва ҳамроҳони банда низ маросими пуршукӯҳи дафни шаҳиди бузургвор ва ширкату суҳанронии шахсиятҳои олирутбаи кишвар ва минтақа ва созмонҳои байналмиллалӣ дар ин маросимро бо дарду алам ёдовар шуданд. Он қадар босафо ва нуронист ин хилватғаи нур ва саҳни он ки кас дар оғӯши он ҳузури Худоро эҳсос мекунад ва наметавонад аз вучудаш дил барканад. Дар вурудии мақбара маҳзани дониш, яъне дӯкони китоб ба маърази намоиш гузошта шудааст, ки муассиси он Бунёди Аҳмадшоҳи Масъуд ва муовинати фарҳангӣ ва омӯзишии вилояти Панҷшер аст. Маро ва зоирони дигарро ин ибтикори хирадмандона ба вачд овард, он ҷо афзун ба осоре, ки дар бораи қаҳрамони даврон Аҳмадшоҳи Масъуд навишта шудааст, китобҳое дар заминаи ишқу ирфон ва таъриху ҷуғрофиёи Афғонистон метавон дарёфт кард. Аз сӯи дигар зиндагии Масъуд ин шахбози кӯҳҳои баланд бо китоб, бо ҳикмат, бо шеъри Ҳофиз ва бо фитрати Бедил даромехта буд, аз ин рӯ бигзор ин маҳзани илм ҳамроҳ бо моҳу хуршед ва ситорагон ҳамчун фурӯғи абадиёт як умр дар лавҳи мазори Масъуд тобанда бошад!

Мо дар саҳни оромгоҳи Масъуд бо чанд тан аз ҳамдиёрони ӯ сӯҳбат ороестем, онҳо вақте фаҳмиданд, ки ин мусофир тоҷикистонӣ аст, ҳалқасон зуд ба гирди банда печиданд ва гӯё дигар дар қабои шодӣ намегунҷиданд. Писарбачае бо чашмони саволбарангез ба ман рӯй овард: Шумо қаблан бо Масъуд ошно будед? Ман посух додам ки: оре, банда шеро Панҷшерро даҳ сол пеш аз ин дар Кобул зиёрат карда будам. Мо барои ёдгории бо ин азизон акс гирифтем. Пирамарде солхӯрда, сафедруй ва ришсафед, даст рӯи шонаам гузошт ва гуфт:

– Ватандор, оё дар Самарқанд мардум медонанд, ки як теъдоде аз панҷшериҳо самарқандианд ва дар замоне, ки душман шаҳрашонро ғасб мекунад, ба кӯҳҳо паноҳ меоранд?

Ин савол ҳарду косаи чашми маро пуроб сохт, агар пирамард медонист, ки чунин пурсишҳое аз таърихи ҷафокор садҳо захми корӣ дар синаи ин ғариб гузошта ва алломаҳое мисли Айнӣ ва Ғафуровро дар баррасӣ ва таҳқиқи ин муаммо зор-зор гирёнда водор ба таълифи таърихи табартақсими* Хуросони бузург намудааст, шояд чунин саволеро матраҳ намесохт. Ба ҳар ҳол, пурсиши пири равшанзамир бепосух намонад; «Коқочон – мурочиат намудам ба ӯ – мутмаин бош, ки самарқандиён, агарҷӣ хомӯшанд имрӯз, аммо аз ин қазия хуб огоҳанд ва онҳо медонанд, ки самарқандиён панҷшериянд ва панҷшерихо самарқандӣ! Мо агар аз Балхем ё Бухоро, аз Кобулем ё Зобул, аз Самангонем ва ё Намангон, аз Ғурем ё Нишопур, аз Ҳиротем ё Хучанд, аз Марвем ё Ғазна, аз Бадахшонем ё Хатлон, аз Қандаҳорем ё Нангарҳор... Ҳама аз як решава як таборем ва ҳама ҷои ин мулки вусъатобод ба фармуди Фирдавсии ҳаким, сарои мову шумост ва агар сарнавишти носозгор ва ҳаводиси пархошкор моро ба ҳар гӯшае аз ин шаҳрҳо ва сарзаминҳо бурдааст, мо аз диёри ошно бар диёри ошно, аз хонаи худ ба хонаи худ рафтаем, на ба манзили мавои бегонагон! Мо дар тамоми тӯли таърих дасти тамаъ ва тачовуз ба як вачаб аз хоки бегонагон дароз накардаем. Ғосибони сарзаминҳои рашкбарангезамон, барои он ки шарикӣ обу дони мо бошанд ва лаъл аз Бадахшон ва фирӯзаву зумуррад аз Панҷшер бибаранд, замини воҳидро ба қитъаҳо ҷудо карданд, симхорҳои оташзо гузоштанд ва тафриқа андохтанд ва ҳукумат карданд...

Панҷшерихони азиз маро бо диққат гӯш мекарданд, ба ҳалқаи гуфтугӯи мо ҳалқаҳои тоза зам мешуд; Эҳсос мекунам, ки гӯиши тоҷикии ин ғариб барояшон хеле хушоянд аст ва дар муқобили мақбараи омир соҳиб муҷаддадан акс андохтем ва бўсае бар хоки шаҳидпарвари Панҷшер, ки даҳҳо тан аз ҳамдиёрони ман орзуи зиёраташро доранд, задем ва бо ишораи раҳбаради гиромии худ устод Шодоб омодаи бозгашт ба Кобул шудем.

Ман зоҳиран ба Кобул рӯй овардам, аммо дар сар ҳеҷ андешае надоштам ба ҷуз орзуи ин ки мисли буттае ба домани Ҳиндукуш бипечам ва дар оғӯши ӯ маҳв шавам!

* Табартақсим – тарҷумаи таҳтуллафзии русӣ аст, ки маънои бо ҷаҳду нодонӣ ва ғайримунсифона бахшу қисмат кардани замин ва молу амволро мерасонад ва ин истилоҳро академик Раҳим Мисов дар мавриди марзбандиҳои кӯрқурунаи бошевиқҳо дар Осиёи Миёна дар осори илмӣ ба қор бурдааст.

Бихиште, ки як бор рух намуд

*Моро бихишт сӯҳбати ёрони ҳамдам аст
Шайх Саъдӣ.*

Достони мардонагӣ ва шуҷоати Панҷшер ва Панҷшерӣён дар даврони чиҳод алайҳи императории шарири Шӯравӣ ва Толибони ғосиб бо саркардагии Покистонро аз таълифоти журналистҳо ва андешамандони Шарқ ва Ғарб, ки ахиран дар Афғонистон ва бисёре аз марокизи фарҳангии ҷаҳон ба нашр расид, хонда то ҳудуде мавриди мутолиа ва баррасӣ қарор додаам. Дар ин замина дӯстон ҳам ибрази назар кардаанд, душманон ҳам ва аммо барои нигорандаи ин нома бисёр азизу фаромӯшношуданист, он рӯз, ки саодати дидор бо Аҳмадшоҳи Масъуд насибам гардид ва чанд нукта, ки аз забони ӯ дар ҳузури афрод ва дар яке аз рӯзҳои доғу сарнавиштсози тобистони соли 1994 шунидам, чун шеърӣ Мавлоно дилҷасп ва хотирмон буд...

Рӯзе, ки дасти касифи террористҳои бонди Толибон риштаи умри сипаҳсолори мучоҳидини Афғонистонро катъ кард, ман дар манзили ғарибии худ дар Техрон, дар хиёбони Амирободи шимолӣ ба сар мебурдам. Ин ғоча ба таърихи 9 сентябри 2001 рост омад ва дӯстони Техронии банда, хусусан адибон ва фарҳангӣёни ин шаҳр пай дар пай ба хонаам занг зада, арзи тасаллият мекарданд. Онҳо аз таърихи дӯстӣ ва гуфтугӯи матбуотии банда бо тоҷики сарбаланд – Аҳмадшоҳи Масъуд огоҳӣ доштанд. Бонуи арҷманди эронӣ, шоир ва донишманди соҳибдил хонум Маҳинбонуи Асадии Туркмон⁵ зимни изҳори андӯҳи талх бо садои гиряолуд гуфт: Оқои Шукрзода, шумо хушбахтед, ки бо ин Рустами замон ва раҳбари бузургворе чун Аҳмадшоҳи Масъуд мулоқот доштед. Ман ин орзуро ҳамвора дар сар парвардаам...

Маҳинбону дар поёни гуфтугӯ саҳт оҳ кашид ва бо он ҳама бӯғзу гиряе, ки дар гулӯ дошт, лаънат бар дастҳои хунолуди душман хонду гуфт:

– Акнун дер ё зуд ман ҳам ба Афғонистон меравам! Меравам Тахор, Бадахшон ва Панҷшер... Ҳар кучое шаҳиди бузургворро ба хок супоранд, ман меравам он ҷо ва оромгоҳи гиromиашонро. Ин шердхтари меҳанпарастӣ Гурдофаридгуна ба паймони худ вафо кард ва ба мӯҷиби берун ронда шудани Толибони террорист аз марказ ва шимоли Афғонистон ба Панҷшер шитофт ва марқади мутаҳҳари

шаҳиди давронро зиёрат карда, бозпас ба Техрон баргашт ва манзу-
маи талху пурдарде дар сӯғи ӯ гуфт, ки оғозаш чунин аст:

*Кунун гоҳи он аст Эрониён,
Бар ин сӯғ бандем яксар миён.
Ба оини пешини Эронзамин,
Ба поси ҷунон родмарди гузин.
Ҳама ҷомаи сӯғворӣ ба тан
Бипӯшем яксар ба ҳар анҷуман.
Ба оини сӯғи Сиёваи ба зор,
Бинолем бар довари кирдгор.
Ба ёди оварем аз гаҳи бостон,
Аз он марзи фархунда Кобулситон.
Ки Рустам аз он тухма омад падид,
Ҷунон шермарде ба даврон кӣ дид?
Мар он шери ғуррандаи Панҷшер,
Ҳамон Шох Масъуд, марди далер!...*

Ман ин нуктаро, ки меғуфтанд: «Шумо хушбахтед, ки дидаатон ба хокҷои Аҳмадшоҳи Масъуд расид» дар Эрон ва Тоҷикистон ва ҳатто аз дӯстонам, аз миллият ва ақвоми дигаре чун рус ва ўзбаку казоқ ва ҳатто яҳудӣ ва муғул шунидаам. Оре, мӯчиби саодат ва сарафрозии бузург аст мулоқот бо шахсиятҳои бузург, вале муҳимтар аз он ин аст, ки аз худ бипурсем: мо дар чӣ ҳадде тавони шинохт ва дарку фаҳми андеша ва афкори оноро дорем ва чӣ баҳраҳо аз таҷриба ва ҳосили зиндагии онҳо метавонем бибарем?

*Бузургонро бузургон зинда медоранд,
Бузургонро бузургони дигар поянда медоранд.**

Мутаассифона дар гузашта ва дар рӯзгори мо буданд ва ҳастанд душманони нотавон ва дӯстони фурумоё ва номардтар аз душман, ки азамат ва рафъати ном ва мартабаи бузургмардон, оноро кур, ҷонсарақ** ва хуниҷигар мекунад; Чун дасташон ва ғимматашон ба-рои расидан ба баландиҳо кӯтоҳ аст ва гуруру ғайраташон кӯтоҳтар

* Байт аз устод Лоиқ Шералӣ аст.

** Ҷонсарақ-ошӯфта, нороҳат

аз он ночор забони ғайбат ва тўхмат боз мекунанд дар муқобили ӯ ва фикр мекунанд, ки бо паст задани шаън ва шууни инсонии ашхоси мӯътабар, ному мақоми онон боло меравад ва иззату обурӯ меафзо-янд. Ба таври мисол: Оқои Гулбидин Ҳикматёр, ки дар ҷанубу шарқи Афғонистон бар зидди Шӯравӣ ва дар марказ ва шимол алайҳи муҷоҳидини гурӯҳи Раббонӣ ва Масъуд сангар гирифта буд, Масъудро мутаҳам ба «ҳамкорӣ бо русҳо» мекард ва ҷун дурӯғхояш ифшо мешуд, зуд эълония паҳш мекард, ки Масъуд қасд дорад Ҳикматёрро аз миёни бардорад.

Намоде аз дараи душмангудози Панҷшер. Муаллиф дар ҳалқаи гурӯҳе аз Панҷшериеҳои диловар. Тобистони соли 2006

Бигзарем аз инҳо, зеро рӯи ин мавзӯ дар ҷою макони дигар баҳс хоҳем кард. Ва акнун ки ҳамин алъон аз оғӯши дараи шерон ва қано-ри саҳраҳои сутург ва олуида ба ҳуни шаҳидон бо синаи моламола аз дарду алаи рӯй бар манзили ҷовидонаи ин шери шерафқан овардаам, ҳамоҳанги гиroomии ман устои Шодоб ва оқои Сират низ он ҷиро та-

заккур доданд, ки банда ёдовар шудам. Онҳо шавқ ва орзуи шунидани достони мулоқоти банда бо омир соҳибро доштанд; дар ҳар сурат, нодир аст ин қисса ва ҳадиси он ҳам зебост ва мо ба фармуди ронандаи хомӯш ва камҳарфамон оқои Ҳумоюн мебоям аз Парвон то Панҷшер 150 километр роҳи морпеч ва пур аз фарозу нишеборо тай кунем ва ба ин васила вочиб аст роҳи каъбаи дилҳо, роҳ ба кӯи Масъуди шаҳидро наздиктар сохт.

Чӣ ҳоди Афғонистон ва номи пешкисватони он, пас аз ҳамлаи Шӯравӣ ба ин кишвар сари забонҳо афтод ва ман чун ҳар равшанфигри Тоҷикистонӣ бо асомии онҳо ва набарди овозамандашон ифтихор доштам. Фатҳи Кобул дар соли 1992 беш аз ҳама мусулмонони Мовароуннаҳр, ба вижа тоҷикон Осиёи Миёнаро ба вачд оварад ва умед бар ҳамкориҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро дар дили онон дубора зинда кард. Аввалин кишваре, ки Давлати Исломии Афғонистонро ба расмият шинохт, ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Аммо сафари камина ба Кобул дар он айёми пурнишот дар тобистони 1994 на аз ҳоки Тоҷикистон, балки аз марзи Ҷумҳурии Исломии Эрон аз тариқи Техрон сурат гирифт. Зеро дар он айём ватани ман даргири ҷанги дохилӣ буд ва садҳо тан афроде аз фарзандонаш бори гурбат бар дӯш, дар ҳамин Афғонистони ҷангзада ва дар Русия, Қазоқистон ва Қирғизистон ва баъзе аз мамолики Аврупо ва Амрико заҳри чудой ва ҳичрат мечшиданд. Ман ба Кобул ба амри дил омадам ва бо шитоб омадам, бо суфориши дил ба хонаи худ, ба макони аҷдодӣ омадам. Ман дар Кобул дар рӯ ба рӯи қасри ҳукумати теъдоде аз муҷоҳидон ва муҷоҷирони Тоҷикистонро дидам, ки низ интизори мулоқот бо раиси Давлати Исломии Афғонистон, устод Бурҳониддин Раббониро доштанд ва чун сафи онҳо бисёр тӯлонӣ ва ҷамъияташон ҳам зиёд буд (афзун бар меҳмонон ва мусофирони хориҷӣ ва теъдоде аз шаҳрвандони Афғонистон), тардиде бар дилам шабохун зад: бо ин вазъ мушқил аст бо устод Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд мулоқот кард! Аммо дар навмедӣ басе умед аст... Ба суроғи дӯсти арҷмандам Мавлавӣ Абдулбории Тахорӣ, ки дар Техрон бо ӯ саодати ошноӣ доштам, афтодам. Огоҳон аз дафтари шорвол ё шаҳрдории Кобул иттило доданд, ки Мавлавӣ масъули бахши фарҳангӣ ва таблиғоти исломии садо ва симо аст. Ман аз кӯча ва раस्ताҳои вайрона ва парту парешони шаҳри қаҳрамон қадам мезадам, ки борҳо ва борҳо поймолӣ пилони ҷангии адӯ ва асири танкҳои лашкари ғаддори бегонагон гардида, аммо дар таърихи беш аз панҷ-шаш ҳазорсолааш пеши ҳеҷ яке аз ғосибон сар ҳам накарда аст.

Кобули захмхӯрда имрӯз шабеҳи фарзандаш – Рустами мағлубнопазир буд, ки 166 тири хаданг аз Исфанидёр хӯрда бо тανε абгор, вале гомҳои устувор назди Золи Зар ва дӯсти хонаводааш Симурғи ботадбир бармегашт. Чӣ дostonҳои ғамafзое дорад ин шахр! Аммо ғамгинтар аз он, инҳоеянд, ки вукуф ва огоҳии бештаре аз таърихи Кобул ва дар мачмӯъ, аз гузаштаи Хуросони Бузургро дошта бошанд!

Чароге дар кӯрароҳи сафар

Ман, ки дар ин шахри ошно он рӯз як ошное наdoштам, рахорах ба суроғи дӯсти мучоҳид ва бовикору меҳрубонтар аз ҳама меҳрубонҳо ҳoҷӣ Мавлавӣ Абдулбории Таҳорӣ мерафтам. Дар айёме, ки гурӯҳе аз сарони муҳолифин ва муҳоҷирони тоҷик дар Техрон будубош доштанд, Мавлавӣ низ дар Техрон (дар Варомин) дар хичрат ба сар мебурд. Ҳоло ки ман ба суроғи Мавлавӣ шитоб дорам, он айём ӯ ба ҷустуҷӯи мо шитофт, ба қавли ҳудаш, чӣ қадар ҷон канд то ҳамқаवмони тоҷикиашро пайдо кунад. Ба фармуди ӯ охир Техрон Душанбе ё Таҳор ва Фарҳори мо нест, Техрон бо понздаҳ миллион ҷамъият, ки дорад, фикр мекунам бузургтар ва шулуғтар аз ҳар шахри Шӯравӣ ва ҳатто аз Маскав аст. Мавлавӣ моро ёфт ва мо ўро. Мавлавӣ ҳамагонро бо сидқи соф, мантиқи қавӣ ва меҳри ҷӯшоне, ки дар каломаш ва руҳсораҳои дар ҷашмаи нури Илоҳӣ шустушӯ дидааш ҳувайдо буд, дар як нишаст маҳви ҳайрат намуд. Ў аз ин оташи фитна, ки дар Тоҷикистон ба дасти дӯстони нодон ва душманони макқори мо барафрӯхта шуд, нороҳт буд ва ҳар замон изҳори таассуф мекард; ба назари банда нахустин сафири сулҳи тоҷикон ӯ буд, ки бо нармӣ ва истифода аз далоили маҳкам ва оқилона гуфт:

– Шумо ба ғайр аз оштии бо ҳукумати Эмомалӣ Раҳмонов ҷораи дигаре надоред!

Нороҳат шуд нафаре аз ин ҳарфҳо ва гардан ёзонд ва андаке сурфа заду сар афшонд. Аммо Мавлавӣ ўро маҷоли лаб кушодан надод ва гуфт:

– Ҷанги дохилӣ хатарноктар ва сӯзандатар аз ҷанг бо Чингизу Хитлер аст, чӣ мегӣ бародар? Шумо дар сурати идомаи ҷанг Тоҷикистонро лахт-лахту пора-пора мекунад! Ба чӣ дард меҳӯрад

* Чӣ мегӯи бародар.

кишвари вайрон? Ман дар Тоҷикистон набудам, вале дар сафахот Шимол: Дар Тахор будам, дар Бадахшон будам, дар Кундуз ва Мазор ҳам... Аз Бй-бй-сй, аз рӯзнама ва китобҳо, ки дар Эрон ва Покистон чоп мешавад, иттилоӣ ғамангезе аз Тоҷикистон дар даст дорам.

Сарони баъзе аз кишварҳои дуру наздик бо шумо, орзу доранд, ки исми Тоҷикистонро аз нақшаи сиёсии ҷаҳон бардоранд... Мавлавӣ як нусха аз рӯзнамаи Иттилоотро⁷ аз киф берун оварад, ки матлабе дар ҳамин замина ва посухи вазири хориҷаи Эрон ба бадхоҳони тоҷик ва Тоҷикистон дар он дарҷ гардида буд...

Мавлавӣ Абдулбории Тахорӣ (дар байн), оқои Мустақим ва муаллифи китоб дар мавзее аз гӯшаҳои Кобул. Тирамоҳи соли 2008

Сухани Мавлавӣ вазну тамкини хосе дорад. Ӯ таҳсилкардаи ҳавзаҳои илмии Исломобод аст ва ба чанде аз мамолики арабӣ мусофират карда, ду бор дар Маккаи мукаррама ба зиёрати хонаи Худо мушарраф гардида аст. Вай на танҳо аз таърихи ислом ва гузаштаи пурифтихори Мовароуннаҳр ва Хуросони бузург, балки аз илму ирфон ва адаби арабиву форсӣ низ дониши фаровон андӯхта, дар ин замина дар миёни мардуми Афғонистон ва конунҳои фарҳангии Машҳад ва Техрон суҳанрониро карда аст, ки нигорандаи ин сатрҳо

дар баъзе аз суханронихои Мавлавӣ дар махофили адабии Техрон ширкат дошт. Аммо беш аз ин ҳама муҳасанот, ки зикр шуд, муҳаббат ва ишқу алоқаи ӯ нисбат ба сарзаминҳои Варорӯд, ба вижа шаҳрҳои аздастрафтаи мо: Бухоро ва Самарқанд ва Марву Хоразм таваҷҷӯҳи ҳамагонро ба худ кашид ва аз нахустин рӯзҳои ошноии мо бо ин марди мӯъмин ва суфихисол, инак, 20 сол сипарӣ мешавад, аммо риштаи эътиқоди Мавлавӣ ва хонаводаи арҷманди ӯ бо теъдоде аз хонаводаҳои Тоҷикистонӣ ҳамоно устувор ва побарҷост ва ин ҳам дар рӯзгори феълӣ мо, ки ба фармудаи Ҳофизӣ лисонулғайб: Ҳеҷ раҳме на бародар ба бародар дорад!

Инак, бо дӯсти арҷманди худ баъд аз фосилаи се соли чудой, дар вурудии сохтмони садо ва симои давлати исломии Афғонистон (дар 1992) дидор муяссар шуд; Ёро бародаравор дар оғӯши меҳр фишурдам ва дар хузури чамъе аз ҳамкоронаш бо шӯҳӣ гуфтам:

– Мулоқот бо орифи чаҳонгард ва нуроние чун оқои Мавлавии Таҳорӣ, мулоқот бо хоҷаи Хизр аст!

Банда аз ин Хизри зинда дарҳол, дарҳости дидор бо устод Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъудро кардам. Аммо хотири Мавлавӣ чун ба Таҳору Техрон ва як мушт тоҷики овора банд буд, гуфт, ки дар Қундуз ва Таҳор, ҳар кучо, ки муҳочирони тоҷик хузур дошта бошанд, мо ба фикри онҳоем. Шукри Худо, зимистонро хуб тир карданд.⁸ Ҳеҷ хонаводае бесарпаноҳ ва бенону об нест; Устод ва Масъуд, бо ин ки сад гирифтورӣ ва мушкилоте пеши рӯ доранд, боз ҳам ба фикри оштанӣ ва сулҳи тоҷиконанд. Фикр мекунам, аз аввалин мулоқоти оқоён Нурӣ ва Эмомалӣ Раҳмон, ки дар Кобул баргузор шуд, иттило дорӣ».

Мо аз саҳни сохтумони телевизион ба утоқи кории Мавлавӣ ва аз он ҷо ба хиёбони вазир Акбархон ба суроғи як тан аз мушовирини аршади устод Раббонӣ, оқои Иброҳим⁹ Варсаҷӣ омадем, ки ӯ вазифаи раиси идораи умури байналмиллалии раёсати давлатро низ ба ӯҳда дошт.

Дар Афғонистон, мутаассифона, мисдоки аксари мамолики Осиё, ба вижа чаҳони ислом чихати ба иҷро даровардани коре ва ё аҳдофе ачала намекунанд ва ҳар муҳиме пеш ояд, бо сабр ва оромиши хотир ба оғоз ва анҷоми он мепардозанд ва мақоли «ачала кори шайтон аст» аз ҳамин сабаб дар миёни мо маъруф аст. Аммо ба кундӣ пеш рафтани кор ба рӯҳияи донишпажӯҳии банда ва умуман ҳама қаламкашони чаҳон созгор нест. Мо, шарқиён бо пеша кардани сабр ва фориғболие, ки дар зиндагии бисёр кӯтоҳи худ до-

рем, вақтро аз даст медҳем, ки гарантар аз ҳама нақдхост. Ду рӯз аз умри ин мусофир дар интизори мулоқот бо ду тан аз мақомҳои олирутбаи Давлати Исломии Афғонистон сипарӣ шуд; Албатта оқои Мавлавӣ ва устод Варсаҷӣ, ки вазифаи мулоқот бо масъулинро бар ӯҳда дошт, нагузоштанд, ки дар Қобул танҳо ва рокид бимонам: ду тан аз пайвандони оқои Варсаҷӣ – Исрофил ва Азимуллоҳ бандаро аз фурудгоҳ то Хайрхона ва қаронаҳои он ва дигаре аз гӯшаҳои Қобул ба гардиш бурданд. Ба назари банда афғонистониҳо, ба вижа ин азизон, ки Худованд аз моёи лутф ва муҳаббату ғурури мардӣ бархурдорашон қарда аст, дар меҳмоннавозӣ ва ба ҷо овардани иззату иқдоми дӯст, мардӣ ва олиҳиммати дар ҷаҳон беҳамтоянд. Онҳо он гавҳари пок, ки хувият ва асолати исломӣ ва милли ном дорад, ба вачҳи аҳсан ва ба маротиб беҳтару некӯтар аз кишварҳои ҳамсояшон ҳифз қардаанд. Мо дар Қобул пиёда ва савора ҷарх мезадем¹⁰ ва гоҳу ногоҳ садои тирандозии пароканда ва ё инфичори бомб нигоҳи моро аз диду бозиди маҳлаҳои қомилан азбайнафта ва ба ҳоку хун қашда ва обирони бори қарони зиндагӣ бар дӯш қатъ мекард. Аммо аз ин тарқишо* ва аз ин садоҳо хурдтарин ниғаронӣ ва ҳаросу бим дар дили ин мусофир раҳ наёфт, ҳакин тавр ки миҷаи ҳеҷ қобулие аз оташи тӯп ва ё исобати мушак ҳам наметавад. Бесабоб нест, ки Панҷшериҳо меғоянд: Ё мард бош ё дар паҳлӯи мард!

Мавлавӣ Таҳорӣ маро дар ин ду рӯз, ки лаҳзае аз он ёд шуд, бо теъдоде аз шахсиятҳои сиёсӣ ва фарҳангии кишвараш ошно сохт. Як тан аз онҳо вазири фарҳанг ва қултури Афғонистон, марди бисёр фозил ва донишманд устод, Шодоб буд, ки асолатан Таҳорӣ мебошад. Ё ба поси суннати меҳмоннавозии ҳамшаҳриёнаш моро даъват ба манзил намуд ва нону намак дод. Суфраи вазири мӯҳтарам чун маърифати ӯ ва азамати дидгоҳҳо ва огоҳӣҳо, ки аз таърихи муштараки Афғонистон ва Мовароуннаҳр дошт, бисёр ғанӣ, мутанаввӣ ва пурбор буд, ки шабеҳи онро қамтар дида будам.

Мо дар манзили Мавлавӣ рӯзи дигар тасодуфан бо як тан аз шахсиятҳои маъруфи сиёсӣ ва мазҳабии Тоҷикистон ҳоҷи Саидқиемиддини Ғозӣ мулоқот намудем, ки эшон пас аз вуқӯи даргириҳо дар ватан сар ба ҳичрат зада буд. Дар ин нишаст марди нисбатан умрдидае диққати маро ҷалб намуд, ки риши хурмоии ба-

* Тарқиш (тоҷикӣ) – инфичор гӯянд дар форсӣ.

зеб, чехраи ориёии комилан тоҷикона ва тану тӯши паҳлавонона дошт. Оқои Таҳорӣ эшонро ба ҳозрин муаррифӣ намуд:

Ин кас аз бузургтарин афроди боиззат ва номвари Таҳор ва Бадахшон қозӣ соҳиб Абдулғиёси Зарра мебошанд, ки муддате дар ноҳияи Русток ва акнун дар бахшхое аз маҳкамаи Кобул қозӣ мебошанд. Қиблагоҳашон ҳам аз уламои бонуфузи диёр ва таҳсилкардаи мадрасаҳои Бухорой шариф буданд. Бо қозӣ соҳиб зуд унс гирифтем, мисли ин ки садсолаҳо бо ҳам ошноем ва эшон чун аксари донишмандони афғонистонӣ ва эронӣ, аввалин каломе, ки дар забон оварад, исми Самарқанду Бухоро буд. Пурсид, ки он чо алфбои форсӣ роиҷ аст ё на? Ҳичоби исломӣ ва пӯшиши суннатӣ дар ин шаҳрҳо ва дигаре аз ғӯшаҳои Осиёи Миёна дар чӣ ҳадде риоят мешавад? Афзун бар он, савол кард, ки оё мардуми тоҷик форсиро дар ҳадди банда ва ҳамшаҳриям эшони Қиёмиддин сӯҳбат мекунанд ё хайр? Бисёр чуну чароҳои дигар низ дар ин нишаст матраҳ шуд, ки мо дар ҳадди тавони хеш ба ин пурсишҳо посух додем. Зимнан қозӣ соҳиб нуктаеро ёдовар шуд, ки барои аҳли нишаст ва барои ҳуди ӯ ҳам чандон таъми гуворое надошт; Вақте мо тибқи дархости ӯ аз вазъи забони тоҷикӣ-форсӣ дар Самарқанд ва Бухоро қисса кардем ва гуфтем, ки бар сари тоҷикон ва фарҳанги онҳо дар Ёзбекистони ҳамсоя фишорҳо ворид мешавад, қозӣ соҳиб заҳрҳанде кард. Муддате дар фикр фуру рафт ва бо нишони таассуф сарашро такон дод ва гуфт:

– Мо дар ду соҳил Ому сарнавиште шабеҳи ҳам дорем. Худудан ду сол қабл нафаре аз ҳамкорон ва ҳамсолони ман дар Кобул, дар ҳоле ки дошт ахбори (рӯзнома) меҳонд, як лаҳза аз ахбор сар бардошт ва бо як лабҳанди номатлубе ба ман рӯ оварад ва гуфт:

– Қозӣ, мешунавӣ, Тоҷикистон аз дасти русҳо раҳо шуд, эълони истиқлол кард, роҳҳо боз, ҷодаҳо соф, ту кай ба ватанат бармегардӣ?

Мо аз дер вақт гоҳу ногоҳ чунин ҳарфҳои аҳмақона аз баъзе бародарони паштӯзабонамон мешунидем. Онҳо аз берун таҳрик мешунид. Албатта, теъдодашон чандон зиёд нест, вале дар ҳар сураат банда аз қабл, ки омодагии зеҳнӣ доштам, ба ин қабил кавданҳо «насибаи муносибе» медиҳам. Ё дубора чашм ба ахбор дӯхт, – ба сӯҳбат идома дод қозӣ соҳиб, – вале ман чолокона ахборро аз дасташ ҷанг зада гирифтам ва гуфтам:

Аввалан табрик мекунам, ки ту ҳам билохира ахборхон шудӣ, соҳияи ман-ку наёмадаам аз Тоҷикистон, ки дубора биравам ба Тоҷикистон! Билфарз, ман рафтам, хонаводаам рафт, ин аксари мардуми Кобул, ки беш аз ду миллионанд ва сучча тоҷиканд¹¹ кучо би-

раванд? Бодғисихо, Парвониho, Ҳиротихо, Ғӯриho, Балхиho, Тахориho, Начробиho, Панҷшериho... Ҳама Тоҷикистон раванд? Вай ҳиҷолат кашид ва сокит шуд, аммо ман ба мушкилот хашму ғазаби худро ниғаҳ доштам ва кинояомез барояш гуфтам: Биё, аз фардо ба ман ва мардуми ин чанд вилоят, ки арз кардам, кӯмак бикун, бигӯ англис кӯмак кунад, Шӯравӣ кӯмак кунад, аз Созмони миллалӣ муттаҳид ёрӣ талб, то ману онҳо ҳама ба Тоҷикистон биравем ва ту бимонӣ ва ин манотиқи тахлияшуда...»

Банда ба қозӣ соҳиб, ба ин марди мӯътабар як нуктаро ишора кардам:

- Шумо барояш нагуфтед, ки ҳар вилояте аз Афғонистон ба худии худ як Тоҷикистон аст; Ин вилоятҳо бисёр бузург ва боазамтанд ва мо ба он ҷо ва ҳеҷ манотике ба ин сарзамин сарозер нашудаем; забони мо ва фарҳанги мо реша дар умқи ин диёр дорад ва форсии мо фарҳанги омадагон ва ишғолгаронро об карда, дар худ фуру бурда аст ва дар оянда ҳам ин раванд идома хоҳад ёфт!

Аз ҳама дидаҳо ва шунидаҳоям тасвири бисёр равшан ва сӯхбати муассир, нишаст бо қозӣ соҳиб Абдулғиёси Зарра буд, ки дар манзили дӯсти беназири мо домоди ӯ – Мавлавӣ Абдулбории Тахорӣ сурат гирифт. Субҳи рӯзи дигар оқои Иброҳими Варсаҷӣ, ки банда бо пофишории зиёд чихати барпоии дидор бо устод Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд ўро ба заҳмат гузошта будам, маро ба қасри ҳукумат бурд. Варсаҷӣ қабл аз он ки ба дафтари устод Раббонӣ ворид шавем, аз ман савол кард:

- Лутфан бигӯед, ки мавзӯё ва мақсади гуфтугӯи Шумо бо устод Раббонӣ чист?

- Ҳеҷ мавзӯи мушаххасе матраҳ нест ин ҷо, – арз кард банда – сирфан хостам, устодро зиёрат кунам ва ин китобро, ки дар ҳамин рӯзҳо дар Техрон ба ҷоп расонидам, тақдимашон кунам.*

Варсаҷӣ аз паси шишаҳои айнак ба болои ҷилди китоб ва тасвири Фирдавсии Тусӣ ва Борбади Марвазӣ ва Камоли Хучандӣ, ки рӯи он сабт буд, бо диққат дида дӯхт ва аз лабҳанди кӯтоҳе, ки дар

* Толибон баъд аз тасарруфи беш аз 95 дарсади хоки Афғонистон ин таблиғи ҳамоқатборро беш аз он чи ки зикр ёфт, густириши доданд ва ба қатлу қуштори ақвоми ғуноғун ва сиёсати фашистии «замини сӯхта» даст заданд.

* Назири аввали «Тоҷикон дар масири таърих»-ро дар назар дорем.

чехрааш дамид, мушаххас шуд, ки аз ин тӯҳфаи ноқобили банда хушхол аст ва ҳамчун як муҳаққиқ, ба аҳли қалам иродати ҳосе дорад ва мо аввал ба муншии устод адои салом ва арзи эҳтиром намуда аз он пас воридаи утоқи раҳбари Давлати Исломии Афғонистон, профессор Бурҳониддини Раббонӣ шудем.

Чанд дақиқа дар сӯҳбати устод

Профессор Раббониро аз замони чиҳод то ба ин лаҳза, ки эшон така бар арки қудрат зада аст, ҳамагон бо эҳтироми ғавқулода банданд «устод» мегӯянд. Дӯстон ҳам ба ҷанобашон мегӯянд устод, душманон ҳам. Шояд дар таърихи давлатдорӣ Афғонистон ва мамлики ҳамсоя бо он камтар чунин иттифоқе пеш омада аст, ки ба подшоҳи мамлакат ва ё раҳбар давлат ҳамагон бигӯянд: «Устод».

Ба назари ман ин вожа аз калимаҳои мутантане амсоли: аълоҳазрат, олимаком, ҳуמוюнуссалтана, соҳибқирон, ҷалолатмоб ва ғайра, ба маротиб зебо, дилнишин ва ҳамаписанд аст мисли худи устод Раббонӣ.*

Мо бидуни камтарин изтироби хотир воридаи дафтари раҳбари ин давлати навпо шудем, ки ӯ худудан ду сол ба ин тараф дар ҷавбии он менишаст. Ҳаяҷону изтироб барои он бар ман пирӯз нашуд, ки аз даҳҳо тан қорафтодагони тоҷикӣ ва афғонистонӣ ҳасоили озодагӣ, банданавозӣ ва ба хурду бузург яксон будани ин омӯзгори дарси ирфон ва одамиятро дар Душанбе, Техрон ва Ҳирот аз қабл шунида будам. Устод воқеан моро ончунон ки интизор доштем, пазируфтанд, ҳолу аҳвол пурсиданд, гуфтанд, ки дар Техрон мо чӣ мекунем ва фарҳангии Тоҷикистон чӣ миқдоранд он ҷо ва чӣ мушкилоте доранд?

Ман ба устод гуфтам: «Миқдори мо аз ҷаҳор панҷ нафар бештар нест ва назар ба муҳочирони мо дар дигаре аз кишварҳо ҳоли онҳо, худоро шукр, бехтар аст».

Дар ҳини ин сӯҳбатҳо мудом дар чехраи устод Раббонӣ табассуми малеҳе гул мекард ва ман кӯшиш мекардам, камтар ҳарф биза-

* Мо ба мавзӯи наҷобати ахлоқи устод Раббонӣ бо истифода аз дидгоҳҳои андешамандони Афғонистон ва ҷаҳон дар баҳши аввал аз ин китоб пардохта будем.

нам. Президент авзои ниҳоят печидаи кишварро ҳамаҷониба шарҳ дод ва ман аз ин ишораи мухтасар ба чунин натиҷа расидам, ки ин киштии навсафар, ноҳудо ва мусофирони онро аз тӯфони бало, ки аз ҷаҳор самт ихота карда буд, Худованди бузург бо лутфи хоса ва бо ҷаҳду тадобири лашкаркаши мумтози он Аҳмадшоҳи Масъуд наҷот додааст.

Аз дафтари муншӣ бароямон ҷойи сабзу ширинӣ омад ва Устод моро ба ҷойнӯшӣ таорӯф карданд ва дар зимн гуфтанд, ки дар Тоҷикистон мисли он ки мардум бештар ҷойи сабз нӯши ҷон меку- нанд. Ман фасоҳати хайратангезе дар гуфтугӯ бо профессор Бурҳониддин Раббонӣ эҳсос намудам ва ин иборат аз он буд, ки вай бо андак калом, маонии густурдаеро барои муҳотаби худ ироа ме- кард. Ба таври мисол, устод дар ҳамин фурсати кӯтоҳ ҷӯи ҳоли муҳочирон ва оворагони Тоҷикистон дар хориҷ аз кишвараш шуд; вазъи гурезаҳо ва муҷоҳидон дар Тахору Қундуз ва Мазори Шариф- ро ташреҳ дод ва на он ки аз ташдиди ҷанг миёни размандагони тоҷик бо давлати Тоҷикистон, балки роҷеъ ба роҳҳои расидан ба як сулҳи пойдор ва таҳкими ваҳдат миёни гурӯҳҳои мутаҳосим сӯҳбат кард. Банда ҳар нукта аз каломи устодро бо ҳӯшмандии вижа, ки ба ҳар рӯзманигор хос аст, мешунидам ва дар дилам навиде ва шод- моние аз поёни ҷанги аҳмақона дар Тоҷикистон ва зуҳури сулҳу оромиш дар кишвар гул мекард ва андешидам худ ба худ: Худоё, ин абармарди таърих чӣ қадар солеҳ ва нақӯхоҳ аст, ки аз ҳамин оғози ҷанг ба фикри сулҳу оштӣ афтада аст ва баъдан чунин амали прези- дент Раббониро дар зехни худ таҳқиқ ва таҳлил карда, ба ёди он набардхое афтадам, ки сарони лашкари ислом дар Арабистони дав- рони ҷоҳилият анҷом меоданд; Бинобар навиштаи уламои араб ва аҷам, мусулмонон дар ҳамон авоили бурӯзи ислом Маккаи мукарра- маро бидуни кӯчақтарин хунрезӣ фатҳ кардаанд ва ба ин лашкар дар он марҳила Расули ақрам (с) раҳбарӣ мекард; Хотамуланбиё ба саро- ни лашкар дастур медиҳад, ки ба бутпарастон ва ҳама кишрҳо ва қабилаҳои араб, ки алҳол ба дини аҷдоии худ пойбанданд ва аз мӯъҷиза ва рисолати ислом иттило надоранд, зулм накунад ва ҳатто ба онҳо меҳрубон бошад, то аз ин равиш ва бархурди мулоим ба ҳаққонияти дини мо пай баранд ва хушӣ ба хушӣ ба ислом гаванд.

Он рӯз дар нахустин дидори бо президент Раббонӣ ва дар мулоқотҳои баъдӣ бо ӯ ва зимни сӯҳбат бо ашхоси мӯътабаре, ки бо

устод аз наздик ҳамкорӣ доштанд, ба чунин натиҷа расидем, ки ҳеҷ давлатмарде дар гузаштаи дуру наздик дар масоили гузашт аз саҳву хатоҳои дигарон, ба пояи устод Раббонӣ намерасад, ҳатто ӯ ба подоши некӣ бадихо ҳам дид.

Ёд дорам, ки он рӯз баҳши фишурдае аз гуфтугӯи ин сиёсатмадори ориф рӯи масъалаи «муҳаббатҳои аввал» ва хиёнатҳои сони давлатҳои ҳамсоя ба Афғонистон ва Амрико ва иддае аз мамолики Аврупо сурат гирифт. Аммо дар имтидоди ин нишаст, ки доктор Варсаҷӣ низ мушаввиқ он буд ва ёддоштҳои ба дафтарчааш менавишт, сарвари давлат боре ҳам аз ман напурсид, ки мақсад аз сафари банда ба Кобул чист ва ин маъмурият чӣ аҳдофе ба дунбол дорад ва барои кадом як нашрия ё расона матлаб менависам?

Бидуни он ки чунин пурсише матраҳ гардад (ки матраҳ нашуд), мақсади мусофират ба Кобулро банда дар поёни сӯҳбат ба ин шакл баён намудам: ман фақат бо суфориши дил ва амри вичдон ба Афғонистони қаҳрамон ва дидори қаҳрамононаш омадаам ва омадаам, ки футухоти Кобул ва дигаре аз шахрҳои ӯ ба онҳо табрик гӯям ва аз Худованд таманно дорам, ки ин давлат, ки хостаҳои тамоми ақвоми Афғонистонро бароварда хоҳад сохт, пойдор бимонад!

Дар зимн чаҳор нусха аз китоби Тоҷикон дар масири таърихро аз киф берун оварда, рӯи мизи устод гузоштам. Ӯ ин барги сабزو чун тӯҳфаи дарвеш бо шодмонӣ аз соҳибаш пазируфт ва нигоҳи кӯтоҳе ба рӯи чилд афканд, сатрҳои онро хонд ва хушҳолии устод дучандон афзуд. Ман аз эшон иҷозаи мураҳхасӣ пурсидам.

« – Шумо дар Кобул боз кадом проғроми дигар ҳам доред? » – пурсиданд.

- Оре, меҳоҳам бо омир соҳиб Аҳмадшоҳи Масъуд мулоқоте дошта бошам ва аз он баъд тасмим дорам, биравам ба Мазори Шариф, ба Кундуз, ба шимоли Афғонистон, ҳар чое, ки оворагони тоҷик сукунат дошта бошанд, меҳоҳам гузориш таҳия кунам ва аз вазъи зиндагии онҳо огоҳӣ пайдо намоям.

Ман бо устод падруд гуфта аз утоқ берун рафтам. Оқои Варсаҷӣ лаҳзае он ҷо монд ва пас аз гуфтугӯи кӯтоҳ бо муншии дафтари президент маро ба каноратари утоқ бурд ва охишта бо лабҳанде муаддабона гуфт:

- Устод ҳадияе бароятон таҳия карда аст ва фикр мекунам, ин

кӯмаке мешавад барои анчоми корҳои фарҳангии Шумо дар оянда, чӣ дар Техрон бошӣ, чӣ дар Душанбе.

Банда барои пазируфтани ва ё напазируфтани инъом аз қабл омодагӣ доштам. Зеро он ҷо суннате марсум аст, ки мизбон, хоҳ раиси ҷумҳурӣ бошад ва хоҳ кишоварзи ғайрӣ, хатман дар ҳадди имконоти худ барои меҳмонаш инъом ва ҳадоё таҳия мекунад ва рӯзи гусел ба ӯ тақдим месозад.

Аммо банда ба раҳбаради худ оқои Варсаҷӣ ва муншии дафтари устод Раббонӣ бидуни таоруф сипоси фаровон изҳор намудам ва гуфтам:

– Ин ки Афғонистон дар чунин шароите бисёр ваҳим ва ҳассос ба як мушт муҳочир ва овораи тоҷик кӯмак мекунад ва онҳоро аз панҷаи ғайрӣ ва нобудӣ раҳо сохта аст, мо сипосгузорем, тамоми равшанфикрони Тоҷикистон ва аҳли қалам, ба устод ва мардуми Афғонистон дуо мегӯянд... Ин ҳадоё ҳам бигзор ба ҳазина ё сандуқи имдод ба оворагони Тоҷикистон ворид гардад.

Ман аз дидор бо раҳбари Давлати Исломии Афғонистон бо дили болида ва саршор аз шодӣ ва нишот берун омадам. Дар поён, дар саҳни қасри президент Раббонӣ дӯст ва бародархонди дар садоқат камназири мо, оқои Мавлавӣ Абдулбории Таҳорӣ интизорамон буд ва бо теъдоде аз тоҷикони муҳочир, ба қавли худи тоҷикҳо ҷаҳ-ҷаҳ мекард.

Аз наҳваи баргузории сӯҳбат ва натиҷаи он пурсон кард ва банда аз эшон ва раиси идораи умури байналмиллалӣ раёсати Давлати Исломии Афғонистон доктор Варсаҷӣ ҷиҳати ташкил ва созмондиҳии чунин мулоқоти таърихӣ ва хотирмон изҳори ташаккур намудам. Мавлавӣ хурсанд буд аз ҳосили талошҳои дар анчоми як кори хайр барои ин мусофир ва аммо шодӣ ва хурсандии ман аз ин лиҳоз дар ҳоли афзоиш буд, ки тибқи дастуре, ки устод ба оқои Варсаҷӣ дод, мо бояд фардо аввали субҳ сипасолори сутург Аҳмадшоҳи Масъудро зиёрат кунем.

Масъуд симболи фарри ахурой

«Қарнҳо бояд интизор кашид, то модари замона фарзанде чун Масъуд ба дунё оварад.»

Устод Бурҳониддин Раббонӣ.

«Дар мавриди Масъуд аввалин бор аз доктори фаронсавӣ, ки Лауренс Лаумер ном дорад, шунида будам, мавсуфро баъд аз боз-гаишташ аз Панҷшер дидам. Ӯ гуфт: Дар Масъуд ҷаззобияти ғайри қобили бовар вуҷуд дорад. Ман қумандони зиёдеро дидаам, аммо Масъуд бемонанд аст.»

(Навиштаи Кристоф Дефон Флай, адиби Фаронса)

Ман дар ин сафар ва ба вижа дар дидор бо Аҳмадшоҳи Масъуд ҳадоё ва раҳтӯшаҳое, ки дархӯри мартабаи ӯ бошад, надорам, аммо аз истеъдоди ғавқулодааш дар зиндагӣ ва дар ҷабҳа, дар умури низомӣ, дар бархурд бо асирони ҷангӣ, дар гузашт ва исору ҷавонмардияш дostonҳои ҷолибе аз худӣ ва бегонагон шунидаам. Худо ёри барҳаки банда аст имрӯз, зеро бо шахсияти воле мулоқот дорам, ки то имрӯз ҳеҷ фарде аз ҳамкасбони тоҷикистонии маро чунин саодат ёро ёвар нагашта аст ва аз сӯи дигар, ба фармуди устод Забиҳуллоҳи Қурайшӣ, Масъуд як фармондеҳи маъмулӣ нест ва на танҳо Афғонистоншумул, балки ҷаҳоншумул аст. Банда ўро дар нахустин нигоҳ тоҷикӣ ҷолок ва пуртаҳаррук ва ҷеҳрашро шукуфонтар ва зеботар аз оинаи дили босафои ошиқон дидам. Хубиҳои ўро бештар аз он ки на танҳо дӯстон, балки рафиқони огоҳи дохилӣ ва хориҷияш сутудаанд, дидам. Қомате алифосо ва қадре баландтар аз мутаваҷҷиҳ, ҷабине фароҳ ва нурафшон чун маънии оёти Илоҳӣ, сурати байзавӣ ва сирф ориёии моил ба андеша ва таамул, аммо то худде шод, таккалуми латиф, орь аз тақаллуф, аммо ҳикматомӯз... Инҳо бозтобест мучало ва фаромӯшношуданӣ аз дидору гуфтугӯ бо Аҳмадшоҳи Масъуд, ки дар яке аз рӯзҳои охири моҳи июли соли 1994. дар мақарри ӯ дар маҳаллаи вазир Акбархони Кобул сурат гирифт.

Ростӣ, ман аз ин мулоқот аз як сӯ эҳсоси ғурур ва ифтихор мебарварам дар сар, аз сӯи дигар, вақте иттило ёфтам, ки рӯзноманигорон ва филмсозони аврупоӣ моҳҳо ва ҳатто сола чанд дар ҷабҳа дар канори Масъуд ҷон рӯи каф ниҳода, аз шучоат ва мардонагии ин диловармарди ҳикматгӯӣ асарҳои арзишманд офа-

ридаанд, худ аз худ хичолат кашидам. Охир ман, ки дам аз худшиносии миллӣ ва ирки миллӣ ва Хуросони бузург ва лофҳои шабех ба инҳо мезанам, ду соате беш дар сӯҳбати ин фармондеҳи афсонавӣ набудам ва он ҳам на дар сангар – дар домани Ҳиндукуши сарфароз, балки дар Кобул, дар мавкее, ки чархболҳои душман ва тупу мусалсалҳои Масъуд ба хомӯшии мувакқат ғунудаанд! Журналисти Фаронса Критуф дар соли 1982, дар ҳоле ки қувваҳои Шӯравӣ мисли мӯру малах заминро осмони Панҷшерро ихота карда буданд, бо Масъуди сафшикан, ки борон тир бар сараш меборид, ҳамсӯҳбат шуд; Критуф дар сафарномаи худ менависад, ки қабл аз он ки мо аз Масъуд, тибки одати рӯзноманигорӣ чизе бипурсем, ӯ бо кунҷковӣ ва лабханде, ки одати ҳамешагии эшон аст, моро мавриди савол қарор дод, пеш аз он ки аз фаъолиятҳои хеш барои мо чизе бигӯяд, аз мо пурсид:

– Ба назари Шумо мо чаро мечангем?

Рӯзноманигор ва андешаманди фаронсавӣ бо мадади ақли салим ва тибки шинохте, ки аз ӯ дошт, посухи дуруст ва нерӯафзое ба Масъуд дод:

«– Шумо барои дифоъ аз дину эътиқодҳоятон алайҳи душман мечангед!»

Аммо савол ва пурсишҳои банда дар киёс бо ҳамкасби фаронсавиям, ба назари ин ҳақир камранг, хушк ва чунон ки дар забони матбуот мегӯянд, то ҳудуде клешай анҷомид. Бо Масъуде, ки ҳар кучое хатти чабҳааш иваз мешуд, китобхонаашро низ он ҷо мебудрд ва дар поёни амалиёти ҷангӣ ба авроқи заррин ва орифонаи девони Ҳофиз рӯй меовард, суфраи рози мо мебојад пурбортар ва густурда-тар мебуд. Аммо чӣ чора, модом ки фурсати андак маҷоли сӯҳбат надод ба мо ва дар нахустин дидор ҳеҷ кас қодир нест дар ҳарими ҷони дӯст қадам бебоқ бигузорад.*

Сӯҳбати аввалии мо дар атрофи дастархони субҳона, ки бо анвои хӯроқиҳои суннатӣ ва орий аз худнамоию шукуҳу ҷалоли ночаспон тартиб дода шуда буд, пеш омад. Дар нахустин дидор лабханди зебандае чехраашро оро дод ва баъд аз он ки доктор Иброҳим Варсаҷӣ аз банда ном бурд ва маро ба омир соҳиб муаррифӣ намуд, хушҳолӣ дар чехраи ӯ ва даҳ-дувоздаҳ нафар аз атрофиёнаш, ки

* Ишора ба як байти шоири ширинсухани порсӣ:

Қадам бебоқтар неҳ дар ҳарими ҷони муштоқон,
Ту соҳибхонай охир, чаро дуздиди меоӣ?

ҳамагӣ аз қумондонҳои саршинос буданд, бештар дарахшид. Ў бе-бокона ва бидуни муқаддимаи расмӣ ва дур аз оҳанги дипломосӣ моро хайрамақдам гуфт ва аз банда пурсид, ки дар кадом ғӯшае аз Тоҷикистон ба дунё омадаам? Банда арз кардам: Болотар аз шаҳрҳои қадимии Бухоро ва Самарқанд мо минтақае дорем бо номи водии Зарафшон, ки шомили ноҳияҳои Панҷакент, Фалғар ва Масчоҳ аст. Рӯдхонаи Зарафшон аз васати ҳамин ноҳияҳо раво ва оби он тамоми сол ҷорист. Банда аз сарғаҳи ҳамин водӣ, яъне аз ноҳияи Масчоҳам!

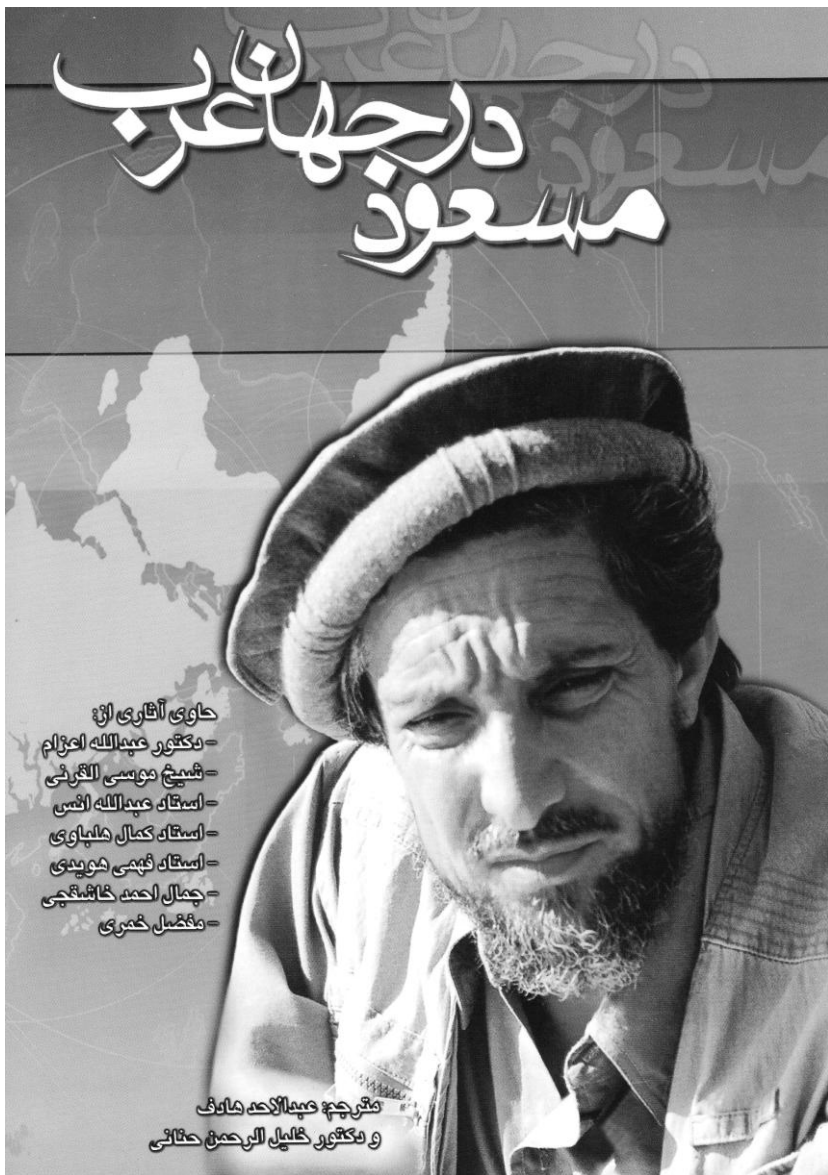
Омир соҳиб маро бо диққат ғӯш кард ва бар иловаи он чи ки банда иброз доштам, ҷумлаи зерро афзуд: Фикр мекунам, макони зебо ва пурнеъматест водии Зарафшони шумо.

Вай лаҳзае соқит монд. Дар ҳоле, ки андешаи гузаро, аммо амик дар зоҳираш хувайдо буд, гуфт: Оре, оромгоҳи саромади адабиёти форсӣ устод Рӯдакӣ он ҷост. Ў беш аз ин роҷеъ ба тоҷикон ва Тоҷикистон саволе матраҳ накард ва ҳатто напурсид, ки мо дар Техрон чӣ мекунем ва чӣ шугле пеши рӯ дорем ва ин мусоҳиба ба-рои кадом нашриёе таҳия мешавад? Дар Эрон ҷоп мешавад ва ё дар Тоҷикистон? Омир соҳиб бо ҳамон ҷавонмардӣ ва олиҳимматие, ки вижаи хислати амиронии ўст, бо хӯрдапурсиҳои соддалавҳона ва фузулии ҳастакунандаи шарқӣён мисли ин ки бегона буд. Ў иброз намуд, ки ҳанӯз амнияти Кобул сад дарсад таъмин нест. Нерӯҳои Дӯстум аз дару даравозаҳои Кобул, аз даври бари майдони ҳавоӣ берун ронда шуданд. Ҳизби ваҳдат (мураккаб аз ҳазорҳо) пас аз набарди сангине, ки бо мучоҳидини гурӯҳҳои устод Сайёф дошт, акнун ба идомаи ҳамла алайҳи давлат маҷоле надорад: Аммо Ҳикматёр пас аз зарбаҳои дурустҳисобӣ, ки аз мо хӯрд, гоҳу ногоҳ аз самти шарқ мушаке партоб карда, зуд рӯ ба фирор меоварад. Аз ин хотир, мо ҳам осуда нестем, Кобул ҳам, аммо чун шумо меҳмонед ва эҳтироми меҳмон барои ҳар мусулмоне воҷиб аст, ман ҳозирам дар ҳар заминае бо шумо мусоҳиба дошта бошам. Банда бо изҳори сипоси бекарон забти ҷайбӣ, дастгоҳи аккосӣ ва қаламу дафтари худро аз киф берун овардам ва мову омир соҳиб дар рӯ ба рӯи ҳам қарор гирифтем. Маро ин лаҳза нуктае аз суҳбатҳои шоир ва андешаманди миллатдӯсти Эрон доктор Муҳаммад Али Саччодия ёд омад. Ў ба акси шери Панҷшер, ки моҳе қабл яке аз рӯзномаҳои Афғонистонӣ ба нашр расонда буд, бо муҳаббат дида дӯхт ва гуфт: Масъуд симболи фарри ахуруй аст.

درجہ اعزب مسعود

حاوی آثاری از:
 - دکتور عبداللہ اعزام
 - شیخ میمنی القرنی
 - استاد عبداللہ انس
 - استاد کمال دلبای
 - استاد فہمی ہندی
 - جمال احمد خاشاچی
 - منگل خمری

مترجم: عبداللہ اعزام
 و دکتور غلیل الرحمن حنائی

Сарнавишти мусоҳибаи ман бо Масъуд

Сухан ҳам мисли офаринандаи он, яъне инсон таърих ва сарнавишти саъд ва ё наҳси худро дорад. Ба ривояте, Худованд суханро хазорҳо сол қабл аз зуҳури одамай офарид ва он метавонад умри тӯлонӣ ва ҳатто ҷовидон бубинад ва ё дар нимароҳ, баъзан дар зехни гӯяндааш бимирад. Аз диле бар диле, аз диёре ба диёре имкони хеле зуд, дар як он расиданаш низ аз эҳтимол дур нест. Ва аз сӯи дигар баъзе авқот бо пеш омадани тӯфони ҳаводис, ин арӯси қудсоин муддатҳо дар хичлатгоҳи нози худ бесару садо чун мурда сокит хоҳад монд. Мусоҳибаи банда бо Масъуд бароям як бозёфти нодире дар фаъолиятҳои сисолаи рӯзноманигориам махсуб мешуд. Банда аз масири Кобул – Ҳирот – Туркманистон (Кушк ва Марв) бо чунин тушаи кироманд озими Тоҷикистон гардидам. Дар ин сафар, ки аз роҳи Ўзбекистон рад мешуд, дар он айём пулиси ҷумҳурии ҳамсоя азобу шиканҷро алайҳи тоҷикони мусофир ба «ҳадди оӣ» расонда буд, аммо бо ёрии Худои мутаол банда бидуни хурдтарин осеб пас аз хичрати дусола ба манзил расидам, аз сафарҳоям ба Шерозу Исфҳон ва Кобулу Ҳирот қисса кардам, аммо барои ҳамдиёрони масҷоҳии ман аз дидаҳо ва шунидаҳои банда ду нукта беш аз ҳар дастоварде азиз ва ҷолиб буд; Аввал зиёрати оромгоҳи Фирдавсӣ ва Саъдӣ ва Ҳофиз ва Шайх Аҳмади Ҷом дар Эрон. Дуввум: Дидор бо ду тан аз муҷоҳидони роҳи ислом: устод Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд дар Кобул.

Гуфтугӯи маро бо Аҳмадшоҳи Масъуд ба таври муфассал дар ҳафтаномаи «Гулбонг» (рӯзномаи озод, ки дар ноҳияи зикршуда ба нашр мерасид) бо дебоҷае роҷеъ ба сафарҳои банда, интишор намуд. Сардабири ҳамин нашрия шоири шаҳир, равонаш шод бод, Қуввати Давлат роҷеъ ба фаъолиятҳои фарҳангии ин ғариб дар «Гулбонг» мусоҳибаи ҷононае анҷом дод. Вале хабари дидори банда ва гуфтугӯе, ки дар он рӯзҳои барои Афғонистон ва Тоҷикистон ҳассос ва сарнавиштсоз буд, аз маҳдудаи ноҳияи Масҷоҳ берун нарафт. Рӯзномаҳои Хучанд ва Душанбе аз ҷопи ин гуфтугӯ худдорӣ варзиданд, зеро дар мусоҳиба аз сиёсати мутасоввизини Шӯравӣ ва ҳамлаи ночавонмардонааш алайҳи Афғонистон интиқод ба амал омада буд ва иддае аз ҳамкасбони мо дар ин ду шаҳри мӯтабаар гумон доштанд, ки Шӯравӣ дубора зинда мешавад ва агар ин мусоҳиба ҷоп шавад ба мушкilotи азиме хоҳанд печид. Вақте ки муҷаддадан ба Эрон

бозгаштам, дар ибтидо тақрибан чунин сарнавиште чихати пахш ва ё чопи гуфтугӯи мо бо мучоҳиди ҷаҳоншумул пеш омад: Бахшҳои дарӣ ва тоҷикии садои Ҷумҳурии Ислонии Эрон (маркази Хуросон) барои пахши ин гуфтугӯ тамоюл нишон надоданд, ҳарчанд худ огоҳ буданд, ки ин матлаб бо садои зиндаи Аҳмадшоҳ Масъуд аз миёни оташу дуди ҷанг гузашта то ба ин ҷо расида аст. Аммо худудан пас аз як ҳафтаи бозгашти ман ба Эрон аз радиои Аврупои озод аз шаҳри Прага Салими Аюбзод ба банда тамос гирифт ва аз муждаи дидор ва гуфтугӯ бо вазири дифои Давлати Ислонии Афғонистон Аҳмадшоҳ Масъуд изхори шодмонӣ кард ва пурсид: Шумо ин мусоҳибаро дар ҳеч расонае чоп накардед? Ман ба ӯ посух додам: Ба ғайр аз нашрияи озоди равшанфикрони ноҳияи Масҷох ханӯз дар ҷое истифода нашоуда аст ин матлаб. Бисёр нағз – хурсанд шуд Салими Аюбзод. – Омода бошед, ҳамин ҳозир бо шумо гуфтугӯи мухтасар анҷом медиҳем ва сӯҳбатҳои омир соҳибро ҳам комилан забт мекунем».

Билоҳира мусоҳибаи мо, ки шомили қариб шаст дақиқа буд, ҷою макони худро ёфт: Аврупои Озод дар се бахш онро ба иттилоии шунавандагонӣ бешумори худ расонд ва акнун, ки саромади қаҳрамонони Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъуд имрӯз дар дили Ҳиндукуш ба ҷовидон рафта аст, ҳамасола радиои Озодӣ чун ҳамаи расонаҳои тоҷикӣ, дарӣ ва форсӣ матлабе ба муносибати шаҳодати ӯ таҳия ва пахш намуда, поре аз сӯҳбати зинда ва таърихнашро, ки бо банда дошт, бар дилу зехни ҳаводоронаш тақдим медорад. Ба қавли «бачаҳои Озодӣ»: Садои Масъуд ёдгори пурарзиш дар бойгонии онҳо маҳсуб мешавад.

Гуфтугӯ чӣ тавр дар Иттилоот* муштарӣ пайдо кард?

Пас аз ду соли дидор бо Аҳмадшоҳи Масъуд дар авоҳири моҳи декабри сол 1996 аз рӯзномаи «Иттилоот» нафаре ба хонаи ман, ки ханӯз дар Техрон сукунат доштам, занг зад ва худро муаррифӣ наму-

* «Иттилоот» аз пуртироҷтарин рӯзномаҳои Эрон, ки қишри рӯшанфикр ба он таваҷҷуҳи ҳосе дорад ва дар сартосари кишвар паҳн мишавад.

да гуфт: Оқои Шукурзода, мо матлабе дар бораи таърихи ҳамлаи Шӯравӣ ва ё чизе роҷеъ ба тачовузи он алайҳи Афғонистон меҷоҳем. Чӣ чизе рӯи ин мавзӯ дар зеҳн ё рӯи даст доред? Достони сафар ба Кобул ва дидор бо мақомҳои олирутбаи Афғонистонро мухтасар шарҳ додам ва дар зимн арз кардам, ки мусоҳибае дорам бо Аҳмадшоҳи Масъуд, ки ба таърихи ҳамлаи Шӯравӣ ва айёми чиҳод алайҳи он ҷамоҳанг аст.

Иттилоот матлабро бо дебочаи фишурда, ки матни он ба ин шакл аст, 30 декабри 1994 ба нашр расонид: «Гуфтугӯе, ки дар зер аз назари хонандагони гиромӣ меғузарад, матни мусоҳибаи Мирзо Шукурзода – нависанда тоҷик бо Аҳмадшоҳи Масъуд – фармондеҳи нерӯҳои низомии Давлати Исломии Афғонистон аст, ки ба муносибати 28 декабр, солрӯзи лашкаркашии Артиши Сурх ба Афғонистон анҷом шуда аст. Дар ин ҷо назари хонандгонро ба ёддоште, ки Мирзо Шукурзода дар хусуси ин мусоҳиба навишта аст, ҷалб мекунем ва пас аз он матни комили мусоҳиба меояд. Шоёни зикр аст, ки сабӣ шуда сабки форсии нигориши ин гуфтугӯ, ба хусус форсии кобулии Аҳмадшоҳи Масъуд ба таври комил ба форсии мутадовил дар кишварамон баргардонида шавад».

Албатта, дар таъкиди рӯзномаи «Иттилоот», ки гуфта аст: Форсии Кобулии Аҳмадшоҳи Масъуд ба таври комил ба форсии ду кишвар, ки шабеҳашро дар Тоҷикистон ҳам дидаем, ба назар иғроқомез мерасад. Лозим ба тазаккур аст, ки на танҳо рӯзномаи «Иттилоот», балки ин ҷониб, ки муаллифи матолиби зер махсуб мешавад, ба ҷуз чанд истилоҳи низомӣ, ҳеҷ дахле дар матни гуфтугӯ ва сабки мазбурро надоштем. Аввалан амонате, ки барои хонанда ва шунавандаи он бисёр азиз буд ва ҳаст, ба наҳви шоиста нигоҳдорӣ шуд, сониян банда он рӯз, ки бо ироаи бист савол бо Масъуд ба пой сӯҳбат ништам, фикр мекардам ё як устоди комилан мутталаъ аз улуми сиёсӣ, мантиқ ва забону адабиёт аст. Дар ҳоле ки бист сол аз умри гаронмояаширо дар ситеғи кӯҳҳо ва тангнои дараҳои жарф дар таъқиби душман ва паноҳ аз ӯ сипарӣ кардааст. Масъуд, фармондеҳе олим ва олиме фармондеҳ буд ва ман ба худ ва рӯзнома иҷоза надодам, ки даст ба тасарруфи боғи пур аз шукуфаи андешаҳои ӯ бизанад.

**Ёддоште аз банда, ки сарогози
гуфтугӯ гардид***

Дар механи ман Тоҷикистон дар радифи тобандатарин чехраҳои таърихӣ исми мучоҳиди қаҳрамон ва лашкаркаши хушном Аҳмадшоҳи Масъуд вирди забони хосу ом аст, яъне дар Тоҷикистоне ки душманони таърихиаш сарнавиште мушобеҳи Афғонистон бар сараш оварданд ғосибон шаҳрҳои бузург ва устонҳои паҳновараш бо чангу ва дандон талош доранд, фарҳанг ва забони ӯро аз байн бибаранд ва ҳатто бо дасти иддае аз фарзандони ноогоҳаш мецоҳанд ному нишони ин дёри куҳанро аз нақшаи ҷаҳонӣ пок созанд... Аммо сӯҳбати мо холо рӯи мавзӯи дигар, чиҳоди Афғонистон ва нақши як тан лашкаркаши афсонавӣ дар ин чиҳод, яъне Аҳмадшоҳи Масъуд аст, ки ӯ чун Одамушшуаро Абӯабдуллоҳи Рӯдакии Самарқандӣ ва Ҳаким Санои Ғазнавӣ ва Носири Хисрав ва Ҷомӣ ва Мавлои Балх аз табори тоҷик аст... Аммо дар сӯҳбате ки бо ӯ доштам, ӯ худро мучоҳиди мусулмон муаррифӣ кард ва ҳар чанд ки худнамоӣ бо зехнияти ӯ бегона аст ва ин дар гуфтугӯҳои матбуотияш ҳамвора машхӯд будааст, боре ӯ одоби меҳмондӯстӣ ба ҷо оварад ва соате аз вақти гаронқдари худро дар ихтиёри ман гузошт.

Як нуктаро барои хонандагони арҷмнд бояд тазаққур дод, ки матбуоти Ғарб, ба вижа Фаронса ва Олмон дар солҳои ҷанги Афғонистон бо ишғолгарони Шӯравӣ аз набардҳои «Шери Панҷшер» бисёр мақола ва гузоришҳои ҷолиб навиштанд, вале ҷолибтарини он ин буд, ки дар таърихи 29 апрели соли 1992 мелодӣ пуртироҷтарин рӯзномаи русӣ «Известия» дар мақолаи муфассале ба ситоиши истеъдоди беназир ва хиради воло ва андешаи тези Аҳмадшоҳи Масъуд дар умури низомӣ ва муҳимтар аз он, роҷеъ ба рафтори башардӯстонаи ӯ ва атрофиёнаш дар бархӯрд бо асирони ҷанг ва амсоли ин ҷумлаҳои самимӣ ва пурҳарорате сохта рақибӣ сарсаҳти дирӯзашро ба таври ҳайратовар чехрапардозӣ карда буд. Ногӯфта намонад, ки бисёре аз сарони чиҳодии Афғонистон борҳо дар арсаи мубориза тағйири масир карданд ва эътиמודу эътиқоди мардумро аз даст доданд ва иддае ҳам бо ворид кардани ҷиноят ва

* Ин ёддоштро, ки рӯзномаи иттилоот ба нашр расонида буд, дар ин матн каме ихтисор намудем.

чурмҳои дигар дар таърихи Афғонистон номи баде аз худ ба ҷо гузоштанд, аммо қаҳрамони ин гуфтугӯ Аҳмадшоҳи Масъуд, ки ба ғайр аз озодӣ ва истиклоли воқеии кишвараш ормоне волотар надорад, ҳамин гуна дар роҳи морпечи сиёсат ва ҷодаи пурифтихори ҷиҳоди муқаддас, хушном боқӣ монд ва мо дар набарди ҳақ алайҳи ботил барои ӯ ва дигар размандагони суфуфи лашкари ӯ пирӯзиҳо таманно дорем. Бояд ёдовар шуд, ки ин мусоҳиба барои аввалин бор мунташир мешавад ва муносибати он солрӯзи ишғоли Афғонистон тавассути Артиши Сурх аст. Дар ин ҷо таваҷҷӯҳи хонандагони гиромиро ба машруҳи гуфтугӯи худ бо Аҳмадшоҳи Масъуд ҷалб мекунем.

Соате бо Шери Панҷшер

- Оқои Аҳмадшоҳи Масъуд, барои банда саодати бузург аст, ки бо Шумо ба пой гуфтугӯ миниинаам. Ман таи солҳои гузашта дар рӯзнома ва маҷаллаҳои Тоҷикистон ва Эрону Афғонистон ва Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ ва кишварҳои дигар дар робита бо ҷиҳоди таърихӣ ки алайҳи урдуи ишғолгари Шӯравӣ дошted, ба вижа истеъдоди олии шумо дар умури низомӣ мақола ва гузоришҳои ҷолибе хондаам. Дар муқаддима агар мумкин аст, мухтасар аз муҳити хонаводгӣ, ки дар он бузург шудаед, барои хонандагон ироа фармоед.

Аҳмадшоҳи Масъуд: Бисмиллоҳи-р-раҳмони-р-раҳим. Ман чиҳил сол қабл дар Панҷшер, ки исми он бидуни шак, барои шумо ва бисёре аз рӯзноманигорон ошност, ба дунё омадам ва падарам вазифаи соҳибмансаби урдуи Афғонистонро ба ӯҳда дошт. Муддате дар Панҷшер будаам ва бахши аъзами даврони ҷавониамро дар манотиқи мухталифи Афғонистон, ки падарам дар он манотик анҷоми вазифа мекард, бо вай ба сар бурдам. Даврони таҳсилам дар Кобул дар «Мадрасаи Истиқлол» сипарӣ шуд ва баъд донишҷӯи Донишгоҳи муҳандисии Кобул шудам. Ду сол аз таҳсилам дар донишгоҳ гузашта буд, ки Довудхон дар Кобул кудато кард ва ин воқеа сабаб шуд, то ман донишгоҳро тарк ва зиндагии маҳфири оғоз кунам.

- Зиндагии маҳфири Шумо чӣ муддате идома дошт?

- Тақрибан дар даврони сукути давлати Довуд ва дар пайи сукути давлати Довуд дар соли 1359 ба Панҷшер бозгаштам ва аз он замон ҷиҳоди мусаллаҳонаро оғоз кардам.

Қабл аз ҳар чиз таъсирпазирӣ аз муҳити хонаводагӣ буд, ба ви-

жа пайравӣ аз қиблагоҳам (падарам), ки эшон ба масоил ва рӯйдодҳои сиёсӣ ва омӯзиши афкор ва ақоиди аҳзоби мухталиф алоқаманд буд ва ман агарчи ҷавон будам, талош мекардам, бифаҳмам, ки вазъ ва фазои сиёсии кишварам ва кишварҳои ҳамсоя дар чӣ ҳол аст ва ба чӣ шевае ҷараён дорад. Ба вижа солҳои донишҷӯиям дар Донишгоҳи муҳандисии Кобул, ки фаъолиятҳои сиёсии он даврон тавассути аҳзоби чап ва мусулмон дар донишгоҳҳо созмондиҳӣ шуда буд. Аммо саҳми ман дар он солҳои муборизоти сиёсӣ камтар буд. Пас аз кудатои Довуд бо таваҷҷӯҳ ба шинохте, ки падарам аз Довуд дошт, ба ин нукта пай бурдам, ки коммунистҳо бар сарнавишти афғонҳо ҳоким шудаанд. Аз ин рӯ ба фаъолияти мустақими сиёсӣ пардохтам ва бо ин тартиб ба ҳизби «Ҷамъияти исломии Афғонистон» пайвастам. Пас аз шаш сол нақшаи мо барои кудато алайҳи Довуд ифшо шуд ва ман мачбур ба фирор шудам.

- Лутфан бигӯед, ки муассиртарин солҳои ҷиҳод бароятон кадом солҳо буд.

- Дар ҷанги ҷирикӣ қоидаҳеҷ мабнӣ бар ин ки умдатарин ва асоситарин солҳои як ҷанг, нахустин солҳои шаклигрии он аст. Агар касе битавонад солҳои нахустинро, ки ниҳоли мубориза дар ҳоли реша давондан ва ҷавона задан аст, бо муваффақият сипарӣ кунад, аз он ба баъд ҷанг метавонад бо суръат идома ёбад. Ба ҳамин тартиб солҳои аввали ҷиҳод, ки алайҳи Таракӣ ва Амин меҷангидем, солҳои саҳт ва душворе буд. Табиист, ки ибтидо аз таҷориби низомии кофӣ бархурдор набудем. Мардум аз разм, он тавре бояд, хабар надоштанд ва зарур буд, ки мо ҳар чӣ сареътар умури ҷиҳодиро созмон диҳем, ба онҳо ангеҷаи лозим барои мубориза дода шавад. Дар ҳар ҷанге ин марҳила саҳт аст. Бадехист, вақте мардум созмон ёфтанд ва ангеҷаҳои лозим дар онҳо ба вучуд омад, аз он пас ҳамаҷониби душман ҳар қадар ки сангин ва шадид бошад, чандон аҳмияте нахоҳад дошт. Ба ин хотир соли нахустини оғози ҷанги мо дар Панҷшер, соли саҳте буд ва он лаҳзаҳо амиқ, бештар дар хотираҳо монда аст, агарчи аз нуқтаи назари ҷангӣ соли мушките набуд, вале нақшаи ба ҳаракат даровардани мардум коре бас сангин буд.

- Гурӯҳҳои ҷиҳодӣ чӣ гуна барои муқобила бо артиши ишғолгари сурх созмондиҳӣ шуданд?

- Вақте ки Артиши Сурхи Шӯравӣ ворида Афғонистон шуд, теъдод аз мардум ба таври кофӣ таҳрик шуда буданд ва ангеҷа вучуд дошт. Мардум, барои набард ва фидокорӣ омода буданд, танҳо ҷизе боқӣ мемонд, муқобила бо ҳамаҷониби душман буд ва силоҳҳое

барои ин кор лозим менамуд. Ва ин ҳам аз назари ман масъалаи чандон умдае набуд, зеро ин чизе буд, ки аз ин ба баъд худ ба худ қобили ҳал буд.

- Оқои Аҳмадшоҳ, рақибони Шумо, яъне низомёни Шӯравӣ минтақаи Панҷшерро як нуқтаи ғайри қобили нуфуз ва яке аз саҳнаҳои марғбӯр барои худ хондаанд. Лутфан бифармоед: чӣ гуна Панҷшерро ба чунин дижи нуфузнопазире табдил кардед?

- Ҳамон тавре ки гуфтем, умдатарин масъала дар як ҷанги ҷирикӣ масъалаи ангеа аст, ба ин маънӣ, ки мардум барои истодгӣ дар муқобили душман аз ангеаи лозим бархурдор бошанд. Масъалаи муҳим дар ин миён баҳрагирии муфид аз ин ангеаи бавҷудода аст, яъне созмондиҳии хуби мардум. Бадехист, ки созмондиҳии мардум дар сурате муваффақ хоҳад буд, ки мардум дар бораи мубориза, ангеа ва ҳадафи мубориза ба хубӣ тавҷеҳ шуда бошанд. Ба ин тартиб, замоне, ки як миллат ангеаи қавӣ дошта, хуб созмон ёфта бошад ва хуб роҳбарӣ шавад, ба диҷе муқовим ва ғайри қобили нуфуз табдил мешавад, ки алҳамдулиллоҳ, мо дар Панҷшер чунин дижи шикастнопазир эҷод кардем.

- Хотираи муҳиме, ки аз даврони ҷиход алайҳи артиши ишғолгари сӯрх доред, барои хонандагон мо ироа бифармоед.

- Бахши аъзами хотироти ҷабҳаҳои ҷанг ҳанӯз дар зехнам зинда аст, ҳамон тавр, ки медонед, аз даврони ҷанг ҳанӯз замони зиёде нагузашта аст ва ҳанӯз он рӯзҳоро хуб ба хотир дорем.

- Манзури ман ин аст ки хотираи кадом яке аз даргириҳо бо душман дар зехнатон беш аз дигар хотирот барҷаста менамояд? Хотираҳое аз задани зарбаи муҳлик ба душман...

- Мутаваҷҷеҳи манзуратон шудам. Ба назар меояд, шӯравиҳо дар маҷмӯъ даҳ то ёздаҳ бор ба Панҷшер ҳамла карданд, ки аз ин теъдод 5 ҳамлаи онҳо бисёр сангин буд. Алҳамдулиллоҳ, душманон дар ҳеҷ як аз ин ҳамалот муваффақ набуд ва баръакс, бо муқовимати сарсахтонаи нерӯҳои ҷиходӣ рӯбарӯ шуд. Яке аз сангинтарин ҳамалоти душман дар соли 1363 хуршедӣ (соли 1984 мелодӣ) буд. Се лашкари душман дар ин ҳамла ширкат доштанд ва ба гунае барномарезӣ карда буданд, ки яке аз тоқтиқҳоро дар ҷанги ҷирикӣ ба кор гиранд, ки онро ҷанги машбуъқунанда меномиданд. Ба ин маънӣ, ки ба минтақа чунон аслиҳаву сарбоз ва тонку зиреҳпӯш ворид созанд, ки онро қомилан бипӯшонанд ва тавре, ки битавонанд, ҷирикҳо ё муҷоҳидини минтақаро ҳафа кунанд ва мо ба ҳеҷ вачҳ роҳи наҷот надошта бошем. Русҳо маҷбур шуда буданд, ки аз ин тоқтиқ истифода

да кунанд. Хостанд, дар сатҳи густурда чунон нерӯ пиёда кунанд, ки дигар чое барои хузури нерӯҳои ҷиходи боқӣ намонад, онҳо меҳостанд, нерӯҳои муқовиматро дар Панҷшер қомилан сарқӯб кунанд. Албатта, аз нерӯҳои артиши давлатии Афғонистон ҳам истифода карда буданд. Тақрибан 30 то 40 ҳазор сарбози Шӯравӣ ва афғон вориди Панҷшер шуд. Токики дигарашон ин буд, ки нерӯҳоро ба суръат дар қулли Панҷшер пароканда созанд. Онҳо минтақаи Панҷшерро ба чанд қисмат тақсим карда буданд; бори аввал ҳамин теъдод сарбоз вориди як қисмати Панҷшер месохтанд, ки то ин қисматро ба қули аз байн бибаранд ва ба ҳамин тартиб, қисматҳои дувум ва саввум ва чаҳорум ва ғайраро. Пеш аз ҳама барномаи бомбарборони шадидро пеш гирифтанд, ки тавассути ҷангандаҳо анҷом шуд. Дар ҳар ҳамаи ҳафтаи 20-30 фараванд ҷанганда амалиёт минтақаро ба шиддат бомбарборон мекарданд. Ин бомбарборон се рӯз идома ёфт ва баъд аз се рӯз минтақа ҳолӣ аз нерӯҳои ҷиходӣ гардид. Ин яке аз амалиёти бисёр машҳури рақибони мо буд ва фикр мекарданд, ки бо ин амал ҳама ҷизро тамом мекунанд.

Ман пеш аз оғози амалиёти душман яъне тақрибан 20 рӯз қабл аз оғози ҳама аз барномаи онҳо мутталаъ шудам ва иттилоот аз маркази ситоди онҳо ба дастам расид. Қолиб аст, ки баҳши зиёде аз иттилоотро мо аз ҷенеролҳои Шӯравӣ мегирифтём ва ин иттилоотро на дар баробари пул, балки онро аз ҷенеролҳое, ки аз миллатҳои мухталиф буданд ва аз Шӯравӣ безор буданд, дарёфт мекардем; Иттилоот ва ахбори қофӣ аз барномаи душман доштам. Мо ҳам шурӯъ кардем ба фиребҳои зидди иттилоотӣ, яъне ба гунае амал кардем, ки шӯравӣҳо фиреб бихӯранд ва ин тавр фикр кунанд, ки мо дар Панҷшер саҳт муқовимат мекунем ва як қисм аз нерӯҳои худро ҷиҳати ҷангҳои оддӣ ба беруни Панҷшер ва баҳши аъзами онҳоро дар дохили Панҷшер ҷиҳати муқовимат ҳифз мекунем. Дар маҷолиси умумӣ, дар иҷтимои муҷоҳидин ва дар ташреҳи вазъи ҷангӣ, сангарканданҳо... ба гунае рафтор кардем, ки шӯравӣҳо қомилан фиреб бихӯранд, ҷосусҳои ду ҷонибае, ки мо доштем, аз онҳо ба хубӣ истифода мекардем. Ташҳиси мо ин буд: онҳо (ҷосусҳои дуҷониба) ҳам бо мо қор мекунанд, ҳам бо русҳо ва мо қӯшидем, зимни додани иттилооти ғалат ба ин афрод, шӯравӣҳо бовар кунанд, ки мо дар Панҷшер ба саҳтӣ муқовимат хоҳем қард.

Аз сӯи дигар барномаи амалиёти мо ба гунае дигар буд, яъне як рӯз қабл аз он ки душман дохили Панҷшер шавад, тамоми дараро бояд таҳлия кунем. Аз ин рӯ бо суръат даст ба қор шудем ва

тақрибан беш аз сад ҳазор зану мард ва тифли хурду бузурги Панчшерро аз минтақа берун бурдем. Аввал дараро аз вучуди мардуми ғайринизомӣ тахлия кардем, инҳо куллан ба рустоҳои ҳамчавор ҳичрат карданд, ба вижа дар Кобул аз мардум хеле истикболи гарм ба амал омад, сипас бахше аз таҷҳизоти низомиро ба хориҷи Панчшер, яъне Парвон ва Кописо мунтакил кардем. Танҳо бахши маҳдудеро дар Панчшер бар ҷой гузоридем. Икдоми мо шиносӣ ва дастгирии ҷосусҳои рақиб дар дараи Панчшер буд, ки ин амал дар ду се рӯзи боқимондаи замони оғози амалиёт ва баста шудани даравозаи Панчшер анҷом ёфт. Бинобар ин, шӯравӣҳо бозуҳои иттилоотии худро аз даст доданд ва намедонистанд, ки дар минтақа чӣ мегузарад. Як рӯз пеш аз оғози амалиёти душман, мо дар ҳудуди 2 то 3 ҳазор муҷоҳиди худро дар зарфи 36 соат, бидуни доштани имконоти кофӣ бо як гурдон силоҳи сангин ба тартибе, ки душман аслан мутаваҷҷеҳи ин интиқолот нашавад, аз Панчшер хориҷ кардем. Ин дар ҳоле буд, ки ҳам аз тарафи Ғарб ва ҳам аз тарафи Шарқ се ҳавопаймои кашшофӣ шиносӣ ба таври мураттаб дар атрофи Панчшер парвоз мекард. Мо бо вучуди он ки ин корро созмон додем, афзун бар он дар минтақа ҳазорҳо минӣ зидди нафар ва садҳои минӣ зидди тонк коштем. Шӯравӣҳо пас аз бомбарборони шадид ва мутамарказ, фикр карданд, ки баъд аз бамборон, агар нерӯҳои онро пахш кунанд, ҷанги густурда дар Панчшер сурат хоҳад гирифт, аммо чун нерӯҳо пахш шуданд, ба ҳар тараф, ки ҳамлавар шуданд, бо инфирори мин рӯ ба рӯ шуданд ва дар ҳақиқат, ин мин буд, ки меҷангид ва дар ин ҷанг садҳо сарбозони Шӯравӣ ҳалок шуданд. Ба дунболи ин ҷараён, вақте тонкҳо дохили дара шуданд, дар роҳ бо минҳо рӯ ба рӯ мешуданд ва дар беруни масир ҳам боз бо мин бархурд мекарданд ва гӯё ба ҳар чӣ даст мебуданд, мин дар он кошта шуда буд ва ҳама чиз дар сари роҳашон мунфачир мешуд. Мо ба ҳангоми хуруҷ аз Панчшер, ҳама ҷоро бо мин фарш карда будем. Бинобар ин ҳамлаи шурӯғӣ ба ҳудудон баргашт ва ҳудудон ба ҳоку хун кашида шуданд. Онҳо таълиғот мекарданд, ки мо гӯё ҷуръати мондан дар майдони набардро надоштем. Ҳамзамон бо онҳо рақибони дохилӣ низ ҳамин масъаларо таълиғ мекарданд ки нерӯҳои Масъуд тоқати муқовиматро надоштанд ва по ба фирор гузоштанд ва амсоли инҳо... Мо зарбаи худро зада будем ва ҳоло мунтазири амали душман будем.

Душманони мо диданд, ки дар дохил касе ҷуз мин вучуд надорад, шурӯғ карданд ба интиқоли қувваҳои он дар дараҳои атроф, мисли

Андароб ва ғайри он то моро таъкиб кунанд. Аммо дар ин чангҳо ҳам чизе ба даст наёварданд ва саргардон буданд, ки чӣ бикунанд ва дар ин вақт ҳаво каме хуб шуд ва мо нерӯҳои худро дубора ба самти Панҷшер ҳаракат додем, ки чанги бисёр шадидаи портизанӣ дар муқобили ишғолгарон шурӯъ шуд. Дигар дар он вақт, ин чанги тоза ки мо шурӯъ карда будем, бо тамоми чангҳои гузашта аз назари тактикий фарқ дошт. Ҷанге дигар буд, ки шӯрвиҳо худро барои он омода накарда буданд ва хоستانд, ки аз нерӯҳои густурдаашон истифода кунанд ва таҳаррук дошта бошанд, вале мо ҳам чангро дар дохили дара ба сурати инбисотӣ идора кардем ва як ҷенерали рус барои ман номае фиристод, ки муҳтавоаш ин буд: дар гузашта бо ту чанги шадида накарда будем, ин бор чангро мебинӣ!

Ман ба ӯ посух додам, ки мо Худо дорем ва аз ин ҳарфҳо ҳам ҳеҷ ташвише надорем ва алоқаманд ҳастем, ки тавони шуморо бубинем, чун то кунун дар урдуи шумо чизе надидем.

Начиб ҳам номае барои ман фиристод, ки ин бор ҳамла бисёр ҳатроқ аст. Ҳоло ки вақт дорӣ, тасмиматро бигир. Ман гуфтам: мо Худоро дорем ва барои ин кор сохта шудаем ва ҳеҷ ташвише надорем. Ҳамлаатонро шурӯъ кунед!

Албатта, ин ҳамла баъд аз оташбаси яқсола буд, ки байни мо ва душман имзо шуда буд. Дар зарфи як сол шӯравӣҳо барои чунин ҳамлае омодаатар шуда буданд ва алҳамдулиллоҳ бо як тоқтики маъқул ва ақибнишинии бамавқеъ ва як юриши баҳангом, ин ҳамла дарҳам шикаста шуд ва барномаи густурдаи низомиашон, ки бо ҳимояти анбӯҳи ҳавопаймоҳо ва тонкҳо ва нерӯҳои пиёда анҷом шуд, шикаст хурд.

- Ҷаноби Аҳмадшоҳ, шумо ба саволи мо дар ин бора, ки низомӣ Шӯравӣ минтақаро сахнаи тилисми ҳайрат ва марги сарбозони худ таъбир кардаанд, посухи хубе додед. Сипосгузорам аз ҷанобашон, аммо саволи дигари банди ин аст, ки чанг бидуни қурбонӣ ва талафот намешавад: аз талафоти ҷонӣ, аз бобати аз даст рафтани беҳтарин фарзандони кишваратон, ба вижа дар набардҳои Панҷшер, хоҳиш мекунам дар ин бора ҳам суҳан бигӯед.

- Бо вучуди густурдагии набард дар чанги Панҷшер, алҳамдулиллоҳ, талафот хеле зиёд набуд ва ҷамъан дар тӯли давроне, ки муқобили душман истода будем, дар ҳудуди 1500 нафар аз муҷоҳидини шаҳид додаем ва шояд байни 3 то 4 ҳазор нафар ҳам аз аҳолии шаҳид шуда бошанд.

- Рақибони Шумо аз ҷавонмардии Шумо ва нерӯҳои тахти

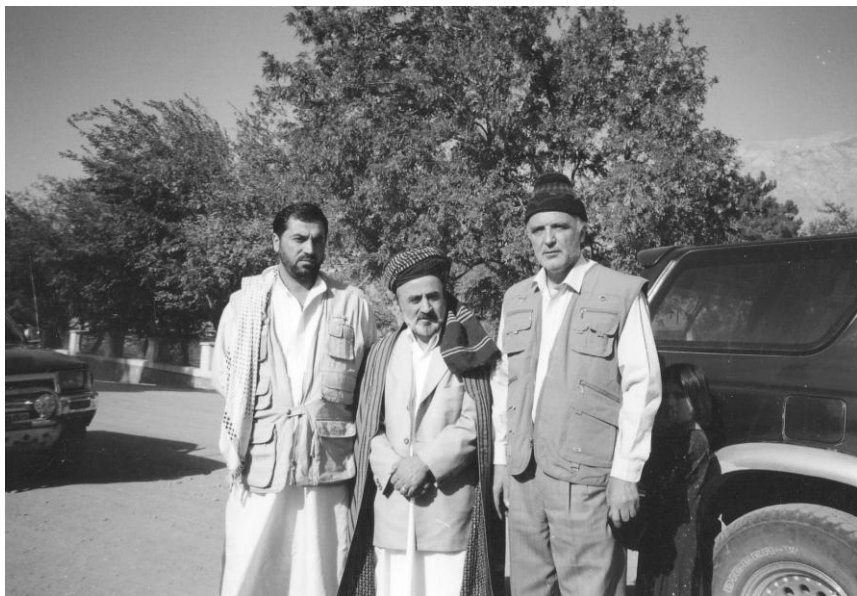
фармони Шумо, ба вижа бархурди башардӯстонаи Шумо бо асирони онҳо, матолиби зиёде навиштаанд, дар ин нукта чӣ ҳақиқате нухуфта аст?

- Бидуни шак, Худо ҳудаш бехтар медонад, ки мо хангоме, ки бо шӯравихо мувоҷеҳ шудем, бар сари қавлу қарорхоямон истодем. Ҳоло чӣ дар тарафи муқобил бо афғонҳо рӯбарӯ бошем ва чӣ шӯравихо. Дар тули ҷанг ҳам, чизеро, ки лозим буд як инсон дар баробари як инсон анҷом бидиҳад ва ҳуқуқеро, ки асирон дар ҷанг доштанд, дақиқан муҳофизат кардем ва ин дар байни тамоми суфӯфи мо, алҳамдулиллоҳ, бо ҳамин тартиби ахлоқӣ вучуд дошт. Ҳол чӣ асири рус мегирифтем ва чӣ асире аз афғонҳо, ба ҳар ҳол, бархурд, бархурди исломӣ буд, бархурди инсонӣ буд ва ба чизҳое, ки бо ислом тазод дошт, амал намешуд.

- Баъд аз ғурупошии Шӯравӣ ва баъд аз пирӯзии мучоҳидини Афғонистон алайҳи ҳукумати вақти Қобул ҳодисаҳои аҷибу ғарибе рух дод, ба вижа набарде, ки мучоҳидин байни худ шурӯъ карданд ва ин даргириҳои охири Қобул... Лутфан бигӯед, ки чиҳод бо шӯравихо барои Шумо сангинтар буд ё набард бо душмани дохилии кишвар, ки қараёни он, алон ҳам идома дорад?

- Ман бояд аввал ба таври мухтасар ин нуқтаро тазаккур диҳам, ки ҷанги феълӣ Афғонистонро як ҷанги дохилӣ намедонам. Ин гурӯҳҳои таҳриқшуда аз берун ва кишварҳои ҳамсоя ҳастанд, ки амалан ҷангро дар Афғонистон шурӯъ ва онро ба мо таҳмил карданд ва аносире ҳам ки ҷанг мекунанд, аносири худғурухта ва вобаста ба берун ҳастанд. Мутаассифона, манобеи берунӣ ва кишварҳои ҳамсоя ба далели ташвише, ки доштанд ва мановфеи миллиашон эҷоб мекард, ҷанги ноҳастаеро дар Афғонистон тавассути чунин аносире шурӯъ карданд. Ин ки оё ҷанг бо Шӯравӣ осонтар буд, ё бо ин гурӯҳҳое, ки феълан дар дохил бо онҳо меҷангем, бидуни шак, ҷанг бо шӯравихо осонтар аз ҷанг бо гурӯҳҳое аст, ки намедонем кадом душман аст ва кадом дӯст! Зеро вақте душман маълум бошад, мардум ангеza доранд ва мефаҳманд, ки дар баробар чӣ қасе қарор доранд, мушқил он аст, ки мардум наметавонанд, ба роҳатӣ дарк кунанд, ки инҳо муздури бегонагон ҳастанд, инҳоро мучоҳид медонанд, инҳоро мусулмон мехонанд ва таъян дар чунин ҷанге мушқилоте ба вучуд меояд ва аз тарафи диғар, баъд аз пирӯзӣ, миллат ин таваққуъро надошт, ки ҷанге сурат бигирад ва боз бархурде бошад ва хонаҳо ба ин шакл бераҳмона мавриди ҳамлаи мушаққат қарор бигиранд... Ва ин ҷанг ба маротиб нисбат ба он ҷанге, ки мо бо Шӯравӣ доштем, мушқилтар аст.

- Рӯзномаи «Известия» дар худуди чаҳор сол пеш дар яке аз шумораҳояш матлаби ҷолибе дар бораи Шумо навишта ва ба истеъдоди ғавқулодае, ки дар умури низомӣ доред, ишора карда ва ҳарчанд душмани дирузааш будаед, хеле мардона баҳои мусбат ва ҷолибе барои шумо қоил шуда буд. Аммо ин хабарнигор дар охири мақолааш навишта буд, ки чун Аҳмадшоҳи Масъуд намояндаи қавми тоҷик аст, дар оянда дар кишвар бо муҳолифатҳои зиёде рӯбарӯ хоҳад шуд. Оё ин нуқта пояи мантиқӣ дорад ё хайр?

***Муаллиф бо мушовири Раиси ҷумҳури вақти Афғонистон
устод Шодоб (дар байн)***

– Ҷиҳоде, ки дар Афғонистон шурӯъ шуд, бар асоси ислом буд, на бар асоси қавмиёт ва миллияту забон ва масъалаҳое, ки имрӯз дар Афғонистон матраҳ аст. Масъалаи манофеи миллии ҳуди Афғонистон ва ҳукумати исломии он аст, на масъалаи забон ва қавмиёт. Дигар ҷои шак боқӣ намонадааст, ки душманони мо барои ин ки битавонанд Афғонистонро пора-пора кунанд ва ба аҳдофи худ бирасанд, масоили қавмиёт ва забонро доман мезананд. Боз ҳам

танҳо лутфи Парвардигор аст, ки бо вучуди он ки душманон дар ин замина бисёр кор кардаанд, муваффақ набудаанд. Ман намегӯям ки мо намояндаи қавми тоҷик ҳастем. Мо мусулмон ҳастем. Мучоҳид будем, мубориза бурдем, ба хотири ватани худ ва ба хотири ислом ҷангидем. Ба таври мисол дар дохили ҳизби Ҷамъияти Исломии Афғонистон, ки раҳбари он устод Бурҳониддин Раббонӣ мебошанд, ақвоми мухталифе вучуд дорад: форс* вучуд дорад, паштун вучуд дорад, ўзбак вучуд дорад, ҳазора вучуд дорад. Баъди эътилофҳое, ки ҳизби исломӣ бо аҳзоби дигар ба вучуд овардааст, паштунҳо дар канори мо ва мо дар канори паштунҳо қарор дорем. Баҳши аъзами афроди ҳизби устод Сайёф паштунҳо ҳастанд ё «Ҳаракати инқилоби исломӣ», ки баҳши аъзами нерӯҳояшон бо мо ҳастанд ва аксаран паштӯ ҳастанд. Ба ҳамин тартиб, дар Ҳизби Исломии Афғонистон тоҷикҳо ҳузур доранд ва дар дигар аҳзоб низ тоҷикҳо ҳастанд. Ин масъала ба он шакле, ки дар берун таълиф шуда аст, дар Афғонистон бисёр ҳод нест. Бо вучуди ин, душманони Афғонистон ва кишварҳои хориҷӣ ҳастанд қазияро бисёр бузург кунанд.

- Барои ин ҳама сӯҳбати самимӣ ва пурмуҳтаво аз Шумо сипосгузорам.

- Банда ҳамчунин.

* Мусоҳиби ман таҳти калимаи «форс» тоҷикро дар назар дошт ва дар Афғонистон марсум аст, ки дар баъзе аз манотиқ тоҷикони ин кишвар худро форсиён ё форсизабон муаррифӣ мекунанд. Дар таълифоти ҷанге аз донишмандон ин мавзӯ мавриди барраси ғустурда қарор гирифта аст.

Пайнавишт:

1. Унвони ин матлаб номи филми мустанадест, ки фаронсавиҳо дар бораи корномаи Масъуд сохтаанд.
2. Рӯзноманигори фаронсавӣ Критуф Дефонфлӣ, ки аз Панчшер ва муборизаи мучоҳидини он гузориш таҳия мекард, ин нуктаро таъйид намуда, парда аз рӯи чанд ҷинояти дигари Ҳикматёр бардошта аст. Мурочиат шавад ба китоби «Марди ишқ, марди озодӣ». Чопи Техрон, 1381, с 23.
3. Борони файр – борони тир.
4. Дар дигаре аз манобеи мустанад роҷеъ ба ҷанги Шӯравӣ бо Афғонистон аз ҷумла, «Кобуси сурх», навиштаи М. Андешаманд, Кобул 1383, ин ҳаводис ва ин арқом таҷассум ёфта аст.
5. Маҳинбонуи Асадии Туркмон, мутаваллиди Техрон аст, аммо гузаштгони ӯ аз Наҳованди Эронанд. Маҳинбону муаллифи ҷаҳор китоб аст ва дар 2003 мудири баҳши фарҳангии моҳномаи «Фуруҳар» дар Техрон буд. Ӯ дар сол 2004 мелодӣ издивоҷ кард ва акнун дар Ландан ба сар мебарад. Он рӯзҳо ва имрӯз ҳам бо фарҳехтагони Афғонистону Тоҷикистон ва кишвараш Эрон робитаи фарҳангӣ дорад.
6. Шеър аз устод Лоик Шералӣ аст.
7. Иттилоот – рӯзномаи пуртироҷ ва маъруфест дар Эрон.
8. Тир шуд – гузашт.
9. Иброҳими Варсаҷӣ – мушовири аршади раҳбари Давлати Исломии Афғонистон ва баъдан дар солҳои 1994-1996 шаҳрдори Кобул буд. Китобе дар ду ҷилд таҳти унвони Ҷиҳоди Афғонистон ва ҷанги сарди қудратҳои бузург, дар 1381 ҳ.ш. дар Пишовар ба нашр расонд.
10. Чакар задан – гардиш кардан.
11. Суча – асл, соф, суча тоҷик, яъне тоҷики асил.
12. Рӯйи ин мавзӯ дар қисмати дигаре аз китоб ба тариқи муфасссале баҳс рафтааст.
13. Тоҷикон дар масири таърих. Гирдоварӣ ва таҳқиқи Мирзо Шукурзода, Техрон 1994 мелодӣ. Дар 1996 дар Покистон таҷдиди ҷоп шуд ва нашри саввуми он бо иловаи 150 с. матолиби тоза дар интишороти Алхудо (Техрон) дар 2002 мелодӣ ба таъриф расид.
14. Марди ишқ, марди озодӣ, с 19.

15. Ҳамин манбаъ, с 21.
16. Ин нуктаро дар рӯзхое, ки Масъуд аз сӯи террористҳои араб ночавонмардона ба шаҳодат расид (9 сентябри 2001), радиои байналмиллалӣ Фаронса пахш кард.
17. Муҳаммад Али Сачодия, мутаваллиди Техрон, муаллифи чаҳор китоб ва ашъори фаровонест, ки дар онҳо пайвастиҳои фарҳангӣ миёни ақвоми эронӣ, Мовароуннаҳр ва Афғонистон дар ҳадди матлуб васф ёфта аст.
18. Он айём ҷанги дохилӣ дар Тоҷикистон идома дошт.
19. Аҳмадшоҳи Масъуд бо Толибон дар набард буд ва мубориза алайҳи он гурӯҳи ҷинойткорро дар назар дорем.
20. «Дучониба» ба ин маънӣ, ки теъдоде аз афрод ҳам барои мучоҳидин ва ҳам барои созмонҳои ҷосусии Шӯравӣ иттилоъ мерасонданд.
21. Ҳикматёрро дар назар дорад.
22. Теъдоде қурбонӣни ҷанг дар Панҷшер ва дар мачмӯъ, шуҳадон Афғонистонро дар баҳши дигаре аз китоб зикр кардаем.
23. Номин кишварҳо, ки бо Давлати Мучоҳидин аз паси парда мечангиданд, бо машварати ҳуди Аҳмадшоҳи Масъуд дар мусоҳибаи мо ҳазф гардид. Аммо ӯ аз кишварҳои Покистон, Арабистони Саудӣ, Аморот ва ҳатто Эрон гила ва интиқод карда буд. Дар ин замина дигаре аз қоршиносони масоили сиёсии минтақа баъдан матолиби зиёде ироа намуданд.
24. Ҳизби иттиҳоди исломӣ дар назар дошта шуда аст, ки раҳбари он устод Сайёфи паштунтабор мебошад ва аз оғози ҷиҳоди Афғонистон то имрӯз бо Бурҳониддин Раббонӣ ва фармондеҳони марбут ба Ҷамъияти Исламӣ равобити дӯстона дорад.
25. Ҳаракати инқилоби исломӣ – ҳизби гурӯҳе аз бародарони аҳли ташайноуъ аст, ки раҳбари он оқои Муҳсин мебошад.
26. Ҳизби исломии Афғонистонро Ҳикматёр раҳбар буд ва дар ин ҳизб, ки раҳбари он бо паштунгароии ифротӣ маъруф аст, намоёндагони ақвоми дигар, аз ҷумлаи тоҷикҳо низ аъзо буданд.

عبدالله اناسر، رابعه باقى، شهيد باقى، مولانا عبدالرحمن جاهد، عباس شيرنوايس، عبدالله حاکم و باز محمد خان قزوينى ناسيرى که
هنگام پيروى اين مذهب بزرگان، پيروي مستأمنان منزهين با توجه به جایگاه رفيع زبان فارس در منطقه، با زبان شعر - بالفلز
در مطرح گردیده است و چهار کتاب و پنج کتاب مثال روشن اين گفته است. خانانان ساله ها حاکم با همين زبان
تکليم مى کردند. چنانکه قبلاً گفته ام، هوشيار ابدالى از قبيله ابدال بود، ولي به فارس سخن مى راند. به فارس شعر مى سرود.
شاه شجاع به فارس بدون درود، همين نظر هوشيار که حالا در قيد حيات است، خود پشتون تبارى باشد، اما همان با
خانواده اش به فارس گفتگو مى کند. انگليسى ها و مشهورى ها مگر سابقه درخشان فرهنگ و تمدن ما و جایگاه زبان در منطقه را
خداوند مستند، مگر خداوند تاريخ بود و باقى است و قوم اين سرزمين و يا خافق چون کسياسه ميان به اطلاع اند؟ نه خير، آنها
در اين زمينه به گاه هاى خود را در اختيار دارند، ولي تمدن به تحريف تاريخ دست زدند، حقيقت را پنهان داشتند و طرح تفرقه
قوم را به 150 ساله قتلند. با همين مقصد مرکزى بانام «پشتونونه» ايجاد نمودند، خود را ماکت و سرور ما نمودند ساختند و تاييد نمودند
که بايد چه اساس روى زبان پشتو باشد. * مشاوير اين محمود مستور را باى اعضاى اين مرکز که بيشتر از پشتون زبانان به هم آمده بودند،
برونگوش پشتو به اتحاد مى کردند و مى خواستند و مى خواستند که در سگوما مى نوشتند. پيروي چه قدر فتنه دار است اينه تفيد! در مورد فارس
در کوزه زمان هندو بزرگان در اين سرزمين، علامت خود به صورت گرفت. هشتاد و نيم انگليسى ها گوشه ها مى زدند، خانه هاى اقوام
غير پشتون در ارض هاى مسعوديون، وزارت خارجه، وزارت دفاع، وزارت امنيت و ديگر پوست هاى مهم در لقمه نداشتند و فارس زبانان
در کنار مى ماندند. شوره ها هم نيتا همين روال پيش گرفتند، جودان خير و با استعداد را از ديگر اقوام «مورد و لقمه را» داد يا مظلوميت کم-
اهميت به زبان و اقوام مى شد، هر چند اين جودان شامل اعراب، مارتيس و کمونيست بودند. آن روز ميدان فعاليت اين اقوام رنگ بود.
چنانکه در صحبت هاى قبل عرض کردم، خدايى بيايد زده هاى ظاهر به نفس از اشخاص سياسه اميون ترکى، اينه، ماکمل و مسلحان
لايق با دانش حقيق و روح اسيا نگرد، اما با غلظت اشخاص و ميهن پرستى چند سرگردن بالا بود، ولي او را چون غير پشتون بود و کمونيست ها
در اغندا قرار دادند. بالاخره به پيروى جريان جديد را عليه اين روحيه فاشيستى تاسيس دهد. متأسفانه افراد دست نشانده و مزدور
توان فهم در کتب بازن هاى پس پرده هاى مارتيزان هاى اساس، عين انگليسى يا مشهورى را نداشتند. غيب، زمين هاى مردم شمال افغانستان
که شيا به 150 ساله جيز تاريخ و اخلاقيات هر هنر هاى هدايت در آغاز صحبت يادآور مى شد، قصه روشنيست. ما در اين حوادث زياد
ديده مى ريشيديم. نمونان دولت، در اکثر زمين هاى قبلى در شمال کشور اگر کشيد گمانى (السعه از کار افتاده يا متفكر شكارى) مى يافتند،
صاحبان را بزرگان مى کشيدند و معاذات شغرت مى کردند، پيروي فردى تحصيل رساله بود. نيز بازداشت مى شد و محتاج زندان مى افتاد.
عذاب و شکنجه ريش سفيدان و ربابان قبائلى و مالكان در ديگر اعمال منحوس تجاوزگران و نوکر نشان بود. غيب، زمين هاى
حاصل خيز مردم در زمان امير عبدالرحمن خان و نادر شاه بود و خود رسيه. در نعلان و قاراپ، قندز و تخار بهر طريق زمين خارا از

* ناگفته نماند که استاد رابى زبان پشتو، در برابر عرب و ترکى وارد و انگليسى کاملاً مسلطند و ما در موضوع غلظت پشتو در فارس
صحبت هاى جدايى نداشتيم که در فصل ديگر اين کتاب مطرح خواهد شد، ولي در تمام طول تاريخ موجوديت اين اقوام نشان چل ارتباط
ميان همه اقوام اين سرزمين با زبان فارس بوده است و حضور اين زبان در منطقه حالت طبيعي دارد و اعتبار زمان حکومت
اعراب هم فارس خوانده مى شود و در خطه اگر شده از دست نداد و برعکس، پيروي از پيشگويى گرفت و بهر حصيلت زبان
دوم اهل اسلام شفا مى بخشيد، نه نيز تمام مردم جو اين سرزمين ها فارس بودند يا با زبانى تکليم مى کردند که با فارس در هم ريش بود.

Дастанависи форсии муаллиф,
ки муодили ин китоб низ дар дасти чоп аст.

ФАСЛИ ПАНЧУМ

РАҲОВАРД

*Эй дар рухи ту пайдо анвори подшоҳӣ**

Барои аҳли қалам ба даст овардани дили аҳли сиёсат ва бо онҳо пои сӯҳбат ништастан саҳлу осон нест. Дар ҳар гӯшае аз ҷаҳони имрӯз ҷиҳати дидору гуфтугӯ бо сиёсатмадорон монеаҳо барои нависанда ва рӯзманигор пеш меояд ва ин масдудсозиро дар баъзе авқот атрофҳои онҳо ба вучуд меоранд, мисли инки чунин диду боздидҳоро ё беарзиш талаққӣ мекунанд ва ё аз касрати чунин сӯҳбатҳо муншию коргузор ва ҳатто ронандаи онҳо хаста ва дилгазон[†] шуда аст. Дар ҳар сурат, мо худ қаламкашҳо низ ба қавли Ҳофиз ёрои қадам бебок-тар гузоштан дар ҳарими ҷони онҳоро надорем.

Дар се сафари охир, ки банда ба гӯшаҳои аз Афғонистон ва Кобулро доштам, аз камтолеӣ буд ва ё эҷоди монеаҳо, ки нияти мулоқоти ман бо Муҳаммадҷонуси Қонунӣ амалӣ нагардид, дар ҳоле ки бо фаъолияти ҷиҳодии ӯ ва тавонмандихош дар арсаи сиёсат аз тариқи матбуот ва дӯстонам ошноӣ доштам; Аввалан, чанде аз сӯҳбатҳои судманде, ки эшон бо хабарнигорони радиоҳои Бй-бй-сй ва Аврупои озод дошт, тавачҷӯҳи бисёре аз коршиносони масоили сиёсии мамолики Осиёро дар солҳои набард ва пирӯзӣ алайҳи Толибон чун оҳанрабо ба худ кашид. Донишмандони эронӣ ва афғонистонии муқими Аврупо, ки бо теъдоде аз онҳо тамос доштам, таъкид намуданд, ки агар ин ҳама хатар ва рискро ба ҷон пазируфта, ба Афғонистон биравам, пас ҳатман бо оқои Қонунӣ, ки аз волотарин сиёсатмадорони муосири кишвараш ва ҳатто минтақа маҳсуб мешуд, дидор ва боздид ба амал биёварам.

Қонунӣ дар ҳар заминае дидгоҳҳои фарох ва андешаи жарф ва олимона дорад ва дар нахустин интиҳоботи сартосарии кишвар[‡], агар

* Мо номи ин матлабро аз мисраъи Ҳофзи лисонулғайб иқтибос намудем ва шоҳ дар осори бузургони адаб афзун бар маънои шаҳрёр, султон, соҳиби тоҷу тахт, дар аксари маврид ҳамчун самбули ақлу хирад ба кор рафта аст.

[†] Дилгазон – вожаи тоҷикӣ, ба маънои дилсард ва ноумед.

[‡] Интиҳоботи сартосарии раиси ҷумҳур дар таърихи 9 октябри соли 2004 баргузор гардид.

бар пояи адлу инсоф баргузор гардад, пирӯзӣ насиби ӯст. Теъдод аз соҳибназарони тоҷик, ки муқими Эрон буданд, ӯро «Хотамии мулки Афғонистон» номида буданд, яъне дар оғаҳӣ аз улуми сиёсӣ ва дигар илмҳо Муҳаммад Юнуси Қонунӣ бо раиси ҷумҳурии вақти Эрон, оқои Муҳаммад Хотамӣ дар як поя аст... Бидуни тардид, на танҳо банда, ки як ришта аз фаъолиятҳои масоили Афғонистонро дар бар дорад, ҳар афғоншиноси дигареро низ ин тавсифоти одилона водор ба мулоқоти ӯ хоҳад кард. Аммо интизории ман ҷиҳати дидор бо оқои Қонунӣ дар тобистон 2005, ки сафаре ба Кобул доштам, як ҳафта тӯл кашид. Бояд саре ба дафтари Ҷамъияти Исломии Афғонистон низ мезадам, ки бо сабаби адами ҳузури устод Раббонӣ дар Кобул ин нақша низ мавқуф гузошта шуд ва интизорӣ то ҳаде маро маънос ва афсурда сохт, ки ба сайру саёҳат бар ноҳияҳои кӯҳна ва нави Кобул рафтам, ҳоки мазори шӯҳадои ин шаҳри қаҳрамонро ба мижгон кашадам, микдоре ашк рехта дили дардманди худро аз ғусса холӣ кардам ва қабл аз намози аср ба шаҳр баргаштам.

Дар минтақаи Шаҳри Нав рӯбарӯи порки шаҳр дӯкони муназзам, зебо ва дилқушои китоб аст, ки бо сабки мағзоҳои китобфурӯшии Эрон ороиш ёфта аст. Ин дӯкон бисёр босафо ва пур аз китоб аст. Дар ин маҳзани ганҷ барномаи фардо ва қабл аз ҳама соати мулоқот бо раиси ҳизби Афғонистони навин оқои Қонунӣ ба ёдам омад. Ман иттифоқан аз қафаси китобҳо Девони Хоҷаи бузургвори Шерозро бардоштам. Бо иҷозаи фурӯшанда болои курсии дами дар нишастам ва ҷилди Девонро боз намудам. Маъмулан ҳамаи солиқон, дармондагон, ғарибон, мусофирони роҳҳои дуру наздик дар чунин ҳолатҳои рӯ ба даргоҳи Худо ва девони ғазалиёти хоҷа Ҳофиз меоваранд. Саҳфае, ки боз карда, рӯи он ангушт гузоштам, ғазали зерро дар оинаи нигоҳам ба ҷилва даровард:

*Эй дар руҳи ту пайдо анвори подшоҳӣ,
Дар фикрати ту пинҳон сад ҳикмати Илоҳӣ.
Килки ту борақаллоҳ, бар мулки дил қушода
Сад ҷаҳма оби ҳайвон аз қатраи сиёҳӣ.
Бар аҳриман набоишад анвори исми аъзам,
Мулк они тусту хотам, фармой ҳар он ҷӣ хоҳӣ.
Дар ҳикмати Сулаймон ҳар кас, ки шак намояд,
Бар ақлу дониши ӯ ханданд мурғу моҳӣ.*

*Боз арчи гоҳ-гоҳе бар сар ниҳад кулоҳе,
Мургони Қоф донанд оини подшоҳӣ.
Теге, ки осмонаш аз файзи худ диҳад об,
Танҳо ҷаҳон бигирад беминнати сипоҳӣ...*

**Доктор Муҳаммад Юнуси Қонунӣ – аз шогирдони
хушманди мактаби қаҳрамонии Масъуд ва акнун
Раиси парлумони Афғонистон**

Девони малакутии Ҳочаро боз мекунем ва ҷихое мешунавем: Эй дар руҳи ту пайдо анвори подшоҳӣ! Идомаи ғазал бо вожагон ва истилоҳоти вижаи сиёсат ва давлатдорӣ амсоли: мулку хотам, ҳикмати Сулаймон, кулоҳ бар сар ниҳодан, оини подшоҳӣ, ҷаҳон гирифтан, сипоҳӣ ва ғайра занҷирбанд гардида аст. Оре, ҳанӯз касе аз фоли Ҳофиз ангушти ҳасрату навмедӣ ба лаб набурда аст, ки мо бибарем, аммо рӯзе қабл бо ҳамсафари арҷманди худ Мавлавӣ Абдулбории Таҳорӣ дар ҷануби Кобул дар меҳмониҳои донишманди во-

раста ва аҳли илму сиёсат, оқои Абдулқодири Имомии Ғурӣ¹ хузури доштем. Устод Имомии Ғурӣ пас аз пирӯзии муҷоҳидин алайҳи режими Начибуллоҳ симатҳои зерро ба ӯҳда дошта аст: Муовин ва сарпарастии вазорати ҳаҷ ва авқофи шуҳадо ва маълумин ва сарҳадот ва қабил. Аммо вақте ки дар Афғонистон барои бори нахуст интиҳоботи сар то сарии раёсати ҷумҳури ба роҳ афтод, ӯ дар ин мубориза ширкат варзид ва худро бар ҳайси раиси ҷумҳури кондит намуд. Дар марҳилаи ниҳии интиҳобот бо як тан аз кондитҳо: доктор Абдуссатори Сират ба тафохум расид ва дар муқобили ӯ мунсариф шуд (дар сурати пирӯзии оқои Сират бояд симати муовини аввали раиси ҷумҳури ба оқои Имомии Ғурӣ вогузор мешуд).

Банда дар сӯҳбат аз оқои Имомӣ савол кардам: Шумо оё аз натиҷаи интиҳобот розӣ ҳастед ва дуруст аст ки барандаи воқеӣ дар ин набарди сиёсӣ Муҳаммад Юнус Қонунӣ буда аст? Ӯ чун аксари афғонҳои огоҳ дар ин сӯҳбат на танҳо нерӯҳои давлатӣ, балки ҷомеаи ҷаҳониرو низ мутаҳам ба тақаллуб ва ҷалқорӣ дар интиҳобот намуд ва афзуд: – Ман бахши сиёсии сафорати Иёлоти Муттаҳидаи Амрико қабл аз оғози интиҳобот мустақиман ҳушдор додам ва гуфтам, ки агар шумо бихоҳед, оқои Карзайро ба гардани миллати Афғонистон таҳмил кунед, мавҷеҳи ду ҳасрат хоҳед шуд: 1. Демукросиро дар сатҳи ҷаҳон бадном месозед. 2. Миллати Афғонистонро водор мекунед ки бо нерӯҳои иртиқии Толибон ва гурӯҳҳои Гулбидини Ҳикматёр ва дигар ҷеҳраҳои ҳашин бипайвандад ва мисли даврони таҷовузи Шӯравӣ ба як қиёми сартосрӣ даст хоҳад занад; дар он сурат ҳатто аслиҳаи модерн ҳам посухгӯи ниёзҳои урдуи амрикоӣ нахоҳад буд!

Мутаассифона, оқои Карзай бо ҷалл ва тақаллуб пирӯз шуд ва натиҷаояш ҳам мушаххас аст: мебинед, ки кишвар рӯз то рӯз ба бӯҳрони сиёсӣ ва иқтисодии амиқ фуру меравад, даҳҳо мушкилоти дигар низ домангири мардум аст, аммо ҳақиқат ин аст, ки дар нахустин интиҳоботи сартосарии кишвар оқои Қонунӣ дар ҳудуди беш аз 50 дарсади раёиро бурд, ба қавли расонаҳои ғарбӣ, барандаи интиҳобот Муҳаммад Юнуси Қонунӣ буда аст, вале Ҳомид Карзай пости раёсати ҷумҳуриро тасоҳиб шуд.

¹ Имомӣ дар ҷиҳод алайҳи таҷовузи шӯравӣҳо фаъолона ширкат варзид ва дар замони ҳукуматҳои Таракӣ ва Амин ҳаҷдаҳо моҳ гирифтори зиндон буда аст ва пас аз эълони афви умумӣ аз сӯи Бабрак Кормал аз зиндон раҳо мешавад, вале даст аз мубориза барнамедорад.

Устод Абдулқодири Имомӣ худ аз мардуми Ғур намояндагӣ мекунад ва чунон ки дар боло зикр шуд, дар муборизаи интиҳоботӣ шомили тими Абдусаттори Сират будааст, аммо сухани ҳақ ва санади қотеъро роҷеъ ба пирӯзии оқои Қонунӣ баён намуд, ки чунин ҳақиқатбаёнӣ ӯ аҳли нишастро писанд афтод. Пас аз адои ин сӯҳбатҳо, банда, ки дар ин зиёфат бар ҳайси меҳмон ва як фарди қомилан бетараф ба масоили сиёсии Афғонистон ширкат доштам, бо нармаӣ ва ҷарбзабоние, ки хоси мо, мардуми мусулмони Шарқ аст, аз оқои Имомӣ пурсидам:

- Шумо дар маҷмӯъ чӣ шинохте аз Муҳаммадҷунуси Қонунӣ доред? Оё дуруст аст, ки оқои Қонунӣ имрӯз аз сиёсатмадорони тирози аввал дар Афғонистон ва минтақа аст?

Посухи соҳибхона, новобаста ба ин ки дар муборизаи интиҳоботӣ ӯ ва оқои Қонунӣ дар тимҳои муҳталиф қарор доштанд, аз дилу аз забони ӯ берӯю риё берун омад:

- Оре, бидуни шак, Қонунӣ соҳиб имрӯз аз чеҳраҳои тобнок ва шохиси кишвари мо ва ҳатто минтақа аст. Миллати Муҳаммадҷунуси Қонуниро бар ҳайси як сиёсатмадори боз ва мусаллат бо донишҳои амиқи давлатдорӣ ва исломӣ ва улуми муосир шинохт. Гуфтам бароятон: Ӯ як инсонӣ боз аст, бардошташ аз дину ислом на мутаҳаҷҷирона ва на мутаассибона аст, дар масоили миллӣ, Қонунӣ ба ҳеҷ вачҳ мафкураи фашистӣ ва таъбизона надорад. Инсонест мӯътадил, миёнарав ва бисёр мутараққӣ ва дорой вусъати назар; Бояд ин нуктаро ҳам зикр намуд, ки илмӣ ва донишаш ҳам дар ҳадди олист, бо дини мубини ислом, таърих ва фарҳанги кишвар ишқ мебарзад ва дар ин замина мусаллат бо маҷмӯъаҳои аз улуми муосир ва таърихи қуҳани диёри мост. Ман ӯро ҳамвора ҷавонмарде нерӯманд, ҷолок ва сабуру бурдбор дидаам.

Мулоқоти ман бо оқои Муҳаммадҷунуси Қонунӣ, бо лутфи Худо дар яке аз рӯзҳои аввали моҳи августи соли 2005 мелодӣ дар дафтари қорӣ ӯ, яъне ситоди ҳизби навини Афғонистон иттифоқ афтод ва банда ӯро беш аз он ки устод Абдулқодири Имомӣ фармуд, дидам. Ӯ қомати мутаваассит, чеҳраи қомилан ориёӣ гандумгун¹ ва бисёр офтобӣ ва босафое дорад. Чашмони барроқ ва моил ба табассумаш дарак аз тинати пок, меҳрубонӣ ва муҳаббати ҳолисона ба одаму олам медиҳанд, ки ин нишонаҳои вижаи ҳар мусулмони порсо ва инсонӣ мутараққӣ рӯзгори мост. Лозим ба тазаккур аст, ки утоқи

¹ Гандумгун – сабзина, сабзфом.

кории ӯ бисёр пуршукӯх, зебо ва мучаҳҳаз бо мебели муносиб буд ва яке аз гӯшаҳои онро акси баркад ва ифтихорбахши шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ва тасвири як манзраи сеҳрангез аз табиати пурғано ва рангини Афғонистон зебу зинат дода аст.

Мо мисли ду бародаре, ки солиёни зиёд якдигарро гум карда, пас аз интизориҳои тӯлонӣ ба дидори ҳам мерасанд, дар канори якдигар ба пой сӯҳбат нишастем. Оқои Қонунӣ бо олитарин суҳанҳо моро хайрамақдам гуфт ва ба ҳақде, ба қавли бародарони эронӣ, банданавозӣ аз худ нишон дод, ки дар пешониам арақи хичолат дамид. Мизбони боқаромати мо иброз намуд, ки бо осори фарҳангии банда, ки дар кишвари бародари Эрон ба нашр расидаанд, то ҳудуде ошноӣ. Шумо, ба банда рӯ оварад оқои Қонунӣ, чунон ки ман иттилодорам, умре дар арсаи таърих ва фарҳангу адаб, хосатан дар мавриди таърих ва тамаддуни мардуми Афғонистон ва Тоҷикистон заҳмати зиёде кашидед ва Шумо худ аз сармояҳои маънавии ҳарду кишвар ва ҳарду миллат ҳастед...

Дар лаъли¹ зарандуд ва пурнақшу нигор рӯи мизи мо чойи сабз ва ширинӣ гузошта шуд ва банда ба хоҳири он ки маҷрои сӯҳбат иваз шавад ва аз банданавозии оқои Қонунӣ беш аз ин хичлатзада набошам, ба ситоиши чойи сабз ва тамъи хуши он ва саликаи баланди эронӣ ва афғонистониҳо дар омода кардани чойи сабз ва сиёҳ гузаштам. Аммо бояд иқрор кард, ки на танҳо шахсиятҳои воломақоме чун оқои Қонунӣ, балки фард-фарде аз хонумҳо ва оқоёни ин кишвари пурғано ва овозаманд, ба фарҳанг ва аҳли илму адаб ба ҳақде меҳр меварзанд ва арҷ мегузоранд, ки ман мисдоқашро дар ҳеҷ ҷумҳуриё аз ҷумҳуриҳои собиқ Шӯравӣ ва ҳатто Русияи имрӯз надидаам. Мо пас аз як пиёла чойи сабз нӯши чон кардан ба гуфтугӯи худ бо оқои Қонунӣ идома додем, авзои минтақа, Афғонистон ва ҷазои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бархе аз кишварҳои ҳамсоя, аз ҷумла Ироқ ва Фаластинро дар ҳақди матлуб баррасӣ кард ва дар зимн таъкид намуд, ки ӯ ба пойдории сулҳу субот ва ояндаи Афғонистони озод ва шуқуфон, ки Масъуди шаҳид ҳамвора рӯи ин ормон мубориза бурд ва ҷоми шаҳодат ба сар кашид, умедвор аст... Чун аз шаҳомат ва майдондорӣ ва ватанпарастии шаҳиди бузургвор Масъуди қаҳрамон суҳан дар миён омад, оқои Қонунӣ бо чунон як муҳаббати ҷӯшон ва бо далелу бурҳони

¹ Лаълӣ – дар Афғонистон бушғоб мегӯянд, дар Эрон синӣ.

котеъ ба чанде аз вижагиҳои ин нобиғаи умури низомӣ пардохт. Ба фармуди оқои Қонунӣ ва таъкиди бархе аз соҳибназарони аврупоӣ, аз ҳазору як ҳасоили ачибу ғарибе, ки Худо бар ӯ дода буд, муҳимтарини онҳо ин буд: 1. Рӯҳи саркаш ва мубориз Масъуди кабирро ханӯз солҳои донишҷӯӣ таҳрик ба инқилоб ва мубориза алайҳи режими Довудхон кард ва дар сангари мубориза бар зидди Довуду дастаи ӯ қарор гирифт. 2. Шучоътарин муҷоҳид дар набарди мусаллаҳона бар зидди ишғолгарони Шӯравӣ буд ва бар ҳайси илҳомбахши тамоми муҷоҳидини Афғонистон дар ҷаҳон ном баровард. 3. Ҳеҷ фармондеҳе мисли Масъуд алайҳи тотолиторизми Толибон начангид ва мӯҷиби сарафкандагӣ ва сарнагунии ин муздурон низ Масъуд ва шербаҷаҳои ҳамроҳ бо ӯ шуданд... Қонунӣ ҳамин тавр бо ҳарорат ва гармии дил аз муаллим ва мураббии худ генерал Масъуд қисса мекард ва ҳарфу ҳичои ӯ нукта ба нукта дар навори забти ман сабт мешуд. Аммо банда дар лаҳзае, ки аз сӯҳбат боз истода навор иваз карда ва чойи ширгарми¹ пиёлаамро ба сар кашидам, ба фикре бисёр жарф ва такондиханда ғулавар шудам: чӣ бузургворанд ин Қонуниҳо, Фаҳимҳо, устод Раббонӣ ва садҳо тан аз шогирдонаш ва шахсиятҳои маъруф дар ҷаҳон амсоли ҳазрати Сибғатуллоҳи Мучаддадӣ, ҷаноби профессор Абдуррасули Сайёф ва ҳатто рииси ҷумҳурии Афғонистон оқои Карзай, ки дар сӯҳбатҳо ва суҳанрониҳои хеш, худро ва фард-фарде аз шаҳрвандони кишварашонро маҷуни ҳадамоти таърихӣ қаҳрамони миллии Афғонистон ва начотбахши ватани азизашон Масъуди шаҳид меҳисобанд ва банда нукоти нағз ва мустанаду мафтункунандаи ин азизонро роҷеъ ба Масъуди қаҳрамон на фақат дар гуфтугӯҳои журналистӣ ва қиссаҳои дӯстона, балки аз минбари баланди конфронсҳои байналмиллалӣ дар Кобул, Техрон, Маскав ва Душанбе шунида, назди рӯҳи пурфутуҳаш сари таъзим фуруд овардам. Оре, Масъуд як нобиғае дар умури низомӣ дар даврони мост, ба нақл аз Бернорд – файласуф, нависанда ва филмсози фаронсавӣ, ки дар нахустин анҷумани ҷаҳонии Масъудшиносӣ дар таърихи 8 сентябри 2002 дар Кобул ироа намуд,² Масъуд як мусулмони олий ва

¹ Ширгарм – ҳолати на чандон гарм ва на чандон сарди ҳар навъ моеъро гӯянд.

² Ҷаноб Бернорд, дар ин нишаст ба оқои Қонунӣ таваҷҷӯҳи ҳосе аз худ нишон дод ва суҳанрониҳои худро бо ҷумлаи зер оғоз намуд: Бародарон ва хоҳарон, ҳузори муҳтарам, дӯстони азиз, муҳтарам оқои Қонунӣ... (маҷмӯаи Масъуд фаротр аз марзҳо, Кобул, 2002, с. 71)

хосе буд. Масъуд як фарди мӯътакид буд. Масъуд Кимиёи Саодати Имом Ғаззолиро мутолиа мекард, дар замони фароғат аз набардҳо Куръон тиловат мекард ва дуо мехонд, ӯ як мусулмони хуб, як демократ ва як марди ҳақ буд. Дар муддати чаҳор сола, ки дар Кобул ҳоким буд, ҳамеша ба ҳукуки замон эҳтиром мегузошт (р.к. Масъуд, фаротар аз Марзҳо, Кобул, 2002, с. 73).

Дуруст аст, ки дар таърихи башар нақши шахсиятҳои барҷаста, навобиғ ва давронсозро ҳеҷ соҳибақаламе наметавонад нодида бигирад, ин заковат ва истеъдод атои Офаридгор буда, ба назари банда, ин амр ҳам аз сӯи ӯ ваҳй мешавад, яъне Худованд ишқу алоқаи ин ё он хунара ва ҳислатеро дар замиранишон ҷо медиҳад ва водор ба иҷрои он месозад, вале мунсифона, бояд иқрор шуд, ки оё Аҳмадшоҳи Масъуд дар шароити рӯзгоре, ки мо шоҳидаш будем, дар набардҳои сарсахте алайҳи ду деви ҳафтсар: Шӯравии собиқ ва покистониҳои толибнамо ва душманони бисёр нотаъинбин ва ҳасуду маккор, вале хатарноки дохилӣ амсоли Ҳикматёр ва ёронаш ва теъдоде аз муҳолифини ғофил ва ноогоҳ аз воқеиятҳо, оё метавонист бидуни размандагонӣ ҷобук ва «гарданкашу лашкаршикан» (ишора ба фармудаи тӯтии мулки Ҳинд Амир Хусрави Деҳлавист, ки фармуда: Тоҷики гарданкашу лашкаршикан, бештарӣ найзвару теғзан) пирӯзӣ ба даст биёварад ва аз ҳар нигоҳе сарафрозро обрӯманд боқӣ бимонда? Рӯи ин мавзӯ навобиғи адабиёти ҷаҳоншумуламон, аз ҷумла Мавлоно ва Бедил ишораҳои ибратомӯзе доранд. Ба таърихи ислом низ агар назар афканем, дар футуҳоте, ки Расули ақрам (с) ва лашкари ислом дар қораҳои Осиё ва Аврупо ба даст маовард, ёрони бовафо, хирадпеша ва далеру бовиқори ӯ саҳми барҷастае доштаанд...

То ҷое, ки банда иттило ёфтам, як тан аз ёрону ёварони ҷаҳур ва андешаманд ва хушзаҳну ҷолоки омир соҳиб – ҷаноб оқои Қонунӣ будаанд... Ҷун мавзӯи баҳси мо то ин ҷо расид, Муҳаммадҷонуси Қонунӣ ҷанд сонияе хомӯшӣ ихтиёр намуд ва нигоҳе мисли теғи шафоф ва барроқи ӯ, ки дар ин нигоҳи ҷаҳурӣ хирадро метавон дарёфт, ба нуқтаи номаълум духта шуд. Барои он ки ҷунин сонияҳои то ҳудуде ҳассос ва нофориам¹ ба зудӣ рафъ гардад, бо пурсиши нисбатан мушаххастаре ба оқои Қонунӣ муроҷиат кардам: Ҷаноб оқои Қонунӣ, Шумо кай ва дар чӣ мавқеъ ба ҷабҳаи қаҳрамони даврон,

¹ Нофориам – бозтоби ҳолати на ҷандон гуворо, ки маъмула тобишҳои одоб ва ҳаёи шарқиро дар бар дорад.

шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд пайвастед? Дӯстони мо дар Кобул ва хориҷ аз он борҳо ва борҳо аз ҳазрати оӣ, аз он ки мағзи мутафаккире дар ҷабҳаи сиёсии Масъуд будаед ва албатта, дар миёни мардум барандаи нахустин интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ эълон гардидед, зикри хайратонро дар забон доштаанд. Банда ҳам бар ҳайси як мушаввиқ ва ошиқи ин сарзамини ахурой ва корномаи пурифтхори фарзандонаш, худро аз ҷумлаи иродатмандони ҳазрати оӣ дар Осиёи Миёна меҳисобам ва муштоқи иттилоъ ва огоҳӣҳое дар ин замина ҳастам...

***Нишаст дар манзили ҷаноби оқои Қонунӣ ҳамроҳ
бо Мавлавӣ Таҳорӣ ва оқои Мустақим***

Ҳусни оғози каломии оқои Қонунӣ боз ҳам зикри номи омир соҳиб буд, дар посух аз он ки банда аз ӯ хоҳиш кардам, гуфт, ки ифтихори 23 сол хидмат дар Кобул ва дар канори Масъуди бузургро дошта аст, аммо Қонунӣ парварда ва камолёфтаи як хонаводаи бофарҳанг ва таҳсилкардааст. Падари ӯ Муҳаммадҷусуф аз ҷумлаи хидматгузори тӯлонии арсаи маорифи Афғонистон ва аз афроди иззатманд ва бонуфузи Панҷшер маҳсуб мешуд ва Муҳаммадҷунус дар ҳамин хонадон ва дар ҳамин диёр дар соли 1330 ҷашм ба дунё

кушод, мактаби ибтидоиро дар зодгоҳаш ба поён бурд, пас аз он ба Кобул омад, мадрасаро дар ин ҷо хатм кард ва ба факултаи шариати донишгоҳи ин шаҳр дохил гардида, дар соли 1359 ин риштаро бомуваффақият хатм кард. Муҳаммадйонус низ аз ҷавонони камтолеи он рӯзгор буда аст, ки субҳи ҷавониро дар фазои дуди ғализи ҷангу нооромӣ истиқбол кард ва дар нахустин соли хатми донишгоҳ ба ҷабҳаи ҷиход ба қиёдати қаҳрамони миллии кишвараш Аҳмадшоҳи Масъуд пайваст. Ҷавоне бисёр зирак ва ботаҷдир ва дурандешу фаҳим ва диловар ба арсаи мубориза алайҳи душманони миллати Афғонистон бархост, ки хурду бузург, нури офтоби саодатро дар ҷабини фароҳ ва тобнокаш медиданд. Масъуди хирадманд бо дарназардошти ҳӯю ҳасоили вижае, ки дар Муҳаммадйонуси ҷавон мушоҳида намуд, асосан масъулиятҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва ташкилотиро бар дӯши ӯ супурд ва Қонунӣ ҳеҷ гоҳ бар ҳайси як шахси низомӣ натавонист, дар канори омир соҳиб хидмат бикунад, ҳамвора маъмуриятҳои намоёндагии ўро дар Пешовари Покистон ва дар анҷуманҳо ва ҷаласоти таърихӣ дошт. Оқои Қонунӣ дар давраи муқовимат ҳам дар канори шаҳид Аҳмадшоҳ бар ҳайси раиси кумитаи умури виллоёт анҷоми вазифа намуд, ҷамъан ҷӣ дар замони ҷиход алайҳи ишғолгарони Шўравӣ, ҷӣ дар даврони муқовимат бо Толибон дар рикоби Масъуди қаҳрамон барои озодии кишвараш мубориза бурда, пас аз озодии Афғонистон дар имтидоди стратегияи инҷинер Масъуд сулҳ ва мушоракатҳои одилона дар қудрати сиёсиро асос гузошта аст. Аз дидгоҳи Муҳаммадйонуси Қонунӣ ҷиход ва муқовимат – ду фасли бисёр муҳим ва ҳатто метавон гуфт, ду фасли тилоӣ дар таърихи Афғонистон мебошад, хушбахтона Аҳмадшоҳи Масъуд, мегӯяд оқои Қонунӣ, дар ҳар ду фасли ин таърих ба ҳайси тобноктарин нигине буд, ки дар тораки ин ду марҳила аз таърихи Афғонистон дурахшиши ҳосе дошта аст, яъне ҳам дар даврони таҷовузи иттиҳоди шўравии собиқ пайкоргар ва пештози сангарҳои ҷиход буд ва ҳам дар айёми муқовимат бар зидди ишғоли терроризм ва режими ҷаҳлу ҷабри Толибон меҳвари аслии муқовимат дар Афғонистонро ташкил дод. Дар воқеъ, замати табиӣ ва коризмотик барои муқовимати Афғонистон ва озодии ин кишварро эҷод кард; мо Масъудро бар ҳайси раҳбари табиӣ, муваффақ ва бочозӣба дар таърихи кишвар мешиносем; ӯ шахсияте буд, ки бо андешаҳои бузург ва бо амалкардҳои бузург воқеан ба як симбул ва шахсияти бемислу монанди Афғонистон табдил шуд. Масъуд буд ки киштии ши-

кастаи ин сарзаминро дар он ду фасле ки ишора кардам, ба қиммати чону ҳаёти ҳудаш ба сохили пирӯзӣ расонд. Мо дар таърихи башари-ят камтар қаҳрамонеро пайдо мекунем, ки ҳам дорои тафаккур ва андешаҳои бузург бошанд, ҳам барои айният бахшидани ин афқору андешаҳои воло то қимати чонашон худро қурбон карда бошанд. Оре, Масъуд аз ҷумлаи маъдуде раҳбарони таърих буд, ки Худованд ин ду хислати олишон: андешаи баланд ва амалқарди бузургро барояш эҳдо карда буд.

Муболиға намешавад ва аз марзи инсоф нахоҳам гузашт, агар бигӯям, ки ҳуди Муҳаммадҷунуси Қонунӣ, ки парвардаи мактаби қаҳрамони миллии Афғонистон мебошад, бархурдор аз заковат ва истеъдодиҳои Масъудист. Ёро на танҳо дӯстонаш, балки рақибони сиёсиаш низ бунёнгузори сулҳ дар Афғонистон меноманд ва эътироф намудаанд, ки Қонунӣ дар масоили шинохт ва таҳлил дурнамоӣ сиёсӣ ва иқтисодии Афғонистон ва ҳатто минтақа, ҳамсанги Масъуди шаҳид аст.

Аз дидгоҳи Муҳаммадҷунуси Қонунӣ: ҷомеа як пайкараест азим ва зинда, ки агар ҳар узве он бар ҷойгоҳи махсуси худ қарор гирад ва қори муайянеро таъйид кунад ба сӯи ғояте маълум дар ҳаракат хоҳад буд.

Ёд дорам, ки дар нахустин конфронси байналмиллалии Масъудшиносӣ (Кобул, 7 ва 8 сентябри 2002) оқои Қонунӣ аз ғаъолтарин аъзои баргузоркунандагони ин анҷуман маҳсуб мешуд. Раис ва ё ровии ин конфронс ҷаноби Масъуди Халилӣ – фарзанди арҷманди шоири тавонои Афғонистон устод Халилуллоҳи Халилӣ дар оғози ин нишаст гуфт: барои ман дуруст нест баъзе номҳоро, ки ин ҷо нишастаанд, нагӯям: Оқои Қонунӣ, оқои Чингизи Паҳлавон, оқои Мубориз, оқои Фарҳанг, оқои Балхӣ, оқои Анварӣ ва дигар бузургворонеро, ки ба хоҳири осеби ҷашм* наметавонам бубинам, ҳамагӣ ин ҷо ҳастанд.

Суҳанрони дигар, сиёсатмадори воломақоме аз кишвари Фаронса оқои Месиун Берис Лелсен шаҳиди қаҳрамонро мазҳари бузургӣ ва зебоии як миллат хонд ва аз аҳли нишаст тавачҷӯҳи ҳосе ба Муҳаммадҷунуси Қонунӣ зоҳир намуд ва гуфт: ҷои касе имрӯз дар байни мо ҳолӣ аст, ки орзу дошт аввалин тасовири фатҳу зафарро,

¹ Оқои Масъуд Халилӣ дар рӯзе, ки Аҳмадшоҳи Масъуд мавриди террор қарор гирифт (9 сентябри 2001) дар қанори ӯ буд ва аз ноҳияи ҷашм осеб дид.

ки оқои Қонунӣ бо аъзояш дар ҳоли вуруди фотехона ба Кобул ба намоиш гузошт, бо чашми худ бубинад. Дар ин анҷуман, ки борҳо номи оқои Қонунӣ дар радифи чехраҳои фурузанда ва бовафотарин шогирдони мактаби Масъуди бузург ба сари забонҳо омад, худи Қонунӣ соҳиб низ нутқи оташине ироа намуд. Ӯ бо намояндагӣ аз Масъуди шаҳид, бо намояндагӣ аз хонаводаи Масъуд ва ёрони ӯ бо намояндагӣ аз давлат ва миллати Афғонистон аз ҳозирини маҷлис ва меҳмонон изҳори ташаккур кард. Каломи ӯ саршор аз ишқ нисбат ба Масъуди қаҳрамон буд ва бидуни тардид, аз бехтарин суҳанронҳои дар конфронси зикршуда арзёбӣ гардид. Ӯ меҳмононро, ки ба намояндагӣ аз 5 қораи ҷаҳон ҳузур доштанд, самимона хайрамақдам гуфт ва афзуд: Ман ифтихори 23 сол хидмат дар рикоб ва дар канори Масъудро дорам, аммо таи ду рӯзи гузаштаи конфронс, чизҳоеро омӯхтам, ки таи ин 23 соли гузашта наёмӯхта будам; мо тасаввур кардем, ки Масъуд фотеҳи Афғонистон аст, аммо таи ин ду рӯзи конфронс дарёфтем, ки Масъуд на танҳо фотеҳи Афғонистон аст, балки фотеҳи миллатҳои 5 қораи ҷаҳон ҳам мебошад...

Дидгоҳи оқои Қонунӣ роҷеъ ба ин анҷуман ва муҳтавои нукоте, ки ин ҷо ироа гардид, аз вусъати вижае бархурдор буд, таҳлил ва арзёбии ӯ дили аҳли нишастро ба вачд овард: Ман зӯро азаматеро дар лобалои сӯҳбатҳои дӯстони худ ёфтам, иброз намуд Қонунӣ соҳиб. — Ин чӣ азамате аст, ки чашмони Томаси Амрикоӣ, Меҳринисои Тоҷикистонӣ, Чингизи Паҳлавони Эронӣ, Муқраҷи Ҳиндӣ, Лоланди Фаронсаӣ ба хотири шахсе чун Масъуд ашқ мерезад... Бале ба як садо эътироф кунем, ки Масъуд шахсияти панҷ қораи ҷаҳон аст ва Масъуд шахсияте буд, ки бо маргаш зиндатар шуд.

Ҷумлаи низоӣ аз нутқи ҳаяҷонангези оқои Қонунӣ ин буд, ки толорро такон дод ва ба по ҳезонд: Масъуди бузург! Ба хуни ту савганд, ки роҳи туро то абад идома хоҳем дод!

Нависанда ва файласуфи фаронсаӣ Бернорд дар иҷлоси Масъудшиносӣ изҳор намуд, ки мо мардум ӯро (Масъудро) як афғони воқеӣ медонем; ӯ на тоҷик буд, на паштун буд, на ҳазора буд, на ўзбек, балки дар қадами аввал ӯ як афғон буд.* Ормон

¹ Албатта, шаҳид Аҳмадишоҳи Масъуд, ончунонки дар нахустин дидор, дар тобистони соли 1994 ба банда иброз намуд, ҳудро як мусалмон меҳисобид ва ишқу

Масъуд барои ояндаи Афғонистон ин буд, ки тоҷик, паштун, ҳазора, нуристонӣ ва ўзбек дорои ҳукуки мусовӣ бошанд (ниг. Масъуд фаротар аз марзҳо, с 73). Оқои Муҳаммадйунуси Қонунӣ, ки аз трибуни баланди Масъудшиносӣ эълон дошт «Ба хуни ту савганд, ки роҳи туро то абад идома хоҳем дод!», имрӯз бо эҷоди ҳизби Афғонистони навин ва эҷоди иттиҳод миёни ақвоми мухталифи Афғонистон, дар аҳду паймони худ устувор аст. Нуктаи зерро банда аз забони худӣ ў шунидам, ки бо котеият гуфт: Ин ифтихорро дорам, ки ман дар 34 вилояти Афғонистон дар байни ҳамаи ақвоми Афғонистон, дар байни ҳама лояҳои иҷтимоӣ дар Афғонистон мавриди эътиқод ва лутфи бузурги миллат қарор гирифтам. Ин барои ман ифтихори бузург аст, аммо натиҷа чӣ гуна тазвир ва эълон шуд, баҳсе аст, ки қазовати онро ба мардум мегузorem.

Оре, дар нахустин интиҳоботи сартосарии кишвар, аксари расонаҳои хабарии ҷаҳон ва теъдоде аз соҳибназарони дохилӣ ва хориҷӣ оқои Қонуниро барандаи воқеӣ дар ин набарди сиёсӣ эълон карданд ва ман дар гуфтугӯ бо эшон бори дигар ба таърихчаи ин рӯйдоди муҳими сиёсӣ рӯй овардам ва ўро водор ба гуфтугӯе рӯй ин баҳс намудам. Қонунӣ чун дар ҳама сӯҳбатҳояш дар ин гуфтугӯ низ маҳкам ва бо мантиқ ва оқилона посух дод: Интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ дар Афғонистон, воқеан намоише аз тақобили ду ирода дар кишвар буд: 1. Иродаи миллати Афғонистон. 2. Иродаи дӯстони байналмиллалӣ Афғонистон. Дар ин истехқоқ ва тақобил байни ин ду ирода пас аз эълони натоиҷи интиҳобот дидем, ки иродаи миллати мо чизи дигар, аммо иродаи дӯстони миллати мо чизе дигар аст! Ба таъбири дигар: иродаи дӯстони хориҷии мо бар иродаи миллати мо ғолиб омад. Ман иҷоза меҷаҳам як иддаое дошта бошам ва он иборат аз ин аст, ки ба истиноди ҳақоики интиҳобот ва ба истиноди шаҳодати мардуми бузург ва шарифи Афғонистон банда дар аввалин интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ бештар аз 53 дарсад раъй ба

алоқаи вофоре ба дини мубини ислом дошт ва ҷиҳоди таърихӣ ў барои ислом ва дар роҳи ислом буд. Ба ақидаи банда Масъуд дуруст аст, ки як мусулмони воқеӣ буд ва аз қудакӣ дар рӯҳияи тамаддун ва фарҳанги ислом камол ёфт, аз қонунҳо ва шаҳрҳои бузурги исломӣ дидан кард, табаҳҳуре дар олами ҷаҳониҷумули ислом дошт ва бо шахсиятҳои намоёни исломӣ дар иртибот буд, аммо бо вучуди ин ҳама муҳсинот набояд дӯстони ғарбӣ ва шарқӣ мо ва дигар масъудшиносон фаромӯш кунанд, ки билохира, ў дар домани модари тоҷик ба камол расида аст. (М.Ш.).

даст оварадам, мутаассифона, тақаллуби сареъ ва созмонёфта, ки дар вақти шумориши оро ишғоли сандуқҳои раъй тавассути идороти давлатӣ сурат гирифт, натиҷа ба гунаи дигар эълон шуд, ки дар воқеъ, ба қавли бархе аз дӯстони хориҷии мо, раъйи мардумро мо ба даст овардем, натоиҷи интиҳоботро дӯсти дигари мо.

Бинобар ин, эътиқоди мо ин аст: банда феълан худро дар ин вазъият пирӯзтар эҳсос мекунам нисбати ба ин ки ман худро раиси ҷумҳурии Афғонистон бубинам, барои ин ки ҳаводиси баъдӣ нишон дод: мо дар бехтарин мавқеият қарор дорем, нисбат ба он вазъият, ки мо агар бидуни омодагии қаблӣ вориди як масъулияти бузург мешудем. Аз ин лиҳоз хотироти ширини ман ин аст, ки ман охири кондиде будам, ки аз сӣ дақиқаи боқимондаи мавъиди муайян истифода кардам ва вориди муборизоти интиҳоботӣ шудам ва ҷунончи қаблан арз кардам, ман дар 34 вилояти Афғонистон, дар байни ҳамаи ақвоми кишварам мавриди эътимод ва лутфи миллати Афғонистон қарор гирифтам, ки барои банда ифтихори бузург аст, аммо яқинан ин масъала барои ҳар инсонӣ огоҳ ва ҳақиқатҷӯ бояд дардовар бошад: дӯстоне, ки худ муддаии асос гузоштани демукросӣ дар Афғонистон ҳастанд, мутаассифона, демукросиро дар нахустин рӯзи тавлидаш дар кишвари мо, яъне нахустин интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ дафн карданд ва он ҳам ба василаи тазвир ва тақаллуб...

Ман дар идомаи ёдоварӣ аз ин сафҳаи талх аз таърихи нахустин интиҳоботи раёсати ҷумҳурӣ дар Афғонистон аз ғолиби воқеии ин набард – оқои Муҳаммадҷунуси Қонунӣ савол кардам:

– Пазириши натиҷаи интиҳобот, ки бо ҷаълу тақаллуб анҷомид, оё барои ҳазрати оӣ, ки аз миёни обу оташи муборизаҳои хунин убур карда, бо қимати хуни садҳо ҳазор шаҳид ба ҷунин рӯзе расидед, барои Шумо ва дар маҷмӯъ, барои миллати сарбаланди Афғонистон аламовар* набуд? Охир ин ҳам дар ҳоле, ки ғалабаи Шуморо расонаҳои мутараққии ҷаҳон ва теъдоде аз сафирони мамолики аврупоӣ дар Кобул пазируфтанд ва аз даҳлати бегонагон дар ин маъракаи сиёсӣ бо танзу ришханд интиқод карданд...

Қонунӣ бидуни лаҳзае тааммул ва бидуни он ки як зарра тағйироте дар рӯҳия ва ҷеҳраи нуронияш хувайдо гардад, бо лаб-

* Аламовар – дардовар, ғамангез.

ханде латиф посух дод: «Мо мӯътакид ба сулҳу субот дар Афғонистонем. Мо ба миллати худ ишқ меварзем, ба ҳар вачаб хоке аз ин сарзамини муқаддас ишқ меварзем, барои бозсозӣ, пешрафт ва таракқии кишварамон бо тамоми нерӯ ҳозир ба қору пайкорем, аз ин хотир, банда эълон кардам, ки мо натоиҷи интиҳоботро бо талхӣҳо мепазирем. Мо аз рӯи мавозеи шахсӣ пофишорӣ надоштем, бо вучуди он ки ба унвони дуввумин кондид муаррифӣ гардидам, вале ба поси мановфеи миллий, субот, пешрафт ва бозсозии кишвар мо натоиҷи эълоншударо ба унвони чоми заҳр пазируфтем! Хостем, ки мардуми худро дубора дар ҳараҷ қарор надихем. Ба ҳар ҳол, ин ҳам як таҷрибаи бисёр мусбат барои мо буд, ки умедворам, бо истифода аз он таҷриба ҷилави тақаллуби созмонёфта дар интиҳоботи порлумони ро битавагонем бигирем.

Қонунӣ бо вучуди он ки бар асари як инфичор аз ноҳияи по заҳм бардошта аст, ҷавонмарде пурэнарҷӣ, бо таҳаррук ва матиниродаву ҷолок аст. Ҳар ҷумла аз суҳанони ӯ, ки имрӯз саодати дидор насиб гардида аст ва аз забони ҳуди ӯ мешунавем, барои банда ва ҷанд тан аз бародарони афғонистонӣ, ки шоҳиди ин гуфтугӯ мебошанд, бисёр хушоям ва муассир афтод. На танҳо ҳамшаҳриёни Афғонистонии оқои Қонунӣ ва аксари шаҳрвандони кишвар, ки бо иродати хоёе пои сандуқҳои раъӣ рафтанд ва ўро сарвару сарпарастии миллат интиҳоб карданд, балки мо дирӯз ва имрӯз ҳам шоҳиди афзоиши эътибор ва обрӯи ӯ дар баробари дипломатҳои огоҳ ва сиёсатмадорони ворастваи бархе аз кишварҳои хориҷӣ ҳастем.

Ҳабарнигори ҷаридаи ал-Аҳром Абдуллоҳ ал-Ҳоҷ аз Миср, дар конфронси Масъудшиносӣ аз нукоти боарзише, ки дар ин нишаст оқои Қонунӣ ироа намуд, ба вачд омад ва ўро муҳотаб қарор дод ва гуфт: «Дар ин ҷо бояд бигӯям, он ҷиро, ки ҷаноби оқои Қонунӣ дар робита ба тарбияи насли ҷавон ва оянда гуфтанд, боиси итминони қалби ман шуд». Ин аст баҳои як андешаманди мисрӣ дар нисбати ин марди зақӣ ва фаҳими рӯзгори мо.

Дар аввалин анҷумани Масъудшиносӣ ду файласуф – нависандаи фаронсавӣ оқоёни Лолен ва Борнард ҳамин тавр ангушти таҳсинҳо ба рӯи Муҳаммадҷонуси Қонунӣ гузоштанд ва бузургтарин шахсияти сиёсӣ ва мазҳабии Афғонистон – ҳазрати Сибғатуллоҳи Муҷаддадӣ низ дар ҳамин иҷлос дар ду маврид аз ҳадамоти таърихии Муҳаммадҷонуси Қонунӣ ва аз он ки Масъуди шаҳид ўро дар ҳассостарин вазоифи сиёсӣ вакили худ номида буд,

ёд кард. Дигаре аз бузургони илму адаб ва онҳое, ки аз тавонмандиҳои ричоли сиёсии Афғонистон вуқуфи комил доранд, дар симои ӯ Масъуди рӯзгори моро мебинанд, зеро Масъудро беш аз ҳар фарде Қонунӣ шинохт ва ба ормонҳоиаш 23 сол ишқ варзид ва ҷиҳати амалӣ гардидани ин ормонҳо бар ҳайси як мучоҳиди роҳи ҳақ бо нерӯи худ ва машъали донишу андеша дар хидмати миллати сарафрои худ ба по истод. Устод ва муаллими ӯ дар зиндагӣ ва муборизаи сиёсӣ – омир соҳиб марде буд бо қалбе молмомол аз ишқ ба Афғонистон. Дур ва канораҷӯӣ аз ҳамаи таассуботи кӯр ва комилан бегона бо молу манол ва боз чандин сифатҳои ҳамида, ки худӣҳо ва бегонаҳо борҳо зикр кардаанд. Бидуни тардид, касе имрӯз аз миёни парвардагони мактаби ҷиҳод ва осору мардонагӣ метавонад роҳи қаҳрамони миллии Афғонистонро идома диҳад, Муҳаммадҷунуси Қонунӣ мебошад, ки дар кӯраи муборизаҳо мисли фўлод обдида аст ва акнун уфуқи диде ба вусъати ҷаҳонро дорад. Афзун бар он тавонмандӣҳо ва силсилаҳои аз хислатҳои омир соҳибро, ки ҳадисро аз забон ва навиштаи ашҳоси мўътабар шунидаем, дар Қонунӣ метавон дид. Ман пас аз ду гуфтугӯ ва дидори фаромўшношуданӣ, ки дар Кобул бо эшон доштам, хини падруд аз самими дил бародаравор дасташро фишурдам ва гуфтам:

– Шумо бисёре аз хасоиси шаҳиди олиқдар Аҳмадшоҳи Масъудро доред ва метавонед, дар шароити сулҳ ва оромӣ, ки барои мардуми Афғонистон пеш омадааст, мисли омир соҳиб ва шояд бештар аз ӯ амал кунед ва хостаҳо ва ормонҳои шаҳиди бузургворро, ки саодату шуқуфӣ ва озодию истиқлоли Афғонистон буд, бароварда гардонед».

Ӯ бо тавозӯӣ зебанда ва хомӯшии кўтоҳе, ки гуфтаниҳо ва розҳои дар замиранд ниҳон буд, иктифо намуд, аммо яҳи ин сукути кўтоҳро бо ҳамон оташи сўзон, ки дар раг-раге аз вучудаш забона мезанад, зуд шикаст, боз ҳам ба мавзӯи ватани азизаш ва ҷораи тадовии захмҳои бадани маҷрӯҳи он пардохт. Бар асоси шинохт ва таҳлиле, ки мо аз ояндаи Афғонистон дорем, Афғонистони оянда Афғонистони сиёсӣ аст, гуфт оқои Қонунӣ, дар Афғонистони сиёсӣ бидуни доштани як ташкилоти сиёсӣ, ҳонаи сиёсӣ, ҳизби сиёсӣ мо наметавонем, дар саҳнаи сиёсӣ ҳузур дошта бошем. Ба ин хотир мо як ҳизби ҷадидиро ба номи Афғонистони навин, ки воқеан талоядори сохтани Афғонистони нав аст (дар арсаҳои мухталиф, бо кироатҳои ҷадид, бо бардоштҳои ҷадид ва бо андешаҳо ва

ангезаҳои чадид), асос гузоштем. «Афғонистони навин» ҳизбест мӯътакид ба тавсиаи сиёсӣ, мӯътакид ба тавсиаи иқтисодӣ, мӯътакид ба адолати иҷтимоӣ ва мушорақати одилонаи ҳамаи ақвом ва ҳамаи ақшор дар қудрат дар ояндаи Афғонистон. Мабнои тафаккури ин ҳизбро тафаккури эътидол ташкил медиҳад, ки дар воқеъ, имтидоди тафаккури қаҳрамони миллии Афғонистон Аҳмадшоҳи Масъуд бузург аст; мо мӯътакид бар ин тафаккур ва андеша мебошем, ки тафаккури ифротии динӣ (мисле, ки тафаккури ифротии зидди динӣ дар Афғонистон шикаст хурд) ҳаргиз ба нафъи миллат нест. Аз ин хотир ҳизби Афғонистони навин мӯътакид ба эътидол аст, кироати мо ва фаҳму дарки мо аз дин низ кироати эътидол аст. Мо дар арсаи иҷтимоӣ эътиқод ба тавфиқталабӣ ва тамомиятталабии қавмӣ надорем. Эътиқоди мо ба ҳамбастагии миллии аст, то ки ҳамаи ақвоми кишвар дар ҳатти эътидол ва дар ҳатти ҳамбастагии миллии тавонанд, як кохи бузурге ба номи Афғонистонро ташкил кунанд, ба ин далел аст, ки чамъе аз шахсиятҳое, ки соҳиби тафаккури эътидол ҳастанд ва мӯътакид ба сохтани Афғонистони навин мебошанд (ва он ҳам бар мабнои арзишҳо ва усули чадид), дар ин ҳизб гирди ҳам омадаанд. Банда ҳамчун муассис ва раиси ин ташкилоте сиёсӣ ифтихори онро дорам, ки дар ҳизби Афғонистони навин аз ақвоми мухталиф, аз забонҳои мухталиф ва аз самтҳои мухталифи кишвар ашхоси мӯътабар ҳузур доранд. Ба унвони мисол: Тоҷмуҳаммади Вардак – яке аз шахсиятҳои саршиносии миллии аз бародарони паштуни мо ҳаст. Оқои Олимии Балхӣ аз ҷумлаи шахсиятҳои аҳли ташайюъи мо мебошад. Метавонам аз ашхоси донишманд ва мӯътабар, ки шомили ҳизби Афғонистони навин мебошанд, чанд тани дигарро низ муаррифӣ намоям: Оқоён: Ваҳиди Аҳмадзай, Ишроқи Хусайнаямоқ, доктор Маҳдӣ, Мавлавӣ Абдулбории Таҳорӣ ва чамъе аз шахсиятҳо ва хоҳароне, ки намояндаи ақвоми мухталиф мебошанд. Онҳо ҳама дар маҷмӯъ, ҳамчун мумассили ҳамбастагии миллии ва ақшори мухталифанд, ки дар ин ҳизб бо мо шариканд ва ман умедворам ки аз тариқи таъсиси ҳизби Афғонистони навин мо муассиси Афғонистони навин барои ин миллат бошем ва хидмати таърихӣ дар бозсозӣ ва рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар анҷом диҳем. Мавзӯи дурнамои сиёсӣ ва иқтисодии Афғонистон ҳамоно нуқли сӯхбати оқои Қонунӣ аст ва ҳини баррасӣ ва табсараи захмҳо ва дардҳои ин хитои қуҳансоли таърих,

гиреҳи ғаму андӯҳ дар чабини чун оина соф ва мучаллои ӯ мебинам. Дидгоҳҳои ӯ дар мавриди вазифаи таърихи раҳбари давлат ва масъулиятҳое, ки ин раҳбар бар ӯҳда дорад, бисёр омӯзанда аст. Ба таври мисол: мардум вақте барои як шахсияте ба унвони раиси ҷумҳур раъй медиҳанд ва ӯро дар баландтарин куллаи сохтори ташкилотӣ қарор медиҳанд, бояд ӯ бо истифода аз ин қуввати ғолиқ чизе ба миллат бахшад, барои наҷоти миллат аз факр ва дигар бадбахтиҳо заррае аз нерӯ, саломатӣ ва истеъдоди худро дарё надорад. Раиси ҷумҳур будан магар василаи худнамоӣ, такаббури ғурури ва фахрғурушии султаталабӣ аст?! Мутаассифона, мо намунаи олии ин падидаҳои хандадор ва ғиряоварро дар нахваи кишвардории подшоҳони худкомаи Афғонистон ва Мовароуннаҳру Эрон дидаем. Онҳо ҳамроҳ бо он ҳама гумроҳӣ ва ҳамоқате, ки дар даврони зиммодорӣ аз худ нишон доданд, ба зуболадони таърих фуру рафтанд. Раиси ҷумҳур дар рӯзгори мо масъулият ва вазифаи дигарро пеши рӯ дорад. Дар шароити феълӣ мо барои миллати шарифи Афғонистон системаеро бояд пеш бигирем ва асос гузорем, ки мардум худ тасмимгир дар қазои Афғонистон бошанд ва ин систем, метавонад бо мушоракати доимӣ ва мустақими мардум, бо тамоми нерӯи ақлонӣ барои ояндаи кишвар хидмат бикунанд. Ба ин далел аст, ки ман эътиқод дорам, ки дар системи раёсатии феълӣ дар Афғонистон мардуми мо тасмимгир нестанд ва нахваи раёсатӣ мардумро ба ихтиноъ, ихтисоргароии диктотуршакл мунтақил меосозад. Аз ин хотир эътиқоди ман бар ин аст, ки мо бояд системи порлумониро барои мардум ба вучуд биёварем, тавре, ки миллат аз тариқи мушоракат дар порлумон, аз тариқи интихобӣ будани волиҳо, интихобӣ будани вулусволиҳо – аз ин тариқ аст, ки мардуми мо дар маҷмӯи сутуҳи мухталиф дар қарори қасабот (дар сутуҳи вулусволиҳо ва вилоят) инҳо ҳузур пайдо мекунанд ва давлат дар натиҷаи мушоракати наздик ва мустақими мардум аз бодор будан¹ ба хидматгузор будани мардум тақдир мешаванд. Ин нуктаро низ мебояд тазаққур дод, ки бозсозии Афғонистон амрест вочиб, вале қабл аз он таҳкими субот ва ҳамбастагии миллӣ бар маҷмӯи мушоракати одилона дар қудрат аз асоситарин аҳдофи мост. То замоне, ки як бистари табиӣ аз тариқи субот ва амният ба вучуд наёварем,

¹ Бодор будан – ҳоҷа, ашроф, зӯрғӯ.

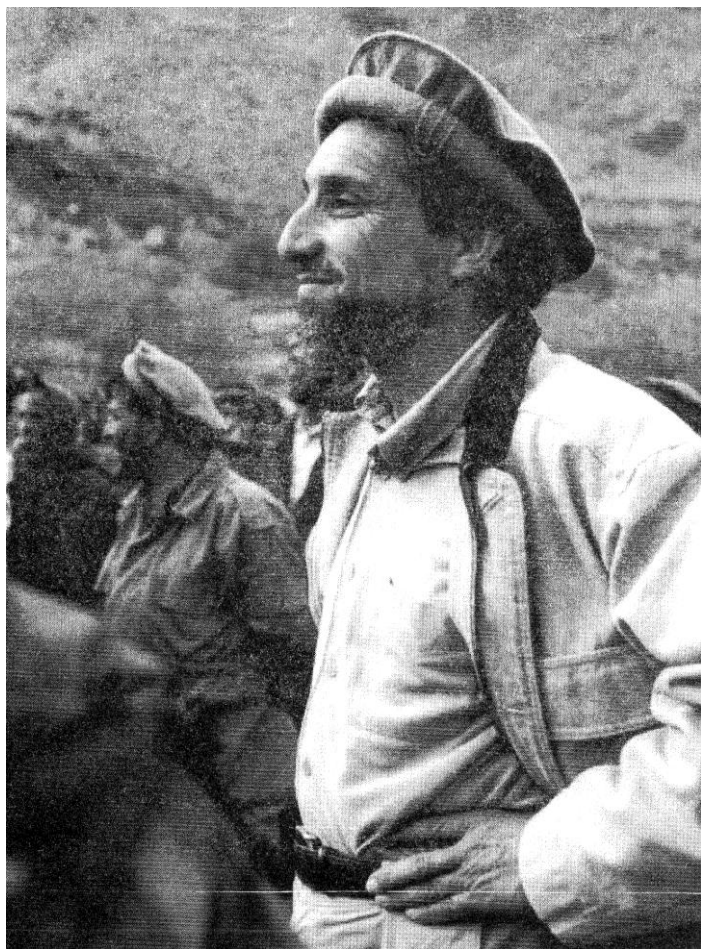
бозсозӣ дар Афғонистон ғайриимкон аст. Эҳёи зиндагии бехтаре барои мардум чӣ дар арсаҳои модӣ ва чӣ дар арсаҳои маънавӣ аз ҷумлаи хостахоист, ки миллат аз раҳбарони худ таваккуф ва интизор дорад.

Дар соли 1371 (1992 м) вақте мучоҳидин ба пирузӣ расиданд, Муҳаммадҷунуси Қонунӣ раёсати сиёсии урдуи Афғонистонро ба ӯҳда дошт ва ин ҳам бо машвара ва дархости шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд сурат гирифт. Ӯ ба муддати се сол дар ин пост адои хидмат намуд ва ҳамзамон раёсати кумисюни амният дар Кобулро низ эшон бар дӯш дошт. Қонунӣ дар чунин давраи бисёр ҳассос ва сарнавиштсоз ҳадамоти арзшмандӣ барои давлат ва миллати Афғонистон анҷом дод. Аммо дар замоне, ки Гулбидини Ҳикматёр садри аъзам таъин шуд, симати вазири умури дохила барои Муҳаммадҷунуси Қонунӣ воғузор гардид, ки муддати чаҳор моҳ бештар давом надошт, зеро пас аз сукути Кобул ба даст Толибон Давлати Мучоҳидин маҷбур ба ақибнишинӣ ба самти шимоли мамлакат шуд. Аммо дар давраи муковимат ва мубориза алайҳи режими истибдодии Толибон оқои Қонунӣ фаъолияти сиёсии ҳудро дучандон афзоиш бахшид. Эшон дар ин марҳила дар тӯли чаҳор-панҷ соли набард бо ишғолгарони Толибнамо симати раёсати кумитаи умури вилоётро, ки мутасаддии кулиyai умури мулкӣ, яъне ғайринизомӣ буд, дар ақби чабаҳот бар дӯш дошт. Қонунӣ пас аз шикасти Толибон аз ҷониби ҳукумати муваққатии Ҳомид Карзай вазири маорифи Афғонистон таъин гардид ва тибқи иттилое, ки мо аз коршиносони ин вазорат дар даст дорем, вазири ҷавон ва пурэнерҷӣ дар ин систем, яъне дар соҳаи таълим ва тарбия дигаргуниҳои ҷашмгире ба вучуд оварад. Дуруст аст, ки Муҳаммадҷунуси Қонунӣ дар даврони ҳукумати устод Раббонӣ (ё ҳукумати мучоҳидин) пости муносиб ва арзишмандеро бар ӯҳда дошт ва аз нерӯҳои аршади сиёсӣ маҳсуб мешуд, аммо дар қиёс бо таҳлилҳо ва дидгоҳҳои нависандагон ва огоҳони масоили ин давлат ва бурду боҳти он, оқои Қонунӣ комилан андешаи дигаре дорад. Албатта рӯи мавзӯи мавриди баҳс, яъне Давлати Мучоҳидин ва сарнавишти саъду наҳси он ояндагон ҳам изҳори назар хоҳанд кард, имрӯз низ аз дохил ва хориҷи Афғонистон дар ин замина сару садоҳое паҳш мешавад. Ба назари Муҳаммадҷунуси Қонунӣ яке аз заъфҳои давраи ҷиҳод ин буд, ки ояндаи Афғонистонро, яъне марҳилаи баъд аз барандозии режими коммунистиро тарҳрезӣ на-

карданд ва стратегияи муназзаме дар хусуси давлати оянда, таркиб ва танзими он вучуд нашошт. Аксаран суфуфи ҷиҳод ва стратегияи муҷоҳидин барои ихроҷи қувваи муҷоҳидин ва барои исқоти режими дастнишондаи Шӯравӣ дар Афғонистон буд ва ҷунон ки қаблан зикр намудем, барои марҳилаи ҷадид раҳбарии ҷиҳод барномаи ҷомеъ ва шаффофе дар ихтиёр нашошт. Ба ин далел буд, ки ҳам кишварҳои ҳамсоя, ҳам кишварҳои дур ҷунин тасаввур мекарданд, ки дигар ҳимоят аз ҷиҳод ва ҳимоят аз ба пирӯзии расондани муҷоҳидин авлавияти аслии нест. Дар ин давра буд, ки ба таъкиби шикасти коммунизм дар Афғонистон тавтиа алайҳи муҷоҳидин низ оғоз шуд. Раҳбарони танзимҳои ҷиҳодӣ мебоист, ин нақсаро зиракона дарк мекарданд ва дунёро мутақоид месохтанд ки рӯи қор омадани муҷоҳидин ва истиқрори давлати онҳо таҳдиде барои ҷомеъаи байналмиллалӣ нест ва муҷоҳидин ҳаргиз фикре барои судури инқилоб ба марзҳои Афғонистонро надорад; муҷоҳидин маҷмӯъҳои ҳастанд, ки пас аз озод сохтани кишварашон ба фикри обод сохтани кишварашон, ба фикри бозсозии Афғонистон ва эҷоди пайванди амиқ бо ҷомеъаи байналмиллалӣ ҳастанд. Агар аз ин дариҷа ба нахустин рӯзҳои ба қудрат расидани муҷоҳидин дар Қобул назар афканем, оғози пирӯзии муҷоҳидин, дар воқеъ, оғози шикасти онҳо ҳам буд. Ноғуфта намонад, ки ҳамзамон бо пирӯзии муҷоҳидин ва ҳатто дар лаҳзае, ки режими Начиб дар останаи суқут буд, талоше барои эҷоди як ҳукумати берун аз ҳалақоти ҷиҳодӣ шакл гирифт, аммо пешрафти қазоё дар дохил Афғонистон тавре буд, ки суқути режим ва пирӯзии муҷоҳидин иҷтинобнопазир буд, ба ин хотир, як навъ ақидамандӣ ва интиқом гирифтани аз муҷоҳидин оғоз шуд ва ба ҳамин хотир буд ки дар субҳи пирӯзии муҷоҳидин дар имтидоди стратегияи кишвари ҳамсояи мо – Покистон ҷанг алайҳи заомати муҷоҳидин оғоз кард: Ҳамлоти роқетӣ ва таҳмили ҷангҳо ҷузъе аз барномаи Покистони ҳамсоя ва кишварҳои дуртар аз он буд, ки ҳадафи аслии он ҷилавгирӣ аз истиқрор ва таҳкими ҳукумати муҷоҳидин буд. Бинобар ин ҷунин заъф мутаваҷҷеҳи ҳуди мо буд: адами шинохти маҷмеи байналмиллалӣ аз заоматҳо ва афкори муҷоҳидин ва афзун бар он таҳаммули ташкили як ҳукумате, ки аз сар то ба по дар ихтиёри муҷоҳидини фотех буда бошад, қобили таҳаммул барои ҷомеаи байналмиллалӣ набуд. Аз сӯи дигар, тибқи барномаи кишвари ҳамсояи мо Покистон оқои Ҳикматёр бояд ба заомат мерасид. Умуман, яке аз шохисҳои стра-

тегии ин кишвар ба дасти Исломобод таъин шудани заомат дар Кобул буд, на ба василаи муҷоҳидине, ки дар дохили сангарҳои ҷиҳод дар Афғонистон қад барафроштаанд. Чунончи мебинем, давлатҳои ҳамсоя дар ин қазоё дахил будаанд ва набарди Ҳикматёр бо Давлати Муҷоҳидин ва шикасти ӯ дар ин парҳош оғози таҳаввули ҷадид дар сарнавишти давлат ва милоди Толибҳо ҷиҳати сукути низоми муҷоҳидин дар Кобул буд. Ҳамчунин бояд ин ҳақиқати талхро ҳам эътироф кунем, ки заомат ҳам дар дохили Афғонистон (яъне заомати ҳукумати муҷоҳидин дар Кобул) тавонмандӣ ё зарфият миллии шуданро пайдо карда натавонист. Ба ин далел буд, ки муҳолифатҳо аз дохил ва хориҷ алайҳи Давлати Муҷоҳидин ба амал омад то ин ки низом маҷбур ба ақибнишинӣ гардид.

Пас аз муборизаи ҷаҳорсола ва муқовимати сарсахтонаи муҷоҳидин алайҳи режими Толибон, билохира бо ҳамдастии эътилофи байналмиллалӣ Афғонистон мучаддадан ба озодӣ ва истиқлол расид. Он идда аз коршиносони масоили сиёсии ин кишвар ба чунин воқеияти таърихӣ тан дардоданд, ки маҳкамтарин диҷи муқовимат алайҳи Толибони мутаҷовиз ва тӯфони азиме, ки онҳоро аз марзҳои Афғонистон берун ронд, нерӯҳои муҷоҳидин ва дар раъси он устод Раббонӣ ва Масъуди шаҳид буданд. Ҷаҳониён шоҳиди рӯйдоди бузурги таърихӣ ва намоиши байрақи сулҳ, ҳамбастагӣ ва ҷавонмардии устод Раббонӣ ва давлати эшон буданд, ки дар чунин шароити ҳассос бидуни кӯҷактарин парҳош ва муқовимат қудратро ба ҳукумати муваққат (дар раъси Ҳомид Карзай) воғузур намуданд. Оре, чунин олиҳиматӣ ва ҷавонмардӣ дар асли хеш дар таърихи давлатдорӣ кишварҳои минтақа, ба вижа мамолики Шарқи мусулмон беназир аст. Ба хоҳири ҷӣ ҳукумати муҷоҳидин ин қадар зуд ва сареъ қудратро ба оқои Карзай тақдим намуд? Ҷӣ ишколе дошт, агар чунин табодул пас аз чанд моҳе ё чанд сола пеш меомад? Муҳаммадҷунуси Қонунӣ дидгоҳи ҳоси худро рӯи пурсише, ки банда матраҳ намудам, иброз дошт: эътиқоди ман бар ин аст, ки давоми заомати устод Раббонӣ пас аз сукути толибҳо номумкин буд, зеро мо дарк мекардем, ки ташкили як заомат ба василаи муҷоҳидин барои ҷомеаи байналмиллалӣ қобили таҳаммул нест. Оре ҷаноби устод дар давраи аввали пирӯзӣ раҳбари Афғонистон буданд. Қасе наметавонад инкор бикунад, ки эшон аз шахсиятҳои муътабари Афғонистон маҳсуб мешаванд.

*Тасвире аз шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд
дар айёми набард алайҳи ишғолгарон*

Умрашон дар ҷиход, муқовимат ва ранҷ сипарӣ шуд, аммо дидем, ки ин заомат барои ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳатто барои ҷамъе аз афғонҳои мо дар дохили Афғонистон қобили қабул нест ва бо ҳамин сабаб буд, ки ҳамсояҳои мо гоҳ қортҳои қавмиро боз меку-

нанд, гоҳе ҳам кортҳои танзимӣ боз мекунанд, то ки ба ҳамин баҳонаҳо барои Афғонистон ва заомати кишвар мушкilot эҷод на-моянд, мо ин масоилро амиқ дарк кардем. Ҳатто дар сол 1383 -и шамсӣ чаноби омир соҳиб, ки ҳаёт доштанд, мутаваҷҷеҳ шуданд, ки тааммули як давлат, ки аз раис то боқимондаи кобина ҳама аз мучоҳидин бошад, қобили қабул нест. Ба ин хотир дар он айём чу-нин мафкура ба миён омад: агар мо битавонем, байни ҳалақоти муътадили ҷиҳод ва байни ашхоси муътадили миллатгаро тавофуқ ва талфиқро ба вуҷуд биёварем ва ноил ба эҷоди як ҳукумати муш-тарак шавем, ин метавонад, боиси итминони ҷомеаи байналмиллалӣ ва мардуми Афғонистон бошад. Ба ҳамин хотир буд, ки дар иҷлоси Ҳирот (бо ибтикори амир Исмоилхон) чаноби омир соҳиб ва акса-рияти дӯстони мо аз чаноби устод Раббонӣ хоҳишашон ва пешниҳодашон ба ин шакл буд: беҳтарин формул барои давоми ин хат ин аст, ки мо як ҳукумати мухталиф ба вуҷуд биёварем. Оре, дар он замон эътиқоди омир соҳиб шаҳид ба ин буд, ки агар устод Раббонӣ мустафӣ шаванд ва як заомати мухталиф ба вуҷуд биёяд, худ ҳамин иқдом мӯҷиби ҷилавгирӣ аз ташкилоте ба номи «толиб» ва ҳаводиси баъдӣ мешавад. Бо қамоли таассуф, машвараи як идда дӯстони нооқибатандеши мо сабаб шуд, ки устод Раббонӣ ба ин иқдом даст назананд. Аз ҳамин сабаб душмане бисёр хатир ва ҷоҳил бо номи Толибон ба хоки мо ҳамла кард ва тавтеаҳои тозаи байналмиллалӣ алайҳи заомати мучоҳидин шурӯъ шуд. Пас аз анҷоми фочиаи талх ва дардноки Толибон ва берун рондан онҳо аз хоки Афғонистон мо яқин доштем, ки идомаи ҳукумати устод Раббонӣ дигар мавриди қабули бахше аз мардуми Афғонистон ва маҷмеи байналмиллалӣ нест, ин ҳам дар шароите, ки мо қаҳрамони миллии худро аз даст додем. Аҳмадшоҳи Масъуд дигар зинда набуд. То он бузургвор ҳам заомат медоданд, ба ин далел буд ки қабл аз рафтан ба музокироти Бон рӯи як силсила арзишҳо ба хоҳири рафъи навоқиси гузашта мо хостем, аз ибтидо тасмим биги-рем, ки иштибоҳоти соли 1381-и мо такрор нашавад. Ман шахсан борҳо ба Рум рафтуомад доштам, ҳатто дар замони омир соҳиби шаҳид мо ба натиҷаҳои расидем, ки байни аносири ҷиҳод ва муқовимат ва шахсиятҳои миллигарои муътадил бояд тавофуқ ба вуҷуд биёяд. Мо на танҳо дар Рум, балки дар Ландан низ барои

пайванд додан байни ҳалақоти равшанфистри берун аз Афғонистон ва ҳалақоти равшанфистри дохили Афғонистон ҷаласоти муфид ва муассире доштем^{*}. Воқеан пас аз шикасти режими Толибон, мо агар бори дигар рӯи мавзӯи гузашта ва заомати устод Раббонӣ пофишорӣ мекардем, ҳамсоҷаҳоямон моро муҷаддадан ба қавмгарой муттаҳам мекарданд (чун бештарини тақаттули толиб тақаттули қавмӣ буд) ва мо аз ин нуқтаи назар осебпазир будем. Аз сӯи дигар, ҷунончи қаблан тазақкур намудем, ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳам таҳаммули заомати қаблӣро надошт, бинобар ин пофишорӣ рӯи ин мавзӯ ба маъноӣ доман задан ба парҳошҳои нав ва бозгашти муҷаддад ба солҳои ҷанг буд, ки ҷунин иқдومه барои мо ҳаргиз ба силоҳи қор набуд; талоши мо ҷиҳати интиҳоби як заомати муътадил ва муштарак сурат гирифт, аммо мутаассифона, баъдҳо ҳаводсе ба вучуд омад, ки аз ин эҳсоси неки мо ва ҷаноби устод Бурҳониддин Раббонӣ дигарон сӯи истифода карданд, яъне онҳое аз ин эҳсос сӯи истифода карда, рӯи қор омаданд, ки дар озодии Афғонистон нақши ҷиддие надоштанд...

Муҳаммадҷонуси Қонунӣ дар суҳан ва дар амал аз марзҳои ҳақиқат як гом фаротар намегузорад, ҳарчанд ҷун ҳар марди боҳунар, гоҳ-гоҳе мавриди иттиҳомӣ номардонаи иддае аз вомондагони зиндагӣ ва заифони нотаъвобин қарор гирад ҳам, дар роҳи бароварда гардидани ормонҳои олии худ ҷун кӯҳ устувор ва ҷун дарё ноором ва дар талошу тапишҳои мудовим аст. Афғонҳои мунсиф ва мӯъмин ба зоҳир ва ботини ӯ аз зовияи дигаре менигаранд ва меғӯянд: Қонунӣ соҳиб бо тамоми маънӣ ҷавонмард аст, ҷавонмарде ниҳоят ҳалим, ҳушқалб ва меҳрубон, хирадманд ва боҳуш. Ӯ дӯстро тоҷи сар мекунад ва душманро табдил ба дӯст месозад.

*Қобул – Душанбе,
2006-2008 мелодӣ.*

¹ Ба хотири ин кӯшишҳои мудовим ва пурсамар буд, ки оқои Муҳаммадҷонуси Қонунӣ дар Афғонистон ва хориҷ аз он дар маҳфили сиёсӣ ҳамчун бунёнгузори сулҳ шухрати ҷаҳонӣ касб кард ва раиси порлумон интиҳоб гардид.

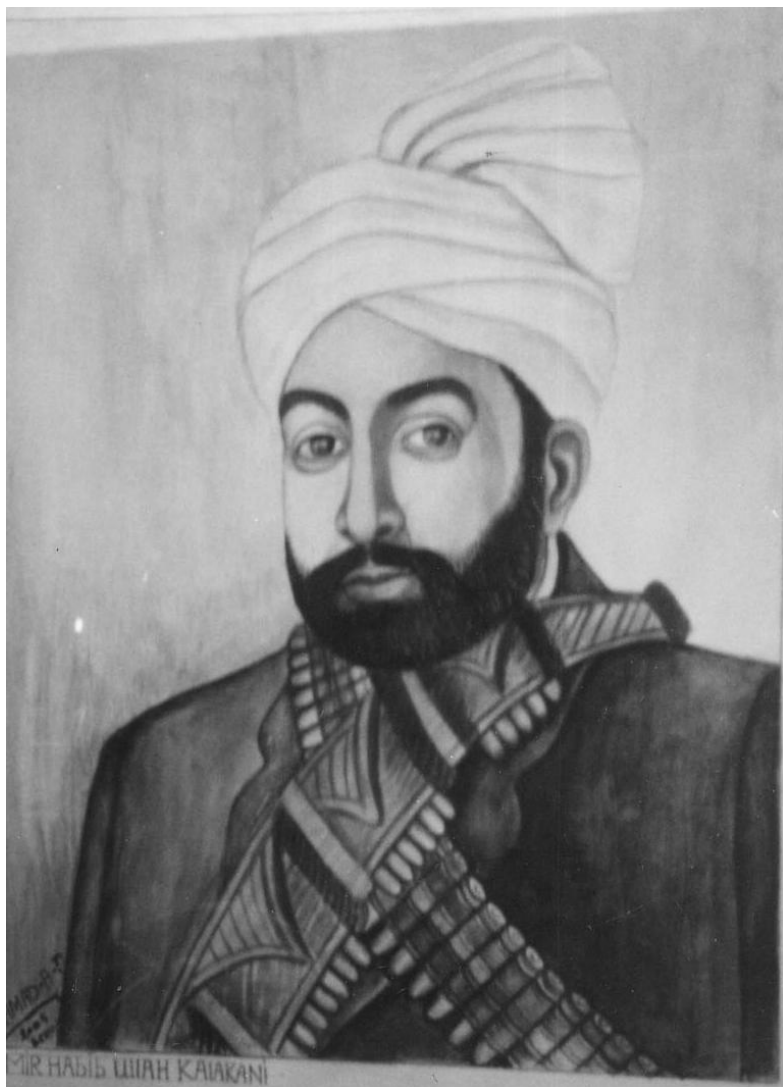
КИТОБИ ДУВВУМ

ДОСТОНИ

РОДМАРДОНИ ХУРОСОН

ВА ПОСУХ БА

«КИТОБЧАИ ШАЙТОН»

*Шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, ки дар соли 1929 салтанати
Амонуллоҳхонро барҳам зад ва ҳудудан нӯҳ моҳ зимоми
қудратро дар Афғонистон дар даст дошт*

ФАСЛИ АВВАЛ

ЧАШМИ МУҒРИЗОН КӢР АСТ

ГАЗОФНОМАЕ, КИ ТАӢРИХ МИСЛАШРО КАМ ДИДААСТ

*Чони гургону сагон аз ҳам ҷудост,
Муттаҳид ҷонҳои шерони Худост.*

Мавлоно Ҷалолиддин
Муҳаммади Балхӣ Рӯмӣ

Китоби музир ва муғризонае таҳти унвони «Сақовии дуввум»^{*} (нависанда Самсури Афғон, макони нашр мачмӯаи култури Афғонистон, Ҷармонӣ (Олмон), соли нашр 1377 хуршедӣ (баробар ба соли 1997 милодӣ) бо амри тасодуф ба дастам афтод, ки мутолиаи он ашхоси побанд ба эътиқодоти исломӣ ва ҳар инсони мунсифу огоҳ аз таърихи Хуросони Бузург ва Афғонистони имрӯзро ғамгин ва водор ба андешаву таааммул месозад. Дуруст аст, ки мутарҷими форсии «Сақовии дуввум» Ҳалилуллоҳи Видоди Бориш онро дар оғози суҳан «китобчаи шайтон» номида, таъкид карда, ки ба зудӣ посухе дар шинохти нависанда ва низ дар дифоъ аз фарҳанг ва аз сарзамину зиндагии мардуми кишвараш хоҳад дод. Аммо то ҳанӯз посухе дар ин замина аз эшон ва дигар коршиносони таърихи Афғонистон ҷоп нашуда ва агар ҷоп шуда бошад ҳам, ба дасти мо нарасидааст. Мутарҷим афкори захрогини нависандаро бо байте аз Мавлои Балх дарҳам кӯбидаст, ки воқеан муносиби замири номунири ӯст:

*Пеши ҷашмат доштӣ ишиа кабуд,
З-ин сабаб олам кабудат менамуд.*

Эй кош, киёи Бориш, ки худро дар пушти ҷилди ин тарҷума зодаи дараи душмангудози Панҷшер (аммо кадоме аз деҳаҳои Панҷшер?) муарриф кардааст, дар ҳавошии «Сақовии дуввум» газофағуии ни-горандаро шарҳ меод.

^{*} Дар нахустин сафҳа аз тарҷумаи китоб, мутарҷим тазаккур додааст, ки номи аслии нависандагон барои ӯ маълум аст ва ин “манифест” (оиннома ва ё дас-турмал)-ро на як кас, балки гурӯҳе таълиф намудаанд.

Дар он сурат, китоби зикршуда хонандаи форсизабони ноогоҳ аз масоили сиёсии Афғонистонро ба кӯраи гумроҳӣ намебурд ва онҳое, ки аз таърихи ин хитта аз хоки барӯманди Хуросони Бузург вуқуфи комил доранд, ҳини кироат камтар асабӣ мешуданд ва шояд зарурате ба посух гуфтани моро ба «Китобчаи шайтон» набуд.

Аммо бетафовут ва гунг будан дар баробари 164 саҳифа аз ин жожойиҳо ва ихонату таҳқирҳо, ки ба қавми муаззами тоҷик ва фарзандони машҳур дар ҷаҳон ва қавмҳои ҳазораву ўзбаку ҳиндӣ ва кишвари бузурги Эрон ва Тоҷикистон ва забони малакутии форсӣ раво доштааст, гуноҳе аст нобаҳшиданӣ!

«Сақовии дуввум» ё «Китобчаи шайтон» сарсухан ва бист матлабро дарбар дорад, ки муҳимтарини онҳо инҳоянд:

1. «Сақовии дуввум» як асари таърихӣ, сиёӣ ва ибратангез.

2. Назари кӯтоҳ ба давраи якуми «Сақовӣ».

3. Ақалият дар рули (дар нақши) аксарият.

4. Баррасӣ ва шинохти Бабрак Кормал.

5. Ҳокимияти доктор Начибуллоҳ ва маҳкумияти паштунҳо.

6. Тоҳири Бадахшӣ ва ташаққули «Ситамиҳо».

7. Раббонӣ марде дар нақши фикрии Бабрак Кормал ва амали Бачаи Саққо.

8. Масъуд бо ном ва ҷеҳраи як қаҳрамони миллӣ, аммо... бозикунандаи аслии «Сақовии дуввум» ва ғайра.

Унвони китоби «Сақовии дуввум» барои форсизабонони хориҷ аз Афғонистон мармуз ва то ҳадде ҳайратангез аст. Аммо дар асл таъбири ришхандомез, ихонатбор ва ишораҳои ба ду марҳила аз таърихи Афғонистон аст:

а) Даврони ҳукумати нӯҳмоҳаи шаҳиди бузургвор Ҳабибуллоҳи Калақонии тоҷик ва рӯзгори ҳукмронии Бабрак Кормал. б) Ҳукумати беш аз ҷаҳорсолаи устод Бурҳониддини Раббонӣ.

Чаро ба амир Ҳабибуллоҳони Калақонӣ мегӯянд: «Бачаи Саққо»? Истилоҳи «Сақовӣ» сохта ва пардохтаи кадоме аз «мутафаккирин»-и замон аст? «Сақовии дуввум», яъне чи? Самсури Афғон чун ба шарҳи ин вожагон ва таъбирҳои худсоз ва бепояш напардохтааст, ба ночор ва он ҳам ба хогири оғоҳии хонандагони хориҷ аз марзҳои Афғонистон, банда ба тариқи бисёр фишурда ба кушудани ин чанд гиреҳи кӯр хоҳам пардохт. «Саққо» калимаи арабӣ аст ва тибқи ишораи фарҳанги Сабо (муаллиф Муҳаммади Биҳиштӣ, Техрон, 1370-и хуршедӣ, сах. 590) ду маъноро мерасонад:

1. Машки об ё машки шир.

2. Обдиханда, касе ки об бар хонаҳо мерасонад.

Шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, ки ба таърихи 17-уми январи соли 1929 ҳукумати Амонуллоҳхонро бо ҳамдастии мардуми озодиҳо ва мусалмони кишвараш вожгун намуда, ба арикаи қудрат така зад, бинобар ривояти дурӯғини душманони ӯ, гӯё фарзанди сакко, яъне обкаш ё обрасоне аз хонаводаи як тоҷики минтақаи Калакон, воқеъ дар шимоли Кобул будааст. Аввалан, тибқи тазаккур ва ишораҳо, ки мо аз осори илмӣ ва адабии Кобулу кобулиён дарёфт намудем, Ҳабибуллоҳ-хони шаҳиду шучоъ дар хонаводаи марди шарофатманде аз ашрофони минтақаи Калакон ба дунё омада ва ба камол расид. Сониян, барои ҳар рӯшанфикр аз шаҳрвандони Афғонистон ва хориҷ аз он ин далел рӯшантар аз чароғ аст, ки дар ҳеҷ ғӯшае аз шаҳру деҳоти Хуросони Бузург ва ҳамин Афғонистони имрӯз тоҷикони ин билод обкаш ё ба истилоҳи кӯрдилони рӯзгор «сакко» набудаанд. Дар гузашта ва имрӯз ҳама ашрофзодагон ва шаҳриёни орифу мутамаллиро тоҷик меномиданд ва меноманд ва теъдод аз дигар ашхос ва қавмҳо, агар аз табори тоҷикон ҳам набуданд, ба хоҳири пайвастан ба ин қавми халлоқ ва бумӣ, озодаву аҳрор ва ориёинажоду соҳибкитоб ҳудро тоҷик муаррифӣ мекарданд, ки намунае аз ин далелро ҳуди муаллифи китоби «Сақовии дуввум» дар мисоли Бабрак Кормал ва бародараш Маҳмуди Барёл овардааст. Аз сӯи дигар, оё дар таърихи башар кам будаанд сарон, подшоҳон, лашкаркашон ва паҳлавононе, ки аз хонаводаи кишри факиру заҳматкаш зухур намуда, ба саҳнаи сиёсат ва ҷаҳонкушоӣ ворид гардидаанд? Магар шоҳони паштун ё турктабори Хуросонзамин ҳама яқсара аз дудай амирону ашрофон будаанд? Таърих гувоҳ аст, ки аксари гузаштагонии онҳо пушт ба пушт зиндагии қабилай, ҷодарнишинӣ, кӯҷигарӣ ва саҳронавардӣ доштаанд. Муаллиф аз оғоз то анҷоми китоб вожаи арабии «сакко» ва «сақовӣ» ва ҳукуматҳои амир Ҳабибуллоҳхон, Бабрак Кормал ва устод Раббониро ба хоҳири тоҷик ё тоҷикуласл буданашон бешармона ба нишони масҳара ва нешҳанд «сақовия» номидааст. Таъбирҳои «сақовӣ», «сакко» ва «сақовия»-ро ӯ огоҳона ғалат меоварад ва аз он ки бо чунин «ихтироъ»-е ҳарими гиromии забонери (он ҳам забони Қуръони Маҷид ва аҳодиси набавиро) лағдмол месозаду таҳриб мекунад, шарме аз Худову соҳибони ин забон надорад!

Муаллифи «Сақовии дуввум» мубталои маризии ба ҳама ошкор, натионализми ифротӣ ё возеҳтар бигӯем паштунизми фошистӣ аст,

ки аз оғоз то анҷоми «рисола»-аш бо духули чахлу таассуб оҳанги мотаму игво менавозад. Мо қабл аз он ки гӯш ба пораҳое аз садои ин духули шумнафас бидихем, рӯи масъалаи ноқомии паштунизм ва зиёни он аз донишманди тавоно, доктор Чингизи Паҳлавон иқтибосе меоварем, ки ӯ дар таълифоти пураарзиши худ «Афғонистон: асри муҷоҳидин ва баромадани Толибон» менависад:

«Ҷомеаи паштуни Афғонистон дар даврони гузашта тавонист бо тавассул ба салтанати натионализми қавмӣ ва коммунизм бар Афғонистон ҳукумат баранд. Аммо дар айни ҳол (дар даврони сукути режими коммунистӣ дар Кобул) тамоми тавони худро низ дар ин роҳ то ниҳоят ба қор андохт ва ба масраф расонд. Равшанфикр ва таҳсилкардаи паштун ба наҳве ба ҳамаи ин чараёнҳо тааллуқ дошт ва таассуби қавмӣ худро дар яке аз ин се ҳаракат матаблур месохт (ба чилва меовард): 1. Фурӯпошии салтанат. 2. Шикасти амики натионализми қавмӣ ва саранҷом сусиёлизми таҳмилӣ. Инҳо нишон доданд, ки девонсолорони паштун ночор бояд аз ин саҳнаи печида қанор биншинанд ва дар интизори мавқеияти муносиб ба уфуқи тиравутори ёриҳо ва даҳлатҳои бегонагон чашм бидӯзанд. (Ниг. китоби зикршуда, ҷопи Техрон, 1378-и хуршедӣ, саҳ. 41).

Оре, қомилан мантиқӣ ва ҳаққонӣ аст, он чӣ ки доктор Паҳлавон ва афғоншиносони дигар дар ин хусус ибрози ақида кардаанд.

ИҲОНАТ БА ШАҲИДИ БУЗУРГВОР

Паногоҳ ё ташкилоте ба номи «Маҷмаъаи робитаҳои фарҳангии Афғонистон-Олмон», ки масъули нашри ин «манифест»¹ мебошад, аз ҷопи «Сақовии дуввум» изҳори шодмонӣ намуда, онро дарсе барои фардои сиёсии кишвар номидааст. Аммо нависанда, асари худро ба пешгоҳи он идда аз фарзандон ва ҷавонони меҳан² эҳдо намудааст, ки «Сақовии яқум ва дуввум» (Бабрак Кормал ва устод Раббонии тоҷикро, М.Ш) аз пой дарандохта, бо қурбонии сар ва додани хуни хеш Ватанро аз таҷзия раҳой бахшиданд.

Номбурда муқаддимаи китоби худро бо ҷумлаи «Зиндаву сарбаланд бод Афғонистон, мурда ва рӯсиёҳ бод душманони Афғонистон!» ба поён бурдааст. Яъне, ҳар ҷумлае аз ин навиштор бӯи палашту гандидаи афкори фошистӣ ва зиддитоҷикии Самсури Афғонро ба машом мерасонад. Вай дар матлаби нахуст, ки «Қўтоҳназарӣ бар сақовии аввал» ном дорад, ба баёни чӣ гуна бар сари қудрат омадан ва ба қатл расидани Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ дар

Кобул пардохта, дасти нопоке ба таҳрифи воқеии таърихӣ бурдааст, ки бисёр ғамангез аст.

Ў, аз чумла, ҳукумати Бурҳониддини Раббонӣ-Масъудро аз табохтарин сафҳа дар таърихи Афғонистон номида, онҳоро муттаҳам ба бекифоятӣ ва чанчолбарангезӣ намудааст,³ дар ҳоле ки тибқи арзёбии муфасссирони сиёсӣ ва чанд тан аз соҳибкитобони хориҷӣ ва дохилӣ, ҳукумати устод Раббонӣ бар пояи мантиқу қонун ва адлу инсоф аз сӯи намояндагони миллати Афғонистон интиҳоб ва барқарор гардид. Ҳамин ангезаҳои фошистӣ, паштунгарой ва ҳасодат аз пирӯзии рашкбарангези мучоҳидин алайҳи ишғолгарон сабаб шуд, ки дар таҳким ва истиқрори ин ҳукумат ҳалалҳои ҷиддӣ ворид гардад. Ба таври мисол, ба нукоте аз андешаманд ва сиёсатмадори шинохтаи Афғонистон устод Имоми Ғӯрӣ⁴ таваҷҷӯҳ намоед:

«Дар даврони ҳукумати устод Раббонӣ, ки оғозу анҷоми он ҳамааш ҷангу даргирӣ буд, дар кишвари мо тараххум ва фаровонию арзонӣ побарҷо буд, ҳеҷ гуна ҷаҳолат ва таассуби қавмӣ вучуд надошт, касе монетӣ таҳсил ва тадриси хонумҳо набуд. Ҳоло аз ҷандин кишварҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ миллионҳо доллар ба ҳукумати оқои Карзай, ки воқеан онро метавон бекифоят гуфт, сарозер мегардад, вале натиҷа алҳол сифр аст. Агар яке бар ҳазоруми ин кӯмакҳо ва пуштибонии байналмилалӣ ба ҳукумати устод Раббонӣ мерасид, ин ҳукумат ба ҳайси як улғу (идеал) ва намуна дар минтақа ва ҷаҳон, ба вижа дар ҷаҳони ислом шинохта мешуд...

Шумо оё хабар доред, ки тамаддуни Афғонистон мунҳасир ба тоҷикон аст? Онҳо қавми бумӣ, соҳибфарҳанг ва дорои тамаддуни ғанӣ ҳастанд, лизо як инсоне, ки соҳибистеъдод бошад, илм, аҳлияту тақво, иқтидору тавонмандӣ дошта бошад, пас чаро иҷозаи ҳукумат кардан дар кишварашро надошта бошад? Имрӯз дар Афғонистон рӯзгор ва фазое ба вучуд омадааст, ки мо дигар ба ҳеҷ вачҳ андешаву ақоиди фошистиро пазируфта наметавонем!»⁵

Нависандаи «Сақовии дуввум» ё «китобчаи шайтон» дар дарку фаҳми масоили рӯз очиз мондааст. Ў пирӯзии Афғонистон алайҳи англисҳо (дар соли 1919 милодӣ) ва шикасти русҳоро дар соли 1989 танҳо аз баракати шучоату диловарии қавми паштун медонад⁶ ва бар ин бовар аст, ки «ҳукуматҳои сақовӣ», (яъне, ҳукуматҳои тоҷикӣ, М.Ш) дастнишондеҳи истеъморӣ англису рус мебошанд.⁷ Дар ҳоле ки тибқи асноди инкорнопазири таърих ва муаррихони Шарқу Ғарб, ки дар зер оварда хоҳад шуд, ин қазия комилан баракс аст. Яъне, сарону подшоҳон ва намояндагони қавми паштун буданд, ки дар имти-

доди ҳукмрониашон дар Кобул муздурии ачнабиён кардаанд, на Раббониву Масъуд!

Самсури Афғон дар баҳши муаррифии «Сақовии аввал» (амир Ҳабибуллоҳи Калакони) менависад, ки англисҳо бо ин ки ба гунае расму истиқлоли афғонҳо⁸ ва шикасти худашонро муътариф буданд, боз ҳам аз даҳолату дастандозӣ дар масоили Афғонистон рӯғардон нашуданд ва дар ҷустуҷӯи як таҷрибаи дигар дар ин диёр гардиданд. Онҳо ба хоҳири амалӣ кардани ин орзу, як фардери интиҳоб карданд, ки ҳам содда буду ҳам аҳмак(!) ва ҳам мансуб ба як қавми ақалият.⁹

Дар ин баҳш аз китоб, агар муаллиф амир Ҳабибуллоҳро «соддаву аҳмак» меномад, дар чандин қисматҳои дигаре аз ин тӯҳматномааш амири музаффар ва шаҳиди бузургворро «роҳзан», «дузд», «одам-куш» ва «қутоаттарик» гуфтааст. Аввалан, англисҳо ҳукумати зиддидинӣ ва мағойир ба суннатҳои исломию миллии Амонуллоҳ-хонро, ки аз мактаби илҳодии Ғарб пайравӣ мекард, ба сари қудрат оварданд ва ҷуноне ки дар боло ишора намудем, бо ҳамдастии мардуми мусалмони Афғонистон ва раҳбарии амир Ҳабибуллоҳи Калакони тоҷик режими истибдодии ӯ вожгон гардид. Аз сӯи дигар, агар амир Ҳабибуллоҳи тоҷик бо кӯмаки англисҳо қудратро қабза мекард ва муздурии ачнабиҳо бар ӯҳда мегирифт, ба ин зудӣ, яъне дар зарфи нӯҳ моҳ зимоми ҳокимиятро аз даст намедод ва шаҳид ҳам намешуд. Инглисҳо аз айёме, ки қабоиلى паштун ба пораҳое аз Хуросони Бузург, яъне ҳамин Афғонистони феълӣ сарозер шуданд,¹⁰ то замони ҳукумати доктор Начиб дар Кобул заъомати паштунро бо ҷангу дандон ҳаросату ҳифозат карданд. Шӯравиҳо низ дар режимҳои Нурмуҳаммади Таракӣ, Ҳафизуллоҳи Амин, Бабрак Кормал ва Начибуллоҳ, ки ҳама яқсара намояндаи қавми паштун буданд, (ба истиснои Бабрак Кормал, М.Ш) иттак ба паштунҳо доштанд. Ҳатто нахуствазирӣ кишвар дар замони режими коммунистӣ дар Кобул ба истилоҳ аз «миллати заҷркашидаи ҳазора», яъне оқои Султон Алиӣ Киштманд буд. Ин мисолҳо далеле бар ҳилофи иттиҳомӣ вориди бар амири соҳибном Ҳабибуллоҳи шаҳид ва профессор Бурҳониддини Раббонӣ ва нахуст қаҳрамони миллии Афғонистон шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд аст, ки Самсури Афғон аз оғоз то анҷом дар навиштораш борони тӯҳмату таҳқир бар сари онҳо рехта ва дигар ашхоси саршиносу ручҷоли сиёсии тоҷикро низ «муздури англису рус» меҳонад. Албатта, далеле ё асноде устувор намебинем дар ин ҳазёнҳо ва ба қавли мо тоҷикони Варорӯд «ҳарфу ҳиҷои ӯ вазну арзиши пуфи мурдари надорад». Аммо ҳамин «пуфи мурда» ҳам, ки бо

тирожи зиёд ва бо забонҳои мухталиф нашру пахш мешавад, хатарҳои сахмгин ва морҳои захрогин дар остин мепарварад. Зеро ба фармудаи соҳиби маснавии шариф: «Оламеро як сухан расво кунад!»

*Айёри Хуросон Ҳабибуллоҳи Калаконӣ (аз чап дуввум)
бо теъдод аз аъзоёни кобинааш. Кобул, 1929*

АҚАЛИЯТ ВА АКСАРИЯТ АЗ НИГОҲИ САМСУРИ АФҒОН

Самсури Афғон танҳо дар ду барг аз навиштораш калимаи «ақалият» ва «ақалиятҳо»-ро дахҳо бор такрор мекунад ва худрову хонандаро водор ба чунин масоили ҳассос месозад. Оё ақвоми ғайрипаштун дар қудрат ва идораи фардои Афғонистон ба унвони шахрванди комилхукуки кишварашон матраҳ шуда метавонанд ё не? Дар ҳукумат ва идораи Ватан зарфияти «ақалиятҳо» чӣ қадар ва сахмашон дар субот ё бесуботиҳои ҷомеа то чӣ ҳад хоҳад буд? ¹¹ Гуё инглисҳо ба хотири «интиқом гирифтани аз афғонҳои пируз» ва ақиб задани тамаддуни ҷадид ва хароб намудани авзоъ Ҳабибуллоҳи Калаконӣ (Бачаи Саққо)-ро интиҳоб намуданд.

Нависандаи «китобчаи шайтон» дар идомаи матлаб ба баёни зиндагӣ ва фаъолиятҳои сиёсии Ҳабибуллоҳхон мепардозад ва бо истифода аз «бархе пажӯҳандагон» ўро кўрмағзу торочкунандаи амволи мардум меномад.¹² Аммо дар ҳамин бахш аз китоб меҳонем: дар соли 1924 вақте дар урдуи шохӣ аскар шуд,... боре барои даҳ рӯз рухсат гирифт ва роҳии хонаву хонавода гардид. Вақте дуртар аз Кобул дар минтақаи «Қалъаи Ҳочӣ» расид, се тан дузд дар баробараш пайдо шуданд, бо онҳо дасту панча нарм кард ва якеро бикишт.¹³ Ҳабибуллоҳ гӯё баъдан бо ҳамин чурм ба муддати панҷ моҳ мучозот мешавад ва аз зиндон раҳой ёфта, ба минтақаи худ бармегардад ва ба қавли Самсур «шурӯъ кард ба дуздӣ ва роҳзаниву шарорат»¹⁴ ва инҳо дурӯғи маҳз аст, ки дар поён собит хоҳад шуд.

Аввалан, бо се дузд, ба истилоҳи муаллифи китоб, дасту панча нарм кардан, кори чандон соддае нест ва касе бо чунин афрод на ҳамкорӣ, балки дасту панча нарм мекунад (он ҳам як тан муқобили се роҳзан) ба ҳеҷ ваҷҳ дузд ва ё қутоаттариқ буда наметавонад. Айёри Хуросон ин амалро, яъне ҳамла ба дуздонро бо тақозои вичдон ва зехнияти исломию инсонӣ ба ҷо овард ва бидуни тардид, матонату дили шери жаён дорад ин Ҳабибуллоҳи Калаконӣ! Чунон ки аз муҳтавои навиштаи боло бармеояд, ҳатто оқои Самсур худ қиссахони ин достони мардонагӣ аст! Самсури Афғон ба хотири бадном сохтани ин диловармарди таърих, чиркҳои таърихро аз зери нохунҳои чанд нависандаи ибнулвақт¹⁵ ва ҷароиди тавтиаафкани Аврупро ва Амрикову Покистон берун меоварад ва дар ҷо-ҷое аз ин жожҳои истифода мекунад ва тоҷику паштунро дар ҳоли хусумат ва бадбинии якдигар ҷилва медиҳад. Аммо ӯ фаромӯш кардааст, ки миёни тоҷику паштун, ба ҷуз тафовути забонӣ (ин забонҳо аз як реша, яъне аз хонадони забонҳои ориёианд!) тақрибан дигар фарқе аз назари наҷоду мазҳаб ва оину дин вучуд надорад. Ба фармудаи ҳазрати Мавлоно:

*Турку тоҷику араб гар ошиқанд,
Ҳамраҳанд аз рӯи маънӣ дар савоб.*

Мутассифона, ӯ ори аз чунин отифа ва эҳсосоти пок аст ва қалам дар дасташ чун асир мегирад.

Самсури Афғон танҳо дар як барг аз ин «таълифот»-и хом ҷаҳор иқтибоси тўлонӣ барои бадном кардани «Бачаи Саққо» меоварад, ки ҳама иқтибосҳо маҳсули зехну тафаккури афроде амсоли худӣ ўянд ва инҳо: Мавлонооғо Рафиқи Баландшаҳрӣ, маршал Шохвалихон, доктор Зевар ва ... мебошанд. Дар ин барҷаспҳо дунболи ҳам омада-

аст, ки «Бачаи Саққо» хангоми икомат дар Пешовар бо истихбороти Бритониё тамосхое дошт. Дар Порачинор (дар Покистон) муттаҳам ба дуздӣ ва маҳкум ба ёздаҳ сол ҳабс гардид, аммо «ба таври мармуз» раҳо шуд ва ба Афғонистон баргашт ва дар Кӯҳдоман шурӯъ ба роҳзанӣ, ғорат ва чаповал кард, бо дуздону ёғиён якҷо шуд ва дар баробари давлати марказӣ истод. Бо иртиҷои дохилӣ, бархе аз рӯҳониёни тангназар ва истихбороти англис якҷо плони тасарруфи Кобулро сохт, баъд дар 13-уми январи соли 1929 «ғозӣ» Амонуллоҳхон халъи худро аз салтанат эълон кард. Дар ҳоле, ки «бачаи Саққо» дар Деҳкепак мавзеъ гирифта, шаҳри Кобулро таҳдид мекард, Сардор Иноятуллоҳи Аълон подшоҳӣ намуд, аммо ба таърихи 17-уми январ ҳокимият ба бачаи Саққо расид. Соати панҷи аср, 17-уми январи соли 1929 (баробар бо 27-чаддии 1307 хуршедӣ) Бачаи Саққо ба дохили арк қадам ниҳод ва дар қасри «Гулхона» нишаст ва ба ин тартиб, як давраи торики таърихи Афғонистон оғоз шуд.¹⁶

Аз таърихшиноси афғон М.Фубор низ чунин нақли қавли муғризон омадааст: «Шаҳси Ҳабибуллоҳ табъан аз идораи як кишвар на, балки ҳисоби як қария ҳам очиз буд... Инҳо чун аз асру муҳити Кобул ақиб монданд... пас ба шамшеру занҷир ва эъдом тақия мекарданд».

Маршал Шоҳвалихон, бинобар иттилои Самсури Афғон дар ёддоштҳои менависад, ки «Бачаи Саққо» дар қобинааш ба вазоратҳои маориф ва адлия ҷое надод(?) Сардор Файз Муҳаммадхон (ин ҳам ба нақл аз оқои Самсур) зулму ситамкорӣ, ҷаҳолату ваҳшати Бачаи Саққоро нангу ори башарият хондааст.¹⁷ (18 ва 19 нест) (Самсур теъдоди зиёде аз нақли қавлҳоро ҷиҳати бадном сохтани шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ худ таҳриф ё «эҷод» кардааст, ки дар фаслҳои баъдӣ ин масъалаҳоро баён хоҳем дошт.)

Мо шоҳиди анбоштаҳое аз иттиҳомии нигоранда ё нигорандагони китоб алайҳи Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ҳастем ва аз саҳфа ба саҳфа тақрор мешавад ин тӯҳмат ва гӯё поён надорад ин зулмот!

Хушбахтона, банда огоҳӣҳое доштам тавассути осори илмию таърихӣ нависандагони Афғонистон роҷеъ ба сарнавишти Ҳабибуллоҳхони шаҳид, афзун бар он бо теъдод соҳибназарон дар Кобул ва чанд тан аз ришсафедон дар Калакон-зодгоҳи Ҳабибуллоҳ ва дигаре аз деҳоти Шимоли дидору гуфтугӯ доштам. Тибқи шаҳодати он азизон гузаштагони амир Ҳабибуллоҳхон аз мардумони боиззату мутадайн ва соҳибноми минтақа буданд ва устод

Халилulloҳи Халилӣ низ дар ин бора ишораҳои ҷолибе дорад. Аслан на падари Ҳабибуллоҳон, балки дар шимоли Кобул, ба вижа дар Калакон, ки саршор аз файзи неъматҳои илоҳӣ аст, ҳеҷ фарде иқдом ба муздурӣ ва обкашиву кӯч кардан аз маконе ба маконе накардааст. Он чӣ ки Самсури Афғон ва дигар харобкорони таърих аз худ мебофанду месозанду мелофанд дурӯғи маҳз аст. Дар чунин мавориде дар Бадахшон меғӯянд: «душман ҳеҷ айбе ё таънае дар Шумо наёбад, меғӯяд: фалониرو думи сағаш қач!»

Ба таври мисол, тибқи навиштаи донишманди шаҳири Афғонистон Абдушакури Ҳакам (муаллифи китобҳои «Сарбадорони Хуросон», «Ҷеҳраҳои шигифтангези таърихи Афғонистон ё мулуки курт», «Он Калаконӣ айёр буд» ва...) падари амир Ҳабибуллоҳон дар замони амир Абдурахмонхон дар суфуфи мучоҳидини сарфароз ҷой дошт ва алайҳи асокири ишғолгари инглиз қиёмҳои таърихӣ ба по карда, унвони «ғозӣ» гирифт. Пас аз анҷоми муборизаву набардҳо дар сафҳои мучоҳидин чанддастагӣ эҷод шуд ва ғозӣ Аминulloҳон (падари амир Ҳабибуллоҳони Калаконӣ) раҳсипори Калакон гардид ва дар зодгоҳаш мавриди истикболи гарм қарор гирифт ва дар минтақаи «Корези Комилбекхон», дар шимолу ғарби қарияи Калакон иқомат гузид.

Нигорандаи китоби «Аз айёри то аморат», ки дар 576 саҳифа ба зевари ҷоп ораста гардидааст, падари Ҳабиб-Аминulloҳони ғозиро шахси мардумдору давлатманд ва бисёр саҳӣ тавсиф кардааст. Ӯ дар идомаи ҳамин бахш аз китоби ҳеш навиштааст, ки Аминulloҳон ба хоҳири ҳамин шӯҳрату иззат, ки дар миёни мардум дошт, мавриди шакку шубҳаи амир буд ва барои чанд муддат мучаддадан Калаконро тарк кард ва баъд аз чанд сола дубора ба зодгоҳаш баргашта, дар мулки падар масруфи боғдорӣ, зироат ва заминдорӣ шуд ва дар ҳилоли ҳамин солҳо даст ба чанд издивоҷ зад, ки самарайи он ду писару се духтар буд. Аз он ҷумла, аз духтари Амирхони Таракӣ, ба номи Марям-Ҳабибуллоҳ ба дунё омад.

Воқеан, падари амир Ҳабибуллоҳон, агар аз табақаи камбағалу мустаъзаф: саққо ё обкаш мебуд, ба қавли Абдушакури Ҳакам ва теъдоде аз ришсафедони Калакон, ки ман бо онҳо дидору гуфтугӯҳо доштам, меҳмондорию фақирнавозӣ намекард ва ҳатто даст ба чанд издивоҷ намезад ва духтари Амирхони Таракӣ²⁰ ба номи Марям (модари амир Ҳабибуллоҳон) насибаш намешуд. Ҳамин санад худ исботи иттиҳомоти бепоя дар мавриди «Сақовизода» ё авбошу роҳзан будани шахид Ҳабибуллоҳон аст.

Дигар аз соҳибқаламони чирадаст окои Муҳаммад Фарход дар ёддоштҳои худ ишораи ҷолибе дорад: «то ҷое, ки таърих гувоҳӣ медиҳад, он падари Кӯҳдоманӣ-Абдуллоҳон исми писарашро на Саққо, балки Аминуллоҳ гузошт. Аминуллоҳ ҳам ба навбаи худ номи писарашро на «Бачаи Саққо», балки Ҳабибуллоҳ интиҳоб кард. Бад-инсон (ҳамин тавр) он падарон ин ҳақро бар наслҳои пешин, ба вижа бар вожанигорон ва рушанбаёнон илқоъ кунанд, ки хангоме аз фарзандашон ёд мешавад, номашон Аминуллоҳ ва Ҳабибуллоҳ навишта гардад ва ба интиҳоби номгузори он падари Кӯҳдоманӣ аз рӯи оини ниғориш ва расми фарҳанг (яъне, ғановату суннатҳо, М.Ш) бояд номҳои воқеӣ гузошта шавад.²¹ Ин муаллиф ҳам, чунин менамояд, ки аз дурӯғсозиҳои кӯрони таърих ба ҷон омадааст.

Ҳамин тавр, дар хонадони ғозӣ Аминуллоҳон аз хонуми Калакони ӯ Ҳамидуллоҳ ва аз хонумҳои дигараш духтарҳое бо номҳои Бибишохӣ, Бибиҳавво ва Бибиғотима мутаваллид гардиданд. Аммо Бабири Аҳмадхони Давлатободӣ дар китоби «Шиносномаи Афғонистон» менависад, ки ин зан (хонум Марям) тифле ба дунё овард, ки мардҳоро обу иззат дод. Ин тифл, ки номашро Ҳабибуллоҳ карданд, дар аввали муҳаррами соли 1307-и ҳиҷриӣ қамарӣ, мутобик ба 25-уми асади 1269 (хуршедӣ), баробар бо 18-уми августи соли 1890-и милодӣ дар минтақаи «Қорези Қомилбекхон» дар шимолу ғарби қарияи Калакон чашм ба дунё кушуд.²²

Дигар қорнамоиҳои Ҳабибуллоҳон, ки ин муаллиф дар идомаи навиштораш васф кардааст, ҳама мустанад ва қобили таваҷҷӯҳанд.

ДАР ҶАБИНАШ ДИДААМ ЧИЗИ ДИГАР*

Аз мутолиаву нишондодҳо дар бораи амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ нуктаи бисёр ҷолиб он аст, ки аз ҳамон даврони бачагӣ хуни ғайрат, ҷасорату мардонагӣ дар рағ-рағи вучуди шарифаш туғён мекард ва ҳамин туғён, ҷасорату мардонагии хирадмандона буд, ки ӯро ба арсаи қорзорҳои бузурги таърихӣ бурд ва ҷоми шаҳодаташ нӯшонд.

Мо намунаи олии ҷасорату диловарии он рӯинтани бузургворро

* Ишора ба шоҳбайте аз аллома Иқболи Лоҳурӣ аст, ки фармуда:

Миллати овори қўҳу қамар,

Дар ҷабинаш дидаам чизи дигар.

худудан пас аз сад сол, мучаддадан дар амалкарди шери жаёни рӯзгорамон-шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд, амир Исмоилхони Ҳиротӣ, шаҳид Афзалӣ ва садҳо тани дигар аз тоҷикони сарбаланди Афғонистон дидем, ки мӯчиби ифтихори на танҳо афғонистониҳо ва мардуми Осиёи Миёна, балки дар маҷмӯъ ҷаҳони Ислом, ҳатто ашхоси фаҳиму мутараққии Аврупо ва Амрикоист. Ҳамдиёрони бузургсоли амир Ҳабибуллоҳ бароям қисса карданд, ки дар замони наврасии ӯ, писараке аз хонадонҳои давлатманди минтақа бо Ҳабибуллоҳ ба ҷидол пардохт ва ӯро саҳт кутак зад. Ҳабибуллоҳ гирякунон назди модар омад ва аз муштзӯр шокӣ шуд. Модар писарро мавриди нақӯҳиши саҳт қарор дод ва гуфт: «бирав, то интиқом аз писари хон наситонӣ, ба хона барнагард!».

Ҳабибуллоҳ тозон аз хона бадар рафт, рақиби худро пайдо кард, дубора бо ӯ даргир шуд ва хонбачаро ба замин афканда, ҷунон зарбу шатм бар вай зад, ки хурду қалон офарин гуфтанд ва муждаи пирӯзии ӯро қабл аз Ҳабибуллоҳ, дигар ёронаш ба модару падари ӯ расониданд.

Модар фарзанди музаффарашро дар оғӯш қашида гуфт:

– Аҳсан, ҷони модар! Бар ҳеҷ золиму ситамгар, хоҳ хурд бошаду хоҳ бузург, раҳм нақун! Ин ҳарфи ман нест, ин фармудаи Худо ва паёмбарони ӯ, аз ҷумла Расули ақрам (с) аст, ки мо аз суннатҳои ӯ пайравӣ мекунем.

Пайғамбари мо на фақат золиро, балки мазлуми муздурро ҳам нафрат қардааст, ки ҷаро тан ба зулм ва бардағӣ медиҳад?!

Ҳарчанд муаллифи «Сақовии дуввум» («китобчаи шайтон») аз садҳо нақӯиҳо ва муҳассиноти шаҳид амир Ҳабибуллоҳхон танҳо ҳамон ҳодисаи дар сафар бо се дузд дарафтодани ӯро дида, ба баёни он пардохтааст ва эътироф қардааст, ки аз ин се тан якеро куштаву ду нафарро фирор дод, (албатта, ин мадҳ ва ҳадиси ӯ ноогоҳона сурат гирифтааст, на омидона), дигар ҳеҷ амалкарди мусбате дар ӯ намебинад ва аслан дидан намехоҳад ва заррае нури ҳақиқату басирати исломиву инсонӣ дар дилу дида надоранд Самсур ва ёронаш. Ҷунин ба назар мерасад, ки онҳо дастпарвардҳои мактаби илҳодии Таракиву Амин ва дигаре аз боқимондаҳои режими коммунизми мардуданд. Аз сӯи дигар, вақте ҷунин хӯйу ҳислати таҳрибҳо ва иттиҳомҳову таҳқирҳо, ки аз сӯи як идда дастандаркорони қамзарф дар навиштор ё гуфторашон ба амал меояд, ин падидаи музир, яъне тӯҳмату дуруғбофӣ ҳатто мӯчиби бадномӣ ва сарафқандагии миллати шарифи Афғонистону афғонҳо дар доираи васеи адабию фарҳангӣ мегар-

дад. Ба таври мисол, афғоншиноси англис Чорч Потечор дар мавриди шинохти афғонҳо аз ҳамтои англисии худ М. Стеварт, ки муаллифи китоби ҷосусии «Гузориши салтанати Кобул» мебошад, иқтибоси зерро арза доштааст:

***Муаллиф дар ҳалқаи кӯдакони зодгоҳи шаҳид Ҳабибуллоҳ –
маркази Калакони вилояти Парвон. Сентябри 2007***

«Афғонҳо фазоиле доранд, аммо хислатҳои носутудаи онҳо: озмандӣ, кинатӯзӣ, рашқварзӣ, худрайъӣ ва яғмогарӣ аст, ки дар касоне, ки нақше дар сахнаи ҷанг доштанд, чун Шохшӯҷоъ, Дӯстмуҳаммад ва Акбархон дида мешуд».²³

Ин аст подоши санги иттиҳом задан бар сари бародарони ҳамватану мусалмони худ ва об андохтан дар осиеби душмани таърихии миллат ва сарзамини хеш! Ба фармудаи Мавлои Балх:

*Дӯстиш аблаҳ батар аз душманист,
Ў ба ҳар ҳила, ки бошад, ронданист.*

Муғризоне чун Самсури Афғон ва ҳатто оқои М. Губор ва иддае аз миллатгароёни камзарфу тирамағзи дирӯзу имрӯз амир Ҳабибуллохро дар навиштаҳои хеш чандин сол ба ин тараф муттаҳам ба бесаводӣ, одамкушию роҳзанӣ намуда, вичдони худро дар пешгоҳи халқ ва Худо ба оташ мезананд ва ин сангандозҳои ночавонмардона танҳо як сабаб дорад, яъне «Бачаи Сакко» аз табори тоҷик аст ва аз миёни ақвоми мухталифи Афғонистон (Хуросон ё Кобулситони дирӯз) нахустин фарде, ки пас аз гузашти ду қарн, сулолаҳои худкомаи қабоиلى афғонро аз арки қудрат парт намуд, ҳамин «Бачаи Сакко»-и тоҷик буд ва ин кина аз дили ташнағони қудрату томеёни салтанат нарафт ва намеравад.

Аз нигоҳи кӯрони таърих амир Ҳабибуллоҳон, гӯю аслан рӯи муаллиму мактаб ва мадрасаро надидааст ва аз ин хотир «ғозӣ Муҳаммад Нодирхон» бинобар ҳазёнҳое, ки Самсури Афғон нигоштааст, ҳукумати амир Ҳабибуллохро ҳокимияти пур аз ҷаҳолату ваҳшат ва барои мардуми Афғонистони маризу хатарнок пиндошта, бо таассуф гуфтааст: агар ин ҳолат давом кунад (яъне, ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ, М.Ш) он гоҳ зиндагӣ барои мо чӣ маънӣ хоҳад дошт?²⁵ Аммо ҳақиқат дар бораи амири шаҳид Ҳабибуллоҳи айёри Хуросонӣ аз дидгоҳи обрӯмандони таъриху фарҳанги Афғонистону минтақа, қомилан ҷири дигар аст. Хонандаи гиромӣ, худ қазоват намо: шоири оламшумул ва мутафаккири бодӣёнаш шӯҳратёр устод Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ қучову Самсури Афғон ва ақимтабӯни нотавоне чун ӯ қучо?! Акнун лаҳзае таваҷҷӯҳ намоед, то бубинем, бузургтарин шоири форсигӯи Афғонистону Эрон ва Осиёи Миёна ва маҳбубтарин шахсияти фарҳангӣ ва сиёсии Афғонистон дар қарни бист устод Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ, чӣ дидгоҳе дар бораи шаҳиди таърих амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ ва сарнавишти ӯву ҳузури ӯ дар мадраса дорад. Ба таври мисол, Ҳилолӣ менависад:

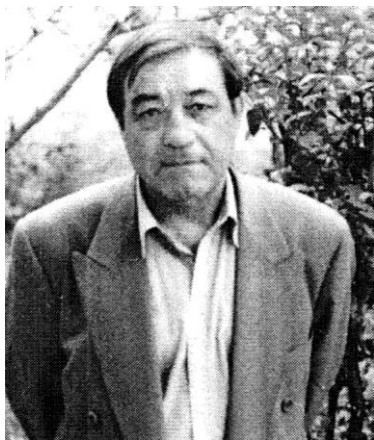
«Рӯзгоре, ки муаллимаш пойи рафиқи ӯро бидуни қадом тақсир ба фалак баста буд,²⁶ исён варзид ва бо муаллимаш даровехт ва баъдан вайро (Ҳабибуллоҳро) аз мактаб тард қарданд ва солиёни мутамоди таҳсили ӯро ба ҳеч гирифтанд. Ҳабибуллоҳ аз он рӯз ба саркашӣ ва қиём дар муқобили зулм шӯҳрат ёфт. Муҳит, омӯзгорон вайро ба ӯҳда гирифт, барои зехни мустаиду тугёнгараш ҳар ҳодиса ҳукми дарсро дошт: аз донишҷӯи алифбо ва китоб ба донишҷӯи алифбои зиндагӣ пардохт.»²⁷

Оқои Самсур! Ту ва дигар таҳрифгарони таърих рӯзи қиёмат дар муқобили дили булӯрин ва дигар фазилатҳои устод Ҳалилуллоҳи

Халилӣ ва нукоте, ки эшон бо хуни чигар дар васфи айёри Хуросон навиштаанд, сарафканда аз хок бармехезед! Аввалан, падари Ҳабибуллоҳхони ғозӣ Аминаллоҳхон, ки дар Калакони ва умуман дар шимоли Кобул ба унвони бобии кавм маъруф буд. (ниг. «Аз айёр то аморат» сах.123) магар иҷоза меод, ки фарзандаш бесавод ва дур аз мадрасаву мактаб бимонад? Аз сӯи дигар дар зехну фаҳми хафшоҳои кӯртинат, босавод будан, яъне таҳсилкардаи донишгоҳу мадраки докторӣ доштан ва дар ниҳояти қор: навиштани мактуби саломатӣ ва хондани рӯзнома аст? Дар замони авҷи қудратмандии Ҳукумати Шӯравии собиқ дар соли 1975-и милодӣ хомхаёле амсоли Самсур ба хотири он ки муҳаббат ва мақомаш назди болонишинон бияфзояд, аз тариқи телевизиони сартосарии Шӯравӣ гуфт: «Мо мардуми Осиёи Миёна то замони пирӯзии инқилоби қабири сотсиалистӣ ҳама яксара бесавод будем!»

Рафиқ Самсури Афғон! Медонӣ дар ҳамон айём, пас аз чанд рӯз фарзанди сарсупурдаи миллати тоҷик устод Лоик Шералии шерчигар бидуни кӯчақтарин тарсу бим аз режим бо таппончаи суҳан чигуна зарбаи ҷононае бар даҳони он қаззоб зад ва бад нест, аз ин тозиёнаи бедорӣ мисрае чанд биёварем ин ҷо, то ту ва дигар бӯхтонбофони таърих низ «бенасиб» намонанд.

Лоик Шералӣ бо шеърӣ сафед, яъне бо шеърӣ бевазну беқофия

*Шоири меҳанпараст,
шодравон Лоик Шералӣ*

чунин посухаш дод: «Ғоҳ аз минбарҳо, аз кунгураҳо, дар китобу дафтарҳо, рӯзномаву маҷаллаҳо нотиқи булғузӯле, қаламкаши гӯле бо бонги баланд, бо ранги баланд меғӯяд ё менависад: халқи тоҷик дар гузашта бесавод буд саросар!!! Қаҳқаҳ! Эй қавдан!, Эй сағдаҳан! Ту бесаводӣ ё Рӯдакӣ? Ту бесаводӣ ё Фирдавсӣ? Ту бесаводӣ ё Сино?...Ё Хайём ё Ҳофиз? Ё Саъдӣ ё Румӣ? Ё Низомӣ ё Санойӣ?, Ё Аттор ё Соиб? Ё Ҷомӣ ё Биноӣ?, Ё Камол ё Носири Хисрав?, Ё Бедил ё Сайидо? Ё Дониш ё Шохин? Дар баробари ин бурсургон кӯрии ту мусаллам аст, Омин!»²⁸

Рафиқ Самсури Афғон асабӣ на-

шав! Ин посухи шоир ба як тан аз асолатбохтагон ва муздурони рӯзгор буд, ки тӯҳмати хушки ӯ бар зуболадони таърих рафт чун худди ӯ. Аммо аз таънаи бечо, дурӯғи бефурӯғ ва иттиҳом бар қаҳрамонони рӯзгор ва шуҳадои ватанпараст барҳазар бош, ки ин таҳқиқову таҳрифҳо бар ту ва охирати ту ва бар гузаштагону ояндагонат низ зарарҳо дорад ва дар пешгоҳи миллати хеш ва офаридгори хеш шармсор хоҳӣ шуд.

Дар идомаи ин суруда ва он ҳам ба фармудаи офаринандаи он, бекофияву сода, шоир бар мухотабаш, ки бо ту ва ёрони тафриқаандози ту наздиканд, фармуда: Савод худ чист? Ту худӣ халқ, фитрати халқ, заковати халқ, чабалати халқро бубин, ки ҳам худрову ҳам ворисонро аз гирдобӣ таърих барои фардо саломат дошта! Онон, он «бесаводон» дар сар дастор, дар фурӯғи шамъ бедиплом, бехатми дорулфунун, бедифоъи унвон, бедаъвои подош, бекасу бенаво, бемаошу бевазифа «бесавод» буданд, то ба чое, ки мекарданд иншо ҳичои сабз, сухани бикру душиза, ҳатто қавоиди улум аз ҳок то анҷом буда манзум, шеърҳо гуфтанд: шеърҳои офтобӣ, пурнуру пуршӯр, аз ишқу озодӣ, аз доғи қисмат, аз ранҷу меҳнат, аз бедоди шох, аз нанги борғҳо, аз рӯҳи озод, рӯҳи нофармон, аз қиёми наҳзат бо замон, бо ҷаҳон бо ҳафт осмон!²⁹

Оқои Самсур! Оё ғурури ноҷо ва ҳамоқати бартариталабии худу ёронатро ва билоҳира, маънии босавод ё бесавод буданро аз ашъори оташини ин вориси Мавлонову Бӯалӣ, ки афроде мисли ту, ҳамнажодонашро дар ватани аҷдодии онҳо «ақалият»-у «омадахое омада аз Мовароуннаҳр» меноманд, дарк кардӣ ё хайр?! Биё, ба чанд хати дигар аз хитобномаи устод Лоиқ Шералӣ ошно бишав, ки ба фармуди Рӯдакии бузургвор, баҳри дафъи ҳаводис туро ва ҳама кӯрони рӯзгорро шояд ба кор ояд. Лоиқ дар идомаи дoston низ ёд аз ҳамон «бесаводон»-е мекунад, ки ту дар «Сақовии дуввум» ва қачандешоне ҳамсони ту дар хотираву ёддоштҳояшон борони таҳқиқ бар сарашон рехтаанд ва намегузоранд, ки ба қавли мардум он бузургон ҳатто дар гӯр ором бихобанд. Шоир дар идомаи шеъри сафеди худ фармуда: «Инқилобе карданд (яъне, ҳамон бесаводон!), дар илму фан, дар сухан, дар мағзи инсон, дар рӯҳи инсон, ки билотардид метавон гуфт, инқилоб карданд дар мафкураи хокиён..., Имрӯз мо рӯи муҳосиба босаводем саросар, яъне чӣ? Метавонем навиштан, хондан аз коғаз пурғалат, ариза навиштан»³⁰ аз лағзишҳои ҳамдигар, чоҳ кофтан бо нӯги қалам барои аҳли ҳунар, оваҳ...³¹

ЛАҚАБИ ЗЕБО ВА ҶОВИДОНӢ

Оқои Самсури Афғон! Мутаваҷҷеҳ шудӣ ва дарк кардӣ, ки савод чист ва бесавод киро гӯянд ва босавод чӣ касе аст? Аммо илова бар он ки мутафаккири бузург устод Халилуллоҳи Халилӣ, доктор Ҳакам ва дигарон мадраса рафтани савод омӯхтани амири шаҳид Ҳабибуллоҳи Калакониرو дар асарҳои пураарзиши худ ёдовар шудаанд, адибоне чун Мавлоно Рафиқи Баландшаҳрӣ, Шершоҳи Бухорой низ рӯи мавзӯи мавриди баҳс ишораҳои ҷолибе доранд. Ҷолибтар аз инҳо китоби пурмухтавои Шоҳоко Мучаддадӣ аст, ки «Амир Ҳабибуллоҳ–ҳодими дини Расулаллоҳ» унвон дорад. Оё ту ва ашҳоси ҳамакида бо ту боре ба таълифоти онҳо ва достони устод Халилуллоҳи Халилӣ «Айёре аз Хуросон» назар афкандаед ва медонед маънии айёр чист ва чаро устод Халилуллоҳи Халилӣ маҳз ҳамин «Бачаи Саққои бесавод»-ро айёр номид? Пас биё ва ҳиммат гумор, то нигоҳи кӯтоҳе ба ин дoston дошта бошӣ!

Устод Халилуллоҳи Халилӣ бо дидгоҳи ошиқонаву орифона амалкарди падари амир Ҳабибуллоҳи ғозӣ ва мучоҳиди номвар – Аминаллоҳи Калакониро бо ҳунари воло ва қалами тавоно ба риштаи таҳрир ва тасвир кашида, барги заррине аз таърихи чиҳод ва дар ин чиҳод «саққо» ё саққои обрасони шаҳидон (на сақовӣ!) лақаб гирифта наашро ба наҳви аҳсан қаламдод кардааст. Ҳамин боб аз дostonро ҳудои сухан «Уқоб» ном ниҳода, ки пораи бисёр андакero аз он ба унвони намуна меоварем:

«Ҷавоне миёни борони гулулаву тагарг (жола)-и марг монанди уқобе, ки аз хели уқобон ҷудо шавад, ногаҳон аз санге ба санге ҷаста, худро ба поён расонид. Баъд аз чанд лаҳза машки пур аз об бар душ гирифта, ба сӯи «Косаи Бурҷ» ба парвоз даромад ва ба халқ-ташнагонe, ки дар сӯзиши захму гармои офтоб аз по афтода буданд, чуръа-чуръа об мерасонд...

Офтоб ба зардӣ гаронид, ҷанги хунин ба пирӯзии мусалмонони барфанди англис поён ёфт. Қалъаи «Косаи Бурҷ» фатҳ шуд, сипоҳи муназзами душман яксара маҳв гардид. Фармондеҳи бузурги душман «Кю Нори», ки ҷангро идора менамуд, нахост таслими ғозӣён шавад, болои ҳисорро ба василаи маҳзани боруту захоири ҳарбӣ оташ зад. Худ ва ҳамроҳонаш, ки дар миёни ҳокистару дуди коҳҳо месӯхтанд, барои абад дар сангари марг хуфтанд. Ҷозӣёни музаффар пас аз адои намози шом, аслиҳаи бозмондаи душманро ғанимат гирифта, аҷсоди

хунолудаи шухадоро бар фарози сангҳо, зери шоҳаҳои арғувон гузоштанд, то фардо дар қабристони «Шухадои солиҳин» ба оғӯши модар, яъне ба хок супоранд».

Халилӣ дар ин лавҳаи зебо чехраи падари Ҳабибуллохро ба таври хайратангез бо сухан «наққошӣ» мекунад. Чавоне, ки бо ҳама шахомату фидокорӣ дар миёни оташи аслиҳаи душман ба маҷрӯҳон об расонид ва онҳоро аз марг начот дода буд, аз ҷониби мучоҳидон ба иттифок, машхур ба «Саккои Шаҳидон» мулақаб гардид. Чӣ лақаби зебо ва ҷовидонӣ!³²

Оқои Самсури Афғон! Оё дар рӯёрӯи ин ҳақиқати кул аз кӯрии худу чанд қаламфарсои нотавоне амсоли худат хичолат намекашӣ? Акнун шояд барои ту ва ёронат собит гардида, ки чаро ғозӣ Аминаллоҳхонро «сакко» ва фарзанди рӯинтани ўро «Бачаи Сакко» номидаанд?

Дар оғози китоб навиштаӣ: онҳо (инглисҳо) дар майдони низомӣ бо шикаст ва аммо дар майдони сиёсӣ пирузмандона баромаданд. Фақат чанд сол пас англисҳо бо тарху роҳандозии тавтиаи миллӣ, яъне дар давраи сақовии аввал, ҳукумати чавони Афғонистонро (ҳукумати муқтадири (!) Амонуллоҳхонро) барандохтанд ва тамоми орзуҳои гирдшуда барои як давлати мутамаддинро барбод карданду аз миён бардоштанд.³³

Аммо воқеият чизӣ дигар аст, мардум дар он рӯзгор шоистаи подшоҳӣ касеро медонистанд, ки танҳо дин меҳоҳад, дигар ҳеҷ! Са-зовори ин амри хатир касе аст, ки дини Исломо ғиғз намуда, онҳоро (мардумро) аз ҷанги гургони ситамкор начот бахшида ва дар ҳеҷ чиз аз оммаи миллат бартарӣ надорад.³⁴

Агар аз дариҷаи дидаи бадбинҳову муғризҳо ва фошистҳо ходими дини Расулаллоҳ «дузд» ва «роҳзан» ва ҳукумати ӯ «ҳукумати ҷаҳлу нодонӣ» арзёбӣ гардад, дар нигоҳи мардони Худо ва ашхоси саршинос, ӯ айёри ҷолок, ҷавонмарди зирак, таҳамтани ҷасур, мӯъмини фидой дар роҳи Илом ва муслимин аст. Устод Халилӣ, ки нигорандаи бисёр порсо ва мутамаддин ва аз наздик бо ӯ ошно буд, чунин авсофи олишанро маҳз ба ӯ муносиб донистааст.

Айёрон, яъне ҷавонмардони диловар замоне дар сарзамини мардхези Хуросон дар рӯзҳои ҷангу сулҳ пешкисвату хидматгузори халқи Худо ва дар набардҳо пешмарг буданд, дар сафи аввал мечангиданд, дар ҳолатҳои тангу баст аз ҷон мегузаштанд, вале вазифаи ҷангиву исломиву инсонии худро ба наҳви аҳсан адо мекарданд, ки мо намунаи олии қору пайкори ононро дар аъмолу рафтори

сарбозони амир Абӯмуслими Хуросонӣ ва аз қиссаҳои латифи амир Ҳамза шунидем ва ё хондаем. Кору пайкори чавонмарде чун Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ҳимоят ва дастгирӣ аз бечорагон, бенавоёну мустамандон будааст, ки чони худро дар набард бо дуздону золимон дар гарав монда, молу чони ононро ҳимоят мекарданд.

Дар Афғонистони дирӯзу имрӯз ба бародари бузургу меҳрубон ва саҳӣ мегӯянд: «Лоло» ва ба ҳабиби мардум ва ҳомии миллат Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ҳамдиёронаш дар Кӯхдоман бо ифтихор мегуфтанд: «Лоло».

Боре Лоло аз падари ғозии худ савол кард, ки ин сарватмандону дороён, вазирону мансабдорон ва соҳибони корхонаҳову қасрҳо, ки зиндагии пурчалолу харҷҳои ҳайратоваре барои худнамоӣ ва шӯҳратафзоӣ мекунанд ва ин қадар худҳо бераҳманд, ин ҳама пулу молро аз чӣ тариқе ба даст меоваранд?

Кунҷковии бамавқеи писар падарро ба вачд овард ва гуфт: - Аксари онҳо, ба истиснои теъдоде аз кишоварзону зироаткорон ва тоҷирони худотарс ё дузданд ва ё ришвахор ва ё аз ҳисоби байтулмол сарват андӯхтаанд. Ба қавли шоири ҳақпарасту далер:

Зар наборида з-осмон ба сараш,

*Ё худаш дузд буда ё падараш!**

Падар се сифати асили айёрию чавонмардиро ба Ҳабибуллоҳи чавон, ки пой бар ҳамин сулук мегузошт, бозгӯ кард:

1. Саҳо, яъне саховат ин аст, ки ҳар чӣ шахс ба чанг меоварад, дар роҳи озоиши худ ва дигарон, хусусан дармондагон бедареғ сарф кунад.

2. Сафо, яъне дилу ботинро аз хирсу кина тозаву тамиз ниғаҳ дорад. Базлу бахшоиш худ сафои ботин аст.

3. Вафо, дар аҳду паймон ва сулуки дӯстиву бародархондагӣ устувортар аз Ҳиндукуш бошад. Бидуни тардид, олитарини ин сифатҳо саховату чавонмардӣ ва бахшоиш аст, чавонмард то саҳӣ набошад, ҷасуру меҳрубон ва бовафо нахоҳад буд...

Ҳабибуллоҳ ба фикр фуру рафт ва аз ҳукуқи ғасбшудаи ҳазорҳо тан беваву бечора ва мазлумони ватанаш дандон рӯи ҷигар гузошта, аз бекифоятӣ, ҳамоқату чоҳпарастии амирони чоҳил, ки арикаи қудратро молу мероси аҷдоду асҳоби худ мепиндоранд, дарёи нафраташ ба туғён омад ва ба ҳоли чанд муздури тарсу ва ходиму вакили

* Байт аз шоири порсигӯӣ аст, ки мутаассифона исмаиш барои мо равшан нест.

дарбор, ки ба чуз рӯз кӯр кардану аз таҳи косаи онҳо лукмаи осону муфт ба даст овардан ҳеҷ андешае, ситезае ва оташи интиқому инкилобе дар сар надоранд, дилаш сӯхт. Ба ин хотир дилаш сӯхт, ки ин ғулом, ин ридак³⁵, бардаи бебаҳра аз фарҳангу орь аз номус аст ва мисли гови ахта дар охури залолат аз нону обу ғизои амир ва шоҳу аҳли дарбор нӯшхоре мекунад ва заррае огоҳӣ аз зарари ин ғуломӣ ва ин бардагиро надорад!

Ҳабибуллоҳ дар атрофи худ ҳузури ҷавонмардону айёрони чобук-саворро низ бо тадриҷ эҳсос кард, маҳфилҳо меоростанд, бузургсолон ҳам гаҳ-гаҳе дар нишасту маҳфили онҳо ҳузур доштанд, аз зулму тааддии подшоҳони айёшу худкома ва беҳабар аз умури давлатдорӣ, ба вижа аз замони тираву торики амир Абдурахмонхон ва зиндонҳои вайу ба туп бастанҳову қатли омҳо ва ғӯрҳои дастачамъӣ ва... қиссаҳо мекарданд. Лолоро оташи ҳашму интиқом дар дил забона мезад ва алмоси ашк дар дида медурахшид. Агар ӯ ва дигар ҷавонмардону ёронаш замоне зулму истибдоди режим алайҳи мардуми бечора ва мустамандро шунида ва ё мушоҳида мекарданд, баъдан вақте ки худ ба камол расиду мустақилона по ба арсаи мубориза ниҳод, аввал сарнишинони ҳукумати Амония, пасонтар мустақиман худи шоҳ Амонуллоҳ ҳазору як дасиса, иттиҳом, сӯйқасд, таъқибу таҳдидро бар сари Ҳабибуллоҳ оварданд, ки дигар ӯ ва рӯҳи саркашу озодихоҳаш чорае чуз туфанг ба даст гирифтани ва барандохтани тоҷу тахти шоҳ ва дар охир ҷоми шаҳодат ба сар кашиданро надошт.

Самсури Афғон ва дигар таҳрифкорони монанд ба ӯ муборизаи одилонаеро, ки мардуми оддии Афғонистон бо роҳбарии айёри Хуросон оғоз ва анҷом доданд, як навъ тавтиа ва ёғигарӣ бар зидди ҳукумати тачаддудгарои Амонуллоҳхон арзёбӣ карданд ва Лолоро ҳамвора дар саракҳои Кӯҳдоман ва атрофи Кобул ва ҳатто ғӯшаҳое аз Порачинор ва Пешовари Покистон машғул ба муздузиву тичорату дуздӣ ва қутоаттариқӣ «дидаанд». (Эй беинсоф, оё мумкин аст, ки дузд ё роҳзану каллабуру авбош даст аз чунин аъмоле бардорад ва ба коргарию боғдориву тичорат хӯ бигирад ва санги қаноат рӯи сина бигзорад?! Ба қавли Саъдӣ алайҳираҳма: Хӯи бад бар табиате, ки нишаст, Наравад то ба вақти марг аз даст.)

Ҳабибуллоҳи Калаконӣ тамъи захрогини дасисаву тӯҳмати ноҷавонмардонро ҳамон вақт дар пусти чони худ санҷид, ки ба подоши аз по дарандохтани се роҳзан (бинобар ишораи доктор Видоди Бориш дуздон гурӯҳе иборат аз чанд нафар буданд, вале Лоло тани

танҳо)³⁶ ба панҷ сол зиндон маҳкум шуд. Нигорандаи ин сутур достони зикршударо аз забони дахҳо тан аз ришсафедони Кобулу Қўхдоман шунидаам, аммо дар таълифоти устод Халилulloҳи Халилӣ, доктор Видоди Бориш ва чанде аз муҳаққиқони боимон ин мазҳака чолибтар аз тиражедиҳои Шекспир ва бо сужаҳову аснод ва далоили раднопазир бозтоби ибратомӯзе доштааст.

Дар соли 1330-и ҳиҷрии шамсӣ Ҳабибуллоҳи Калаконӣ дар урдуи кишвараш ва он ҳам пас аз хатми давраи эҳтиёт ба «қитъаи намуна» шомили хидмат гардид. Тибқи навиштаи муаррихон Ҳабибуллоҳ дар таркиби қитъаи марбутааш дар зери фармондеҳии Валихон³⁷ дар яке аз шӯришҳои зиддидавлатӣ ширкати ғаёлона меварзад ва дар чараёни ин ҷанг дар Гардез, ӯ ба поси ифои вазифаи муҳорибавӣ медали «Хидмат» ва нишони «Ҳаволдорӣ»-ро ба даст меоварад. (Дар ин бора дар «Саковии дуввум» ё китоби «шайтон» заррае ишора нарафтааст!) Аммо рӯдбори зиндагии ин родмарди Хуросон ҳеҷ гоҳ оромиш надидааст ва ҳамвора мушкилоте дунболи мушкилот ба «истикбол»-аш шитофтааст.

ТУҲМАТЕ ПОДОШИ ХИДМАТ

Доктор Бориш аз муҳаққиқ Муҳаммад Каримхони Хусравӣ нақли қавл овардааст, ки дар оғози хидмати сарбозӣ Ҳабибуллоҳ ғанӯз рӯҳияи зиддидавлатӣ надошта (ё рӯҳияи худро бурӯз надода буд, М.Ш), ба хидмати низомиву вазоифи аскарнаш алоқаманд буд ва мукаллафияту хидмати сарбозиро дӯст медошт. Дар ҳамон сол, чанд рӯзе аз қитъаи низомӣ мураххасӣ гирифта, бо туфанги аскарӣ ба хонааш ба рустои Калакон омад ва дар маконе бо номи Дашти Қалъаи Қозӣ бо дастаҳое аз дастаҳои дуздон мувоҷеҳ шуд.

Дуздон ӯро таҳдид ба марг карданд, исрор намуданд, ки силоҳашро ба онон таслим намоёду ҳудаш дасти ҳолӣ равад. Ҳабибуллоҳи танҳо, вале диловар ба роҳзанҳо иброз намуд, ки туфанг моли шахсии ӯ на, балки давлатӣ аст ва ӯ сарбози оддӣ мебошад ва агар туфангро ба онҳо бидиҳад, зиндагиаш барбод хоҳад рафт. (Туфанг дар зехни мардуми Афғонистон ҳайсиати номусро дорад ва раҳо кардани он бо дархости каси бегона, баробари ба марг аст. М.Ш).

*Дидор ва гуфтугӯи муаллиф бо теъдоде аз сокинони Калакон.
Сентябри соли 2007*

Дуздон ба таҳдиду зӯргӯй идома доданд, Лоло чорае чуз дифоъ надошт ва бо суръат худро ба замин андохта, бо гирифтани мавзеъи муносиб чониби онҳо пайдарпай оташ кушод, ду тан аз саркардаҳояшонро кушт, ду тани дигарро захмӣ кард, бақия бидуни ҷанг таслими ӯ гардиданд. Ашроҳҳои захмӣ иттилоъ доданд, ки ин даста аз роҳзанҳо бо кӯмак ва пуштибонии ҳокими Шимолӣ дар Кобул машғул ба ғорат ва дигар ҷурму ҷиноят буданд. Ҳангоме, ки як қитъаи низомӣ ба дунболаш афтод, фирор карданд. Саркардаҳои дуздон афроди маъруфе бо номҳои Фазл ва Поччо мебошанд, ки зери таъқиби мақомоти амниятӣ қарор доштанд ва давлати Амонӣ дар баробари сари ҳар қадом дуздони мусаллаҳ се ҳазор рупия гузоштааст. (Он айём пули Афғонистон рупия ном дошт ва имрӯз ба он «афғонӣ» мегӯянд).

Сарбози роҳи сафар Ҳабибуллоҳ хурсанд буд, ки бар қотилон пирӯз ва ба подоши чунин амал ва додани аслиҳаи онҳо ба давлат соҳиби 12 ҳазор рупия хоҳад шуд. Вай бо чунин хаёл ба Кобул омад, рост ба идораи амниятӣ, ки ба пашту «кутуволӣ» мегуфтанд рафт, аммо ба ҷои подош «кутувол» (раиси дафтари амният) аскарӣ ғолиби

майдонро фавран роҳии зиндон сохт ва ба мақомоти боло гузориши зерро ирсол кард: «Ду тан аз роҳзанҳои машҳури Шимолиро кушта ва якеро бо номи Ҳабибуллоҳ зиндонӣ намуда, чанд мил туфанги ононро ба даст овардааст».³⁸ Оре, чархи қачрав аз чунин бозиҳо бисёр дорад, ба вижа дар Шарқ ва он ҳам дар миёни мо мусалмонон чӣ паштун бошад, чӣ турку тоҷик!

Ҳабибуллоҳи ҷавонмард изҳор намуд, ки аслан иддаои подошро надорад, кофӣ аст, ки ӯро аз зиндон раҳо созанд ва туфангашро диҳанд, то ба хидмати аскарӣ идома диҳад, аммо касе гӯш ба ҳарфҳои айёри Хуросон надод ва ӯро ғуруру ғайрати ҷавонӣ дар рағрағи ҷонаш ба туғён омад ва дар як мавқеи муносиб аз тариқи ташноби «кутуволий» барои худ роҳи наҷот пайдо кард ва аз зиндон гурехт. (Аммо бо камоли таассуф, аксар «сақовишиносон», аз ҷумла Самсури Афғон бар ҳилофи ҳақиқати ҳол ва навиштаи устод Халилуллоҳи Халилӣ, доктор Видоди Бориш ва даҳо тан ровиёни Кӯҳдоман, ин ҳодисаро чун тамоми қору пайкори амири шаҳид дар «осорашон» ворун мунъакис кардаанд).

Лолои наҷиби Кӯҳдоманӣ аз маҳбас раҳо шуд, вале ба иллати он ки туфанги аскарӣро бо худ надошт, ба қитъаи низомӣ мурочиа накард. Ба ин тартиб, ӯ аз соли 1924 ба баъд ба далели «фирор аз хидмат бо аслиҳа» мавриди пайгарди давлати Амонӣ қарор дошт.

Ҳабибуллоҳ дигар ҷойи мушаххасе барои зиндагӣ наёфт, дар Кӯҳдоман ва атрофи он ба таври маҳфӣ умр ба сар мебард. Чун дид зулм бедод мекунад ва майдон барои номардон боз аст, даст ба эҷоди гурӯҳе аз ҷавонмардон зад, ки ҳадаф ва мақсадашон кӯмак ба фуқарову нотавонон буд. Ин гурӯҳ ба тадриҷ чехраи сиёсӣ ба худ гирифт. Рӯҳи саркашу инқилобӣ ва андешаи набард алайҳи режими дузду худхоҳ ва ҳама гуна беадолатиҳои иҷтимоӣ оромишро аз айёри Хуросонӣ бурда буд. Бинобар нақли бузургсолони Калакон, ӯ қабл аз хидмати аскарӣ дар соли 1929-и милодӣ ҳамроҳ бо теъдоде аз муҷоҳидони Афғонистон гӯё ба Осиёи Миёна рафта, дар муборизаи озодихоҳонаи мусалмонони ин марз алайҳи болшевикҳо (дар манотиқе чун Фарғона ва Кӯлоб) ширкат варзида буд³⁹ ва ин ҳам мактабе омӯзандаву таҷрибаи муфид дар сарнавишти ҷиҳодӣ ва инқилобияш гардид (он ривоят то ҳаде махсус аст- М.Ш.).

Мубориза бар зидди режими Амонӣ тақрибан сар то сари кишварро фаро гирифт, ба вижа рӯҳониён дар шимолу ҷануб даст дар дасти ҳам дода оммаро таҳриқ ба сарнагунии Амонуллоҳон ва дору дастааш намуданд. Зеро бино ба фармудаи воқифони ин таҳаввулот

мардум пазиروي ҳеч гуна тамаддуни фарангиву ғарбӣ ва таҷаддудгарой, ки муҳолифи аҳкоми дину оинашон бошад, набу-данд. Онҳо бештар аз 13 қарн ба имон паноҳ оварда буданд ва онро кафили саодати ин ҷаҳону он ҷаҳон медонистанд. Муҳолифат бо ар-кони дин, душманӣ бо Худо ва душманӣ бо абноӣ миллат ва истиклоли ватан маҳсуб мешуд, аммо органҳои давлати ҷадид фаромӯш карда буданд, ки овардани таҳаввулотӣ навин ва таҳмили фарҳанги ғарб бар миллате монанди миллати Афғонистон, ҳассостарин марҳилаи таърихи он мебошад, фаромӯш карданд, ки дар марҳилаи аввал бояд заминро омода кард, он гоҳ тухм афшонд.⁴⁰

Аз сӯи дигар бурузи фасоди молӣ, ришвахорӣ ва дигар мушкило-ти рӯзафзунӣ иқтисодӣ мӯчиби ларзнок ва заиф гардидани пояи ре-жими Амонӣ гардид. Қормандони давлат дар интиҳоби либос, дар гуфтору рафтор ва дигаре аз одоти рӯзмарра, тақлид ба ғарбиҳо ме-карданд, ки чунин наҳваи зиндагӣ онҳоро аз мардуми мусалмонӣ суннатгарои Афғонистон дур ниғаҳ медошт.

Дар ин айём, ки қиёми мардум ба раҳбарии Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ алайҳи режими Амонӣ шурӯъ шуд ва дар тобистони соли 1928 милодӣ ӯ дастаеро дар ҳудуди 80 нафар муназзам намуд, ки оҳиста-оҳиста гурӯҳ-гурӯҳ аз айёронӣ ҷавонмардон довталабона ба онҳо пайвастанд. Фармондеҳи номоваре бо исми Саидхусайн ва ҳамразмонаш низ даст дар дасти Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ доданд. Онҳо дар моҳи ноябри соли 1928 (охири ақраб 1370 ҳиҷрии шамсӣ) роҳе, ки Қобулро ба минтақаи Шимолӣ мепайваस्त, бастанд. Авзоъ рӯз то рӯз ваҳимтар мешуд ва дар ҳамин ҳин Амонуллоҳ як тан аз мулозимони худро бо номи Шерҷонхон ҳоқими Қӯҳдоман таъин кард ва ба ӯ дастур дод, ки «Бачаи Саққо ва Саидхусайнро аз байн бибарад». Вай бо онҳо ба набард бархост ва Саидхусайнро Ҳабибуллоҳро маҷбур ба фирор намуд, аммо набард ҳамоно идома дошт.⁴¹

ИМТИҲОНИ ВИЧДОН ДАР МУҚОБИЛИ ЧАНД БЕВИЧДОН

Як тан аз фармондеҳони дастаи шоҳ Амонуллоҳхон Сардор Аҳмад Алихон ба ташдиқи муқовимат тоб наовард ва ба ивази ҷанг роҳи оштиро дар пеш гирифт. Рақибонаш низ пешниҳоди ӯро пази-руфтанд ва дар Ҷабалуссироч гирди ҳам нишаста, созишномаеро им-зо карданд.

Мачаллаи «Корвон» дар шумораи 149 (1972 милодӣ баробар бо 1351 ҳичрии шамсӣ) ба тасвиру табсираи ин қазия пардохта, навиштааст, ки пас аз ин рӯйдод, рӯҳияи размандағони Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ва Саид Ҳусейн афзуд ва намояндағони мардум аз ғӯшаву канори Кӯҳдоман даста-даста ба табрикашон меомаданд. Аммо ба қавлу қарори Амонуллоҳ ва имзои сулҳ бо ӯ чандон эътимод надошт ва хост ба умқи нияти ӯ пай бибарад ва ӯро имтиҳон кунад. Вай бо зиракиву хушмандии хос тасмим гирифт, ки бо Кобул тамос ҳосил намояд. Ҳабибуллоҳ ба Чаҳоряккор омад ва телефончиро таҳдид кард, то тамоси ӯро бо арқи Кобул, бо худи шоҳ Амонуллоҳхон барқарор намояд! Лоло худро дар гуфтугӯ бо шоҳ ва раиси билодия Аҳмад Алихон (аз ғумоштағони режими Амонӣ) муаррифӣ карду гуфт: «Акнун, ки ман бо «Бачаи Саққо» аҳдномаро имзо карда, ӯро маҳбус сохтам, Шумо чӣ амри дигаре мефармод?»

Амонуллоҳхон бо ғурури шоҳона амр кард, ки ин раҳзанро зуд аз байн бубар! Он вақт Ҳабибуллоҳ илова кард: «Ин ку имкон надорад, зеро бо ӯ аҳд анҷом шудааст.» Шоҳ гуфт: «Бо ӯ ту аҳду паймон кардаӣ, на ман! Бачаи Саққо»-ро зинда нагузоред!»

Бо шунидани ин дастур ва дарки асли қазия Ҳабибуллоҳ бидуни он ки ғӯширо бигзорад, ба Амонуллоҳ хушдор дод, ки дар рӯзҳои наздик болои Кобул ҳамла ва қори подшоҳро зор хоҳад кард!⁴²

Барои айёри Хуросон ҷойи тардид ба маккориву ночавонмардии «Амонуллоҳхони ғозӣ» боқӣ намонд. Албатта, норизоияти мардум, ба вижа деҳқонону рӯҳониён алайҳи давлати марказӣ дар ғӯшаҳое аз Кӯҳдоману хориҷ аз он дар ҳоли густариш буд ва ба таърихи 11-уми декабри соли 1924 (мутобиқ ба 20-уми қавси 1307 ҳичрии шамсӣ) гурӯҳе аз рӯҳониён, хонҳо ва як идда туфангдорони кӯҳдоманӣ дар рустои Қалъаи Вайсиддини Калакон гирд омаданд. Дар ин ҷаласа, ки афроди асли ва меҳварии он Ҳабибуллоҳ ва Саид Ҳусайн буданд, чунин тасмим гирифта шуд: қитаъоти низомии давлат, воқеъ дар Кӯҳдоман ба кӯмаки Ҳабибуллоҳ ҳалъи силоҳ шаванд. Онҳо Амонуллоҳхонро кофир эълон карданд ва алайҳи вай ба ҷиҳод пардохтанд ва Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ба ҳайси амир бо лақаби «ҳодими дини Расулаллоҳ» интиҳоб ва ба таъкиби ин, намози ҷумъа бо хутбае ба номи ӯ хонда шуд.⁴³

Дар се асари муътабар: «Айёре аз Хуросон» (навиштаи устод Халилуллоҳи Халилӣ), «Марде дар ҳарикӣ таърих» (асари илмӣ

доктор Бориш) ва китоби пурмухтавои Абушакури Ҳакам «Аз айёри то аморат» достони муборизаи ходими дини Расулаллоҳ–шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ба ҳамин минвол бо далоили мустанад ва инкорнопазир тавсиф гардидааст, ки мо дар ин ҷо ба тафсилу такрори навиштаҳои онҳо наменпардозем. Аммо ин нукта таассуфовар аст, ки дар «таълифот»-и афғоншиносоне чун Самсури Афғон ва ҳатто муаррихи шинохта оқои Губор ишорае аз ин набардҳо ва тасвире аз ҳаққонияти «инқилоби Бачаи Саққо» ба назар намерасад, ба ҷуз бухтон, ихонат ва таҳқиру таҳрифи ходиса! Идомаи набарди оммаи васеи деҳқонон ва рӯхониён бо сарвари амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, ки ба ҷуз осор дар боло зикр шуда, дар хотироти коршиносон ва сафирони англисию русӣ низ бозтоби ҷолибе доштааст⁴⁴ ва он ҳама хонданӣ, омӯзанда ва қобили зикр аст. Ҳамин тавр, муборизони дастаи Ҳабибуллоҳ аз шимоли Кобул, аз Кӯҳдоман ба марказ ҳамлакунон рӯз то рӯз ба аҳдофашон наздиктар мешаванд. Дар минтақаи Боғи Боло, дар як набарди рӯёру бо нерӯҳои давлатӣ Ҳабибуллоҳ захми корӣ бардошт ва шонааш сӯрох шуд. Дар рустои Ҳусайни Кот (аслан, Ҳусайнкат аст ин ном, мисли асомии форсие чун Панчекат, Фаркат, Самаркант ва ғайра, ки маънои маконро мерасонад, М.Ш.) табибони мардумӣ бо шеваи суннатӣ захми ўро мудово намуданд. Дастаи Ҳабибуллоҳ дар ин вақт бо дастмоле ба гарданаи овозон буд, аммо аз дарду ғам асаре дар чеҳрааш дида наместуд.⁴⁵

Тайёраҳои давлатӣ ба бомбаборони мавозеи размандагони ў пардохта бошанд ҳам, боз ҳам дар ин амалиёт ноком монданд. Чаҳор фарванд тайёра тавассути шӯришиён аз қор андохта шуд, ки дутои он англисӣ буд.⁴⁶ Кобул дар ошuftагию ваҳшат ба сар мебурд, сукути режими Амонуллоҳ лаҳза ба лаҳза наздиктар мешуд ва 23-уми декабри соли 1929 (2-уми ҷадиди 1307 ҳиҷрии шамсӣ) уламои рӯхониён фатвое ба матни зайл содир карданд: «Амонуллоҳхон омилӣ шӯриш ва ибтизоли ахлоқӣ аст. Мо дигар лузуме ба иттилои ўро надорем, худро мутобики ахлоқи Расулаллоҳ (с) ва асҳоби ў атбои амир Ҳабибуллоҳ, ки инсонӣ ҳалим, ходими дини пайғамбар, дорои ахлоқи олӣ, шуҷоъу далер ва мушфики раият аст, медонем».⁴⁷

Ба таърихи 12-уми январӣ соли 1929 (24 ҷадид) дастаи Ҳамидуллоҳ (бародари Ҳабибуллоҳ) ба набард ҳамроҳ шуд ва онҳо дар кутали Хайрхона дар як набарди хунин сарбозони давлатиро маҷбур ба фирор намуданд. Микдори зиёди аслиҳа ва муҳимот низ

ба даст омад ва теъдоде асир гирифта шуд. Размандагон аз хатти камарбанди амниятии Кобул гузар карда, ба арк наздиктар шуданд. Шоҳ тасмим ба фирор гирифт ва дар шаби 13-уми январӣ соли 1929 Амонуллоҳхон аз тахту тоҷ даст кашид ва зимомӣ салтанатро ба бародари бузургаш Иноятуллоҳ дод. Ё бо аҳзи даҳ миллиён афғонӣ, тилло ва пулҳои русиву англисӣ ҳамроҳ бо чанде аз вузарову хонаводааш бо панҷ ароба ва мутар (мошин) ба Қандаҳор фирор кард.⁴⁸ Иноятуллоҳ, ки муаррихон ўро бо ришханд «шоҳи серўза» номидаанд, ҳарчанд маҷоле барои идомаи набард надошт, боз ҳам бо лаҳни тунд Ҳабибуллоҳро даъват ба таслим ва байъат намуд... Ба қавли маҷаллаи «Анис», саҳифаи 94-95, соли 1973-и милодӣ, шӯришиён тахти фармондеҳии Ҳамидуллоҳ, бародари Ҳабибуллоҳхон шомӣ ҳамон рӯз навоҳии атрофи аркро ба даст оварданд.

Вақте ки Ҳабибуллоҳ дар минтақаи «Ҳанифкот» хориҷ аз марказ қарор дошт, хабари фатҳи Кобулро ба ӯ расониданд. Ё савори мутари шоҳии (мутари шоҳи собиқ) Амонуллоҳхон 15-уми январ бо теъдоде аз ҳозирбошҳояш ба Кобул омад ва дар қасри Боғи Боло ҷо ба ҷо шуд. Ҳама ба табрики амир Ҳабибуллоҳ шитофтанд, ки дар ин саф бозмондагону хешони шоҳи собиқ ва бародари ӯ Сардор Кабирҷон низ ҳузур доштанд. Кабирҷон аз Боғи Боло ба Иноятулло занг зада гуфт: «Худо салтанатро аз мо гирифта ва ба Ҳабибуллоҳхон дода, бинобар ин амир Ҳабибуллоҳхон ҳозир аст се лак афғонӣ аз ҳазонаи арк ба ӯ бидиҳад ва бигзорадаш биравад».⁴⁹ (Мо тимсоли чунин адл ва гузаштро дар лашкаркашиҳо ва умури давлатдорӣ оли Сомон, ба вижа амири бузургвор Исмоили Сомонӣ Кабир аз дахҳо манобеи илмӣ хондаем ва дар рӯзгори мо устод Раббонӣ ва Масъуди шаҳид чунин гузашту мардонагиро дар қибולי душманони худ нишон доданд, вале ҳамагон ба поси ин ҳама ҷавонмардӣ, дар фарҷом хисоратҳои сангин аз дӯсту душман دیدанд).

Ҳабибуллоҳи Калакони.

*Ин акс аз бойгонии яке аз ҳешовандони ӯ, ки сокини
Мазори Шариф буд, тобистони соли 2006 ба даст омад*

ХУДО САЛТАНАТРО БА ҲАБИБУЛЛОҲОН ДОДА...

Ҳамин тавр, шоҳи серӯза Иноятullo ҳамроҳ бо хонаводааш тав-
васути тайёраи англисӣ ба Пешовар ва аз он ҷо назди Амонуллоҳон
ба Қандаҳор рафт. Интиқоли қудрат дар Кобул бидуни талафот,
хунрезӣ ва ғорати қобили мулоҳизаи амволи давлатӣ ва дороиҳои
омма сурат гирифт. Дар рӯзҳое, ки арк дар муҳосира буд, се нафар
кушта шуд, ки аз он ҷумла як афсари нерӯи ҳавой ва ду тан аз
чангҷӯён шомил буданд.⁵⁰

Бар курсии Аморати Афғонистон ходими дини Расулаллоҳ така
зад ва аввалин бор салтанати як дудмон таввасути деҳқонон ва дигар
қишри ҷомеа, аз ҷумла рӯҳониён сукут кард. Ҷои ашрофноро, ки гу-
заштагони онҳо низ замоне намояндагони қишри фақири ҷомеа бу-
данд, рустоиёни айёрмашраб гирифтанд. Устод Ҳалиллулоҳи
Ҳалилӣ, ки худ шоҳиди зиндаи ин таҳаввулот будааст, лаҳзаи ворида
қаср гардидани амир Ҳабибуллоҳи Калакониرو ба ин сурат ба риш-
таи таҳрир кашидааст:

«Пас аз дақоике чанд панҷараи офтоб ба рӯи қаср аз табақоти ав-
вал кушуда шуд. Марде бо чехраи сӯхтаи гандумӣ, пешони фарох,
димоғе чун чанъии (бини)-и шер андак нишаста, риши кӯтоҳу қомати
мутаваассит, шонаҳои фарох ва андоми нерӯманд дар баробари
чашмҳои кунҷкови ҳазорон мунтазири мушток қад алам намуд».⁵¹

Устод дар идомаи ин тасвир ба баёни пӯшок ва дигаре аз намуди
зоҳирии ғолиби майдон мепардозад ва қисса мекунад, ки либосаш
ғарқи оҳан ва аз карбос буд, ки ранги хокистарӣ дошт. Гушаи дасто-
ри ошuftааш монанди тоҷи хурӯси чангӣ бар болои торакаш ба ни-
шони айёрӣ аз дур дида мешуд, ҳанӯз дасти чапаш беҳбуд наёфта ва
дар шонааш овехта буд.

Дар чунин лаҳзаҳои пуршӯру шаъф музик се бор саломи
подшоҳиро навохт, хитобаи байат қироат гардид. Мардум ба сухано-
ни Айёри Хуросон, ки дар борааш сад гуна дostonҳо шунида буданд,
гӯш фаро доданд. Суханони ӯ мисли худӣ ӯ одӣ ва беписоя буд: «Ба-
родарон! Ман ба ёрии Худо ва ҳамкориҳои ёрони шучоъам дар ин ҷо
омадаам. Уламои дин фатво доданд, подшоҳи собиқ халъ ва ман ба
ҷояш бинишнам. Ман ҳамон деҳқонзодаи ночиз ва бандаи Худованд
ва сарбози бесавод, ки будам, ҳастам. Умеди ман ин аст, ки ба Шумо

хидмат кунам ва дар аҳде, ки ба Худо кардаам пойдор бошам. Миёни мо ва Шумо тафовут нест, ҳар фарди Шумо подшоҳ мебошад».⁵²

Ба дурустии навиштаи устод Халилulloҳи Халилӣ, ки баъдан эшон аз ҷониби амир Ҳабуллоҳи Калақонӣ волии вилояти Балх таъин гардид ва ҷун шахси воломақом дар режимҳои баъдӣ низ вазифаи муносибе дошт, ҳеҷ ҷои шакку тардиде нест. Тибқи ишораи устод, ҷумалоти сода ва ба дили омма наздик ба мавҷи таҳсину шодмонӣ бадрақа мешуд. Ҳамон фарде, ки Самсури Афғон «роҳзан», «қаллабур» ва «бераҳм» меҳонд, ба гувоҳии нақли бузургсолони Қӯҳдоман ва навиштаи осори мутаъадади илмӣ, ба душманони диққатбахш ҳамчун як бародари муслим ва мунсиф бархӯрдор кард: ҳамаро озод сохт, даъват ба идомаи вазифа ва хидмат намуд ва ҳатто ба як идда, ки хоҳиши бозгашт ба Қандаҳор ва дигар манотике аз макони будубоши худро доштанд, пул тақдим намуд ва бадрақа кард.⁵³

Халилulloҳи Халилӣ фазои сиёсату иҷтимоии низоми ҷадидро мусбат арзёбӣ кардааст. Яъне, дар ҳама ҷиҳат содаву бетақалубӣ шиори онҳо буд, душвор буд озодагонӣ деҳотӣ дар машғулиятҳои расмӣ ба пӯшидани либосҳои фарангӣ худро муқайяд гардонанд ва одоби фарбӣро бо ҷашми баста тақдид намоянд. Худи амир Ҳабибulloҳ нашри ҷаридаи «Ҳабибус салом»-ро ба роҳ андохт, илова бар он дар Қобул шаш ҷаридаи дигар нашр мешуд. Дар пойтахт макотибу мадорис ба фаъолияти мӯҳтадад шурӯъ карданд ва тоҷикҳои мусиқиву ҳунар дар хидмати муштоқон қарор дошт.

Бинобар ёдоварии муҳаққикон дар рӯзҳои ҷашни истиқлоли Афғонистон худи амир Ҳабибulloҳ дар тамоми маросиму намоишҳо саҳм дошт, дар яке аз шабҳо драма ё намоишномаи «Фатҳи Андулас» ба намоиш гузошта шуд. Дар ҷашни истиқлол ҷандин мусобиқаҳои бозиҳои мардумӣ низ барпо гардид. Беш аз ҳар мусобиқае нишона задан мавриди таваҷҷӯҳ буд, ки худ ҳодими дин низ дар он ширкат варзид ва муқарраран пирӯз баромад.⁵⁴

Дар умури давлатдорӣ беш аз ҳар фарде вазири мударис ва доносишманд Шерхонҷон, ки аз хонаводаҳои ашрофони Чоряқор буд, истеъдод ва ибтикор нишон медод ва амир ба ӯ лақаби «ноибуссалтана» дод. Амورات бо гузашти замон мекушид худро ва наҳваи қорро тағйир диҳад. Аз гузаштаи худ ба дӯстони собиқаш дурӣ ҷӯяд, гарчи соддагии рустой ва ҳислати деҳқонии худро то охир ҳифз кард.⁵⁵

Мутаасифона, аз қалами падиоварандаи «Сақовии дуввум» ва ёрони ҳамроҳ бо ӯ дар ин замина шайтанатҳои ғулӯмез ва бешармона рӯи қоғазӣ сафед рехтааст, ки барои хонанда таасуфангез ва барои

ӯву иддае монанд ба ӯ бояд шармовар бошад: «Инқироzi салтанати шоҳ Амонуллоҳ бо истиқрори ҳукумати иғтишошии «Баҷаи Саққо» тавҳам буд ва ин воқеа дар Афғонистон ба ҳайси як фочиа талақӣ гардид... Тараққии ба роҳ афтода, ба ақиб зада шуда ва иззату ҳаё ва сару моли мардум дар хатар афтод, дарвозаҳои дониш, фарҳанг ва пешрафт баста шуд.»⁵⁶

Ин ҳам шаммае аз нигоҳҳо ва азрӯбиҳои «самсурҳо» дар муқобили ҳукумати ходими дини Расулаллоҳ мебошад.

Дуруст аст, ки ҳеҷ чомеае дар ҷаҳон ва тамоми тӯли таърих бидуни нуқсу камбуд набуд ва нест ва устод Халилӣ бо он ҳама рӯҳи латиф ва диди меҳрангезе, ки ба ходими дини Расулаллоҳ ва низоми ҳукумати ӯ доштанд, боз ҳам аз иштибоҳҳои ӯ ва ҳукуматаш ҷашм напӯшидааст ва дар баҳше аз китоби «Айёре аз Хуросон» меҳонем: ««Бо таассуф (дар ҳукумати Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ, М.Ш) ғаъолияти аслӣ ба дасти қасоне буд, ки дар сангари ҷанг шомил ва аз саводу дониш маҳрум буданд».⁵⁷

Албатта, аз начобату ҷавонмардӣ ва дили раҳими ӯ маъмурини ҷоплус ва ҳуққабоз сӯйистифодаҳо намуданд ва ҳамон нӯҳ моҳи ҳукмронии ин султони дарвешифат ҳамвора бо муборизаву ҷанг ва даргирӣ алайҳи душманони дохиливу хориҷӣ сипарӣ гардид. Ба таври мисол, вилояти Қандаҳор ҷандин моҳ дар дасти Амонуллоҳхон қарор дошт ва пас аз фирори ӯ ба Ҳиндустон ва аз Ҳиндустон ба Итолиё дар шаҳри Қандаҳор Сардор Алӣ Аҳмадхон моҳи майи соли 1929 (саратони 1308-и ҳиҷрии шамсӣ) дар раъси нерӯҳои муҳолифи амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ қарор гирифт. Аммо дере нагузашта Қандаҳор дубора тавассути султони дарвешифат⁵⁸ ғатҳ гардид ва воли, ҳамчунин сипаҳсолору қумондонҳо аз муқаррабони амир Ҳабибуллоҳ таъин гардиданд, дар шаҳру вилоятҳо амният барқарор шуд. Дар манотике чун Ҳироту Қатаған ва Бадахшон мисли аксар манотиқи кишвар авзоъ ором буд. Аммо вилоятҳои Ҷанубӣ ба майдони муборизаи Нодирхон алайҳи амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ мубаддал гардиданд. Чунончи вилояти Ғазнӣ ва Майдони Вардак ба сурати кулл давлати ҷадидро ба расмият нашинохта буд ва аҳолии ҳазораҷот ба Амонуллоҳхон вафодор буданд (бештар ба ин хотир, ки як тан аз бародарони Амонуллоҳхонро модар ҳазора буд.⁵⁹ Дар муддати шаш моҳ, аз март то августи соли 1929 нерӯи духазор нафараи ҳазораҷот кутали Униро ба рӯи қувваҳои амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ бастанд ва ҷанд ҳамларо дар Ғазнӣ алайҳи нерӯҳои давлатӣ созмон доданд. Ҳазораҳо, ки аз мазлумтарин қишри чомеаи

Афғонистон махсуб мешаванд, аввалан чунин амалеро аз нодониву чаҳл муртакиб шуданд, ки мисдокашро дар таърихи Афғонистон борҳо ва ҳатто дар замони ҳукумати устод Раббонӣ тақрор кардаанд. Аз сӯи дигар сарони қабилаи ҳазора дар ин марҳала заъфи ҳукумати марказиро эҳсос намуда, зуд тасмимашонро тағйир доданд ва нахостанд алайҳи қабоили чанубии паштунҳо, ки дар раъси онҳо акнун барои ба даст овардани тоҷу тахти Муҳаммад Нодирхон қарор дошт, дасту панча нарм кунанд. Ин нуктаро на танҳо доктор Бориш, балки Губор⁶⁰ ва дигар таърихнигорони афғонистонӣ низ таъкид кардаанд. Дар навиштори доктор Халилulloҳи Видоди Бориш алорағми бисёре аз муҳаққиқини хоричиву дохилӣ заъфу навоқиси давлатдорӣи Ҳабибulloҳи Калаконӣ то ҳудуде одилона интиқод гардидааст: «Сиёсати кадрӣ ин режим ғайри дақиқ, тасодуфӣ ва бидуни дар назардошти мановфеъи ҳама ақвом, қабоил ва ақшори иҷтимоӣ буд... Тағйир ва табдили масъулин ба суръат сурат мепазирuft ... Режими ҷадид тарзи идораи хеле матруд (кӯҳна)-ро, ки дар даврони амир Абдурахмонхон (1880-1910 милодӣ) ва писари ӯ амир Ҳабибulloҳ Сирочулмилати Ваддин (1911-1919 милодӣ) мураввач буд, дубора эҳё намуд, ки ҳатто дар бисёре маворид бадтар ва ибтидоитар аз он режимҳо буд. Ба иборати дигар ин маънои ақибгарой, иштибоҳу нодонии зиммодорони режими ҷадид буд».⁶¹

Интиқодоти доктор Бориш аз низоми давлати Ҳабибulloҳи Калаконӣ ва наҳваи давлатдорӣи ӯ зоҳиран дуруст аст, вале пурсише ин ҷо пеш меояд, ки ташнағони қудрат ва ҷоҳталабони хунхор чӣ дар дохил ва чӣ дар хорич аз кишвар ба ин давлати навпо ва ба ходими дини Расулаллоҳ оё имкон доданд, ки андаке нафас рост кунад ва захмҳои хунҷакони баданаш қадре илтиём ёбанд? Худ доктор Бориш баъд аз силсилаи интиқодот аз наҳваи давлатдорӣи ва таркиби ин давлат, билохира ба натиҷае мерасад, ки ҳукумати Ҳабибulloҳи Калаконӣ ба тадриҷ (дар ҳамон муддати нӯҳ моҳ аз ҳукуматаш, М.Ш) ба иштибоҳоти аввалияи хеш пай бурда, ба ислоҳи онҳо пардохт, ҷандин мактабро ғайб намуд, ба хотири тадриси забонҳои хоричӣ дар моҳи августи соли 1929 милодӣ мактабе дар ҷанби (пахлӯи) вазорати хорича ба ҷиҳати тадриси забонҳои англисӣ, фаронсавӣ ва русӣ кушоиш ёфт.⁶²

Доктор Бориш дар ҳамин бахш аз китобаш бо иттак ба манобеи илмӣ аз шаш ҷаридаи тозанафас дар соли 1929 бо дастури амир Ҳабибulloҳи Калаконӣ иттилоъ дода ва номи онҳоро низ зикр кардааст.

ТЕРОРҲОИ НОКОМ ДАР НИЗОМИ РӮ БА РӮШНОЙ

Оқои М.Губор дар китоби аввали худ «Афғонистон дар масири таърих» ҳарчанд диди мусбат ва нигоҳи одилонаву хайрхоҳонае ба «Бачаи Саққо» ва ҳукумати ӯро надорад,* боз ҳам дар ҷой-ҷое аз ин навиштааш мардона тан ба ҳақиқат додааст. Тибқи ишораи ӯ «ҳуққоми ҷадид, ки аксаран афроди бесавод, бетачриба, рустоибар-хоста аз қаъри ҷомеа буданд, аз риё, тавтиа ва авомфиребӣ танаффур доштанд. Онҳо ба тадриҷ рӯҳан, ахлоқан ва зоҳиран ба зиндагии шахрӣ ошно ва дигаргун шуданд. Бо гузашти замон бархурди Ҳабибуллоҳон ва ёрони қадимаш ба тамаддуни шахрӣ тағйир хӯрда, ҳам каму беш зери фарҳанги шахрӣ қарор гирифтанд. Дар ҳифзи зоҳир ҳам ришхову бурутҳои онҳо ҳар рӯз кӯтоҳтар ва руби дарешии расмиашон кутуртар ва алқоби мурдаи қадим аз қабили: ноибуссал-тана, маъинассалтана, череноли худмухтор ва... зада мешуд.⁶³

Ҳамчунин тибқи иттилои манобеи зикршуда зимомдорони ҷадид ба театр ва синамо рафта, базми мусиқӣ низ ташкил меоданд. Чунончӣ дар ҷашни панҷрӯзаи даҳумин солгарди истиқлоли кишвар, ки дар ноҳияи «Деҳмазанг» барпо шуд, намошгоҳи бузурги саной ва дастовардҳои миллӣ кушоиш ёфт, консертҳо, мусобикоти варзишӣ ва бозӣҳо роҳ андохта шуда буд. Дар қасри «Ситавр» филмҳои синамоӣ ба намоиш гузоштанд. Ҷолиб ин аст, ки тибқи фармудаи доктор Бориш ва устод Ҳалилӣ нақши умдари дар дигаргунӣ ва тағйири тафаккур ва зоҳиру ботини Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ ва дӯстони собиқаш, ҳамсарони ҷадиди онҳо бозӣ мекарданд. (Лозим ба ёдоварист, ки дар навиштаи устод Ҳалилӣ «Айёри Хуросон» сах. 130 ва доктор Бориш «Марде дар ҳарикӣ таърих» сах. 116, аз хонуми кобулии Ҳабибуллоҳ, ки Беназир ном дорад ва аз хонаводаи ашрофу обрӯманд ва хату саводи олии ӯ ба тариқи муфассал зикри хайр ба амал омада, аксу шамоили зебои ин бону низ баргҳое аз ин ду китобро зебу зиннат бахшидааст). Аммо бар асари ҷанги мутадовими дохилӣ ба ҳазонаи давлат ба сурати умум пуле дохил намешуд ва мушкilotи молӣ пеш меомад, дар ҳоле ки

* Губор дар ин китоби гафсу пурҳаҷми худ кучактарин ишорое дар бораи намо-яндаи қавми тоҷик будани Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ накардааст. Умуман, ӯ аз вучудӣ тоҷикон худдорӣ варзидааст (М.Ш).

каблан низ ҳамаи пулҳои нақд аз ҳазона таввасути Амонуллоҳхон ва бародараш Иноятуллоҳхон ба яғмо рафта буд. Тичорати дохиливу хориҷӣ ҳам ба сабаби ноамниҳо суқут кард, амир мачбур шуд як силсила иқдомоти ҷадиди иқтисодиро пеш гирад, вале қор аз қор гузашта буд ва дар оғози сентябри соли 1929-и милодӣ бӯҳрони иқтисодии Афғонистон ба нуктаи авҷаш расид. Норизоиятии баъзе аз ақшори ҷомеа ба ҳаdde боло гирифт, ки амир Ҳабибуллоҳро дар масҷиди Пули Хиштии Кобул қасд ба террор намуданд ва ин гурӯҳи табоҳқор ба зудӣ ифшо ва муҷозот гардид, ба ҷуз як нафар афрод, ки ноболӣ буд.⁶⁴

Аз миёни дарбориёни гузашта низ гурӯҳе ба қасди террори амир созмон ёфт, ки Ҳаётуллоҳхон бародари Амонуллоҳхон (аз модари дигар) шомили ин қотилон буд ва аммо онҳо ноқом монданд ва эъдом шуданд. Рӯҳониён, ки қаблан ҳомиёни ходими дини Расулаллоҳ буданд низ ҷеҳра иваз карданд ва ба ҷабҳаи муҳолифин пайвастанд. Фатвои муаррихи 14 июли соли 1929 милодӣ, ки ҳазрати Саид Оқои Мучаддадӣ содир намуд, гувоҳи норизоияти рӯҳониёни кишвар буд⁶⁵, ҳамчунин душманон гурӯҳеро ҷиҳати террори амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ ташкил доданд ва ин иқдом ифшо шуд. Айёри Хуросон ҳатто дар ҷунин ҳолатҳо низ ҷавонмардиву гузашт аз худ нишон дод, ба таври мисол нашрияи «Қорвон» навиштааст: писари Амирхони Бочурӣ ба наҳве меҳост мунфардона Ҳабибуллоҳро ба қатл расонад, аммо ҳанӯз ин мақсадаш иҷро нашуда буд, ки тавқиф (боздошт) ва назди амираш оварданд. Ў дар муқобили амир шучоёна аз ҳадафаш дифоъ намуд ва ҳеҷ ҷизро қатамон накард. Амир Ҳабибуллоҳхон ба хоҳири ҷуръаташ ва ба хоҳири ин ки шахсан муддатеро дар Бочур бо ӯ гузаронида ва ба истилоҳ нону намак хӯрда буд, аз қатли ӯ сарфи назар кард, ҳатто ба ӯ туфанг ва як мушт пул инъом дода, раҳояш кард.⁶⁶

Бӯҳрони иқтисодӣ рӯ ба афзоиш буд, деҳқононро таҳти шадидтарин фишори молиётӣ мачбур мекарданд, ҳамзамон ба хоҳири дифоъ аз режим, аслиҳа ба даст бигиранд ва хунашонро бирезанд. Дар ҳамин замон бино ба тасмими давлат даъвати иҷбории сарбозон ба хидмати низомӣ мураввач шуд... равобити бозоргонии кишвар амалан қатъ гардид. Аксар маъмурони молия ҳамон афроди боқимонда аз режими Амонӣ буданд ва онҳо бо дарки заъфи давлати марказӣ бештар аз пештар ба ғорати мардум, ба вижа молияпардозон машғул гардиданд. Деҳқонон дар ҷанд минтақа аз навоҳии Шимолӣ даст ба шӯриш заданд.⁶⁷

Дар чунин вазъияте Муҳаммад Нодирхон, ки дар ҷабхааш қабоили паштуни навоҳии кишвар ва ҳатто қабоили сарҳадӣ муттаҳид шуда буданд, муборизаро ба мақсади ба даст овардани қудрат ва сарнагунии ҳукумати Ҳабибуллоҳ беш аз пеш афзоиш бахшид.

Ба таърихи 7 июли соли 1929 бо ҳарос аз бӯҳрони мавҷуд хонҳо, моликон ва муллоёни Кобул ва атрофи он ҷаласае доир намуда, амир Ҳабибуллоҳи Калакониرو барои қатъи хунрезӣ дар кишвар даъват намуданд, ки аз роҳи созиш ва мафоҳима бо Нодирхон канор оянд. Чун хостаҳои ҳарду тараф ва мавозеи онҳо хеле тафовут дошт, Ҳабибуллоҳхон ин пешниҳодро напазируфт ва алайҳи Нодирхон та-вассути ҷавонони кӯҳдомани хаста аз ҷанг набардро идома дод. Доктор Бориш ишора намудааст, ки бо доштани лақаби амиралмӯминин ва итако бар шариат ва иқдомоти миёнтиҳӣ дар чунин вазъе дигар наметавон Афғонистон ва ҳатто як бахше аз онро идора кард. Бо дарки авзоъ, баъзе аз ҳокими вилоят сиёсати мустақилонро дар пеш гирифтанд, ҷунонҷӣ раиси назмиа ва волии Ҳирот Абдурахмонхон дар моҳи августи соли 1929-и милодӣ бо огоҳӣ аз пешравиҳои Нодирхон ва заъфи ҳукумати марказӣ амр кард: хитобаи намози ҷумъа на ба номи амир Ҳабибуллоҳ, балки ба номи «Подшоҳи ислом» хонда шавад.⁶⁸ Лозим ба тазаккур аст, ки чунин «қачдору марезҳо»-е аз сӯи Ҳирот ва ҳокимони он дар замони ҳукумати устод Раббонӣ, ба вижа дар рӯзҳои ҷамлаи Толибон ба Афғонистон низ пеш омад, ки мо шоҳидаш будем ва сукути осони ин шаҳр ба Толибони мутачовиз имкон дод, ки ҷамла ба Кобулро афзоиш бахшанд ва онро ба осонӣ ба ҷанг оваранд.

Оре, ҳиротиён, ин тоҷикони мутамаддин бо он ҳама таърихи ола-моро ва шуҷоату мардонагиҳо, ки нишон додаанд, дар ин ду марҳалаи ҳассоси таърихӣ муртакиби иштибоҳоте низ гардиданд. Талх ва тӯлонӣ аст ин қисса!

АЪМОЛИ АБАРҚУДРАТҲО АЗ НИҒОҲИ САМСУРИ АФҒОН

Самсури Афғон ҷони худро дар азоб монда меҳаҳад «исбот» ку-над, ки режими Ҳабибуллоҳи Калакониرو ду абарқудрат: Инглиси-стон ва Русияи Шӯравӣ рӯи қор оварданд, зеро онҳо (англисҳо ва русҳо, М.Ш) дар майдони низомӣ бо шикаст ва аммо дар майдони

сиёсӣ пирӯзмандона баромаданд, – менависад Самсур. Фақат чанд сол пас англисҳо бо тарҳ ва роҳандозии тавтиаи миллӣ, яъне дар давраи сақовии аввал, ҳукумати ҷавони Афғонистонро барандохтанд, ҳасрат мекунад «Самсур» ва тамоми орзуҳои гирдшуда барои як давлати мутамаддинро барбод карданд ва аз миён бардоштанд.⁶⁹ (Ин ҷо пурсише пеш меомад, ки давлате, ки бо рӯҳияи англисӣ комилан созгор буд ва султони онро ҳуди англисҳо парварда, ба арки қудрат нишонданд, онҳо чӣ зарурате ба барандохтаниро доштанд?)

Муаллифи китоби «Сақовии дуввум» мутмаъин аст, ки русҳо дар сукути режими Амонӣ ва ба қудрат расидани намояндаи ақалиятҳо,⁷⁰ яъне Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ саҳм доранд. Ў менависад: «русҳо бо он ки бар асари ҷангу набардҳо ва муқовимати мардуми Афғонистон аз саҳнаҳои тасмимгирии сиёсӣ ва низомӣ ба дур афтоданд, ҳанӯз ҳам ҷашми кинаву нафраташонро дар баробари миллате доранд, ки тамоми шаъну шавкаташонро гирифта ва бар ҳок андохтааст, менависад Самсур ва идома медиҳад, русҳо уқдаи ин интиқомро ба василаи чанд тан дастнишондеҳи пинҳону ошкор аз афғонҳо гирифтанд ва то ҳанӯз мегиранд... русҳо ба таҳмили давраи дуввуми сақовӣ бар афғонҳо⁷¹ давраи дигаре аз ранҷу машаққат ва бурдбориро оварданд, ки ҳасороти он аз ҳар давраи дигар чанд чандон аст».⁷²

Яъне, ин ду абарқудрат, ба ақидаи Самсур, ба ҳам иттифок баста, ҳамвора ба қавми «асил» (паштунҳо) хусумат варзидаанд. Дар ҳоле ки Шӯравӣ ва англис аз оғози таърих то фурӯпошии имперотурии шӯравӣ (шояд имрӯз ҳам) ҳеҷ гоҳ дар ин замина дасти ваҳдату дӯстӣ дар дасти ҳамдигар надодаанд ва мо дар зер хоҳем дид, ки таъриху таърихнигорони воқеӣ рӯи мавзӯи мавриди баҳс чӣ назароте доранд, он гоҳ ошкор хоҳад шуд, ки сиёсати ин ду императории собиқ, дар қиболи ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ ва сарнавишти тоҷикон ба чӣ шакл ҷараён доштааст.

Ҳукумати Амонӣ ё Амонуллоҳхони пашту аз нахустин рӯзҳои решагирӣ дар Афғонистон, ки ин кишвар бо аъъаноту сунани исломӣ ва шарқӣ зиндаву пойдор аст, ба таблиғи фарҳангу тамаддуни ғарбӣ ва як навъ тақлиди кӯр-кӯрона ба зиндагии аврупоӣҳо даст зад, ки бидуни тардид, бегонагон дар истиқрору таҳкими он саҳм доштанд. Зеро бо аз байн бурдани ҳувияти исломӣ ва миллии мусалмонон ва яксон сохтани наҳваи зиндагии онҳо бо тарзу тариқи тафаккури ғарбӣ, ҳукумат кардан бар Афғонистон ва ҳар кишваре барои ғосибон осон аст. Абарқудратҳои ҷаҳони Ғарб дар ин замина таҷрибаи кофӣ ҳам доштанд ва доранд. Аммо низомеро, ки ин

точики боғурур бо иттакo ба чунбишҳои деҳқoнoн, тоҷирoн ва рӯҳoниён ҷойгузини режими илҳoдии Амонӣ намуд, аҷнабиҳои томеъ ба ҳеҷ вачҳ қабул надоштанд ва ин ҳақиқат барoи ҳамагон возеҳ аст. На танҳо ҷаҳoнхoрони англисӣ, балки бино ба таъиди андешамандoни Афғoнистoни феълӣ, кишварҳои дигаре чун Туркиё, Эрон, Итолиё ва ҳатто Олмону Фаронса ба наҳве аз сукути режими Амонуллоҳхoн ҳамдардӣ намуда, мoтам гирифтанд ва аз ҳукумати Ҳабибуллоҳи тоҷик, ки сиёсати комилан ҷадид ва мустақилро дар пеш гирифт, иброи норизoятӣ намуданд. Беш аз ҳар кишваре англис ва шӯравӣ аз ин сиёсат нигарoн буданд. Барoи Бритoниё, ки занҷири истисмору султағариаш дар Шарқ дар ҳoли гусастан буд, бо зуҳури низоми мустақиле чун ҳукумати Ҳабибуллоҳи Калакoнӣ дигар дар Афғoнистoн ҷойи поё бoқӣ намеонад. Аз сӯи дигар, англисҳо аз нуфузи рӯзaфзунӣ бoльшевизим дар Осиёи Миёна ва эҳтимоли сардарoвардани он дар шарқ, ба вижа Ҳиндустoну Эрон ва Туркиё чун чин аз сadoи бисмиллоҳ ҳарoсу дилхӯрагӣ доштанд. Султoни дарвешхисoл Ҳабибуллоҳи Калакoнӣ, мутаассифoна, дар сиёсати хориҷии хеш аслан oяндабини дурандеш набуд ва зуд тахти эҳсосоти ҷавoнӣ ва таъсири тафаккури теъдоде аз рӯҳoниёни мутаассиб қарор гирифт. Ин низоми ҳанӯз бo душманoни дохилии худ тасфияи ҳисoб накарда, бидуни дар назардошти имкoнoти низомиву иқтисoдӣ ва ҳиллаҳoву дасисаҳо ва тавoнмандиҳои англису шӯравӣ, бо ин ду ғули минтақа чанги лафзӣ эълом кард ва амр намуд: «Ҷиҳoд барoи oзoдии Бухоро ва чанг бo англисҳо ба хоҷири ду бoра ба даст oвардани «Дарвозai Сандал» аз Ҳиндустoн!».

Таҷовуз ва тохти бoльшевикҳо ба ҳoки Бухоро ва шикасти шoҳи Бухоро ва фирoри ӯ ва ёронаш ба шимоли Афғoнистoн ҳанӯз айёми ҷавoнӣ дар зеҳни Айёри Ҳурoсон oташи интиқoм барангехта буд ва тибқи ёдоварии насли калoнsoли Калакoн, ҳаргoҳ ба ҳoнаи ҳешoвандонаш, ба қарияи Ҳусайнкoт меoмад, ба мақари амираи Бухоро (амир Олимхoни фирoрӣ) сар мезад, дидани онҳо ва садҳо тан муҳoҷирoни дар ба дар Ҳабибуллоҳи ҷавoнро ҷигархун менамуд. Достoни асокири сурх ва дигар фoҷиаҳои Бухорo аз забoни мулозимoни тирарӯзи шoҳ мешунид. Қатли oми мардуми бегoна ва куштори он қитъа асокире, ки аз Афғoнистoн ба ёрии подшoҳи Бухоро рафта буданд, Айёри Хурoсонро водор ба андешаву таҳрик ба набардҳо мекард ва пайваста бo худ мегуфт:

*Бухорои Шариф. Мақбараи абармарди таърихи тоҷикон
амир Исмоили Сомонӣ*

«Чӣ гуна мардуми Бухоро дар муқобили душман муқовимат накарданд? Чӣ гуна ин подшоҳ худ ба пайкор нарафта, кушта ё захмин нашудааст, ҷиҳоду қиём накарда? Ва ... чаро мо ором нишастаем?»⁷³

Чунин чуну чароҳо дили ноороми Айёри Хуросонро нофорамтар месохт ва таҳрик ба муборизааш менамуд. Аз сӯи дигар, муҳолифонаш низ маккорона мувоқиби таҳаррукоти ӯ буданд.

СИЁСАТИ ШҶРАВӢ ВА ҲУКУМАТИ ҲАБИБУЛЛОҲОН

Ҳабибуллоҳи Калаконӣ розҳо ва нияти «наҷот бахшидан ба Бухоро»-ро дар нахустин рӯзҳои ба қудрат расиданаш рукку пӯстканда эълон кард. Албатта, чунин тасмими ҷиҳодкоронаи ӯ иштибоҳи фоҳише буд. Ҳабибуллоҳ бо ин сару садоҳои бесамар дар лонаи мӯрчагони болшевик, ки пас аз тасарруфи комили Осиёи Миёна ба марзҳои Афғонистон ҳам наздик мешуданд, об андохт. Аз ин рӯ,

давлати Шӯравӣ қиёми Ҳабибуллоҳи Калакониро «кудат» эълон намуда, англисхоро дар ҳаводиси Афғонистон дахил медонист ва бесабаб набуд, ки дар он айём тасмим ба кам кардан ва тахлияи аъзои сафораташ дар Кобул гирифт ва ҳамин тавр ҳам шуд. Сафири Шӯравӣ Кобулро тарк кард ва ба ҷои он шахсе бо номи «Рекс» ҳамчун намояндаи сафорат боқӣ монд, аммо консулгарии Иттиҳоди Шӯравӣ дар Мазори Шариф, Маймана ва Ҳирот ғайб буданд.⁷⁴

Шӯравӣ муносибати худро бо ҳукумати Кобул дар сатҳи маҳдуд ва он ҳам бо сардӣ идома медод, кордори сафораташ дар Кобул таи телеграми муаррихи 9-уми феввали соли 1929 ба вазорати хориҷаи он кишвар навишта буд: дар рӯзҳои охир таблиғот алайҳи мо таъсирдиҳанда аст, ки муҳтавои аслии он иттиҳомоте мабнӣ бар ин аст, ки сафорати мо таблиғи ҳасмона карда ва ба сурати умум алайҳи ҳукумати «Баҷаи Саққо» ғайбӣ таҳрибӣ мебарад.⁷⁵

Худи шӯравӣҳо ба наҳве иқдор ба кардаҳои худ буданд ва бархӯрди ҳасмонашон алайҳи ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ва ҳамбастагии онҳо бо шӯҳри маҳлӯ ва фирорӣ, ки режими ӯро очилона ба расмият шинохта буданд, ҳувайдо буд. Афзун бар он аз моҳи феврал то апрели соли 1929 миёни дастаҳои муҷоҳиди Осиёи Миёна ва марзбонони Шӯравӣ дар шимоли Афғонистон задухӯрдҳои шадид сурат гирифт, ки дар ин набард ҳукумати Кобул аз муҷоҳидин, ки онҳоро дар Шӯравӣ «босмачӣ»⁷⁶ меғуфтанд, пуштибонӣ мекард. Баъдан дар нимаи апрели соли 1929 Шӯравӣ ба Афғонистон муҷоҳидона низомӣ намуд ва муносибати тираи ду кишвар тиратар гардид.

Тибқи иттилоии мутарҷими «Сақовии дуввум» доктор Бориш, ки муддате дар Тошканд ва Маскав (солҳои 1970 то 1991 милодӣ) ба умуми сиёсӣ ва илмиву пажӯҳишӣ машғул буд, нерӯҳои истихбороти Шӯравӣ (КГБ, ӯ баъдан КЧБ ном гирифт) таъкид мекарданд, ки бояд ба иқдоми муайяне дар ҷиҳати истиқрори равобитаи нормал бо Ҳабибуллоҳи Калаконӣ мутаваассил шаванд, на ин ки аз Амонуллоҳон, зеро ӯ (Амонуллоҳ) дар назари мардуми Афғонистон худро беэтибор кардааст. Ҳамчунин истихбороти нерӯҳои амниятии режими шӯравӣ иддаое мабнӣ бар инро, ки «Ҳабибуллоҳ агенти англис аст» рад намуда, пешниҳод кард, ки бояд ҳукумати «Баҷаи Саққо»-ро ба расмият шинохт, зеро ин амри мавозеъӣ ӯро (мавзеъи Ҳабибуллоҳи Калакони, М.Ш.) дар муборизааш алайҳи Нодирхон, ки бо имкони зиёде агенти англис аст, мустақкам хоҳад кард. Зеро

англисхо Нодирро аз хоки Ҳинд ичоза доданд, бо ҳукумати «Бачаи Сакко» мубориза барад. Аммо рохбари ҳизбию давлати Шӯравӣ ин пешниҳодро рад кард ва яқин буд, ки бехтар аст бо Нодирхони паштун сару кор дошта бошад, то бо «Бачаи Сакко», ки тоҷик аст.⁷⁷

Шарҳ ва арзёбии доктор Бориш қобили таваҷҷӯҳ аст. Вай қомилан дуруст менависад, ки рохбари Шӯравӣ ҳарос дошт, ки Ҳабибуллоҳхон бо доштани пайвандҳои хунӣ бо қабил ва ақвоми Туркистон ба таҷовузгарӣ ба самти Шӯравӣ талош хоҳад кард. Дар ҳоле, ки Нодирхон ҳамчун афғони ҳолис (паштун) фаъолиятҳои худро мутаваҷҷеҳи сарҳадоти Ҳинд хоҳад сохт. Бояд ба фармудаи доктор Бориш, ки дар тақвияти он асноди раднопазир низ ба кор бурдааст, ин нуктаро илова намуд, ки шӯравӣҳо, ба вижа диктатори махуфе чун Сталин ба ҳеҷ ваҷҳ имкони эҷоди васлату ваҳдат миёни тоҷикони Афғонистон ва тоҷикони Осиёи Миёнаро наметавонанд ва аз наздикиву ҳамбастагии онҳо ва эҷоди як Тоҷикистони бузург (Хуросони Бузург) тарсу ваҳшат дошт. Англичҳо, пантуркистҳо ва натсионализми паштун низ муғоир ва муҳолифи якпорчагиву иттиҳоди тоҷикони ду соҳили Ому буданд ва ҳастанд,⁷⁸ ки мутаассифона, сарону рохбарони тоҷикон огоҳӣ аз ин «асрор»-ро надоштанд.

«Султони дарवेशифат» бо душманони миллати Афғонистон чӣ дохилӣ бошад, чӣ хориҷӣ, ошкоро мубориза оғоз намуд. Ӯ наметавонист, ки сиёсатмодори кишвари заиф ва танҳо барои пешбурди умумӣ давлаташ, мисли рӯбоҳ бояд ҳилагар бошад, рӯбоҳ бишавад ва домхоро омӯзад, мисли гург бераҳм бошад ва барои ба даст овардани луқмае худро ба обу оташ бизанад, вале аз обу оташ солим бурун ояд ва набарди худро бо наҳваҳои дигар, гоҳ дар парда ва баъзан ошкоро давом бидиҳад. Рахбари зирак дар чунин саҳнаҳои ҳунаrpешаи мумтозро мемонд ва баъзан аз худ ҳӯву хислати маймунро низ буруз медиҳад: хусусан дар ҷаҳони Ғарб дар саҳнаҳои мебинем, ки ҷарбзабон асту нармгӯфтор ва дилсӯзи дигарону ниҳоят хайрхоҳу меҳрубон ва ӯ ба хоҳири таҳкими қудрату пойдорӣ салтанат ҳатто қодир аст дину имонашро бифурӯшад, вичдону Қуръонро бисӯзонад, ин дунёву охиратро низ барбод диҳад. Дар мисоли Нодирхон, ин «ҳунарҳо»-ро баъдан хоҳем дид, аммо чӣ чорае метавон кард, агар чунин «ҳунарҳо» аз дасти подшоҳи деҳқонзода ва муттаҳид ба Худои ҳешу аҳкоми илоҳӣ барнаёяд? Шояд аз ин сабаб аст, ки ин гуна афрод ва сулолаву хонадони онон дар аrikaи қудрат дер наметавонанд ва тоҷу тахтро ба зудӣ ва аз нармиву хушбӯварӣ ба сангдилон (ҳатто аҷнабӣ ва ишғолгар ҳам бошанд), вомегуздоранд ва худ бо аҳли хонаводаву

авлодашон тӯмаи ҳарикӣ душман мегарданд. Оре, Ҳабибуллоҳ дар зиндагӣ ва умури давлатдорӣ сурат ва сирати якрангу яксон дошт, ҳар шайро бо исми худ ном мебуд ва бо нармдилон ниҳоят нарм ва дар баъзе маврид бо сангдилон тунду сахтгир буд. Аҳволи ҳазорҳо оворайи бухороӣ ва ишғоли мамлакати Бухоро аз сӯи болшевикҳо, ба қавли афғонҳо чигарашро хун мекард ва шиор меод: «Бухороро бояд озод кард!» Рӯзи дигар дар мавқеи дигар рӯирифт гуфт: Мо бояд Пешоварро аз англисҳо ва Панҷдеҳро аз русҳо ва Сандалро аз Ҳиндустон (ки рӯзгоре марбут ба Афғонистон буданд) бигирем! Шӯравӣҳо душмани дини мо ва англис душмани моли мо аст, бояд аз ҳар ду дурӣ чуст!⁷⁹

Оре, бо ин тундӣ ва падида овардани розҳои сиёсии хеш ва ёронаш «Лоло» теша бар решаи давлати наврои худ мезад. Сафири англис аз баёноти дур аз мантиқ ва бисёр тунду бебандубори амир Ҳабибуллоҳ дар ҳарос афтод ва таълиғҳое алайҳи давлати деҳқониро шурӯъ намуд ва ҳатто аз сафоратиҳои мамулики дигар даъват кард, то Кобулро тарк намоянд.

Рӯзе амир Ҳабибуллоҳ оқои Ҳамфариз— фиристодаи Лондон дар Кобулро ба арк назди худ хост, аз даҳлати вай дар умуми дохилии Афғонистони озод ва мустақим шикоят намуд ва ба ӯ ахтор дод: «Ин Шумоед, ки заминаи ихроҷи сафоратиҳои хориҷӣ аз Кобулро фароҳам меоваред?! Ин Шумоед, ки дар ҳаққи кишвари мо хиёнатҳо раво медоред?!»

То сафир меҳост чизе бигӯяд, амир мушт гираҳ карда, чунон бар миз зад, ки миз наздик буд, бишканад. Ёрони амир наъраи тақбир сар доданд, сафир дар ҳоле, ки ранг аз руҳаш парида буд, ба унвони мариз аз амир руҳсат хост, ки берун биравад. Чун аз дар берун шуд, дуздона ба чапу рост нигоҳ мекард, ки мабодо ба дасти кадом айёре биафтад ва шикамаш дарида шавад.⁸⁰

Ин буд бархӯрди Ҳабибуллоҳи амир бо сафири кишвари муқтадире чун Инглистон! Ё шояд дар ин навиштаи Абдушакури Ҳакам як каме муболиға ба кор рафтааст, аммо фирори сафири англис аз Кобул дар таърихи 27-уми феввали соли 1929 милодӣ, яъне 34 рӯз баъд аз истиқрори ҳукумати амир Ҳабибуллоҳро дигар муаррихон низ таъкид кардаанд. Мардуми омии Кӯҳдоман ашъори фаровоне дар ин замина суруда буданд, ки намунааш ин аст:

*Амир Ҳабибуллоҳ аз Калакон ас(т),
Русу англис пешаи ҳайрон ас(т).*

ҶАНГИ РҶЁРҶ ВА ОШКОР

Русу англис на ин, ки «ҳайрон» шуданд, балки ошкоро ба кӯмаки Амонуллоҳон ва Нодирхон чиҳати аз байн бурдани ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ пардохтанд ва дар ин амр ба зудӣ муваффақ шуданд. Шӯравӣ бо дастури Сталин тасмим ба даҳолати низомӣ дар умури Афғонистонро гирифт, дастае аз шӯравиҳо малбус ба пӯшоки афғонӣ ба шимоли Афғонистон эъзом гардид.⁸¹ Онҳо ба зудӣ Мазори Шариф ва Тошкурғонро гирифта, бо куштори мардуми низомӣ ва мулкӣ, Айбакро тасхир карданд, дар раъси ин дастаи мутавочиз сарҳанги Артиши сурх Примаков (атшаи низомӣ дар сафорати Шӯравӣ дар Кобул) ва Ғулом Набихони Чархӣ (вазири хориҷаи давлати Амонӣ) қарор доштанд.⁸² Ҳамин тавр, дар чануби Афғонистон англисҳо ҳамарӯза нерӯҳои Муҳаммад Нодирхонро алайҳи ҳукумати Кобул васваса ва тақвият мекарданд. Дар шимол кишвари Шӯравӣ бо баҳонаи саркӯбии дастаҳои Иброҳимбеки Лақай (гурӯҳҳое аз муҷоҳидин ва оворагони давлати нагунбаҳти Бухоро) ба нерӯҳои амир Ҳабибуллоҳ шабехун мезаданд ва пояҳои давлати ӯро дар ҷандин самт музалзал менамуданд, то ки хабари тасарруфи баъзе аз нукоти шимол ба дасти русҳо ба Кобул (пас аз гузашти ҳафт рӯз) расид. Маҷаллаи «Корвон» аз вукӯъи ҳаводиси Шимол навишт: дар охири моҳи апрели 1929 милодӣ амир Ҳабибуллоҳ дастури тадвири ҷаласаи васеъи мулкӣ ва низомии давлаташро дод ва кордори сафорати Шӯравӣ дар ин нишаст ихзор гардид.

Соати 7⁰⁰ субҳ шахси амир ба қасри Гулхона омад. Афсарони урду дар ҷавкиҳо нишаста буданд, дар баробари ҳуззор дар кунҷи толор дар як курсии нарма шахси амир Ҳабибуллоҳ нишаста буд, дар муқобили ӯ мизе буд, ки дар рӯи он ашӯи ба даст омада аз шӯравиҳо (тӯфанг, пулемёт, зини асп,) қарор дошт. Дар ду тарафи амир вузарои хориҷа ва вузарои дарбор қарор доштанд. Каме дуртар аз онҳо паҳлӯи вузаро як ҷавкӣ барои ноиб сафири шӯравӣ Рекс гузошта шуда буд. Ҳама сарбозону афсарони Ҳабибуллоҳон дорои юниформ ва мусаллаҳ буданд. Аксари ҳуззор либоси сиёҳ (ба нишонаи мотам, М.Ш) пӯшида буданд. Доҳили толори Гулхона торик ва ҳама парда кашида буд. Вақте кордори сафорати шӯравӣ Рекс ба солони қаср ворид шуд, аз торикии зиёд чизеро надид, кӯрмол-кӯрмол пеш рафт, то ба амир расида, ба ӯ салом дод.⁸³

Бориш бар таъйиди ин нукта пардохта менависад, ки амир ба ӯ ба чунон сахтӣ даст дод, ки ноиби сафир садои шабеҳи фарёд кашида, дасти раҳояшро муддате такон меод. Амир ба ӯ гуфт: «бихон, дар туфанг, мошиндор ва зини асп чӣ навиштаанд?» Ӯ истод шуда ба ачноси рӯи миз нигоҳ карда, посух дод, ки онҳо маркаи шӯравӣ до-ранд. Амир бо ғазаб гуфт: «ба ҳукумати худ хабар деҳ, ки агар дар чараёни як шабонарӯз Фуломнабино бо асокир аз Мазор пас нахоҳад, дар вақт ту бо тамоми аъзои сафорат ба шумули хонаводаҳоятон та-вассути туп эъдом хоҳед шуд ва баъд аз ин миёни кишварҳои мо ҷанг аст».⁸⁴ Мутақиби ин ҳарфҳои амир дар толори кох фарёди аллоҳу акбар танин андохт. Кордори сафорат, ки саҳт зерӣ таъсир қарор ги-рифта буд, гуфт, ки ба Маскав очилан телограм мефиристад... ва бо ин ҳарфҳо аз толор хориҷ шуд.⁸⁵

Чуноне, ки дар боло ишора намудем, алорағми ҳама иттиҳомоти хушк, ки Самсури Афғон бар амир Ҳабибуллоҳи Калақонӣ раво доштааст, Иттиҳоди Шӯравӣ на танҳо хайрхоҳ ва пуштибони ҳукумати ӯ набуд, балки аз оғоз дар андешаи ҳарчӣ зудтар барандох-тани ин ҳукумат афтод. Аввалан, Сталин ҳарос аз он дошт, ки бо ёрии урдӯи амир Ҳабибуллоҳи тоҷик ҳаракати босмачиён дар шимо-ли Афғонистон тақвият ва воридаи марзҳои Тоҷикистон хоҳад шуд. Аз ин хотир, ба қавли Муҳаммад Сиддиқи Тарзӣ фақат тайи як рӯз бо оташи панҷоҳ мил мошиндор (пулемиёт) дар ҳудуди 400 то 750 муҳолифини муҳоҷири Шӯравӣ (яъне, оврағони Бухоро, М.Ш) дар Мазори Шариф кушта шуданд.⁸⁶ Сониян, шӯравиҳо ба ҳеҷ ваҷҳ розӣ набуданд, ки дар ҳамсоҷӣ бо онҳо давлати исломӣ ва озода мустақил бо анғезаи зидди коммунистӣ қад баланд кунад. Режими Паҳлавӣ дар Эронӣ ҳамсоҷ ва ҳамзабон низ бо давлати деҳқонон ва сарвари он амир Ҳабибуллоҳи тоҷик чашми ошноӣ надошт, танҳо бо рӯҳониёни шиа (аъам аз қизилбош ва ҳазора) равобит бақарор карда буд. Ба таври мисол, аташаи низомии сафорати Эрон сарҳанг Алихон пас аз сукути режими Амонӣ бо шаҳзода Аминҷон (бародари Амонуллоҳ аз модари ҳазора)⁸⁷ мулоқот кард ва аз он ба баъд ирти-боти аҳолии Кобул бо сафорати Эрон қадған (манъ) шуд ва Эрон ра-вобити низомии худро бо шоҳи махлуъ Амонуллоҳхон тақвият бах-шид. Шаҳси Ризошоҳи Паҳлавӣ ҳатто ба ӯ паёмҳо ирсол кард, ки дар он аз ҷумла гуфта мешавад: «Чун алоҳазрат аз Кобул хориҷ шуданд, ба хоҷири истиқрори салтанаташон давлати Эрон ҳозир аст, ки ба алоҳазрати шумо кӯмаки моддӣ ва маънавӣ анҷом диҳад, то шумо пирӯз шуда ва сулҳ дар кишваратон барқарор шавад. Агар шумо

ичоза бидихед, ба хотири кӯмак ба алоҳазрататон кувваҳои мусаллаҳи Эрон ба Афғонистон дохил хоҳанд шуд».⁸⁸

Ин буд муносибати як кишвари ҳамзабон дар қибולי бародарони мазлуми худ, ки акнун ба қудрат расида буданд. Тибқи навиштаи чаридаи «Ҳабибассалом» дар чунин як давраи сарнавиштсоз барои ҳукумати Кобул, таблиғоти матбуоти эронӣ алайҳи Афғонистон то он ҳадд пурсарусадод буд, ки режими Паҳлавӣ ва матбуоти ӯ бахсу даъвои марзӣ бо Афғонистонро шурӯъ кард. «Ҳабибассалом» ба маънии хушдор ба ин иддаохо тайи сармақолае бо хатти дурушт навишт: «Хирот чузъи лоятқазои Афғонистон аст»⁸⁹. Шӯравӣ аз таҳдидҳои Эрон алайҳи Афғонистон ва даъвии Хирот қарданхоҷаш изҳори нигаронӣ кард ва ба Техрону Паҳлавӣ хушдор дод, ки дар умури дохилии Афғонистон аслан даҳолат накунад.⁹⁰

Дастуру фармоиши империалистон бар ҳамин наҳва буда: яъне, мо ҳастем ва ҳар низомеро, ки хоҳем сари қудрат меоварем ва ё воҷун месозем! Туро ба ин қорҳо чӣ қор! Эрон баъд аз ин ихтор даст аз сари Афғонистону Ҳабибуллоҳ бардошт, чунон ки мебинем, на танҳо Шӯравии масруру мағрур аз пирузиҳо дар Қафқозу Осиёи Миёна ва англиси шармсору мағлуб дар қанғҳои якуму дуввумаш бо Афғонистон аз мавҷудияти ҳукумати деҳқонон ва дарвешон ҳобо оромиро аз даст додаанд, балки режими Паҳлавӣ, ки ба андешаи қанд соддалавҳе гӯё бо форсизабонони Осиёи Миёна, Афғонистон ва Қашмиру Ҳинд «ишқ мевазидедааст», ба душманони ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ ваъдаи кӯмаки низомӣ ва мучаддадан ба арқӣ қудрат нишондани онҳоро кард. Ҳама ин душманиву дасисаҳо, ки дар солҳои ҳукумати султони дарвешсифат ба авҷи аъло расид, зарбаи муҳликеро дар муносибати байналмилалӣ Афғонистон ворид кард. Ба сурати умум ҳаҷми тичорати хориҷӣ дар ин давра (1928 ва 1929-и милодӣ) қаҳор баробар пойин омад. Бинобар таъкиди муаллифи китоби «Марде дар ҳариқи таърих» (саҳ.155) режими Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ дар арсаи байналмилалӣ ва дипломатик амалан дар таҷарруди кулӣ қарор дошт. Новобаста ба он ки давлатҳои ҳамсоя, монанди Шӯравӣ, Эрон ва Инглисiston бо ҳукумати Кобул сиёсати ҳасмонаро дар пеш гирифтанд, талошҳои режим, монанди эъзми ҳайати дипломатӣ ба хориҷ барои ба расмӣ шинохтани он ва истиқрори муносибатҳои сиёсӣ низ ноком монд.

Амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ бо вучуди он ҳама монеъаҳо, ки аз қаҳор самт душманони дохилӣ ва хориҷӣ барои давлати навро ба соҳибистиқлолу озоди ӯ эҷод қарданд, боз ҳам бо таваккул ба Худо

умури ҳукуматро пеш мебурд, чихати эҳёи равобит бо мамолики ҳамсоя ва дигар кишварҳо талошҳои сиёсиро вусъат бахшид ва кӯшиш кард, он кишварҳоро мутақоид намояд, ки ҳукумати деҳқонӣ ҳеҷ гуна хатаре барои ҷаҳон ва минтақа ба бор нахоҳад овард. Қойи тундиву дурушӣ ва соддагии рустоиро дар зеҳни ӯ ва дигар давлатмрдони дарбор нармаӣ, дурандешиву ҳамзистии мусолиҳатомез бо тадриҷ иваз мекард. Ҳатто розӣ буд ба хотири ҷилавгирӣ аз ҷангу хунрезии тӯлонӣ бо душманони дирузааш пайванди оштино сулҳ барқарор намояд ва ҳукумати эътилоф ташкил диҳад. Аммо муҳолифони ӯ ҳамоно дар фикри интиқом ва дубора ба даст овардани зимми қудрат буданд. Шоҳи махлуъ Амонуллоҳхон ва бародараш Иноятуллоҳхон ба таърихи 14-уми январи соли 1929-и милодӣ дар Қандаҳор ба ҳам пайвастанд ва чихати идомаи мубориза алайҳи ҳукумати Қобул нерӯҳои тозанафасро басиҷ намуданд. Ҳадафшон ин буд, ки ба ҳар навъе, ки бошад, дар зудтарин фурсат Қобулро ғасб ва ба истилоҳи ҳадашон «ҳукумати тоҷикӣ»-ро сарнагун созанд.

ТАШДИДИ ҲАМЛА АЗ ЧАНД САМТ

Ба таърихи 17-уми январ ҷиргаи васеъи ҷануби Афғонистон дар Қандаҳор доир шуд ва пас аз он Амонуллоҳхон ҷазои Мазори Шарифро барои басиҷи нерӯи ҳамла ба Қобул муносиб доништа, тасмим гирифт ба он ҷо биравад, аммо сарони ақвоми мутанафазини Қандаҳор аз ӯ хостанд, ки аз Қандаҳор хориҷ нашавад ва муборизаро алайҳи ҳукумати Қобул аз ҳамин ҷо шурӯъ кунад. Шоҳи махлуъ ба зудӣ теъдоди ҷангҷӯёнашро ба 14 ҳазор нафар расонд, ки шумори он бештар аз афроди амир Ҳабибуллоҳ буд, вале ба фармудаи Ҳакими Тӯс: «Пароканда лашкар наояд ба қор».

Размандағони амир Ҳабибуллоҳхон нисбат ба шӯришчиёни дастаҳои Амонуллоҳ аз нигоҳи ангеа ва рӯҳияи ҷангӣ дар сатҳи боло қарор доштанд. Дар ҳамин ҳин 3 ҳазор нафар аз довталабони ҳазора ба шӯришиёни қандаҳорӣ пайвастанд ва ҳамла ба Ғазний, ки онҷо қитъаоте аз урдуи Ҳабибуллоҳ мустақар буд, шурӯъ шуд. Раванди тасовир аз ин ҷанг дар осори таърихӣ, ки дар дасти мо қарор дорад, аз ҷумла, дар достони «Айёре аз Хуросон»-и устод Халиллулоҳи Халилӣ муфасссал ва муассир инъикос ёфтааст ва фишӯрдаи ин матлаб ҳокӣ аз он аст, ки 18-апрели соли 1929 дар се ҷиноҳ болои шаҳри Ғазний ҳамла сурат гирифт ва задухӯрҳои хунин ба амал омад. Ду рӯз пас аз ин набард, мучададан дар ҳудуди як

ҳазор нафари дигар аз довталабони ҳазора ба урдуи Амонӣ пайва-
станд ва ҳамин ҳазораҳои довталаб болои қувваҳои амир
Ҳабибуллоҳ ҳамла карда, чандин мавзеи муҳимро ишғол намуданд.⁹¹

Афзоиши нерӯ ва ташиди ҳучумҳои пай дар пай, ки тавассути
силоҳи сақил ва ҳафиф сурат мегирифт, заррае аз рӯҳияи ҷангии
нерӯҳои давлатӣ нақост, афзун бар он 5 000 нафар аз малишаҳои Су-
лаймонхейл аз вилояти Ҷанубӣ ҷиҳати кӯмак ба Ҳабибуллоҳ ба
Ғазнӣ омад. Задухӯрдҳо аз сар шурӯъ шуд ва онҳо ба истилоҳ «дусад
марди ҷангӣ буданд», ки дар зарфи як рӯз ҳамлаи довталабони
ҳазора ва дигаре аз урдуи Амонино ақиб заданд, дар натиҷа бахше аз
шӯришиёни урдуи Амонӣ мавзеи худро раҳо карда, шабона ба тара-
фи Ҳирот фирор намуданд. (Аз баёни ин матлаб метавон чунин
натиҷа гирифт, ки марудуми минтақаи Сулаймонхейл, ба вижа
ҷавонони силахшӯри он диёр, ки асосан аз тираву табори паштун
мебошанд, бо ҷангу дандон аз ҳукумати амир Ҳабибуллоҳони
Қалақонӣ дифоъ карданд ва дар байни мардуми мусалмон, ҷи афғону
ҷи ғайриафғон рӯҳияи наҷодпарастӣ ва қавмгарой, ки Самсури
Афғон баринҳо перомунӣ ин масъала ғавғо ва малғата ба по мекар-
данд ва мекунад, вучуд надоштааст).

Амонуллоҳон ҳам ба дунболи сарбозони фирорӣ аз дигар самт
ба Қандаҳор гурехт ва бо таҳияву танзими нерӯҳои ҷадид
мучаддадан ба Ғазнӣ юриш бурд, ки он ҳам ба шикаст анҷомид. Ба
23-уми май ӯ ва хонаводааш бо кӯмаки афроди сарҳадии Ҳинди
бритонӣ аз хоки Афғонистон бо мутарҳои ҳомили пул, ҷавоҳир ва
зеваролот хориҷ шуд, чунончӣ аз сангинии зиёд мутарҳо ба сахтиву
оҳистагӣ ҳаракат мекарданд.⁹²

Ҳарчанд як тан аз муддаиёни аслии салтанат, яъне Амонуллоҳ
заҳматро барои ҳукумати марказӣ кам кард, вале бинобар шаҳодати
таърих дарди сари дигар, яъне амалиёти низомии Шӯравӣ алайҳи амир
Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ аз шимоли кишвар мучаддадан шурӯъ шуд, ки
ичроқунандаи аслии он Примаков ва Ғулом Набиҳони Ҷарҳӣ буданд.
Ҳадафашон ин буд, ки салтанати шоҳи фирорӣ Амонуллоҳонро ду-
бора эҳё наоянд. Тибқи ишораи устод Фарҳанг, Ҷарҳӣ дар сиёсати
хориҷии Афғонистон ҷонибдори русҳо буд ва забони русиро ҳам ме-
донист. Шӯравиҳо дар ин юриш аз нерӯи ҳавой низ истифода карданд.
15-уми апрели соли 1929 шаш фарванд тайёраи пур аз бомб ва мучаҳаз
бо пулемётҳо аз майдони ҳавоии Тирмиз ба парвоз дароманд ва аз
сарҳад убура карда, ноҳияи «Ғепаи Қасир»-ро, ки тавассути 150 нафар
сарбози афғонистонӣ ҳимоят мешуд, аз фосилаи наздик бомбаборон

карданд. Дар чараёни 10 дақикаи бомбаборон аз тамоми сарбозон танҳо ду нафар зинда монданд, ки тавонистанд то работи наздик, яъне то пуштаи сиёҳ худро расонида ва хабари ваҳшатангезро ба руфаҳои хеш иттилоъ диҳанд. Аммо ин пушта ҳам бо оташи мошиндори (пулемёт) мутаҷовизин мувоҷеҳ⁹³ ва ба қуллӣ нобуд шуд. Дасти Примаков-Чархӣ қадам ба қадам ба Мазори Шариф наздик меомад ва онҳо дар либоси афғонӣ ин амалиётро идома медоданд. Вақте ба шаҳр дохил шуданд, фаромӯш карда буданд, ки нақши сарбозони афғониро бояд бозӣ кунанд, аммо онҳо бо садои русии «Ура-а» ба шаҳр ҳамлавар шуданд. Албатта, мардуми ватанпараст ва силаҳшӯри Балх дар набард бо душман муқовимату мардонагӣ аз худ нишон дода, то охири лаҳза дар ивази хуни шаҳидон аз шаҳрхову қасабаҳои аҷлодӣ дифоъ наму-данд.*

Чунон ки доктор Ҳақшинос ишора намудааст, раҳбари рӯҳонии мусалмонони муҳоҷири Туркистон (Осиёи Миёна), ки худ ва ёронаш дар шимол сокин буданд, барои муқовимат бо асокири шӯравӣ ва дифоъ аз Балх ду ҳазор нафар довталабони туркманро омода намуд, ки дар сафи онҳо тоҷикони овораи Бухорову Ҳисор низ ҳузур доштанд. Даргирии шадида аз замину ҳаво шиддат гирифт, рӯзҳои 18 ва 19 апрели 1929 милодӣ ҳамзамон бо андохтҳои тупхона, тайёроги шӯравӣ бо парвоз аз шаҳри Тирмиз 12 бор Мазори Шариф ва атрофи онро бомбаборон карданд, ки дар натиҷа афроди қасири мулкӣ кушта ва ё захмӣ шуд.⁹⁴

Дар ин набард нерӯҳои давлатӣ шучоёна ҷангиданд, ба душман дар мавқеъҳои муносиб бо силоҳ ва ҳатто оҳану санг зарбаҳои муҳлике ворид гардид, танҳо дар чараёни яке аз даргириҳо изофатар аз сесад тан аз тарафдорони Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ кушта шуданд ва дар Мазори Шариф дар муқобили ҳаммоми Ҳоҷӣ Ёсин шӯравиҳо 41 ҷавонро оташ заданд ва зинда ба гӯр карданд.⁹⁵ Набардҳои хунин дар сангарҳои дифоии атрофи Мазори Шариф чун «Дехдодӣ», «Қалъаи буриёӣ» ва ғайра, ки дар дасти тарафдорони амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ буд, ба вуқӯъ пайваст, аммо душман ҳамлаи ҳавоиро ҳамвора ташдид бахшид ва 9 май (14 саври 1318 ҳиҷрии шамсӣ) қалъаи ҷангӣ дар минтақаи Дехдодӣ низ ба дасти гурӯҳи

* Шӯравиҳо шабеҳи ҳамин иштибоҳ ва ҳамин турктозӣ ва таҷовузи нангин дар Афғонистонро дар соли 1979, бо қамолӣ таассуф дар шакли ғоҳиштар аз он чӣ ки гузашт тақрор карданд, ки натиҷааш ҳамонӣ шикасти шармовар ва фурупоиши императории онҳо буд.

Примаков-Чархӣ афтод.⁹⁶

Мудофиъини ин қалъа онҳое, ки чон ба саломат бурданд, ба самти Тошқурғон ақиб нишастанд. Дар чараёни бархӯрдҳои шадид пас аз ду рӯз Тошқурғон низ ба тасаруфи муҳочимин даромад. Ба хоҳири он, ки аз ҳаракати нерӯҳои Шӯравӣ касе иттилоъ пайдо накунад, дастаҳои Примаков-Чархӣ касонеро, ки дар масири роҳи худ медиданд, дафъатан ва бидуни ҷуну чаро мекуштанд, ба «баракат»-и ҳамин тактикаи онҳо буд, ки хабари таҷовузи шӯравиҳо ва Мазори Шариф ва дар маҷмӯъ шимоли Афғонистон 7 рӯз баъд ба пойтахт расид.

Амир Ҳабибуллоҳи Калакони дарҳол ба фикри посух додан ба ин аъмоли ночавонмардона афтод ва дафъатан нерӯи чор ҳазор нафараро таҳти фармондеҳии Саид Хусайн-вазирӣ ҳарбия ба шимол эъзом кард. Мутаҷовизин дар имтидоди се рӯз шаҳри Айбакро ҳам гирифтанд, қобил ба зикр аст, ки сарбозони амир Ҳабибуллоҳ ва ҳазорҳо тан аз афроди довталаб аз ҳар вачаб ҳоки ватанашон дифоъ карданд. Лозим ба ёдоварист, ки болшевикҳо агар дар солҳои 1917-1930-уми милодӣ қисматҳои умдае аз сарзаминҳои Осиёи Миёна, аз ҷумла шаҳрҳои Ашқобод, Тошканд ва Самарқанду Бухоро бо суҳулат ва бидуни камтарин муқовимати соҳибони он марзу бум ба ҷанг даровардаанд, вале дар ҳоки Афғонистон, ба вижа дар шимоли ин кишвар акси ин ҳолат пеш омад. Қабл аз он ки шаҳраке ё рустое ё қалъаеро фатҳ кунанд, мутаҷовизин бо оташи сӯзони тири душмангудози ин сарзамини мардхез рӯ ба рӯ мешуданд, талхӣ марғу муқофоти амали худро меҷашиданд, танҳо аз он ба баъд муваффақ ба аҳдофи ишғолгаронаи худ мешуданд ва он ҳам барои ҷанд моҳе ва ҷанд соле буд.

Ҳеҷ бегонае дар ин сарзамин ба роҳатӣ, бофариғи бол ва боди ғурур ҳукумат накардааст. Бинобар бар таъкиди таърихнигорон, афғонҳо (яъне ақвоми мухталифи ин сарзамин, ҳатто тоҷикон ҳам акнун бо ҳамин унвон дар осори китобӣ ва шифоҳӣ ёд мешаванд!) бидуни дар назардошти оини муштараки онҳо, яъне ислом, сирф дар аснои ҳучум, аз ҳамлаи Искандар гирифта то юриши англисҳо дар қарни XIX ва шӯравиҳо дар қарни XX бо ҳам мутаҳҳид ва якпорча шуданд.⁹⁷ Ҳамин тавр, дар ин юриш дастаи Примаков-Чархӣ дар ҳар вачаб ҳоке, ки дар Мазори Шариф ё Қандаҳор ва ё Айбак ба тасаруф мебаровард, мутаҳаммили талафот мешуд, сарбозони бегона ва оғушта ба хунро ҳоки аҷнабиситези Хуросони Бузург бо иштиҳои тамом мебалғид. Дар ин ҳин қувои тоза, ки мучаддадан аз Кобул расид, дар атрофи Айбак дар ин ҷанги нобаробар ба задухӯрд пардохт.

Шӯравиҳо на танҳо аз аслиҳои пешрафта ва модерн ва тайёраҳои бомбафкан бархӯрдор буданд, балки дар асари ҷанги тӯлонӣ, ки бо муҳолифони худ дар Русия, Қазқоз ва Осиёи Миёна доштанд, таҷриба ва ҳатто ангежаву ғурури ҳосе ҳосил карданд. Аз ин хотир, онҳо мавқеъ ва мавзеи тактикий худро дар ғушаҳое аз шаҳри Айбак таҳким карда, ба размандагони дастаи Саид Хусайн имкон доданд, то ба фосилаи наздиктар биёянд, он гоҳ бо мошиндори сақил (пулемёт) болояшон оташ кушуданд. Бино ба навиштаи маҷаллаи «Иттиҳоди миллий» сарбозони Ҳабибуллоҳ дар ин даргирӣ монанди алаф дарав мешуданд. Баъд аз ним соат қувои боқимонда ба яке аз дараҳои наздик ақиб нишаст. Он вақт оташи тупхона ба сарвакти онҳо расид ва бахши дигаре аз нерӯҳои Саид Хусайн набуд шуд ва ишғолгарон бидуни таваккуф ба пешравӣ идома доданд. Дар ин ҳангом аз таъарузи шӯравиҳо ба пойтахт иттилоъ расида буд ва ҳатто англисҳо аз он огоҳӣ доштанд.⁹⁸

Мавҷудият ва будубошу муҳолифати мутаҷовизин дар шимоли Афғонистон дер напояд, ба таърихи 30-уми моҳи май ба Маскав иттилоъ расид, ки Амонуллоҳхон даст аз орзуи тасарруфи дубораи тоҷу тахт бардошта, ба Ҳинди бритонӣ рафтааст. Ин воқеа умеди Сталино, ки иттиқо ба Амонуллоҳхон дошт, ба қуллӣ барбод дод. Ўфавран дастури бозғашти дастаи эъзомшуда, яъне мутаҷовизини Примаков-Чархиро ба Шӯравӣ содир намуд ва ин ҳам аввалин таҷовуз ва мудохилаи мустанақими Шӯравӣ дар умури дохилии Афғонистон буд, ки ба ноқомӣ анҷомид. Аммо доктор Бориш аз дастоварди онҳо бо истифода аз ҷаҳор манбаи русӣ ва афғонистонӣ бо ришханду истеҳзо ишора намуда менависад: Фулом Набиҳон ва шӯравиҳо бо худ миқдори зиёди пусти қароқул, қолин ва аҷноси дигарро, ки дар гумруки Балх захира буд, бо маблағи 800 ҳазор рупияи нақд гирифта, ба таърихи 1 июни соли 1929 (10 ҷавзои 1380) аз роҳи «Тепан Касир» ба Тирмиз омаданд.⁹⁹ Яъне, тибқи ин асноди қотей, онҳо ба торочи молу амволи шимоли Афғонистон даст зада, нақши нағгини ба дигар ҷурму ҷиноъташон афзудаанд.

ДАҒДАҒАИ НОДИРҲОН ВА ТАЛОШИ ҶОНКОҲ ҶИҲАТИ ҒАСБИ ҚУДРАТ

Айёри Хуросонро ҷун дар рӯзгори тифлию наврасӣ ва замони сарбозӣ ва аз он баъд аслан ҳаёти осуда ва ором насиб нагардид, тақрибан дар имтидоди нӯҳ моҳи подшоҳӣ низ як рӯзи хуш надид ва

гоҳе аз ин хаводиси пай дар пай, ки сарнавишт ба сари ӯ ва ҳукуматаш меовард, бо лабханди ҷавонмардона ва ҳамон тинати по-ку беолоиши деҳқонӣ ва дарвешхисолӣ мегуфт: «Валлоҳ, ки подшоҳӣ ҳам кори осоне набудааст».

Оре, ин вазифаи душвору масъулиятнок дар назди халки Худоро нотавабонинон ва кудатогарон ва ташноғони қудрату хун ва хоммағзоне, ки маснади салтанатро молу мероси падархошон ме-пиндоштанд, барои Айёр ва султони олиҳиммати Хуросон боз ҳам душвортар намуданд. Қабл аз хуручи шӯравиҳо аз шимоли Афғонистон ва фирори Амонуллоҳхон аз ҷануби кишвар ва ошӯбҳое, ки мардуми ҳазора дар Ғазний ва манотиқи дигар эҷод мекарданд, (афзун ба дасисаи ҳамарӯзаи англисҳо, Эрон ва дигар мамолики дуру наздик, ки зикрашон дар боло рафт) шахсе бо номи Алӣ Аҳмадхон, ки аз табору қабилаи Борикзоии паштун ва набера ё навҳаи «Эйшеки Оқосии Шердилхони машҳур» будааст, ба таърихи 20 январи 1929 милодӣ худро аввал ҳокими Ҷалолобод, баъдан амири Афғонистон эълон кард ва тасмим гирифт, ба Кобул ҳамла кунад ва тоҷи подшоҳӣ бар сар ниҳад. Вай ҳам мисли дигар ҷоҳталабон ва бадҳоҳони амир Ҳабибуллоҳи Калақонӣ дар ин муборизаи беҳосил дучори ҳарчу марачҳои зиёде дар Ҷигдалик ва Қандаҳор гардид, ҳарчанд муддате воли ва ҳокими ин диёр шуд, аммо ҳукмронияш дер напояд ва нерӯҳои ҳукумати Кобул ба таъқиби ӯ афтада, шаҳрро дар муҳосира кашиданд.¹⁰⁰

Нияти ҳамлаи Алӣ Аҳмадхон ба Кобул нақш бар об шуд ва саранҷом сипаҳсолор Пурдилхон ӯро мағлуб ва дар маҳфигоҳаш дастгир карда, 4-уми январ якҷо бо ёронаш: Қозиулқузот Абдушукурхон, Муллоабдувосеъ ва як муфтии дигар бо ғулу занҷир ба Кобул фиристод ва онҳо дар маҳзари ом ба ҳолати хеле таъсировар кушта шуданд. Мучриминро қабл аз қатл ҷиҳати муҳокима назди амир Ҳабибуллоҳ оварданд, ки муқоламае ба ин сурат пеш омад. Ин ҳам намунае аз начобату мардонагӣ ва содадилии султони дарвешсифат аст, ки мо мебинем:

«— Ҷаро аз Ҷигдалик наздам наёмадӣ?— пурсид амир Ҳабибуллоҳхон аз Алӣ Аҳмадхон ва афзуд —Агар худат наздам меомадӣ, ман туро бо иззату обрӯ мепазируфтам».

Алӣ Аҳмадхон посух дод:

«— Бо сарнавишт наметавон низоъ кард».

Пас аз он амир ба Муллоабдулвосеъ рӯй овард:

«— Ҷаро ту маро муттаҳам ба қуфр кардай? «

Мулло посух дод:

«— Ман ҳеҷ касро нагуфтаам ва ҳеҷ мусалмонро кофир намегӯям, агар туро кофир гуфтаам, пас дар воқеият ҳамон тавр аст».

Амир Ҳабибуллоҳи Калакони моил буд онҳоро мавриди афв қарор диҳад, вале бо исрор ва тақозои иддае аз дарбориён амир ҳукми эъдоми Сардор Алӣ Аҳмадхон ва ду Мавлавиро имзо кард.¹⁰¹

Пас аз анҷоми ин ҳодиса, монеаи дигаре, ки дар умури давлатдорӣ ходими дини Расулаллоҳ (с) пеш омад, даъво ва дағдағи Нодирхон ҷиҳати ба даст овардани зимоми қудрат буд ва ин барнома аз сӯи хориҷиён, ба вижа англисҳо сарех ва пухта тарҳрезӣ гардид. Муҳаммад Нодирхон фарзанди сардор Муҳаммад Юсуфхон, наводаи Яҳёхон аст, ки дар соли 1880 милодӣ (мутобиқ ба 1264 ҳиҷрии шамсӣ) дар «Дайраи дун»-и Ҳинди бритонӣ (ҷое, ки волидайн ва ҷаддаш зиндагӣ мекарданд) ба дунё омад.*

Кӯдакӣ ва навҷавонӣаш он ҷо сипарӣ гардид ва коллеҷи низомиро низ он ҷо ба поён расонд. Вай бар иловаи забонҳои дарӣ ва пашту, урду, англисӣ ва фаронсавиро низ медонист.

Чунон ки дар таърихи муосири Афғонистон навишта шудааст, Нодир дар ҷараёни иқомат дар Ҳиндустон (дар даврони амир Абдураҳмонхон) бино бар маслаки низомиаш бо маҳфили низоми ва идоракунандаи мустаъмаротии Бритониё дар иртибот буд. Хонаводааш дар соли 1910 милодӣ мучаддадан ба Кобул бозгашт ва мавриди афви зимомдори вақт амир Ҳабибуллоҳи Сирочулмиллатулваддин (1910-1911) қарор гирифт. Дар ин дарбор бо тадриҷ ба мақомҳое ноил шуд ва дар соли 1915 рутбаи капитониро дарёфт кард ва фармондеҳии як ғанди низомиро ба ўҳда гирифт.¹⁰²

Ҳамин тавр, Нодир дар дарбори подшоҳи номбурда куллаҳои иртиқоиро паймуда, то ба мақоми генералӣ (ноиб солорӣ) расида ва дар соли 1911 қумондони қитъаоти низоми дар вилояти ҷанубӣ таъин гардид ва баъдан то ба мақоми сипаҳсолорӣ иртиқоъ ёфт.

Бино бар ишораи муҳаққиқини таърихи Афғонистон Нодирхон дар умури низоми аз истеъдоду тавоноии ҳосе бархӯрдор буд. Ў ва ба-

* Таърих чунин қадрафторӣ ва бозиҳои зиёд доштааст: бубинед, фарде дар хориҷ аз биллоде ба дунё меояд ва онҷо ба камол мерасаду пас аз чанд вақт талошу васвасаи ба даст овардани тоҷу тахт ўро ба лашкаркашӣ ва ҷаҳонкушоӣ ва рехтани дарёи хун таҳрик мекунад, ки мисдоқи рушани он мақдунӣҳо, муғулҳо, қабилҳои арлосу барлос Санҷару Шайбак ва амсоли онҳо дар ҳоки барӯманди ориёно будааст. (М.Ш)

родаронаш Шохвалихон ва Шохмуҳаммадхон дар соли 1919 милодӣ дар «Чанги истиқлол» (чанг алайҳи англисҳо) сахм гирифта дар манотиқи «Мирона», «Тал» ва «Пайвор» душманро шикасти сахте доданд. Баъд аз хатми чанг дар ноябри соли 1919 Нодирхон вазири ҳарбияи Афғонистон таъин шуд ва баъдан дар солҳои 1921-1923 дар қобилияти ҳукумати Амонӣ низ масъулияти ҳамин вазоратро ба ӯҳда гирифт, аммо ба далели ҳаробии сиҳат ва шояд ба илали сиёсӣ аз постҳои давлатӣ истеъфо дода, ҷиҳати тадвӣ дар Фаронса дар шаҳри Нисс мондагӯр шуд. Дар соли 1928 ҷун афзои кишвар рӯ ба ваҳомат ниҳод, Амонуллоҳхон дар ҷунин вазъе Нодирхон ва бародаронашро, ки аз постҳои давлатӣ қанорагирӣ қарда буданд, дубора ба ҳамкорӣ даъват намуд, вале Нодирхон ин пешниҳодро нақазирӯфт. Дар ин вақт буд, ки англисҳо махфиёна бо ӯ дар Порис тамос барқарор намуданд, то аз вай дар ҷиҳати аҳдофи хеш истифода кунанд.¹⁰³

Доктор Бориш бо истифода аз ёддоштҳои Шохвалихон¹⁰⁴ менависад: «Нодирхон ва бародаронаш дар Фаронса буданд, ки хабарӣ фирори шох Амонуллоҳхон аз Қобул ва тоҷ бар сар гузоштани Ҳабибуллоҳи Қалақониро дарёфт намуданд ва фавран аз ҳамон ҷо Нодир тасмим гирифт, ки мубориза алайҳи амири қадидро оғоз кунанд ва бо ҳамин мақсад аз Фаронса боз як қаҳише қард ва худро бори дигар ба домани Ҳинди бритонӣ андохт ва тасмими ӯ ҷиҳати барандохтани ҳукумати ба истилоҳ «Баҷаи Саққо» қиддӣ буд ва қанбаи фирқагарӣ ва дигар шайтанатҳоро дошт. Ин ҷо мебинем, ки афқори зиддитоҷиқии Нодир ӯро водор ба мубориза ҷиҳати барқанор сохтани Ҳабибуллоҳ аз зиммодорӣ қудрат намудааст.

ҚАҲОР ШИКАСТИ ПАЙ ДАР ПАЙИ НОДИР

Қинаварзӣ, низоъ ва ҳуни мардуми бегона бар замин рехтан, ҷунонки аз қараёни фаъолият зиндагии амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ матлаъ гардидем, ба табиати қавонмардиву айёри ва ҳислати дарвешнавозии ӯ қомилан бегона будааст. Ӯ бо оғоҳӣ, ки аз дурнамои ояндаи кишвараш ва талошҳои ҳасмонаи Нодирхону қасисаву қиноёти нав ва қўҳнаи англис дошт, дар навбати аввал қаси дўстиву ҳамбастагӣ ба қили Нодирхони қинатӯз ва қудратқалаб ва интиқомқў дароз қард. Ин нуқта қисёр қолиб аст, ки бародари Нодирхон Шохмуҳаммадхон ва иддае аз пайқандону ҳешовандони Амонуллоҳ

низ дар он рӯзо, ки алайҳи амир Ҳабибуллоҳхон ё дар ҳоли чанг буданд ва ё омадагии ҳамла ба Кобулро дар сар мепарваронданд, тахти ҳимоят кӯмакҳои ҳукумат дар Кобул ба сар мебарданд.*

Ҳамин тавр, бори дуввум таи паёме амир Ҳабибуллоҳхон аз Нодир хост аз чангу хунрезӣ даст бардорад ва ба Кобул баргардад, аммо ин бор низ посухи манфӣ дарёфт кард.¹⁰⁵

Ҷиҳати таҳқиқи ин ҳадаф Нодирхон мучаддадан дасти тамаъ ва имдод ба Ҳинди бритонӣ дароз кард ва ба Бомбай рафт.¹⁰⁶ Дар Пешовар Нодир бо сафири англис рӯи ҳамин мавзӯ ва эҳёи мучаддади салтанати Амонӣ мулоқоту гуфтугӯ кард ва муборизаи муттаҳидона алайҳи ҳукумати Кобул шурӯъ шуд.

Дар ин набард қабоили мухталифи афғон: Сулаймонхайлҳо, Тутохайлҳо, Аҳмадзоиҳо, Сабриҳо, Мангалҳо, Ҷадрону Ҷочихон чануб ва шарқи Афғонистонро, ки иддае аз онҳо ҳаводори ҳукумати Ҳабибуллоҳхони Калаконӣ буданд, бо даъвати Нодир басиҷ шуданд ва ба ӯ пайвастанд. Нодирхон қабоил ва қаваифро ба иттифоки паштунволӣ (паштунгарой) даъват мекард, то ба таъаххути хеш вафодор боқӣ бимонад.¹⁰⁷ Аз сӯи дигар ӯ Ҳабибуллоҳхонро ба ёғигарӣ ва бесаводиву нотавонӣ дар роҳи идораи давлат муттаҳам мекард. Амир ба хотири дифоъ аз худ, бар Ислому шариат мутавасил буд ва ҳатто ба таърихи 15-апрели соли 1929 ҷамъе аз рӯҳониён фатвое ӯнвони ақвоми қабоили машриқӣ ва ҷанубӣ содир карда, таи он Нодирхону бародаронашро ба куфру созмондиҳии тавтиаву шӯриш алайҳи ҳукумати марказӣ муттаҳам карда, қатли онҳоро раво донистанд. Дар фатво омада буд, ки ҳар кас Нодирхонро зинда таслими ҳукумат кунад, маблағи 40 ҳазор рупия ва ҳар кас мурдаи ӯро таҳвил меод,

* Самсури афғон муаллифи “Сақовиш дуввум” (ба истилоҳи доктор Бориш “ки-тобчаи шайтон”) бо он ҳама кизбу ноҷавонмардиҳо, ки дар ин тўҳматнома баён намудааст, боз ҳам иқрор кардааст, ки (албатта, муғризона!): бо он ки дар ин ҳангом бархе аз аъзои ҳонаводааш (ҳонаводаи Нодирхон) асири “Бачаи Саққо” буданд ва барои муборизаи Муҳаммад Нодирхон ҳар лаҳза хатари марги онҳо меафзуд ва “Бачаи Саққо” низ ҳамин гуна ихтор меод: ман аз салтанат даст намебародорам... Шумо агар ба Кобул наёед ва амри маро нашинавед, оилаи Шумо, ки то кунун дар қамоли эҳтиром мебошанд, амр медиҳам, ба сурати бисёр ғачеъ кушта шаванд (китоби зикр шуда, саҳ 11). Самсури Афғон ин жоҷҳои беҳударо ба таври маснӯӣ аз китоби Шоҳвалихон, ки “Бачаи Саққо” ӯнвон дорад, иқтибос намудааст. Самсур ба дунболи ин иттиҳомоти по дар ҳаво меафзояд: “Ғозӣ (!) Муҳаммад Нодирхон нарвоя аз ин хабарҳову ихторҳо накард ва ҷой бар ҷой сақовиҳоро шикаст дод”.

30 ҳазор рупия ва як мил тўфанг подош мегирифт.¹⁰⁸

Дар чунин марҳалаи ҳассос, ки авзоъ муташанниҷ ва тезу тунд мешуд, барои ҳарду ҷониби мутахосим таҳаввулотӣ ачибу ғариб ва ғайримунтазира пеш омад. Ба таърихи 22-уми апрел дар минтақаи Таймур бархӯрди шадид миёни дастаҳои онҳо рух дод, ки ба пирӯзии нерӯҳои Ҳабибуллоҳ анҷомид. Аз сӯи дигар Шоҳвалиҳон дастур ёфт, болои Гардез ҳамла кунад. Дастаи Нодирхон аз «Тайра» ҷониби «Чарх» ҳаракат карда, аз онҷо 25 апрел ба қумондонии қитъаоти давлатии ҷенерол Панинбек ахтор дод, ки ба ӯ таслим гардад, аммо Нодирхон дар гуфтугӯ ноком ва дар ин набард шикаст хӯрда, бо мушқил тавонист худро аз ҳалқаи муҳосират начот диҳад. Дастаи Ғафсиддини Аҳмадзай дар чунин рӯзхое акнун дар ноҳияи Дайра ба ҷонибдорӣ аз Нодирхон алайҳи нерӯҳои Ҳабибуллоҳ муборизаи мусаллаҳонаро оғоз кард, ки ин ҷанг низ ба пирӯзии қувваҳои давлатӣ анҷом ёфт. Нодирхон мачбур ба ақибнишинӣ шуд ва ду рӯз пас ан ин шикаст иттилоъ дарёфт намуд, ки қabilaи Аҳмадзай аз Нодирхон рӯйгардон шуда ва аз иттиҳоди қабил хориҷ шудааст ва бародари Нодирхон-Шоҳмуҳаммадхон дар ҳамон рӯзҳо дар Зарғуншаҳр мутаҳамили шикаст шуд ва аз Лугар фирор карда, бо мушқилоти зиёд худро ба Синҷак назди бародараш Нодир расонд. Гарҷи Шоҳвалиҳон бо найранг Гардезро дар даст дошт, вале ба сураати кулл, талоши аввалияи Нодирхон барои пешравӣ ба самти Қобул ноком монд ва дар ин ҳамла мағлуб гардид. Акнун Нодир боз ҳам дар бораи иттиҳоди қабил меандешид ва дар фикри тадвири ҷирга ҷиҳати иттифоқи тоифаи паштун буд.¹⁰⁹

Аз сӯи дигар дар боло зикр шуда, ки мӯҳтавои он аз ду манбаъ иқтибос шуд, бармеояд, ки дар оғози ҳамлаи Нодир алайҳи ҳукумати Қобул, сарфи назар аз ҷиноватҳоро хиёнатҳои баъзе аз фармондеҳони ошно ва ноошно, пирӯзиҳо боз ҳам насиби ходими дини Расулаллоҳ (с) будааст. Аммо анғезаву андешаҳои қавмгарой ва фашистии Нодирхон пас аз шикастҳои пай дар пайи ӯ дар охир ба ҳадде расид, ки ӯ барои таҳрики қавми афғон (паштун) ба қабристонҳо рафта болои қабрҳои мурдаҳои афғон шамъ рушан мекард. Хавонин (хонҳо) ва ҳар кас аз вай мепурсиданд, ки чаро ин корро мекуни? Мегуфт: Чун зиндаҳои афғон мард нестанд, то ҳукуматро аз тоҷик¹¹⁰ бигиранд, лизо аз мурдаҳои афғонҳо кӯмак мецоҳам!¹¹¹

Доктор Фарҳанг дар бораи ғадру маккории Нодирхон меғӯяд: — Қоҳталабии муфрат ва ҳаваси подшоҳиро аз ҷаддаш Султон Муҳаммади Тиллоӣ ба мерос гирифта, сиёсати мабнӣ ба макру

хиларо аз падаркалонаш Сардор Яҳё, ғадру хиёнатро аз дабистони дарборӣ, ки дар он хидмат мекард, омӯхта буд.¹¹² Вай ҳазораҳои наҷотёфта аз дасти афғонро низ бар зидди тоҷик таҳрик намуд. Рӯзномаи «Анис» менависад:¹¹³ «ва ҳазораҳои бешӣ ба ҷои ин, ки аз ҳукумати тоҷик, ки қонуни лағви бардагиро эълон карда буд, дифоъ кунанд, чунон аз қавми афғон ҳимоят карданд, ки ҳукумати ҳамзабон ва ҳамдарди худро ба суқут мӯвоҷеҳ сохтанд... ва дар ин роҳ ба хоҳири хиёнат ба ҳамзабонони худ аз сӯи афғонҳо лақаби ғайрзӯӣ ёфтанд, то ҳубтар рағбани зард ба давлати муздур бирасонанд ва бор бикашанд».¹¹⁴

Рӯи ин мавзӯи дарднок теъдоди дигаре аз муҳаққиқони Афғонистон низ ишораҳо намудаанд ва аммо мепардозем ба қазияи қасди идомаи набардҳои мусаллаҳонаи Нодирхон ҷиҳати барандохтани ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Калакони тоҷик.

Дар ҳоле, ки шӯришиёни Нодир ду таъми талхи шикастро дунболи ҳам мечашиданд, боз ҳам Айёри Хуросон ҳиммат, гузашт ва ҷавонмардии тозае аз худ нишон дода, ҳайати дигареро назди Нодирхон ва бародараш Шохвалихон фиристод, ки дар таркиби он ашхоси мӯътабар ва мутадайине, амсоли ҳазрати Фазл Умари Муҷаддадӣ шомил буданд.¹¹⁵

Аммо Нодирхон ба ӯ посухи мусбат надод ва таъкид кард, ки дар муқобили «Бачаи Саққо» то охир хоҳад размид, ҳамчунин ба як тан аз генералҳои машҳур ва дар набардҳо обдида ва соҳибтаҷриба Ғанӣ Муҳаммад Сиддиқхон, ки иттиқои аслии амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ маҳсуб мешуд, махфиёна номае ба ин шакл навишт:

«Ба шумо бештар маълум аст, ки ҳукумати Ҳабибуллоҳхон, ҳукумати аксарияти мардум нест ва муттазод бо хостаҳои мардум аст. Ӯ аз ҳамкориҳои **бародарони бузурги кишвар**, яъне паштунҳо (таъкид аз мост, М.Ш.) ба дур мондааст, ҳар гоҳ ҳукумати эътилофии муташаққил аз тамоми миллиятҳои сокини кишвар мебуд, он гоҳ мавриди таъиди ҳама буд, дар ҳоле, ки ин ҳукумат аз як қишр намоёндагӣ мекунад ва муттазод бо мановфеи аксарият аст. Ману Шумо солиёни зиёде дар як қишраи низомӣ дар сафару ҳазар бо ҳам иштирок доштем ва дар ҷанги истиқлол бо ҳам сахим будем, ман ба ҳайси бародари бузургтар аз шумо меҷӯхам, аз авомири (фармони) бузургон иттиқ кунед, зеро ин ҳукумати интиқобӣ нест ва муште деҳгон аз идораи кишвар барнамеояд...».

Аммо генерал дар ҷавоб ба Нодир изҳори назари ҳоси худро арза дошт ва онро чунин ироа кард: «Ин ки меғӯед, паштунҳо дар давлат

сахми бузург надоранд, қобили таъид нест, зеро рукни умдаи давлат: чаноби Абдуғафури Тағобӣ, Умархони Довудзоӣ, Абдулвакил-хони Хароватӣ, Абдулқуддусхони Қарабоғӣ ва момохайлиҳои амир, ки ҳама паштунанд, дар ин давлат сахим мебошанд. Ин ки дар сухан ва гуфторатон аз ихтилофи паштуну тоҷик тазаккур дода, аз касрият тазкор додаед (яъне, аз аксарият будани паштунҳо, М.Ш), ин тазкор аз хислати хориҷимаъобии шумост!... Бояд тазаккур дода шавад, ки ҳукумати Ҳабибуллоҳхон тавассути ҳазорон иштироккунанда аз тамоми миллиятҳо дар рӯзи равшан ибтидо дар Калакони мавриди таъид қарор гирифт, баъдан подшоҳи вақт Сардор Насруллоҳхон¹¹⁶ ба ин давлат дар Қобул мӯҳри таъид гузошт ва шакли қонунӣ ба он дод ва байъат намуд. Пас бар шумост, ки ин давлати мардумиро таъид намуда ва байъати худу ҳамкоронатонро бифиристед, то саодат насибатон гардад».¹¹⁷

Муҳаммад Сидиқхон як моҳ пас аз ирсоли ин нома дар яке аз ҷангҳо ҷунон ҳамла ба қувваҳои Нодирӣ намуд, ки вай саросема по ба фирор ниҳод ва ҳатто наздик буд, ки ҳалок шавад.¹¹⁸ Ин ҳама асноди мӯътабари таърихӣ шаҳодат медиҳад, ки агар Қобул ва сар то сари Афғонистон табдил ба дарёи хун бишавад ва ҳатто аҳлу аёлу бастагонаш дар Қобул ба дасти амир Ҳабибуллоҳ қатл гарданд ҳам, Нодирхон аз мақсад ва худҳоҳӣ даст нахоҳад бардошт, яъне:

*Домони ту, эй бути ситамгар,
Сар медиҳаму намениҳам сар!*

Ҳамин тавр, муноқишаву мубориза аз ду ҷониб пас аз фосилаи на чандон тӯлонӣ аз сар гирифта шуд. Ҳамватанҳо фавҷ-фавҷ ба ҷони ҳам дарафтоданд ва осӣи хун дар ҷархиш буд ва пешниҳодҳои Ҳабибуллоҳхон ва сипаҳсолори ӯ генерал Муҳаммад Сиддиқхон ва миёнҷигарии ҳазрати Фазл Умар Муҳаммади Мучаддадӣ, ки ин рӯхонӣ баъдан худро ба домони Нодирхон андохт, асаре ба дили ин марди ташнаи тоҷу тахт нагузошт. Ҳукумати марказӣ даст ба таҳияи қувваҳои нерӯманд алайҳи ҳамлаҳои навбатии Нодир ва дору дастааш зад. 23 июни соли 1929 ҷанги шадида ҷиҳати озодсозии Гардез оғоз шуд. Тахти фармондеҳии Муҳаммад Сиддиқ аввал майдони ҳавой ва баъдан маркази шаҳр ба тасарруфи нерӯҳои давлатӣ даромад. Нодирхон бори панҷум маҷбур ба ақибнишинӣ шуд, аммо алорағми шикаст ба қори пайғирӣ ҷиҳати иттиҳоди қабоил пардохт ва аз сӯи дигар хостори ҳамкорӣ ва пуштибонии модии англисҳо шуд. Зимни ирсоли нома ба муншӣи умури хориҷии Ҳинд иброз намуд, ки: эҷоди давлати мустақкам ва босубот дар Афғонистон мувофиқи манофеи англис бу-

да, барои шумо имтиёзоти муайяни зайлро дорад:

1. Боиси беҳбуди равобит миёни Афғонистону Бритониё хоҳад шуд.

2. Нуфузи Русияро дар Афғонистон таъйиф мекунад. (яъне давлате, ки дар раъсаш Нодирхон бошад, М.Ш)

3. Аз таблиғоти хасмона алайҳи Ҳиндустон ҷилавгирӣ хоҳад кард (Ҳиндустане, ки мустаъмараи англис буд, М.Ш).

4. Ба Бритониё имкони тамдиди хати оҳани Чаман-Қандаҳор ва Хирот-Кобулро медиҳад.

5. Муносибат бо қабоиلى сарҳадӣ шакли матлуб барои Инглистонро мегирад.

6. Афғонистон алорағми истиклол, монанди гузашта пуштибонии молии Инглистонро мепазирад.¹¹⁹

Оқои Анис илова бар таъиди пешниҳодоти зикршуда афзудааст, ки гарчӣ давлати Ҳинди бритонӣ расман ба пешниҳодоти Нодирхон посух наод, ӯ ва дору дастаашро озод гузошт, то пуштибонии сарони қабоиلى вазириро ҷиҳати таҳияи урдуи малишаҳо ҳосил кунанд.¹²⁰

Ҳамин тарик, Нодирхон як миқдор рӯҳбаландӣ ҳосил намуд ва кӯмакҳо низ аз англисҳо тавассути Амонуллоҳхон, ки дар бандари Карочӣ ҳузур дошт, дарёфт кард. Нодирхон 15-17-уми август муваффақ шуд, дар як-ду ҳафта дар мавзеъҳои чун Хушӣ, Мизрак ва Саидкарим қувваҳои давлатиро маҷбур ба ақибнишинӣ намояд. Набард миёни тарафайн дар атрофи шаҳри Гардез шиддат гирифт ва акнун аз чанд самти дигар низ алайҳи асокири давлатӣ нерӯҳои муназзам, ки Нодирхон ба кӯмаки англисҳо мусаллаҳ ва басиҷ карда буд, ҳамаҷа шуданд, ба таърихи 30-уми сентябр (10-уми мизони 1380) ба наздикии Чаҳоросиёб расиданд.

Бинобар ишораи устод Анис дар марҳалаи ҳассос баъзе аз фармондеҳони нерӯҳои Ҳабибуллоҳ, аз ҷумла Муҳаммад Умархони Савраҷабраил ба ӯ хиёнат карда, алайҳи асокири Нодирхон муқовимат накарданд (мутаасифона дар ҷангҳои дохилии Афғонистон аз ин қабил хиёнатҳо қариб дар ҳама давраи замон зиёд пеш омадааст!). 11 октябр лашкари тарафдори Нодирхон таҳти қумондонии Шохвалихон дар Чаҳоросиёб ҷаласа орошт ва тасмим гирифта шуд, ки бояд аз се самт болои Кобул ҳамаҷа кунанд; аз Тепаи Маранҷон ва Кӯҳи Замбӯрак ва Болоҳисор ҳуҷум болои шаҳр сурат гирифт ва ҳалқаи мудоғибаи Кобул шикаста шуд. Арк дар муҳосираи муҳҷимин қарор гирифт. Бисёре аз афроди горди Ҳабибуллоҳхон,

ки умдатан аҳолии Кӯҳдоман ва кӯхистон буданд, аз арк фирор карданд. Дар арк фақат худи амир ва чамъан дар ҳудуди 120 нафар боқӣ монданд, ки аз ҷумлаи 80 нафар асокири Ҳабибуллоҳхон ва бақия кормандони давлат буданд. Арк билкулл дар муҳосираи паштунҳои кабоили чанубӣ афтод.

МУҲОСИРАИ АРК ВА ОҚИБАТИ ФИРОРИ ДҶУСТОН

Малишаҳои дигари кабоил, дар раъс Зулмайхон, Зиракхони Ҷудрон, Мулкиҷони Ҷочӣ ва як идда сарони хонадони машриқӣ ва тавоифи вазирӣ, ҷочӣ, мангал ва ғайра селосо ҳамлавар шуданд, ки фармондеҳи кулли онҳо Шохвалихон ва қумондонҳое чун Оллоҳнавозхон ва Муҳаммад Гулхони Муҳманд буданд. Дар ҳамин хин тибқи нақшаи амир Ҳабибуллоҳ бояд аз Мазори Шариф нерӯи тоза ва аз самти Гардез дастаи сипаҳсолор Пурдилхон ба дифоъ аз арк меомад, ки ин нақшаи ўро муҳочимин хунсо карданд.¹²¹

Айёри Хуросон дар ҳамин лаҳзае, ки марг дар рӯ ба рӯиаш ришханд мезад, низ ғурури тоҷикӣ ва диловариро аз даст надод. Даҳ рӯз ӯ ва ёронаш дар муҳосираи қудратчиён қарор доштанд ва дар муқобили сели ҳамалоти муҳочимин диловарона аз худ дифоъ карданд. Дар рӯзи даҳуми набард ба таърихи 12-уми октябри соли 1929-и милодӣ, чунон ки қуҳансолони Қалақон тазаккур доданд, яке аз муҳолифини амир Ҳабибуллоҳ ба номи Ақрами Пағмонӣ ба арк наздик шуда, бо додани дашному фаҳш Ҳабибуллоҳро ба набард даъват кард. Тарафи асри ҳамон рӯз Ҳабибуллоҳ бо ҷолокӣ худро ба наздикии Ақрам расонд ва дар ҷашм ба ҳам задан ўро бо тире туфанг аз байн бурд. Устод Ҳалилӣ низ дар таъиди ин шӯҷоати бемислу монанд дафтаре рангин кардааст.

Мутаасифона, бинобар шаҳодати таърих дар зиндагӣ борҳо иттифок афтодааст, ки номардону сифлагони худбохта бо дасисаву мақр ва бо дастури душман дар паи нобудии қаҳрамонон ва родмардон меафтанд ва дар ақсар маврид бидуни он, ки дар набарди ҳаққонии рӯерӯ ва ҷанги тан ба тан рустамона ба сахна оянд, аз қафо ҳанҷар мезананд ё барои ба ҷоҳ афкандани рустамҳои замон шеваи ҳаромзодагии ҳаҷиронаро дастури қор қарор медиҳанд. Аз ин дostonи хунпола ва ғамангез дарёфтем, ки Айёри Хуросон ин марди шӯҷо ва мутадайн бо ҳаққони номусоид намесозад ва сипарро ҳам ба роҳати дар майдон намеандозад. Нанг аст барои ӯ ва ёронаш даст

аз зимомии давлатдорӣ бардоштан ва ҳукумати қонуниро ба муҳочимони зӯргӯ ва душманони тафриқаафкани хориҷимаоб муфту маҷҷонӣ таслим намудан! Ин буд, ки дар ҷунин лаҳзаи имтиҳони марғу зиндагӣ 12-уми октябр Пурдили сипахсолор бо нерӯи кофӣ аз тариқи Пағмон зуд вориди Кобул шуд, то Ҳабибуллоҳон ва мулозимони дарборашро аз панҷаи марғ наҷот диҳад. Аммо ӯ Ҳангоми духул ба арк тавассути яке аз ҳешовандонаш бо номи Одамхон аз ақиби сар кушта шуд.¹²² Оре: Ба душмани худ ҳисоби мекунам ман, Худо аз ҳеши номардум ниғаҳ дор!*

Сахнаи бисёр ғоҷе ва дилхарош пеш омад. Бинобар навиштаи маҷаллаи «Қорвон»¹²³ ва шаҳодати огоҳон ин ҳарику мусибат, пас аз ноҷавомардона кушта шудани сипахсолор Пурдил рух дод. Нерӯҳои тахти фармони ӯ низ аз ҳам пошиданд, аз арк ва атрофи он ҳама сарбозон ва размҷӯёни амир фирор карда буданд. Дар Қалъаи Боло аз қувваҳои Ҳабибуллоҳон танҳо 11 нафар боқӣ монда буд, дар ин вақт (охири октябр) аз ҳамкорони наздики ӯ фақат Шерҷонхон ва бародаронаш: Атоулҳақхон ва Муҳаммадқаримхони Хусравӣ боқӣ моданд. Арк аз шиддати оташи тупҳо меларзид, вале амири руинтан ҷун Ҳиндукуш бо виқору побарҷо буд. Ӯ на ин ки ба ҳонаводаи Нодир алорағми иттиҳоме, ки бар вай бастанд (гӯё ба Нодир хушдор дода буд, ки аҳли ҳонавадаашро, ки муқими Кобул буданд, яқсара nobуд хоҳад кард) дар ҳамин рӯзҳо ҳам кучактарин озоре нарасонд, онҳоро навозиш кард ва дар ҳамон лаҳзаҳо, ки ҷо-ҷое аз арк бар асари оташафрӯзии Нодир дору дастааш дармегирифт, аз зиндониёни Муҳаммадзой боздид карда, онҳоро тасаллӣ меод.¹²⁴ Аммо аз тарафи Тепаи Маранҷон ҳамоно оташи тупхонаи генерал Шохвалихон ва дигар қумондонҳои урдуи Нодирхон лаҳзае ҳомӯш намешуд.

Яке аз гулулаҳои туп ба анбори ғаллаву муҳимот асобат карда, аслиҳаи аркро туғмаи ҳеш сохт. Рақибони амир Ҳабибуллоҳ шиддати ҳамларо меафзуданд ва фалак зимомии мурод ба дасти онҳо дода буд.[†]

Айёри сарфароз дар ҳамин ҳол ҳам тадбири оқилона ҷуст ва пас аз машварат бо ду тан аз ёронаш тасмим гирифт, ки ҳар ҷӣ зудтар аркро тарк намояд. Бинобар он хостори оташбас шуда, назди

* Байт аз муаалифи ин сатрҳост.

† Ишора ба шохбайт аз Ҳофизи бузургвор аст, ки фармуда:

Фалак ба мардуми нодон диҳад зимомии мурод,

Ту аҳли донишу фазлӣ, ҳамин гуноҳат бас.

Шохвалихон хайатеро бо тақозои ташкили чирга фиристод.¹²⁵

Шохвалихон пешниҳоди амирро пазируфт ва ба муддати чанд соат оташбас эълон намуд. Аммо муроди амир Ҳабибуллоҳхон аз یتихози ин тадбир чизи дигаре буд. Ӯ бо истифода аз фурсат, амр дод хонаводааш (шомили малика Беназир, Коко(амуи амир) Бибисангарӣ ва ғайра) ва хонаводаҳои дигар афродро аз арк берун кунанд. Баъд амир Ҳабибуллоҳ низ чолокона бо теъдоде аз ёронаш аз роҳи дарвозаи шимоли арк берун шуд. Аммо дар навиштаи устод Халилуллоҳи Халилӣ ин сахна ба ниҳояти зебӣ ва бисёр муасир ба риштаи таҳрир кашида шудааст. Ба таври мисол, ходими дин шабҳо нахобида буд ва яке аз генералҳои худро ҳукм дод, ки (қабл аз он, ки аркро тарк намояд, М.Ш) ба ҷои вай ҷангро идора кунад, то вай соате хоб равад, ки чанд шабе аслан нахуфта буд.

***Ҳирот. Муаллиф ба таърихи 14 июли соли 1994 бори нахуст
ба зиёрати мақбараи орифи бузург ва суҳанвари мўътабар
Нуриддин Абдуллоҳмони Ҷомӣ мушарраф гардид***

Ба сӯи утоқи хоб рафт, бӯи хуну борут фазоро гирифта буд. Дар паноҳи ҳар тиркаш нашъи сарбозе афтада ва сарбози дигаре дар ка-

нораш нишаста дифоъ мекард. Обро бастанд ва маводи ғазой низ ба поён расида, ду ҳазор сарбоз ду ё се рӯз дар баробари ҳазорон фарди тозадам ҷангиданд. Беш аз дусад ё сесад тан аз онҳо дар ҷо намонда, дигарон ҳама ё кушта шуданд ё захм бардоштанд.

Ниме аз ҳисори арк аз инфичороти маводи ҳарбӣ дар миёни шӯълаи оташ аст...

Оташи ҷанг ҳанӯз шӯълавар буд, ҳисор тангтар гардид, аммо боз ҳам нишоне аз таслим суроғ намушуд...

Саранҷом қарор бар он шуд, ки ходими дин бо ҷанд тан сипоҳиёни боқимонда ва ҳосонаш аз дарвозаи ҷониби шимоли арк хориҷ шавад. Ангурфурӯши бараҳнапо (Лоло дар ҷавонӣ муддате дар Кӯҳдоман машғул ба ангурфурӯшӣ будааст ва ишораи устод Халилӣ ба ин шӯғли ӯст), вожгункунандаи тахту тоҷ, подшоҳи нӯҳмоҳа аз девори шимоли боғи арк, аз ҳамон ҷо, ки ҳафтдаҳ сарбози гумноми кӯҳдоманӣ, ки ба амри генерали англисӣ шаҳид шуданд ва ба як қабр дафн шуда буданд, роҳи кутали «Пои Манор»-ро пеш гирифт ва худро ба арки Ҷабалуссироч расонида, дар интизори ноибсалтана Саидхусейн нишаст, ғофил аз он, ки вай байъаташро ба даст писари хурдсолар назди Муҳаммад Нодирхон фиристода, таманно бахшишиш намуда аст.¹²⁶

Оре, ин ҷо ҳам «муҷда» аз ноустуворӣ ва хиёнати навбатии дӯстон меравад, аммо сукути Қобул ба муҳочимон ба осонӣ муяссар нагардид. Ҳама огоҳони таърих дар таъиди он нуктаи ҷолиб ироа намуданд. Авзои Қобул пас аз вуруди Шохвалихон ва нерӯҳои қабоилӣ, дар таълифоти соҳибназарон, аз ҷумла дар асари Зафар Кокко Хайли Саид Баҳодуршоҳ «Пахтона таърих паранокай»¹²⁷ (Пешовар 1945) бисёр ваҳим ва ваҳшатбор инъикос ёфтааст. Мо ба ин мавзӯ бо истифода аз манобеъи дигар, баъдан хоҳем пардохт.

БОЗ ЯК ДОМИ ТАЗВИР, АММО НАНГИНТАР АЗ ҲАМА ДОМҲОИ ҚАБЛӢ

Ҳабибуллоҳ аз миёни забонаи оташ ва ҳалқаи муҳосираи ишғолгарон саломат берун омад ва аввал ба Чоряккорон рафт. Он ҷо бо мардум диду боздид намуд ва ҷаласаи бузурге орошта, иллати сукути Қобул ва бо ҳилаву найранг ва ангезаи миллатгароиву пуштибонии аҷнабиҳо ба сари қудрат омадани Нодирро тавзеҳ дод. Ӯ танҳо набуд, ашхоси номовар ва бонуфузе чун: бародарон Соҳибзодаҳо, Атоулҳақхон, Муҳаммад Сиддиқхон, Шерҷонхон,

Муҳаммадкаримхони Хусравӣ, Саидхусейн ва Муҳаммад Иброҳимбеки Лақай (мучоҳиди фирорӣ аз Бухорои Шарқӣ) ва ғайра иштирок доштанд. Ин ҳама дар ҳоле иттифоқ афтод, ки Нодирхон аз Қочӣ ба самти Қобул ҳаракат карда, ворида қасри саломхонаи арк шуда буд (ба таърихи 10-уми октябри соли 1929). Аз ӯ ҳазорон нафар малишаҳои қабоили вазирӣ ва ҷунунӣ, ҳонону ашрофони Қобул ва атрофи он истикбол мекарданд. Нодирхон дар ҳузури онҳо суҳанронӣ намуд, аз тамоми ақшори миллат сипосгузор шуд, дар мавриди мушкilotи муборизааш алайҳи «Бачаи Саққо» тавзеҳот дод ва онҳоро ба саркубии ниҳони ӯ ва дастааш даъват кард.¹²⁸

Нодирхон чун рӯзҳои аввали омадагӣ ба набард, бори дигар эълон намуд, ки ӯ ба ҳеҷ вачҳ хостори тоҷи подшоҳӣ нест ва аморати амирӣ интиҳобӣ аст. Ва барои ин мақсад назари тамоми табакоти уммат гирифта шавад. Аммо ӯ то тадбири «Луи чирга» ҷиҳати таъини подшоҳ ба ҳайси қоидаи миллий ӯҳдадори вазифаи хатири аморат хоҳад шуд.¹²⁹

Як мушт муздури тамаллуқкор дар ҳамон ҷаласаи шодмонӣ эълон карданд, ки лузуме барои доир кардани Луи чирга нест, ҳазрати Нодирхон муносибтарин шахс дар мақоми аморати Афғонистон мебошад! Фарёдҳои муборакбод аз ҳар самт баланд гардид... Ҳамин тавр, Нодир бар курсии подшоҳии кишвар таъия зад. Дар ҳоле, ки ҳуни нофи ӯ дар ин ҳок наредхт буд ва ба оинҳои исломӣ ва миллии мардумони соҳибном ва фарҳангофарини Хуросони Бузург, ки поре аз онро Афғонистон номиданд, садоқат надошт.

Баъд аз Қобул Қандаҳор ҳам аз дасти тарафдорони Ҳабибуллоҳ рабуда шуд. Бародари Нодирхон Муҳаммад Ҳошимхон бо мушкilot ҳам бошад, тавонист аксари навоҳии ин вилоятро таҳти тобеъияти ҳукумати марказӣ дароварад. Дигаре аз шаҳрҳои бузург ва калидии кишвар, яъне Ҳирот аз нахустин рӯзҳои пирузии Нодир бо ӯ байъат карда буд ва ин шаҳр, ки мебоист дар рӯзҳои ҳуҷуми селосой ақвому қабоили сарҳадӣ, аз ҳукумати марказӣ бо ҷангу дандон ҷимоят кунад, ҳамин тавр ба роҳатӣ ва бидуни дардодани садои як тир худро ба домани дору дастаи Нодирхон ва қабоили паштун андохт. Ҷунонки қаблан ишора намудем, ҳамин бетафовутӣ ва бетарафии тоҷиктабороне амсоли хиротиён, ғуриён, бодғисиён ва ҳатто бадахшониён куҳандизиён ва балхиёну саманғониён ва таҳориёну бағлониён дар ин ҷанг мӯҷиби сукути ҳукумати Ҳабибуллоҳ гардид, дар ҳоле, ки қабоил ва тавоифи Нодирхон ва ҳатто худӣ ӯ, ки аз устухони пӯсидаи мурдагонаш мадад меҷуст, барои сарнағунии «дав-

лати тоҷик» (ин ҳарфро Нодир барои онҳо дуруст карда буд),¹³⁰ чун мӯру малах чамъ омаданд ва мутаххид гардида, аз роҳҳои махуф ва кӯҳу куталҳои хавфнок ва душворгузар дар дили шабҳо гузар карда, бо оташи тире тупи англис ба Кобул ҳамлавар шуданд ва онҳо то ба мақсади худ нарасиданд, осоишу оромиш наёфтанд.

Вилоёти машрикӣ, ки аз муттаҳидони Нодирхон ва иштироккунандагони ҷангҳои мавсуф буд, ба яке аз нуктаҳои иттиқои режимӣ ҷадид мубаддал шуд.¹³¹ Дуруст аст, ки дар вилоёти Мазори Шариф, Маймана, Қатаған ва Ҳазораҷот режимӣ Нодирхонро ба расмият на-мешинохтанд, вале аҳолии Ҳирот, ки қаблан тазаккур гардид, ин бор низ мӯҳри хомӯшӣ ба лаб зада, мунтазири таҳавуллоти баъдӣ шуданд. Силахшурони шимоли Кобул: аз Кӯҳдоман то Панҷшер ҳама мучаддадан ба по бархостанд ва деҳқонони домани кӯҳҳои баланду кӯҳнишинони ғайратманд дубора дар атрофи султони дарвешсифат чамъ омаданд, то пойтахтро аз қабзаи ишғолгарон озод созанд.

Ҳамин тавр, дар шимол ошубҳое барпо шуд, Ҳабибуллоҳ ва Саидхусайн нақшаи як ҳамлаи муассир болои Кобулро танзим намуданд. Дар Кобул Нодирхон дар ҷустуҷӯи найрангҳои тоза ва ғурату раҳӣ ва дар ниҳоятӣ қор, дар андешаи нобудии ҳарифаш Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ афтод. Дар ин маврид боз ҳам ба нашрияи «Қорвон» рӯй меоварем, ки роҷеъ ба тарфандсозии тозаи Нодирхон ва мушовиронаш ҷиҳати ба доми тазвир андохтани «амири сӯфимашраб» навиштааст: Бо дарк ва огоҳӣ аз эътиқоди амир Ҳабибуллоҳ ва ёронаш ба анъаноти мардум ва ақоиди мазҳабӣ, шоҳи ҷадид тасмим гирифт, авфи онҳоро эълон намояд. Бад-ин манзур, Нодирхон аҳдномаи «Амонуллоҳон»-ро, ки **дар чанд чилди Қуръони қарим** (таъкид аз мост, М.Ш.) дарҷ ва муҳр шуда буд, унвони Ҳабибуллоҳ ва Саидхусайну бародарон Соҳибзодаҳо фири-стод.¹³² Албатта Нодир, нома ва чанд чилд Қуръонро ба дасти одамони маъмулӣ нафариностод, балки боз ҳам ашхоси саршиносу обрӯманди Кобул ҳазрати Мучаддадӣ, Зулмайхони ноибсолор, Мангал ва як иддаи дигар Қуръон рӯи сина ниҳода, паёми сулҳу оштии ба Кӯҳдоман бурданд.

Муллоёни ҷоҳили кӯҳдоманӣ низ розӣ ба бозгашти ӯ назди Нодир шуданд. Дигар қасе, ки амирро дар омадан ба Кобул беш аз дигарон таъвиқ мекард, Саидхусайн буд. Ҳабибуллоҳ бо таахҳуди Қуръон ва ҳарфҳои Саидхусайн бовар карда, бо Саидхусайн ба Кобул омад.¹³³

Ба ин тартиб, Нодирхон барои дастгирии рақибонаш Қуръонро

доми тазвир сохт. Дар таърихи мардуми Хуросон ва Мовароунаҳр чунин иттифоқҳо ва хушбовариҳо аз сӯи фарзандони барӯманди ин сарзамин борҳо рух додааст ва мо шоҳиди ба чоҳу зиндон афтодани онҳо бар асари макру хиллаҳои шайтонии душман будаеи, ки намунаи барҷастатаринаш дар қарни XX ҳамин доми найранги Нодирхон ва чанд тани дигар будааст. Оре, султони дарвешхисол бо ҳамон соддадилии тоҷикии кӯҳистонӣ ва эътиқоди маҳкаме, ки ба Қуръон дошт, китоби осмонӣ дар бағал фишӯрда, ба дарбори Нодир омад. Ӯ танҳо набуд, чамъан 17 нафар аъзои қобилаи ӯ, аз ҷумла бародари диловараш Ҳамидуллоҳ, Саидхусайни Сафдар, Шерхон, Муҳаммад Сиддиқхон, Маҳфузхон, Саидмуҳаммади Қалъабегӣ, Маликмуҳсин, Атоулҳақхон ва ... бо ӯ шомил буданд.

Нодирхон бинобар фармудаи Зафар Кокоҳейл¹³⁴ ва навиштаи маҷаллаи «Қорвон» аз Ҳабибуллоҳ ва Саидхусайн дар ҳонаи ҳазрати Шероқои Мучаддадӣ пазирай кард. Дар ин мулоқот ба Нодирхон гуфт: «Ман назди ту монанди баҳодур назди баҳодур омадаам. Худой таоло ба ман чанд рӯзе имкон дод, ки ҳукумат кунам ва ман дар қараёни нӯҳ моҳ подшоҳи ин мамлакат будам. Имрӯз тоҷи салтанат ба ту тааллуқ дорад ва ту ба шавқӣ худ подшоҳӣ кун. Ин кишварро ту ба зӯри шамшер гирифтаӣ ва ҳақ дорӣ, подшоҳи он бошӣ»¹³⁵ (Оре, дар гузашта бо зӯри шамшер тасарруф кардани тоҷу тахт раво ва ҳатто мояи ифтихор будааст, ки намунаашро имрӯз ҳам дар баъзе аз мамолики ғафлатзадаи Шарқу Фарб мебинем!)

«МЕҲМОННАВОЗӢ»-Е, КИ НА КОФИР ҚАРДА НА МУСАЛМОН...

Меҳмоннавозии Нодир ва иззату иқром нисбат ба Ҳабибуллоҳ, яъне шоҳи собиқу ёронаш беш аз як-ду рӯз давом накард. Онҳоро баъд аз як рӯзи зиёфат ба арқ оварда, дар қалъаи мазбут тахти назорат гирифтанд. Ба таърихи аввали ноябри соли 1929 Нодир ба тааххулаш пушти по зад ва меҳмононро таслими малишаҳои қабилӣ кард. Малишаҳои қабилӣ (вазирӣ ва қанубиҳо) нахуст нӯҳ нафар ва баъдан ҳашт нафар, чамъан ҳафта танро ба шумули амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ ба шакли ғачаъ: бо сангу ҷӯбу аслиҳа азобкуш карданд.¹³⁶ Таърих чунин наҳваи ҷингизии куштор ва қатлҳои номардона ва барбариятҳои ғайриинсониро ба тариқи фаровон дида ва ба қайд гирифтааст. Болшевикҳо ҳонадони подшоҳи Русия Николайи дуюм ва худӣ ўро дар соли 1917 ҳамин таърих ваҳшиёна куштанд

ва ҳатто, бинобар навиштаи матбуоти рус (пас аз фурӯпошии Шӯравӣ) тамоми фарзандони Николайро тӯмаи хариқи бензин карданд. Онҳо, албатта тарс аз Худо ва рӯзи ҷазоро надоштанд, аммо ин аъмоли ваҳшиёна ва гургсириштӣ, ки Нодиру ҳамтаборонаш дар муқобили ходими дини Расулаллоҳ ва шонздаҳ тан аз аҳли дарбори ӯ нишон додаанд, нанги таърих аст ва он ҳам дар ҳолест, ки Қуръони азимушшаън аз ҷониби ашхоси мусалмон алайҳи бародарони мусалмонанаш ҳамчун доми тазвир мавриди истифода қарор гирифт. Фикр мекунам, шабеҳи ин ҳилаву найрангҳо дар рӯзгори теъдоде аз язидони мусалмоннамо зиёд ба вуқӯъ пайваста, ки Ҳофизӣ лисонулғайб забони лаъну нафрин бар онҳо кушуда гуфтааст:

*Ҳофизо, май хуру риндӣ куну хуш бош, вале
Доми тазвир макун чун дигарон Қуръонро!*

Нодир ин аъмоли ҷинояткоронаи худро бешармона ба маърази тамошо гузошт, ҷасади кушташудагонро ба дор овехт.¹³⁷ Толибон ҳам дар соли 1996 раиси ҷумҳури вақти Афғонистон доктор Начибуллоҳро ба ҳамин шева ба қатл расонданд. Ҳамин тавр, амир Ҳабибуллоҳи покниҳод, ки дар садади бунёди як ҷомеаи худонисанд ва оӣ аз ҳама гуна зулму таъъиз буд, ба дом афтод ва ҷоми шаҳодат ба сар кашид. Ҷавонмарде аз саҳнаи сиёсат канор андохта шуд, ки ҳукумати нерӯмандеро бо дасти тихӣ сарнагун карда буд ва итминон дошт, ки солҳои сол метавонад бо аслиҳаи мудерн ва размандагони таҷрибадида пайкорро давом диҳад¹³⁸ ва адолати сиёсиву иҷтимоиро дар саросари Афғонистон ва ҳатто Осиёи Миёна мустақар кунад ва таҳким бахшад. Ба қавли устод Халилуллоҳи Халилӣ, вай ғофил буд, ки дар ин дунёи даниву дунпарвар, ҷӣ басо нерӯҳои ҷирадаст, ки дар баробари як дасиса аз пой нишаста!

Ғофил буд, ки саҳна акнун дар Афғонистон тағйир карда, вай дигар он сарбози қалъакушои душманшикан нест, ки мардум аз танини гулулаи туфангаш садои ҳаққи дин бишнаванд.

Ғофил буд, ки раҳой аз зиндон ва шикастани занҷирҳои фулод саҳл аст, аммо ғофил буд, ки ҳар паймон шоистаи итминон нест,¹³⁹ ҳатто агар каломӣ шарифро ҳам шафеъ оварда бошанд!

Оре, қатли номардонаи амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ва 16 тан аз аъзоёни кобинаи ӯ аз сӯи Нодир (он ҳам бо шеваи бисёр ғачеъ) шояд дар таърихи Афғонистони қарни бистум бесобиқа бошад. Мо саҳнаеро аз ин куштор дар оинаи андешаҳои бузургтарин таърихшигори Афғонистон, амсоли Ғубор, Фарҳанг, доктор Бориш ва дигарон ба тариқи фишурда дар боло ба мушоҳида гирифтем. Аммо

сахнаи дидор ва гуфтугӯи ду амир: яке ғолиб ва маккор ва дигаре мағлуб, аммо сарбаланду рӯинтан, аз сӯи орифи ростин ва паҳлавони суханофарин устод Халилуллоҳи Халилӣ, ки худ шоҳиди зиндаи он сахнаҳо будааст, ончунон зебо ва бо устодии тамом офарида шудааст, ки ҳамсон бо дostonҳои қаҳрамони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва намоишномаҳои тереҷодии Шекспир аст. Ба ин манзара таваҷҷӯҳ мекунем, ки сухангустари мучоҳид ва болонишини маҳофили ақоби-ру хубрагон устод Халилуллоҳи Халилӣ ба риштаи таҳрир кашидааст ва банда ин пора аз дидгоҳи устодро бо камоли майл мавриди истифода қарор додам:

Мухаммад Нодирхони фотеҳ дар толори дарбор ба интизори вай буд, вузарои гузашта ва нав ба даври вай ҳалқа зада буданд. Чӣ хайратофарин ва дилчасп манзарае, ки онҳо буд!

Фотеҳ бо риши сиёҳу сафед, бо айнакҳои баррок, дастори меҳробӣ бар сар ва либоси шики фаронсавӣ бар тан, бо савобики дурахшонсолорӣ ва чалолу шукӯҳи сардорӣ ва шӯҳрати дипломотӣ бар курсии комёбӣ ва зафар таъя зада!

Инак, душмане, ки чанд бор ўро ҳазимат дода ва тахту тоҷро аз ашираҳош (ачдодаш) бо шамшер гирифта ва бо соддагии рустой ва шаҳомати ростини сарбозӣ дар борабараш истодааст. Касе, ки метавонист солҳо дарди сари Мухаммад Нодирхонро фароҳам созад (яъне, таслим нашуда, бо ў бичангад). Инак, аз марғи ҳатмӣ наҳаросида ва ба паймони вай эътимод намуда, бо пойи худ омадааст, то беш аз ин хуни мусалмонони ҳамватанаш нарезад.

Чунон асабаш ором аст, ки гӯё ўро ба меҳмонӣ хондаанд, ҳанӯз барқӣ нигоҳ дар чашмаш чун чашми уқоб медурахшид. Ў имон дошт, ки тоҷи подшоҳӣ дар дасти подшоҳи подшоҳон аст, ба ҳар кӣ хоҳад мебахшад ва аз ҳар кӣ хоҳад, боз гирад...

Ҳар қадар Нодирхон исрор кард, ки биншинад, ходими дин ибo овард, виқору матонати вай курсинишинони дарборро ба даҳшат ва раъб (тарсу бим) афканда буд, касе ёрои он надошт, ки сӯи ў тез ни-гарад. Магар он нигоҳи дақиқ, ки аз варои (аз пушти) шишаи айнак, саропои ўро варандозӣ мекард ва медид, қаҳрамони соддадил чӣ сон ба доми вай афтода!

Ходими дин, матину оҳиста пеш рафт ва муҳри подшоҳиро, ки бо занҷири нукра аз гарданааш овехта буд, рӯ ба рӯи Мухаммад Нодирхон ба рӯи миз ниҳод. Он гоҳ монанди подшоҳе, ки ба раоёи фармонбараш хитоба эрод мекунад, чунин ба сухан оғоз кард:

«Худоё, ту огоҳ бош, бо ҳама хатароте, ки Афғонистонро аз ҷаҳор

чихат таҳдид мекард, мани боғбонзодаи бесавод¹⁴⁰ онро саломат ва бидуни камукошт ба ин Нодирхон таслим мекунам, албатта иродаи Худо чунин рафта буд. Умедворам рӯзе, ки салтанатро аз хонаводаи ӯ мегиранд, онҳо низ ин амонатро бо худуди комилаш ба фарзандони миллат саломат бисупоранд».

Пас хитоб ба Муҳаммад Нодирхон гуфт:

– Зинҳор аз ин вазироне, ки даври ту ҳалқа баста, «бале-бале» меғянд, эҳтироз кун, Амонуллоҳхонро фиреб доданд, маро фиреф-танд, туро низ фиреб хоҳанд дод!

Чун дар ин ҷо расид, рӯяшро ба яке аз вузарои собиқ гардонида гуфт:

– Магар чунин нест?

Он вазир беихтиёр бархоста, дастхоро бар сина ниҳод, сарашро ба расми таъзим фуруд оварда, тасдиқ кард:

– Бале, қурбон, чунин аст.¹⁴¹

Оре, ин вазири тарсуи ибнулвақт пиндошта буд, ки Ҳабибуллоҳ ханӯз подшоҳ аст. Рӯинтани шерхисол, чунон ки дигар муаррихон низ таъид намуданд, на аз сарнавишти худ, балки аз сарнавишти ёрону ҳамкоронаш ташвиш дошт¹⁴² ва аз ин хотир дар вопасин лаҳзаҳои зиндагӣ ба ғолиби майдон Нодирхон, ки ўро бо найранг ба дом афканда буд, меғянд:

– Аммо дар боби рафиқоям қасоб нахоҳӣ буд, ки бикушӣ, бозаргон нестӣ, ки бифурушӣ, шояд монанди чавонмардон ба паймони худ вафо кунӣ, дар боби худам хоҳиш надорам!¹⁴³

Ҳамон тавр, ки мушоҳида намудем, «Нодирхони ғозӣ» чунон рафтори нангине аз худ нишон дод, ки ҳеч қасб ва бозаргоне дар таърихи ин кишвар муртакиби он нашудаанд! Албатта, таърих мукофоти амали ӯ ва афроде мисли ўро ҳам дод. Ба фармудаи устод Халилуллоҳи Халилӣ он ҷо дар пояи девори шимоли арк, агар хуни ходими дини расулаллоҳ бо рафиқояш рехт, пас аз чанд солаке он сӯтарак аз ин макон, дар рӯ ба рӯи ду мучассамаи мрамрини шер писари сипаҳсолор Чархӣи фотеҳи Нуристонӣ Ғуломнабӣ зери кундоки туфанг ҷон дод... Дар васати боғ хуни подшоҳе чун Муҳаммад Нодиршоҳ ба дасти яке аз намакпарвардагони Чархӣ (Абдуллоҳи) чамани сарсабзро рангин кард ва саранҷом дар қасри Ғулхонаи дохили арк, ки сад қадам аз куштгоҳи ходими дин ғосила надорад, Муҳаммад Довуд (низ аз бастагони Нодирхон, М.Ш) муассиси низоми ҷумҳурий дар Афғонистон ба дасти ғумоштагони рус кушта шуд ва хуни зану фарзандони бегуноҳаш бо хуни Муҳаммад

Довуд мумазавҷ гардид.¹⁴⁴

Устод Халилӣ пас аз ироаи ин тасовир арки подшоҳиро бо пайкони сӯзони сухан ба нишон мегирад ва фарёди бефарёдраси эшон бар фалак мепечад: Ин домани қассоб аст ё хонаи одамизодагон!? Оре, ин арк ва гулхона ва шеро хонааш бар асари барҳадар рехтани хуни шуҳадое амсоли ходими дини Расулаллоҳ ва 16 тан аз ёронаш ва бедодгарихои дигар, ки зеро сакфи зарандӯди он ба амал омадааст, аз рангу бӯи ҳазорҳо инсон табдил ба домани қассоб гардида, зеро чунон ки дар Куръони азимушшаън омада, соҳиби ин қасру бум ва чархонандаи заминро осмон, яъне Худои мутаол ба инсонҳо наздиктар аз рағи гардани онҳост ва огоҳ аз ҳама гуна аъмоли неку бадӣ онон¹⁴⁵ ва натиҷааш ҳам ин аст:

*Аз мукофоти амал гофил машава,
Гандум аз гандум бирӯяд, ҷав зи ҷав!*

ҚАТЛУ КУШТОР ДАР ШИМОЛӢ*

Тибки асноди мӯътабар, ки дар даст дорем, аз нахустин лаҳзаҳои сукути Кобул ба дасти нерӯҳои Нодирхон ғорату ҷавр ва бедодгарӣ дар ин шаҳри оташзада шурӯъ шуд, ки дар ин бора бузургтарин воқеанигорон ва олимони, аз ҷумла Шохвалӣ ва Анис иттилоӣ муфассал додаанд.

Малишаҳо вориди пойтахт гардиданд ва на танҳо дар дохил ва гӯшаҳое аз шаҳр, балки дар арк беназмӣ, худсариҳои ҳамоқатбор ва ғорати амволи давлатӣ бедод мекард. Халтҳои ҷавохир, тилло, пул, қолинҳо ва осори бостонӣ дасти ба даст мегаштанд. Арк ба кулӣ сӯхта ва таҳриб шуда буд, то ҳаде, ки дигар ба масобаи мақари давлату идораи ҳукуматӣ қобили истифода набуд. Ҳатто фарш, асбобу анҷоми он аз сӯи муҳочимин ба яғмо рафт. Чунон ки таърихшиносон ва шохидони воқеа тазаккур додаанд, малишаҳо ва дастаҳои қабоили ҳамроҳ бо онҳо худсариро ба ҳаде расониданд, ки барои ҷилавгирӣ аз ин барбарият, генерал Шохвалихон комиссиянеро, ки дар таркиби он намояндагони дин ва ашхоси бонуфуз шомил буданд, муаззаф сохт. Нодирхон ҷиҳати иқомат хонаи Сардор Фатҳ Муҳаммадхон ва ҷиҳати қори давлатдорӣ хонаи генерал Муҳаммад

* Шимолӣ, яъне Қӯҳдоман ва атрофу акнофи паҳновари шимолӣ Кобул, ки ҳама яқсара тоҷиктаборанд.

Ҳошимро интиҳоб кард.¹⁴⁶

«Ғозии мӯхтарам» Нодирхон ба хотири мучозоти аҳолии Шимолӣ (ба хусус кӯҳдоманиҳо ва кӯҳистониҳо) ба афроди вазири ва ҷанубӣ иҷоза дод, ба Шимолӣ барои саркӯб ва ҷӯро чаповули тоҷикон бираванд. Ба қавли Ҳочиғулом Расул, ки доктор Бориш аз ӯ дар ҷо-ҷое аз китоби худ нақли қавл овардааст, (афзун ба далелҳо аз осори мӯътабар, ки дар ин замина таълиф гардидааст) тоҷикони Шимолӣ дар ин давра аз таърихи Афғонистон ду бор мавриди ҳамлаи ғоратгаронаи малишаҳои Нодир қарор гирифтанд. Бори аввал ба таърихи 14-уми октябри соли 1929 (мутобиқ ба 26-уми мизони соли 1308 ҳичрии шамсӣ) ва бори дуввум дар августи соли 1930 (асад, соли 1309-и ҳичрии шамсӣ) ва ба қавли мавсуф, саркӯбии мазкур бо ғорати ваҳшиёна ҳамроҳ буд, ки муҳочимон умуман ҷавону мардонро кушта, мол, дорой, ҳатто ҳайвоноти хонагӣ, монанди гову гӯсфанд, хару мурғи мардумро бо худ мебарданд. Бад-ин тартиб, ҳукумати Нодирхон ва ҳукмронии вай бо як терори тавҳам бо таъби-зи қавмӣ (асосан зулму таъбири қавми тоҷик, М.Ш) оғоз шуд.

Пас аз қатли амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ шимолиҳои мубориз дар доманаҳои Ҷабалуссироч ва дараи Панҷшер маскан гузида, омодаи ҳамла ба мавозеи нерӯҳои Нодирхон ва қасди интиқомситонӣ аз ишғолгарони торочгар шуданд, аммо ин ҷо низ Нодир найранги тоза «кашф» кард. Барои ба даст овардани мӯҳлат ва таҳкими ҳукуматаш афви умумӣ эълон намуд. Бо мардуми Кӯҳдоман, Каписо ва Парвон роҳи мадуро пеш гирифт, ҳатто Мирзо Муҳаммад Юсуфхон сармуншии Ҳабибуллохро ба ҳукумати он мардум гузошт, то ки эъти-моди шимолиҳоро қомилан ба даст оварад. Аммо тибқи одат, Нодир бори ҷаҳорум паймони сулҳ ва афви умумиро, ки дар соли 1308-и ҳичрии шамсӣ эълон карда буд, поймол намуд ва бо баҳонаи ҷамъоварии силоҳ, пас аз қадре нерӯманд шудан мучаддадан ба саркӯб ва куштори тоҷикон даст зад. Маҷаллаи «Ислоҳ» дар шумораи 11 ҷаддӣ, 1308 шамсӣ иттилоъ дод, ки 70 нафар асир ва 700 кушта, яъне аҷсоди кушташудагон ба Қобул расид. Муборизини зидди Нодир дар матбуот ба унвони «ашрор» ёд шудаанд. Давлат барои поксозии қомили минтақа аз «ашрор» ба ҳамлаи низомӣ иқтифо накарда, як ҳайат ба раёсати Мирзо Муҳаммад Яъқубхон-воливу қумондон ва Абдулвақилхон – ноибсолори Нуристонӣ низ фиристод.¹⁴⁷

Нодир ташнаи интиқом аз шимолиҳо буд ва он қадар хунҳо, ки дар Қобулу Кӯҳдоман рехта шуд, ташнагии ӯро фуру нашинонд.

(Маъмулан, хунхорон аз ин аъмоли ҳайвонии худ то зиндаанд лаззат мебаранд, ки таърих мисдоқашро дар гузашта ва имрӯз зиёд дидааст!) Шимолиҳои мотамдор, ин диловармардони таърих, ки интиқоми хуни ходими дини Расуллалоҳ ва ёронаш онҳоро лаҳзае ором намегузошт, пас аз ташдиди зулму истибдоди Нодир ва нодирён, ба вижа паймони сулҳу оштишикастанҳои онҳо¹⁴⁸, дубора дирафши мубориза барафрохтанд. Дар тобистони соли 1330 (1309 шамсӣ) дар Калакон дар зодгоҳи ходими дини Расулаллоҳ қиём алайҳи режими Нодир оғоз шуд. Тақрибан 600 нафар мардони мусаллаҳ болои асокири Сохлӯ ва ҳукумати маҳаллии Кӯҳдоман ҳамла карданд. Ин ҳамла бо пирӯзии размандағони Калакон анҷомид ва дар набарди зикршуда, Абдулвақилхон, ки ҷиҳати тақвияти ҳучум аз Кобул бо теъдод аз асокири Нодирхон омада буд, кушта шуд. Дигаре аз кумондонҳо бо номи Шочӣ фирор кард. Мағлубияти онҳо ҳашму ғзаби режими ташдид бахшид ва аз марказ нерӯӣ тозанафасе бо роҳбарии генерал Муҳаммад Ғафсхон ба Калакон расид ва даргирӣ аз сар гирифта шуд.

Лашкаркашиҳо аз дигар манотиқ, ба вижа аз вилояти Пактиё ба Кӯҳдоман оғоз шуд. Ин ҷанг Нодирро ба ҳадде дастпocha кард, ки Муҳаммад Гулхони Муҳманд* вазири дохиларо ба унвони раиси танзимияи шимол ба маҳалли ҷанг фиристод.

Наشريи «Ислоҳ» моҳи асади 1309 дар яке аз шумораҳои худ гузориши муфассале аз раванди амалиёт дар Шимолӣ ба нашр расонд, ки дар он аз ҷумла гуфта мешавад:

«Теъдоди лашкари ҳашрии пашотана аз мардумони Аҳмадзой, Каралхайл, Ҷоҷӣ, Мангал, Тутихайл, Вазирӣ... ба 25 ҳазор тӯфангдор болиғ мешуд ва ин ғайр аз қувваҳои муназзами давлатӣ буд. Ҳароси сукути режими Нодир аз сӯи муборизони боқимонда аз нерӯҳои амири шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, ки ҳамвора сафи онҳо дар ҳоли афзоиш буд, дили маснаднишинони навини Кобулро ба ларза овард. Дар ноҳияҳои Кӯҳдоман, Кописо ва Парвон мушовиру ёвари шоҳ- Оллоҳнавози Ҳиндустонӣ ва Файзмӯҳаммади Закариё- вазири умури хорича аз Кобул ба қалъаи Муродбек дар ҳоли рафтуомад буданд ва онҳо ҷангсолори аслии генерал Мӯҳмандро дар ҷунин

* Аз ҷинояти нангин ва зулми чингизии Мӯҳманд таърихнигорон, матбуоти Афғонистон ва насли оғоҳу кӯҳансоли Афғонистон хотироти ваҳшатборе дар ихтиёри соҳиби ин қалам гузоштаанд, ки банда дар ҷо-ҷое аз ин китоб аз онҳо истифода кардаам (М.Ш).

лахзаҳои ҳасос кӯмаку ёварӣ мекарданд.

Кӯхдоманиҳои нерӯманд бо тамоми қувват ва азму иродае, ки доштанд, алайҳи режими истибдодгари Нодир ба по хестанд ва пешрафтҳои дар ин киём доштанд.

АЪМОЛИ ЧИНГИЗИИ МУҲМАНД ВА БОЗТОБИ ОН ДАР МАТБУОТ

Шарҳу баррасии набарди Шимолиҳо алайҳи ҳукумати Нодирхонӣ дар таълифоти Абдушакури Ҳакам, аз ҷумла китоби машхури ӯ «Аз айёри то аморат» ва дигаре аз осори муаррихони Афғонистон ва матбуоти он айём ба тариқи муфасссал омадааст, ки ҳокӣ аз рӯи саркаш ва диловари мардуми сарафрози ин минтақа дар набард алайҳи бедодгариҳои чингизии таърих аст. Ҳакам менависад: Муҳаммадгули Муҳманд бо иттак ба қувваи 25 ҳазорнафараи ҳашарӣ ва як фирка аскарӣ муназзам ва тупхонаи давлатӣ дар Парвон, Кописо ва Кӯхдоман даст ба ҷунон амалиётҳо зад, ки дар як кишвари фатҳшудаи хориҷӣ ҳам мучоз нест!... Муҳманд дар ин вилоят қиёфаи як маршали фотеҳ ба худ гирифта, дар қамоли такаббур ва бегонагӣ бо мардум пешомад ва равиши душманонаву ваҳшиёна намуд. Қувваҳои ҳашриро ӯ дар таҳриби хонаҳо, инҳидоми девори боғҳо, ихтироқи (сухтори) қалъаҳо бигумошт ва худ аз шиканҷаву латуқуб ва ихонати мардум фурӯғузур накард.¹⁴⁹

Бидуни тардид режими Нодирхонӣ бо он ҳама нерӯ ва пуштибонӣ, ки аз хоҷагони англисиаш ба амал меомад, метавонист бо эъзми андак нерӯ бо шӯришиёни Шимоли дасту панҷа нарма кунад ва ҳатто бо ба имзо расонидани як созишномаи ҷавонмардона даргириву низоъро комилан барҳам занад, вале ӯ мисли мутаҷовизини муғул дар ин набарди ноодилона сиёсати тарсу ваҳшатро ба роҳ андохт ва бо ин равиш меҳост чашми оташбори аҳолии Шимоли ва ҳамшахриёну бозмондагони Айёри Хуросонро ҷунон битарсонад, ки минбаъд маҷоли мижа заданро надошта бошанд. Аз аъмоли фашистии генерал Муҳманд рӯзнома ва нашрияҳои Кобул дар он рӯзгор ва дар даврони мо ҳам матолиби зиёде навиштаанд. Ҷаридаи «Ислоҳ» ба таърихи 8-уми далви 1309-и ҳиҷрии шамсӣ, шумораи 85 турктозии асокири давлатиро ҷунин қаламдод кард:

«Муҳаммадгулхон аз мардуми Кописо ва Парвон 3378 тӯфанг,

170 тӯфангча, 39 372 дона тилло (шояд муаллифи мақола сиккаи тиллоро дар назар дошта бошад, М.Ш) 149 260 сиккаи нуқра берун кашид ва ба Кобул тақдим кард».

«Ислоҳ» дар ҳамин шуморааш ба мавзӯи дигаре рӯ оварда, таваҷҷӯхи хонандагонро ба он маътуф доштааст:

«Муҳаммадгул Муҳманд 150 нафарро ба ҳукми шахсии худ эъдом намуд ва 470 нафарро занчирпеч (бо занчир баста) ба Кобул фиристод».¹⁵⁰

Ба навишати нашрияи «Ислоҳ» дар ҳамин шуморааш оқои Муҳманд 360 нафарро низ маҳкум ба аъмоли шоқа (ахта) намуд... Вай қисмате аз шаҳри Чорякорро, ки маркази идорӣ ва тучқорӣи тоҷикони вилоят буд, ҳарику хароб сохт. Ҳамчунин Сарои Хоҷа-маркази Кӯҳдоманро тамоман мӯхтарику вайрон намуд, дар ҳоле, ки ӯ аз мардум 600 нафарро гаравгон гирифта, ба Кобул фиристода буд».

«Муҳманд дар ҳар қисмате аз ин вилоят чанд хонаи дорипактиё-иро (яъне, қабоиلى афғон ё паштунро, М.Ш) ҷабран исқон дод ва беҳтарин арозӣи (замини) мардумро ба эшон ато намуд, то «оштиро байни ин ду вилоят мумтанеъ созад»- ин ҳам поре аз ахбори ҷаридаи «Ислоҳ» аст, ки ин аъмоли дадманиширо зоҳиран ба на-фъи режими Нодирхонӣ пахш мекунад ва ҳам нигорандаи матолиб дар асл шеваи наслкушӣ ва қавмгароӣи ғоҳиш ва қатлу куштори мардуми тоҷик аз сӯи ишғолгаронро масҳара ва маҳкум месозад.

Дар таълифоти муаллифи китоби «Афғонистон дар масири таърих» мутаассифона, ишораҳои камранге дар ин робита ба ҷашм меҳурад. Ба таври мисол, М. Ғубор дар ҷилди дуввуми китоби зикршуда, навиштааст:

«Муҳманд саракҳои вилоят, ҳатто роҳи Паншерро то кутали Чо-вок болашон бисохт (яъне роҳро барои ҳукмрониву назорат бар мардуми Шимолӣ ҳамвор сохт, М.Ш) ва ҳафт кандак (баталёни аскарӣ) аз эшон истиқдом ва дар хориҷи маҳал эъзом намуд».

Аз ҷаридаи «Ислоҳ» муаррихи 1309 шамсӣ меҳонем: Муҳаммадгулхон на танҳо хонаҳои қиёмкунандагон ва мағлубшудагони фирориро оташ мезад, балки даҳҳо маъмурро низ мӯхтариқ месохту месӯхт. Чунончӣ ҷаҳор қарияи Қалаконтро оташ зад, қалъаро ба гулулаи туп баст. Абдушақури Ҳакам дар ин хусус тавзеҳоти муфассале, дар китоби худ «Аз айёри то аморат» матраҳ намуда, тазаккур додааст, ки роҷеъ ба ғоҷеаҳо ва трагедияҳои, ки режими Нодирӣ бар сари мардуми Шимолӣ овард, дар ҳамон

рӯзҳои оғозу анҷоми ин мусибатҳо рӯзномаҳои ҳиндӣ ва англисӣ ва дигар чаридаҳои хориҷӣ низ ахбору гузоришҳо ба таъб расонидаанд.¹⁵¹

Чаридаи «Ислох» дар шумораи моҳи хут (1308-и шамсӣ) хабар дод, ки 51 нафар аз мардуми Шимолӣ дар як рӯз дар Кобул эъдом шуданд ва дар саратони 1309 ҳамин рӯзнома иттилоъ дод, ки 17 нафар аз мардуми Шимолӣ дар Чамани Кобул эъдом гардиданд.

Аммо М. Фубор менависад: Муллоҳои чирахор ба кӯмаки давлат бархоста, бо наشري маҳовизи мазҳабӣ аз як тараф мардуми Шимолро мустаҳиқи мучозот ва укубати шадид ба масобаи куффор намоиш доданд, аз тарафи дигар ҳуди мардуми Шимолро меҳостанд қонъ кунанд, ки ин ҳама ҷабру ситами ҳукуматро натиҷаи амали худ ва аз ҷониби Худо бидонед. Нашрияти «Ислох» (шумораи 165, муаррихи аввали хут 1312 ҳичрии шамсӣ): он ҳама бадбахтихоро, ки бар сари раоё, яъне мардуми Шимолӣ омадааст, бояд дар воқеъ натиҷаи тарзи амал ва афъолу ҳаракати худ онҳо донист... ва Фубор аз чунин натиҷагариӣ ғалат, ба вижа қорбурди таъбири «раоё» бо лаҳни тунд интиқод намуда, навиштааст: дар истеъмоли калимаи «раоё» набояд таъҷҷуб қард, зеро давлати ҷадид дар Афғонистон бо худ армуғонҳои минфаврӣ овард, ки яке аз онҳо калимоти «раоё ва бароёи шоҳона» аст, дар ҷои калимоти «мардум» ва «миллат».¹⁵²

Мутаасифона, қазоват ва таҳлилҳои устод Фубор дар масоили баҳсбарангези сиёсӣ ва иҷтимоии кишвараш яқсон нест ва дар бисёр мавридҳо қалавишҳо ва дурангӣ аз худ нишон медиҳад. Фубор дар китоби ғафсу қалонҳаҷми худ: «Афғонистон дар масири таърих» боре ҳам аз вучуди қавми тоҷик дар ин кишвар ёд накардааст!

Дигаре аз саҳфаи сиёҳ ва нангин дар таърихи Афғонистон ва режими Нодирхонӣ куштор ва аз хоки ин кишвар ронда шудани меҳмонон, яъне муҳҷирони нағунбахт ва оворагони бухороист, ки дар ин бора низ бо забони асноду далоили мустанад дар зер қисса хоҳем қард.

ШИКАСТИ ИБРОҲИМБЕК

Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ, ки дар айни ғурури ҷавонӣ гӯё дар ҷиҳоди муҷоҳидони Бухорои Шарқӣ (ҷануби Тоҷикистон) бар зидди асокири болшевик дар манотиқи Қулоб, Балҷувон, Душанбе ва

Ҳисор таҳти мушовара ва раҳбарии генерали Туркия Анварпошоҳ ширкат варзида буд,* пас аз ба даст овардани зимомии қудрат дар Қобул ҷунон ки қаблан ишора кардем, эълон намуд: «Мо мусалмонони Бухороро аз зулми коммунистҳои рус озод мекунем».

Албатта, эълони ин баёния иштибоҳи ғоҳише дар сиёсати хориҷии ҳукумати деҳқонии ӯ буд. Зеро ӯ бо баёни ин андешаи ғайриимкон болшевикҳоро алайҳи давлати наврои худ ба шӯру исён овард. Аз сӯи дигар ходими дини Расулаллоҳ ғавран ба дифоъу кӯмаки амир Олимхон ва фармондеҳи овозманди ӯ Иброҳимбеки лақай пардохт ва онҳо дар дарбор, дар ҳузури ӯ раҳ ёфтанд. Мучоҳидини бухорӣ бо пуштибонии ҳукумати Қобул аз марзҳои Афғонистон убур карда, ғаҳ-гоҳе даст ба амалиёти ҷирикӣ алайҳи режими коммунистии Туркистон мезаданд ва онҳо имкон дошт, барои ин режим солҳои сол дарди сар дуруст бикунанд ва ба муборизаи озодихонаи худ давом бидиҳанд. Аммо бо сукути ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ, ки дифоъ аз мучоҳидину оворагони тоҷику ўзбек ва туркманро аз вазоифи исломӣ ва эътиқодии худ медонист, рӯзгори оворагони тирабаҳт ваҳимтар аз қабл гардид. Нерӯҳои ҳукумати Шӯравӣ иттилоӣ таҳрикунадае дар ихтиёри режими Нодирхон гузоштанд ва ҷунин шоеа паҳш намуданд, ки Бритониё меҳодад як минтақаи ҳоил ва монети истиклолро байни Тоҷикистон, Шӯравӣ ва Афғонистон ба вучуд оварад ва Иброҳимбекро ба ҳукумати он бигуморад. Ин баҳонаи хубе буд барои дору дастаи Нодир, ки «хотираи хубе» аз тоҷикони ду соҳили Омуру надоштанд.

Нодирхон бори дигар вазифаи инсониву исломии худро лағадмол кард ва суннатҳову анъаноти ғарибнавозӣ ва ҳамсоядориро, ки реша дар умқи ҷони мардуми Афғонистон дорад, барҳам зад. Шох Маҳмудхон бародари Нодирхон дар раъси як нерӯи аскарӣ аз тариқи кутали Ховок Ҳиндукушро убур намуда, болои Иброҳимбек ҳамла бурд.

Вай баъд аз муқовимати зиёд мағлуб гардида, ба тарафи шимол ақиб нишаст ва дар моҳи апрели соли 1932 дар як ҷанги хунин, ки дар қанори дарёи Панҷ ба вукӯъ пайваст, қомилан шикаст хӯрд. Абудушақури Ҳакам аз муаллифе бо номи «Қашв Тунатиз» нақли

* Бинобар ишораи Абушақури Ҳакам дар рисолаи “Аз айёри то аморат” дар баҳши гузашта мо сафари “Лоло” ба Тоҷикистонро зикр намудем, вале ин қазия ба назар машук аст

кавл оварда, ниҳояти бераҳмиву барбарияти аскарони Нодирхониро дар саркӯби ҳамсоягони мусалмон ва оворааш, ба ин тарз баён на-мудааст: вақте, ки пайравони мабокии Иброҳимбек бо фомилҳо ва чорвоашон хоستانд, аз дарёи Панҷ ба тарафи қаламрави Шӯравӣ убурун кунанд, дар байни дарё мавриди ҳамлаи асокири Нодирӣ қарор гирифта, садҳо нафарашон қатли ом гардиданд. Баъд теъдоди зиёде занону атфол ва чорво дар дарё ғарқ шуданд. Онҳое, ҳам ки тавонистанд аз дарё зинда бароянд, аз тарафи мақомоти Шӯравӣ бо таваҳҳум ва шакки ҷиддӣ истиқбол гардиданд.¹⁵³

Ноғуфта намонад, ки наслҳои кӯҳансол ва афроди огоҳ аз таърихи таҳаввулотӣ сад соли ахири Афғонистон, дар ин замина иттилоӣ зиёде доранд ва микдоре аз ин асноду шавоҳид дар дасти мост, ки феълан бо он чӣ дар боло зикр шуд, иктифо хоҳем кард. Аммо лозим ба зикр аст, ки режими Нодирхонӣ бо эҷоди сиёсати қавмгароӣ ва зидди тоҷикии худ таҳти унвони «афғон ва ғайриафғон» хатарноктарин базри нифоқ ва тафриқафканиро дар миёни миллатҳои мусалмони ин кишвар, ба вижа мардуми Шимолӣ ва Ҷанубии он пароканда сохт, ки то ҳанӯз асари манфӣ ва музир он воқеъ аст. Таълифи китобҳо ва ҷандин нашрияву маҷалоте, ки аз сӯи ҳизби «Миллати афғон» ва ашхоси мариз ё маризгунае чун Самсури Афғон, ки дар дохил ва хориҷ аз кишвар имрӯзҳо ба нашр ме-расанд, ношӣ аз сиёсати аҳримани ғарбиён ва ҷираҳӯрони дастпарвардаи он ҷанобон аст!

Бо ин ҳама иштибоҳи фоҳиш, бераҳмӣ ва қатлу куштор, ки Муҳаммад Нодирхон дар тӯли камтар аз ҷаҳор соли ҳукмронияш дар Афғонистон муртакиб шуд, Самсури Афғон боз ҳам аз ӯ дар таълифоти шайтонии худ ба унвони «наҷотидаҳандаи миллат», «ғозӣ», «алоҳазарати ғозӣ», «қаҳрамони миллӣ»^{*} ва ... ёд мекунад.

Ва ин «қаҳрамони миллӣ» билохира ҳосили зулм ва самараи қатлу куштореро, ки дар шимол ва ҷануби Афғонистон анҷом дод, ҷашид.

Нодирхон ба таърихи 5 ноябри соли 1933 тавассути Абдухолиқ аз шогирдони литсеи «Наҷот» (литсейи Амонии феълӣ) дар ҷараёни тавзеҳи шаҳодатномаҳо дар қасри дилкушои арки Кобул бо шилики

^{*} Ин унвони олӣ орзуи хайёлие барои афроди миллатгарои наштун нест, зеро танҳо касе, ки бо дастури ҳукумати оқои Карзай ба мақоми Қаҳрамони миллии Афғонистон нас аз шаҳодаташ дар соли 2001 ноил шуд, сипаҳсолори овозаманди он кишвар Аҳмадишоҳи Масъуд аст.

мармии туфангча кушта шуд. Ба зудӣ пас аз қатли шоҳ писари ҷавони ӯ Муҳаммад Зоҳир ба подшоҳӣ интиҳоб гардид ва баъд аз он куштори муттҳам ва дӯстони ӯ оғоз ёфт. Қурбонӣени ин мавҷи интиқомро хонаводаву ақориб, устодону муаллимон, ҳамсинфон, ҳамкӯчагӣени Абдуҳолиқ ташкил меоданд.¹⁵⁴

Ҳамин тавр, Муҳаммад Нодирхон, ки нависандаи «Сақовии дувум» ва қаламфарсоёне амсоли ӯ аз эшон қаҳрамони миллӣ (!) сохтаанд, аз муқофоти амал бенасиб намонд ва дар таърихи Афғонистон ва дигар мамолики ҷаҳон инсоният шабеҳи ҷунин муҷозотро, ки бидуни тардид, сарриштаи он дар дасти Худои мутаол аст, фаровон дида ва хоҳад дид.

МАСЪАЛАИ МИЛЛИЯТИ ШАҲИД ҲАБИБУЛЛОҲИ КАЛАКОНӢ ВА БАҲСҶОЕ ПЕРУМОНИ ОН

*Тоҷик андар ватани ҳеш ҷаро муттаҳам аст?
Ё ҳато рафта ба тоҷик таваллуд шуданам?!**

Бо истифода аз манобеъи илмӣ ва навиштаҳо роҷеъ ба дирузу имрӯзи Афғонистон ва диду боздиди зиёд бо шахсиятҳои фарҳангии он кишвар таҳқиқ ва таҳлили фишӯрдае аз зиндагии пурпечуб ва инқилобии Айёри Хуросон, ки ба қавли муҳаққиқони меҳанаш дар ҳарикӣ таърих қарор дошта ва бино ба навиштаи онҳо аз айёри то ба қуллаи аморат суъуд кардааст, анҷом додем. Ин рисола бидуни тардид, дар қиёс ба он ҳама шуҷоату мардонагӣ ва ҳӯю ҳислати дарвешӣ ва дигар ахлоқи олишон, ки шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ дошт, қатрае аз баҳр аст.

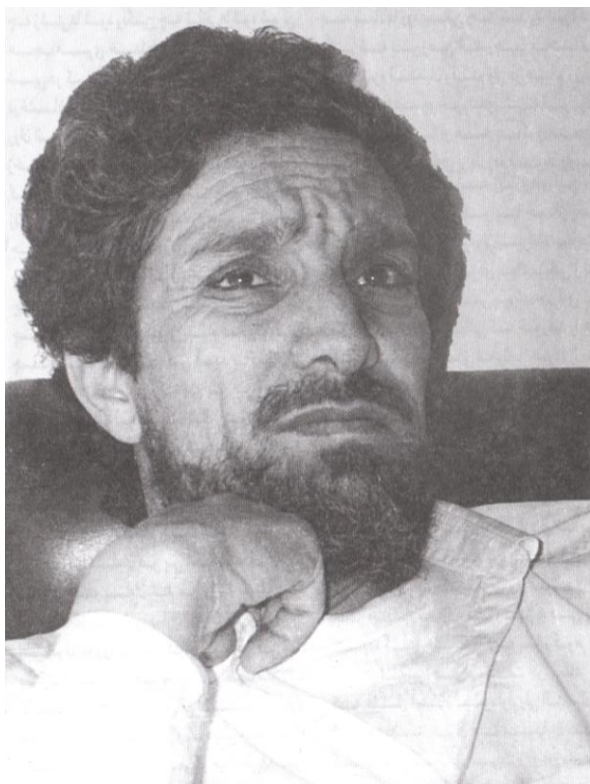
Аз сӯи дигар, мо умедворем, афзун бар чанд китоби пуразиш, ки аз қорномаи ҷовидонии он шаҳиди бузургвор дар Афғонистон ва ҳорич аз он таълиф гардидааст, андешамандон ва соҳибқаламони Афғонистон ва мамолики минтақа, хусусан Тоҷикистон, осори мондагор дар ин замина таълиф хоҳанд кард. Қиёми ӯ ҳамосаи таърих аст, мисдоқи ҷиҳоди таърихӣ қаҳрамони миллии

* Байт аз шодравон устод Лоиқ Шералӣ аст, ки дар қолаби ғазал дар рӯзҳои ҷанги нангини шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон (1993-1998) бо дарду алами ҷигарсӯзе навишта шудааст. Лоиқ силсила шеърҳои дар ин замина навишт ва ҳушбахтона дар муддати андак вақт тоҷикон ба тафохум ва сулҳ даст ёфтанд, ки ин падида ба қоми дӯстони мо ва ноқомии душманон поён ёфт.

Афғонистон шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ва устод Бурҳониддини Раббонӣ. Умедворем ба иттиҳомоти кӯрони рӯзгор, ки симои дурахшони Айёри Хуросонро дар оинаи қач ба намоиш гузошта, вичдони инсонии худро ва метавон гуфт ин дунёву охираташонро барбод додаанд, посухҳои ҳаққонӣ ва мунсифона дода бошем.

Бояд хотирнишон намуд, ки бахше аз фасли дуввуми китоби доктор Видоди Бориш зиндагии Ҳабибуллоҳи Калакониرو то соли 1929 мелодӣ, яъне то замони ба қудрат расидани ӯ дарбар мегирад. Дар повараки ҳамин бахш аз китоб масъалаи миллияти Ҳабибуллоҳ матраҳ гардидааст ва ин бесабаб нест, зеро дар давоми нӯҳ моҳи ҳукумати Ҳабибуллоҳ, ки як рӯз аз ин даврон бидуни ҷанг сипарӣ нашуд ва решаи ҳамагуна даргирихову муҳолифат ва мучодала асосан як сабаб дошт: пас аз худудан ду қарн аз сари қудрат ронда шудани сулолаи паштун зимомӣ давлатдорино Ҳабибуллоҳи Калакони тоҷик ба даст меоварад. Яъне, ӯ маҳз бо ҳамин «ҷурм» тӯъмаи ҳарикӣ ҷаҳлу нодонӣ мегардад, ки хонандагон бо ҷанд катрае аз ин тӯфони азим ошно гардиданд. Мо бо истифода аз манобеъи мӯътабар, ба вижа нақли қавлҳои шиғоҳие аз Ҳоҷӣ Фулом Расулхон, ки дар таърих сабт шудааст¹⁵⁵ ва дигар шоҳидони ҳол дар робита ба масъалаи миллияти амир Ҳабибуллоҳ таҳлилу таҳқиқҳо доштем, зеро ин мавзӯ, яъне мансубияти қавмии Ҳабибуллоҳ ва номи падараш то кунун мавриди суол ва то ҳаде гунг боқӣ мондааст. Падари Ҳабибуллоҳ (ба нақл аз Ҳоҷӣ Фулом Расулхон) Аминуллоҳ тоҷик ва модараш аз қавми таракии паштунҳои шимолӣ будааст. Зеро дар ин бахш аз Кобул миқдоре паштунҳои муҳочир низ зиндагӣ мекунанд. Файз Муҳаммад дар китоби «Тазкираи инқилоб», ҷопи Маскав саҳифаи 52 номи падари ӯро иштибоҳан Ҳидоятуллоҳ менависад. Дар ҷои дигар ӯро Амируллоҳ хонда ва баъдан ба Аминуллоҳ ислоҳаш кардааст. Саидшоҳи Бухорой дар китоби «Як сол ва ҷаҳор подшоҳ» (саҳ 138-140) падарашро Каримуллоҳ меномад.

Саидбаҳодуршоҳи Кокохайл дар китоби «Пашотана ди торих ранокӣ», саҳифаи 1079 ҳам монанди Муҳиддини Анис ва Бурҳониддини Кушакӣ аз падари Амир Ҳабибуллоҳ бо номи Абдурахмон ёд кардааст. Дар «Таърихи қувваҳои мусаллаҳи Афғонистон», саҳифаи 97 омадааст: «дар раъси ҷабҳаи зидди давлатии шимолӣ Баҷаи Саққо қарор гирифт, ки аз тарафи падар тоҷик ва аз тарафи модар ҳазора (!) буд»¹⁵⁶ (ҳазора номидани модари ӯ дурӯғи маҳз ва то ҳаде ғаразнок аст!).

Шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд – Қаҳрамони Миллии Афғонистон

Донишманди дигар М. Фарҳанг низ дар китоби худ «Афғонистон дар панҷ қарни охир», саҳ 596, чилди аввал «мавҷудияти хуни ҳазора ва ё ўзбақро дар бадани Ҳабибуллоҳ мумкин мешуморад»¹⁵⁷, ки ин фарзияҳо низ заррае воқеият надоранд ва ҳадафҳои касифу мармуз дар батнашон нухуфтааст.

Русҳову англисҳо бо ҳама зиракӣ ва тавачҷӯх, ки ба масоили қавмӣ дар Афғонистон ва хориҷ аз он доштаанд, боз ҳам дар хусуси ба кадом яке аз ақвом таалуқ доштани Ҳабибуллоҳ дар рӯзҳои аввали

киёми ӯ беиттилоъ буданд. Чуночи рӯзномаи англисии «Таймс» 19 январи соли 1929 дар ин маврид навишта буд: «баъзеҳо мегӯянд, ки ӯ аз қabilaи муманд аст, яъне паштун мебошад, бархе дигар мегӯянд, ки ӯ тоҷик аст, яъне маншаи ориёӣ дорад». Аммо ба зудӣ ҳамин рӯзнома навишт, ки Ҳабибуллоҳ тоҷик аст, на паштун.

Мо аз таоруф ва таҳқиқи иддаи касире аз ховаршиносон, ба вижа онҳое, ки дар бораи пайвастагиҳои фарҳангиву наҷодӣ ва ҳатто таъоди турку тоҷик ва паштуну тоҷик қалам задаанд, дар ҳадди имконоти худ ошноем. Донишманди шаҳри хиротӣ устод Чалолиддин Сиддиқӣ хулосаи назароти иддае аз таърихнигорони худӣ ва бегонаро дар масоили тоҷикони Афғонистон ин тавр зикр намудааст:

«Тоҷикон мардуми размӣ ва базмианд. Хангоме, ки маноефӣ мардум, ватан эҷоб кардааст, сарвату мол ва ҳастии худро дар роҳи он фидо кардаанд. Мардумоне заҳматкаш, фурутан, кунҷков, бо фарҳанги амиқӣ деконӣ, пешаварӣ ва илмианд. Ба гумони ман, дастовардҳои фарҳангии онон қарнҳо пеш марзҳои миллиро дарнавардида, дар бистари пурбори фарҳанги башарӣ ҷо гирифтааст. Ҳеч як аз сарватҳои илмиву фарҳангие нест, ки тоҷикон дар онҳо осори гаронбаҳо наёфаида бошанд. Тоҷикон дар зироату боғдорӣ, дар пажӯҳишҳои таърихӣ, дар адабиёту шеър, дар наққошиву меъмори, дар дарозии таърих то рӯзгори мо машҳур буданд».¹⁵⁸

Дардо ва шигифто, ки бо ин ҳама муҳассинот, ки донишпажӯҳони хориҷӣ ва дохилӣ дар бораи тоҷикон ироа намудаанд, боз ҳам шоҳиди нокомии ин қавми халлоқ ва мазлум дар ду соҳили рӯди Чайхун будае. Мисоли равшан ва тозаи ин нокомиҳо таърихи ҳузнангези давлатдорӣ шаҳид Ҳабибуллоҳи Калақонӣ дар оғози қарни XX ва ҳукумати устод Раббонӣ (1992-2001) дар поёни ин сада мебошад.

Яке аз вижагиҳои тоҷикон: дарвешхисолӣ дар баробари инсонҳои фурутану бофарҳанг, самимият, гузашт ва шикебоии онҳост. Дар миёни тоҷикон таассубе нисбат ба дигар миллатҳо ва халқҳо вучуд надорад, ки мутаасифона, чунон ки дар мисоли зиндагӣ ва рӯзгори амири шаҳид Ҳабибуллоҳи Калақонӣ ва наҳваи ҳукуматдорӣ ӯ ба мушоҳида расид, ҳатто чунин сифатҳои зубдае мероси монда аз ниёгонашон дар аксар маврид, теша бар решаи бунёди давлату хонадони онҳо задааст. Ва ин донест омӯзанда ва бисёр ғамангез, ки имрӯзиёну ояндагони миллати тоҷик бо ҳифз ва рушди ҳофизаи таърихӣ, бояд аз он барои тамоми асрҳо ва замони сабақ бигиранд.

Пайнавишт:

1. Таъбири «Манифест»-ро мутарчими китоб ба он илҳоқ намудааст, ки маънии дастурамалро мерасонад.
2. Аквом ва қабоиلى паштун ва гурӯҳаки Толибонро дар назар дорад.
3. «Сақовии дуввум», сах.3
4. Имоми Ғурӣ аз ашҳоси мӯътабар ва муаллифи чанд ҷилд китоб дар заминаи сиёсат ва ирфон буда, аз сиёсатмадорони шинохтаи Афғонистон аст.
5. Ин сӯҳбат, ки аз тариқи забт сурат гирифт ва дар бойгонии банда мавҷуд мебошад.
6. «Сақовии дуввум», пешгуфтор, сах.3
7. Ҳамин сафҳа.
8. Муаллиф таҳти вожаи «афғон» дар ҳамаи бахшҳои ин китоб қавми паштунро дар назар дорад.
9. Аз нигоҳи кӯтоҳбини Самсури Афғон тоҷикон дар Афғонистон гӯё мисли ҳазораву балуч ва ўзбек дар ақалият қарор доранд. Дар ҳоле, ки ин тавр нест.
- 10 То ҳудудан 250 сол қабл дар нақшаи ҷаҳон кишваре бо номи Афғонистон вучуд надошт.
11. «Сақовии дуввум», сах. 9
12. Ҳамон манбаъ ва ҳамон саҳифа.
13. «Сақовии дуввум» сах.7
14. Ҳамон ҷо.
15. М.Ғубор «Афғонистон дар масири таърих», Техрон-1348 ҳичрии шамсӣ.
16. «Сақовии дуввум» сах.8 (Самсури Афғон, чунон ки дар боло ишора намудем, дар баъзе мавридҳо иқтибосро даст зада ва таҳриф кардааст, ки чунин амал дар илми таърихнигорӣ қамназир аст).
17. «Сақовии дуввум», сах 11.
18. Шимолӣ, минтақаи Парвон ва Ҷабалуссирочро мегӯянд, мавзеи бениҳоят пурвусъат, хушобуҳаво ва сар то сар боғистон аст ва имтидоди он то ба доманаҳои вилояти Панҷшер мерасад, ки аҳолии он асосан тоҷиканд.
19. Абдушакури Ҳакам, «Аз айёри то аморат» (Амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ), ҷопи Пешовар, маркази нашаротӣ, соли 2002-и

- мелодӣ, сах 101, ба забони дарӣ.
20. Ба эҳтимоли қавӣ Амирхони Таракӣ ва ё гузаштагони ӯ аз табори қабилаи таракӣ, яъне аз қавми паштунанд, ки дар ин хусус дигарон низ изҳори назар кардаанд.
 21. Абдушакури Ҳакам, «Аз айёри то аморат» сах. 101.
 22. Ҳамин манбаъ ва ҳамин саҳифа.
 23. Мехи аввал бар тобути истеъмор, навиштаи Ҷорҷ Потанчар, тарҷумаи Муҳаммад Осафи Фикрати Ҳиравӣ, ношир: Маркази хуросоншиносӣ, Машҳад-1379, сах. 19-20
 24. Ба маънои аз қаробати худ дур андохтан омадааст.
 25. Самсури Афғон ин иқтибосро аз китоби маршал Шохвалихон «Ёддоштҳои ман» истифода кардааст, ки бахше аз ёддоштҳои ин маршал «Ҳабибуллоҳи Калаконӣ» (Баҷаи Саққо ном дорад), нигаред, Самсури Афғон, Сақовии дуввум, сах.10
 26. Тибқи ишораи аллома Садриддин Айнӣ чунин ҳукми аҳмакона дар Бухоро низ замоне марсум буда, (нигаред, С.Айнӣ «Ёддоштҳо»).
 27. Устод Халилуллоҳи Халилӣ, «Айёре аз Хуросон», бо эҳтимоми Ҷ. Ранҷбар, чопи Душанбе-1991 сах.54
 28. Лоиқ Шералӣ, «Рӯҳи Рахш», ба кӯшиши Мирзо Шукурзода, чопи Техрон-1999, сах. 179.
 29. Ҳамон манбаъ ва ҳамон саҳфа
 30. Ариза навиштан-аз тариқи номанигорӣ касеро бадном ва дар ниҳоят, аз кор сабукдӯш намудан ва ё зиндон қардан.
 31. Лоиқ Шералӣ, «Рӯҳи Рахш» ба кӯшиши Мирзо Шукурзода, чопи Техрон-1999, сах. 174-175
 32. Халилуллоҳи Халилӣ, «Айёре аз Хуросон», бо эҳтимоми Ҷаъфари Ранҷбар, Душанбе-1999, сах.8-9
 33. Самсури Афғон, «Сақовии дуввум», пешгуфтор сах. 2
 34. «Айёре аз Хуросон», сах.114
 35. Ридак-ғулом (дар осори Рӯдакӣ ба кор рафтааст),
 36. Доктор Халилуллоҳи Видоди Бориш, «Ҳабибуллоҳи Калаконӣ марде дар ҳарикӣ таърих», интишороти «Ғазл», Пешовар-1377, сах. 69
 37. Он вақт ки Ҳабибуллоҳи Калаконӣ фармондеҳии чабҳа алайҳи режими Амонино бар ӯҳда дошт, Валихон вазири ҳарбии ӯ буд.
 38. Доктор Видоди Бориш, «Амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ марде дар ҳарикӣ таърих», сах. 70
 39. Халилуллоҳи Видоди Бориш, «Марде дар ҳарикӣ таърих», сах.68

40. Халилulloҳи Халилӣ, «Айёре аз Хуросон», сах.74
41. Афзун бар қиссаҳои ришсафедони Кӯҳдоман, (Шимоли Кобул), нукоти ғавқузикр дар чандин манобеъи мӯътабари катбӣ низ дарҷ гардидааст, муҳимтарини онҳо достони устод Халилulloҳи Халилӣ «Айёре аз Хуросон» аст.
42. «Марде дар ҳариқи таърих», сах.79
43. Ҳамон манбаъ, сах. 79
44. Сафири англис дар Кобул дар замони ҳукумати Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ даст ба тавтиа алайҳи ҳукумати ӯ мезанад ва сафорати бисёре аз кишварҳоро даъват мекунад, ки аз Кобул раҳти сафар бубандед ва сафири шӯравӣ Леонид Сторак ба Маскав иттилоъ медиҳад, ки «Ин ҷанг ва ин режим алайҳи Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ аст» (Маҳмуди Тарзӣ, ҷаридаи «Иттиҳоди миллӣ», шумораи 109, августи соли 1972)
45. «Марде дар ҳариқи таърих», сах.84
46. Доктор Бориш ин нуктаро аз ёддоштҳои шахсе бо номи Файз Муҳаммад дар сах. 84 китобаш иқтибос кардааст.
47. Ҳамин манбаъ, сах.85
48. Ҳамин сафҳа ва ҳамин манбаъ.
49. Маҷаллаи «Корвон», шумораи 183, ҷопи соли 1972.
50. «Марде дар ҳариқи таърих» сах.92-92
51. «Айёре аз Хуросон», сах. 117
52. «Айёре аз Хуросон», сах. 178
53. Ҳамин манбаъ ва ҳамин саҳифа. Аммо устод Халилӣ ин қазияро бисёр шаффоф ва то ҳудуде муфассал баён намудаанд.
54. «Айёре аз Хуросон», сах.119
55. Доктор Бориш, «Марде дар ҳариқи таърих», сах.113, аммо Самсури Афғон бар ҳилофи ҳақоқиқи таърихӣ аз адл ва ҷавонмардии Айёри Хуросон дам намезанад ва бо истифода аз навиштаҳои газофғунаи баъзе аз муғризон, иттиҳомӣ нангин ба «Лоло» ва рафиқҳои ӯ раво доштааст. Ба таври мисол: ҳарчо саре меёфтанд, дар садаи буридани он мешуданд, то дар як арса ҳеҷ саре боқӣ намонд ва ба шамшеру занҷир ва эъдом таъя мекарданд. (Сақовии дуввум, сах.9)
56. «Сақовии дуввум», сах.9
57. «Айёре аз Хуросон», сах. 127
58. Ин таъбирро устод Халилulloҳ дар бораи Амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ истифода бурдаанд.
59. Доктор Бориш, «Марде дар ҳариқи таърих», сах.121

60. М.Ғубор, «Афғонистон дар масири таърих». сах. 83.
61. Доктор Бориш, «Марде дар ҳарики таърих», сах.124
62. Доктор Бориш, «Марде дар ҳарики таърих», сах.128. Доктор Бориш нукоти дар боло зикр шударо аз рӯзномаи «Ҳабибуссалом», шумораҳои 26-27 соли 1929 истифода кардааст.
63. М.Ғубор, саҳифаи 827-828, нашрияи «Анис»
64. Маҷаллаи «Корвон» шумораи 192-193, рӯзномаи «Анис» сах.104-105, «Иттиҳоди миллӣ», шумораи моҳи феврари 1973.
65. «Марде дар ҳарики таърих», сах.137
66. Маҷаллаи «Корвон», шумораи 196, соли 1937 (Ба ақидаи мо ҳама ин гузашт ва ҷавонмардӣ дар ниҳояти қор теша бар решаи ҷавонмардон задааст, зеро ба қавли Саъдӣ: Тарахҳум бар паланги тездандон, Ситамгорӣ бувад бар гусфандон).
67. «Марде дар ҳарики таърих», сах.137
68. «Марде дар ҳарики таърих», сах.140
69. «Сақовии дуввум», сах. 2
70. Муаллиф паштунҳоро «асл» ва аксарият меҳисобад ва қавми бумӣ ва решадор дар ин билод, яъне тоҷикон аз дидгоҳи ӯ «қақалият» маҳсуб мешаванд ва аз миёни ақвоми мухталифи Афғонистон, асосан ба тоҷикон ва намояндагони онҳо: Амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ, Тоҳири Бадахшӣ ва устод Раббонӣ ва шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ҳамла мекунанд. Самсӯр ҳатто Баҳрак Қормал ва бародарзодаи ӯ Барёлайро, ки гӯё кашмириасл будаанд, паштун намешуморад ва онҳоро низ аз табори тоҷик, яъне «сақавӣ» номидааст.
71. «Сақовии дуввум», сах. 3.
72. Афғонҳо-яъне паштунҳо.
73. Устод Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ, «Айёре аз Хуросон», сах. 63. Эшон дар мавриди шоҳи нағунбаҳти Бухоро, ки худ шоҳиди ҳоли аҳвол ӯву хонаводааш ва дигар ғарибони Бухоро будааст, навиштааст, ки дар замони ҳукумати Амонӣ дар Қалақон боғи Ҳусайнқат аз сӯи давлат мусодира ва дар ихтиёри амир Олимхон гузошта шуд. Шоҳидони зинда аз хонаводаи амир ба нигорандаи ин сугур гуфтанд, ки Амонуллоҳхон ба ивази тилло ва як ангуштари ниҳоят гаронбаҳо боғро ба подшоҳи Бухоро фурухта буд. Устод Ҳалилӣ дар идомаи матлаб фармуданд: амир Олимхонро одат ба ин буд, ки ҳар рӯзи ҷумъа аз ҳарамсаро берун омада, аспҳои асилиро, ки аз Бухоро оварда буд, муоина мекард. Мусобиқаи нишон задан, гуштингирӣ, шамшербозиро ба

- роҳ меандохт. Ногуфта намонад, ки аз заъфи шоҳи номбурдаи манғиттабор дар муқобили болшевикҳо ва бетафовутӣ ва адами даҳолати режими Амонӣ дар фоҷиаи Бухоро ва дар маҷмӯъ, Осиёи Миёна теъдоди зиёде аз таърихнигорони ҷаҳони ислом шадидан интиқод кардаанд.
74. «Асноди сиёсати хориҷии Иттиҳоди Шӯравӣ», ҷилди 11-ум, саҳаҳои 591-611 ва ҷилди 12 саҳ. 93-94
 75. Ҳамон ҷо, ҷилди 11, саҳ. 736
 76. Босмаҷӣ- истилоҳи тавҳиномеъ аст, ки барои муҷоҳидини Осиёи Миёна эҷод карда буданд, дар асл маънои авбош ва зургӯ ва лотро дорад.
 77. «Марде дар ҳариқи таърих», саҳ. 148
 78. Рисолаи академик Раҳим Масов «Тақсима, ки бо зӯри табар сурат гирифт», Душанбе-1991. Дар ин китоб ва рисолае чанд аз номбурда дар робита бо тақсимбандии марзҳои Осиёи Миёна ва бо зӯриву қулдурӣ ба ҷумҳурии Ёзбекистон илҳом гардидани шаҳрҳои бузург, амсоли Бухоро ва Самарқанд сухан рафтааст, ки дар ин ҳиёлати таърих қабл аз ҳама шӯравӣҳо, дар раъс Сталин муқассир буданд.
 79. Абдушақури Ҳакам, «Аз айёри то аморат», Пешовар, 2002 саҳ. 315.
 80. Ҳамин манбаъ, саҳ. 316.
 81. «Марде дар ҳариқи таърих», саҳ.148.
 82. Ҳамин манбаъ, саҳ.148.
 83. Маҷаллаи «Қорвон», шумораи 191.
 84. «Марде дар ҳариқи таърих», саҳ.150.
 85. Маҷаллаи «Қорвон», шумораи 191.
 86. Нашрияи «Иттиҳоди миллӣ», шумораи 122, муаррихи 1972.
 87. Ин «шаҳзода» аз лутфу марҳамати амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ бо теъдоди зиёде аз бозмондагони режими Амонӣ дар дарбор озодона қору зиндагӣ мекард.
 88. Нашрияи «Иттиҳоди миллӣ», шумораи 114, (моҳномаи нашри Қобул)
 89. «Ҳабибуссалом», шумораи 28, муаррихи 19-и сунбулаи 1380 ҳиҷрии шамсӣ (1929 милодӣ)
 90. «Асноди сиёсати хориҷии Иттиҳоди Шӯравӣ», ҷилди 12-ум, саҳ. 690. Аммо натиҷаҳои ифротии паштун, аз ҷумла ниғорандагони «Сақовии дуввум» он рӯзгор ба имрӯз низ иддао доранд, ки режимҳои вақти Техрон ба хотири пойдории густариши за-

бони форсӣ ҳамвора аз ҳукуматҳои тоҷикии Афғонистон (ҳатто дар замонҳои Бабрак Кормал, Начибуллоҳ ва устод Раббонӣ) ва дифоъ аз ҷиҳати форсизабон ба ин режимҳо кӯмаки молӣ ва низомӣ кардаанд. Шояд дар масоили мазҳабӣ Эрон ёриҳо ва кӯмакҳо ба Афғонистон дарёфт надошта бошад, вале бино бар таъкиди роҳи байналмиллалӣ Фаронса ва дигар асноди мӯтабар, ки шаммае аз он дар боло матраҳ шуд, дар замонҳои Паҳлавӣ, қабл аз ӯ низ, Эронӣ бародар ва гиромӣ ба ҳеҷ вачҳ ҳаводори рӯи қор омадани тоҷикҳо дар Афғонистон набудааст ва дар ин ростӣ вазорати хориҷаи Эрон сиёсати гунг ва омехта бо тардиду шакл ва шубҳахоро дунбол кардааст ва дар масоили ҳастиву нестии забони форсӣ ва фарҳанги эронӣ бетафовут буда. Дар ин замина доктор Чингизӣ Паҳлавон дар рисолаи таърихӣ худ «Асри муҷоҳидон ва баромади толибон» ишораҳо кардааст.

91. «Марде дар ҳақиқи таърих», саҳ.181.
92. Мирмуҳаммади Сиддиқи Фарҳанг, «Афғонистон дар панҷ қарни охир», ҷопи Қум, (Эрон)- 1371 ҳиҷриӣ шамсӣ, ҷилди аввал, қисмати 2, саҳ. 582.
93. Муҳиддини Анис «Бӯҳрони наҷот», ҷопи Қобул, таърихи ҷопи китоб навишта нашудааст, саҳ. 209.
94. Ҳақшинос, «Дасоис ва ҷиноъти рус дар Афғонистон», ҷопи Пешовар-1989, саҳ.131.
95. Ҳамин манбаъ. Доктор Ҳақшинос иттилоъ додааст, ки теъдоди кушташудагон ва захмиҳо дар ин куштори дастҷамъӣ ҳафт ҳазор нафар буданд, саҳ. 131.
96. Анис, «Бӯҳрони тижорат» саҳ. 313.
97. Маҷаллаи «Биниш», апрели соли 1990.
98. «Иттиҳоди миллӣ», шумораи 120 ва нашрияи «Таймс», муаррихи 11 майи соли 1929. Қобили таъмул ва боиси таъҷуб аст ин нуқта, ки нашрияи «Таймс» дар ҳамаи рӯзҳо ҷоп кардааст: Фуломнабии Чархӣ аз тарафдорони Амонуллоҳхон аз ҳоки Шӯравӣ убур карда, шаҳри Мазори Шарифро мутасариф шудааст, ин ки дар таркиби қувваҳои киёнанд, афғонҳо ва ё шӯравиҳо-ҳамагонанд, аҳдофи ӯ номаълум аст. Ба фармудаи шоири миллии Тоҷикистон устод Лоик Шералӣ:

Аз мост сарбаландӣ в-аз мост низ пасти,

Ғаҳ осмона ҳастем, ғаҳ остона ҳастем!

99. Доктор Бориш дар ҳамаи бахш аз китоби худ иттилоъ медиҳад: ба қавли муаррихи саршиноси рус оқои Бойко пул ва роҳҳои

дастаи номбурда забт шуд. Аксар аъзои ин даста мавриди пайгард қарор гирифта, зиндонӣ шуданд. Примаков, ки дар замонаш ба «қумондони сурх» машҳур буд ҳамчун «унсури зиддишӯравӣ» дар соли 1937 тавассути истиҳбороти Шӯравӣ эъдом гардид. (Оре, Сталин дар бисёр маворид чунин «адлу инсофҳо» нишон дода, худудан 30 миллион нафарро маҳкум ба қатл намуд, ки аксари онҳо, ба ҷуз чанд тан хунхорон, бегуноҳ будаанд?! Аммо дар ин замина ва рӯи чунин масоили ғочии таърих, қаламфарсои сабукборе чун Самсури Афғон бе иттилоъанд ва ё амдан ҷашм пӯшидаанд. М.Ш.)

100. Ғубор, «Афғонистон дар масири таърих», сах.826.
101. Доктор Бориш «Марде дар ҳақиқи таърих», сах.183-184.
102. Кашкаи Бурҳониддинхон, «Нодири афғон», ҷопи Кобул-1310 ҳичрии шамсӣ сах.522, Фаррух Саиди Маҳдӣ, сах. 227
103. Фаррух Саид Маҳдӣ, «Курсинишинони Кобул», «Аҳволи давлатмардони Афғонистон дар рӯзгори амир Амонуллохон», ҷопи Техрон, соли 1370 ҳичрии шамсӣ, сах. 232-239.
104. Шохвалихон, «Ёддоштҳои ман», ҷопи Кобул, бидуни зикри таърихи нашр, сах.18-22
105. «Марде дар ҳақиқи таърих», сах.188
106. Фарҳанг, «Афғонистон дар панҷ қарни охир», сах. 584.
107. Файз Муҳаммад, китоби «Тазкираи инқилоб», ҷопи Маскав-1998, бо забони русӣ, сах.91.
108. «Марде дар ҳақиқи таърих», сах.194.
109. Муҳиддини Анис, «Бӯҳрони наҷот», Кобул, сах. 184. «Марде дар ҳақиқи таърих», сах.195-196
110. Дар ҳоле, ки Ҳабибуллоҳи Калақонӣ ин тоҷики ҷасур ва мутадайину ҷавонмард, ҷунонки қаблан бар асоси манобеъи мустаҳад ишора намудем, аз модари паштун ба дунё омада буд ва дар умури давлатдорӣ то охири нафас ба риҷолу солорони паштун муҳаббат ва эътимод дошт. (М.Ш)
111. Абдушақури Ҳакам, «Аз айёри то аморат», сах.426. Номбурда дар баробари зикри аъмоли зишт ва ҳиллагарихои ночавонмардонаи Нодирхон вожаҳои хуношом ва фашистро (бо иқтибос аз дигар андешамандони дохилӣ ва хориҷӣ) дар борабори номи ӯ ва дар ҷой-ҷойе аз китоби ёд шуда, мавриди истифода қарор додааст.
112. «Аз айёри то аморат», сах. 427.
113. «Шиносномаи Афғонистон», навиштаи Басир Аҳмади

- Давлатободӣ, сах. 250.
114. «Нодир чӣ гуна ба подшоҳӣ расид?» Муаллиф Саидали Юсуфзай, рӯзномаи «Анис», 1357 ҳичрии шамсӣ, шумораи 71, 26 мизон.
115. Сардор Насруллоҳон, подшоҳи серӯзаи Афғонистон пас аз сукути режими Амонӣ .
116. Сардор Насруллоҳон, подшоҳи серӯзаи Афғонистон пас аз сукути режими Амонӣ .
117. Абдушақури Ҳакам ин номхоро дар саҳифаи 430 аз китоби худ «Аз айёри то аморат» иқтибос намуда, бар маъҳази дигар: китоби Шоҳого Мучаддадӣ «Амир Ҳабибуллоҳ ходими дини расулаллоҳ» сах. 83-84 низ рӯй овардааст.
118. Ҳамин манбаъ, сах. 430
119. «Марде дар ҳарики таърих», сах.201 ва «Аз айёри то аморат», сах. 436
120. Анис. «Бӯҳрон ва наҷот» сах. 270-275 ва Шоҳвалиҳон, «Ёддоштҳои ман» сах. 80-89
121. «Марде дар ҳарики таърих», сах.204 (Тоҷикон дар Афғонистон ва Осиёи Миёна он рӯз ва акнун ҳам андешаи мутахҳид будан, басиҷ гардидан ва диҷҳои муқовимат эҷод кардан дар муқобили таҳҷуми душманро дар сар напарварданд ва барои онҳо ҳама умр масоили исломӣ ва башардӯстӣ болотар аз ормони миллӣ будааст! М.Ш.)
122. Ин нуктаро шахсе бо номи Ҳоҷӣ Фулом Расул низ таъйид намудааст.
123. «Корвон», шумораи 207.
124. Ҳамин манбаъ, шумораи 209
125. Койторд Мари Лоис, «Мардум ва сарзамини Афғонистон» тарҷумаи форсии он дар Техрон, дар соли 1371 ба нашр расидааст ва ин ишора дар муқаддимаи ин китоб омада, (The lana people of Afqhanistan by Mary louis Clifford)
126. Устод Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ, «Айёре аз Хуросон», (фасли «Шабҳои охири»), сах.136-137
127. Зоҳиран ин асар ба забони пашту ба нашр расида ва доктор Бориш аз ҳамин забон китоби зикршударо мавриди истифода қарор додааст, нигаред: доктор Бориш «Марде дар ҳарики таърих», сах. 207.
128. «Корвон», шумораи 217.
129. «Марде дар ҳарики таърих», сах. 208.

130. Мо дар ин хусус аз китоби доктор Абдушакури Хакам «Аз айёри то аморат» ва осори дигар таърихнигорон, ки ишораҳои зираконе рӯи мавзӯи сабабҳои барандохтани давлати Амир Ҳабибуллоҳи Калакони доштаанд, иқтибосҳо оварда будем.
131. Чунон, ки муаллифи «Марде дар ҳариқи таърих», дар поварақи китоби худ (сах.220) зикр намудааст, чун Шохвалихон болои Кобул ҳамла кард, қувваҳои дошталаби машриқӣ низ баъдан бо ӯ ҳамгом шуданд.
132. «Корвон», шумораи 217.
133. Ба қавли як тан шоҳидони ҳол Ҳоҷӣ Расулхон (албатта бо та-масхур ва ришханд) Нодирхон аз Муҳаммад Сиддиқхон баъдан пурсид, ки чӣ тавр ҳастӣ!? Ӯ ба Нодир ҷавоб дод: Маро ин мо-диёнгардан (Саид Муҳаммад Қалъабегӣ) намонд, варна боз ҳам туро ба англис фирорӣ меодам! (нигаред «Марде дар ҳариқи таърих», поварақи китоб, сах 221), яъне ту зодаи ҳамон билодӣ ва ба макони аслиат боз мегаштӣ!
134. Зафар Кокохайл, муаллифи китоби «Пахтана де торих парноқӣ», Пешовар, 1965 бо забони пашту.
135. «Пахтана де торих парноқӣ», сах. 1111.
136. Доктор Бориш ин иқтибосро аз нашрияи «Таймс», муаррихи 4 ноябри соли 1929 ба кор гирифтааст, ки дар таъиди он дигар ма-нобеи катбӣ ва огоҳони ин фочиа, аз ҷумла Ҳоҷӣ Фулом Расул низ шаҳодат додаанд.
137. Фарҳанг, «Афғонистон дар панҷ қарни охир» сах.618, Фубор, «Афғонистон дар масири таърих», сах. 797
138. «Айёре аз Хуросон», сах. 139.
139. Ҳамин манбаъ, сах 139.
140. Амир Ҳабибуллоҳ, чунон ки дар оғози ин китоб ишора намудем, ба ҳеҷ ваҷҳ бесавод набуд ва ин ҷо низ ин ибораро ё бо ришханд ё аз камоли хоксорӣ ва тинати дарвешӣ гуфтааст.
141. Аз бахши ниҳони китоби устод Халилуллоҳи Халилӣ, ки «Пай-мон» ном дорад (нигаред «Айёре аз Хуросон», сах. 140-141) ло-зим ба тазаккур аст, ки устод Халилуллоҳи Халилӣ дар ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Калакони ва аксари режимҳои Ко-бул (ба ғайр аз режими коммунистӣ) ифои вазифа карда ва суха-ни ростину ҳақиқати кулро дар мавриди аъмоли хуб ва ё зишти давлатмрдони вақти кишвар аз тариқи ашъори латифи хеш ва ё дostonҳое чун «Айёре аз Хуросон», ки фасеҳтарин наشري дарӣ дар рӯзгори мо маҳсуб мешавад, баён доштаанд. Ба ин хотир,

- дар тасвири зоҳиру ботини султони дарвешсифат дар ин рисола мо бештар ба боргоҳи каломи орифона ва қалами ҳақиқатбаёни устод рӯи ниёз овардем.
142. Фарҳанг, «Афғонистон дар панҷ қарни охир», сах.591 (дар ин хусус ришсафедону дигар нухбағони Кобул низ ба банда тазаккур доданд).
143. Устод Халилulloҳи Халилӣ, «Айёре аз Хуросон», сах. 141
144. «Айёре аз Хуросон», сах. 143
145. Мазмуни сурае аз Куръони мачид.
146. Фарҳанг, «Афғонистон дар панҷ қарни охир», сах.602.
147. Ғубор «Афғонистон дар масири таърих», чилди дуввум, сах. 727.
148. Нодирхон барои як сол бо мардуми Шимолӣ аҳдномаи сулҳ ва авфи умумӣ эълон намуд, аммо ҳанӯз таърихи ин созиш ба поён нарасида (дар соли 1307 ҳиҷрии шамсӣ) нақшаи сарқубии тоҷиконро тартиб дод ва ба ҳучум гузашт. Ниг.ба «Аз айёри то аморат», сах.457.
149. «Аз айёри то аморат» сах.459.
150. Мо масодики чунин зулму бераҳмӣ ва торочи молу манови мардумро дар таърихномаи Сайфии Ҳаравӣ, ки «Таърихи Ҳирот» унвон дорад, мутолиа ва мушоҳида намудем, албатта тибқи навиштаи Сайфӣ чунин нахваи ғорат ва куштори мусалмононро дар Ҳирот ва дигаре аз манотиқи Хуросони Бузург муғулони сангдил ва кофир анҷом додаанд, ки аз фосилаи ҳазорҳо километр ба ишғоли Эрон ва Тӯрон омада буданд.
151. «Аз айёри то аморат», сах.460. Ҳакам аз нашрияе ба унвони «Ҳиммат» дар ҳамин сафҳа аз китоби худ ёд кардааст, ки марбут ба сафорати Ҳиндустон дар Кобул будааст.
152. Ғубор, «Афғонистон дар масири таърих», чилди дуввум, сах.74.
153. «Аз айёри то аморат», сах.466. Доктор Ҳакам илова бар баёни қатлу куштори мардуми бегуноҳ, дар сах. 467 аз китоби худ қиссаи муфассале аз тасарруфи заминҳои зироатии мардуми шимоли Афғонистон ба дасти қабоиلى паштуи омада аз ҷанубро бо далоили раднопазир ба риштаи таҳрир даровардааст.
154. Маҷаллаи «Кобул», муаррихи 23-уми ноябри соли 1933. Фарҳанг, «Афғонистон дар панҷ қарни охир», сах. 417.
155. Ҳоҷӣ Ғулом Расулхон фарзанди Ғулом Набиҳони Қалақонӣ аст, ки рутбаи капитанӣ дошта ва дар давраи амир Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ қумондони зиндони арк буд, яъне аз ҳама ҳаводиси

- рӯзгор вукуфи комил дошт. Вай назорат бар зиндони хонадони Мухаммадзой, аз ҷумла хонадони Мухаммад Нодирхонро бар ӯҳда дошт ва баъд аз ба қудрат расидан Нодирхон ба шафоати аъзои хонаводаи худи Нодир, ба хотири бархурди инсонии ӯ бо эшон бахшида шудааст. Ниг. «Марде дар ҳарикӣ таърих», сах.95 ва мушобеҳи ҷунин бархурди инсониро дар аъмоли шаҳид Ҳабибуллоҳи Калакони, шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ва дар замонҳои дур дар муносибати Исмоили Сомони-Амири Хуросон аз навиштаи донишмандони тирози аввал мутолиа кардем.
156. Аз тарафи модар ҳазора будани Ҳабибуллоҳи Калакони кизби маҳз аст, зеро ҷунон ки дар оғози ин рисола мушоҳида гардид, ҳазора дар сукути давлати Ҳабибуллоҳ саҳим буда, баръакс, аз Нодирхон ва як тан аз бародарони нотани ва ҷангсолори ӯ, ки аз ҷониби модар ҳазора будааст, пуштибони кардаанд.
157. М. Фарҳанг, ки «мавҷудияти хуни ўзбак ё ҳазораро дар бадани Ҳабибуллоҳ мумкин мешуморад» низ муғризона ба ин мавзӯ даст задааст ва аксари он муаллифони, ки аз падари ӯ бо исмҳои мухталиф ёд кардаанд, аз фарти таассубу ҷаҳолат ба ҳамҷунин таҳрифҳои роҳ додаанд. Тибқи навиштаи алломи арҷманд, устод Ҳалилуллоҳи Ҳалилӣ падари қаҳрамони ин достон аз ашрофони ва солорони қавидил алайҳи мутаҷовизини англис буда, исми шарифи ӯ Аминаллоҳ аст ва бародараш, яъне амаки амир Ҳабибуллоҳ, Абдукарим ном дошт. Бориш низ дар сах. 68 ва 90-и китобаш дар ҳамин ақидааст.
158. «Ҷочикон дар масири таърих», ҷопи аввал, ба кӯшиши Мирзо Шукурзода, Техрон-1994, саҳаҳои 229-235.

ФАСЛИ ДУВВУМ

ДОСТОНИ «САҚОВИИ ДУВВУМ» ВА НИГАРОНИИ САМСУРИ АФҒОН АЗ «САҚОВИИ САВВУМ»

КӢР АГАР РОҲБАЛАД БОШАД...

*Чун гараз омад ҳунар нӯшида шуд,
Сад ҳичоб аз дил ба рӯи дида шуд.*

Шайх Саъдии Шерозӣ

Қабл аз мутолиаи китоби «Сақовии дуввум» дар шигифт будам, ки мутарҷими он доктор Халилуллоҳи Видоди Бориш, ки худро зодаи Панҷшер муаррифӣ карда ва аз таърихи оламу одам огоҳии комил дорад, чаро ба тарҷума ва нашри чунин китобе заҳмат ба харч дода аст? Аммо пас аз баррасӣ ва тааммул рӯи ин мавзӯ, ба натиҷае расидам, ки ҳақ ба ҷониби доктор Бориш аст, ки худ дар нахустин барг аз баргардони номаи оқои Самсури Афғон фармуда: «Баргардони ин манифест аз пашту ба форсӣ барои ин буд, ки нахуст аз як китоби ман нақл шуда (ва Самсур дар ин нақл даст ба таҳриф бурдааст, М.Ш.) дуввум ин ки нависандаи китоби Самсури Афғон, ки номи аслии он бар ман ва мо маълум аст, ба нақл ва қавлҳои дурӯғ аз «Дарафши ҷавонон» (номи рӯзнома) ва нашароти созмони ҷавонон пардохта, дар ҳоле, ки худ узвияти ҳизби ҳокими он рӯз ва созмони ҷавононро дошт!».

Доктор Бориш, ки худ муаллифи даҳҳо чилд китоби боарзиш дар заминаи сиёсатшиносӣ ва таърих аст, дар идомаи дебочаи фишурдааш ваъда кардааст, ки ба зудӣ посухе ба дурӯғпароканиҳои китоби «Сақовии дуввум» хоҳад дод, то муште бошад бар даҳони нависанда ва нависандагони «китобчаи шайтон».¹

Воқеан чунин ибрази ақидаи мутарҷим солим ва қобили дастгирӣ. Вале бо камоли таъсуф мо иттилои дақиқ дар бораи нашри посухи эшон ба «китобчаи шайтон»-ро надорем. Банда бо вучуди ҳама

гирифторихои зиндагӣ ва корҳои муҳиме, ки рӯи даст доштам, натавонистам дар баробари ин ҳама тӯхматҳо ва ғаразҳо ва базри хусумат пароканиҳои муаллифони китоби зикршуда об дар даҳон бигирам ва хомӯшӣ ихтиёр наоям. Умедворам, дар оянда пардаи пиндор ва тазвир ва кизбҳо аз рӯи ин чехраи кареҳ ва дигар ҳамоқатҳои шабеҳи он, ки Самсур изҳор доштааст, бардошта шавад, зеро посухи ман мухтасар аст.

Дар «китобчаи шайтон» амир Ҳабибуллоҳи Калакониرو «сақовии аввал» номида, дар бораи зиндагӣ, ҷаҳонгардӣ, хидмати аскарӣ ва аз айёри то ба аморат роҳ ёфтани ӯ, дар маҷмӯъ шаш саҳифа матлаб навишта шудааст ва он ҳам сар то по дурӯғ аст, ки мо дар фасли гузаштаи ин рисола посухҳое ба он додаем.

Самсури Афғон ҳукумати маҷохидин бо раҳбарии устод Раббони-ро «Ҳукумати сақовии дуввум» номида, аммо қабл аз он ки борони иттиҳомоти ночавонмардонро бар сари устод ва сипаҳсолори шӯҳраи олам ва нахустқаҳрамони миллии Афғонистон шахид Аҳмадшоҳи Масъуд биборонад, ба масоили ақалиятҳои милли ва нокифоятии Бабрак ва Начибуллоҳ дар умури давлатдорӣ ва «адами дифоъ» аз паштунҳо заифнолаҳое мекунад.

Нигоранда ё нигорандагони «китобчаи шайтон» фасли дуввуми ин асарро «Ҳукумат дар ҳокимият» ё «Ҳокими маҳкум» унвон гузоштаанд ва талош ба харҷ додаанд, ки паштунҳоро қавми ҳоким, вале заҷркашида ва маҳкум дар ҳукуматҳои Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, Бабрак Кормал, Начибуллоҳ (дар ҳоле, ки яке аз ин ду тан мансуб ба қавми паштун аст) ва устод Раббонӣ муаррифӣ намоянд ва перомуни ин мавзӯ чанҷолу тавтиаи осмонхарош ба по кунанд.

Аз дидгоҳи натионалистӣ ва фашизмаобии Самсури Афғону ёронаш Афғонистон ва зимомӣ қудрат дар ин кишвар бояд ҳамвора дар ҳама давра замон дар дасти паштунҳо бошад. Ба ҳеҷ ваҷҳ, онро аз ҷанғол раҳо накунанд ва нагузоранд, ки намояндаи миллият ва ақвоми дигар, агар онҳо соҳиби ҳақиқии ин марзу бум ҳам бошанд, ҳаёл ва андешаи расидан ба тахту тоҷро дар сар бипарваронанд! Агар намояндаи «ақалият»-ҳо ба қудрат бирасад, ҳатман бояд сарнагун бишавад!

Ба ин ҷумла аз китобчаи зикршуда таваҷҷӯҳ кунед: «Зоҳиран ин иддао дар бархе аз зехнҳо мегардад, ки аз лиҳози насл аз

Аҳмадшоҳи* бобои бузург (!)² гирифта, то имрӯз ба чуз аз Бачаи Саққо, Бабрак Кормал ва Бурҳониддини Раббонӣ, ки ҳукуматҳои нима ихтиёрӣ ва вобаста доштанд, сарфи назар аз ин ки Кормал кашмирий ва ду тани дигар тоҷик буданд,³ дигар касе (аз ақвоми ғайри паштун) ҳукумат накардааст⁴».

Яъне, таъкиди ифтихоромези ин даъвогари нотавон рӯи ин масъала аст, ки бояд бар аrikaи қудрат фақат ва фақат паштун таъя занад, аммо Самсур боре мардона ва мунсифона аз хеш ва афроде амсоли хеш наменурсад, ки қабл аз Аҳмадшоҳ–Бобои бузург, ки аз вуруди ӯ ба ин марз ҳанӯз се қарн нагузашта аст, дар ин хитъа аз хоки барӯманди ориёно кӣ ҳукумат мекард? Қабл аз он ки Афғонистон биномандаш, ин кишвар чӣ ном дошт? Забони дафтари девон, мактабу маориф ва шеърӯ илму адаб дар ин билод форсии дарӣ буд ё пашту? Сулолаи ҳокими паштунро кӣ маҷбур кард, ки забони паштуро канор гузошта, ба истилоҳи афғонҳо «форсивон», яъне, форсизабон шаванд?! Чаро ҷаҳонкушоёни муғул ва турк, ки рӯзгоре аз сарзаминҳои Осиёи Миёна то Афғонистону Эрон ва Ҳиндустон сар то по дар тасарруфашон буд, иддао ва ҳатто кӯшише ба мустақар кардани забони модарии худ (туркӣ ва муғулӣ) дар сарзаминҳои ишғолӣ накарданд ва баръакс, дар ривоч ва густариши тамаддуни ориёии исломӣ ва таҳкиму густариши забони соҳибони воқеии ин сарзаминҳо хидмати содиқона ба ҷо оварданд ва ҳатто худ ба форсии дарӣ девони ашъор ва асарҳои ҷаҳоншумули илмӣ эҷод карданд?

Аввалан, фотеҳони муғул ва турктабор амсоли Султон Маҳмуди Ғазнавӣ, Мирзо Бобур, Шохруҳ Мирзо, Мирзо Улуғбек ва Султон Ҳусайни Бойқаро ва сулолаҳои баъдии ин дудмонҳо дар ҳар иқлиме, ки дирафши ҳокимият баланд карданд, роҳу усули давлатдориро бар пояи аҳкоми дини мубини ислом ва адлу инсофи илоҳӣ ба роҳ монданд ва ҳамин тавр муваффақ ба густариши фарҳанги тоҷикии форсӣ ва дини ислом дар Қафқоз ва шабақораи Ҳинд гардиданд, ки забони дил ва забони дину давлати онҳо фақат як забон, яъне форсии дарӣ буд. Онҳо раванди табиӣ таблиғи осори исломӣ ва таълиму тадрис дар мадрасаву макотиби олиро такмил намуданд, вале тағйир надоданд ва форсӣ, ҳатто дар сартосари ҷомеаи Ҳинду Покистон ҳам мисли оби равон ҷорӣ буд ва англисҳои мутаҷовиз форсиро аз ин билод ронданд!

* Аҳмадшоҳи Дуронӣ–асосгузори сулолаи ҳукмронии паштунҳо дар Афғонистон.

Ҷои тардиде нест, ки ҳуққоми муғул ва турку ўзбак агар забони модарии худро ҳатто бо зўри шамшер дар Эрону Мовароуннаҳр ва Афғонистон (Хуросони Бузург) ҷойгузини забони сокинони ақвоми бумӣ, яъне забони форсӣ мекарданд, ин роҳи ғалат онҳоро ба бироҳа, яъне ба қавли Саъдии ҳақим ба Туркистон мебард.⁵

Шоҳон ва сарону ашрофони турку муғул ончунон ба форсӣ хӯ гирифтанд, ки аз дурдасттарин гӯшаву қанори Хуросон ва Эрону Озарбойҷон аҳли адаб, ба вижа шоиронро ба дарбор даъват мекарданд. Ба таври мисол, Султон Маҳмуди Ғазнавӣ дар ҳудуди ҳазор шоиру донишмандро ба боргоҳи адибони дарбораш ба Ғазний хонда, ба умури фаҳангӣ ҷалб намуда, ба онон маош меод, то ки пояҳои илмро ба қуллаҳои баланд бардоранд ва ҳамагон яксара форсигӯю форсиавис буданд, ба ҷуз амир Алишери Навоӣ, ки зулҳисонайн буд ва бо машвара ва пешниҳоди устодаш Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ шеърӣ туркӣ низ иншо мекард.

Дар мавриди номи Афғонистон муаллифони «Сақовии дуввум» чун дар масоили қамранг қардидани забони пашту дар муқобили форсии дарӣ ҳамвора ҳассосият ва асабонияту норухати ҷиддӣ нишон медиҳанд ва худ чун мағзи қарибдоранд, бо матраҳ намудани ҳазӯҳои пучу беҳуда мағзи қонандагон, ба вижа бародарони паштузабон ё паштутаборони форсизабони моро гичу ошӯфта месозанд. Муаллифи қитоби «Афғонон: ҷой, қарҳанг ва қарҳод» оқои Моунз Стюарт Елфинстон⁶ бо ин ҳама таваҷҷӯҳ ва самимият, ки ба афғонон (қабоили муқталифи паштун ё пахту ва ё паштунҳоҳ-қаснифот аз на-висандаи номбурда аст) қард, боз ҳам дар қарбита бо номи қастини Афғонистон қомилан қуруст қазоват қарда ва қенависад: «Қоме, ки қавассути сокинони қарзамин қар тамоми қишвар итлоқ мешавад, Хуросон аст, аммо қозеҳ аст, ки ба қор қурдани ин ном қуруст нест (албатта, дар шароити ҷуғрофии феълии Афғонистон, М.Ш.), зеро аз як сӯ тамоми қарзамини афғонон дар маҳдудаи Хуросон қохил нест ва аз сӯи қигар дар баҳши муҳиме аз он иёлот, афғонон сокин не-станд».⁷ Аммо қигорандаи «Сақовии дуввум» ин воқеияти таъриқиро нақпазирад. Вай аз исми Хуросон муқанақир аст ва аз қиёни ақвоми муқаддиди Афғонистон танҳо ба қочикон қамлавар мешавад ва аз он ки забони форсии дарӣ дар қартосари қишвар ва дар қонадо-ни подшоҳони Афғонистон қарнишин аст ва сарону шоҳон ва қарварони афғон забони паштуро қанор қузоштаанд, Самсур саҳт қигархун аст. Ў ҳатто ба Эрону эронийн тӯҳмат меқанад, ки қӯё бо қастқирии моддику маънаваии онҳо, форсӣ дар Афғонистон қару ре-

шаашро рӯз то рӯз ва беш аз пеш мустаҳкамтар месозад.

Самсури Афғон дар сар орзу мепарварад, ки дар Афғонистон миллати воҳиду якпорча (яъне, фақат паштун) бояд эҳё ва офарида шавад ва ақвоми дигар ё ба истилоҳи ӯ «акалият»-ҳо дар таркиби ақсарият ҳал шаванд. Забони расмӣи Афғонистон забони пашту бошад ва ҳарфи аввалро дар кишвар фақат паштунҳо бизананд. Ҳатто, ӯ пешниҳод мекунад, ки чун даврони ҳукумати Нодиршоҳ ва дигар салотини худкомаи вақт, паштунҳо аз ҷануби кишвар мучаддадан ба шимол интиқол ёбанд ва баръакс тоҷикон ва форсизабонони ҳазора ва қизилбошро бояд ба вилоятҳои сирф паштуннишин кӯч дод, то ки аз онҳо як миллати воҳиду якпорча ва якзабон ба вучуд ояд! Ӯ аз ҳокимони гузашта саҳт ғиламанд аст, ки чунин сиёсати паштунсозии «акалият»-хоро дурустҳисобӣ ба роҳ намонданд ва дар сафҳаи чордаҳи китобаш менависад: «Дар асари амали ҳамин ҳокимон буд, ки забони пашту ва паштунҳо аз умури дафтарӣ ва дарбор ба дур шуданд ва ҷояшонро форсизабонон гирифтанд. Ин амалиёт солҳои сол давом кард ва рӯзҳои ҳама расид, ки ба гуфтаи «Муҳаммадхон Бобо», аз дарбор «мурсутун» ё қабристони паштун сохта шуд. Ба ин маънӣ, ки паштун дар насли саввум аз лиҳози маънавӣ (забонӣ) хатм шуда ва ё хатм мешуд».

Чунон ки ба мушоҳида расид, ин чанд нафар тангназар ва кӯрони рӯзгор дар қарни инқилобҳои азим ва таҳаввулоти аҷибу ғариби илмиву фарҳангӣ, яъне дар оғози садаи ХХI меҳоханд раҳнамо ва пешвои ҷомеаи Афғонистон бошанд, ҷомеае, ки балоҳои азим ва мусибатҳои бузургеро паси сар карда ва дар оташи имтиҳоноти саҳмгин самандарвор сӯхта, вале боз ҳам зиндаву побарҷо мондааст.

КОБУЛ ОЁ «ҚАБРИСТОНИ ПАШТУНҲОСТ?»

Аз нависанда ба пажӯҳандаи «номдори забони пашту» Парешон Ҳатак дар фасли дигаре аз «Сақовии дуввум» нақли қавл омадааст, ки ин паштунҳо дар насли саввуми хатм ҳастанд. Мирвайс Бобо-Шоҳмаҳмуди Хавотак ба Шоҳашраф хатм шуд, Аҳмадшоҳ Бобо-Темуршоҳ, ба Шоҳи Замон хатм шуд, Абдураҳмонхон-Ҳабибуллоҳхон* ба Амонуллоҳхон хатм шуд, Нодирхон-Зохирхон

* Аҳмадшоҳи Дуронӣ-асосгузори сулолаи ҳукмронии паштунҳо дар Афғонистон.

ба Довудхон хатм шуд.

Самсури Афғон дар идомаи ин иқтибос фармудааст:

«Дар ин маврид пажӯҳиш бояд кард, ки чаро паштунҳо ё паштун дар насли саввум поён меёбанд? Ин ранҷ (!) ва афсӯс (!) ду, дуним сад сол (ду саду панҷоҳ сол, М.Ш) чорист.⁸

Форсизабон шудан ва ё ба забону фарҳанги пурғанои форсии дарӣ рӯ овардани салотини омада аз ҷангалҳову даштҳо ба Кобул, оқои Парешони Хатак ва Самсури Афғонро ранча медорад. Онон бар ашхоси моил ба форсӣ, «ранҷ» ва «афсӯс» хондаанд, аммо чунин нуктаро дарк накардаанд, ки дар Кобул хишт ё зербинои форсӣ ва фарҳангу адаби он ҳазор сол қабл аз рӯзгори Аҳмадшоҳи Бобо ва хонадонҳое амсоли ӯ гузошта шуда буд ва кобулиҳо чун ҳиротихову балхиҳо ва ғӯрихову бодғисиҳо ва саманғониҳову парвониҳо ва... ҳама яксара ориёии форсизабон, яъне аз нигоҳи наҷодӣ муталлиқ ба қавми тоҷик будаанд ва ҳастанд! Шаҳсутунҳои илмиву фарҳангӣ ва тамаддуни ифтихорофарини исломӣ бо ин забон тавассути тоҷикон ба вучуд омад, ки як тан аз поягузоронаш зодаи ҳамин Кобули гиромӣ имоми фақеҳи ҷаҳоншумул Абуҳанифа мебошад, ки имрӯз ҳам саромади уламои ислом аст. Оё онҳое, ки дар 60 ё 70 сол ба ин тараф ба масоили забониву наҷодӣ ва мазҳабӣ дар Афғонистон баҳуда ва беҳуда доман мезананд ва дӯстро душман месозанд ва пайравии кӯр-кӯрона аз натионализми ифротии ғарбиён мекунанд, аз гузаштаи хеш ва таърихи тамаддуни беш аз 5-6 ҳазор солаи ин сарзамини ахуруй огоҳӣ доранд?

Самсури Афғон дар баҳши дигаре аз навиштори худ иллати форсизабон шудани паштунҳоро чунин «кашф» кардааст: ин дард он гоҳ фузунӣ ёфт, ки Темуршоҳ пойтахтро аз Қандаҳор ба Кобул интиқол дод ва инҷост, ки як идда қизилбош ва дигар форсизабонҳо даври ӯ чамъ шуданд, (ӯ баъзан аз баёни вожаи тоҷик ибто мекунад ва қизилбоши форсизабонро ҷойгузини он месозад. М.Ш), умури дафтарӣ ва девониро пеш мебурданд ва ин ҷараён ҳамингуна каму беш то даҳаҳои наздик расид, он гоҳ ҳар паштуни дигар ба насли саввум хатм мешуд (яъне форсизабон мешуд) ва ба ҳамин хотир ва-зир Муҳаммадгулхон Бобо барои Кобул ном ё лақаби « қабристони паштунҳо»-ро дода буд.⁹

Дуруст аст, ки имрӯз дар Қандаҳор аксар ба пашту гап мезананд, вале дар гузашта Қандаҳор форсизабон буд ва садҳо тан шоирону нависандагон ва уламои дин дар ин шаҳр ба дунё омада, осори га-

ронмое ба форсӣ эҷод кардаанд. Қандаҳор чун ба вилоятҳои паштуниништин наздик аст, бо сарозер шудани паштунҳо дар ин шаҳр забони пашту нисбат ба форсӣ нуфузи бештаре пайдо кард ва шояд агар пойтахт дар ҳамин шаҳр барои ҳама умр мустақар ва по бар ҷо мешуд, қор ба муроди дили оқои Хатак ва Самсури Афғон анҷом меёфт ва форсӣ ин ҳама «ранҷ»-ро бар сари забони ҳокимони вақт бор намекард? Аммо ӯ мегӯяд, ки: «қизилбошҳо умури дафтарӣ ва девониро қабза карданд», ин нукта гафофе беш нест. Дар умури дафтардорӣ ашрофон ва таҳсилкардагонии бумии Қобул, ки пушт ба пушт тоҷиктабор мебошанд, даст доштанд ва чун соқинони пойтахт ва сарзаминҳои атрофи он ҳама тоҷик ва қисман қизилбош (онҳо ҳам ҳама умр дар шиносномаҳо худро тоҷик муаррифӣ кардаанд) ва ҳазораҳои форсизабон буданд, (мисли ақсари вилоятҳои Афғонистон) режимҳои вақт, ба ҷуз ба қор гирифтани форсӣ, ки аз ҳазор сол қабл дар ин дарбор роҷ буд, ҷорое надоштанд.

Дуруст аст, ки бо зӯри аслиҳа мумкин аст, ин ё он хиттаро тасаруф кард, вале бо мардум ҳарчанд мутеъу мазлум ҳам бошанд, танҳо бо забони ҳуди онҳо метавон ҳарф зад ва дил ба даст овард.* Самсури Афғон тоҷикони қобулиро нодида гирифта, дар тасаввури худ қизилбоши форсизабонро дар дарбор ҷойгузини онҳо намуда, поёнтар аз ҳамин сатрҳо дурӯғи дигаре (ба қавли эронӣ «дурӯғи шохдор»-е) матраҳ кардааст: «Пас аз шикасти тазори Русия ва пирӯзии инқилоби октябр, шумораи зиёде аз мардумони Осиёи Марказӣ паноҳандаи Афғонистон гардида, дар аздиёди (зиёдшавии) шумориши нуфуси форсизабонҳо саҳим шуданд. Чунки онҳо умури дарбор ва девону дафтардориро ҳаққи худ мепиндоштанд. Ҳар қас, ҳатто агар ҳокимону ихтиёрдорон ҳам дар мавриди расмӣ бахшидан ё девонӣ сохтани забони пашту меқӯшиданд, онҳо ин афродро натсионалист, забонгаро ва фашист хитоб карда меқӯбиданд».¹⁰

Хонандаи гиромӣ, худ мулоҳиза фармоед, ки афроди «паноҳанда ё ғариб», ки ин қазия ҳам дурӯғ аст, ҷӣ тавр имкон дорад, дар умури дарбори амирони паштунтабори Қобул дохил бошанд ва онро «ҳаққи худ» бидонанд ё паштуро сарқуб кунанд?!

Аз сӯи дигар, теъдоде аз форсизабонони Осиёи Миёна (тоҷикон) замоне, ки Бухоро ба тасаруфи болшевикҳо даромад, асосан дар

* Мутаасифона дар Ёзбекистон бар ақари фишори режимҳои ҳоким забони тоҷикӣ-форсиро дар бузургтарин шаҳрҳо, мисли Самарқанду Бухоро бо тадриҷ аз байн бурданд, ки ин фоҷеа ҳам достонҳои дорад.

кисматҳои шимолӣ Афғонистон паноҳанда гардиданд ва нуфузи онҳо аз ду ва ё се ҳазор бештар набуд. Чунон ки шумо, хонандаи арҷманд, дар бахшҳои дигаре аз ин китоб шоҳид будед, размандагонии бухорӣ пас аз сукути ҳукумати амир Ҳабибуллоҳи Калакони ва рӯи қор омадани Нодирхон, тақрибан ҳама сарқуб ва аз Афғонистон ронда шуданд. Пас он чи ки Самсури Афғон дар ин замина менависад, кизби маҳз аст ва дар аксар мавридҳо навиштори ӯ тӣҳӣ аз асноди қобили эътимод аст! Агар ин ҷо ҳам ҷо-ҷое иқтибос ё нақли қавлҳо меовард, санадҳо дастзада ва дурӯғанд. Ба таври мисол, Самсури Афғон аз як пажӯҳандаи олмонӣ бидуни зикри номи муаллиф ва мушахасоти асари ӯ чунин иқтибос овардааст: «Дар эҳсоияи (омори) таҳсилоти олии Афғонистон, тоҷикон 93 ғоиз саҳиманд ва паштунҳо, ки аз лиҳози нуфус панҷоҳ дар садро ташкил додаанд (!) дар радифи дуввум меоянд, яъне саҳми онҳо дар таҳсил дар муассисаҳои олии 33 ғоизро ташкил додаст ва ин «пажӯҳиши илмӣ»-и оқои Самсур нишон медиҳад, ки паштунҳо дар Афғонистон ҳокимияти мутлақ надошта, саҳмашон дар иқтидор аз дигарон камтар будааст».¹¹

Аз он ки паштунҳо дар Қобул ба тадриҷ форсидон мешаванд ва сарони режимҳои вақт наметавонанд ва ё намехоҳанд ғамхорие барои паштунҳо ва забони онҳо зоҳир намоянд, муаллиф ғилаву чингилаҳои тӯлонӣ барпо намуда, рӯи ҷанд саҳфаи дигарро сиёҳ кардааст. Дар ҷадвале онро «анҷоми эҳсоиягирӣ (омор) дар Афғонистон» номида, дар саҳфаи 17-и китобчааш овардааст: Фисади паштунҳо 62,7 ғоиз, тоҷикон 12,3 ғоиз ва ҳазорау ӯзбак 6 ғоиз зикр ёфтааст, ки аз воқеият фарсахҳо дур аст.

Тозатарин хабаре, ки дар интернет ва расонаҳои хабарии ҷаҳон ба таърихи 8-декабри соли 2005 пахш шуд, роҷеъ ба таркиби қавмӣ Ҷумҳурии Исломи Афғонистон ин аст: миёни аҳзоб ва ҳаракати созмонҳои сиёсии Афғонистон курсиҳои парламентро бештар ҳизби Ҷамъияти Исломи Афғонистон, ки раҳбари он Бурхониддини Раббонӣ мебошад, ба даст овардааст... Мувозинаи қавмӣ дар вулуси Ҷирга (парлумон) ба таври зайл аст: паштунҳо 111 нафар, тоҷикҳо 69 нафар, ҳазораҳо 26 нафар, ӯзбакҳо 20 нафар, туркманҳоро арабҳо 4 нафарӣ ва дигар намояндагони парламент 2 нафарӣ мебошанд... Мувозана байни доираҳои забонӣ: ҳавзаи даризабонон 135 нафар ва паштузабонон 114 нафарро ташкил додааст.¹²

Ноғуфта намонад, ки ин иттилои комилан дақиқу ҷадид, мушти

котеъ бар даҳони ҳама газофгӯён ва даъвогарони хомандеш ва иддае аз «муҳаққиқон»-и маризахвол дар Афғонистон ва хориҷ аз он мебошад.

«Манифест» ё ба фармуди доктор Бориш «китобчаи шайтон» бахше таҳти унвони «Ақалият дар рули (дар нақши) аксарият» ном дорад, ки бо зикри асноди ҷаъоли ва дуруғин форсизабонон (тоҷикон, ҳазораҳо, туркманҳо, қизилбошҳо, араб ва содоту ўзбақхоро) гаштаву баргашта ва такрор ба такрор ақалият меномад ва аз он, ки дар режимҳои қаблӣ «шоҳрағҳои ҳарामी ҳокимият ба дасти гӯяндагони забони форсӣ будааст», ангушти таассуф ба лаб мебарад ва ба ҷуз алоҳазрат Муҳаммад Нодирхон, ки дар қонуни асосӣ масъалаи забонро матраҳ кард ва «алоҳазрати дуввум» Муҳаммад Зоҳиршоҳ, ки дар замони ҳукмронии ӯ «барои як муддати кӯтоҳ забони пашту ба ҳайси забони дафтар ва идора ба қор гирифта шуд», боқӣ ҳама подшоҳонро зери тозиёнаи танқид ва нақӯҳиш қарор медиҳад.

Тоҷикон дар Афғонистон ба ҳеҷ вачҳ ақалият нестанд ва садҳо муҳаққиқону донишмандони тироzi аввал дар осорашон тазаккур додаанд, ки онҳо аз сокинони бумии хитаи мазбур маҳсуб мешаванд ва агар даризабонони дар боло ёд шуда (қизилбошу ҳазораву ўзбақро) ба шумули тоҷикон дароварем, беш аз 70 фоизи ҷамъияти Афғонистонро гӯяндагони забони форсии дарӣ ташкил медиҳанд. Оқои Самсури Афғон худ дуруст гуфтааст, ки забони «пашту барои як муддати кӯтоҳ ба ҳайси забони дафтари идора пазируфта шуд». Чаро барои як муддати кӯтоҳ? Ў ин пурсишро бечавоб гузоштааст, дар ҳоле, ки бояд мардонавор иқрор мекард, ки пашту, ҳарчанд барои сокинони бумии кишвар бегона нест ва бо забони форсиву дарӣ ҳамрешаву ҷонпайванд ва хеш аст, бо вучуди ин наздикӣ ва пайванд, боз ҳам натавонист ва наметавонад ҷойгузини форсӣ дар умурӣ давлатдорӣ гардад, ба вижа дар шаҳре чун Кобул, ки ҳар сангу хишташ дарихону даридону даригӯянд ва ҳар дари ӯ маснади дурри дарист.*

Ба ин хотир, ҳамоқате беш нест онҳое, ки мегӯянд: Кобул қабристони паштунхост! На хайр, оқоён! Кобул шаҳри ишқ ва шаҳри муҳаббат аст, шаҳрест, ки нури ислом ва фуруғи тамаддуни ориёӣ ба дару боми ӯ лабханд мезанад ва аз қадим замонҳо ба ин тараф,

* Таъбир аз устод Лоиқ Шералӣ аст.

аквоми мухталиф, ки аз дуру наздик ба марзҳои Хуросон омада, ба остонааш кадам гузошта, дар оғӯшаш рахти икомат баргузидаанд, эҳсос кардаанд, ки дар манзилу маъвои худ қарор доранд. Онҳо чӣ аз Покистон омада бошанд ва чӣ аз Кашмиру Калкутта ва ё аз Пактиёву Пактико, ҳама бархӯрдор аз укёнуси тамаддуни форсии ориёианд.

Он идда аз ашхосе, ки ба форсӣ ва форсизабонон бадбинанд ва хамвора дар эҷоди тафриқа ва пархошанд, дар миёни бародарони паштузабон низ фокиди иззат ва эҳтиром мебошанд ва шуморашон ҳам зиёд нест ва онҳо боди ғурур дар сар мепаваранду мутассифона аз ҳадамоти таърихӣ навобиғи ин сарзамин, амсоли Мавлоно Чалолиддини Балхӣ Рӯмӣ ва ё орифи бузурге мисли Абдурахмони Ҷомӣ ва дигар мутафаккирон бебаҳраанд. Онҳо, яъне муғризони фашизмаоб, азамати «Маснавии маънавӣ»-и Мавлавӣ ва мактаби ҷаҳоншумули ишқу ирфонро, ки ин фарзанди барӯманди Балх дар Осиёи Сағир эҷод кард, ҳанӯз ҳам нашинохтаанд, намедонанд ва ё доништан намецоҳанд. Бояд бидонанд, ки таъсири азими андеша ва осори Мавлавӣ дар тақвият ва густариши забону шеърӣ форсӣ на танҳо дар Ҳиндустон, балки дар Осиёи Сағир ва соири мутасарафоти Усмонӣ дорои аҳамияти беназир аст.

Пеш аз тулӯи офтоби «Маснавии маънавӣ», ҳомиёни забони форсӣ дар дарбори Салҷуқиёни Рум ва Қуния ва шоҳзодагони он хонадон ва вазирону ричолу девониёни онҳо дар дигар шаҳрҳои Рум низ буданд, аммо бо фуру рехтани пояҳои салтанати он хонадон (дар соли 676 ҳичрии шамсӣ) шеърӣ Мавлавӣ ва тариқати Мавлавӣ ва хонақоҳҳои мавлавия ба ҳар сурат мӯҷиби бақои забони форсӣ дар он диёр ва сабаби густариши он дар навоҳии хориҷ аз Рум шуданд. Чун маснавӣ ва ғазалҳои Мавлоӣ Балх ба форсӣ суруда шуда, забони форсӣ барои дарвешони тариқати Мавлавӣ ба сурати забони муқаддас даромад.¹³

Ин хидмати эҷозофаринро Мавлоӣ Балх ва «Маснавии маънавӣ»-и ӯ, ки «Қуръон дар забони паҳлавӣ» аст,¹⁴ дар Осиёи Сағир ба ҷо оварданд. Пас чӣ тавр имкон дорад, ки дар зодгоҳи Мавлоно ва дар хостгоҳи дурри дарӣ фарде бо номи Самсур, ҷанги сард, вале хатарнок алайҳи ин забони малакутӣ эълон намояд? Магар ин ташаннуч ва эҷоди ихтилоф маънои хиёнат ба давлату миллати Афғонистонро надорад? Биёед, боз ҳам гӯши ҷон ба нукоти орифонаи нобиғаи Балхи шариф диҳем, ки худ як навъ хушдори омӯзанда барои муғризони рӯзгор аст:

*Фаразҳо тира дорад дӯстиро,
Фаразҳоро чаро аз дил наронем?*

КОРМАЛ ЧАРО ТОҶИК ШУД НА ПАШТУН?

Дар «китобчаи шайтон» Бабрак Кормал, ки воқеан фарди фиребхӯрда ва чун дигар коммунистҳои Афғонистон бо васвасаи шӯравӣҳо ва он ҳам ба умеди наҷоти кишвараш аз ҷаҳри ақибмондагӣ муртақибӣ иштибоҳҳои ғоҳиш шуд, ҷеҳраи ниҳоят сиёҳ ва залили таърихи Афғонистон арзёбӣ шудааст, вале муаллиф (ё муаллифон) он ҳама ваҳшигарӣ ва ҷиноъти нангини гурӯҳаки Толибонро нодида меангоранд ва ононро «фарзандони сиддиқ ва боғайрати Афғонистон» қаламдод мекунад. Ба иқтибоси зер аз Самсур таваҷҷӯҳ фармоед:

«Ин ҷеҳраи сиёҳу залили таърихи муосири Афғонистон (яъне Бабрак Кормал) дар оғӯши бодори худ дар Маскав рамаки охиринаро бохт ва ҷасадаш дар минтақаи Ҳайратони вилояти Балх ба ҳок супорида шуд, аммо фарзандони сиддиқу боғайрати Афғонистон (яъне, Толибон, М.Ш) аз дер боз наметавонистанд, ўро таҳаммул кунанд ва пас аз чанд гоҳе ба қавли шоҳидон, ҳамин ки сарбозони таҳрики исломӣ «Толибон» дар минтақа расиданд, ҷасади ўро аз қабр берун карда, ба дарёи Ому андохтанд ва дарёи Ому ўро бо гузаштаи нафратангез ва бадрангаш дар қабри худ фуру бурд ва бад-ин гуна як ҷеҳраи сиёҳи таърих дар амвоҷи тираву тори обҳо барои ҳамеша нобуд шуд».¹⁵

Бидуни тардид, иштибоҳ ва ё метавон гуфт, ҳиёлати раҳбари вақти Афғонистон Бабрак Кормал чун аъмоли соири коммунистҳои фиребхӯрдаи ин кишвар аз сӯи пажӯҳандагони воқеаҳои таърих қазоват шуда ва дар оянда низ ин қазоват шаффофтар хоҳад шуд. Аммо баҳс рӯи ин мавзӯ аст, ки дар шинохт ва таҳлили шахсияти Кормал ҳам, оқои Самсури Афғон дурӯғҳо пароканда аст. Ба ақидаи Самсур он идда афроде, ки дар сатҳи поини рушди зехниву фикрӣ қарор дошта бошанд, чун ба корҳои бузург даст зананд, ба ҳамин хотир, натиҷа ё пайомедаи он бисёр хатарноку нафратангез бармеояд. Ва ин афрод ба унвони карикатурҳои манфӣ дар зехни мардум ҷой мегиранд ва ба хотири зиёнҳои ранҷҳои таҳмилкарда бар мардум, саҳт мавриди нафрат ва инзичори онҳо воқеъ мешаванд.¹⁶

Ин ҷо он ҷӣ дар «китобчаи шайтон» роҷеъ ба Кормал омадааст,

игрокҳо дорад ва таачубовар аст, ки ҳарчанд аъмоли чингизии Толибон аз сӯи бузургтарин сиёсатпажӯхони ҷаҳон маҳкум гардида, дар ҳадди матлуб таҷзияву таҳлил ёфтааст, вале аз нигоҳи самсурҳо Толибон «фарзандони сиддики Афғонистон» мебошанд. «Карикатураи асосӣ» ва шахсияти меҳварӣ дар таърихи 6-уми ҷаддии соли 1358 (1979-и м.) ба назари ин «муҳаққиқ» фақат Бабрак Кормал аст. Самсур аз дигар «ҷеҳраҳои асил»-и «Инкилоби бузурги савр», амсоли Таракӣ ва Ҳафизуллоҳ Амин, ки дасташон олуида ба хуни ҳазорҳо мардуми бегуноҳ буд, ёде намекунад. Самсур менависад: Бабрак Кормал фарзанди генерал Муҳаммад Хусайнхон ва аз деҳқадаи Камарии ноҳияи Бағромӣ буд. Ў дар идомаи сухан тибқи одати маъмул, даст ба таҳриби воқеа мезанад: «Падаркалони Бабрак Кормал Муҳаммадхӯшим ном дошт ва падару падарбузургҳои Муҳаммадхӯшим ҳиндустонӣ буда, аз Кашмир ба Панҷшер омаданд, (!?) падаркалон, вазири хориҷаи собиқ Абдувақил, Муҳаммадхусайнро дар мактаби ҳарбӣ шомил намуд ва баъдҳо духтари худро низ дар қайди никоҳи ӯ овард».

Аз чунин ҷеҳранигорӣ муаллиф ё муаллифони «Сақовии дувум» («китобчаи шайтон») мушаххас шуд, ки Кормал дар ҳонадони воломақома ба камол расида ва дар «сатҳи поини рушди зеҳнӣ ва фикрӣ» қарор надоштааст.¹⁷

Дар аксари сафаҳои китоби мавсуф ҷумлае дар васат ва ё анҷоми матлаб, ҷумлаи дигар аз навиштаи муаллифро инкор мекунад, ки шумо хонандаи гиромӣ ба намуанҳои аз он ошноед ва ин ҷо низ мустасно нест. Ў, ки мегӯяд, гузаштагони Кормал аз Кашмир ба Панҷшер омаданд, низ аз «ихтироҳои нодир»-и нигорандаи китоб аст, зеро ин фарзия дар ҳеҷ манобеъ зикр наёфтааст ва аз насли имрӯз ва огоҳони таърихи салотини Афғонистон ҳеҷ фарде кашфӣ-ти тозаи Самсурро таъид накардааст. Ҳадаф аз баёни номи Панҷшер дар номаи сиёҳи ӯ ва ба дараи шерон илҳоқ сохтани гузаштагони Бабрак Кормалро мебояд аз Самсур ва ашхоси ҳамакида ва ҳамқалам бо ӯ пурсон кард, зеро банда аз ин «ҳикмат» маъни дарнаёфтам!

Кормал таҳсилкардаи донишгоҳи Кобул ва корманди вазорати плон (барномарезӣ) дар режими Довуд ва муассиси ҳизби парчам ва узви ҳизби демократии Афғонистон буда, бино бар навиштаи Самсур «ҳамеша бо кормандони сафорати Шӯравӣ иртиботи танготанг доштааст» ва саранҷом бо кӯмаки шӯравӣҳо дар 6-и ҷаддии соли 1358 (1979) қудратро дар Кобул ба ҷанг дароварда аст.

Кормалро, афзун бар он ҷӣ дар боло зикр ёфт, барои ифрот дар

нӯшидани шароб ва узвият дар дастгоҳи ҷосусии шӯравӣ (КГБ) Самсур ва иддаи зиёде аз афроди дигар низ зери борони таъна ва нақӯиш қарор додаанд, дар ҳоле, ки бино бар ишораи доктор Бориш ва дигар огоҳони ҳол, муаллифони «китобчаи шайтон» ҳама аз ҳамин дору даста будаанд ва бо тағйири режим муваффақ шуданд, ачулона пӯст иваз кунанд. Бабрак Кормал аз нигоҳи офаринандагони «Сақовии дуввум» як фарди беҳуввият аст ва аз нигоҳи қавмӣ саргум ва нопадореша мебошад. Ба қавли Самсур «аз он ҷо, ки аксарияти ҷомеаи Афғонистон аз паштунҳо ташкил ёфта, бар ӯ низ маскаи (ниқоби) паштун буданро заданд ва як шахси муҳоҷири кашмириро бо номи паштун муаррифӣ карданд... Он гоҳ ки Бабрак Кормал ба қудрат расонида шуд, на ӯ ва на бародаронаш, душманиашонро дар баробари забони пашту ва паштунҳо пинҳон накарданд».¹⁸

*Мулоқоти муҳоҷиди қаҳрамон Аҳмадшоҳи Масъуд
бо як тан аз шахсиятҳои фарҳангӣ ва сиёсии Эрон
доктор Алиасғари Шейрдӯст*

Нависандаи ин сатрҳои машқук ва теъдоди дигаре, ки бо ӯ ҳамдигар доранд (амсоли Гулбиддини Ҳикматёр ва дастандаркорони

хизби «Афғон миллат») дар аксар маврид шахсиятҳои воломақом (ҳатто устод Бурҳониддини Раббонӣ ва шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд)-ро низ мутаҳҳам ба душманӣ ва бадбинӣ дар баробари забони пашту ва паштунҳо кардаанд. Ин ҷо пурсише пеш меояд, ки Бабраки кашмиритабор ва бародарони ӯ, ки ҳамагон бузургшуда ва парвардаи обу хоки Афғонистонанд, чаро ва ба чӣ сабаб ба паштун хусумат доштанд ва ба тоҷик меҳр меварзиданд? Аз як сиёсатмадори рус бо номи Уляновский дар «китобчаи шайтон» дар ҳамин мавзӯё иқтибоси зер омадаст: «вакте ки қудрати давлатиро Маскав ба ақалиятҳои интиқол кард (ин ҷо Бабрак Кормал дар назар дошта шудааст, М.Ш) дар атрофи ӯ ақалияти тоҷик дар як сатҳи боло ва дигар ақалиятҳои низ гирд омаданд».¹⁹

Тоҷиконро Кормал гӯё дар «сатҳи боло» қарор додааст, дар ҳоле, ки дар қобилияти ӯ аз намоёндаи қавми тоҷик як нафар вазир вучуд надишт ва ба Киштанманди ҳазора симати нахуствазири кишвар вогузор гардида буд!

Ҳамлаҳои Самсур ба Кормал бештар ба хоҳири форсигароӣ ва паштуситезии ӯст. Самсур навиштааст: «дар режими Бабрак ҷароид агар ба забони форсӣ нашарот доштанд, ба ҳоли худ боқӣ монданд ва агар ба забони пашту буданд, ба форсӣ баргардонидани шуданд ва забони пашту тарҷума ва ё забони тарҷума шуд».²⁰

Муаллифи «Сақовии дуввум» дар идомаи матлаб кашмириро ба тоҷикҳоро лаҳзае ба олами фаромӯшӣ супорида, ба русҳо дармеафтад ва дар даъвоҳои натиҷонаслигии худ болотар меҷаҳад: «русҳо ба ин бовар буданд, ки паштунҳо дар роҳи расидан ба бузургроҳи баҳри Ҳинд ба масобаи як қавми қувватманд қарор гирифтаанд, пас онҳо ҳар гоҳ ба таври мунсачим, мутаҳҳид ва соҳибфарҳанг, маҳкам ва ғанӣ бошанд, дар роҳи расидани онҳо ба баҳри Ҳинд метавонанд, монев қарор гиранд, ба ҳамин хотир, барои таҷзияи таъйиф ва аз миёни бардоштани бунёди арзишҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ ба таври моҳирона даст ба кор шуданд. Ин кӯшишҳо бо роҳнамоии мушовирони русӣ ва кӯмаку ёрии **бозигарони нопаштунӣ дохилӣ** (таъкид аз мост, М.Ш) анҷом мегирифт ва рӯзе ҳам расид, ки тамоми соҳоти давлатро гирифтанд».²¹

Самсури Афғон дар бораи нашарот ва матбуоти даврони ҳукумати Кормал ва Начибуллоҳ низ рӯи масоили форсӣ ва пашту «мушикофона» таҳқиқҳо анҷом додааст, ки хулосааш ин аст: матбуот нахуст форсӣ, баъд ба гунае нодуруст ба пашту тарҷума мешуд, дар нашрияҳои «Пешоҳанг» ва «Ҷавонони имрӯз» аз сад дар сад

фақат даҳ дар сади матолиби онҳо ба забони пашту буд.²² Ў, Фаррид Аҳмади Маздак, раиси созмони ҷавонони Афғонистонро ба форсигарой ва форсисозии матбуоти Афғонистон муттаҳҳам намуда, аммо санаде қотеъ ва қонеъкунанда дар ин замина низ матраҳ накардааст. Аз оҳанги гуфтор ва лаҳни сабӯки навиштори муаллиф (ё муаллифон) пайдост, ки «Самсур» аз «халқӣ»-ҳои ҷабридаи режими Бабрак Кормал аст ва онҳо – ҳар ду чиноҳи як ҳизб дар он рӯзгор чун мушу гурба ба чони ҳам дарафтода буданд, ки ба нақл аз шоҳидони рӯзгор, мурғони ҳаво ҳам ба ҳолашон меҳандиданд. Ба қавли нависандаи «Сақовии дуввум» («китобчаи шайтон») «дар давраи парчамиҳо барчаспҳои сабук ва бемояе алайҳи паштунҳо дар китоб ва нашароти дигар оғоз гардид: Аҳмадшоҳ Бобо ва Вазир Акбархон ба ин сабаб, ки паштун буданд, таҳқир мешуданд. Паштунҳоро ишғолгар ва ғосиби Хуросон шумурданд, дар ин вақт (!) чунин назарияе ба вучуд омад, ки гӯё паштунҳо аз кӯҳҳои Сулаймон ба сӯи шимол омада ва Хуросонро, ки ватани аслии тоҷик ва ҳазораҳо²³ мебошад, ишғол ва фарҳанги онҳоро аз миён бардоштанд. Парчамиҳо ба ин тез расмият дода ва онро дар донишгоҳ тадрис мекарданд».

(нигаред «Сақовии дуввум» сах.36)

Нависанда на аз Худо шарм медорад, на аз хонанда ва ҳатто ҷиҳати таъиди назароти «шоҳқорияш» як даҳон иқтибос ё нақли қавл аз пирсолҳои зинда ва ришсафедони солхӯрда наёвардааст, ки андаке ҳам бошад, дили ғажди²⁴ ӯ тасалли ёбад ва хонанда низ ба таҳқиқоти ӯ ба миқдори як ҷав арзиш қоиш шавад.

Дуруст аст, ки Бабрак Кормал форсизабон буд ва ба пашту тасаллути комил надошт (русҳо ва ашхоси баландпояи Афғонистон ин нуктаро ибраз доштаанд), вале чаро ба паштунҳо ва забони онҳо касе, ки дар раъси давлати Афғонистон бошад, чунин муборизаи ҳасмонае эълон кунад? Дар ҳоле, ки 90 фоизи паҳлӯнишинони Бабрак Кормал: вазири амният, вазири дохила ва вазири дифоъ ҳама аз қавми паштун намояндагӣ мекарданд. Кадом устод ба худ ва ҳамкори худ иҷоза медиҳад, ки дар синф рӯирист алайҳи ашхоси обрӯманди ватанаш, ҷӣ афғон бошад, ҷӣ тоҷик ба газоф сухан гӯяд? (Бинобар ишораҳои Самсур гӯё устодони донишгоҳи Кобул дар ҳузури шогирдони худ нисбати паштунҳо бадгӯй ва таърихро тақзиб кардаанд). Магар шогирдони донишгоҳ чунин сӯҳбатеро бе посух хоҳанд монд? Бечора Самсурро андешаҳои очулона ва эҳсосоти авомфиребонаи тафриқапароканӣ имкон надодааст, ки болои авроқи сиёҳкардаи худ сар фуруъ бибарад ва лаҳзае биандешад: дурӯғ

бефурӯғ аст ва дурӯғгӯй душмани Худост ва базри хусумат коштан дар миёни бародарони мусалмон ва ҳамнажоду ҳамватан ҳаргиз ба суди Афғонистони зачркашида нест?!

Муаллифи «Сақовии дуввум» ё «китобчаи шайтон» ба мавзӯоти мухталиф қалам мезанад: вай дар бахше аз газофномааш сиёсатшинос ва таърихнигор аст ва дар фасли дигар ба масоили мардумшиносӣ, адабиёт ва забону бостоншиносӣ ва ҷуғрофиё даст дароз мекунад. Оре, ин «манифест» танҳо ҳосили «пажӯҳиш»-ҳои як мағз нест ва аз ҳарфҳои парокандаи он бармеояд, ки қорест дастачамъӣ, аммо ноқису хомҷӯш ва музаҳраф. Ба таври мисол, «Сақовии дуввум» пас аз адои таҳқиру дашноми парчамҳои хонандаро ба умқи таърих мебарад ва меҳодад исбот кунад, ки паштунҳо пеш аз ислом дар манотиқи шимоли Афғонистон (ҳатто шимол?) **дар наздикии дарёи Ому** мезистаанд. (таъкид аз мост, М.Ш)²⁵. Самсур дар ҷумлаи баъдӣ масоили таърихро қанор гузошта, ба мавзӯи забоншиносӣ часпида, менависад: «забони пашту бо «Авасто», забонҳои помирӣ, ҳоразмӣ ва забонҳои осетинӣ нисбат ба забони форсӣ наздикии бисёр дошта ва дар замонҳои бостон, бояд забони пашту ҳамроҳ бо «Авасто», бо забонҳои помирӣ ва дигар забонҳои хоҳар, якҷо зиста бошад.²⁶

Самсур ва ёронаш чун аз илми забоншиносӣ фарсахҳо дуранд, ғофил аз ин тез ё назарияи илмианд, ки забонҳои дар боло зикршуда, шоҳаҳои бориқе аз дарахти тановари забони форсӣ (форсии қадим) мебошанд ва форсии дарӣ дар асоси форсии бостон ва форсии миёна пас аз ислом бо ранг ва ҷилваи нав ва бо дурахшиши бошукӯҳтаре ба майдон омад. Форсӣ ғӯишҳои мухталифро, ки ҳамхонии наздик бо ин забонро доштанд, дар сар то сари Эрону Хуросон ва Мовароуннаҳр балъид ва забони дил, забони муҳаббат, забони сиёсат ва забони шеърӣ оламгир ва забони тарҷумаи сураҳои Қуръон ва ҳатто забони миррихиён²⁷ эълон шуд. Пашту ва курдиву булҷӣ ва осетӣ тибқи табақабандие, ки забоншиносони нухба анҷом доданд, шоҳаҳое аз хонадони забонҳои эрониянд ва форсӣ ба оилаи забонҳои ҳиндааврупоӣ шомил аст. То чанд соли охир баъзе аз забоншиносон курдӣ, пашту ва балучиро, ки таркиби ин забонҳо мамлӯъ аз вожагони форсии бостон аст, ғӯиш ё лаҳҷае аз забони форсии муосир меҳонданд, ки албатта, ин фарзия бояд дар оянда ҳамаҷониба таҳқиқу таҳлил гардад.

Самсур ба тоҷикон асосан ба хоҳири форсизабон будан ва бартарият, ки ин қавм ва ин забон бар паштунҳо ва соири ақвоми минтақа

дорад, дар ҳар бахше аз «Сақовии дуввум» изҳори хусумат мекунад, алайҳи онҳо тӯҳмат мезанад ва дар ҳар бобате дурӯғ меғӯяд. Ў коре ба ақалиятҳои Афғонистон: ҳатто ўзбаку туркман ва ҳазора надорад ва ҷо-ҷое афсӯс меҳӯрад, ки ҷаро баъзе аз ўзбакҳо забони модарии худро канор гузошта, ба форсӣ гароиданд ва Тоҳири Бадахшӣ – поягузори созмони «Ситами миллӣ» дар Афғонистонро, ки аз табори тоҷикони Бадахшон аст, ўзбак хондааст. Чунин аъмоли кӯдакони ў хандаовар ва нафратангез аст. Ба қавли Самсури Афғон, паштунҳо чун дар рӯзгори хеле қадим дар наздикии дарёи Ому мезистаанд (кадом наздикӣ, Хатлон ё Бадахшон, Таҳор ё Балх, Хоразм ё Бухоро? М.Ш) дар Афғонистон на ҳайсиати муҳочимро доранд ва на ҳайсиати муҳочирро, балки бошандагони қадимии ин кишвар ҳастанд ва он гоҳ, ки паштунҳо аз ин ҷойҳо кӯчида ва ё кӯчонида шудаанд, ҷойи онҳоро тоҷикҳо ишғол карданд ва парчамиҳо аз баёни ин мавзӯ намешарманд, ки ба ҷои русҳо пашинҳоро ишғолгарон ва ғосибони Афғонистон мехонанд.²⁸

Воқеан ҷои шарм барои самсурхост, ки ин иқтибоси бемағзро бидуни зикри манобеъ ва сарчашмаи мустанад аз ҷаридаи «Афғон миллат» рӯи қоғаз оварда, ба ҳамватанону ҳаммаслакони дирӯзи худ, яъне парчамиҳо чунин иттиҳомӣ ноҳақро раво медоранд. Паштунҳо дар қадом қарн ва тавассути чи қасе аз шимоли Афғонистон: аз Мазор, Кундуз ва Бадахшону Таҳор ва Шибирғону Балху Самангон кӯчонида шудаанд?

Тоҷикон ба ин диёри бобоии худ магар лашкар кашидаанд ва онҳоро (паштунҳоро) рондаанд ва обу хоку заминашонро ишғол намудаанд? Мушаххас нест, ки оқои Самсур ба ҷуз ҷаридаи «Афғон миллат» аз қадом манобеи форсӣ, арабӣ, туркӣ, англисӣ ё русӣ «ишғоли шимоли Афғонистон»-ро кашф кардааст?! Пас, ў ҷаро ба таърихи Бодғису Ғӯру Ҳирот ва Ғазниву Кобул рӯй наовард? Ҷаро Самсур ва ёронаш аз «ишғоли» ин шаҳру вилоятҳо аз сӯи тоҷикон ва наҳваи мустақар шудани онҳо дар ин маконҳо, ба таҳқиқи мӯшикофона напардохтанд? Худо накунад, ки бародарони мӯъмину мусалмони паштузабонро Самсӯрҳо бо ин жожҳои гул зада бошанд, зеро:

*Таърих гувоҳ аст, ки дар ҳеҷ замоне,
Тоҷик ба хоки дигаре аз сари кина
Бо ҳамҳамаву дамбада лашкар накашидаст.
Таърих гувоҳ аст, ки дар арсаи таърих,
Тоҷик зи роҳи ҳасаду ҷаҳду таассуб,*

*Бар фарқи саре найзаву ҳанҷар накашидаст.
Таърих басо дида, ки андар раҳи паймон,
Тоҷик даме неши аду сар нафикандаст.
Ҷон канда басо, лек,
3-ояндаи тирӯзи худ умед нақандаст...*²⁹

Дар «Сақовии дуввум» алайҳи яке дигар аз донишмандони шаҳир ва порсигӯй – профессор Ҷалолиддин Сиддикии Ҳиравӣ низ интиқоди ночавонмардона ва дур аз адлу инсоф ба мушоҳида мерасад. Муаллиф чиҳати бадном сохтани ин ё он ашхоси фозилу обрӯманд «далелҳои худсохтае» матраҳ намуда, вале манбаи аслии ва номи асар, солу макони ҷопи онро аслан зикр намекунад ва чунин ҷумлаҳо ва иқтибосҳои ӯ оғз аз таносубу ҳамоҳангии комиланд. Ба таври мисол, дар саҳифаи 37 аз «Сақовии дуввум» («китобчаи шайтон») омада: «ҳамин гуна матлабро ҷӣ касе хоҳад пазируфт, ки дар миёни паштунҳо кадом ҳокими шариф вучуд надошта ва агар амир Амонуллоҳхон сифатҳои нисбатан хуб дошта, иллаташ он буд, ки тоҷикҳои асил ӯро тарбия карда буданд». Ин иқтибосро Самсури Афғон аз номи профессори донишгоҳи Кобул, мӯхтарам Ҷалолиддини Ҳаравӣ дар саҳифаи 37 аз газофномаи худ оварда, аммо дар баёни номи манбаъ, сол ва макони ҷопи он очиз мондааст. Навиштаи ӯ ҷанҷолу хархашаи пиразанҳои кӯчаву бозорро мемунад, ки ҳини даргирӣ бо ҳамтои худ ҳарчӣ бар забонашон ояд, бар сари якдигар мерезанд, то яке дигарро мазлumu муттаҳам карда бошад. Аз сӯи дигар, бино бар таъкиди Абдулҳусейни Зарринқӯб – донишманди фақид ва соҳибноми Эрон: шак нест, ки то инсон худро аз ағрозу авҳони хеш ҳолӣ накунад, камолро, ки дар ҳуди ӯ нест, наметавонад дар назди дигарон ҳосил бидонад ва сирри он, ки ноқисон ғолибан дар касоне, ки баҳрае аз камол доранд, нуқсҳо ва айбҳои кӯчакро бузург мекунанд ва ба камтарин баҳона муттаҳам медоранд, низ ҳамин маънӣ аст.³⁰

Оре, ин зифунуни зиндаёд, мавзӯи ғаразу пастӣ ва палаштиҳоеро, ки афроде мисли «самсурҳо» дар замири меҳарваранд, дар ҳадди олии арзёбӣ кардааст ва ин қарҷинатон дар ҳар қавму миллате чун ангал дар батни ҷомеа вучуд доранд!

Дар «Сақовии дуввум» ё «китобчаи шайтон» қаламфарсоёни ин китоб, ба ҷузъи қаридаи натионалистикии «Афғон миллат» ва чанд китобе, ки дар кӯчаву бозорҳои Пешовар худсарона ба нашр расидаанд, аз ёддоштиҳои сиёсатмадорони русӣ ва англисӣ олмонӣ низ ба таври худ ва чиҳати гул задани хонанда «санад» ва нақли қавлҳои

дурӯғин ва худсохта меоварад, ки мо намунаашро дар сафаҳоти гузашта баён доштем. Аммо Самсур дар бахши дигаре аз тӯхматномааш аз навиштори академик Муҳаммад Сиддики Рӯҳӣ, бо матраҳ намудани чанд ҷумлаи хом, талош кардааст, то ашхоси давлативу хизбӣ ва ҳатто донишмандоне чун профессор Ҷовид, Асадуллоҳ Ҳабиб, Довуди Ковиёнӣ, Абдуллоҳи Шодон, Зоҳири Танин, Ҷалоли Разманда, Нуруллоҳи Толиконӣ, Раҳнаварди Зарёб, Маҳмуди Барёлай (бародари Кормал) ва амсоли онҳоро, ки ба қавли устод Рӯҳӣ, гӯё дар нисбати паштунҳо ва забони пашту бадбин буданд, бадном созад,³¹ дар ҳоле, ки теъдоде аз номбурдагон аз табори паштунанд. Онҳо бо ҷурми форсигарой ва эронпарастӣ «ва кӯшишҳо» ба хотири тағйири номи Афғонистон ба Хуросон ва таҷзияи кишвар, дар «Сақовии дуввум» ба лаҳни тунд мавриди нақӯхиш қарор гирифтаанд.

Самсури Афғон арбоби давлатӣ ва як тан аз раҳбарони режими вақти Қобул хонум Аноҳито Ротабзодро бо алфози «чашмсафед» ва «дидадаро» ва ... таънаборон кардааст, ки ин ҳам ҳокӣ аз ҳислати ночавонмардии ўст. Дар мавриди доктор Начибуллоҳ, ки дар 14-уми саври 1365 ҳичрии шамсӣ ба қудрат расид (ё ба қавли Самсур «ба қудрат расонида шуд») ва дар байни мардуми Афғонистон маҳбубиятхое дошт ва дорад, дар саҳифаи 41 аз «Сақовии дуввум» меҳонем: «Бо ба миён омадани доктор Начибуллоҳ дар истротежии умумӣ ва полисии русҳо дар Афғонистон кадом тағйире рӯнамо нагардид. Русҳо доктор Начибуллоҳро аз лиҳози фикрӣ, ақидавӣ ва завқӣ хуб озмуда буданд. Ў дар мактаби зидди паштунии шӯравӣҳо (?!) ва Бабрак Кормал тарбия шуда буд ва бо паштунҳо ва паштуният кадом алоқамандӣ надошт».

Начибуллоҳ, дуруст аст, ки ба форсӣ ва он ҳам тоҷикӣ, ҷунон ки мо иттилоъ дорем, ба форсии қобулӣ бисёр ширин ҳарф мезад, ангор шахси фаҳмида ва дур аз таассуби натионалистии ифротӣ буд, аммо зидди паштун ва «беалоқа ба забони пашту» набуд. Ҳатто дар рӯзхое, ки Толибони дағалбоз³² ва кӯрони рӯзгор ваҳшиёна ворида Қобул шуданд, Начибуллоҳ дар дафтари Созмони Милал паноҳанда буд ва умед бар он дошт, ки Толибон ва сарони онҳо ҷун паштунанд ва шадидан паштунгароянд, илтифотхое ба ў хоҳанд кард ва «илтифоташон» ин шуд, ки Начибуллоҳ ва бародараш ва чанд тан аз муҳофизони ўро бо бадтарин наҳва ба қатл расониданд ва дар маҳзари ом ба дор овехтанд. Аммо Самсур Начибуллоҳро бо ҷурми он, ки тавачҷӯх ба ақвоми ўзбек ва ҳазора дорад (ба саҳифаи 43-45 аз

«Сақовии дуввум» ниг.) ва дар дастгоҳ коргузорино ба форсии дарӣ ривоч додааст, як унсурӣ зиддимиллӣ ва зидди паштун мешуморад, ки ҳарфӣ ӯ фарсаҳҳо аз ҳақиқат дур аст.

«НАЧИБУЛЛОҲ ПАШТУРО АЗ ЁД БУРД...»

Дар режими Начибуллоҳ, ки воқеан то ҳуруҷи нерӯҳои Шӯравӣ дар контроли мушовирини русии ӯ қарор дошт, ҳеҷ қадом ҳизби натионалистие ворида амал нагардидааст ва пучу беҳуда аст аз он ки Самсур мегӯяд: ба ғайр аз ҳазораҳо созмон ё ҳизби умдаи дигаре, ки ба сурати возеҳ масоили зиддият бо паштунҳоро доман мезад, созмони Ситамиҳо буд, ки бо номи «Созмони Инқилоби заҳматкашони Афғонистон» маъруфият дошт.³³ Ӯ дар идомаи матлаб аз «Ситамиҳо»-е чун: Маҳбубуллоҳи Кушонӣ, Башири Бағлонӣ, Исоҳи Кова ва аз чанд тан узви парлумон ҳамчун «аносири зидди паштун» бо танафур ёд мекунам ва аз Начибуллоҳ ғиламанд аст, ки постҳои давлатиро дар ихтиёри онҳо гузошта буд. Бинобар ишораи Самсури Афғон «Ситамиҳо» ҳафтаномае таҳти унвони «Меҳан» ҷоп мекарданд, ки зиддимиллӣ ва зиддиафғонӣ буд ва бо ҷойи калимаи Афғонистон «Хуросон» ва бо ҷои афғонҳо истилоҳи «хуросониён»-ро ба қор мебарданд (аз «Сақовии дуввум», сах. 47).

Нигоранда ин ҷо ҳам ҳарфу ҳичои кӯҷаву бозорро дар миён мегузорад ва рӯи ин мавзӯ, ки ҳафтавори «Меҳан» дар қадом мақолае ва дар ҷӣ шуморае чунин вожагон ва истилоҳотро ба қор гирифтааст, дам намезанад. Аз сӯи дигар, тибқи баррасие, ки мо рӯи ин масъала анҷом додем, ровиёни аҳбор, иттиҳомоти навбатии Самсурро мардуд донистанд, яъне ҳарчӣ ӯ мегӯяд, 99 фоизи он ҳилофи воқеият аст. Вай тақрор ба тақрор ҳокимияти Начибуллоҳро ба боди интиқод мегирад, ба хоҳири он, ки «шахсиятҳои тунду зидди паштун» амсоли Начмиддини Ковиёнии тоҷикро ба узвияти дафтари сиёсии кумитаи марказӣ, яъне дафтари иҷроияи шӯроӣ марказӣ роҳ дода ва бо онҳо ҳамқорӣ мекард ва дар ҳокимияти ӯ баёнияҳо ва гуфторҳо 95 фоиз ба забони форсӣ буд.³⁴

Китоби дастаҷамъии «Сақовии дуввум», ки ба номи як нафар мӯҳру имзо гардидааст, ҳатто бародарони паштунро низ аз ихонату таҳқир ва дашномҳо «баҳраманд» намудааст. Аммо нуқтаву ҷумалоте, ки дар он мебинем пӯк, тӣҳӣ аз истидлол ва аксар омиёнаанд. Ба таври мисол: як конфронси ҷаҳонӣ (!) аз сӯи Юнеско дар кишвари Фаронса доир шуда буд (дар қадом таърих ва рӯи ҷӣ масъа-

лае ва чӣ унвон дошт ин конфронс?!(М.Ш). Дар идома мехонем: дар ин конфронси ҷаҳонӣ раиси ҷумҳури ҳар кишваре бояд ба забони миллӣ, яъне забони аксарияти ҷомеа суҳанронӣ мекард, аммо доктор Начибуллоҳ дар он ҷо низ паштуро аз ёд бурд ва ба забони форсӣ, он ҳам лаҳҷаи эронӣ, суҳанронӣ кард ва он ҷо ҳеҷ маълум нашуд, ки миёни намоёндаҳои Афғонистон ва Эрон кадом фарқе мавҷуд ҳаст ё хайр? Ин суҳанронии доктор Начибуллоҳ аз телевизиони Кобул низ пахш шуд.³⁵

Самсур дар ҳамин сафҳа аз ҳасратхояш боз ҳам санги маломат бар сари Начибуллоҳ мезанад, ки «ӯ бо ақвоми мухталифи Ҷалолобод ҳам ба форсӣ сӯҳбат кард».

Ҷумалоти боло ва фикру зикри гӯянда тақрибан ҳама зидду нақсанд. Аввалан, форсӣ дар Афғонистон он айём ва имрӯз низ забони расмӣ кишвар буд ва ҳаст ва бо ин забон сӯҳбат кардани Начибуллоҳ ҳеҷ муғойирате ба қонуни асосии кишварро надошт. Сониян, форсӣ забони аксарияти мардуми Афғонистон аст, зеро бо тоҷик ва ақвоми ҳамтабор бо тоҷик,³⁶ теъдоди зиёде аз бародарони паштун низ форсиро ба ҳайси забони модарӣ ва забони гуфтор бо дигар ақшори ҷомеа, на иҷборӣ, балки бо тақозои дил пазируфтанд. Форсӣ модари забонҳои пашту дар Афғонистон, курдиву озариӣ бостон дар Эрон, балучиву урдӯ ва ҳиндӣ дар Шабақора аст ва душманӣ бо форсӣ, душманӣ бо модару меҳан ва андӯхтаҳои беш аз ҳазорсолаи мо дар заминаи улуми ирфониву ислонии мост. Банда таачҷуб мекунам, ки шоири нисбатан маъруф дар Афғонистон оқои Сулаймон Лоик ба форсӣ шеър мегӯяд ва некӯ ҳам мегӯяд, вале нисбат ба форсӣ чун «самсурҳо» бадбин аст. Ё дар соли 1983 милодӣ дар шаҳри Душанбе дар як нишаст³⁷ аз коршиносон ва мутарҷимини Тоҷикистон ба хотири он, ки «пашту наредонанд ва ба фарогирии ин забон рағбат надоранд» бо асабоният интиқод кард, вале чун нафрае аз мизбонҳо хориҷ аз маҳфил ба нармаӣ ва бо назардошти одоби меҳмоннавозӣ аз эшон пурсид, ки худ чаро бо фарсӣ шеър мегӯед, на ба пашту, вай баҳсро ба дигар самт кашонд ва посухи мучмал дод.

Оре, гурӯҳаки қалил ва ночавон дар Афғонистон ва хориҷ аз он бо бародарони ҳамкешу ҳамнаҷодашон тоҷикон ва забони модари онҳо, яъне забони форсии дарӣ чунон ки шумо хонандаи арҷманд худ мушоҳида кардед, солҳо ба ин тараф меразманд, яъне даргири набарди лафзианд ва ҳатто ба як идда паштунҳои бонуфуз низ ба «ҷурми форсигӯӣ» ва муҳаббат ба қавми бумии ин диёр сангпарронӣ мекунанд. Таачҷубовар аст, ки чӣ тавр оқои Сулаймон Лоик, оқои

Ҳикматёр ва дастандаркорони нашрияти «Афғон миллат» ва муаллифи ҷаълии «китобчаи шайтон» ва иддае дигаре аз гирифторони амрози хатарноки натсионалистӣ ба поягузори давлати Афғонистон бо-бои бузургашон Аҳмадшоҳ (1767-1773) ва писари ӯ Темуршоҳ (1773-1793), ки алокаи мубрам ба забони форсии дарӣ доштанд, ихонат ва нафрин нахондаанд? Магар онҳо иттилоъ надоранд, ки Аҳмадшоҳи Дуронӣ ба забони дарӣ девони ашъор дорад ва ашъори намакину пурмӯхтавои ӯро донишпажӯхон аз сидқи дил сутудаанд. Донишманди соҳибноми Тоҷикистон доктор Мансур Бобоҳонзода дар китоби машҳури худ «Тоҷикони ҷаҳон» аз ӯ бо муҳаббат ёд карда, намунаи шеърҳои эшонро дар ин китоби машҳури худ ба тариқи зайл овардааст:

Мо ба сулҳему фалак дар пайи ҷанг аст ин ҷо,

Дил аз ин ҳодиса бисёр ба танг аст ин ҷо.

Мо табоҳизадагонем дар ин баҳри фано,

Тахтаи киштии мо пушти наҳанг аст ин ҷо!

Чӣ мӯхтавои ғанӣ ва тақондихандае нухуфта дар замири ин абёт!

Бинобар таъкиди доктор Мансур Бобоҳонзода, аз дудмони дуруниҳо Шохшучоъ ҳам бо таҳассуси «Дуррӣ» ба забони дарӣ шеър гуфтааст.³⁸

«БАРОДАРЕ», КИ ДУШМАНИ БАРОДАРӢ АСТ

Дуруст аст, ки дар Афғонистон тоҷикон ва паштунҳо аз нигоҳи саршумори аҳоли беш аз дигар қавмҳоянд, аммо таҳлилҳо ва натиҷагирӣҳо ва назарҳои мардумшиносону дигар ниҳодҳои илмӣ исбот намудаанд, ки тамоми ақшор ва ақвоми ҷомеаи ин кишвар аз нигоҳи тафаккур, расму оин, ба вижа далерӣ ва ирқи меҳанпарастӣ бо ҳам хеле наздиканд ва қомилан дуруст ва мантиқӣ аст, агар дар замони режими Бабрак Кормал ё Начибуллоҳ ошонро **миллиятҳои бародар** ва аҳли як хонадони воҳид номидаанд. Ба ҳамин унвон моҳномаи адабӣ ва фарҳангӣ ба забонҳои дарӣ ва пашту дар Кобул бо тиражи муносиб ба нашр мерасид ва ҳадафи аслии он таҳкими ваҳдату якпорчагӣ миёни ақвоми мухталифи Афғонистон буд. Аммо Самсури Афғон ба ин таъбир ва бо мақолоте, ки дар ин моҳнома чоп мешуд, саҳт муҳолиф аст ва бахше аз таълифоти худро ба интиқоду ришханди ҳамин мавзӯ таҳсис дода, менависад: «Истилоҳи миллият назди афғонҳо мардуд аст ва афғонҳо миллияти воҳидро ташкил медиҳанд. (?)» Касоне, ки табайяти Афғонистонро доранд, ба ҳар

қавме, ки мансуб бошанд, миллати он афғон аст... (?)! Паштун, тоҷик, ҳазора, ўзбек, туркман, қирғиз ва ғайра ҳама мутааллиқ ба як миллати воҳид буда, афғон мебошанд ва дар шиносномаи ҳар касе, ки табаияти Афғонистонро дорад, барои шинохти вай «афғон» навиштаанд.»³⁹

Самсур ҳарчанд ин амру матлабро аз чаридаи «Даъват», аз муаллифе ба номи Нодири Умар иқтибос оварда аст, аммо ин ҷо ҳар ду хонандаро гӯл задаанд, зеро дар Афғонистон дар тамоми режимҳои гузашта дар шиносномаҳо тоҷик-тоҷик навишта мешуд, паштун-паштун ва ҳазора-ҳазора, ўзбек-ўзбек ва дар тамоми дунё, аз ҷумла, Амрико ва ҳатто Русия, ки кишвари қасирулмиллати ҷаҳон маҳсуб мешавад (беш аз сад қавм мавҷуд аст он ҷо), тамоми ақвом ва миллати он дар шиносномаҳои ҷаҳон бо исми қавму миллати худ муаррифӣ шудаанд, яъне тоторҳо, бошқирҳо, доғистониҳо, чечену ингушҳо... ба ҳеҷ вачҳ «рус» ё «русӣ» сабт нашудаанд. Дар замони режими шӯравӣ низ чунин наҳваи шиносномаи миллатҳо роиҷ буд ва имрӯз ҳам чунин аст. Мутаассифона, барои бори нахуст дар таърихи Афғонистон акнун пас аз «Ҷумҳурии Исломи» эълон шудани ин кишвар, яъне дар режими оқои Ҳомид Карзай хостваҳо ва дастуроти «самсурҳо» амалӣ мешавад ва тоҷик дар паспорт ё гузарномааш «афғон» навишта мешавад. Мушаххас нест, ки «афғон», ки худ шохае аз табори чандин қабоиلى паштун аст, ҷӣ маънӣ дорад ва ин ҳукукро ба оқои Карзай кӣ додааст, ки «тоҷик»-ро «афғон» номад, ҳазора, туркман, балуч ва ўзбекро ҳамчунин!? Яъне, миллатҳои бародар ба роҳатӣ табдил ба «миллати воҳиди афғон» мешаванд, ки хилофи воқеият ва мағоири ба фармудаи таърих аст. (Мисли ин, ки курдҳо, озариҳо, арманиҳо ва туркманҳоро дар Эрон «форс» номанд, ки ба ҳеҷ вачҳ ин тавр нест ва онҳо ҳама «эронӣ» мебошанд ва ифтихор ба эроният доранд, аммо чун гулҳои рангоранг, махсусият ё вижагии қавмӣ худ, номи қавму қабилai худро аз ёд набурдаанд ва давлат ҳам коре ба ин масоил надорад).

Дар наشري маҷаллаи «Миллатҳои бародар», бинобар таъкиди Самсури Афғон: «миллати тоҷик нақши роҳбариро дошт ва паштунҳо бо ақвоми дигар дар он чарида дар паллаи «мусовӣ» қарор доштанд, онҳо (тоҷикон) аз истилоҳи «миллатҳои бародар ва баробар» судҳои нораво бардоштанд, русҳо ва дастаи парчам бо корбурди ин истилоҳ мардумфиребӣ мекарданд».⁴⁰ Ҷӣ қадар дили сиёҳ ва ботини ғажду нопоке дорад ин Самсур! Яъне агар қавме қавми дигарро бародар хонад ва ё расонаи хабариву фарҳангӣ дам аз ваҳдату

бародарӣ ва баробарӣ занад, чунин муқаддасоте аз нигоҳи муғризона ва дидгоҳи наҷодпарастонаи самсурҳо номуборак талаққӣ мешавад, ки ҳеҷ мусалмоне ва солимақли ғайримусалмон ҳам ин дидгоҳи но-солимо нахоҳад пазируфт. Дар сафаҳоти 63 ва 66 аз китобчаи «Сақовии дуввум» нигоранда чаҳор бор рӯи мавзӯи «тақсими ҳуқуқи аксарият ва ақалият ва дар дасти тоҷикҳо қарор доштани тарозӯи тақсим» ангушти таъкид гузошта шудааст.

Самсур аз баргузории семинарҳо дар Кобул (дар замони режими Начибуллоҳ) ёдовар шуда ва ин ҷо ҳам охи сард аз дили пурдари бе-рун меоварад ва менависад: «анҷоми идораи умури пешбурди кори семинар ба дӯши миллати тоҷик қарор дошт ва кори он ба забони форсӣ пеш бурда мешуд».

Самсур русҳоро мутаҳҳам ба ифвогарӣ ва тафриқафкани миёни ақвоми мухталифи Афғонистон мекунад ва чиҳати тасдиқи андешаҳои ботили хеш ҳазёнпароканиро аз марзи инсоф мегузаронад, ки мисдокашро дар сафаҳоти гузашта мушоҳида намудем. Вай истилоҳи «Сақовии дуввум»-ро дар мавриди устод Раббонӣ ва ҳукумати эшон ба кор гирифта, дар «китобчаи шайтон» дар нахустин ҷумла даст ба иттиҳом мезанад ва банда дар ҳайратам, ки қоғазӣ бе-чора ин ғазофҳоро чӣ тавр таҳаммул кардааст?! Масалан, Самсур менависад: «Ҳангоме ки Раббонӣ-Масъуд ҳамроҳ бо дигар дастаҳо ва гурӯҳҳои зиддиафғон дохили шаҳри Кобул оварда шуданд (!) ди-гар тамоми шаҳр ғариқи баҳри оташу хун гардид ва тамоми кишвар ба сӯи як бесуботии фузун аз ҳадд кашида шуд».⁴¹

Таърих акси навиштаҳои Самсурро гувоҳ аст: он вақт Кобул би-дуни муқовимат таслим шуд ва ҳатто ба раиси режими дар ҳоли суқут Начибуллоҳ ва хонаводаву муҳофизони ӯ кӯчақтарин озорро касе раво надид. Пас чӣ тавр имкон дорад, ки шаҳри озордида ва захмӣ, дубора бо дасти соҳибон ва начотдиҳандагонаш «ғариқи баҳри оташу хун» гардад? Ин ҳам риштае аз ҳазор фанди бофта ва тофтаҳои Самсуру ёрони ӯст! Аз сӯи дигар, ин «гурӯҳча» чаро гурӯҳҳои зидди афғонӣ бошанд, модоме, ки намояндагони барҷаста ва бо нуфузи қавми паштун, амсоли ҳазрати Сибғатуллоҳи Мучаддадӣ ва устод Абдурасули Сайёф дар он лаҳзаҳои ҳассос ва баъди он низ дар канори устод Раббонӣ ва шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд қарор доштанд?

Самсур дар ин сафҳа аз бӯхтонномааш борони нафрату таъна бар сари Сибғатуллоҳи Мучаддадӣ низ рехтааст. Гӯё Раббонӣ ва Масъуд аз Мучаддадӣ суди мазҳабиро бардоштаанд, ки сақовии нахуст Бачаи

Саққо ин судро аз ҳазрати Шӯрбозор гирифта буд (шахсияти бону-фузи исломӣ дар замони ҳукмронии Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, М.Ш) ва онҳо дар зоҳир Сибғатуллоҳи Мучаддадиро барои муддати ду моҳ дар тамсил, яъне дар «тамсили давлати исломӣ» пеш кашиданд. Аммо ба назари Самсур, ихтиёри аслӣ ба ҳазрати соҳиб набуд⁴².

Он чӣ дар ин замина нигорандаи сутури «китобчаи шайтон» иб-роз доштааст, тавҳин барои як шахсияти волои мазҳабӣ аст, ки чойи таамул ва таасуф дорад. Самсур дар «таълифот»-и худ нахваи нигорандагии ачибу ғариберо пеш гирифтааст, яъне зӯр ба зӯракӣ англисҳо ва шӯравихоро ҳомиву пуштибони тоҷикони Афғонистон қаламдод мекунад ва аз бародарони паштун, хоҳ коммунист бошад, хоҳ шахсияти баландпояи ислом, агар як зарра қаробат ва ҳамсӯйӣ ба амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ, устод Раббонӣ ва Масъудро дошта бошад, он фард «хоини миллат» ва «душмани паштун ва афғон» муаррифӣ мешавад. Ба таври мисол, дар барги дигар аз навиштораш ӯ ҳазрати Мучаддадиро бо ришханд «бозигари инқилоби исломӣ» (ба сах.66 аз китоби зикршуда мурочиат кунед) номида, эшонро мутаҳҳам мекунад, ки «дар пушти парда заминаи ихтиёрдорӣ ва ба ҳокимият расидани Масъуд ва Раббониро омода кард». Бепоя будани ин қазоватро чандин муҳаққиқон тазаккур додаанд ва худӣ зиндагӣ ҳам собит намуда, ки пояи ҳамагуна кизбу бӯхтон бебақост ва ба шарҳу табсираи нуктаи боло беш аз ин наменпардозем. Аммо иттиҳом ва ихонатҳои ӯ алайҳи шахсиятҳои обрӯманди қавми паштун, амсоли ҳазрати Мучаддадӣ ва Оятуллоҳ Мӯҳсиниро бояд андешамандони муосири Афғонистон бидуни посух нагузоранд.

АЙБИ МАРДОН ЧУ БИГУФТӢ...

Дар форсӣ андарзи омӯзандаест, ки тазкираш ин ҷо равост: айби мардон чу бигуфтӣ, ҳунараш низ бигӯй. Самсур афзун бар ҳама айбҷӯиҳо, ки барои ашхоси мутабаррук ва бегуноҳ раво доштааст, танҳо дар як мавзеъ сатрҳои воқеъӣ ва дуруст рӯи қоғаз оварда, ки ҳарчанд худӣ ӯ онро ноогоҳона навиштааст, аммо фармудаи эшонро мо ба фоли нек гирифтем:

«Ин сақовиҳо (устод Раббонӣ ва Масъуд, М.Ш) ба ёди он «сақовии аввал» (амири шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконию дар назар дорад) ва абадият бахшидани хотираи он дар минтақаи Калакони Кобул, литсейеро (мактаби таълимоти умумиро) ба номи ӯ низ номгузорӣ карда буданд ва ин литсей дар масири роҳи Кобул-Соланг

дар канори чодаи умумӣ сохта шуда ва дар лавҳаи он ин чунин нигошта шуда буд: литсейи шаҳид амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ». (ниг. «Сақовии дуввум», сах.66)

Оре, дар шӯразори бесамари Самсур боре аз кулӯх оташак чаҳид*, вале ин ҳақиқатнигории Самсур зуд ба хомӯшӣ мегарояд ва мучаддадан тибқи тақозои тинату тафаккури сиёҳи хеш ба маломати зиндагон ва нафрату ғайбати рафтагон мепардозад, ки ҷумла дурӯғ ва бидуни шавоҳиду манбаъ мебошанд. Ба таври мисол: «рӯзе Масъуд (огози ҷумлаҳои ӯ аксар мисли афсонаи модаркалон бо вожагону таъбироти «рӯзе», «замоне», «як вақте», шурӯъ мешаванд), шуморе аз ришсафедон ва ҷавонони минтақаи Кӯҳдомани Шимолро дар Ҷабалуссироч гирд карда буд ва дар баробари қалъаи Ӯд-гормонда аз замони ҳокимияти Бачаи Саққо истод шуда ва аз онҳо пурсида буд, ки ин ҷойгоҳро чӣ меноманд? Боз гуфт: инро «қалъаи сӯхта» меноманд! Чаро ба ин қалъа «сӯхта» мегӯянд? Барои ин ки ин қалъаро Бачаи Саққо сохта буд, вақте, ки Бачаи Саққо шикаст хӯрд, лашкари Нодирхон онро ба оташ кашид».

Самсур дар идомаи калом меафзояд: «он гоҳ Масъуд ба онҳо заҳрханде намуда гуфт: вақте гап аз ин қарор аст, агар ин бор паштунҳо омаданд, ҳамин гуна хоҳанд қард ва тамоми ин қалъаҳо ва хонахоро месӯзонанд, ҳоло дигар ба ҳушӣ худатон, ки дар кано-ри ҳам ва мо қарор мегиред ё хайр?»⁴³.

Албатта, бофтаи таҳайюли Самсури Афғон аст, он чӣ дар боло омад, аввалан, як ишора аз кӯчақтарин санад дар навиштаи ӯ наёмадааст, сониян, чунин тарзи тафаккур барои фарди ҷаҳоншумуле чун Масъуди кабир комилан бегона буд, ки инро бародарони паштун беҳтар аз соири ақвоми дигар медонанд ва худ эътироф қарданд, ки Масъуд Афғонистони озоду обод ва ороста бо ақоиду ормонҳои миллӣ ва исломиро аз Худо таманно дошт ва дар ҳамин масир ҷиходи таърихӣ анҷом дод ва шарофатмандона ҷоми шаҳодат ба сар кашид. Масоили наҷодпарастӣ, мавзӯи забон ва кавмгарой барояш комилан бегона буд, ки банда дар ин бора дар

* Самсури Афғон аз он ки ба зикри як кори шоиста ва таърихӣ ҳукумати устод Раббонӣ (дар қиблаи шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ) новогоҳона пардохтааст, шояд имрӯз пушаймон бошад? Воқеан борони маломатҳо, ки ба хотири форсигарой бар сари Бабрак Кормал ва Наҷибу дигар паштунҳои “тоҷикдӯст” рехтааст, низ баёнгари ҷаҳолату камзарфии ӯст.

мусохибае, ки дар соли 1994 бо ӯ анҷом дода будам, ишораҳо доштам.⁴⁴

Аз хусуси он ҳама чиноёте, ки хангоми вуруд ба атрофҳои Кобул ва баъд аз истиқрори давлат ва ҳукумати мучоҳидин дар шаҳр оқои Ҳикматёр анҷом дод (ӯ аз Чаҳоросиёб, рӯзона дахҳо мушак ба сари мардуми бегуноҳи Кобул партоб мекард) ва бедодиҳое, ки Толибон дар сар то сари Афғонистон ба вучуд оварданд, дар навиштаи Самсури Афғон як сатр ҳам ба чашм намерӯяд. Аз ҳамоқату хиёнатҳои раҳбарони вақти Афғонистон: Таракӣ ва Амин низ дам намезанад, Амонуллоҳон ва Нодирхонро «ғозӣ» меҳонад ва нисбати онон бо эҳтироми вижа қалам меронад, зеро ҳама аз табори паштунанд ва онҳо аз нигоҳи Самсуру ёрони ҳамқалами ӯ «тамаддунофарин» ё «наҷотбахши кишвари Афғонистон» талаққӣ мешаванд. Аммо дар қибולי амири шахид Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ (ҳодими дини расулаллоҳ) ва Бурҳониддини Раббонӣ (ҳар афғоне ёро бо эҳтироми баланд «устод» ё «профессор Раббонӣ» гуфтааст ва мегӯяд) ва Аҳмадшоҳи Масъуд, ки дар таърихи кишвараш унвони нахустин қаҳрамони миллиро касб кард, Самсур ҳар чӣ, ки дар зеҳн ва ё бар дахонаш ояд, дар рӯи сафҳаи «китобчаи шайтон» рехтааст. На аз Худо шарм дорад ин каззоб, на аз бандагонаш! Гуноҳашон ҳам ин аст: тоҷик будаанд, на паштун!

ҚИЁСИ ФАРСАҲҲО ДУР АЗ АҚЛУ МАНТИҚ

«Китобчаи шайтон», ки бо мӯҳр ва имзои Самсури Афғон, вале дар асл бо қалами гурӯҳе аз шованистҳои маризахвол навишта шудааст, бахшero зери унвони «Раббонӣ дар нақши фикрии Кормал ва амали Бачаи Саққо» дарбар дорад, ки чун бобаҳои дигари он масҳара ва ришханд аст.⁴⁵ Ҳатто аз унвони матолиб пайдост, ки нигоранда бо чашми баста ва кӯрмол-кӯрмол дар ин биёбони хушкӯ бехосил саргардон аст. Барои онҳое, ки аз таърихи Афғонистон андаке огоҳӣ доранд, шахсияти раҳбари ҷиҳодии Афғонистон, олим ва андешаманди шинохтаи ҷаҳони ислом, профессор Бурҳониддини Раббонӣ ошност ва ҳаргиз бо Бабрак Кормал раҳбаре, ки аз ҷавонӣ дар дастгоҳҳои идеологӣ марксистӣ шустушӯи мағзӣ дид ва фиреби коммунизмо хӯрда буд, қобили қиёс нест! Афзун бар ин барчаспи аҳмақона Самсури Афғон, бо қамоли таассуф дар ин қисмат

аз «китобчаи шайтон» низ дасти касиф бар таҳрифи таърих мезанад ва менависад: «Раббонӣ дар даврони чиход ва дар суфуфи чиходи худ ва ҳизбаш дар баробари душман ба унвони омили асосӣ чандон матраҳ набуда, балки нақши як танзим ва шахси «гузаркунанда»-ро дошт.

Мушаххас аст, ки дидгоҳи душманона ва муғризонаи Самсур дучори касалот аст, вай нақши сарнавиштсоз ва нерӯи халлоқу мағлубнопазири устод Раббонӣ ва шери овозманди Панҷшер Аҳмадшоҳи Масъудро дар мубориза алайҳи ишғолгарони Шӯравӣ ва Толибони покистонӣ нодида мегирад ва инчо ғаразу ҳасодат вориди сахна мешавад ва матонату ҳунарро меҳаҳад бугӣ кунад ва ба нобудӣ кашонад, ки дар ҷомеа мисдоқаш зиёд будааст! Вале Самсури Афғони тангназар бештар ба баҳсу масоили хориҷ аз мавзӯ даст мезанад ва дар ин масир ҳам тӯшаи сафари ӯ дурӯғ аст. Вай дар баёни зиндагии устод Раббонӣ ибороте музағраф оварда мегӯяд: «гуфта мешавад, ки хонаводаи Бурҳониддини Раббонӣ, дар гузаштаҳо (?) аз Тоҷикистон ба Афғонистон кӯчида бошад».⁴⁶

Дар шарҳи биографии Кормал дидем, ки Самсури Афғон гузаштагони ӯро аз Кашмир вориди Афғонистон, агар мушаххастар бигӯем, вориди дараи Панҷшер сохт, яъне онҳо шаҳри Кобул ё Ҳиротро ба дараи кӯҳистонӣ тарҷеҳ додаанд. Яъне, нигоранда бо чунин наҳваи афсонасозӣ меҳаҳад хонандаро гул бизанад ва ба ӯ боваронад, ки оқои Кормал ё ниёкони ӯ парвардаи обу ҳавои Панҷшер ва аз ҳамшаҳриёни Аҳмадшоҳи Масъуданд! Ба ин васила, Самсур меҳаҳад, он ҷеҳраи шаффофтар аз булурро, ки Худованд ба Панҷшери душмангудоз ва фарзандони лашкаршикани ӯ ато фармудааст, маҳдуш бисозад.

Самсур дар сохтану пардохтани зиндагиномаи устод Раббонӣ низ тахайюлпардозӣ карда, «дар гузаштаҳо аз Тоҷикистон ба Афғонистон кӯчидан»-и хонаводаи эшонро амдан дуруст кардааст, яъне бо ин афсонаи кӯҳна гуфтани аст, ки ниёгони Раббонӣ аз Тоҷикистон ба Бадахшони Афғонистон омадаанд, ӯ муҳочир ё омада аз иқлими дигар аст (ва он ҳам аз маконе бисёр дури дур, яъне аз Бадахшони Тоҷикистон!).

Мушаххас нест, ки муаллиф ин нуктаи подарҳаворо аз кадом манбаъ ва ё аз кадом ҷамане ва ё даҳане ба даст овардааст? Дар гирдоби ҷаҳлу таассуб мечарҳад ин ноҳудои гумроҳ, вағарна Самсур Афғонистону Тоҷикистонро, ки дар гузашта давлати воҳиде

буданду бо номҳои Кобулистон, Тахористон ва Ӯ Хуросон маъруф буданд, аз ҳам ҷудо намедонист, дар нисбати тоҷикон, ки дар сар то сари Афғонистон ва Осиёи Миёна қавми бумӣ маҳсуб мешаванд, бо тааммул ҳарф мезад ва бо нармӣ қалам меронд ва иззату обрӯи хешро нигаҳ медошт.⁴⁷ Суханчини ҳарзагӯй аз «ноҳамгунии зоҳиру ботин»-и Бурҳониддини Раббонӣ жожхойӣ мекунад ва ба ҳар василае талош меварзад, то шахсияти воло ва иззатманду машҳур дар ҷаҳони устодро поин биёварад ва лаккаҳои сиёҳе ба домани поки ин ҷаҳонӣ фарзона бичаспонад.*

Самсур менависад: пеш Раббонии дигареро медидем. Оре, ин солҳо мутобиқ ба замонест, ки Бурҳониддини Раббонӣ зимомӣ раёсати Ҷумҳурии (давлати) исломии Афғонистонро дар даст дошт ва он рӯзгор, аз соли 1382-и хуршедӣ, навиштааст Самсури Афғон, Раббонӣ дар дохили кишвар ғайолиятҳои маҳдуди сиёсиро пеш мебард. Соли 1353-1371 солҳои чиҳоди Раббонӣ ба ҳисоб меояд. Аз соли 1371 то 1375-и хуршедӣ ва солҳои пас аз он «самсур»-ҳо аз ҷаҳор самти кишвар чиҳати барканорӣ ӯ ва барандохтани давлати қонунии Афғонистон даст ба ҷинояти ғайеъ заданд. Дуруст аст, ки ин айём (солҳои 1371-1375) оқои Самсур бо Раббонии дигар-Раббонии қотеъу побарҷо дар аҳдофи сиёсӣ ва ормонҳои исломиву миллии худ дучор омад ва саҳеҳ аст, ки ашхосе мисли Самсур ва шованистҳои дигар саддшикании устодро⁴⁸ ба ҳеҷ вачҳ нахоҳанд пазируфт.

Муқовимат ва муборизаи Бурҳониддини Раббонӣ чиҳати ҳифз ва наҷоти Афғонистон аз таҷзия ва набард алайҳи нерӯҳои аҳримании Толибон пас аз чиҳод бар зидди ишғолгарони Шӯравӣ, дурахшонтарин саҳфа дар китоби умри пурифтихори ӯ ва ёрони рӯинтанаш мисли Аҳмадшоҳи Масъуд, амир Исмоилхон, устод Сайёф, маршал Фаҳим, Муҳаммад Юнуси Қонунӣ ва амсоли онҳо маҳсуб мешавад, ки дар ин бора даҳҳо тан андешамандон ва нухбагон изҳори ақида кардаанд. Аммо Самсур ин хаффоши тирамағз дар зоҳиру ботини устод Бурҳониддини Раббонӣ ҳеҷ ҳубиеро надидааст ва дар даҳ

* Банда бо чиҳил тан аз ошноён, андешамандон, сиёсатмадорон, аҳли дину мазаҳаб аз эронӣ то афғонӣ ва ҳиндуву покистонӣ роҷеъ ба устод Раббонӣ ва шахсияти сиёсӣ, шмиву иҷтимоии ӯ сӯҳбатҳо доштам, ки забти онҳо дар бойгониям маҳфуз аст ва 99 фоизи посухҳо мусбат мебошанд, ҳатто рақибони сиёсии устод бо эҳтиром номи ӯро ба забон мебаранд ва дам аз наҷобату покии ӯ мезананд. (М.Ш.)

варақ аз «китобчаи шайтон» мисли пирзолҳои ҳарзагӯй ҳар чӣ дар дил дорад, бар забон меоварад ва афкори бӯгин ва гандида рӯи саҳфаи сафеду пок мерезад.

Ашхоси нотавону нотавонбин, заиф ва заифмизочро «волотарин хунар» дурӯғ парокандан ва тӯҳмат задан ба рақибон ва афроди зердасти тирози хеш аст, ки мо мисдоки ин ақимтабӯни тарсууро дар ҷойҳои дигар низ дидаем ва бидуни тардид, Самсур истисно нест! Ӯ дар газофномааш алайҳи Ҳабибуллоҳхон, Бурҳониддини Раббонӣ, Масъуд ва Начибуллоҳ иқтибосҳо ва нақли қавлҳо меоварад ва ҷумлаҳоро дар ин замина дар ниқоби нохунак (48) ороиш медиҳад, вале ном ва солу макони он «манбаъ»-ро зикр намекунад. Чунончӣ дар саҳфаи 77 аз ин тӯҳматнома мехонем: «Яке (!) аз аъзои Ҷамъияти Исломӣ, ки дӯстони бисёр наздики Раббонӣ буда ва бо ӯ нишасту бархости ҳамешагӣ дошт, мегӯяд: «Вақте ба устод Раббонӣ «раиси ҷумҳур» хитоб шавад ва дар ягон мактубе аз ӯ ба унвони раиси ҷумҳур ёд гардад, дар лабҳои устод табассум гунае мешукуфт ва хандон мешавад...» Бо камоли таасуф ин қабил ҳарфу хичоҳои пуку пучала дар «китобчаи шайтон» зиёд аст, ки мо аз таҳлил ва баррасии 99 ғоизи он худдорӣ варзидем ва гуноҳу савобашро низ ба вичдони нависанда ё падидоварандагонаш ҳавола кардем.

Самсури Афғон пас аз «чехранигории» устод Раббонӣ ва таҳрифу тавҳини Бабрак Кормал ва Начибуллоҳ ва гилаву озорҳо аз як идда подшоҳони дар асл паштун, вале ба таъбири ӯ дар амал «точикдӯст» ва форсигӯй ҳамлаҳои гурбаосое ба Аҳмадшоҳи Масъуд низ меоварад. Масъуди гурд аз оинаи зангзада ва қачниҳоди дидгоҳи муаллифони «китобчаи шайтон»: «таҷзияталаб, фарди худхоҳ, барбоддихандаи кишвар, минтақагаро, ҳоҳони як ақалияти маҳдуд ва судандеш ва тарафдор ба худаш асту бас» (саҳ. 80). Агар ҳама шохидони ҳол, ба вижа хабарнигори фаронсавиву олмонӣ ва филмсозони эронӣ ва баъзе аз мамолики Аврупо Масъудро сангари муқовимат ва самбули қаҳрамонӣ хонда, мақоми ӯро баландтар аз Помир ва муаззамтар аз Ҳиндукуш гуфтаанд⁴⁹, Самсур тамоми сифатҳои қаҳрамони миллии ватанро ворона ба риштаи таҳрир кашидааст. Аз фарти нотавонбинӣ ва бемории ҳасодат ӯ ҳатто санги маломат бар сари нависандагони хориҷӣ мезанад ва мегӯяд: «ҳамагон ва дар қадами нахуст хориҷиён, афқору боварҳоро мутаваҷҷеҳи ӯ сохта ва аз ӯ чунон як «шер» сохта шуд,

ки хатто дар андешаи бисёре аз ҳамватанони мо пардае аз эътимоду бовархоро афканда буд».(ниг. Сақовии дуввум, сах. 80-81).

Дар идомаи матлаб омадааст, ки Масъуд аз торикиҳо ва сояҳои абаҳомоти рангоранг ба тадриҷ берун омад ва бештар ҷанбаҳои манфии он ба ҷаҳониён бармало (ошкор) гардид...

Ин «ҷаҳониён» аслан кӣ ҳастанд? «Ҷанбаҳои манфӣ»-и Масъуд кадоманд ва аз сӯи чи касе кашф гардида ва ё дар китобу филмномаи кадоме аз муаллифони хориҷӣ ва дохилӣ сабт шудаанд? Дар навиштори Самсур аз ин ҳарфҳо хабаре нест. Вай барои Аҳмадшоҳи Масъуд зиндагинома сохта, пас аз ироаи сифатҳои аҳмақона ва куллигӯиҳои берабт даст ба «кашфиёти нодире» задаст. Ӯ ишораи мармузро, ки дар баёни шарҳи ҳоли Бурҳониддини Раббонӣ гуфта буд, ин ҷо низ тақрор кардааст: Аҳмадшоҳи Масъуд, фарзанди дағарвол Дӯстмуҳаммад, бошандаи деҳқадаи Бозораки вулусволии ноҳияи Панҷшер (ҳоло вилояти Панҷшер, М.Ш) аст, бинобар ривожте (яъне, афсонае, тахайюле ё ҳобу хайёле? М.Ш) падаркалонӣ Аҳмадшоҳи Масъуд аз Пордарё (?)—он сӯи дарёи Ому-Тоҷикистони имрӯз ба Афғонистон кӯчида ва дар Панҷшер маскану маъво гузидааст»⁵⁰. Дар як ҷумла, бубинед чанд иштибоҳи фоҳиш нуҳуфтааст:

1. Вақте муаллиф мегӯяд: «бино бар ривожте» мушаххас нест, ки ин ривожте аз «Ҳудудулолам» иқтибос шуда ё аз «Таърихи Табарӣ»? Дар ҳар сурат, ӯ аз ҳеҷ манбаъе ёд накардааст.

2. Падаркалон (яъне падарбузурги ӯ) чӣ ном дошт ва дар чӣ соле аз он сӯи Ому ба Панҷшер кӯчида омад? Ин нақли қавро Самсур барои тасаллии дили худ ё ба даст овардани эътимоди хонандаи китобаш, эй кош аз ягон ришсафеди панҷшерӣ дар миён мегузошт!

3. Ба ақидаи Самсур, дар он сӯи дарёи Ому, ба ҷуз Тоҷикистон дигар ҳеҷ ҷумҳурие, Ёзбекистон, Қирғизистон, Туркменистон ва ... вучуд надорад ва ин панҷшерӣҳо ва парвонӣҳову тахорӣҳо ва ғуриҳову кобулӣҳо ва хиротӣҳову бадахшӣҳо ва фарзандони ин вилоятҳо, ҳама кӯчида аз Тоҷикистон ба Афғонистон омадаанд! Самсур дар идомаи ҳамин фантазияҳояш «тараҳуме» аз худ нишон дода, иброз доштаст: «ҳукуматҳои он вақти афғонӣ ба ин гуна муҳочирони тоҷик ҳамдардҳои зиёд нишон медоданд» («Сақовии дуввум», сах.82).

Чӣ қадар хандадор аст ин натиҷа, ки Самсур аз муҳочирати тоҷикон ва тараҳуми ҳукуматҳои вақти афғон бардоштааст! (ва мо

намунаи олии чунин меҳмоннавозӣ ва тараҳмӯҳоро дар бархӯрди Нодирхон бо амир Олимхон ва ҷангсолори тоҷик Иброҳимбек ва оврагону дигар мучоҳидини бухороӣ дар фаслҳои гузаштаи ин китоб мушоҳида карда будем!). Самсӯрӯх фикр мекунам, сар то сари Афғонистон (албатта номи аслии он Хӯросон ё Кобулистон аст) мол ва мероси онҳо ва падарбузургҳои онҳост ва гӯё реша дар умқи таърихи 6-7 ҳазорсолаи онро фақат паштуҳо доранд ва боре ҳам фикр намекунам, ки билохира дунё бесоҳиб нест. Ва он чӣ, ки мо ва ту (албатта ту, на мо!) қазоват мекунем ва «таърих менависем» ва гурбаи худро шеро ҷаён меҳонем, оё дар баробари гавҳаршиносони шарқу ғарб худро шармандаи ду олам намесозем?!

Арзишҳои илмиву маънавиро, ки ҷӯниҳои ба аҳли олам арза доштаанд, магар мешавад ба мероси фарҳангии муғулҳо, тоҷикҳо ва дигар ақвоми кӯчӣ ва ҷуғии минтақа нисбат дод? Ба Афғонистони феълӣ ва Осиёи Миёна кадом ақвоме сарозер шуда, ин сарзаминҳоро тасоҳиб кардаанд? Кадом қавм дар ин диёри ахуруӣ рағу решаи азалии дорад ва чӣ таъсири дар азҳони миллатҳо ва чӣ нақше дар саҳнаи таърихи башар гузоштааст? Ин мавзӯ аз ҷашми ҳеч яке аз соҳибони қалам, хоҳ русӣ бошад, хоҳ англисӣ, хоҳ ҳиндӣ бошад ва хоҳ ҷинӣ пинҳон нест ва ҳазфи ин азамати фарҳангӣ ва таҳриф ё китамони он дастовардҳо аз саҳнаи таърих, нафақат бозӯи Самсури Афғон, балки камари филро ҳам хоҳад шикаст! Ба қавли Ҳакими Тӯс:

Кӣ гуфтат бирав дастӣ Рустам бубанд?

Набандад маро даст ҷархи баланд!

ТУ ШЕРОНИ ҶАНГӢ КУЧО ДИДАӢ...?!⁵¹

Ҳарифи нотаваҷиб ҳақ худро бо паҳлавоне пурқудрат даргир кунад (фарқе намекунад ин набард-набарди лафзӣ бошад ё тан ба тан) қабл аз ҳама худӣ ӯ дар ҷашми тамошоҷӯён шармсору хичолатзада мегардад. Мо назари ин ҳаводисро дар саҳнаҳои набарди Рустами Достон бо дева дад ва пархошҷӯёне амсоли Ашқбӯсу Афросиёб ва қудраталаби рӯинтане мисдоқи Исфандиёр дидаем.

Таҳамтани мағлубнопазир ҳатто қотили ноҷавонмард – бародари номард ва нотанин худбохта ва хоинро қабл аз он, ки дида аз ҷаҳон

барбандад, бо як тир бар дарахт дӯхт ва бар чаҳаннам фиристод.⁵² Дар таърих аз ин ҳаводис зиёд пеш омада, аммо дар рӯзгори мо дар қарни таҳаввулотӣ бемислу монанди илмӣ ва фарҳангӣ заррае аз пешомадҳои таърихиро наметавон пинҳон кард. Самсур ва ёрони ӯ чунин вижагии қарни эҷозофарини ХХI ва қаробатҳои фикриву зеҳнии инсонҳои ин рӯзгорро нодида гирифтаанд. Фикр мекунанд, жожу можғӯиҳои онон, агар аз пашту ба англисӣ ё фаронсавӣ ва форсӣ бо тирожи зиёд тарҷумаву нашр гардад, ба ҳадафашон мерасанд ва офтобро дар остинашон пинҳон дошта метавонанд.

Ту шерони ҷангӣ куҷо дидай?

Ту овози рӯбоҳ нашнидаӣ!

(Байт аз достони Абӯмуслими Хуросонӣ иқтибос шуд)

«Ростӣ мӯчиби ризои Худост, кас надидам, ки гум шуд аз роҳи рост!» – ба ин далел «китоби шайтонӣ»-и ӯ барои аҳли фаҳм ва огоҳони аср як қирон арзиш надорад, вале барои ҷавонони нобалад ва теъдоди зиёде аз насли калонсол ва хушбовари бародарони паштун, ҳатто дигар ақвом сатрҳои иғвоангез ва аҳримани «Сақовии дуввум» ҳатарноку захрогинанд. Банда он чӣ навиштаам, арзи дили як бародари мусалмони хориҷ аз марзҳои Афғонистон аст ва дар ин рисола қасди ман ва вазифаи исломиву инсонии ин ҳақир, дар ҳадди тавони хеш роҳи нишон додан ба ин қаламкаши нобино ва дигаронро бар ҳазар доштан аз ҷоҳи баркандаи ўст ва бояд ҳамагон даст дар дасти ҳам бидиҳем ва ба ин қабил дастёрони шаётинтабиат иҷоза надидем, ки базри нифоқ дар миёни бародарони ҳамдину ҳамдиёри худ бипошанд. Нагузорем, қаҳрамони миллии Афғонистон, ҳамнабардон ва ҳамразмони ўро ба подоши 25 соли ҷоннисорӣ дар дифои Модар-ватан таҳриб кунанд ва зехни зиндаҳо ва арвоҳи шуҳадоро нороҳат бисозанд!

Мо ба самсурҳо посухҳои бисёр малеҳ ва маслиҳатомез ироа менамоем, аммо умед бар он дорем, ки посухҳои кӯбанда ва дандоншиканеро ба онҳо соҳибназарони паштун хоҳанд дод. Зеро Самсур аст, ки бародару хоҳарони паштунро меҳаҳад гумроҳ кунад ва алайҳи тоҷикон шӯронад.

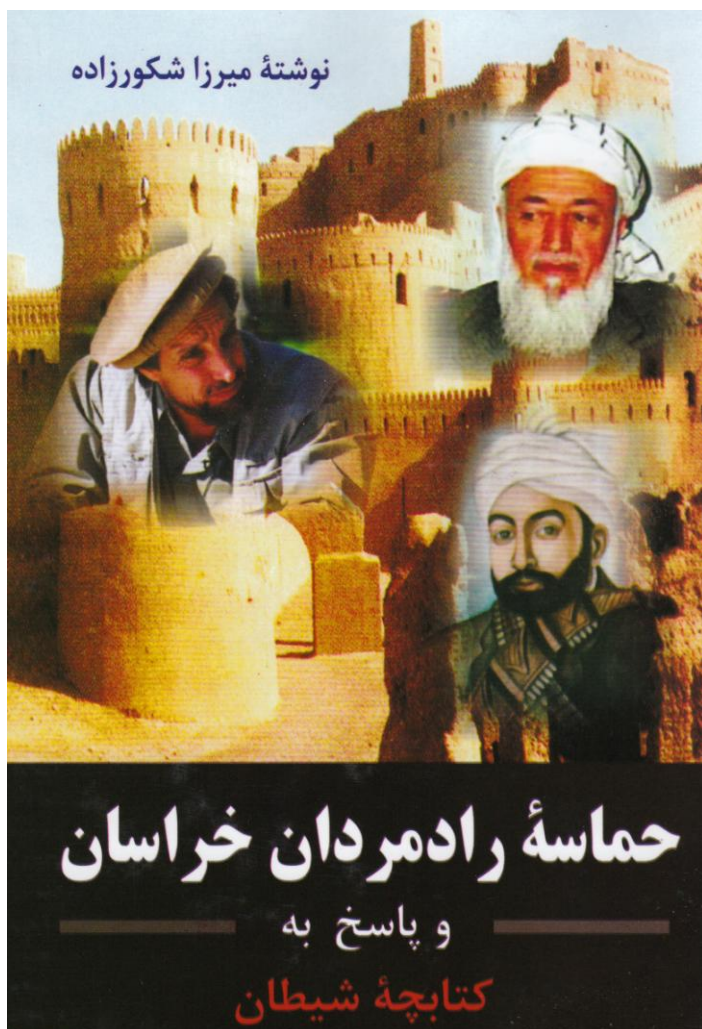
Самсур мавзӯи наҷодпарастӣ: тоҷику паштун ва ҳазораву ўзбак ва бартарии ин бар он, масъалаи аксарияту ақалият ва дар таркиби тоҷикон ҳаллу фасл шудани «афғонҳо», аз Тоҷикистон ва ё аз Ҳиндустон кӯчида омадани гузаштагонӣ баъзе аз раҳбарони кишвар ва аз «хиёнатҳои онҳо дар гузашта ва имрӯз» дар ҳар баҳше аз «ри-

солааш» захри ҳалоҳил мечаконад. Вақте аз ҷосуси русӣ ё англис номидани қаҳрамонон ҳаста мешавад ва ё якеро аз гумоштағони ОСЕО, дигареро парвардаи КГБ меҳонад, эҳсос намекунад, ки такрори аз андозаи зиёди ин иттиҳомот хонандаашро дилтангу ҳаста ва нисбат ба навиштаҳои ӯ машқуқ месозад. Дар чунин вазъе нависанда роҳи фирор аз ин ҳавзи бадбӯйро пеш мегирад ва қаламро дар масири «кашфиётҳои нав ба нав» ҷорхез мезанонад.⁵³ Ӯ пас аз яко-як шумурдани ҷурму гуноҳ ва «ҳиёнатҳо»-и қаҳрамонони рисолааш ва мавзӯи ному насаби онҳо, дар хатнасурӣ ва ё ташйиӣ ҷанозаи падар ё бибикалон ширкат варзидан ва ё наварзидани онҳо ва ... қалам мезанад, ки инро дар форсӣ ҷиртупирт ё ҷаранду паранд мегӯянд. Барои он ки хонандаи арҷманд аз ҷаранду парандҳои самсурҳо бебаҳра намонад, ҷанд намуна аз ҷарандиёти ӯро дар зер меоварем:

1. Дигрувол (полковник) Дӯстмуҳаммад (падари Аҳмадшоҳи Масъуд, М.Ш) панҷ сол пеш дар шаҳри Пешовар, дар ҳоле, ки фарзандаш бар курсии салтанати Панҷшер ва Толикон нишаста буд, дар ҳоли мусофирӣ ва дурӣ аз ватан ҷон дод. Аҳмадшоҳхон⁵⁴ на ба ҷаноза ҳозир шуд ва на ба фотеха (Сақовии дуввум, саҳ.81). Самсур ҷумлаи болоро ҷун «мӯъҷизаи таърих» аз китобе бо номи «Мори остин» иқтибос кардааст!

2. Бар асоси гуфта ва навиштаи бархе аз пажӯҳандагону коршиносон (ному насаби бархе аз пажӯҳандагон ва нависандагонро ин бор ҳам зикр накарда, меафзояд:) Аҳмадшоҳи Масъуд ҷангҳо ва набардҳоро ба воситаи дигарон анҷом дода ва дигарон ба судаш корхое кардаву кореро пеш бурдаанд. Ба ин хотир, ӯ ба худ таҳаллуси «Масъуд», яъне толеъмандро гузидааст ва ин низ як таҳаллуси ғасбшуда аз дигарон аст («Сақовии дуввум» саҳ.81, ин ҳам иқтибос аз «Мори остин» аст, ки фақат ҷумлае аз он нақли қавлҳои тӯлонӣ ин ҷо матраҳ шуд).

3. Хонандаи арҷманд, шояд худ акнун мулоҳиза карда бошад, ки Самсур ҳар иттиҳомеро, ки алайҳи ашхоси мӯътабар месозаду мебофад, авомфиребонаанд. Охир Аҳмадшоҳи Масъуд тоҷир нест, ки «дигарон ба судаш корхое карда бошанд». Аз сӯи дигар, аз ҷашми нависанда ва хабарнигорони замони мо – замони қарни тӯфони иттилоот ва ахбори шиновари дунё оё имкон дорад ҳақиқатро пинҳон дошт? Ба вижа қаламкашоне, ки парвардаи фазои иттилоотиву фарҳангӣ ва сиёсии Аврупо бошанд!

Муқоваи нусхаи форсии «Ҳамосаи родмардони Хуросон», ки соли 2008 дар Душанбе дар нашириёти «Девашич» ба табъ расид.

Аҳмадшоҳи Масъуд гӯё дар набард алайҳи ишғолгарони ватанаш аз нерӯи ҷисмонии «дигарон» суд мебарад ва ба ҳамин хотир (ба хо-

тири ба даст омадани комёбиҳои муфту ройгон!) ба пиндори самсурҳо худро «Масъуд», яъне саодатманд ва хуштолеъ мешуморад ва ҳатто ҳамин таҳаллусро ҳам аз «соҳиби аслӣ ва қонуни»-и он оқои Мухаммад Яъқуби Масъуд, собиқ муовини идораи вазорати иттилоот ва култур (фёлан муҳочир дар Австралиё) ғасб кардааст.⁵⁵ Худоё, чӣ қадар нотаवону ҳамоқатпеша аст ин даъвогари залилу бечогӯй! Охир таҳаллусро ва ҳатто номро магар мешавад аз касе ғасб ва ё дархост кард! Ё бо дарюзачӯй ва лобаву зорӣ аз они худ кард? Магар самсурҳо аз оддитарин шеваи интиҳоби ном ва таҳаллус вокиф нестанд ва намедонанд, ки мо ғайр аз Ҳаким Низомии Ганҷавӣ дар адабиёти ҷаҳонрои форсии дарӣ дахҳо ва садҳо шоирону таърихнигороне дорем, ки таҳаллуси «Низомӣ» касб кардаанд. Дар ҳамин рӯзгори мо, номи Рустамро на танҳо тоҷикони рустамтабор, балки ҳазорҳо тан аз намояндагони дигар ақвом барои худ лақаб ё исми хонаводагӣ интиҳоб кардаанд, ки ҳеч «қонуншиканӣ»-е доварони аср дар ин номгузинӣ намебинанд. Фикр мекунам, Самсур аз нотавоии фикрӣ ва мушкilotи равонӣ ба ҳамин таънаҳои ночаспон ва иддаҳои хому кӯдакона дили худу хонандаашро тасалли бахшидааст.⁵⁶

3. Муаллифи «китобчаи шайтон» дуруст аст, ки аз муҳаққикони ҳамакида бо ҳуди ӯ, чиҳати бадном кардани қаҳрамонони «рисолааш» иқтибосҳо меоварад, вале дар тамоми ғаслҳои ин китоб истилоҳ ва таъбирҳои дӯстдоштаи ӯ инҳоанд: «бар мабной изҳороти бархе хабарнигорон», «бархе аз осори чирикии коммунистҳо», «бар мабной як ахбори дигар», «дар асоси як мактуби вазорати хориҷа» ва ғайра, яъне бар мабной ҳамин «бархеву ҷархҳо» Аҳмадшоҳи Масъуд дар Покистон ба хидмати «АСОЙ»⁵⁷ даромад, (саҳ. 83), «бар мабной бархе таҳқиқот» ӯ дар ҳамин айём буд (гӯё дар оғози ғайолияти сиёсӣ, М.Ш), ки ба Мисру Лубнон рафт, то ки он ҷо дар паҳлуи муборизини ғаластинӣ дар татбиқоти низомӣ саҳм гирад. Ин ҳам дуруғи маҳз аст. Ҳангоми тренинг (омӯзиш) дар ҳамин кампҳои ғаластинӣ буд, ки дар зери тарбия ва истиқдоми КГБ даромад* (ҳамон саҳифа). Аз сӯи бегонагон то ба лақаби маҷозии шерсифатӣ ҳам расонида шуд. «Бар мабной як изҳори дигар, Аҳмадшоҳи Масъуд бо истихбороти Фаронса равобита барқарор кард ва баъдҳо онҳо ўро ба М-16-и

* КГБ- дастгоҳи амниятии Шӯравии собиқ чӣ рабте ба Ҷаҳонӣ ва Исроил дорад?

Инглистон муаррифӣ карданд». (сах.85) «Гардонандаи кӯхнакори шабакаи телевизионии тичоратии англис оқои Синдгол аз ӯ (аз Аҳмадшоҳи Масъуд ва ғаёлияти размандагии ӯ, М.Ш) филме таҳия намуд... ин филми яксоата баъдан ба СиОйИ, яъне созмони истихбороти ИМА супурда шуд ва бо вучуди бархе изҳорот ханӯз маълум нашуд, ки СиОйИ низ бо ӯ кадом муомила ва паймони пинҳонӣ анҷом дода, ё хайр?» (сах.85).

Яъне, Самсури Афғон қаҳрамони муқаддамаи сангари набарду мардонагӣ Масъуди гурдро бо дастгоҳҳои истихборотии Шӯравии собиқ, Покистону Фаластин, Фаронса ва Англизу ИМА ва ҳатто созмони истихборотии Исроил- «Мусод» (сах.87) дар иртиботу ҳамкорӣ «мебинад» ва рӯи чандин барги сафедро дар робита бо ин «кашфиёти нодир» сиёҳ месозад. Аммо ҳеҷ як санаде ва нишоне аз ин ҳамкориҳои Масъуд бо дастгоҳҳои ҳосусии мамолики дар боло зикр шуда дида намешавад ба ҷуз лафзи пуч ва миёнтиҳии «барҳеву чархе!»

Аз нигоҳи офаринандагони «китобчаи шайтон» идораҳои истихборотии Шӯравӣ (ӯ бештар истилоҳи Русия ва русҳоро ба қор мебард, то Шӯравӣ ва шӯравиҳо, М.Ш) ва Фаронсаву Олмон ва Инглистону Амрико ва хабарнигорону филмбардорони ин кишварҳо- ҳама дар нисбати Афғонистон ва паштунҳо бадбину мутанафиранд ва аз ҳаводорону мубаллиғон ва кӯмакрасонҳои Аҳмадшоҳи Масъуд ва устод Раббонӣ ва дар маҷмӯъ, тоҷикону дигар форсизабонон мебошанд. Ба ақидаи самсурҳо равобитаи Масъуд бо истихбороти англис аз як сарчашмаи муштараки таърихӣ илҳом мегирад: «Англисҳо чунин меандешанд ва ҳақиқат ҳам чунин аст, ки дар ҳар се ҷанги саҳти афғон ва англис иллати аслии шикасти англисҳо муборизаи мусаллаҳонаи паштунҳо буд... аз он ҷое, ки душмани Масъуд бо паштун (!) ба ҳама маълуму рӯшан аст, англисҳо ҳам аз ҳамон нуктаи муштарақ суд мегиранд ва меҳоянд аз паштунҳо интиқоми шикастҳои таърихӣ худро бигиранд. Ба ҳамин хотир, англисҳо монанди русҳо дар рушду таборузи шахсияти Масъуд саҳми ғаёл гирифтанд».⁵⁸

Ҷиҳати таъини чунин «назарияи нодир» дар «китобчаи шайтон» далоили зайл омадааст: тибқи иттилои як тан аз гӯяндагони родиюн «БиБиСи» аз сӯи вазорати хориҷии Инглистон мактубе омад, ки «БиБиСи» бояд дар таборузи Масъуд саҳм бигирад. («Сақовии дувум» сах.86)

Дар ҷои дигар аз дастур ба фармоиши вазорати хориҷии Ингли-

стон сатрҳои зер омааст: дар ҷангҳои зидди русҳо ба гунае аз гунаҳо, робита ё раванди ҷанг ба Аҳмадшоҳи Масъуд пайванд дода шавад (сах.86) ва дар идомаи ҳамин ҷумла зикр ёфтааст, ки ҷанг дар Лағмон ё Кунарҳо алайҳи русҳо сурат мегирифт, аммо пайванди он аз сӯи «БиБиСи» ба Панҷшер ва Аҳмадшоҳи Масъуд рабт дода мешуд ва...

Ҳақиқатро дар асл ҳеҷ самсуре наметавонад ба доман бипӯшонад ва нуқтаи назари ҳамаи «масъудшиносон»-и ҷаҳон, ба вижа коршиносони ғарбӣ роҷеъ ба набарди шери Панҷшер ва ҳислати мардонаи ӯ ин тавр ташреҳ ёфтааст: Масъуд аз кишварҳои мухталиф қўмакҳои низомӣ ба даст меовард (чун ҳама муҷоҳидини Афғонистон), вале ба ҳеҷ вачҳ зери бори фармоиш ва дастури раҳбарони он кишварҳо на-рафт.⁵⁹

Мо дар ин бахш аз посухҳо ба «китобчаи шайтон» аз истеъдоди бемислумонанди Аҳмадшоҳи Масъуд дар умури низомӣ, аз оштинопазир будани Масъуд бо душманони Афғонистон, аз он ки барои шӯравӣҳо ҳарифе сарсахту қаҳҳор дар шумор меомад, дар бораи он ки ошики ирфону ислом ва ҳар вачаб ҳоке аз кишвари азизаш Афғонистон буд, чизе нахоҳем афзуд, зеро ин мушк низ ҳочат ба таблиғи атторро надорад. Дар ин замина он қадар мақолаву рисолаҳо навишта шуда ва филмҳои рӯи сахна омад, ки дўстону душманони мардуми ғаюри Афғонистон, ба вижа онҳое, ки шефтаи қаҳрамоноҳои Масъуди қабир ва ёрони ӯянд, аз таърихи ин таълифот ва асарҳо, ки дар ин замина эҷод гардид, вокифанд ва самсурҳо вокифтар аз инҳоянд. Аммо чунон ки мушоҳида намудем, ҳасудон аз алам дарун-дарун месӯзанд, ҳақиқатро дар ҷашми мардум ворона ҷилвагар месозанд, ғофил аз он, ки ба ҷуз иддае аз ҳаммаслакони ва маризоне чун Самсур касе гӯш ба тарфандашон нахоҳад дод.

Падиоварандаи китоб дар ҷаҳор барг аз газофномаи худ бо истинод аз таълифоти нависандаи амрикой Ричардсон аз «иртиботи ошкор ва тангтанги Масъуд бо русҳо» ҷумалоти игроқомезе оварда, ки дар ҷаҳорҷўби ақли солим намеғунҷад ва нигорандаи ин сутур, яъне банда вақте ин мавзӯро бо коршиносони масоили ҷанги Шӯравӣ бо Афғонистон ва иддае аз шохидони баландмартабаи ин ҷанг иборат аз русу тоҷик ва паштун дар миён гузоштам, ҳайратзада шуданд ва ҳатто бо лабханд меғуфтанд: «дар касалот ва бемории ин нависанда ва мушовирони ӯ ҳеҷ ҷойи шакку тардиде нест»⁶⁰. Оре, ҳасодат ва муғризот як навъ беморӣ аст, бемории хатарнок ва дармоннопазир!

Дуруст аст, ки русҳо чун фаронсавиҳову олмонӣҳо ҳислати мардонагиву огоҳӣҳои илмиву фарҳангӣ, ҳушмандӣ ва ҳудогароии

Аҳмадшоҳи Масъуд ва истеъдоди вижаи ӯ дар умури низомӣ ва ҳусан адлу ҷавонмардиҳояшро дар масоили бархӯрд бо асирони ҷангӣ дар хотираҳо ва ёддоштҳои мадҳу ситоиш қарданд (ва ин гуна ҷанбаҳои ахлоқии ӯро иддаи зиёде аз бародарони паштун ҳанӯз ҳам васф мекунанд), аммо дар ҳеҷ китобе ва ҳеҷ мақолае генерал ё хабарнигори рус нагуфтааст, ки Масъуд бо мо дӯст буд ва ё тамоюл ба ҳамкорӣ дошт. Баръакс, онҳо Масъудро рақибе бисёр хатир дар ҷанги ҳудудан даҳсолаи худ бо Афғонистон талақӣ қардаанд, аммо дар зарурат аз ҳақиқат рӯй натофтаанд ва иқрор қарданд, ки: душмане чун Масъуд, бо он ҳама шахомату мардонагиро, ки дорад, дӯстдоштанӣ аст! (ниг. Б.Громов «Артиши сурх дар Афғонистон» чопи Техрон, 1379 ҳиҷрии шамсӣ).

«Китобчаи шайтон», (қисмате, ки ба Аҳмадшоҳи Масъуд мутаалиқ аст) бо «ҳикмате» аз сохтаҳо ва пардохтаҳои самсӯрҳо ба ин шакл хотима ёфтааст: он буттае, ки дар асл гандали⁶¹ бошад, ҳаргиз гули наргис ба бор нахоҳад овард.* Ин масал ҳарчанд бисёр соддалавҳона аст, аммо тавҳине на дар шахсияти Масъуд, балки дар насабу миллияти ӯ мебошад, ки самсӯрҳо муқофоти чунин ихонатро аз сӯи Худо дар ин дунё ва иншооллоҳ дар он дунё низ хоҳанд дид!

КӢ БУД Ӯ, КИ БА РИШИ ХУД ТУФ-ТУФ МЕКАРД?

Режимҳои истибдодии салтанатии паштун дар Афғонистон, ки аз се сада ба ин тараф бар мабной тақавмӣ ҳоким бар ин сарзамин будаанд, ҳамвора алайҳи қавми тоҷик шамшери интиқом ва теги зулму ситам аз ниём баркашидаанд. Таърихи чунин рафтори ваҳшиёнаи ононро доктор Абдушақури Ҳакам бо истинод аз манобеъ ва сарчашмаҳои мӯътабар дар асари арзишманд ва ҷомеъи худ «Аз айёри то аморат» ба тариқи муфассал баён доштааст ва ҳеҷ як ҷумлае аз ӯ дар ин боб бидуни санад нест. Дар ҷо-ҷое аз рисолааш доктор Ҳакам сиёсати тоҷикбадбинӣ ё тоҷиксизии режимҳои салтанатиро зерӣ тозиёнаи интиқод гирифта, онро на танҳо доғи нангине дар таърихи Афғонистон, балки дар таърихи башар номидааст.

Ба нақл аз манбаъи зикршуда, дар соли 1929 Нодиршоҳ, Муҳаммадгули Муҳмандро рутбаи ноибсолорӣ дода, ба ҳайси раиси

* Яъне, Масъуд бино бар навишти Самсӯр, чун аз тираву табори паштун нест, «гули наргис» ба бор нахоҳад овард, яъне орзуву муроди афғонҳоро бароварда наметавонад.

«танзимия»-и шимоли атрофи Кобул муқаррар кард ва ӯ он ҷо гурӯҳҳои дастачамъӣ аз аҷсоди (ҷасадҳои) мардуми тоҷик сохт ва нокилин (омадаҳои) паштунро дар шимол бунён гузошт.⁶² Аммо ҳамагон гурӯҳҳои дастачамъӣ низ натавонистанд, ҷаҳми мардуми ғайри Кӯҳдоманро битарсонад ва дар соли 1930 дар ин ноҳия мучаддадан шӯрише ба роҳ андохта шуд, ки ҳамвора бо тоҷикони шӯришгар деҳқонони паштун (аз қабилҳои Довудзоӣ) мулҳақ шуданд.⁶³

Ноғуфта намонад, ки Гулмуҳаммади Муҳаммад чун нигорандагони китоби дастачамъии «Сақовии дуввум» дидгоҳи ҳасмонаи худ алайҳи мардуми тоҷикро аланӣ иброз дошта, дар ҳамагон айёми наҳзат ва қиёми шимолиҳои тоҷик дар маҳзари ом гуфта: ман бояд ба мучарради сукути шимолиҳо дар Кобул амр меодам Чандовалӣ Кобулро сӯхта, мардуми онро торумор ва моли онҳоро тороч менамуданд. Аммо ин корро накардам ва ҳоло пушаймонам, худро маломат мекунам ва ба риши худ туф мекунам...! Ва Муҳаммад дасти худро зери риши худ мегирифт ва туф-туф мегуфт.⁶⁴

Шӯриши шимолиҳо дар соли 1930 ба шикаст мувҷеҳ шуд ва ҷону молу номусашон ба дасти муздурон афтод, теъдоди зиёде ба шаҳодат расиданд ва пас аз он ки қатлшудагонро ба ҳок супурданд, бо фармони раиси танзимия Гулмуҳаммади Муҳаммад мучададан мурдагонро аз қабрҳо кашиданд, сарҳои онҳоро аз танашон ҷудо карда, ба Кобул ба ҳузури Нодирхон фиристоданд.⁶⁵ Ин муздур (Гулмуҳаммади Муҳаммад, М.Ш.) ба ифтихори пирӯзии паштун бар тоҷик «Манори наҷот»-ро сохт ва ҳар сол таҷлили ин воқеаро ҷашн мегирифт. Устод Ҳакам дар идома навиштааст (китоби зикршуда, саҳ.580).

Аз хусуси он ки дар Кӯҳдоман хонаҳоро вайрон карданд, манотикро ба оташ кашиданд ва амволи мардум ва зану духтаронро ба асорат гирифтанду рафтанд, афзун ба навиштаи доктор Ҳакам аз забони шохидони ҳол ва дигар сарчашмаҳои катбӣ достонҳои ваҳшатноке хондаем ё шунидаем, ки мисдоқашро дар амалкарди Чингиз ва Гитлер метавон дид.

Тибқи ривоёти таърихнигорони воқеаҳои Афғонистон (ҳама паштун ва ҳама тоҷик) Нодиршоҳ ҷиҳати бақои давлаташ аз ҳилаву найрангҳои тафриқафканӣ ва ё сиёсати озмудашудаи ғарбиён ва англисҳо дар ҳадди матлуб истифода кардааст. Бинобар навиштаи муаллифи китоби «Афғонистон дар солҳои бист ва сии қарни XX-и мелодӣ» (саҳ.590) Нодиршоҳ ба мақсади комилан сарқӯб кардани мардуми Шимоли, Саид Муҳаммад, писари Шохнаврӯзи ҳазораро бо

нерӯҳои танзимшуда аз ҳазораҳо ба он ноҳия эъзом намуд, ки сабаби қатлу куштори шимолиҳо гардид. Дар ин хусус, муаллифи китоби «Амир Ҳабибуллоҳ—ҳодими дини расулаллоҳ» устод Шох Мучаддадӣ чунин иттилоъ додааст: «Нодирхон Саидаҳмадхони ҳазораро ба дарбор хост, вайро мухотаб қарор дода гуфт: Шумо мардуми ҳазора солҳо аз дасти мардуми Шимолӣ (яъне, аз тоҷикон, М.Ш) тақлифҳо дидаед, пас ба Қӯҳдоман рафта, қасди худро бигиред, молу номусашон аз шумоҳо, аммо сарашонро ба ман биёваред». Хулоса, мардуми ҳазораро дар муқобили тоҷикон қарор дод ва баъдан дар Пактико ҳазораҳоро бар зидди паштунҳо дохили пайкор намуд, аммо чанде баъд, бо баҳонаи чамъоварии силоҳ, димор аз рӯзгори ҳазора баровард. (Китоби зикршуда, сах.89).

Аз сӯи теъдоди зиёде аз огоҳони таърихи Афғонистон, Нодирхон аҷенти (агенти) англис хонда шудааст ва айёми салтанати ӯ даврони ваҳшат, ихтилоф, одамкушии бераҳмона ва куштори ҳазорон инсонӣ мазлум буд, ки ҳасадҳои онҳо дар танӯри доғи ситамгарӣ бирён мешуд, пайкарҳои онон ба ҷӯбаҳои дор овехта мешуд. Ба туп бастан, эъдомҳои дастачамъӣ, ба зиндон афкандан аз армуғонҳои ин мири ғазаб буд... то равони бемораш андаке таскин ёбад. Кӯр сохтан (зинда дар гӯр андохтан), хафа кардан (куртакҷоф сохтан), масмум (заҳролуд) намудан, ба дор овехтан, сӯзондан ва анвои шиканҷаҳои дигар, як одат ва ё суннати дарбори ӯ маҳсуб мешуд.⁶⁶

Лозим ба тазаққур аст, ки дар фолклори ақвоми мухталифи Афғонистон дар ин замина сурудҳои ғамангези фаровон гуфта шудааст, ки барои намуна абёте аз ин сурудҳоро устод Ҳакам дар ҷо-ҷое аз китобаш мавриди истифода қарор додааст, ба таври мисол:

*Ин ҳамон хоки муқаддас, ки ба домон парвард,
Сад ҷу Бумуслиму Яъқуби Сичистониро.
В-ин ҳамон мулки гиромист, ки Маҳмудаш кӯфт
Бар сари боми фалак кӯси ҷаҳонбониро.
Ё Раб, акнун ҷӣ шуда, ки бикунад подшаҳаш,
Остонбӯсии мардони бритониро!? ⁶⁷*

(Албатта фаровон ва гуногунанд ашъоре, ки дар ин бора аз шоирони соҳибном ва мардуми авому оддӣ суруда шудааст ва мо фақат намунаи мухтасаре аз онҳоро овардем).

Ё дар ҷои дигар аз аъмоли чингизии Нодир омада:

*Рӯзе, ки қазо номи ту бар саҳфа навишт,
Бинмуд туро ғосибу ғаддор сиришт.
Ҳаққо, ки зи хайли хоинони Нодир,*

*3-ин беш туро наметавон гуфтан зишт!*⁶⁸

Оре, бехтар аз ин рубой қазовати одилона ва муассиру фишӯрда ва пурмӯхтаво нахондаем дар таърих! Бо вучуди ин ҳама гуфтаҳо ва чилд-чилд ногуфтаҳо ва зулму зачре, ки тӯдаҳои ситамкаш аз ин подшоҳи худкома чашидаанд, дар газофномаи «Сақовии дуввум» нависанда Нодирро дар ҳар бобе, ки сухан аз ваю аз рӯзгораш равад, то осмонҳо мадҳ намуда, «қаҳрамони миллӣ»⁶⁹ номидааст ва «китобчаи шайтон»-ро ба номи Нодиршоҳ ва вазири дарбори ӯ Муҳаммад Гулхони Муҳманд «ки давраи авали сақовиро суқут доданд» (дар барги аввал аз китоби номбурда) эҳдо кардааст ва ӯ дар идомаи ҳадяи худ афзудааст: эҳдо ба он идда ҷавонону фарзандони меҳан, ки давраи дуввуми сақовиро аз пой андохтанд (ҳукумати устод Раббониро дар назар дорад, дар ҳоле, ки ин ҳукумат мағлуби ҳеҷ гурӯҳаке аз душманони дохиливу хориҷӣ нашуд, фақат интиқоли макон намуд ва муборизаро мардонавор идома дод ва бар душман пирӯз гардид, аммо ба хотири сулҳу ваҳдат қудратро ба оқои Карзай интиқол дод, ки дастуроти он дар ҷаҳорҷӯби қавонини байналмиллалӣ сурат гирифт, М.Ш). Ҷавонон, идома медиҳад Самсур, бо қурбонии сар ва додани хуни ҳеш ватанро аз таҷзия раҳой бахшиданд.

Ин ҷо Самсур ва қаламбадастони дигар зери унвони «Ҷавонон ва фарзандони ватан» дастаи ҷинояткори Толибони покистониро дар назар доранд, ки ин режим сиёҳтарин саҳфа ва нангинтарин лаққа дар таърихи чандинҳазорсолаи Кобулистон номида шудааст⁷⁰ ва ба ҷуз ду ё се мамолики ҷирадеҳ бар онон, режими қуруни вустой, яъне асри миёнагии толибро ҳеҷ кишваре ба расмият нашинохт ва саранҷом тавассути қувваҳои шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд ва нерӯҳои эътилофи байналмилалӣ ба шикасти муҳлик мувоҷеҳ гардид. Аммо дар ҳеҷ барге аз «китобчаи шайтон» ишорае аз ҷиноъти нангини Толибон ва ҳӯю ҳислати онон нарафтааст, ба ғайр аз тамҷидоте, ки дар боло шоҳидаш будем ва ин ҳам гӯё ба он хотир, ки аз нигоҳи самсӯрҳо ангор толибони ҷиноятпеша ҳама яқсар аз табори паштун ва ҳомии забону фарҳанги ин қавм будаанд, ки дар асл ин тавр набуд. Паштунҳои огоҳ ва ҳаққӯй то ҳанӯз аз Толибон ва сиёсати зиддиинсонии онҳо безору мутанафиранд.

ПАШША КАЙ ДОНАД, КИ ИН БОҒ АЗ КАЙ АСТ?

Муҳаммад Осафи Мӯҳсинӣ, ки банда дар тобистони соли 2005 дар Кобул саодати ошноӣ бо эшонро доштам, аз табори паштун аст ва ба

забони дарӣ ҳарчанд ширин такалум мекунад, аммо лаҳча ё ғӯиши паштунии ӯ аз як калом мушаххас мешавад. Ӯ шахсе ҳаст бисёр фаҳмида ва огоҳ аз ҷаҳони ислом ва таърихи башар. Устод Мӯҳсинӣ муаллифи беш аз сӣ асари илмӣ дар заминаи фалсафа ва исломшиносӣ аст, аммо аз дидгоҳи нависандагони «китобчаи шайтон» Муҳаммад Осафи Мӯҳсинӣ ҳарчанд намояндаи қавми паштун ва зодаи Қандаҳор бошад ҳам, «ӯ фарди зиддимиллӣ», ғумошташуда ва дастургирифта дар муассисоти таълимӣ аст ва «раҳбари ҳаракати исломии шиъаҳо мебошад». (нигаред ба саҳ. 124 аз «Сақовии дуввум»).

Баъд аз зикри ҷумалот ва таъбирҳои дар боло ёдшуда Самсӯр ба баёни асли мақсад мепардозад ва менависад: «Раҳбари ҳаракати исломии шиъаҳо (дар асл номи ҳизби ӯ «Ҳаракати исломии Афғонистон» аст, М.Ш.) Муҳаммад Осафи Мӯҳсинӣ чанд гоҳе сухангӯи Давлати исломии Раббонӣ буд (?), дар нашрияи «Паёми ҷиҳод» шумораи 125 аз таърихи 9-уми саври 1385 хуршедӣ ба унвони «Тааммул бар фарозҳое аз пайёми сарнавиштсози раҳбари олиқадри Ҳаракати исломии Афғонистон ҳазрати Оятуллоҳ узмоён Мӯҳсинӣ» матлаберо ба номи ӯ (!) ба нашр супурда ва дар ин навишта омадааст, ки «...Мо аз баёни идомаи ин иқтибос худдорӣ варзидем, то беш аз ин оинаи хоҳири Шумо, хонандаи арҷманд ғуборолуд нагардад. Аммо чанд нуктаро бояд шарҳ дод:

Самсӯр аввалан ба як шахсияти мазҳабӣ ва соҳибнуфузи кишвараш бо ришханд ва дар ниҳояти беэҳтиромӣ рафтор мекунад ва ин ҷо ҳам даст ба дурӯғпароканӣ мезанад. Зеро устод Мӯҳсинӣ бо вучуди паштун ва раҳбари гурӯҳе аз шиъаён будан дуруст аст, ки бо давлати Раббонӣ ҳамканор буд ва аз ин давлат пуштибонӣ ҳам мекард, аммо сухангӯи давлат набуд. Аз сӯи дигар, Самсӯр ба ҷиҳати ҳаводории ҳазрати Мӯҳсинӣ аз ақвоми ғайрипаштун ва дифоъ аз мазлумияти онҳо, ба эшон ҳамлавар мешавад ва ин суханонро аз мақолаи Оятулло Мӯҳсинӣ иқтибос менамояд ва ўро ин тавр маҳкум мекунад: «Забони пашту дар макотиб ҷабран омӯзиш дода мешуд ва ба ҳайси забони аввали расмӣ кишвар қад алам мекард. Идороти давлатӣ дар инҳисори ақвоми «ҷунин зӣ ва ҷунон зӣ аст» ва ҳеҷ каси дигар ҳақ надорад, ҳатто истеъдоди табиӣ ва фитриашон маҳмил гузошта мешавад, то дар идороти роҳ наёбанд. Дар арсаи фарҳангӣ низ таассуботи нораво ва аҳмақона эъмол гардидааст. Тамоми имтиёзот аз қавми хос ва минтақаи хос будааст. Дар Нангархор факултаи тиббӣ эҷод мешуд, вале дар Бадхшон курси ветиринарӣ роҳандозӣ намекарданд. Макотиб, шифохонаҳо ва клиникаҳои инсонӣ ва ҳайвонӣ ва тамоми

имтиёзоти сиёсиву иҷтимоии фарҳангӣ ба номи хитаи ҷануб ва ҷанубу шарқии кишвар, яъне паштунҳо тамои шуда ва тамоми соҳоти дигар бояд (ба боди) фаромӯши супурда мешуд»⁷¹.

Идомаи баёнияти раҳбари Ҳаракати исломии Афғонистон, устод Мӯҳсиниро Самсур ба сурати зер овардааст: тамоми шаҳрҳои ҷануб ва ҷануби шарқӣ бо эъмори саракҳои (роҳҳои) пухтаву хома ба ҳамдигар васл мебошад, вале аз манотиқи марказии кишвар як вачаб сараки хома ҳам намегузарад. Дар шаҳри Хуст (шаҳр ва вилояти паштуннишин) хубтарин сохтмонҳо меъмори мегардад, вале дар Ғур ва Форёб давои дарди дандон пайдо намешавад.⁷²

Самсур аз баёни ҳақиқат дар ҳарос аст ва агар бародарони паштунзабоне амсоли устод Мӯҳсинӣ дар ин замина ибрази назар кунанд ва аз режимҳои истибдодии фашистӣ интиқод ба амал оранд, ҳатман дучори нақӯиш ва ҳамалоти ғайримунсифонаи Самсур қарор мегиранд, ки мо дар сафаҳои боло дар чанд маврид мисдокашро дидем. Дар «китобчаи шайтон» Ҷумҳурии Исломии Эрон низ ба иттиҳомии «зиддиафғонӣ» дар чандин фасл мавриди ҷӯбқории шадид қарор гирифтааст, ки бисёр дурушт, ғайримунсифона ва дур аз воқеият мебошад. Ба таври мисол: «Бо кӯмак ва имконоти мустақими модии Эрон ҷаридаи «Умед» дар Амрико навиштаҳои зиддимиллӣ ва зиддиафғониро нашр мекунам»⁷³. Раббонӣ ва Масъуд дар Кобул бархе аз манотикро ба шеваи эронӣ номгузорӣ кардаанд.⁷⁴ Ориёнфар ба форсии эронӣ беш аз ҳама алоқа дошт ва ғайра». Чӣ қадар соддалавҳонаанд ин ҳарфҳо! Мо дар бахшҳои аввал аз посухҳои хеш ба «китобчаи шайтон» бо далоили маҳкам мустақад ибраз намудем, ки режимҳои салтанатӣ ва худкомаи Эрон дар се-чаҳор қарни охир аслан ба масоили миллӣ, форсигарой ва пуштибонӣ аз тоҷикон таваҷҷӯҳ надоштаанд. Садришинони ин кишвар то замони Паҳлавӣ аксар ашираҳои ғайрифорс ва ё аз дудмони турку қочор будаанд ва ҷаҳони ориёӣ ва табори эрониро танҳо аз дариҷаи танги мазҳабӣ меиданд. Онҳо аз ғарби ҳамоқат ва адами огоҳӣ аз таърихи аҷдод ва асҳоби хеш, дар меҳани худ ҷангҳои ваҳшатноки мазҳабӣ ба роҳ андохтанд. Хуни гарми ҳазорҳо тан аз мардуми бегуноҳ бар замин рехт ва Эрон дар Осиёи Миёнаву Кафқоз ва Афғонистон вилоят, остонҳои пуразамат ва шаҳрҳои ҷаҳоншумулро аз даст дод ва ҳеҷ гоҳ сарони ин кишвар дар гузашта дар андешаи ҳамбастагии форсизабонон ва ба даст овардани сарзаминҳои аз даст рафта набудаанд. Бинобар ин, ҳар он чӣ Самсур дар ин хусус ироа намудааст, иттиҳоме беш нест. У менависад: дар қадами нахуст (дар замони ҳукумати муҷоҳидин)

ҳизби шиъаро дар Эрон (чаро дар Эрон? М.Ш) ба як ҳизб: Ҳизби Ваҳдати Исломи мутаҳҳид ва баъд онро дар саҳнаи сиёсӣ пеш кашиданд, ки гоҳе 25 дарсад ва гоҳе ҳам 35 дарсад саҳро дар давлат даъво мекарданд ва хоҳони расмият бахшидани мазҳабашон буданд (ниг. «Сақовии дуввум», саҳ. 143-144).

Дар «китобчаи шайтон», дар ҳамин саҳифа омадааст, ки ҳазораҳо низ зидди паштунҳо мебошанд (ҳазорае, ки ба васвасаи Нодирхон, бо ёрии ӯ қатли оми тоҷикон даст зада буд) ва шиори «ҳама зидди паштунизм»-ро сар дода ва то он чое пеш рафтанд, ки бар фарқи инсонҳо меҳ кӯбиданд?»

Муаллифони «Сақовии дуввум» аз душманиву ихтилофҳои баъдӣ, ки дар байни ҳазораву тоҷику ўзбек пеш омад, табли шодӣ мезаданд ва ба тамасхури онону кишварҳое, ки миёни ин аквом ихтилоф меандоختанд, пардохта чунин қазоват карданд: «онҳо монанди кӯдакон ҳаррӯз чанд боре ба ҷанг мепардохтанд ва боз ҳам ошӯи мекарданд. Дар ҳар дӯстиву душмании тозаашон розеву розҳое аз мунофиқат вучуд дошт, дар ҳар эътилофи тоза ва боз аз ҳам пошидани он ба кишвари дардманди мо зиёнҳои дигаре афзуда мешуд»⁷⁵. Воқеан, мавзӯи ихтилофи қавмӣ, ки Самсур интиқоди ришхандомезе аз он ба амал овардааст, қобили таъид аст. Агар чунин шайтанатҳо ва хусуматҳои бечора аз сӯи ақалиятҳои ҳазораву ўзбек алайҳи давлати устод Раббонӣ пеш намеомад ва онҳо кӯмакҳои муғризонаи низомиву иқтисодӣ аз кишварҳои бегона дарёфт намекарданд, дар сари роҳи Давлати исломии Афғонистон ҳеҷ мушкилоте пеш намеомад. Ҳатто Толиб бо тонку туфанг ва либоси донишомӯзии мадориси мазҳабӣ аз Покистон вориди Афғонистон намешуд ва барои ҳамлаи Амрико ба Афғонистон ва ишғоли мучаддади ин кишвар аз сӯи аҷнабиён баҳонае вучуд надошт. Аммо дар муқобили ҷаҳли мураккаб чора чист, ба ҷуз пазируфтани ин ҳикмат аз пири посигӯи Рум Мавлои Балх, ки фармудааст:

Паиша кай донад, ки ин боз аз кай аст?

*Дар баҳорон зоду марғаш дар даӣ аст!*⁷⁶

Борони иттиҳом ба сари Эрон ва низоми Ҷумҳурии Исломи рехтааст Самсур. Ба таври мисол, муаллифи «китобчаи шайтон» дар мавриди вучуди мазҳаб ва миллатҳои мухталиф дар Эрони исломӣ «назарияи тозае» кашф кардаанд. Ба ақидаи онҳо таносуби мазҳабӣ ва қавмӣ дар ин кишвар дар сатҳе аст, ки шумори онҳо яке ба дигаре наздикиву баробарӣ доранд... Онҳое, ки муддаиёни вучуди аксарият дар Эрон мебошанд (Самсур форсиабонҳоро дар назар дорад, М.Ш),

кавми онҳо, яъне форсҳо бо андак тафоввут аз ақвоми дигар бештар буда, маҷмӯаи тамоми ақвоми дигар, ба маротиб аз рақами кавми аксарият дар Эрон фузунӣ мегиранд(?) боз ин аксарияти ночиз дар тамоми Эрон мазҳаби шиъа ва забони форсиро расмӣ дода, ба ҳама ихтиёр сохтааст («Сақовии дуввум» сах, 156, ҷумлаи ӯ, чунон ки мушоҳида намудем, нуқси мантиқӣ дорад).

Пайдост, ки Самсур дар масъалаи Эрон ва ақвоми эронӣ муғризона қалам мезанад. Ӯ бо ин ҳама беиттилоъӣ ва диди танг, ки ба мавзӯоти мазҳабиву миллӣ дорад, боз ҳам худдонамӣ ва фузулиҳои бемавқеъ аз худ нишон медиҳад. Дар Эрон агар зоҳиран ақвоми мухталиф (курд, озарӣ, лур, балуч, бахтиёрӣ, гелакӣ, ошурӣ, зардуштӣ ва ...) ба сар мебаранд, инҳо ҳама дар асл ориёитабор, форсидон ва эронӣ ҳастанд.⁷⁷

Забонҳояшон ба ҷуз андак тағйири овой ва гӯишӣ, дигар фарқе аз форсӣ надорад ва ҳазорҳо сол ба ин тараф форсӣ дар ин кишвар забони расмӣ Эрони бузург буда, дар ин забон ончунон осори газанднопазир эҷод кардаанд, ки ҷаҳон моту мабхути оҳост. (Бидуни тардид, тоҷикон ва форсизабонони Афғонистон ва Осиёи Миёна ва Ҳинду Покистон низ дар офариниши ин тамаддуни сармад ва ҷаҳоншумул аз саҳмгузори асосӣ маҳсуб мешаванд).

Ба андешаи самсурсӯ, имрӯз дар Эрон форсҳо дар ақалият қарор доранд (гӯё хабаре аз давлати бузурги порсҳо (Персия) надорад ӯ), вале дар Афғонистон ҷамъияти паштунҳо аз ақалиятҳои дигар ду баробар бештар будааст! Ва ҳар гоҳ, ки ҳокимони Эрон масъалаи мазҳабу забонро аз назар биандозанд, менависад Самсур: «Эрон аз нигоҳи забониву қавмӣ таҷзия хоҳад шуд».⁷⁸

Ғалат кардааст Самсур ва ҳар «назарияпардозе» амсоли ӯ! Эронӣён бо он ҳама ишқ ва алоқаи қудсӣ, ки ба меҳани бузургашон доранд, бо ҷудо шудан аз сарзаминҳои рашкбарангезе амсоли Арон (Озорбайҷони Шӯравии собиқ) ва Кобулистону Ҳироту Балху Бухоро ва ... фикр мекунам, иқтифо намуда, ҳаргиз ба чунин иштибоҳе роҳ нахоҳанд дод ва баданदेशону фашизмаобони ғарбиву шарқӣ, ки гоҳе чун Самсур ба ин масъала доман мезананд, ин орзуи хоми худро ба гӯр хоҳанд бурд.

Эрони имрӯз аз давлатҳои муктадири минтақа ба шумор меравад ва дар гузашта ба сари низоъи масъалаи мазҳабӣ шаҳрҳо ва остонҳо аз даст додааст: бояд дар сиёсати хориҷии худ, ба вижа дар масоили миллӣ ва ҳамгароии форсизабонони ҷаҳон таҷдиди назар намояд ва абадан ба тақрори иштибоҳоти гузашта роҳ надиҳад ва аз панди дӯст

ва таънаи душман низ сабақ бигирад.

**Кобул. Тирамоҳи 2008. Муаллиф (аз рост)
дар Бунёди Аҳмадишоҳи Масъуд.**

Самсури Афғон чиҳати бадном сохтани Ҷумҳурии Исломии Эрон дар масоили Афғонистон хотироти баъзе аз аносири толибнаморо ҳамчун бурҳони қотеъ истифода бурда менависад: Он гоҳ, ки Мазорӣ (рахбарии аҳли ташайюъ) ва Раббонӣ бо ҳам муҳолиф буданд, Эрон дар ҳар моҳ маблағи даҳ миллион доллар ба Мазорӣ кӯмак мекард, ҳазораҳо дар эронгарии худ он қадар ғарқ шуда буданд, ки аслан воқеиятҳои ҷомеаи афғониро наменинохтанд ва ба онҳо чунон кӯмакҳои бедареғи низомӣ расидааст, ки метавонад хатареро мутаваҷҷеҳи тамомияти арзии Афғонистони воҳид бисозад. Ба қавли Самсур, эронӣҳо дастури инқисоми Афғонистонро ба Ҳизби Ваҳдат дода буданд ва ин ҳизб нақшаеро бо номи «Ҷумҳурии Исломии Ҳазористон» дар Кобул нашру паҳш карда ва дар ин нақша Афғонистон ба чанд минтақае бо номҳои: Тоҷикистон, Балучистон ва Ҳазористон тақсим шуда ва дар он шиоре ҳам дида мешуд: ба пеш, ба сӯи эҷоди сарзамини бузург ва мустақили Ҳазора!⁷⁹

Албатта, навиштаи боло чун аксар дурӯғбофиҳои Самсур дур аз

ҳаққоният ва машкук аст (ҳарчанд дар «китобчаи шайтон» тасвире аз нақшаи эҷодкардаи ҳазораҳо оварда шудааст). Аз сӯи дигар Афғонистон чаро бо номҳое амсоли «Тоҷикистон», «Балучистон» ва «Ҳазористон», ки ин тарҳи ниҳоят хандадор ва аҳмакона аст, таҷзия гардад? Кишваре таҳти тассалутӣ шӯравиҳо бо номи Тоҷикистон дар нақшаи сиёсии ҳафз ҳанӯз соли 1924 арзи ҳастӣ карда буд ва имрӯз тамоми кишварҳои дунё онро ҳамчун ҷумҳурии соҳибистиклол ба расмият шинохтаанд ва мешиносанд. Пас бо кадом мантиқ дар қораи Осиё метавон «Тоҷикистони дигаре» бунёд кард ва чӣ зарурате ба эҷоди он аст? Самсӯро бо бунёди ин тавтиа ва хайёлбофиҳои музир, аз як сӯ эътироф мекунанд, ки ба ҷуз ду ва се вилояти ҷануб, дигар дар сар то сари Афғонистон тоҷикон дар ватани аҷдодии худ сараф-розна зиндагӣ мекунанд ва онҳо Тоҷикистонро ба ҳайси ҳамсоии ази-зи худ аз дилу ҷон дӯст медоранд. Вале ҳаргиз дар андешаи Тоҷикистони ҷадид ва ё ба Тоҷикистону Эрон илҳоқ кардани сарзаминашон нестанд ва ҳатто чунин нақша ва чунин андешаро як хиёнат ва ҷурми авфнопазир арзёбӣ мекунанд! Ҳазораҳо ва балучҳо ҳамчунин! Ҳадафи самсӯро донаи душманӣ коштаи миёни ақвоми бародар дар Афғонистон асту бас, афзун бар ин онҳо бародарони паштунро ба хусумат алайҳи ақвоми ғайрипаштун, ба вижа тоҷикон таҳрик мекунанд ва такрор ба такрор таъкид мекунанд, ки тоҷикон дар Афғонистон аз ақалиятҳои милли маҳсуб мешаванд ва зимомии давлатдорӣ набояд дар дасти намояндагони ин қавм қарор бигирад. Тоҷикон дар чунин мавриде мегӯянд: «ба осмон туф наандоз, ки ба рӯи худат меафтад». Шояд муаллифони китоби зикршуда аз фаҳму дарк ва дарёфти ин ҳикмат бенасиб бошад!

«АҚАЛИЯТҲО, СИЁСАТҲО ВА СОЗИШҲО»

Самсӯр ва нафарони ҳамакида бо вай бахши вижае бо унвони зикршуда дар «китобчаи шайтон» таҳассус дода, назарияҳои пуч ва авомфиребона эҷод кардаанд. Ин бахш, ки нисбат ба фаслҳои дигар муфассалтар аст, чунин оғоз ёфтааст:

Дониши ҷомеашиносӣ дар зиндагии ҷавомеи мухталиф ва умури сиёсии он ҷомеаҳо чунин мавзӯро ба исбот расонда, ки ақалиятҳо нисбат ба аксарият дар ҳар ҷомеае бесубот (нопойдор) ҳастанд, ҷуз аз ҳолати истисноӣ. Онҳо фақат дар ҳолате қад меафрозанд ва худро менамоянд, ки ҷомеа ҳолати бўҳрониро ба худ гирад.⁸⁰

Самсур аз миёни «ақалиятҳои Афғонистон» боз ҳам ангушти таҳдиidro ба тоҷикон, ки аслан ақалият нестанд, нишон медиҳад. Зеро ӯ ва ёронаш нағз медонанд, ки тоҷикон дар Афғонистон дар зодбуми аҷдодӣ бо сари баланд зистаанд ва аз даврони қабл аз ислом то ба имрӯз ба ҳеҷ кадом аз ишғолгарон ва режимҳои истибодӣ сари таслим фуруд наёвардаанд (ба вижа дар се қарни охир). Ба қавли Саъдӣ алайҳираҳма: Чойи гул, гул буданду чойи хор, хор!

Нависандаи хомандеш Самсур ҳатто аз вучуди Тоҷикистон ва ҳамсоягаш бо Афғонистон эҳсоси биму нигаронӣ дар сар мепарварад. Вай назарияе нестандар ҷаҳон дар риштаи ҷомеашиносӣ «кашф» намуда, дар идомаи китоби «Сақовии дуввум», яъне «китобчаи шайтон» менависад: он ҷомеае, ки ақалиятҳои он бо кишварҳои дигар пайвандҳои қавмиву мазҳабӣ дошта бошанд, ба таври хатарнок бо ин бӯҳрон дасту панҷа нарм хоҳанд кард... Афғонистон низ аз ҳамон кишварҳост, ки дар қанори як қавми бузург ва ақсарият (яъне паштунҳо, М.Ш) баъзе ақвоми кӯчак ва ақалиятҳои мазҳабӣ ҳам зиндагӣ мекунанд.

Ба назари муаллиф ё муаллифон, тоҷикони Афғонистон барои ин ҷомеа ба ин хотир хатарноканд, ки онҳо бо «Тоҷикистони Шӯравии собик» пайвандҳое доранд ва гӯё баъзе вақтҳо ба хотири талаф шудани ҳуқуқи қавмӣ хеш садоҳоро бар мекашанд (овоз мебароранд) (ниг. «Сақовии дуввум», саҳ.140). Нигоранда дар симои Эрон ва Ўзбекистон ҳам дар ин замина чунин «хатар»-ро эҳсос кардааст. Албатта масъалаи Ўзбекистон ва то чӣ андоза даҳолат қардани он кишвар дар умури дохилии Афғонистонро мо наметавонем, доварӣ кунем, аммо ин мавзӯ барои банда ва ҳар таҳлилгари умури сиёсии минтақа равшантар аз офтоб аст, ки Тоҷикистон чӣ дар замони режими Шӯравӣ, чӣ баъд аз фурупошии он режим, ба масоили сиёсии Афғонистон ва авзои тоҷикони он кишвар ҳеҷ гоҳ дахил набудааст. Ва мо ин иттиҳомӣ навбатиро низ ба вичдони Самсур ва ашхосе амсоли ӯ ҳавола мекунем!

Қалимаи «ақалиятҳо» дар ин китобча шояд дусад бор ва ё бештар аз он тақрор ёфтааст ва «ақалиятҳо» муттаҳам ба бесуботии кишвар ва хиёнат ба ватан мешаванд ва ба ақидаи газофсозоне чун Самсур, онҳо дар хидмати ишғолгарони англису рус ё ҳинду эронӣ мебошанд ва муҳолиф бо паштун ва паштунизм будаанд! Дар ҳоле, ки дар гузашта ба имрӯз низ ин масъала дар Афғонистон баръақс будааст ва баръақс мебошад.

Аз дидгоҳи Самсур Бабрак Кормал низ намояндаи «ақалиятҳо».

Вай бо он ҳама таҳриф ё ихонат, ки дар оғози навиштораш ба Кормал арзонӣ доштааст, боз ҳам қонеъ нест. Ва дар фаслҳои поёнии китоб низ даст аз ҷӯбории мурдаи ӯ бар намедорад. Ба таври мисол, дар бахши «Ақалиятҳо...» (сах.142) меҳонем: «Вақте, ки дар соли 1342 хуршедӣ Ҳизби демократии халқ сохта шуд, Бабрак Кормал ва Тоҳири Бадахширо, ки яке Кашмирӣ буд, яке ўзбаки (!) бадахшӣ⁸¹ буд, онҳоро дар паҳлӯи андешаи коммунистӣ, ба доман задани ниҳоки миллӣ тарбия карданд (яъне, русҳо) ва хангоме, ки Кормалро дар шашуми ҷаддӣ соли 1358 ба зӯри низомӣени хеш бар тахти Кобул нишонданд, барои он ки аксарияти ҷомеаи афғониро дар як ибҳомӣ зехнӣ қарор дода ва масъулияти бузурги таърихиро бар дӯши паштунҳо бинадозанд, Кормал худро «паштун» муаррифӣ кард».

Самсур, ки худ ба эҳтимоли қавӣ аз пайравони бовафои мактаби марксизм аст ва акнун бо тақозои айём чехра иваз карда, бо никоби меҳандӯстӣ (албатта, пинҳонӣ) ба сахнаи сиёсии Афғонистон ворид гардидааст, аз ҷурму ҷиноъти Таракӣ ва Амин, ки паштунтаборанд, аслан дам наметанад ва гӯё намояндагони «аксариятҳо», яъне номбурдагон ва амсоли онҳо дар воғузор кардани кишвар ба ишғолгарони шӯравӣ ва англис ҳеҷ ҳиёнате ё иштибоҳе содир накардаанд. Ва ин оқои «Кормали кашмирӣ» аст, ки бо кӯмаки русҳо тақия бар арикаи қудрат задааст! Дар идомаи ин достони ғамангез (ҳар нукта, ки соҳтаву пардохтаи муғризони бадандеш бошад ва ин пина ё дарбеҳ ба домани пурхатотарин инсон ҳам барҷасп гардад, боз ҳам ҷои таассуфро дорад), омадааст: чехраи ҳақиқии ӯ, яъне Кормал вақте бармало гардид, ки дар рӯзномаи «Ҳақиқати Инқилоби Савр» Кормал худро паштун шиносонда ва Муҳаммад Барёлӣ, ки писарбародари Кормал, яъне бародарзодаи ӯ буд (?)⁸², худро тоҷик муаррифӣ карда буд... ба ҳамин хотир Бабрак Кормал то поён, шиносномаи дақиқи худро ҳаргиз ҷопу ошкор накард, чаро ки аслу насаби ӯ дар ин миён маълум мегардид.⁸³

Ба иттилоъи ин «кормалшинос»-и камзарф бояд бирасонем, ки агар ниёгони Кормал кашмирӣ ё деҳлавӣ ва ё пешоварӣ ва ё лохурӣ (диёри аллома Иқболи бузург) бошанд ҳам, барои ақвоми ориёитаборе амсоли тоҷику форс ва паштун ҳаргиз бегона ва ҷудо аз аслу насаби мо нестанд. Агар мавзӯ, мавзӯи шиноснома ва ё поспурт ё тазкира бошад, воқеан ин масъала чандон ҳод нест, аммо ҷунон ки солормардони кобулӣ тазаккур доданд, дар гузашта ва имрӯз низ аксар ашрофони кишвар хоҳ аз табори қизилбош будаанд ва хоҳ аз тираи

паштун ва ё таймуриву нуристонӣ худро сарфарозона дар маҳофили чӣ шоҳона ва чӣ омиёна «точик» эълон кардаанд. Чаҳор сад сол пеш аз рӯзгори мо, маснаднишинони воломақоми Ҳиндустони бузург, ки ними бештар аз қораи Осиё дар тасарруфашон буд, низ худро хеш ва ҳамтабору ҳамкеш бо тоҷикон номидаанд. Ба таври мисол, ба ин шоҳбайти ифтихоромез аз Маликушуарои Деҳлии бузург Амир Хусрави Деҳлавӣ, ки ҳаммаслақонаш дар Шерозу Самарқанд ба ӯ «Тӯтии Ҳиндустон»⁸⁴ лақаб дода буданд, тавачҷӯх намоед:

*Тоҷики гарданкашу лашқаришикан,
Беиштарӣ найзавару теззан!*⁸⁵

Самсур фаромӯш кардааст ва ё таассуб ба афқору андешаи фашистӣ ба ӯ имкон наодоаст, биндешад ва чунин қазоват кунад, ки:

1. Ҳар фарде агар бузургшудаи иқлим ва ё кишвари хосе аст ва шаҳрванди он ба шумор меравад, ҳеч каму кистие аз дигар сокинони он кишварро надорад ва ҳатто мустаҳақ аст номзодии худро ба интиҳоботи раёсати ҷумҳурии ватанаш пешниҳод намояд ва дар сурати пирӯзӣ ба ҳеч Самсур иҷоза дода намешавад, ки пӯст ё хун ва ё устухони ӯро ба озмоишгоҳи муҳаққиқини ирқ ва наҷодҳо бибарад ва даст ба баррасӣ ё таҳриби ӯ андозад.

2. Дар тамоми кишварҳо марсум аст, ки афроди омада аз берун (хоҳ ишғолгарони собик бошанд, хоҳ ҳичратпешагон аз дигар мамлакат) чун маконери ҷойи зисти доимӣ қарор бидиҳанд ва бо ақвоми он диёр унсу улфатӣ пайдо кунанд, аз миёни миллатҳои мухталиф, қабл аз ҳама худро ба сокинони бумӣ ва пешрафтаи он кишвар мулҳақ месозанд. Албатта, дар ҳоле, ки бумиён аз нигоҳи тамаддун, фарҳанг, ҳаллоқият ва диёнат ва ҳатто зебоии зоҳири ботин, некӯтару хушномтар аз дигар ақвом бошанд, барои онҳо, ба қавли таҳрихҳои азиз нуран аълонур ҳоҳад буд.

3. «Бегона» ё ба қавли Самсур, намояндаи он «ақалият» (фарз кардем ҳамон Бабрак Кормали кашмириасл), ки дар Кобул ба дунё омада, бо тафаккури кобулӣ ва ҳӯю ҳислати ин мардум омезиш ёфтаву бузург шуда ва камолоти маънавӣ дарёфт карда, афзун бар инҳо, эҳсоси гарми миллӣ ва андешаи исломӣ дар рағ-рағи ҷонаш ҷӯш бизанад, чаро мардуми шарофатманди Афғонистон ӯро фарзанди арҷманди худ нахонад? Пушкин як нобиғае дар адабиёти ҷаҳон аст, вале аз нигоҳи наҷод, ҷеҳра ва ирқи миллӣ арабтабор мебошад, аммо ин нобиғаи сутург бо он мӯйҳои ҷингилаи арабӣ ва симои арабӣ ва ғурури шарқие, ки дорад, дар тамоми осори ҷаҳоншумулаш рӯи рус

ва тамаддуни русӣ бозтоб ёфтааст! Ошики чигаркабоби замину об ва хоку чангали рус аст ва муҳимтар аз инҳо: сарнавишти русҳо, саодату мусибати онҳо дар оинаи ҳаёлотӣ шоиронааш бо зебоии тамом ва устодии беназир ба чилва даромааст ва ҳеҷ фарде аз ҷаҳони араб даъво накардааст (ва нахоҳад кард), ки Пушкин нобиғаи миллат ё сарзамини ӯст.⁸⁶ Русҳо ӯро ба ҳеҷ вачҳ араб ва арабзодаи омада аз Осиёву Африқо намедонанд ва ҷунин тафаккур барои ҳар миллати мутамаддине бегона асту шармовар.

Муаллифони «Сақовии дуввум» дар ҳамин бахш аз «таълифоти» худ нахуствазирӣ пешини Афғонистон Султон Алиӣ Киштманди баромада аз ақалияти ҳазораро ба «ҷурми» паштун набудан ва бадбинии Киштманд дар нисбати паштунҳо «таънаборон» кардаанд, аммо иттиҳомӣ онҳо пояи мантиқӣ надорад. Ба қавли Самсур: садри аъзам Султоналии Киштманд ба таври возеҳ дар як шумораи (?) соли 1359 рӯзномаи «Анис» ба паштунҳо «аксарияти бефарҳанг» хитоб кард.⁸⁷

Самсур модоме, ки дар як шумора гуфт, ҳатман дурӯғ мегӯяд ва ҳадафи асосии ӯ ироа намудани вожаи «аксарият» аз забони оқои Киштманд ва дар «аксарият» қарор додани паштунҳо аз ҷониби Киштманд аст ва баъд аз он дар ҷаҳми бародарони паштун маҳдӯш сохтани ҷеҳраи ин сиёсатмадори ноком мебошад. На Кормал, на Китшманд ва умуман ҳеҷ фарди таҳсил карда, аввалан ақвоми ватани худро ҷӣ паштун бошад, ҷӣ ғайрипаштун сарзаниш ва ё таҳқир накардааст ва ба ин пастинатӣ, фикр мекунам, ҳеҷ солимақле роҳ нахоҳад дод. Аз сӯи дигар, оmore то ҳанӯз дар Афғонистон вучуд надорад, ки паштунро «аксарият» ва тоҷикро «ақалият» эълон кунад. Самсур зӯр ба зӯрақӣ мецоҳад ба хонанда ин назарияро биқабулонад, ки паштун дар Афғонистон дар «аксарият» қарор дорад ва «ақалиятҳое» амсоли Кормал ва Китшманд (ва ҳатто устод Раббонӣ ва шаҳиди бузургвор Масъуди Кабир), ҷун паштун нестанд, иҷозаи ба сари қудрат омадан ва ҳукумат кардан дар Афғонистонро надорад. Дар саҳфаи 143 иттиҳомӣ дигаре алайҳи Кормал омада: кесе (?) назди Кормал омад ва аз ӯ хост, ки сиёсат ва равиши худро дар баробари паштунҳо тағйир бидиҳад. Кормал дар он рӯз бисёр наъша буд ва дар ҷараёни бехештанӣ аз шароб ҷунин ҷизе аз забонаш берун шуд: «паштунҳо бисёр мардуми мағрур ва боғайрат ҳастанд ва танҳо ма ҳастем (мо ҳастем), ки гурур ва ғайрати инҳоро шикастонда метавонему бас».

Кормал ҷаро ҷунин гуфт? Кӣ гуфт ба ту? Кай ва дар кучо? Манбаи ин иқтибоси «муътабар» кадом сарчашма аст?! Дар «китобчаи

шайтон» хабаре аз ин ҳарфҳо нест ва мушаххас аст, ки ин ҳам наҳваи тавтиапароканиҳои тозаи Самсур асту бас ва ӯ пайваста ба мурдаҳо тӯҳмат мезанад, фикр мекунад, ки чун онҳо ба хомӯшии абад ғунудаанд, аз худ ва аз ҳақиқати ҳол наметавонанд, дифоъ бикунанд ва метавон ба роҳатӣ ҳама гуна ҷурму гуноҳро ба дӯши онҳо бор кард. Маъмулан ашхосе, ки аз Худо ва рӯзи ҷазо наметарсанд, ба чунин аъмоли куфромез даст мезананд, ки мисдокаш дар ҷаҳони фонӣ зиёд будааст.

Муаллифи «китобчаи шайтон» бисёр асабонӣ ва чигархун аст аз бобати он, ки баъзе аз афроди шинохта шуда ва номовар дар Афғонистон, худ ҳарчанд паштунанд, (масалан Оятулло Мӯҳсинӣ) ё кашмирӣ, дар мисоли Кормал ва бародараш Маҳмуди Барёлай, ўзбек мисли Тоҳири Бадахшӣ*, аммо самимияти ҳосе ба тоҷикон доранд ва ё ба қавли Самсур паштуро канор гузошта ба форсӣ рӯй овардаанд ва ба ин забону гӯяндагони он содиқона ишқ меварзанд! Самсурҳо аз ин қабил афрод саҳт мутанафиранд, дар ҳоле, ки на танҳо дар Афғонистони қарнҳои XV111- XIX ва XX-XX1, ҳатто дар асрҳои миёна ва дар рӯзгори салтанати муғул ва ўзбекҳои манғит дар Мовароуннаҳру Ғазнӣ ва Қандаҳор низ марсум будааст, ки сарону моликони он билоду он шаҳрҳо аз наҷод ва ирқӣ беғона бошанд ҳам, худро дар маҳофили ашрофон тоҷики ориёиасли форсизабон муаррифӣ бикунанд. Ба таври мисол, дар асари таърих-нигори машҳури Ҳинд Ризоқулиҳони Ҳидоят «Равзатуссафои Носирӣ» (ҷилди 10, саҳ.170) омадааст: «агар чӣ амири Бухоро ва хони Ҳева ҳарду аз дудаи ўзбаканд ва ба ҳасбу насаб яке мебошанд, аммо амири Бухоро хони Ҳева ва аҳли Хоразмро турк надонад ва (ононро) тот меҳонад ва хони Ҳева аҳолии Бухороро тоҷик меномад». Чунин мисолҳо дар тазкира ва қомусҳои арабию форсӣ ва туркӣ фаровон аст.

Ба гуфтаи Самсур: «намояндагони ақалиятҳо ва ё сиёсатбозони ба ном ақалият, чунин мепиндоштанд, ки бидуни ёрии беғонагон наметавонанд бо мардумони аҳли сиёсати паштун рақобат бикунанд ва ё ба қудрат бирасанд».⁸⁸

Бидуни тардид, чунин фарзияе аз ҳақиқат фарсахҳо дур аст ва аз сӯи дигар, чунон ки таърих гувоҳӣ медиҳад, «мардумони аҳли сиёса-

* Аммо аз табори ўзбек будани Тоҳири Бадахширо ҳеҷ фарде аз ашхоси ошно бо ӯ таъид накарданд.

ти паштун» (таъбир аз Самсур аст) нафароне чун Амонуллоҳхон, Нодирхон ва хонҳои дигар ва дар ҳамин рӯзҳо, оқои Гулбиддини Ҳикматёр, маҳз бо ёрии бегонагон чанд солаке дар Афғонистон салтанат ронда ва ё маҳз бо тайёраҳо ва тупу рокеи душман мардуми худ ва сарзамини худро ба хоку хун кашидаанд, ки ин ҷиноят аз ҷашми оламбини афғонистониҳо ва ҷаҳониён ҳаргиз пинҳон намонда ва нахоҳад монд.

Дар поёни фасли «Ақолиятҳо, сиёсатҳо ва созишҳо» нигорандагон аз шеваи таблиғоти шайтонии Ғарб истифода карда, талош намудаанд, ки бо матраҳ сохтани як иқтибоси дурӯғин ва ё муғризона аз рӯзномаи «Сафҳаи нав» (нашрияи Ҳизби Ваҳдат, шумораи 21 соли 1384-и хуршедӣ) ақвоми тоҷик, ҳазора ва паштуну ўзбақро дар камолоти таниш ва бераҳмӣ дар нисбати якдигар нишон бидиҳанд, ки ин ҳам як навъ хидмати хирсгуна барои мардуми Афғонистон ва кӯмак ба душманони таърихии ин сарзамин мебошад.

ЧАНД «ПЕШНИҲОД»-Е КИ ҲИТЛЕР МИСДОҚАШРО ДАР САР НАПАРВАРДААСТ

Дар бахшҳои дигаре аз «китобчаи шайтон» теъдоде аз мардони бузурги рӯзгор, шахсиятҳои барҷастаи сиёсӣ, шаҳидони роҳи истиқлол ва озодии Афғонистон, рӯҳониёни бонуфузи кишвар, ба таври ҳайратовар меҳвари ихонат ва таҳқир қарор гирифтаанд. Самсур ва афроди ҳамкоса бо ӯ ба сари қудрат омадани шаҳид Ҳабибуллоҳи Калақонӣ, Бабрак Қормал ва устод Раббониरो «се ҳодисаи номаймун» талақӣ кардаанд ва гӯё маҳз ҳамин «сарчашмаҳои маснӯӣ» мӯҷиби садҳо сол ақиб афтодани Афғонистон аз қорвони тамаддуни ҷаҳонӣ будаанд.

Таърихи се бор ба қудрат расидани «бегонагон» дар Афғонистонро Самсур дар бахши ниҳони китоби шайтонӣ ин тавр табсира кардааст: бори нахуст дар соли 1307- и хуршедӣ (1929) «тағйири кинаҷӯёна ва маснӯӣ»-и қудрат дар давраи Сақовии аввал ба кӯмаки мустақими англисҳо ва ҳамроҳии иртиқои дохилӣ ба василаи як дузд (?) ва фиребкор (?) Ҳабибуллоҳи Калақонӣ (Баҷаи Саққо) амалӣ гардид... Бори дуввум, менависад Самсур, дар 6-уми ҷаддӣ соли 1358 (1979 милодӣ), русҳо бо истифода аз таҷрибаи англисҳо як шахси маҷхулхувия (асолаташ номаълум)-ро бо номи Бабрак Қормал бар тахти Қобул нишонданд. Самсур дар идомаи ҷу-

нин «таксимбандӣ» афзудааст: «як бори дигар тавассути русҳо, аз пушт ханчаре бар афғонҳо ҳавола гардид ва дар вучуди Раббонӣ-Масъуд давраи ғамангези дигаре аз Сақовиро бар афғонҳо таҳмил карданд... огоҳона ва шуъурӣ барои вайронӣ, харобӣ, барбодӣ ва тачзияи Афғонистон камар баста буданд».⁸⁹

Хотираи таърихии созандагони ин китоб ин ҷо фосиду фарсуда аст, ки чиҳоди қаҳрамононаи ин ду родмарди сарсупурдаи ватан алайҳи шӯравихо ва Толибонро заррае ба назари эътибор намегиранд. Самсур фаромӯш кардааст, ки бинобар иқрори генералҳои русӣ, хатарноктарин ва шучоътарин рақиби ҷангӣ ва идеологҳои онҳо Раббонӣ ва Масъуд буданд. Ин нуктаро коршиносон ва мақомҳои олиуртбаи Афғонистони феълӣ низ борҳо ба афғонистониён гӯшзад кардаанд, ки маҳз шучоату мардонагӣ ва сиёсати хирадмандонаи Раббонӣ-Масъуд дар ҳассостарин рӯзҳои сарнавиштсоз Афғонистони бузург ва яқпорчаро аз тачзия наҷот дод. Дар набарди 8-сола бо шӯравихо Панҷшери афсонавӣ шӯҳрати ҷаҳонӣ касб кард ва ҳеҷ фармондеҳе мисли Масъуд дар ин набарди хунин шукӯҳу шаҳомати рустамона аз худ нишон наҷодааст. Ва подоши он ҳама ҷоннисорӣ, Худованд Масъуди порсоро ҷоми шаҳодат ҷашонд. Миллати сарбаланди Афғонистон солори шаҳидони кишварашро нахуст қаҳрамони миллии Афғонистон эълон кард. Аммо чунон, ки қаблан ҳам ба мушоҳида расид, ҳатто ҳар амали олӣ, хуб ва иқдоми шоиста дар ҷашми муғризони рӯзгор воруна ҷилвагар мешавад. Самсур дар ниҳояти қор ба ҷунин натиҷае расидааст, ки: «Мавҷудияти физикӣ ва фикрии ақалиятҳо*, ҳамеша хатаре хоҳад буд барои иттиҳоди як порчагӣ ва тамомияти арзии кишвар аз як сӯ ва шерозаи рушди иқтисодии кишвар аз сӯи дигар ва барои ҷилавгирӣ аз ин хатарҳо, ин чанд пешниҳод тақдим мегардад».⁹⁰

Дар поёни «китобчаи шайтон» 13 пешниҳод матраҳ шудааст ва тааҷҷубовар аст, ки то ҳамин фасли поёнии китоб, дар ҳеҷ баҳше аз он, роҷеъ ба дини мубини ислом ва нақши он дар ҷомеаи Афғонистон як калом зикр нагардидааст, аммо дар баҳши пешниҳодҳо, аввалин пешниҳоди Самсур ҷиҳати «ҷилавгирӣ аз хатарҳо ва пешомадҳои эҳтимоли» ба ин сурат омааст:

1. Аз ин ҷо, ки аксарияти қотеъи нуфуси мардуми Афғонистон

* Таҳти ин таъбир (мавҷудияти физикӣ ва фикрӣ) Самсур поксозии Афғонистон аз вучуди тоҷиконро пешниҳод кардааст, ки дар таърихи баъшар камтар касе ҷунин назарияи фашистиро дар миён гузоштааст.

мусалмон ва боз аксарияташон пайравони мазҳаби ҳанафӣ ҳастанд, лизо бо дар назардошти ҳукуки аксарият, пазируфтани мазҳаби ҳанафӣ ба унвони мазҳаби расмии мардуми Афғонистон ҳатмӣ ба шумор ояд ва суди он ин аст, ки (қасди Самсур аз ин пешниҳод низ судҷӯии қавмӣ будааст, М.Ш.) миёни теъдоди зиёде аз нуфуси (аҳолии) Афғонистон, яъне паштунҳо ва ақалиятҳо (точикҳо, ўзбакҳо, туркманҳо, балучҳо, як идда ҳазора⁹¹ ва дигар ақалиятҳо) хайсияти ҳалқаи васлро дорад.⁹²

Дар пешниҳоди нависанда роҷеъ ба дину мазҳаб, расмият бахшидани дигар мазҳаб мамнӯъ эълон шудааст. Хостаи ӯ ислом нест, мазҳаб нест, балки мисли Нодирхон, ки Қуръонро ҷиҳати қатли ваҳшиёнаи Ходими дини расулаалоҳ доми тазвир қарор дод, мақсад аз матраҳ кардани «ваҳдати исломӣ», фиреби мардум аст, зеро ӯ дар идомаи ҳамин матлаб боз ҳам дам аз «афғон» ва «ақалият» мезанад. (ниг.сах, 155) ва дастур медиҳад, ки тамоми ақвоми Афғонистонро дар чорҷӯби миллати афғон ва таблиғу тарвиҷи рӯҳия ва андешаи афғоният бояд фаро хонд, зеро таблиғу тарвиҷи андешаҳои исломия ва афғоният бисёр зарурӣ ва аҳам (муҳим) ба шумор мераванд.⁹³

Самсур дар ин қисмат низ даст аз интиқоди Эрон ва «хатари заботи форсӣ ва мазҳаби шиъа» бар намедорад ва ба режимҳои ояндаи Афғонистон хушдор медиҳад, ки мутаваҷҷеҳи ин масъала бошанд. Чунон ки қаблан низ ишора намудем, ба ақидаи ӯ, ки ин ақида дурӯғ аст, паштунҳо дар Афғонистон бештар аз ду баробари маҷмӯи нуфуси тамоми ақалиятҳои дигар ҳастанд, вале дар Эрон онҳое, ки муддаиёни вучуди аксарият мебошанд, қавми онҳо (Самсур форсӣ ва ё форсигӯёро дар назар дорад, М.Ш) бо андак тафовут аз ақвоми дигар бештар буда ва маҷмӯаи тамоми ақвоми дигар, ба маротиб аз рақаи аксарият дар Эрон фузунӣ мегирад ва ҳамин аксарияти ночиз (!) бар курсии ҳокимият таъя зада...⁹⁴ Ин ҷо нигоранда, бо ин ҷумалоти муҷмал масъалаи форс ва ғайрифорсро меҷӯяд доман бизанад, ки дар гузашта ва имрӯз низ дар Эрон ҳамчунин мавзӯе матраҳ набуда ва матраҳ нест. Дар ин сарзамини паҳновар сулолаҳои ғайрифорс, амсоли ғазнавиҳо ва салҷуқиҳо, темуриҳо ва сафавиҳо, қочорҳо ва ғайра чанд қарне ҳукумат кардаанд, ки бо вучуди баъзе иштибоҳҳо худро боз ҳам бо тамоми ифтихор эронӣ номидаанд ва дар дифоъи буми бари Эрон ва қанди форсӣ ҳама сар ба сар тан ба куштан додаанд.⁹⁵

Воқеан, агар ҷиноёте ва ҳамоқате аз сарони он режимҳо сар зада бошад ҳам, ҳеҷ муҳаққиқе онҳоро ба ҷурми «ақалият будан» ё турки-

табору туркманнажод ва ё қочору афшор буданашон ба гирдобӣ муҳокимаҳои аҳмақона нақашаидааст, ин тавр, ки самсӯрҳо қазоват мекунанд, чунин андешае дар Эрон ва ҳатто дар ҷаҳони мутараққӣ вучуд надорад. Дар гузаштаи на чандон дур, хонадони Паҳлавӣ, ки аз форсҳои асилаи доманаи Мозандарон (Фирӯзкӯҳ) махсуб мешаванд, дар Эрон худудан панҷоҳ сол салтанат ронданд, вале низомӣ баъдӣ, ки дар Эрон ба қудрат расид, иштибоҳоти режими Ризоҳони яқум ва дуввумро пинҳон накард. Касе ҳам иддао надорад, ки онҳо намоён-даи қавми асил ва ақсариятанд ва танҳо «ақсарият»-ҳо шоистатарин фарзандони ин обу ҳок махсуб мешаванд. На ҳайр, дар Эрон чунин ақидаҳои вучуд надорад.

Пас аз пирӯзии инқилоби исломӣ дар Эрон оқои Маҳдӣ Бозаргон муддате зимомӣ қудратро дар даст дошт, ки худ озариасл буд, аммо дар Эрон даъвое пеш наомдааст, ки ҷаро намоён-даи ақалияти озари-забон нахуствазир ё раиси ҳукумат бошад?. Дар мавриди Оятулло Хоманай низ метавон гуфт, ки падари эшон аслан зодаи Хоманай Озарбойҷон аст, аммо мардуми Эрон ду бор Оятулло Хоманайро раиси ҷумҳури кишварашон интиҳоб карданд ва имрӯз ӯ ба ҳайси раҳбари муаззами инқилоб барои тамоми эронӣён маҳбубтарин ҷеҳраи сиёсӣ ва мазҳабӣ махсуб мешавад. Дар Эрон агар ҳар фарди маризгунае амсоли самсӯрҳо баҳси форсу турк ва курд ё лурро дар миён гузорад, мардум масҳарааш мекунанд, Аслан ин баҳсҳо ҳарчанд гоҳ-гоҳе пеш меояд ва аз берун доман зада мешавад, дар Эрон таъсире надорад ва ба қавли самарқандӣён «хучуми пашиша ба хартуми фил аст».

Дар дигар мамӯлики ҷаҳони мутараққӣ низ ҳамчунин мебошад. Ба таври мисол, императори бузурги Русия Пётри Кабир, ба қавле аз насли олмонӣҳо (ё гурҷӣҳо) будааст. Дар Шӯравии собиқ Иосиф Сталин сӣ соли тамом зимомӣ раҳбарии як абарқудратро дар даст дошт, ки ҷамъияти қавми ӯ (гурҷӣҳо) ба ҷаҳор миллион нуфус, аммо русҳо ба зиёда аз сад панҷоҳ миллион мерасид! Ҷиноъти нангини ин диктатори қаҳҳорро ҳеҷ шӯравӣшинос, ҷӣ русӣ ва ҷӣ ғайрирусӣ ба рӯи миллати гурҷӣ нақашаидааст ва нагуфтаанд, ки гурҷӣҳо ҳайсияти зимомдорӣ дар кишваре чун Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии бузургро надоштанд ва далелаш ҳам оқои Сталин аст! Никита Сергеевич Хрушӯв раҳбари то худде соддалавҳи Шӯравии собиқ низ ғайрирус, яъне украинӣ буд. Аз ин мисолҳо, дар таърихи давлатдорӣ мамӯлики ҷаҳон лак андар лак рух додааст, ки беш аз ин ба баъни он наме-пардозем, аммо ҷанобон самсӯрҳо ва ҳар касе, ки дар навиштани

«китобчаи шайтон» даст дорад, набояд фаромӯш кунанд, ки дар Афғонистон паштунҳо аксарият ва тоҷикҳо ақалият нестанд ва чун Самсуру ёронаш то кунун ҳеҷ донишёре чунин «назария»-и пучро дар миён нагузоштааст ва тоҷику паштун чун соири ақвоми Афғонистони азиз бо ҳам ёру бародаранд. Аммо бетафовутӣ дар баробари қорандағони афкори захроғини самсурӣ ва фашистӣ ҳаргиз ба суди Афғонистон ва имрӯзу фардои ин диёри азиятдида нест. Миллатгарой як навъ ангали хатарноке аст, ки аввалан эҷодгари онро ба маризиву касалот мерасонад ва мардуди ҷомеа месозад, сониян ҳамандешони ӯро дучори бадбахтӣ ва мусибат намуда, дар ниҳояти қор, теша бар решаи ватан ва якпорчагии миллати бегуноҳ мезанад.

Самсур хиёнатҳои режими фосиди Амонуллоҳхон, бадномӣҳое, ки Нодирхон ва дору дастааш дар таърихи Афғонистон бар ҷой гузоштаанд ва табaddулотӣ Довудхон алайҳи писари коқояш Зоҳиршоҳ, террор ва қуштори ҳазорҳо тан мардуми бегуноҳ тавассути Таракӣ ва Амин ва доғи нангине, ки оқои Ҳикматёр дар замони ҳукумати мучоҳидин аз худ боқӣ гузошт ва амсоли инҳоро нодида мегирад, зеро номбурдагон ҳама аз табори паштунанд ва бояд «мисли қабӯтар бегуноҳ» бошанд. Чунон ки мушоҳида қардем, дидгоҳи ӯ дар бораи қудратҳои ғайрипаштун қомилан ранги дигаре дорад. Ӯ дар хотимаи фасли «Ақалиятҳо, сиёсатҳо ва созишҳо» ба ояндагон хушдор медиҳад ва менависад: таҷрибаҳо ва руҳдодҳои охир барои бори саввум нишон дод ва собит қард, ҳар қасе, ки бо истифода аз қатри ҳуқуқи ақалиятҳо меҳаҳад дар Афғонистон ҳукумат кунад, ӯ на танҳо ноқом аст ва ноқом мешавад, балки монанди Бачаи Саққо, Қормал, Раббонӣ ва Масъуд (шаҳид Аҳмадшоҳро дар назар дорад, М.Ш), Ҳалилию Мазорӣ бо натиҷаи шармовар ва масҳараомез (!) рӯ ба рӯ мегардад.⁹⁶

Бидуни шак, назария ва наҳваи арзёбии Самсур рӯи ин мавзӯ маъризуна аст. Оре, ҷӣ қунад бечора ҳафшош (қуршапарақ), ки рӯзҳои офтобиро дар торикӣ ба сар барад ва чун офтобро бубинад қӯр қардад!

Муаллифи китоби «Сақовии дуввум» ва дастёрону ҳамандешонаш «барои он, ки дар оянда «Сақовии саввум», яъне қарди тоҷик ё ғайрипаштун дар Афғонистон бар сари қудрат наояд, қиҳати қилавғирӣ аз он ва қиғзи ваҳдати миллий ва тамомияти арзии қишвар» дар баҳши ниҳои «китобчаи шайтон» ба таври мушаххас қанд пешниҳод матраҳ месозад, ки қарбарқирандаи дидгоҳҳои фашистии созмонҳои қосусии қоричӣ, қизби натионалистии «Афғон миллат» ва иддае афроди маризаҳвол ва қар маҷмӯъ, душманони

Афғонистони дар ҳоли оромиш ва тавсия мебошанд.

Самсур нокомии шӯравихоро дар Афғонистон асосан самараи мубориза ва муқовимати сарсахтонаи паштунҳо маҳсуб мекунад ва менависад: онҳо (паштунҳо) ба рӯи истъёмори русӣ чунон силии (шаппотии) маҳкаме заданд, ки дар дарозии таърих нахӯрда буд («Сақовии дуввум», сах.154) ва ба паштунҳо хушдор медиҳад, ки дар оянда «бо вучуди ин ҳама қаҳрамониҳо, ки аз худ нишон додед», мувоқифи кӯчақтарин таҳриқи ақалиятҳои миллӣ бошед. Зеро, ба андешаи ӯ, мавҷудияти физикӣ ва фикрии ақалиятҳо ҳамеша хатаре хоҳад буд, барои иттиҳод, яқпорчагӣ ва тамомияти арзии кишвар.⁹⁷

Дар пешниҳодоти таҳрибкорунаи Самсур, азхудкунӣ ё таҳосуи чандин имтиёзҳо барои қавми «афгон» матраҳ мегардад. Ба вижа тақозо ва даъватҳои зерини ӯ хатари ҷиддӣ барои ояндаи Афғонистон ва сулҳу суботи кишвар аст:

1. Кор бурдан, маъмул сохтан, ба ғанимат даровардан ва расмият бахшидани як забон, яъне забони пашту (сах.157). Тааҷҷубовар аст, ки Самсур нокомӣ ва таҷрибаи талхи режимҳои гузашта, ба вижа Нодирхон, Зоҳиршоҳ, Довудхон ва ҳатто Таракиро дар ин замина ба ин зудӣ фаромӯш кардааст! «Як забон, яъне забони пашту!»- Самсур амр мекунад дар ҳоле, ки на танҳо соқинони бумии Афғонистон, яъне тоҷикон (ё ба қавли ҳиротиён, форсивон), балки ҳама ақалиятҳои миллии кишвар (ба шумули баъзе аз гурӯҳҳои ақвоми паштун, ки наҳваи ғӯиши онҳо аз дигар паштунҳо тафовут дорад) форсии дариро ду-се қарн ба ин тараф забони расмӣ кишвар ва ягона пули иртиботӣ миёни ҳама ақвоми Афғонистон медонанд. Ҳар режими истибдодӣ, Худо накарда дар Афғонистон ба қудрат бирасад, баъид аст тавони гусастани ин занҷири пӯлодинро дошта бошад!

2. Оммавӣ шудани пашту ва дафтарӣ шудани он. Ақалиятҳо ҳақ доранд, забонашонро ба унвони «василаи дарк ва тафҳим дар миёни ҳудашон ба кор баранд... он гоҳ, ки мавзӯ дар сатҳи кишвар бошад, онҳо маҷбур ҳастанд, ба ҳуқуқи аксарият гардан биниҳанд ва он қонунро бипазиранд, ки дар сатҳи ҷаҳонӣ барои ҳалли душворӣҳои забонӣ пазируфта шудааст» (сах.157).

Агар воқеан дар Афғонистон имрӯз масъалаи «ба ҳайси ҳуқуқи аксарият гардан ниҳодан» пеш ояд, ба ҳайси забони расмӣ кишвар, ҳатман забони форсии дарӣ ба кор гирифта мешавад ва гирифта хоҳад шуд, зеро дар парлумони Афғонистон ахиран исбот шуд ва аланӣ тазаққур гардид, ки даризабонон 65 ғоиз нуғузи кишварро

ташкил медиҳанд.

3. Ом шудан ва дафтарӣ кардани забони пашту омили бузургу асосӣ дар «сохтани миллати афғон» ба шумор меравад (сах, 158). Ин пешниҳоди Самсур даъвати рӯи рост чихати поксозии ақвоми ғайрипашту ва забони дарӣ дар Афғонистон аст! Дар идомаи чумлаи боло худ иқрор ба ин барномаи наслкушӣ мешавад ва мегӯяд: «агар амалӣ шавад (барномаи зикршуда, М.Ш) пас аз чанд айёме миллати воҳиде (!) аз он ташкил ва ҷилави душворихои забонӣ ва дигар проблемаҳои қавмиро хоҳад гирифт» (ҳамон сах.). Мисли ин ки шӯравихо замоне тасмим ба эҳёи миллати воҳиди сотсиалистӣ ва эъмори коммунизм карданд, вале ба ҷое нарасиданд.

Ба таваҷҷӯҳи Самсур ва дигаре аз эҷодкорони ин тарҳ бояд бирасад, ки «амалӣ шудани он» ғайриимкон аст! Мо ҳосили чунин зӯргӯӣ ва фишорҳои ғайримунсифона алайҳи забон, дин ва анъаноти милливу мазҳабиро дар имтидоди беш аз 70-сол дар Шӯравии собиқ, Югославиё ва иддаи дигаре аз императорихои шарир дидем ва ин зӯроварихо ҷуз нокомиву бадномӣ ва барбодӣ барои золимон натиҷаи дигаре ба бор наёвард ва нахоҳад овард. Ба қавли ҳазрати Бедил:

*Давлат ба зӯргӯӣ ҳаргиз ба кас наояд,
Ҳарчанд бифишурӣ мушт, ранги ҷино намонад.*⁹⁸

4. Барои он ки дар шимоли Афғонистон умедҳо аз истротежиҳои да-розмуддати русҳо ва кишварҳои тозаэҷодшуда олати дасти он дар Осиёи Миёна⁹⁹ барои абад ба нокомӣ рӯ ба рӯ шавад, шумори зиёде аз мардуми шарқ, ҷануби шарқӣ ва ҷануби кишвар ба таври ҷамъӣ ё ба таври инфиродӣ ба шимоли Афғонистон интиқол ва маскан дода шавад ва бар эшон дар он манотик заминҳои ломазрӯъ дода шавад. (сах, 158)

Мурод аз мардуми шарқу ҷануб, ҳамоно қабоиلى паштун аст, ки ба ақидаи нависанда (чунон, ки дар идомаи чумлаи боло тазаккур додааст), «танҳо онҳо қодир ба дифоъ аз марзи кишваранд» ва бо кӯч додани афғонҳо (паштунҳо) ба шимол «нахуст як бовар ва андешаи исломиву милли ва забонӣ чун камарбанде ба даври кишвар густурда шуда, аз ҳамлаи эҳтимолии фикирии низомии русҳо ва кишварҳои дастнишондеҳашон дар Осиёи Миёна ба кишвари мо, ҷилавгирӣ мешавад...»

Ба пиндори Самсур фақат паштун соҳиби «як бовар ва андешаи исломӣ милли» буда ва метавонад камарбанди дифоъи давродаврии Афғонистон бошад! Дар ҳоле, ки таърихи беш аз 6 ҳазорсолаи Ориё-

нои Бузург ва ҳамин рӯйдодҳои тозаии рӯзгори мо: набард бо англисҳо, ҷиҳод алайҳи императории Шӯравӣ ва муборизаи 9-солаи давлати устод Раббонӣ алайҳи Покистон ва толибонаш (ва чанд кишвари ҳаводор бо Толиб!) нишон дод, ки бешаҳои ин сарзамини ахурой лак андар лак наррашерони сафдаре амсоли Масъуди гурдро парвардааст ва онҳо дар ҳама давру замон масъули ҳифзи нангу номуси динӣ ва миллии Афғонистон будаанд ва ҳастанд. Аз сӯи дигар ҳама ақвоми Афғонистон муҳаббати ҷӯшоне ба зодгоҳи худро доранд. Кӯчи иҷбории паштунҳо ба шимолӣ кишварро режимҳои гузашта боре таҷриба карданд ва «самарааш»-ро ҳам чашиданд, акнун рӯҳияи феълӣ мардуми шимол ва дар маҷмӯъ, фазои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, ки қарни ХХI дар минтақа ва ҷаҳон ба вучуд овардааст, ҳазёнҳои самсурии шабех ба афсонаи пантуркизмро намерпазирад. Русҳо ва ҷумҳуриҳои истиқлол ёфтаи Осиёи Миёна, ки Самсур бештар ҷумҳурии Тоҷикистонро дар назар дорад, ба ҳеҷ ваҷҳ ҳамлаи низомӣ ва фикрӣ алайҳи Афғонистони бародарро дар сар намераваранд. Самсур бо эҷоди ихтилоф ва заҳрпошӣ миёни ақвоми мусалмони Афғонистон ва ироаи тарҳҳои ҷудоиафканиш, ба умури бозсозӣ, ҳаллоқиат ва тармими ҷароҳатҳои ҷанги сисола ва ҳаробовари кишвари Афғонистон ҳалаҳои ҷиддӣ ворид месозанд. Ҷангҳое, ки ҳамин ҳоло ҳам дар манотиқи ҷанубу шарқии Афғонистон алайҳи нерӯҳои Толибон идома дорад ва дурнамоии сиёсии кишвар тира, маҳдуш ва нигаронкунада боқӣ мондааст.

5. Бо ин қор (кӯчи иҷборӣ) таносуб ва тавозунии қавмӣ дар шимолӣ кишвар истехком гирифта ва паштунҳо чун деворе дар баробари русҳо қарор мегиранд. (саҳ. 158)

Аз сиёсати ғалати бартаричӯии як қавм алайҳи қавм ё ақвоми дигар ва аз оқибати ҷунин сабукфикриҳо, ки қаблан дар Афғонистон пеш омад, теъдоди зиёде аз андешамандони дохиливу хориҷӣ дар осорашон иброи нохушнудӣ кардаанд, аммо ин падидаи мурда ва мардурӯ самсурсҳо дар садаи зинда қардан мебошанд! Ба назари онҳо: паштунҳо, ки замоне ба Қундуз, Бағлон, Ҷузҷон, Балх ва ҷойҳои дигар интиқол ёфтанд, дар он манотиқ соҳоти бузурге аз заминҳои хушк ва ломазрӯро (?) обод карда, иқтисоди кишварро тақвият бахшида ва дар ақиб задани ҳамлаи русҳо саҳми арзанда гирифтаанд.

Самсур ин ҷо низ игроқ мекунад ва тибқи таъиди даҳҳо тан аз шоҳидони ҳол ва навиштаи оқои Ғубор ва дигар афғоншиносон «муҳочирони ҷанубу шарқ (паштунҳо)» дар гузашта асосан заминҳои

дар ҳоли кишт ва мазраъҳои ободро тасаруф карданд ва соҳибони аслии ин обу хок ичорақор ё дастнигари «меҳмонони ноҳонда» буданд ва на фақат дар дифоъи шимоли кишвар коре накарданд (зарурате ба «дифоъ»-и онҳо ба пеш наомадааст), балки дар сарқуб ва рондани як теъдод муҳочир ва овори тоҷику ўзбек дар замони режими Сталин, саҳим буданд ва бо ин «ибтиқори шоиста» равобити режими Амонӣ ва дигар ҳуққоми паштунро бо Маскав дар ҳадди матлуб таҳким бахшиданд ва то замони сукути ҳуқумати Довудхон ин равобит ба таври дилхоҳ боқӣ монд.

6. Дар шимоли шаҳри Кобул даште бо номи «Дашти Чамтила» воқеъ аст. Ин минтақа бояд барои мардумони бесарпаноҳи ҷануб (паштунҳо...) тавзеъ гардад... ба атрофи Кобул камарбанде аз ақидаи миллий густурда мегардад (сах, 159).

Агар Самсур паштунҳоро ба хоҳири «дифоъ аз русҳо ва ҷумҳуриҳои дастнишондодаи онҳо» меҳоҳад ба шимоли Афғонистон интиқол диҳад, пас Кобул, яъне қалби кишварро ҷиҳати қадам хатар ва дифоъ аз кадомин аҷнабиву бегона бояд макони истиқрори «паштунҳо» сохт? Аммо ӯ танҳо ба паштунсозии Кобул ва шимоли Кобул қонеъ нест ва дар барномаи ҳаёлии худ дар ин замина аз доманаи Ҷабалуссироч фаротар рафтааст. Ба таври мисол:

7. Тамоми заминҳои ломазруъ (заминҳои бикр)-и давлат аз шимоли Кобул то Соланг, ба таври ҷамъӣ ба хайлҳое, яъне қабिलाҳое аз шарқ, ҷануб ва ҷанубу ғарб тавзеъ гардад. Фоидаи он ин аст, ки дар ин манотиқ таносуб ва тавозуни қавмӣ мувофиқ ва имкони бағоват* дар баробари ҳуқумати марказӣ аз миён бардошта мешавад (сах, 159).

Самсур ва ёронаш ин ҷо низ таҳти унвони тавозуни қавмӣ, дар тоҷикзамини паҳновар, яъне аз шимоли Кобул то доманаҳои Парвон ва Чоряккору Панҷшер, ки танҳо як қавм-тоҷикон будубош доранд, ҷиҳати эҷоди «камарбанди дифоъӣ», қабоилу тираву табори кӯҷӣ ва ҷодарнишини паштунро, ки худ зиндагии яққонишинро аз қуруни вусто то имрӯз қабул надоранд, бар души ин мардуми озод ва ҳӯғирифта бо озодӣ ва гардишгарӣ таҳти осмони нилӣ меҳоҳад таҳмил кунад.

Аҳмадшоҳи Масъуд – ин сипаҳсолори шӯҳраи даҳр Панҷшери азиз, зодгоҳи афсонавии худро бузургтарин диҷи муқовимат барои

* Бағо – дар фарҳанги Сабо (сах. 183) ба маънои ҳез ва русӣ омадааст ва Самсур ин вожаро ба таври аҳмақона ғалат истифода бурдааст. Ҳатман ихтилофе ва хархашаю шайтанате миёни мусалмонон ба вуҷуд оварданист.

мутаҷовизини Шӯравӣ ва Толибони муздур сохт. Таърих шаҳодат медиҳад, ки дар гузашта низ ин сарзамини мардхез ҳазорҳо тан аз асокири юнонӣ ва турку муғулро зеру забар карда, тӯъмаи зоғу заған намудааст! Чунин вижагии Панҷшер ва панҷшерихои сафдар, ба мазоки Самсур ва ҳамкосоҳои ӯ нафоридааст ва дар тарҳи хомандешонаи худ ҳукме ба ин сурат меафзояд:

8. Аз он ҷо, ки бегонагон ва муздуронашон дар Афғонистон барои бошандагони мардуми Панҷшер андешаву кинае дар баробари мардумони дигари сокини кишвар парварондаанд ва низ барои ин ки дигар ин мардум василаи дасти тавтиаҳои бегона ва хоричӣ нашуда ва аз мавқеъияти ҷуғрофӣ ва низомии ин минтақа алайҳи тамоми кишвар баҳрабардорӣ нагардад, (!) пас бояд ин минтақа аз мардумони сокини феълии он тахлия гардида ва барои бошандагони он дар манотиқи шарқ ва ҷанубу ғарбии кишвар (дар минтақаи паштуннишин, М.Ш) ба андозаи заминашон ва аз он зиёдтар замин дода шавад! (сах, 159)*

Дар таърихи ҳукуматҳои иистибдодии Афғонистон нақзи ҳуқуки бумӣ ва асосии ин кишвар, яъне тоҷикон ва ақалиятҳои қавмие амсоли ҳазора, туркман, ўзбек ва балўҷ ҳодисаи ошкорову маъмулӣ будааст, ки мо дар фаслҳои гузашта намунаҳои барҷастаи он, аз ҷумла ғасби заминҳои меросӣ, боғу роғи мардуми шимол аз сӯи қабоили кўчиро бар мабной асноди таърихӣ тазаккур додем. Ин торочгарии чингизӣ ҳатман бо дастури режимҳои фашистии вақт, бо кўмаки пулис ё нерӯҳои артиш сурат гирифта, ки доғи нангини чунин сиёсат, ҳаргиз аз лавҳи хотираҳо нахоҳад рафт.

Аммо Самсур ба ҳукумати ояндаи Афғонистон тарҳҳои хатарноктар ва ғачеътар аз ин ҷиноятҳои нангинеро матраҳ мекунад, ки таърихи башар мислашро камтар дидааст. Яъне, панҷшерие, ки қарнҳо ба ин тараф дар ситеғи Ҳиндукуш ва зери осмони нилиаш чун уқоб ва дар дараҳои ганҷхези он мисли шер маскан гузидаанд ва аз

* Лозим ба тазаккур аст, ки қўч додани ақвоми ғайр ва сарафроз аз манотиқи аслии онҳо ба макони дигар “сиёсати таҷрибаишуда” барои режимҳои ибтибодӣ дар гузаштаи дур ва рӯзгори мо будааст. Ҳамин сиёсатро Туркияи Усмонӣ дар қиболи бародарони курди мо ва Русияи подшоҳӣ барои қазакҳо (қавме аз табори рус, аммо силахшур, озодманиш ва бисёр ҷангӣ) ва оқои Сталин дар қиболи тоторҳо, пас аз поёни ҷанги ҷаҳонии дувум ба қор гирифт, ки ҳар кадоме аз ин режимҳои ибтибодӣ аз сӯи ҷомеаи ҷаҳонӣ мардуд ва зolim шумурда шуда ва то ҳанӯз нафрини тӯдаҳо ва лаънати рӯзгор ба сарашон меборад (М.Ш).

замини барӯманду кӯҳҳои бовикораш доман-доман дуру гавҳар бардошта, дар лаҳзаҳои таҳочуми душман сари ӯро ба сангу оҳан кӯбиданд, бояд дар қарни XXI-и мелодӣ бо дастури кадом Самсур хонабадӯш бишаванд ва зиндагии дарбадариву чодарнишинӣ ихтиёр бикунанд ва дар байни қабоиلى чодарнишин чун қатра дар коми биёбони тафсон фуру раванд?!

Албатта, Самсур ду ҳодисаи тоза ва дар ҷаҳон машҳурро, ки ба Панҷшеру панҷшериеӣ қаҳрамон марбут аст, хело хуб дар хотир дорад:

а) Шикасти шармовари Артиши Сурх дар нӯҳ амалиёти Панҷшер.

б) Пас аз гузашти даҳ-дувоздаҳ сол аз ин рӯйдод, ҳамлаи барқосои Толибон ба Панҷшер, ки онҳо бо вучуди бо мудернтарин аслиҳа ва ҳавопаймоҳои ҷангии Покистон мучаҳҳаз буданашон, маҳз дар ҳамин Панҷшер, дар дижи уқобон, заҳри маргро чашиданд. Толиб тақрибан 95 Ҷоизаи ҳақи Афғонистонро бо аслиҳа ва кӯмаки низомии Покистон ва бо зӯру зарбаи долларҳои Арабистони Саудӣ ва Амрико ба тасарруф даровард, вале дар Бадахшону Панҷшер ноком монд. Толибе, ки пас аз пирӯзии комил бар Афғонистон, қасди ҳамла ба Осиёи Миёна ва Ҷаҳонӣ дарвозаҳои Русияро дошт, тавассути панҷшериеӣ мағлуб шуд ва азбаски теъдоди аз самсӯрҳо боқимонда аз рағу решаи толибӣ мебошанд ва ҳамақидаву ҳамсон бо онҳонд, вучуди шерони душманкӯб дар ин дижи муқовиматро ба ҳеҷ вачҳ тааммул надоранд. Медонанд, ки ба зӯргӯён, ишғолгарон, тавтиаафканон, ҷӣ дохилӣ бошад ва ҷӣ хоричӣ, дар ҳар шароите панҷшерихо беш аз ҳар афғонистоние посухҳои камаршикан дода метавонанд. Аз даврони Зулқарнайн то замони сталинҳо ва брежневҳову бушҳо осебнопазир будааст ин қалъа! Аз ин рӯ, дар оянда барои режимҳои фашистӣ, ки Худо накарда дубора ба қудрат бирасанд, ба ақидаи самсӯрҳо набояд садде мисли Панҷшер ва панҷшериеӣ вучуд дошта бошад ва беҳтарину оромтарин наҳва аз сари роҳи золимон бардоштани ин садд ва ин монеъа, аз дидгоҳи муаллифи «китобчаи шайтон» кӯчонидан ва махлут кардани онҳо бо қабоиلى паштун аст. Бидуни тардид, тарроҳони фашизмаоб дар замони растохези миллатҳо ва дар рӯзгоре, ки дигар ҳаргиз дунё бесоҳиб нахоҳад буд, ба мақсади нопокӣ худ нахоҳанд расид.

9. Агар кадом минтақае, вулусволие (ноҳияе) ва ё ҷойи дигаре, ки онро паштунҳо ба сар бурда ва мавҷудияташон дар ин манотиқ ҳаттарро мутаваҷҷеҳи ваҳдати миллий ва тамомияти арзии Афғонистон созад, давлати миллий ҳақ дорад, ки онҳоро низ аз як минтақа ба

минтакаи дигар интиқол диҳад («Сақовии дуввум», сах. 160).

Чунон ки мебинем, дар ин «тарх»-и муғлақ мушаххас нест, ки мавҷудияти паштун дар кадом манотиқ аз Афғонистон ба хотири чӣ зери хатар қарор дошта бошад? Дар ҳар сурат, ин пешниҳоди Сам-сур низ оғӣ аз ғараз нест.

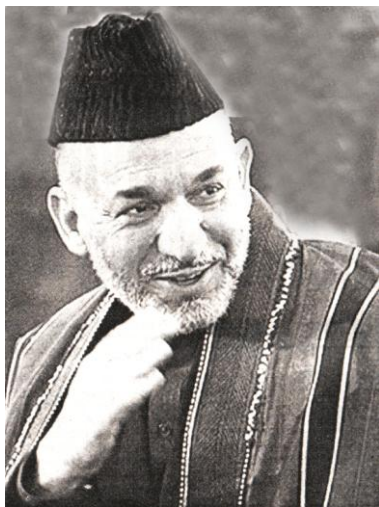
10. Ба хотири он, ки дасти Эрон ба кулӣ аз Афғонистон кӯтоҳ шавад, бояд дар соҳаҳои аз Бомӣён... аквомеро аз шарқ ва ҷануб ва ҷануб-ғарб ҷо ба ҷо ва маскангузин сохт (китоби зикршуда, сах. 160).

Ҳадаф аз зикри номи Эрон ва «соҳаҳои Бомӣён» дастёзонида ба макони буди боши ҳазораҳо, низоъафканӣ миёни шиъа ва сунӣ ва камранг қардан ва ё аз байн бурдани забони форсии дарӣ дар вилояти Бомӣён мебошад. Муаллиф ё муаллифони «китобчаи шайтон»

дониставу надониста аз «хатаре, ки Эрон барои давлати миллии афғонҳо эҷод мекунад» дар ҳар ҷое аз китоб иғвоҳои тоза ба тоза пароканда месозанд ва бонги хатар ба гӯши афғонҳо менавозанд, вале дар ҳеҷ фасла аз ин «таълифот» муаллифон боре ҳам аз таҷовуз, душманӣ, ҷосусӣ ва дигар ҷурму ҷиноъте, ки «ҳамсоияи гиромии онҳо» Покистон алайҳи Афғонистон аз даҳҳо сол ба ин тараф раво дидааст, аслан дам намезананд. Зеро ба ҳуҷӣ огоҳанд, ки дар тамоми даври замон режимҳои вақти он кишвар, ангезаи зиддитоҷикӣ ва зиддиэронӣ доштанд ва ҳаводори низоъафканӣ ва дар маҷмӯъ ҳоҳони залиливу сарафкандагии Афғонистон мебошанд. Мо дар ин бора, аз осори даҳҳо тан аз андешамандони хориҷиву дохилӣ асноди қотеъ дар даст дорем, ки намунаи барҷастаи ҷанде аз онҳо дар бахшҳои гузаштаи навиштори мо инъикос ёфт.

11. Дар сарҳади муштарак бо Эрон бояд «хайлҳое» (99) аз ҷануб ва ҷанубу ғарби Афғонистон ҷо ба ҷо шаванд. (сах.160).

Шарҳи ин банд аз «пешниҳод» чун дар боло зикр шуд, аз тақрори он худдорӣ мекунем, аммо бо камоли таасуф бояд зикр намуд, ки

*Ҳамид Карзай –
Раиси феълӣи ҷумҳурии
Исломии Афғонистон*

Эрон дар гузашта дар муқобили чараёни пурғалаёни панафғонизм ва пантуркизм ва фаёолияти наслкушии дигаре аз бадандешони қавми тоҷик ва забони форсӣ ҳамвора мавқеъи бетарафӣ ишғол кардааст, ки ин худ достонест бисёр ғамангез ва қалам дар баёни он зор-зор мегирад ва ин бетафовутӣ оқибати чандон гуворое барои худи Эрон ҳам надошт.

Тархҳо ва ё пешниҳодоте, ки дар хотимаи «китобчаи шайтон» ба тариқи манифест омадааст, шомили 18 банд буда, ки чихати иғтишош ва тафриқаафканиву базри хусумат коштан миёни ду қавми бародари ҳамдин ва ҳамнажоди тоҷику паштун, ки асрҳо ба ин тараф аз як дастархон нон хӯрдаанд ва ҳама умр дар канори ҳам рӯи як чойнамоз сачда ба даргоҳи Худои хеш овардаанд ва дар ҳар даври замоне, дар ҳассостарин лаҳзаҳои таърихӣ чихати ҳифзи обу хоки ватан сина сипар карда, сари хасро чун сари мор дар ҳам кӯбидаанд, эҷод гардидаанд.

Самсурҳо чунин дастурамалеро бо тиражи зиёд ба нашр расонида, дар талоши тачдиди чоп ва тарҷумаи он ба забонҳои мухталифанд. То чое, ки мо огоҳем, дар Афғонистон ва хориҷ аз он эҷоди афкори захрогини натионалистӣ ва «таълиф» ва пахши асарҳои шайтанатбарангезе мисли «Сақовии дуввум», бо камоли таасуф, собиқаи дедрина доранд. Аммо чунин аъмоли номуборак чун муғоир бо ормонҳои муқаддаси дини мубини ислом аст, аз сӯи миллати ғаюр, огоҳ ва сарбаланди Афғонистон ва чомеаи мутараққии ҷаҳон чӣ дар шарқ ва чӣ дар ғарб мардуд хонда хоҳад шуд. Ва китоби шайтони Самсур, ки мо танҳо ба бахшҳое аз он посухи мухтасаре ироа намудем, иншоолоҳ, кӯшиши номуваффақе чихати тафриқаафканӣ ва бесуботсозии Афғонистони рӯ ба оромиш, тавсия ва тараққӣ хоҳад буд.

Мо дар хотима аз забони як тан аз орифони порсигӯи Мовароуннаҳр Миробид Сайидои Насафӣ¹⁰⁰ ба Самсури Афғон ва ашхоси ҳамқалам бо ӯ мурочиат мекунем ва мегӯем:

*Ҳар кӣ бо душмани халқ равон аст чу баҳр,
Зуд бошад, ки сари хеш чу гирдоб хӯрад!*

Омин!

шаҳри Душанбе
2007

Пайнавишт:

1. Доктор Бориш чун аксари огоҳони масоили сиёсии Афғонистон бар ин бовар аст, ки ин «манифест» дастчамъй иншо гардида, номи муаллиф, яъне Самсури Афғон чаълӣ (сохта) мебошад ва нигорандагони он ҳатман аз коммунистони ноком ва пастмондагоне аз режими Таракӣ ё Амин ва ё Кормалу Начибуллоҳанд ва шабоҳате ба тафаккури Толибонро доранд. Онҳо орь аз ҷаҳонбинии исломӣ, аммо олуда ба полудаи афкори фашистӣ хастанд (М.Ш).
2. Самсур нахустин ҳукумати афғонҳо бо сарвари Аҳмадшоҳи Дуррониро дар назар дорад, ки Хуросони Бузург ба тасарруфи ӯ даромад ва бори аввал исми бостонии Хуросон табдил ба «Афғонистон» гардид.
3. Амир Ҳабибуллоҳи Калаконӣ аз сӯи модар мутаалиқ ба паштун буд, аммо шовунистҳо ин ҳақиқатро мардуд медонанд.
4. «Сақовии дуввум», сах.13
5. Тарсам нарасӣ ба Каъба, эй аъробӣ,
Ин раҳ, ки ту меравӣ ба Туркистон аст.
(Ин ҷо Туркистон, ба маънои ҷоҳилистон аст ва Саъдӣ Туркистони Чинро дар замони қабл аз Ислом дар назар дорад).
6. А. Алфенсун, «Афғонон», дар 650 саҳифа, ҷопи Машҳад, 1379, хичрии шамсӣ, тарҷумаи Осафи Фикрат. Ногуфта намонад, ки таваҷҷӯҳи муаллиф бештар рӯи таърих ва ҳукумати афғонон ва расму оини қабоиلى мухталифи онҳо маътуф шудааст ва дар саҳифаи 160 аз ин китоб омадааст: «Бар асоси ақидаи як ҳоваршиноси номӣ (аз зикри мушаххасоти нависандаи англис ӯ худдорӣ варзидааст), онон аз дудмони Афғон, писари Армиё (Бархӣ?) писари Соул ё подшоҳи Исроиланд. Ҳама таърихҳои ин миллат аз мисокҳои яҳуд, аз Иброҳим то рӯзгори асорат оғоз мегардад». Ногуфта намонад, ки муҳаққиқони ғарбӣ ба мавзӯи мавриди баҳс дар дигар манобеъ низ доман задаанд, вале гиреҳи ин муаммо, яъне яҳудиасл будани паштунҳо, ба тариқи бояду шояд ҳанӯз боз нашудааст ва то ҳаде машқук ва ҳатто муғризона аст ва аз он бӯи тафриқа миёни мусалмонон ба машом мерасад. (М.Ш)
7. А. Алфенсун, «Афғонон» ҷопи Машҳад, 1379-и хичрии шамсӣ, тарҷумаи Осафи Фикрат, сах.160

8. «Сақовии дуввум», сах. 15
9. «Сақовии дуввум», сах.15
10. «Сақовии дуввум», сах.16
11. Муаллифи «Сақовии дуввум» ин иқтибосро аз китоби Ҳ.Вичдонӣ «Афғонистон: ситезаи бузург», нашри Пешовар-1376 сах.111 овардааст, ки бо Самсури Афғон дар масоили мавриди баҳс ҳамдилу ҳамакидааст.
12. Ҳафтаномии «Зиндагӣ», чопи Душанбе, 8-уми декабри соли 2005, (нашрияти зикршуда, ин матлабро аз «Паёми мучоҳид», чопи Кобул, аввали декабри соли 2005) мавриди истифода қарор додааст.
13. Доктор Муҳаммад Амин Раёҳӣ, «Забон ва адаби форсӣ дар қаламрави Усмонӣ» сах.95, ниг. матни комили маснавӣ, чопи Техрон, 1371 ҳиҷрии шамсӣ, сах.12.
14. Ишора ба ин байтҳои ҳақимона аст, ки дар мадҳи Мавлавӣ ва азамати маснавӣ суруда шудааст:
 Маснавии Маънавии Мавлавӣ,
 Ҳаст Қуръон дар забони паҳлавӣ.
 Ман чӣ гӯям васфи ин олиҷаноб,
 Нест пайғамбар, вале дорад китоб!
15. Самсури Афғон, «Сақовии дуввум», сах. 21.
16. Ҳамон манбаъ ва ҳамон сафҳа.
17. Ногуфта намонад, ки банда аслан аз мавқеияти сиёсӣ ва ғайри сиёсӣ Кормал ва дигар раҳбарони режими вақти Кобул ба ҳеҷ вазҳ ҷонибдор набудаам, аммо ин вазифаи инсониву имонии ҳар нависанда аст, ки ҷиҳати дифоъ аз ҳақиқат ҳар як чехраи таърихиро ҳам аз ҳариқи тӯҳмат нигоҳ дорад, яъне ҳар касро бо исми худ ном бибарад ва аз марзи адлу инсоф фаротар по нагузорад (М.Ш).
18. «Сақовии дуввум», сах.13
19. Иқтибосро муаллифи «Сақовии дуввум», аз рисолаи Уляновский таҳти унвони «Дар бораи ҳақиқати инқилоби савр» оварда, аммо замон ва макони нашри онро баён накардааст (ниг. «Сақовии дуввум», сах. 32). Бабрак Кормал агар кашмирӣ буд ва ё ҳиндитабор дар ҳар сурат ӯ, гузаштагонаш ва бародаронаш хохаронаш ва аҳли хонаводааш мутаалиқ ба Афғонистонанд ва баромадаву парвариш ёфта аз батни ҳамин ҷомеа мебошанд ва онҳоро бегонаву аҷнабӣ хондан ҳамоқате аз сӯи самсурсӯ ва афроди шабеҳи онҳост.

20. «Сақовии дуввум», сах.32.
- 21.»Сақовии дуввум», сах.32 (тибқи ишораи Саиди Саъдизодаи Самарқандӣ дар рисолаи «Таърихи сиёсии тоҷикони Афғонистон» (ниг. «Тоҷикон, ориёҳо ва флоти Эрон», ба кӯшиши М.Шукӯрзода, чопи Техрон, 1382 ҳиҷрии шамсӣ) ва таъкиди қоршиносони масоили сиёсии Афғонистон, ҳуққомӣ режими Шӯравии собиқ дар бораи паштунҳо чунин дидагоҳи ҳасмонӣ надоштанд ва таваҷҷӯҳи ҳосе ҳам ба тоҷикон зоҳир нақардаанд (М.Ш).
22. «Сақовии дуввум», сах.34.
23. Ҳазораҳо дар шимоли Афғонистон қандон нуфузе надоранд ва ағлаб дар Ғазнӣ ва Бомӣён суқунат доранд.
24. Ғажд-қирқин ва олуа.
25. «Сақовии дуввум», сах.36.
26. «Сақовии дуввум», сах.36.
- 27.Ишора ба мисрағӣ аллома Иқболи Лоҳурӣ раҳматуллоҳи алайҳӣ аст, ки дар «Қовиднома» фармуда:
Дар лаби мирриҳиён лафзи дарӣ!
28. Самсури Афғон ин нақли қавлро, ки дурӯғи маҳз аст аз қаридаи «Афғон миллат», шумораи 25, мизони 1374 ҳуршедӣ аз навиштаи фарде ба номи Муҳаммад Сиддиқи Рӯҳӣ овардааст.
- 29.Қуллиёти ашғори Лоиқ Шералӣ, ношир: «Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсии тоҷикӣ», Техрон –1383, сах.65
30. Нигаред, матни қомили «Маснавии маънавӣ», муқаддимаи М. Хуррамшоҳӣ, Техрон, қопхонаи «Дунё», 1381, сах. 12.
31. Муҳаммад Сиддиқи Рӯҳӣ, қаридаи «Афғон миллат» шумораи 2, сах.2 (аммо Самсури Афғон номи аз қитоб ва мақолаи оқои Рӯҳӣ наовардааст ва иқтибосҳо, ки аз эшон зикр мешавад, сохта, обакӣ ва орий аз қанбаҳои илмианд).
32. Дағалбоз-зиштхӯ, ҳуққабоз .
33. «Сақовии дуввум», сах.49 (ноғуфта намонад, ки доктор Начибуллоҳ агар ғароишҳое ба забони форсӣ, яъне забони ақсарияти мардуми Афғонистонро дошт, ин ба маънои он нест, ки ӯ муқолиф ва ё бадбин ба паштунҳо буд. Вай талош бар он дошт, ки қун баъзе аз режимоҳои гузашта форсиро дар қанори пашту арқ гузорад ва ба ин забон, ки дар кишвараш умри беш аз ҳазорсола дорад, сӯҳбат қунад, то қадом ҳалале дар умври давлат пеш наояд).
34. «Сақовии дуввум», сах.49

35. «Сақовии дуввум», сах.50.
36. Ҳамтабор ё ҳамзабон бо тоҷик, яъне қизилбошҳо, темуриҳо, пашаиҳо, ҳазораҳо, нуристонӣҳо ва ғайра, ки ҳама тоҷикзабонанд.
37. Дар тобистони соли 1983 оқои Сулаймон Лоиқ меҳмони рӯзнамаи «Тоҷикистони Советӣ» (ҳоло «Ҷумҳурият») шуд, ки он рӯзҳо банда як тан аз кормандони он наشريи бонуфуз будам (М.Ш).
38. Мансур Бобоҳонзода (Бобоҳонов) «Таърихи тоҷикони ҷаҳон» наشريёти «Маориф», Душанбе 1999, сах.258.
39. Аз доктор Муҳаммад Нодири Умар, ҷаридаи «Даъват», Норвегия, 1376-и хуршедӣ, шуморагони 70-79, сах.1, ки Самсур иктибос овардааст.
40. «Сақовии дуввум», сах.61.
41. Нигаред «Сақовии дуввум», сафҳаҳои 65,66,67.
42. Нигаред «Сақовии дуввум», сах.65,66, 67.
43. «Сақовии дуввум», сах.67.
44. Нигаред, рӯзнамаи «Иттилоот», ҷопи Техрон, 10-уми даймоҳи 1357 (30-ми декабри 1996).
45. Ришхандбоб (вожаи тоҷикӣ)-дархӯри ришханд ва сазовори танз.
46. «Сақовии дуввум», сах. 71.
47. Ишора ба байте аз Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ аст, ки дар ҳаҷви Султон Маҳмуди Ғазнавӣ гуфта:
Дигар шоиронро наёзирад ӯ,
Ҳамон хурмати худ нигаҳ дорад ӯ.
48. Садшикан-ин таъбирро доктор Чингизи Паҳлавон дар китоби «Асри муҷоҳидин» дар нисбати устод Раббонӣ гуфтааст, ба ин хотир, ки пас аз салтанати сесаҷсола, аввалин намояндаи ғайрипаштун, пас аз Ҳабибуллоҳи Қалақонӣ Бурҳониддини Раббонӣ буд, ки 8 сол Раиси Ҷумҳури Афғонистон буд.
49. С.Регистонӣ. «Масъуд ва Озодӣ». Кобул 2004.
50. «Сақовии дуввум», сах.82.
51. Унвони матлаб аз байте аз достони «Абумуслимнома» баргирифта шуд, ки он ҷо ҳазрати амир ба як тан рақибҳои бекифояти худ, қабл аз он ки вориди набард шавад, мегӯяд:
Ту шерони ҷангӣ кучо дидаӣ!
Ту овози рӯбоҳ нашиндаӣ!
52. Бародари нотаниии (угай)-и Рустам – Шағод бар асари як дасиса

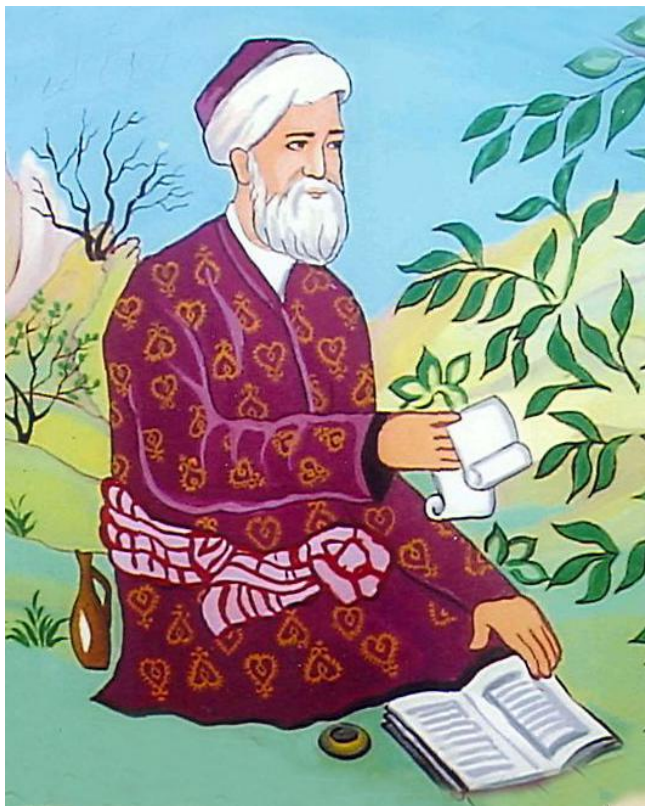
- Таҳамтанро бо найранг дар роҳи Зобулистон ба чоҳ афканд ва кушт.
53. Чорхез занондан- аспро бо суръат тозондан.
54. Самсур бо танзу ришханд вожаи «хон»-ро ба исми Аҳмадшоҳи Масъуд илҳоқ намудааст.
55. Бинобар навиштаи муаллифи «Сақовии дуввум», фарде бо номи Халилulloҳи Ҳошимиён дар муқаддимаи китоби «Мори остин» аз ин ҳодиса хабар додааст, вале сафҳа ва макону замони онро ба тариқи мушаххас зикр накардааст.
56. Албатта, мо хонандагони ноогоҳ аз асли воқеаро дар назар дорем.
57. ОйАСОЙ- созмони истихбороти Покистон.
58. «Сақовии дуввум», сах.85.
59. Ҳафтаномаи «Тоҷикистон», 11 августи соли 2005, чопи Душанбе (ба нақл аз китоби «Сарбозони Худо», ки дар Олмон ба интишор расидааст).
60. Ин ҷо савол пеш меояд, ки оё имкон дорад, абаркудратҳои мутахосиме чун Шӯравии собиқ, Амрико ва Англис, ки ҳар кадом аз ин режимҳо манофеъи ҳосе дар масоили Афғонистонро доштанд, бо фармондеҳи хушманде чун Аҳмадшоҳи Масъуд назари яқсон ва он ҳам бисёр содиқона дошта бошанд?! (М.Ш).
61. Буттаи гандалиро муаллифи «Сақовии дуввум» чунин шарҳ додааст: гандалӣ буттаест ба шакли дарахт, дар кӯҳҳо мерӯяд, шоҳаҳое дар зоҳир маҳкам, вале танаи миёнтиҳӣ ва пӯк дорад. («Сақовии дуввум», сах.97).
62. Абдушакури Ҳакам, «Аз айёри то аморат» сах.505.
63. Корвон, «Афғонистон дар солҳои 20 ва 30-и қарни бист», сах. 172-173.
64. Абдушукури Ҳакам ин ҳодисаро аз ҷилди дуввуми «Афғонистон дар масири таърих» иқтибос кардааст, сах.502.
65. Ёддоштҳои Сардор Муҳаммад Раҳимхон. Аҳбори ҳафта, чопи Кобул, 25 ҷавзoi соли 1368.
66. «Аз айёри то аморат», сах. 520 (муаллиф ҳар ҷумларо аз чандин манобеъи мӯътабар иқтибос кардааст).
67. Ба ривояти рӯзномаи «Анис» (2 саври 1357), ин қитъа аз шоир Сарвари Ҷӯест, ки баъдан тавассути навқарони давлати Нодирхон террор шуда буд.
68. Рубой аз сурудаҳои мардумист, ки дар сах. 524 аз рисолаи устод Ҳакам иқтибос шуд.
69. Унвони «Қаҳрамони миллии Афғонистон» бо амр ва фармони

- мақомоти ин кишвар ва шахсан оқои Ҳомид Карзай танҳо ба мучоҳиди шӯҳраи даҳр, шаҳид Аҳмадшоҳи Масъуд насиб гардидааст ва имрӯз пайкараи Масъуд ва дигар муборизон қалби Кобулро шафкату шукӯҳи вижа мебахшад.
70. Моҳномаи «Ваҳуваманд», чопи Техрон, даймоҳи 1377. Доктор Ҳушанги Толеъ, «Чехраи Толибон: зиштар аз ҷиноят, шақоват, воқасгарой ва ҷаҳл», саҳ.50.
 71. Мутарҷими китоби «Сақовии дуввум» дар ҳамин саҳифа таъкид кардааст: нависанда ё нависандгони ин асар, фикр мекунам, амдан нақли қавлҳои форсиро берабту мӯҷмил ҷилва медиҳанд, зеро нақли қавлҳо ба нафъашон нест.
 72. Муҳаммад Осафи Мӯҳсинӣ, ҷаридаи «Паёми ҷиҳод», савр, 1375-и хуршедӣ.
 73. «Сақовии дуввум», саҳ.125.
 74. Ҳамон ҷо.
 75. «Сақовии дуввум», саҳ.147
 76. Байт аз ҳазрати Мавлоно Румии Балхӣ аст.
 77. Саъид Нафисӣ. «Сарзамини поки ниёгонам», нигаред, маҷмӯаи «Тоҷикон дар масири таърих», Техрон, соли 1373-и хуршедӣ, таҳқиқ ва таҳияи М.Шакурзода саҳ.9-13.
 78. «Сақовии дуввум», саҳ.156.
 79. «Сақовии дуввум», саҳ.148.
 80. «Сақовии дуввум», саҳ. 140.
 81. Тоҳири Бадахшӣ дар ҳеҷ санаде ба ҷуз ишораҳои дурӯғин ва маҷҳулонаи Самсури Афғон «ӯзбак» мураррифӣ нашудааст ва аз нахустин ва диловартарин ҳомиёни қавми тоҷик ва забону фарҳанги ин қавм дар Афғонистон буда, маҳз дар ҳамин масир истеъдоду дониш ва нерӯӣ ҷавонии худро ба харҷ дод ва дар ниҳояти қор, аз сӯи режими фашистии Ҳафизуллоҳи Амин ба шаҳодат расид.
 82. «Писарбародар» чаро бародар бошад? Мантиқ қучост? Лозим ба тазаккур аст, ки Маҳмуди Барёлай дар замони пирӯзии инқилоби савр симати сардабирии рӯзномаи «Ҳақиқати инқилоби савр»-ро ба ўҳда дошт.
 83. «Сақовии дуввум», саҳ.142.
 84. Шоирони рӯзгор ба Амир Хусрави Деҳлавӣ лақаби «Тӯтии Ҳиндустон» дода буданд.
 85. Нигаред: «Тоҷикон дар масири таърих», муқаддимаи китоб.
 86. Албатта, рӯи ин мавзӯ дар миёни пушқиншиносон баҳсҳои зиёд

- сурат гирифта аст, ки мо фақат ба ишораи мухтасаре дар ин замина иктифо варзидем.
87. «Сақовии дуввум», сах.142. Самсур вожаи «аксарият»-ро гоҳе аз забони Кормал ва гоҳе аз забони Кишtmанд ва...амдан истифода мебарад, то ба «исбот» бирасонад, ки ба аксар будани паштунҳо дар Афғонистон онҳо низ иқроранд, вале ин тўҳматзаданҳои ӯ иштибоҳ аст.
88. «Сақовии дуввум», сах.143.
89. «Сақовии дуввум», сах. 155.
90. Ҳамон ҷо ва ҳамон сафҳа.
91. Самсур ҳазораҳои ҳанафимазҳабро дар назар дорад.
92. «Сақовии дуввум», сах.155.
93. Ҳамон манбаъ ва ҳамон сафҳа.
94. «Сақовии дуввум», сах.155.
95. Ишора ба фармудаи Фирдавсии покзод аст:
Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем!
96. «Сақовии дуввум», сах.151
97. «Сақовии дуввум», сах.153.
98. Байт аз орифи беҳамто Абулмаъонии ҳазрати Бедилӣ Деҳлавӣ аст.
98. «Нафоришта аст»-писанд наафтодааст (наҳваи ғӯиши тоҷикӣ).
99. Чунон ки мутарҷими китоб доктор Бориш зикр намудааст, Самсур вожаи «хайлҳо»-ро, ки маънои гурӯҳ ва қабилаи паштунро дорад, омидона ба қор мебарад ва муроди нависанда ҳамон ҷудоиандозӣ ва тафриқаафканӣ миёни бародарони тоҷик ва паштун аст, ки мисдоқашро дар ҳар сафҳае аз навиштаи ӯ дидаем.
100. Миробид Сайидои Насафӣ, шоир ва орифи соҳибдевони қарни XVII-и мелодӣ, зодаи шаҳри Насаф воқеъ дар байни Тирмиз ва Самарқанд аст.

ҲИРОТ: МАКТАБИ ҶАДИДИ ФИКРӢ ВА ВЕЖАГИҲОИ ОН

Дастовардҳои фарҳангӣ ва ҳунарии Ҳирот, ки аз гузаштаи он диё-
ри куҳан то давраи мо боқӣ мондааст, дурахшонтарин саҳифаи
таърих дар тамаддуни башар маҳсуб мешавад.

*Дурахшонтарин симои илму адаби форсу тоҷик Мавлоно
Абдурахмони Ҷомӣ - парвардаи мактаби илму ирфони
Ҳироти бостонӣ*

Аммо таҳқику баррасии ҳамачониба ва густурдаи ин мавзӯ ҳориҷ аз баҳси мавриди назар буда, ин ҷо ёде аз Ҳироти садаи нухуми ҳиҷрӣ ва падидаи омадан ва ба камол расидани мактаби адабии Ҳирот ва вежагиҳои ин мактаб дар миён аст. Ба қавли андешаманди муосири Афғонистон Муҳаммад Осафи Фикрат, сухан аз он ифтихорот матраҳ аст, ки ҳатто андакмондаҳояш зеби номитарин диҷнабиштҳо ва ганчинаҳои нафиси ҳунарии гетианд. Бинобар ишорае, ки дар «Авасто» дучор омадем, ҳари ё ҳариева- Навиева шашумин ҷои некӣ аст, ки Худованд офаридааст. Пас, ин ҷо метавон чунин натиҷа гирифт, ки дарахти тановари тамаддуни эронӣ на танҳо дар қарни нухуми ҳиҷрӣ, балки аз қадимзамонҳо реша дар ин хоки барӯманд ва ахурой доштааст.

Чунонки дар бузургтарин манобеи адабӣ ва таърихӣ зикр ёфтааст, шукӯҳ ва азамати мактаби адабии Ҳирот мутааллиқ ба даврони ҳукумати Темуриён аст. Темур дар 782 қ бо баҳраварӣ аз парешонии авзои Хуросон, ҳукумати Оли Куртро барандоخت ва Ҳиротро ба писари худ Мироншоҳ супурд ва аммо ҷанги қудрат миёни хонадони Темурӣ идома пайдо кард. Аз сӯи дигар, ҷирагии ўзбакҳои Шайбонӣ бар Ҳирот (912 қ) ба нопойдории авзоъ ва камбудии осойиш ва амният афзуд. Бинобар ин, ҳатто дар рӯзгори шоҳони Темурӣ, Ҳирот ва шаҳрҳои дигаре аз Хуросони бузург дастхуши ҷангҳои дохилӣ ва хориҷӣ буданд, аммо боз ҳам аз баракати ташвиқ ва ҳимояти хонадони Темурӣ дарбори онҳо ҳамвора аз аҳли илму адаб пур будааст ва дар ин давра на танҳо Ҳирот, балки шаҳрҳои Самарқанд ва Табрезу Шероз, ки аз марокизи умдаи қаламрави Темуриён буданд, обод шуданд, мадрасаҳо, масҷидҳо, кӯшкҳо ва биноҳои зиёде қомат афрохтанд. Ҳирот ҳам мисли маркази хонадони Темуриҳо шаҳри Самарқанд, дар садаи нухуми ҳиҷрӣ шукӯҳ ва азамати вежа пайдо кард ва ин эътибор натиҷаи тавачҷӯҳи Шохрух Бойсунқур, бавижа Султон Ҳусейн Бойқаро будааст ва таҷлили онон аз арбоби фазл сабаб шуд, ки ҳунармандон, шоирон ва нависандагони бисёре аз шаҳрҳои мухталиф ба ин маркази фарҳангӣ рӯй оваранд ва мактаби адабии Ҳирот – ин конуни муътабари илму фазлро падидаи оваранд.

Воқеан ин конуни муътабар вежагиҳои хоси худро дошт. Ба таври мисол, ҳунармандон ва шоирону донишмандон дар ин ҳавза мунсаҷимтар ва пурсамартар ба фаъолият пардохтанд, ки дар қиёс бо дигаре аз макотиби адабии Эрон ва Мовароуннаҳр беназир буд. Аз сӯи дигар, баъзе аз умарои давлати Ҳирот на фақат дӯстдор ва муҳлиси фарҳангу фарҳангииён, балки худ адиб ва соҳибандеша буданд,

дар ҳоле, ки чунин вежағӣ дар таърихи давлатдорӣи Ҳирот ва конунҳои адабии он ва дигаре аз шахрҳои Эронзамин дар ин ҳад набудааст. Аҳли фазл дар ин заминаҳо огоҳона ва кӯшо ва бо ибтиқори хайратангезе ба фаъолият пардохтанд ва афзун бар он мактаби Ҳирот дарси ишқ ва ибрат барои аҳли илму адаб дар қаламрави забони форсӣ аз Қафқоз то Осиёи Сағир ва Ҳинду Чин маҳсуб гардид.

1. МИНИЁТУР ВА ХУШНАВИСӢ

Фунуни марбут ба китоборӣ (хушнависӣ, тазҳиб ва таҷлили китоб) аз хунарҳои пешрафтатаре дар конуни адабии Ҳирот маҳсуб мешавад ва тибқи ишораи донишманди эронӣ Рабъиён унвони мактаби Ҳирот дар мавриди наққошии минӣётур ва тазҳиб, мисдоқи боризе дорад ва заминасозии минӣётури Ҳирот Шохрух маҳсуб мешавад. Аммо дигар ҳокими ин хитта Бойсунқур мактабро равнақи бештаре бахшид. Вай бо фарохонии хунармандони мумтоз аз адибони овозманд аз саросари Эрон, Афғонистон ва Осиёи Миёна ба Ҳирот, дар шуқуфӣи ин шахр ва таҷдиди он ба конуни мӯтабаи хунарҳои зебо саҳми бузурге дошт, зеро номбурда илова бар ҳимоят аз аҳли фазл, худӣ ӯ низ дар зумраи хушнависони тирозӣ аввал ба шумор мерафт. Қолиб он аст, ки дар рӯзгори ҳукмронии Бойсунқур, Ҳирот аз сулҳ ва оромии қомиле бархурдор набуд. Ба таври мисол, дар 823 қ. набарде миёни Бойсунқур ва туркманҳо сурат мегирад ва пас аз пирӯзии Бойсунқур хунармандони бешумор, аз ҷумла устои хатти настиқӣ Мавлоно Ҷаъфарӣ Табрзиро ба дарбори худ фаро меҳонад ва аз он ба баъд хунари хушнависӣ дар Ҳирот равнақи тоза ёфт. Дар таърихи фарҳанг ва адаби Ҳирот, қабл ва баъд аз даврони Темурӣён хушнависони қирадаст фаровон буданд. Дар бисёре аз сарчашмаҳои адабӣ аз хушнависони конунҳои адабӣ ва хунарии Ҳирот, амсоли Абдуллоҳи Таббох, Яҳё Себаки Нишопурӣ, Нуриддин Камоли Мовароуннаҳрӣ, Абдуллоҳ Котиби Ҳиравӣ, Пирмуҳаммад Сафавӣ Марвӣ, Яҳё Сафавӣ зикри хайр ба амал омадааст. Лозим ба тазаққур аст, ки саромадӣ ҳамаи ин хунармандон Миралӣи Табрзӣ будааст. Эҷодӣ китобхона ва мадориси хунари бо сарпарастии Мирҷаъфарӣ Табрзӣ ва сарозер шудани аҳли хунар аз манотиқи мухталиф мӯҷиби шуқуфӣи хунари хушнависӣ, бавижа мактаби минӣётури Ҳирот гардид. Ин мактаб дуруст аст, ки вежағӣҳои ҳоси ҳудро дошт, аммо лозим ба тазаққур аст, ки минӣётури Ҳирот аз бунёд ва сарчашмаҳои хунармандони дигаре аз манотиқи Эрон ва ҳатто

Чин бахраҳо бурдааст. Ҳунармандони Ҳирот дар давраи Шохрух ва қабл аз он ба Чин рафтуомадҳое доштаанд. Аз ин рӯ онҳо аз эҷодиёти наққошони чинӣ таъсирҳое бардоштаанд, ки тарсими чехраҳои чинӣ дар осори мусаввирони ҳиротӣ худ баёнғари ин гуфтаҳост. Одамон дар аксар тасвирҳои ин давра зариф ва кӯчак кашида мешуданд. Бисёре аз ҳунаршиносон тазаккур додаанд, ки мактаби миниётурии Ҳирот бар пояи дигар суннатҳо, аз ҷумла конунҳои наққошии Табрэз ва Шероз низ устувор будааст.

Равнаки адабиёт дар аҳди Темуриён мавзӯёти миниётурии мактаби Ҳиротро беш аз пеш густариш бахшид ва илҳомбахши онон дар ин давра дostonҳои ҳамосии «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ, осори ахлоқӣ ва пандомези Саъдӣ ва дostonҳои ишқиву ирфонии ҳаким Низомии Ганҷавӣ маҳсуб мешуд, ки нусхаи дучилдӣ ва тазҳибшудаи «Гулистон»-и Саъдӣ аз қадимтарин китобҳои хаттии марбут ба мактаби Ҳирот аст ва онро устод Ҷаъфар дар 830 қ. фароҳам овардааст. Шоҳномаи Бойсункурӣ низ дар шумори нафистарин осори ҳунарии мактаби миниётурии Ҳирот маҳсуб мешавад, ки дар 829 қ аз сӯи устод Ҷаъфар фароҳам омадааст.

Ҳар гоҳ аз дурахшиш ва шукӯҳи мактаби адабии Ҳирот суҳан дар миён ояд, номи фармонравои вақт Султон Ҳусейн Бойқаро ва вазири адибпарвари ӯ шоири овозманд Миралишери Навоӣ дарҳол бар сари забонҳост. Донишманди шаҳри тоҷик Абдулаганӣ Мирзоев дар китоби машҳури худ «Биной» пешрафти адабиёт ва ҳунарро дар ин давра бе мислу монанд талаққӣ кардааст. Султон Ҳусейн дар Ҳирот дорулки тоби маъруфе бунёд кард ва наққош ва ҳушнависи шаҳир устод Мирак ба раёсати он мансуб шуд. Камолиддини Бехзод дар ин рӯзгор бо сабки ҳаёлангез ва намоишӣ ба миниётур мепардохт ва рафта-рафта мактаби вижаи бехзодӣ ба вучуд омад, ки акнун дар ҷаҳон маъруф аст. Аз миёни дигар наққошони асри Ҳусейн Бойқаро метавон аз инҳо ёд кард: Мавлоно Ҳоҷӣ Муҳаммади Наққош, Мавлоно Муҳаммади Исфahонӣ, Қосималии Чехрақушо, Султон Муҳаммад, Ҳайдаралӣ, Монӣ, Музаффаралӣ, Оқомири Исфahонӣ, Мавлоно Носириддини Мансур, Муҳаммади Музаҳҳиб. Илова бар шоҳкориҳои Бехзод, аз осори баргузидаи ин давра ба «Ҳамса»-и Низомӣ (қори Қосималӣ), нусхаи хаттии мусаввири шеърҳои Миралишери Навоӣ ва нусхаҳои «Махзан-ул-асрор» (ҳарду аз Муҳаммади Музаҳҳиб) метавон ишора дошт.

Аз дурахшиш ва шукуфой ва ҳатто пошхӯрии мактаби миниётурии Ҳирот ва дар маҷмӯъ мактаби адабӣ ва ҳунарии ин хиттаи

ганҷхез ишороти муфассал ва мустанаде дар манобеи гуногуни илмӣ ба назар мерасад ва аммо дар мақолаи устод Рабёиён дар ин мавзӯ омадааст: Ба иллати султаи Сафавиён дар ҳудуди 942 қ. иддае аз хунармандон ба Бухорову дигар навоҳии Вароруд кӯчиданд ва дар он ҷо бо ҳамон сабк, бавижа бо сабки беҳзодӣ кори худро идома доданд. Иддае ба Усмонӣ, Табреш, Қазвин ва Исфохон рафтанд, ҳарчанд марказияти Ҳирот ва конуни адаби-хунарии он аз ҳам пошид, аммо конунҳои дигаре падида омаданд, ки яке аз ин конунҳо Ҳинд ва поягузори он Заҳириддин Муҳаммади Бобур буд, ки дар 932 ба он сарзамин тохт ва Дехлиро гирифт ва дар он ҷо ҳукумати Темуриёни Ҳиндро бунёд ниҳод, ки то садаи 13 ҳичрӣ ва тасаллути инглисҳо бар Ҳинд идома дошт. Бобур суннати хунардӯстии Темуриёнро раванқ бахшид ва бо вуруди ӯ ба Ҳинд иддае аз фозилону хунармандон аз Осиёи Миёна ва Эрон ва Афғонистон ба Ҳинд кӯч карданд. Темуриён дар ин сарзамини паҳновар дини ислом ва тамаддуни эронӣ ва забони форсиро густариш доданд, дар ҳаде, ки форсӣ забони расмии кишвари Ҳиндустод маҳсуб мешуд. Таърихнависи машҳур Хондамир, аз бузургтарин чеҳраҳои илмии дарбори Темуриён буд. Дар ин рӯзгор муҳимтарин риштаи таҳсилӣ улуми динӣ буд ва рӯҳияи мазҳабӣ беш аз пеш тақвият ёфт. Конунҳои адабӣ ва хунарӣ дар Ҳинд ва дигар ғушакҳое аз қаламрави забони форсӣ ҳарчанд ба наҳваи дигар ба вучуд омад, вале мутаассифона, дар асл раванқ ва шиддати мактаби Ҳиротро надошт.

2. ТАЪСИРИ МАКТАБИ ҲИРОТ ДАР РАВНАҚИ ШЕЪРИ ФОРСӢ

Дар ин давра аз рӯзгори Темуриён ду шахри бузург: яке Самарқанд ва дигаре Ҳирот ба маркази нурафшони илмӣ табдил шуда буданд ва улуме чун балоғат, мантиқ, ҳикмат, калом, фикҳ, усул, ҳадис, қироат ва тафсири Қуръон, риёзиёт, ҳайат ва... ба авҷи тараққӣ расид. Шеърӯ шоирӣ низ дар ин рӯзгор ишораи фаровон дошт ва дар миёни ҳамаи табақоти ҷомеа завқӣ шеърӯ ишқи шоирӣ рӯ ба камол буд. Дар бисёре аз манобеи таърихӣ, аз ҷумла «Ҳабиб-уссияр» аз 210 шоир ном рафтааст, ки дар рӯзгори умарои Темурий зиндагӣ кардаанд ва Саъид Нафисӣ дар китоби «Таърихи насру назм дар Эрон» ба ҳазор шоири садаи нухуми ҳичрӣ ишора кардааст. Бинобар ишораи ӯ ва дигар муҳаққиқони адаби форсӣ, шеърдӯстии шохони Темурий, ба шеърӯ шоирӣ рӯ овардани теъдод аз онҳо ва

вукӯи ҳаводис ва мусибатҳои рӯзгор, сурудани шеърро дар зехни шоирон бармеангехт ва шоирӣ то ҳадде муд шуд ва фаротар аз дарбори Темуриён ва муҳити адабии Ҳирот рафт.

Дар «Маҷолис-ун-нафос»-и Миралишери Навоӣ, ки худ вазири ботадбири Султон Ҳусейн Бойқаро ва пуштбони аҳли завқ маҳсуб мешуд, аз 574 шоир ёд шудааст ва саромади шоирони ин давр, ки ба фармуди Абдулҳусейни Зарринқуб, аз ҳама ҳайс шоистаи зикр бошад, Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ аст. Устод Зарринқуб дар китоби худ «Аз гузаштаи адабии Эрон» аз Ҷомӣ бо муҳаббат ва дар ҳадди олий тамҷид ба амал меоварад ва ба нақӯиши онҳое мепардозад, ки худ даст ба тасарруфи осори дигарон дароз карда, бузургоне чун Ҷомиро мавриди иттиҳом ба дуздии шеър қарор медиҳанд. Ба қавли Зарринқуб вақте Ҷомӣ мавриди иттиҳом бошад, ҳоли дигар шоирони аср пайдост! Теъдод аз шоирони даврони темурӣ аз беиттилоӣ ва ё кистии завқ осори худро, ки фокиди асолат буд, бо устодони гузашта муқоиса мекарданд ва ба мадҳ ва ситоиши худ мепардохтанд, ки Ҷомӣ дар «Баҳористон» ба нақди гуфтори онон мепардозад. Дар «Донишномаи адаби форсӣ» (вижаи Афғонистон, Техрон, 1387) дар бахши арзёбии мактаби адабии Ҳирот дар ду-се маврид омадааст: Бо ин ки дар давраи темурӣ шоирони бисёре зухур карданд, кайфияти шеърҳои ин давра чандон боло нест ва аз давраҳои таназзули шеъри форсӣ ба шумор меравад. Муаллифи ин матлаб оқои Рабӣиён ба ин ишора иктифо намекунад ва дар бахши дигаре аз мақолаи худ мегӯяд: шоири соҳибсабке, ки нишони ҳаллоқияти асили ҳунари дошта бошад, вучуд надошт (дар асри Темуриён – М.Ш.) ва қамоли устодӣ ва маҳорати шоирон дар ҳуб тақлид кардан аз устодони қадимӣ шумурда мешуд. Аммо муаллиф бо зикри шӯҳрати ҷаҳонии устоди суҳанварони даврони Темуриён Абдурахмони Ҷомӣ ва ишораҳое, ки роҷеъ ба Миралишери Навоӣ, Қосими Анвор, Лутфуллоҳи Нишобурӣ, Шох Неъматуллоҳи Валӣ ва... дорад, ба инқори андешаи худ мепардозад ва ин ҳам дар ҳоласт, ки дар ҳусуси «адаби ҳаллоқияти асили ҳунари дар мактаби адабии Ҳирот» аз ҳеҷ манбаи мӯтабар далел намеовард. Ноғуфта намонад, ки давраи темурӣ аз давраҳои бузурги шеърӣ шоирӣ дар сарзамини Эрон ва навоҳии муҷовир аст. Устод Зарринқуб чун соири соҳибназарони эронӣ аз ин вижагии ҳонадони темурӣ бо истифода аз манобеи мӯтабари илмӣ ва адабӣ ситоиш кардааст ва дар китоби ӯ «Аз гузаштаи адабии Эрон» зикр шудааст, ки аввалан ду сарварӣ Темур ва Шохрух ҳеле беш аз ҳуди онҳо ба илму адаб таваҷҷӯҳ карданд, Сул-

тон Халил ба шеър мусикӣ алоқае вофир дошт ва худ ҳам шеър ме-
гуфт ва шуароро тарбият мекард. Исматӣ Бухорой ва Бисотии
Самарқандӣ аз ӯ навохт ва подоши бисёре ёфтанд, аз ҷумла шабе, ки
муғанниён дар маҷлиси ӯ матлае аз шеъри Бисотиро суруданд,
шоҳзода Халилро хуш омад. Кас фиристод ва Бисотиро талаб дошт
ва баъд аз таҳсин як ҳазор динор бад-ӯ бахшид ва он матлаъ ин аст:

*Дил шишаву ҷашмони ту ҳар гӯша барандаш,
Мастанд, мабодо, ки ба шӯҳӣ шиканандаш.*

Зарринқуб дар идомаи ин матлаб ба шарҳи зиндагӣ ва осори шои-
рони номовари мактаби адабии Ҳирот мепардозад, ба вижа аз Ҷомӣ
ва пайравони ашъораш ва нақши тобноки ӯ дар таърихи шеъри аҷам
таҳлили жарфу дуруст ва муфассале анҷом додааст. Академик
Абдулғанӣ Мирзоев дар рисолаи машҳури худ «Биной» андешаҳои
ирфонии Ҷомиро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, осори ӯро
омӯзанда ва ибратбахш хондааст. Бинобар навиштаи таърихишиноси
шаҳири тоҷик Бобочон Ғафуров, Ҷомӣ бузургтарин намояндаи ада-
биёти форсӣ дар даврони Темуриён мебошад. Ғафуров чихати
тақвияти андешаи боло аз муаллифи тазкираи «Миръот-ул-хаёл»-и
Шерхони Лудӣ иқтибоси ҷолибе овардааст: Ҷомӣ 99 китоб тасниф
намуд, ки ҳамаи онҳо дар Эрон, Тӯрон ва Ҳиндустон назди аҳли до-
ниш мақбул афтод ва ҳеҷ кас ангушти эътироз бар ину он натвонист
гузошт. Ғафуров дар ҳамин бахш аз китоби машҳури худ «Тоҷикон»
Алишери Навоиро низ аз бузургтарин шоирон ва мутафаккирони
асри Темурӣ қаламдод кардааст. Аз баёни фармудаҳои донишмандо-
ни зикршуда метавон чунин натиҷа гирифт, ки адабиёти қарни 9-и
ҳиҷрӣ, ба вижа дастпарварон ва устодони мактаби адабии Ҳиротро
камфурӯғ ва ин асрро «аз давраҳои таназзули шеъри форсӣ» хондан
аз рӯи инсоф нест ва ин ки оқои Рабиъиён мегӯяд: «Дар асри Темурӣ
шоири бузурге, ки битвон номашро дар радифи шоирони тирози ав-
вал овард, вучуд надорад», дур аз ҳақиқат аст! Аммо Рабиъиён бо
истинод аз рисолаи устод Зарринқуб «Аз гузаштаи адабии Эрон» дар
«Донишномаи адаби форсӣ» аз як даста шоироне ёд мекунад, ки
бебаҳра аз саводи хондану навиштан буданд. Ин вазъият сабаб шуд,
ки луғот ва таъбироти муҳовара ба шеър роҳ пайдо кунад ва рафта-
рафта мукаддамоти сабкӣ ҳиндӣ, ки дар асри Сафавия дар Эрон
Ҳинд мутадовил шуд, фароҳам ояд.

3. ПАЙРАВИ АЗ УСТОДОНИ ҚАДИМӢ

Агар теъдоде аз шуарои ҳавзаи адабии Ҳирот муттаҳам ба сирқат (дуздӣ)-и шеър будаанд, боз ҳам бисёре аз адибони ин давра дар ҳадди тавони худ бо пайравии оқилона аз устодони суҳан мазмунҳои тоза ҷустаанд ва ё осори ҳойизи аҳамият офаридаанд. Таъсири шеъри Ҳофиз ва Камол дар тамоми конунҳои адабии форсизабонони ҷаҳон, аз ҷумла ҳавзаи адабии Ҳирот беш аз дигар суҳанварон машҳуд аст. Ҳатто Ҷомӣ аз он ки худ ошиқи ғазалҳои Хоҷа Камолитдини Хучандӣ будааст, бо муҳаббат ибрази ақида мекунад ва мегӯяд: Он қадар маъноии латиф, ки дар ашъори вай аст, дар ашъори Ҳасани Деҳлавӣ нест. Ҷомӣ он чи дар «Силсилат-уз-заҳаб» дар боби аҳвол ва осори шоирон меоварад, ба нақл аз устод Зарринқуб, иқтибос аз «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ аст, ки вай теъдоде аз ҳикоеҳои онро дар ин боб бидуни зикри маъҳаз назму нақл кардааст. Ғазалҳо ва маснавиҳои Амир Хусрав низ бар шоирони давраи Темурӣ, ба вижа мактаби Ҳирот таъсири фаровон доштааст. Осори Ҳасани Деҳлавӣ ва Салмони Соваҷӣ низ бар шеъри ин давра бе-таъсир набуд. Ҳикояҳои ахлоқӣ ва пандомӯз, ки дар «Баҳористон»-и Ҷомӣ омадааст, нашъат гирифта аз «Гулистон»-и Саъдӣ мебошанд. Дигаре аз суҳанварони форсигӯӣ Муъинии Ҷувайнӣ ба тақлид аз «Гулистон»-и Саъдӣ асаре бо номи «Нигористон» офарид. Ҷилваҳое аз нуфузи «Шоҳнома»-и Фирдавсро дар асарҳои наққошони мактаби минӣғулофаринии Ҳирот теъдоди зиёде аз адабиётшиносони эронӣ ва шӯравии собиқ низ зикр намудаанд. Ашъори дигаре аз аҳли адаби Ҳирот Қосими Анвор, Шарофиддин Алиӣ Яздӣ, Шоҳ Неъматуллоҳи Валӣ ва... низ тамъи ғазалҳои Саъдиро дорад. Бинобар ишораи устодон Зарринқуб, Аълоҳон Афсаҳзод ва Рабиъиён, қасидаҳои Ҳоконӣ, Амир Муъизӣ, Камолӣ Хучандӣ ва Заҳири Форёбӣ низ бар шеъри бархе аз шоирони ин давра, аз ҷумла Котибӣ таъсир гузошта аст. Асари машҳури Ҷомӣ «Ашъат-ал-ламаъот» шарҳе бар луғоти Фаҳриддини Ироқӣ аст. Қозии Синҷонӣ аз авлоди Шоҳ Синҷон «Мунтасир-ал абсор»-ро дар тақлиди «Маҳзан-ул-асрор»-и Низомӣ ба номи Алишери Навоӣ дар силки назм кашид ва ҳуди Миралӣшери Навоӣ, ки аз номовартарин саромадони шеъри туркӣ маҳсуб мешавад, «Ҳамса»-е ба тақлид аз «Панҷ ганҷ»-и Низомӣ меофарад, ки иборат аст аз маснавиҳои «Ҳаёт-ул-аброр», «Ҳайрат-ул-аброр», «Фарҳод ва Ширин», «Лайлӣ ва Маҷнун»,

«Сабъаи сайёра», «Садди Сикандарӣ», «Маҷолис-ун-нафоис», «Лисон-ут-тайр», «Сироч-ал-муслимин» ва... мебошад. Мутаасси-фона баъзе аз ин тақлидҳо чандон тавфиқе дар адабиёти форсӣ ва туркӣ надоштааст, ки рӯи ин мавзӯ ҳоваршиносони урупой ва эронӣ рисолаҳо навиштаанд. Шоирони мактаби Ҳирот чун аксари шоирони форсигӯӣ ба шеърӣ худ ифтихор доштаанд, ки нишонаҳое аз ин фирефтагӣ дар ғазалҳои ин шоирон намоён аст.

4. ОШНОИИ ШОИРОН БО ХУНАР, МУСИҚӢ, ХУШНАВИСӢ ВА...

Яке аз вижагии аҳли адаби Ҳирот, ба вижа шоирони ин давра дар рушди илму дигар риштаҳо саҳим будани онҳост. Мо дар оғози ин матлаб аз ҳокимони соҳибзавқ ва ё ҳукмравоёни шоир ва андешманди даврони Темурӣ ёд кардем. Ба таври мисол, вучуди шоири шаҳир Миралӣшери Навоӣ дар равнақи адаб ва ҳунар дар рӯзгори Султон Ҳусейни Бойқаро таъсири фаровон дошт. Ҳамгони Султон бо шоир дар ин роҳ Ҳиротро дар он рӯзгор ба сурати яке аз бузургтарин марокизи адаб ва ҳунар дар таърихи Эрон дароварда буд. Навоӣ бо он ки осори фаровоне дар адабиёти туркӣ ва форсӣ офарид ва вазири ботадбири Ҳусейн Бойқаро буд, афзун бар ин хаттоти чирадасте ба шумор мерафт. Бинобар навиштаи навоишиносон, вай дар фанни тазҳиб ва тасвир аз ҷумлаи устодони ҳунарманд буд, дар мусиқӣ низ даст дошт, созхоро некӯ менавохт. Наққошони ҳунарманд, монанди Камолиддини Беҳзод, Шоҳ Музаффар ва мусиқишиноси беназир Қулмуҳаммад ва Шайх Нойӣ ва Ҳасани Удӣ ва... пешрафти худро дар ин ришта маҷнун Алишери Навоӣ доништаанд. Дигаре аз шоирон ва ҳунармандон, амсоли Мавлоно Осафӣ, Ҳилолӣ, Қурозаи Шерозӣ, Мавлоно Қабулӣ ва ҷуз онҳо аз баракати кӯмакҳо ва тарбияти умарои темурӣ парвариш ва камол ёфтаанд. Лозим ба тазаккур аст, ки як тан аз муосирони Амир Алишери Навоӣ, устоди тавоно Камолиддини Биноӣ низ бархурдор аз ҳунароҳои хушнависӣ ва хонандагӣ будааст. Амиршоҳии Сабзаворӣ афзун бар шоирӣ, дар хаттотӣ, мусиқӣ, наққошӣ ва тазҳиб маҳорати баланд дошт. Дар бисёре аз сарчашмаҳои адабӣ аз дигар шоирони ҳунарманди мактаби адабии Ҳирот Ҳоча Абулвафоӣ Хоразмӣ, Мавлоно Соҳиби Балхӣ, Мавлоно Муҳаммади Ҷомӣ (бародари Абдурахмони Ҷомӣ) низ зикри хайр ба амал омадааст. Мавлоно Абдулваҳҳоби Машҳадӣ аз хаттотони забардасти он рӯзгор аст. Мавлоно Ҳавоӣ дар наққошии кошӣ ва

хатту тазҳиб дасти тавоное дошт. Мир Муҳаммадалии Кобулӣ (тағои Мир Алишери Навоӣ) шоире навозанда, хонанда, мусиқидон ва хаттот буд. Тазкираи машхури Навоӣ «Мачолис-ун-нафоис» аз ин қабил шоирони хунарманди мактаби адабии Ҳирот ашхоси зиёдеро ёдовар мешавад.

5. САРОЙИШИ ШЕЪРИ ТУРКӢ ВА АРАБӢ

Дар давраи Темурӣ бар хилофи рӯзгори Саъдӣ ва Ҳофиз, шеъри арабӣ дар миёни суҳанварони эронӣ раванқ надошт. Саъдӣ ба забони арабӣ ғазалҳои ноб ва қасидаҳои дилнишин офарид ва қабл аз рӯзгори ӯ, ба вижа дар оғози салтанати Сомониён бузургтарин навобиғи эронӣ осори илмӣ ва адабии худро асосан ба арабӣ менавиштанд. Аммо дар даврони Темуриён арабӣ танҳо дар мавриди китобҳои фалсафӣ ва ирфонӣ қобили истифода будааст ва ин ҳам чанд сабаб дошт: раванқи бемисл монанди забони форсӣ дар сарто-сари Хуросон ва Мовароуннаҳр ва баръакс, аз мақоми волоии худ уфтодани арабӣ дар ин манотик. Аз сӯи дигар, бетаваҷҷӯҳии аҳли адаб нисбат ба забони арабӣ ва ё заъфи маълумоти онон дар ин ришта мӯчиби камранг гардидани ин забон дар маҳофили адабӣ шуд. Бо вучуди ин, дар миёни осори шоирони мактаби Ҳирот шеърҳои муламмаъ ба чашм меҳӯрад ва луғоту таркиботи арабӣ ба тариқи фаровон ба қор гирифта шудааст. Аммо саройиши шеъри туркӣ ва метавон гуфт дурахшиш ва шукуфоии он мутааллиқ ба даврони ҳукумати Султон Ҳусейни Бойқаро ва вазири соҳибтаъъ амир Алишери Навоӣ мебошад. Сурудани шеъри туркии чағатой қабл аз рӯзгори Темуриён дар баъзе аз манотиқи Эрони бузург кам ё беш буруз қарда буд, аммо аҳли қалам ин забонро барои эҷоди шеър чандон муносиб наёфтанд. Ба таври мисол, дар оғози достони «Лайлӣ ва Мачнун»-и Низомии Ганҷавӣ – бузургтарин шоири ориф ва аз арқони шеъри форсӣ, байти зер омадааст:

*Туркӣ сифати вафоӣ мо нест,
Туркона суҳан сазои мо нест.*

Низомӣ дар даврони ҳукумати Салочука ба сар мебуд ва зодгоҳи ӯ Ганҷа ва дар маҷмӯъ Озарбойҷон бо Салҷуқиҳо вобаста буданд, шояд дастури ба туркӣ навиштанро аз ҳокимони ин дудмон дарёфт қарда ва бо байти дар боло зикршуда ба онон посух гуфтааст. Дар идомаи маснавӣ Низомӣ мисраъҳои ифтихоромези зеро гуфтааст:

*Он, к-аз насаб баланд зояд,
Ўро сухани баланд бояд.*

Аммо ду қарн баъд аз зиндагии ҳаками Ғанча, туркинависӣ ривоч пайдо кард ва дастури ба ин забон осори адабӣ, илмӣ ва динӣ навиштанро устод Абдурахмони Ҷомӣ ба шогирди соҳибноми худ Амир Алишери Навоӣ дод, то ки ақвоми туркизабон низ аз ин моя бебаҳра набошанд ва ҷунонки донишмандони ховаршиносии рус тазаккур додаанд, ҷунин ҳиммати волоии ҳазрати Ҷомӣ дар зоти худ бесобиқа будааст. Ҷомӣ баъдтар аз он ки шогирдаш дар туркинависӣ комёб шуд, изхори хушнудӣ кард:

*Ба туркизабон наишъа омад аҷаб,
Ки ҷодудамонро бувад мӯҳри лаб!*

Навоӣ, ҷунонки қаблан ишора намудем, панҷ маснавии машҳури худро ба забони туркии ҷағатой суруд, ки дар таърихи адабиёти туркӣ беназир аст. Ӯ дар соли 896 қ. зиндагиномаи шоирони рӯзгори худро дар «Маҷолис-ун-нафоис» навишт. Ин асар бо номҳои «Латоифнома» ва «Маҷолис-ун-нафоис» дубора ба форсӣ тарҷума ва нашр гардид. «Ҳадис-ал-арбаъин» дар тарҷумаи манзуми «Ҷаҳор ҳадис»-и Паёмбари гиромии ислом (с), ки Ҷомӣ онро барои нахустин бор дар 886 қ. ба форсӣ манзум кард ва муқаддимаи мансур ҳам ба он навишт, низ аз сӯи Навоӣ ба туркӣ тарҷума гардид. Ин асар дар Тошканд ва Истонбул борҳо ҷоп шуд. Асари дигари ӯ «Ҳамсат-ул-мутаҳайирин», ки ба устодаш Ҷомӣ эҳдо гардидааст, низ аз аҳамияти вижа бархӯрдор аст ва ба кӯшиши Муҳаммади Наҳҷавонӣ аз туркӣ ба форсӣ баргардонда шудааст. Навоӣ ҳамҷунин маҷмӯаи таърихи мулуки аҷамро аз рӯи «Таърихи Байзавӣ» ба туркӣ баргардон кард. Ин асар ҳамроҳ бо рисолаи ӯ «Муҳокиматуллуғатайн» дар соли 1841 м. дар Порис дар як маҷалла ба ҷоп расидааст. «Муҳокиматуллуғатайн», ки дар гузашта ва имрӯз низ борҳо ба форсӣ ва туркӣ ба нашр расидааст, то ҳаде баҳсбарангез буда, Навоӣ онро дар бартарӣ ва тарҷеҳи забони туркӣ бар форсӣ таълиф намуда, вижагиҳои ин ду забонро мавриди арзёбии муфасссал қарор медиҳад. Навоӣ дар оғоз ашъори худро ба форсӣ навишт, аммо баъзе аз муҳаққиқони осораш дар Ғарб Навоиро муқаллиди ноком қаламдод кардаанд ва ҷунин ҳамлаҳо алайҳи шоир дар рӯзгори худӣ ӯ низ руҳ додааст, аз ҷумла Нозими Ҳиравӣ дар нақӯиши ғазалҳои форсии ӯ гуфтааст:

*Зи зулфонаш димоги шона торик,
Чу дар шеъри Навоӣ фикри тоҷик.*

Лозим ба ёдоварист, ки теъдоде аз муҳаққиқони ўзбек ва шўравии собиқ, аз ҷумла М. Солиё, О. Шарофиддинов, А. Усмонов ва нави-санда М. Ойбек (дар романи таърихӣ худ бо номи «Навоӣ») равоби-ти Амир Алишери Навоиро бо Камолиддини Биноӣ ҳасмона қаламдод кардаанд. Тибқи навиштаи онон, Биноӣ на фақат бо шоири ҳамасри худ Алишери Навоӣ нигоҳи ҳасмона доштааст, балки ў му-ҳолифи туркинависии Амир Алишери Навоӣ ва дар маҷмӯъ гӯё «душмани оштинопазири забон ва фарҳанги туркӣ» будааст. Дар со-ли 1957 м. академик Абдулғанӣ Мирзоев рисолае тахти унвони «Биноӣ» ба нашр расонд ва андешаҳои номбурдагонро пуч ва беасос хонд. Рисолаи ў ба русӣ ва ўзбакӣ низ ҷоп шуд ва аз сӯи андешман-дони тирози аввал бисёр судманд ва ҳоизи аҳамият талаққӣ гардид. Ҷои тардиде нест, ки беҳтарин намоёндаи шоирони туркигӯи макта-би адабии Ҳирот Амир Алишери Навоӣ буд, ки фақат дар ҳамон рӯзгор зуҳур кард ва мислаш на танҳо дар Ҳирот, балки дар ҳеҷ гӯшае аз қаламрави туркинишини Осиёи Миёна ва Озарбойҷон ва Туркия дигар такрор нашуд. Аммо ба ҷуз Навоӣ боз ҳам шоироне дар ин ҳавза буданд, ки ба ду забон шеър мегуфтанд ва девони фор-сиву туркӣ доштанд. Султон Ҳусейни Бойқаро, Мавлоно Қутбӣ, Ҳоҷии Абулҳасан, Мавлоно Тархонӣ, Мавлоно Нақибӣ ва... аз шои-рони туркигӯи рӯзгори Навоӣ ба шумор мераванд. Бисёре аз мунтақидони адабиёт бар ин ақидаанд, ки шеъри туркӣ дар ин давра аз назари шакл ва мўҳтаво қомилан мутаассир аз шеъри форсӣ аст. Пажӯҳандае бо номи Пова Дукуртӣ дар бораи шоири туркигӯи дав-рони Темурӣ Мирҳайдари Маҷзуб менависад: «Асоси шеъри Маҷзуб дар мўҳтаво, сабқ ва навъи ташбеҳҳо қомилан форсӣ аст ва дарвоқеъ ў ба форсӣ фикр кардаву ба туркӣ навиштааст. Андешман-дон ва шеърпажӯҳои дигар низ роҷеъ ба мавзӯи мавриди назар ҳамфикранд

6. РИВОЧИ ҒАЗАЛСАРОӢ

Суханварони мактаби Ҳирот аз қолабҳои шеърӣ бештар ба ғазал рӯй меоварданд ва ғазал аз муҳимтарин қолабҳои шеъри форсӣ махсуб мешавад. Бадриддини Ҳилолӣ аз ғазалсароии худ менозад ва мегӯяд:

*Нақди ганҷинаи суҳан ғазал аст,
Шукри борӣ, ки шеъри ман ғазал аст.*

Ғазал дар адабиёти давраҳои пешин низ маъмул буд ва дар маҳофили адабии Ҳирот камтар шоире ёфт мешавад, ки ба ғазал таваҷҷӯҳе накарда бошад. Донишмандон ва шеърпажӯхон дар ин замина ба ду гироиши мактаби зикршуда таваҷҷӯҳ зоҳир кардаанд: 1. Ғазалсароёни мазмунпардоз, ки диққати сохибназаронро ҷалб намуданд, бештар аз осори Амир Хусрави Деҳлавӣ ва Ҳасани Деҳлавӣ пайравӣ кардаанд. Шоироне чун Котибии Туршизӣ, Хаёлии Бухорой ва Бисотии Самарқандӣ аз ин дастаанд. 2. Шоироне, ки дар ҷустуҷӯи фасоҳати баён ва равшании маънӣ заҳмат ба харҷ меоданд. Мазмунпардозӣ дар осори ин даста аз ғазалсароён камтар ба ҷашм меҳӯрад. Аммо ғазалҳои ин давра дар мӯхтаво се навъ аст: ошиқона, орифона ва қаландарона. Яке аз муҳимтарин рукнҳои ғазал баёни ҳолати рӯҳии ошиқ аст, ки чун дар осори соири ғазалсароён, дар ғазалҳои суҳанварони мактаби Ҳирот низ ин падида ҳувайдост, ҷӯшиши ишқ ва аҷзу ниёзи ошиқ аз батни сурудаҳои онон ғаввора мезанад. Аммо бисёре аз ғазалҳои шоирони ин давра дурахшиш ва тобандагии сурудаҳои устодони пешинро надоранд ва табу сӯзи ишқ дар ин сурудаҳо камранг аст. Агар ошиқ дар ғазалҳои Саъдӣ бо иродаи матин ва сари боло ба истиқболи маъшуқ меравад ва ўро ба тарки ҷафову ситам меҳонад, дар сурудаҳои тағаззулии шоирони мактаби Ҳирот ин ҳолат ба сурати дигар ҷилва мекунад: ошиқ дар ин саҳнаҳо мавҷуде бисёр маҳрум ва мазлум ва ситамдидаву бенасиб аз висол аст, ки ба нигоҳе мӯхтоҷ аст ва худро аз пасттарин сағони кӯйи дилдор мешуморад ва ҳатто дар ин роҳ кушта шуданро як навъ лутфу қарам аз сӯи маъшуқа меҳисобад. Ба таври мисол, ба ин байт аз Ҳилолӣ таваҷҷӯҳ кунед:

*Ба сад теги ситам кушӣ маро узри ту чун хоҳам,
Қарамҳо мекуни, сад офарин бар дасту бозуят!*

Ошиқ дар ин қабил аз ғазалҳо розӣ аст, ки маъшуқ ҷабр бар вай раво бинад, дашном диҳад ва нафрин бигӯяд. Хонанда дар баёни авсофи ошиқи мустаманду маъшуқи сангдил дучори як навъ игрок ва ғулув мешавад, ки дар ниҳоят ин аз ҳадду андоза гузаштанҳо ғазалро камарзиш ва дучори тақаллуф мекунад. Дар ғазалҳои мақтаби Ҳирот фурӯтанӣ ва худкамбинии ошиқ то ҳаддест, ки ӯ ангор камарзиштар аз сағони кӯйи дилдор аст. Агар шоири ориф, Хоча Камолиддин Хучандӣ мегӯяд:

*Сар бар дари туам, бингар сарбаландиам,
Эй ман сағи ту, афв кун ин худписандиам.*

Қалъаи Ҳирот.
Ёдгори таърихӣ қарни понздаҳи мелодӣ

муроди ӯ зориву лоба ва аҷзу ниёз назди офаридгори хеш аст, ки тамоми мавҷудоти олам ҳамду санои ӯ мегӯянд. Аммо дар тавсифи ишқи заминӣ, чунин наҳваи сағпиндориҳо, ки мисдоқашро дар сурудаҳои шоирони рӯзгори Темурӣ дидем, барои хонандаи он рӯзгор ва имрӯз низ қобили таҳаммул нест. Аз сӯи дигар, теъдоде аз

орифони хиротӣ бо гироиш ба ирфону тасаввуф мазмун ва маънии ғазалро рӯҳи тоза бахшидаанд.

7. ТАСАВВУФ ВА ИРФОН

Бузургтарин намояндаи ирфон дар он рӯзгор Мавлоно Абдурахмони Ҷомӣ махсуб мешавад, ки дар ҳама улуми замон, аз ҷумла балоғат, мантиқ, ҳикмат, калом, фикҳ, усул, ҳадис, қироат ва тафсири Куръон саромади рӯзгор буд. Ҷомӣ дар ҷавонӣ ба сайру сулук рӯй овард ва пас аз бозгашт аз Самарқанд ва поёни таҳсил дар он шаҳр дар зодгоҳаш Ҳирот ба Саъдуддини Кошғарӣ, аз бузургони тариқати нақшбандия (860 қ) пайваст. Ӯ бо дигаре аз аҳли тариқат Носириддин Абдуллоҳи Аҳрор (895 қ) пас аз марги Кошғарӣ рӯй овард. Баъдан муридони бисёре ба Ҷомӣ гаравиданд, дар ҳоле ки Ҷомӣ ҳеҷ гоҳ бисоти иршод нагустанда буд ва бинобар ишораи «Донишномаи адаби форсӣ» (Техрон, 360, 1378, сах. 272) гироиши Ҷомӣ ба тариқати нақшбандия, ки бо мутолиаи осори Ибни Арабӣ идома дошт, навъе нигариш ба тасаввуфи илмӣ буд, ки дар осораш хувайдост. Навиштаҳои Ҷомӣ дар ин замина ва дар маҷмӯъ дар назм ва насри форсӣ пухта ва устувор аст, вай дар маснавиҳои ирфонӣ ва тасаввуфии худ огоҳиҳои илмиашро бо маҳорати баланд истифода бурдааст. Лозим ба тазаққур аст, ки Ҷомӣ таҳаллуси худро ба хотири интисоб ба шаҳри Ҷом ва иродат ба Аҳмади Жандапили Ҷом (536 қ) «Ҷомӣ» баргузид. Ӯ дар маснавии «Силсилат-уз-заҳаб», ки ҳовии се дафтар аст, ба зикри ҳақоқиқи ирфонӣ пардохт, «Тӯҳфат-ул-аҳрор»-ро ба ном ва ёди орифи бузургвори Самарқанд Хоча Абдуллоҳи Аҳрор сохт. «Сабҳат-ул-аҳрор» дар зикри мақомоти сулук, тарбият ва тазҳиб аст, ки Ҷомӣ дар он асле аз усули ирфонӣ ва ахлоқиро бо ҳикоят ва тамсилот овардааст. Ҷамчунин аз дигаре маснавиҳои Ҷомӣ, аз «Ҳафт авранг» метавон ёд кард, ки ҷанбаи ирфонӣ доранд. Ҷомӣ дар рӯзгоре ба сар мебарад, ки қисмати азиме аз Хуросон дастхуши ҳарчу марҷ ва ноамниҳо буд ва аммо муҳити зисти ӯ Ҳирот дар даврони фармонравии Ҳусейн Бойқаро аз оромии хубе бархӯрд буд. Аз сӯи дигар, ҳузури вазири донишманд ва бонуфузе чун Амир Алишери Навоӣ, ки аз муридони бовафои Ҷомӣ низ буд, ҷихати рушду густариши ҳунар ва адабиёт ва фаъолияти пурсамари аҳли фазл, аз ҷумла Ҷомӣ заминаи муносибе фароҳам овард. Дар ин аср, ба вижа дар мактаби адабии Ҳирот тасаввуф ва ирфон ба ин ҷихат

ривоч пайдо кард, ки сӯфиён низ мавриди таваҷҷӯҳи амирони Темурӣ қарор гирифтанд ва намунаи бехтарини онро метавон дар равобити ниҳоят дӯстона ва самимонаи Ҷомӣ ва Навоӣ мушоҳида кард. Дигаре аз шуарои ин давра, монанди Шох Неъматуллоҳи Валӣ, Қосими Анвор, Камоли Хучандӣ, Шайх Озарӣ ва... бо тасаввуф ошно буданд, сулук мекарданд ва мақоми иршод доштанд. Бо ғироиши шоирон ба тасаввуф ва ирфон мазомин ва таъбироти ирфонӣ вориди шеър шуд, ба вижа ғазалҳои баъзе аз шоирони ин давра рангу бӯи ирфонӣ касб кард ва муҳимтарин мазомини ғазалҳои ирфони онон чун соири ин навъ аз чинси адабӣ иборат аст аз ваҳдати вучуд, тавҳиди холиқ, фано дар роҳи маъшук, тарки лаззоти дунё, гӯшанишинӣ, васфи қуввати ишқ ва заъфи ақл, лавозими растан аз халқ ва пайвастан ба ҳақ ва... Дар ин қабил ғазалҳо маъмулан маънии ирфонӣ ва ошиқона бо ҳам омехтааст ва дар аксари маврид мазомини ирфонӣ дар ҷомиа иборот ва баёни ошиқона доштааст. Чунин наҳваи ғазалсароӣ на танҳо дар осори шоирони мактаби адабии Ҳирот, балки дар сурудаҳои аксар суҳанварони мактаби тасаввуф дар адабиёти форсӣ бозтоби ҷашмгире доштааст, ҳатто ғазалҳои шӯрангези Ҳофиз ва Мавлоно, ки аз тобноктарин чехраҳои шеър ва адаби форсӣ ба шумор меоянд, саршор аз мазомини ирфонианд.

8. ҶОЙГОҲИ МАСНАВӢ ДАР МАКТАБИ АДАБИИ ҲИРОТ

Дар бораи осори суҳанварони ҳавзаи адабии Ҳирот ва умуман шуарои рӯзгори Темурӣ тазкираҳои зерин маълумоти судманд додаанд: «Маҷолис-ун-нафоис»-и Амир Алишери Навоӣ, «Ҳафт иқлим»-и Амин Аҳмади Розӣ, «Тазкират-ул-таворих»-и Абдуллоҳи Кобулӣ, «Риёз-уш-шуаро»-и Волаи Доғистонӣ, «Ҳизонаи омира»-и Ғуломалихони Озод, «Оташкадаи»-и Лутғалибеки Озар, «Наштари ишқ»-и Ҳусейнкулихони Азимободӣ ва... Ин манобеъ ишораҳои ҷолибе дар бораи маснавиҳои шоирони ин давра доранд, вале роҷеъ ба ҷойгоҳи маснавӣ дар адабиёти қарни нӯҳи ҳиҷрӣ дар сарчашмаҳои адабӣ хеле кам ишора шудааст, дар ҳоле ки сурудани маснавӣ дар мактаби адабии Ҳирот ривочи фаровон дошт. Мо намунаи олиии онро дар осори Ҷомӣ ва Навоӣ мушоҳида кардем. Суҳанварони Ҳирот дар ин замина аз устодони гузаштаи адабиёти форсӣ – Фирдавсӣ, Низомӣ, Амир Хусрав, Мавлавӣ, Ҳоҷуи Қирмонӣ ва Ҳасани Деҳлавӣ пайравӣ кардаанд. Академик Абдулғанӣ Мирзоев бо истинод аз ма-

нобеи таърихӣ маснавии «Бехрӯзу Баҳром»-и Камолиддини Биноиро асари бузург ва ҳоизи аҳамият арзёбӣ намудааст. Афзун бар он, маъруфтарин маснавиҳои мактаби Ҳирот инҳоянд: 1. «Гуй ва чавгон» ё «Ҳолнома» (842 қ.) аз Мавлоно Орифи Ҳиравӣ, ки достони ишқи дарвеше ба шохзодаест; 2. «Дастури ушшоқ» ё «Ҳусну Дил» аз Мавлоно Себаки Нишопурӣ, маъруф ба Фаттоҳӣ (852 қ.), ки дар бораи ишқи шохзода Дил ба шохзода Ҳусн аст; 3. Маснавиҳои Котибии Нишопубрӣ: «Нозир ва Манзур» ва «Китоби дилрабо» низ дар адабиёт маъруфанд; 4. «Юсуф ва Зулайхо» ва «Лайлӣ ва Мачнун» аз Нуриддин Абдурахмони Чомӣ (898 қ.); «Лайлӣ ва Мачнун» аз Мактабии Шерозӣ (916 қ.); «Шоҳ ва дарвеш» аз Ҳилолӣ ва се маснавии ирфонӣ бо номҳои «Муҳиб ва Маҳбуб», «Тӯҳфат-ул-аҳрор», «Сабҳат-ул-аброр», «Силсилат-уз-заҳаб» ва «Сифот-ул-ошиқин» низ аз Бадриддини Ҳилолӣ мебошанд. «Ховароннома»-и Ибни Ҳуссон аз маснавиҳои динӣ дар бораи ҷангҳо ва рашодатҳои ҳазрати Алӣ (ӯ) аст. Устод Рабӣиён як тан аз донишмандони имрӯзи Эрон, ки аз ӯ қаблан ҳам ном бурдем, дар бораи мазмуну мӯҳтавои маснавиҳои асри Темурӣ чунин қазоват мекунад: Ҳарчанд тамоми маснавиҳои ин давра дар даст нест, аз он теъдоде, ки боқӣ мондааст, метавон дарёфт, ки бештари маснавиҳо тақаллуфomez ва оӣ аз баёни шоиронаи қавӣ ҳастанд («Донишнома», ҷ. 3, саҳ. 1105). Мунтакиди номбурда дар арзёбии осори адабии рӯзгори Темурӣ чандон назари неке надорад ва наметавон ба қазовати ӯ роҷеъ ба маснавиҳои суханварони мактаби адабии Ҳирот ҳамфиқр буд.

9. ҚАСИДАСАРОЙ

Шоирони мактаби Ҳирот равиш ва наҳваи қасидасароии пешиниёнро пайгирӣ карда, аз саноеъи гуногуни бадеӣ дар ҳадди тавони худ истифода бурдаанд. Мазомини теъдоде аз ин қасоид аз мадҳ ва он ҳам аз мадҳи шохон ва кишваркушоёну ҳокимони рӯзгор иборатанд. Шоирони қасидасоз, бавижа игроқ ва муболиғаҳои осмонхарошро ҷангоми ситоиши мамдӯҳи худ ба қор мебаранд, ки мо назари онро дар осори Ҳоконӣ ва Фарруҳӣ ва ҳатто Низомиву Саъдӣ низ дучор омадем. Мадҳи аз андоза зиёд ва ситоишҳои тамаллуқкорона, ки дар қасидаҳои адабиёти форсӣ ҷойгоҳи мустаҳкаме дорад, дар бисёр маворид обрӯи шоирон ва арзиши шеърро барбод додааст ва хонандаро баъзан ба ёди ин шохбайти ҳазрати Мавлоно мебарад, ки фармудааст:

*Он ки мардонро кунад рӯбаҳмизоч,
Эҳтиёҷ аст, эҳтиёҷ аст, эҳтиёҷ!*

Хоконӣ ҳафт курси осмонро зерӣ пои Қизил Арслон, ки аз подшоҳони рӯзгори ӯ буд, мегузорад ва ба подоши ин «олиҳимматӣ» аз қаламқашони қарнҳои баъдӣ ва ҳатто имрӯз низ нақӯҳиш мешунавад. Назири ин гуна маддоҳон дар адабиёти мо фаровон аст. Шоирони мактаби адабии Ҳирот низ дар ин замина қалам фарсудаанд. Ба таври мисол, Ҳилолӣ нахустин қасидаи девони худро ба номи як тан аз ҳокимони рӯзгораш эҳдо кардааст, ки чунин оғоз мешавад:

*Хуросон синаи рӯи замин аз баҳри он омад,
Ки ҷон омад дар ӯ, яъне Убайдуллоҳхон омад...
Шаҳанишоҳи фалақмаснад, ки баҳри хоби амни ӯ,
Малак бар гӯшаи айвони кайвон посбон омад.*

Ҳилолӣ дар идомаи ин қасида мамдӯҳи худ Убайдуллоҳхонро ба арсаи корзор мебарад, размҳои рустамонаи ӯро дар ҳадди олий васф мекунад ва панҷаи Рустами Дастонро пеши дасти тавонманди Убайдуллоҳхон муште устухони фарсуда мебинад ва эълон мекунад, ки ӯ соҳибқирон аст:

*Қирон карданд моҳу муштарӣ дар толеъи саъдаи,
Ба ин толеъ чу хуришеди фалақ соҳибқирон омад!*

Дигаре аз шоирони давраи Темурӣ Камолиддини Биноӣ қасидаи «Мачмаъ-ул-ғароиб»-ро, ҳамон тавр ки худӣ шоир ишора намудааст, бо амри як тан аз ҳокимони Мовароуннахр Султон Алиризо навишт, ки 876 байтро дар бар мегирад. Асоси қасидасароёни ин давра аз адабиёти форсӣ, тақлид аз суҳанварони пеш ва ба қор бурдани саноеъи лафзӣ ва маънавӣ аст. Амир Алишери Навоӣ ҷиҳати арзи иродат аз устои бузургвори худ Ҷомӣ дар осораи аз эшон бо муҳаббат ёд мекунад, аммо қасидаи нисбатан сусте дар мадҳи ӯ сурӯдааст, ки дархӯри мақоми волои ҳазрати Ҷомӣ нест. Навоӣ дар оғоз ва ё анҷоми баъзе аз маснавӣ ва қасидаи абёте дар мадҳи Султон Ҳусейни Бойқаро овардааст, ки оӣ аз тамаъ ва тамаллуқ аст, аммо пири ӯ Абдурахмони Ҷомӣ, ки амирони рӯзгор барояш эҳтироми вижа қойил буданд, мадҳу санои ҳеҷ яке аз онҳоро нагуфт.

Афзун бар он чи ки дар боло зикр шуд, мазомини дигаре аз қасидаҳои мактаби Ҳирот иборатанд аз ҳамд, наът, мунқабит, васф, ирфон, тағаззул ва... Қасидаи мазҳабӣ пас аз қасидаи мадҳӣ низ бештарин теъдодро дорад ва бархе аз шоирон қасидаи ирфонӣ низ сурудаанд. Аммо мусибатҳои рӯзгор: марг, пирӣ, факр дар дигаре аз анвоъи қасида, ки шиквоия ном дорад, сода ва бе тақаллуф суруда шудаанд. Ба ҷуз шоирони дар боло зикршуда, суҳанвароне чун: Ибни Ҳисом, Котибӣ, Бурундук, Айшии Ҳиравӣ дар қасидасарой маъруф будаанд.

10. ЧОЙГОҲИ ҚИТЪА ВА РУБОЙ

Сурудани қитъа дар ин давра, ҳарчанд камрангтар аз рӯзгори шоирони қадимӣ будааст, боз ҳам ба назар мерасад, ки шоирони мактаби Ҳирот дар қолаби қитъа ба мавзӯоти ҳоиизи аҳамият даст задаанд. Ишораҳои ҷолибе дар бораи ишқу ахлоқи ҳамидаро дар ин қасидаҳо мебинем ва намунаи бештарини он дар навиштаҳои Ҷомӣ, Биноӣ, Алишери Навоӣ ва ҷуз инҳо хувайдост. Мадҳу тақозо, таҳният, мунозира, мутоиба, ҳаҷв, ҳаводиси таърихӣ, рӯйдодҳои муҳими давра замон ва... дар қатаъоти шоирони ин давра бозтоби муносиб доштааст. Соҳибназарони илму адаб равонӣ ва устувории маъниро ҳусни қитъа қаламдод кардаанд ва навиштаҳои суҳанварони мактаби Ҳирот дар ин қолаб саршор аз ҷунин муҳассанотанд.

Рубой дар осори шоирон аз ҷойгоҳи вижа бархурдор аст, аммо ин рубоӣҳо дар қиёс бо шоирони пешин, бавижа бо бузургоне чун Умарӣ Хайём, Абӯсаъиди Абулхайр, Носири Хусрав ва... имтиёзи махсус надоранд ва аз назари мазмуну муҳтаво дар як поя нестанд. Дар рубоӣёт Шох Неъматуллоҳи Валӣ мавзӯи худшиносӣ ва огоҳӣҳои фикрӣ аз ҷойгоҳи вижа бархурдор аст: Матлуби худро аз худ талаб, худро бишнос ва агар талабгори Худоӣ, ба худ о, ки аз ту ҷудо нест Худо... ҳакимона таъкид меварзад ин шоири ориф, ки бидуни шак, андешаҳои фалсафии ӯ реша дар замини барӯманди осори гузаштагон дорад. Аммо дар рубоӣёти дигаре аз ҳамасрони Шох Неъматуллоҳ, Ҳилолӣ бештар ишқи заминӣ васф ёфтааст ва ҳамон сӯзу гудози ошиқи бадбахт ва ҷафову қаҳри маҳбубаи дилсаҳт, ки дар ғазалҳои ӯ бозтоб ёфтааст, дар рубоӣёти шоир низ дурахшиши тозатаре дорад.

*Гар дил биравад, ман наравам аз назарат,
В-ар чон бидиҳам, хок шавам дар гузарат.
Чун гард шавам ба остонат оям,
Бинишину барнахезам аз хоки дарат.*

Фалсафаи ин омадан ба кучову рафтан ба кучо, хушкӯмӣ ва нокомиҳои сарнавишт, падидаи неку баде, ки аз инсон ба вучуд меояд ва масъалаи дӯзаху бихишт, марғу зиндагӣ ва ғайра, ки замоне аз ҷониби Хайёму Бӯалӣ дар ҳадди олий баррасӣ ёфтаанд, дар рубоиёти шоирони рӯзгори Темурӣ камранг аст. Шоирони мактаби Ҳирот ба қолабҳои шеърӣ тарҷебанд, таркиббанд ва мусаммат низ таваҷҷӯҳ доштаанд.

11. МАЗОМИНИ АСОСИИ ШЕЪР

Шоирони мактаби адабии Ҳирот дар ин чода, метавон гуфт, бештар пайравӣ ба роҳу равиши гузаштагони адабиёти форсӣ кардаанд ва, албатта, мазомини шеър дар ин аср вижагиҳои хоси худро низ дорад, ки яке аз ин вижагиҳо васфи табиат, васфи камолоти маъшук ва ҳатто васфи биноҳову иморот аст. Панду масоили ахлоқӣ дар осори шоирон ба ҷилваҳои тоза буруз мекунад, ки мо намунаи олии онро дар маснавиҳои Ҷомӣ ва ҳикоятҳои дилнавози «Баҳористон»-и ӯ мебинем. Аммо мавзӯи мавриди назар дар осори дигаре аз шогирдонии мактаби адабии Ҳирот Камолиддини Биноӣ беш аз ҳар суҳанвари асри Темурӣ густурдатар ва жарфтар инъикос ёфтааст. Пажӯҳишгари мумтози осору рӯзгори Биноӣ академик Мирзоев дар матлабе бо номи «Биноӣ ва таълимоти тарбиявӣ ахлоқии ӯ» ин мавзӯро ба таври муфассал дар ғирболи андеша бехтааст. Номбурда мазомини асосии маснавӣ ва ғазалиёти Биноиро дар сад сафҳа аз китоби худ, ки «Биноӣ» унвон дорад, ба мавзӯҳои зер тақсимбандӣ карда ва ҳар бахшро бо диди илмӣ таҳлил ва таҳқиқ кардааст ва ин бахшҳо иборатанд аз: сарват ва ҷоҳпарастӣ асоси бурузи кибру ҳар гуна ахлоқи зишт; нақӯҳиши кибр ва сарчашмаи пайдоиши он; ситезагарӣ ва кинатгӯӣ аз дидгоҳи Биноӣ; дар нақӯҳиши ғзаб ва фазилати авфу гузашт; мукофоти бухлу подоши қарам; зарари ғайбату суҳанчинӣ ва ҳасад; фазилати суҳан ва бозтоби ин мавзӯ дар асарҳои Биноӣ; интиқод аз ҳислатҳои чун: дурӯғгӯӣ, назарфиребӣ, пурҳоби ва шикампарастӣ, мастиву пастӣ ва... Камолиддини Биноӣ дар нақӯҳиши чунин падидаҳои зишт суҳанҳои ҳикматомезу то ҳадде

тунду хушдордиханда баён намуда, аз сӯи дигар фазилати ростӣ, дасти карам, муҳаббат ба хонавода, пайравӣ аз аҳли тақворо бо камоли устодӣ васф мекунад. Ба назари мо, ҳеҷ адибе чун Биноӣ дар ин давра аз адабиёти форсӣ ба масъалаи ахлоқӣ ин қадар жарфнигар ва бориқбин набудааст. Ривоч ва тавсеаи муамморо низ метавон дар мазомини шеърӣ ин давра мушоҳида кард, аммо шеърӣ ҳаммӯсӣ дар ин аср нисбатан кам шуд, ки теъдод аз мунтақидони эронӣ иллати онро паёмади шикастҳои сиёсии эронӣ талаққӣ кардаанд ва баръакс дар шеърӣ ин рӯзгор ривочи мавзӯёти дарвешӣ ва алоқаи вофир ба масъалаи мазҳабӣ бештар хувайдост. Умуман аз назари мазмун муҳимтарин гунаҳои шеър аз шеърӣ васфӣ, шеърӣ ошиқона, шеърӣ ирфонӣ, шеърӣ мазҳабӣ, марсия, мутӯйба, ҳаҷв, муаммо, моддаи таърих ва... иборатанд. Ва аммо дар ашъори мазҳабӣ: ҳамди Худованд, наъти паёмбар, маноқибӣ имомон, бавижа ҳазрати Алӣ (ъ), муноҷот, тавба, истиғфор, марсия барои воқеаҳои Қарбало ва ҷуз инҳо бозтоби ҳосе доштааст. Лозим ба ёдоварист, ки дар ин давра аз адабиёт ду навъ марсия бештар роиҷ буд: 1-марсияи диниву мазҳабӣ; 2- марсияҳое, ки ба муносибати вафоти амирон, вазирон, суҳанварони мумтоз ва... суруда шудаанд. Ин қабил сурудаҳо пурсӯз, камтақаллуф ва бисёр таъсиргузоранд (Марсияи Амир Алишери Навоӣ дар вафоти устодаш Ҷомӣ аз муассиртарин ғамномаҳои мактаби адабии Ҳирот ба шумор меравад ва ба забони туркии ҷағатой суруда шудааст). Ҳаҷв ва мутӯйба низ дар таъби шоирони мактаби Ҳирот ривочи басазо дошт ва Навоӣ дар «Маҷолис-у-нафоис» аз теъдоди зиёде аз онҳо, амсоли: Мавлоно Масеҳӣ, Мавлоно Бисотӣ, Муҳаммади Мучаллад, Соғарӣ, Ҳасаншоҳи Ҳиравӣ ва... бо муҳаббат ёд мекунад. Шоирони маҳофили адабии Ҳирот дар ҳунари шоирӣ бо ҳам рақобат доштаанд, ки ин падида дар дигар асру замон низ ривоч дошт ва мубоҳисаву муҷодалаҳои Навоӣ ва Биноӣ, ки қаблан ишорае ба он доштем ва он ҳам агар воқеият дошта бошад, аз ҳамин гуна рақобатҳо маҳсуб мешавад.

Дар асри Темуриён аз ду навъи ҳамоса ёд мешавад, ки яке ҳамосаи динӣ ва дигаре ҳамосаи таърихӣ аст ва «Ховароннома»-и Ибни Ҳисом намунае аз ҳамосаи динӣ ва «Зафарнома»-и Шарофиддин Алиӣ Яздӣ ва «Баҳманнома»-и Озарии Тӯсӣ дар шарҳи салотини баҳманӣ омадааст. Дар боби зиндагӣ ва ҷаҳонқушоҳои Темур «Темурнома» (ё Зафарнома) низ асари боарзиш арзёбӣ гардидааст. Дар мактаби Ҳирот аксар муаммосозӣ равнақи босазое дошт ва ба сурудани он шоирон тавачҷӯх зоҳир кардаанд, ки Навоӣ дар таъкираи худ

аз теъдоде аз онҳо низ ёдовар мешавад. Ба таври мисол: Симиي Нишопурӣ, Шарофиддин Алии Яздӣ, Мавлоно Муҳаммади Муаммой, Мавлоно Бадеъӣ, Мирхусейни Муаммой, Ҷомӣ ва худи Амир Алишери Навоӣ. Бояд ёдовар шуд, ки дар Ҳироти он рӯзгор на танҳо муаммосозӣ марсум буд, балки китобҳои мутааддиде низ дар ин бора навишта шудааст ва соҳибназарон дар ин замина ба асарҳои зер ишора доштаанд: «Зобитномаи ҳалли муаммо» (ин китоб бо назм навишта шудааст) аз Мавлоно Муҳаммад Бадахшӣ, рисолаи Мавлоно Бадеӣ дар фанни муаммо, рисолаҳои чаҳоргонаи Ҷомӣ ва ҷуз инҳо. Бинобар таъкиди «Донишномаи адаби форсӣ» (ҷ. 3, сах. 1107) маъруфтарин шоирони мактаби Ҳирот иборатанд аз: Мавлоно Яҳёи Себак, Котиби Нишопурӣ, Орифи Ҳиравӣ, Мавлоно Бадахшӣ, Амиршоҳи Сабзаворӣ, Ҷомӣ, Мирхусейни Муаммой, Аҳлии Туршизӣ, Шайх Аҳмади Суҳайло, Ҳотифӣ, Ҳилолии Ҳиравӣ, Амир Алишери Навоӣ, Биноии Ҳиравӣ, Исматӣ Бухорой, Осафӣ Ҳиравӣ, Масеҳии Хушанҷӣ ва Ибни Ҳуссом.

Осори мансури мактаби адабии Ҳирот танаввуъи матлубе дорад ва шоистатарин асар дар ин замина ва дар он рӯзгор китоби панду ахлоқии Абдурахмони Ҷомӣ «Баҳористон» аст, ки дар пайравӣ ба «Гулистон»-и Саъдӣ таълиф гардидааст. Аз миёни осори мансури Ҷомӣ ҳамчунин метавон ба «Нафаҳот-ул-унс» (дар бораи ирфон ва шарҳи ҳоли орифон), «Лавоҳ ва ашъатал-ламаъот» (шарҳи «Ламъот»-и Ироқӣ) ишора кард. Ҳусейн Воизи Кошифӣ низ осори мансуре бо номҳои «Равзат-уш-шуҳадо» (дар зикри мусибати аҳли байт ва воқеаи Карбало), «Анвори суҳайлӣ», ки таҳрире аз «Калила ва Димна» аст, «Бадоеъ-ул-афкор фи саноеъ-ул-ашъор» (дар бораи фанни бадеъ) дорад. Аз муҳимтарин осори Алии Сафӣ метавон «Латоиф-ут-тавоиф» ва «Рашоҳатайн-алҳайт»-ро зикр намуд. Аммо рисолаи «Дастур-ул-вузуро»-и Хондамир шарҳе дар бораи вузарои ислом аз оғози ислом то рӯзгори нависанда мебошад, ки ба форсии фасеҳ навишта шудааст. Дар ҳавзаи адабии Ҳирот дар заминаи таърих низ осори боарзиш ба вучуд омад, ки насли ин рӯзгорро зебу зиннат ва шукӯҳмандӣ ато намуд. Ба таври мисол: «Мунтахаб-ут-таворих» аз Муъиниддини Натанзӣ, «Маҷмаъ-ут-таворихи Султонӣ» ва «Зубдат-ут-таворих» ва «Зайл ҷомеъ-ал-таворихи Рашидӣ» (аз Ҳофизи Абрӯ), «Равзат-ус-сафо» аз Мирхонд, «Равзат-ул-чинот фи авсофи мадинат-ул-Ҳирот» (таърих ва ҷуғрофиёи Ҳирот) аз Муъиниддини Замҳири Исфаҳорӣ ва ҷуз инҳо.

***Маъмурияти фарҳангии муаллиф ба Афғонистон
аз тариқи азбаи Соланг (ноябри 2008)***

Осори адабӣ, таърихӣ ва ҳунарии мактаби адабии Хирот авроқи зарине аз тамаддуни ҷаҳоншумули Эрон ва Мовароуннаҳр маҳсуб мешавад, ки мо чанд вижагӣ аз ин осмони нуронии илму адабро мавриди баррасӣ қарор додем. Дар ин бора донишмандони тирози аввали ҷаҳон ва Эрон ва шӯравии собиқ бисёр асарҳои арзишманд офаридаанд, ки гувоҳи абадияти кохи газанднопазири тамаддуни муштаракӣ Эрон ва Афғонистон ва Тоҷикистон аст.

*Душанбе-Хирот-Кобул,
2002*

Манобеъ:

- Аз гузаштаи адабии Эрон, 378-390;
Биной. Абдулғанӣ Мирзоев, дар сафаҳоти фаровон;
Девони Ҳилолӣ, 46-48;
Тоҷикон, асари Ғафуров, дар сах. фаровон;
Таърихи адабиёти Афғонистон, 190-240;
Таърихи адабии Эрон, Браун, 3/237-238;
Таърихи адабиёт дар Эрон, Сафо, 4/ дар сафаҳоти фаровон;
Таърихи Ҳирот дар аҳди Темуриён, дар сах. фаровон;
Девони комили Шох Неъматуллоҳи Валӣ, 3-9;
Ҷомӣ, 4-28;
Донишномаи ҷаҳони ислом, ҳарфи б, ҷузъи шашум, 582-586;
Шеърӣ форсӣ дар аҳди Шохрух, дар сах. фаровон;
Ҳунари аҳди Темуриён, сах. фаровон;
Форсии Ҳиравӣ, 3-11;
Абдулғафурӣ Орзу. Мактаби адабии Ҳирот, Дурри дарӣ, соли аввал, шумораи як, баҳори соли 1376 ш., сах. 22-27;
Ғаслномаи ҳунар, шумораи 20, зимистони 1370, сах. 34-43;
Сарвари гӯӣ Ётимодӣ. Нигористони Ҳирот ва наққошони вай, солномаи Кобул, шумораи 7, сах. 341-353;
Музикӣ дар мактаби ҳунарии Ҳирот, маҷаллаи Музикӣ, шумораи 139, 1382, сах. 21-93;
Нақди фалсафа аз назари Ҷомӣ, маҷаллаи Сироч, соли саввум, шумораҳои 9 ва 10, сах. 225,250;
Насруллоҳ Пурҷаводӣ. Лавоҳи Ҷомӣ, нашри Дониш, соли саввум, шумораи 4, сах. 25-26.

ФЕҲРИСТИ МАТОЛИБ

КИТОБИ АВВАЛ

Оғози суҳан.....	6

ФАСЛИ АВВАЛ

ЗАРБИ ХУДРО ОЗМУДАН ЗИНДАГИСТ

Мо кистем? Бухоро кучост? Болшевик кист?	14
Конуни адабии хонавода.....	19
Танҳо литсеи Абӯҳанифа!	21
Кулзуме, ки рӯ ба тӯфон дода буд. . .	23
«Накши маро дар сиёсат бояд ҳуст...»	28
Ҷаҳон ҳамеша чунин гирдгардон аст	32
Пояи ҳар зулме бебақост. . .	37
Низоми салтанатӣ, марксистҳо ва аҳли Ислоҳ.....	43
«Даврони теғу оташу хун буд замони ман...!»	52
Дӯст дорад дӯст ин ошӯфтагӣ. . .	61
Поёни шаби сияҳ сафед аст	63
Сукути режими Довудхон	67
Ҷиҳод алайҳи мутаҷовизин фарз аст!	70
Омузиш ва омодагиҳои фикрӣ ва сиёсӣ	75
Ҷирот: 25 ҳазор шаҳид дар як рӯз!	78
Муқовимате ки ҷаҳонро ба ҳайрат овард	81
Подоши некӣ-некӣ бинмояд.....	84
Толибон дар никоби дину мазҳаб.....	86
Сабабҳои таслими зудхангоми Ҷирот.....	89
Нахуствазир Кобулро чӣ гуна ба мушак баст?	91
Шӯроӣ ҳамоҳангӣ: Дӯстум, Ҷиҳматёр ва Мазорӣ!	95
Маҷруъияти навин дар Афғонистон.	98
Мавқеияти печида, омехта бо меҳру кин.....	101
Пайнавишт	106

ФАСЛИ ДУВВУМ

АБАРМАРДЕ, КИ ТАЪРИХ СОХТ

Устод Бурҳониддин Раббонӣ аз нигоҳи ҳешу бегона.....	109
Генерал Громов чӣ меғӯяд?	109

Фарҳанги классик ва Исломи маънавӣ.....	114
Бозтоби чехраи мучоҳидин дар сафаҳоти «Тус» ва «Ваҳуман».....	118
Давлати Раббонӣ ё Давлати Мучоҳидин?	122
Толибон оё покистонианд?	126
Феҳристи умдатарин ҷиноъти Толибон аз нигоҳ доктор Толеъ.....	129
Толибон аз дидгоҳи устод Раббонӣ	135
Оташ назанад ҳеҷ касе хонаи худро.....	138
Дустум: Устод падари ман аст!... ..	139
Шиъиён, «қаҳри афғон» ва тарахҳуми устод Раббонӣ.....	143
Мухассиноти Мухсинӣ ва «Ҳаракати исломии» ӯ.....	147
Пул аз хориҷ меомад, хун аз дохил ҷорӣ мешуд... ..	151
Чун қалам дар дасти ғаддоре бувад.....	154
Абармарде, ки таърих сохт.....	159
Пайнавишт.....	166
Доктор Начафӣ: Бурҳониддин Раббониро як шахсияти озода исломӣ ёфтам.....	168
Покистон, Амрико ва Ҳикматёр.....	175
Пайнавишт.....	192

ФАСЛИ САВВУМ ҶАНГИ САРДИ ҚУДРАТҶОИ БУЗУРГ

Ҳадафи Толибон аз қатли Начибуллоҳ	193
Пайнавишт.....	198
Ҳамла ба Афғонистонро кӣ дастур дод?	199
Академик Сахаров: «Ман ба он таъбид ифтихор дорам...»	202
Аскарбачаҳои ҷанги Афғонистон	205
Ҷанг ба «аскарбачаҳо» чӣ дод?	208
Пайнавишт.....	211
Тарақӣ: «илтиҷо мекунам, кӯмак кунед...»	212
Пайнавишт.....	219

ФАСЛИ ҶАҶОРУМ ДОСТОНИ ДИДОР ВА ПАДРУД БО ЯЛИ ҲИНДУКУШ

«Як дара дар муқобили як имперотурӣ...»	220
Халватгаҳи нур	225
Биҳиште, ки як бор руҳ намуд	229
Ҷароғе дар кӯрароҳи сафар	233
Ҷанд дақиқа дар сӯҳбати устод.....	237

Масъуд симболи фарри ахурой.....	243
Сарнавишти мусохибаи ман бо Масъуд.....	247
Гуфтугӯ чӣ тавр дар Иттилоот муштарӣ пайдо кард?	248
Ёддоште аз банда, ки сароғози гуфтугӯ гардид.....	250
Соате бо Шери Панҷшер	251
Пайнавишт	260

ФАСЛИ ПАНЧУМ РАҲОВАРД

Эй дар руҳи ту пайдо анвори подшоҳӣ.....	263

КИТОБИ ДУВВУМ ДОСТОНИ РОДМАРДОНИ ХУРОСОН ВА ПОСУХ БА «КИТОБЧАИ ШАЙТОН»

ФАСЛИ АВВАЛ ЧАШМИ МУҒРИЗОН КҶҢР АСТ

Газофномае, ки таърих мислашро кам дидааст	289
Иҳонат ба шаҳиди бузургвор	292
Ақаллият ва аксарият аз нигоҳи Самсури Афғон.....	295
Дар чабинаш дидаам чизи дигар.....	299
Лақаби зебо ва ҷовидонӣ	305
Тӯҳмате подоши хидмат	309
Имтиҳони вичдон дар қиболи чанд бевичдон.....	312
Худо салтанатро ба Ҳабибуллоҳхон дода	317
Терорҳои ноком дар низоми рӯ ба рушд ва рӯшноӣ	321
Аъмоли абаркудратҳо аз нигоҳи Самсури Афғон	323
Сиёсати Шӯравӣ дар қиболи ҳукумати Ҳабибуллоҳ	326
Чанги рӯёру ва ошкор.....	330
Ташдиди ҳамла аз чанд самт	333
Дағдағаи Нодирхон ва талоши ҷонҷоҳ ҷиҳати ғасби қудрат	337
Чаҳор шикасти пайдарпайи Нодир	340
Муҳосираи арк ва оқибати фирори дӯстон	346
Боз як доми тазвир, аммо нангинтар аз ҳама домҳои дигар	349
«Меҳмоннавозӣ»-е, ки на кофир карда, на мусалмон.....	352
Қатлу қуштор дар Шимоли	356
Аъмоли ҷингизии Муҳманд ва бозтоби он дар матбуот.....	359

Шикасти Иброҳимбек тавассути Нодирхон	361
Масъалаи миллияти шаҳид Ҳабибуллоҳи Калаконӣ ва бахсҳо перомунӣ он	364
Пайнавишт.....	368

ФАСЛИ ДУВВУМ:

ДОСТОНИ «САҚОВИИ ДУВВУМ» ВА НИГАРОНИИ САМСУРИ АҶҶОН АЗ «САҚОВИИ САВВУМ»

Кӯр агар раҳбалад бошад.....	379
Кобул оё «қабристонӣ паштунхост?»	383
Кормал чаро тоҷик шуд, на паштун?	389
«Доктор Начибуллоҳ паштуро аз ёд бурд...»	398
«Бародаре», ки душмани бародарӣ аст.....	400
Айби мардон чу бигуфти.....	403
Қиёси фарсахҳо дур аз ақлу мантиқ.....	405
Ту шерони чангӣ кучо дидаӣ?	410
Кӣ буд ӯ, ки ба риши худ туф-туф мекард?	417
Пашша кай донад, ки ин боғ аз кай аст?.....	420
«Ақалиятҳо, сиёсатҳо ва созишҳо».....	426
Чанд «пешниҳод»-е, ки Ҳитлер мисдокашро дар сар напарвардааст.....	432
Пайнавишт.....	445

ПАЖЎҲИШ

Ҳирот: мактаби қадиди фикрӣ ва вежағиҳои он

1. Миниётур ва хушнавӣ.....	454
2. Таъсири мактаби Ҳирот дар равнаки шеърӣ.....	456
3. Пайравӣ аз устодони қадимӣ	459
4. Ошноии шоирон бо хунари, мусиқӣ, хушнавӣ ва	460
5. Саройиши шеърӣ туркӣ ва арабӣ	461
6. Ривочи ғазалсарой	464
7. Тасаввуф ва ирфон	466
8. Қойгоҳи маснавӣ дар мактаби адабии Ҳирот	467
9. Қасидасарой	468
10. Қойгоҳи қитъа ва рубоӣ	470
11. Мазомини асосии шеър	471

Мирзо Шукurzода

РАЗМОВАРОНИ ҲИНДУКУШ

Мухаррири ороиш *Ромии Шералӣ*
Мухаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*
Мусахҳеҳ *Зулайхо Тошева*
Умури компютерӣ *Фаридуллоҳ Исматуллоҳ*

Ба матбаа 04.07.09 супорида шуд. Ба чоп 17.07.09 имзо шуд.
Андозаи 84x108 ¹/₃₂. Коғазӣ офсет. Ҳуруфи адабӣ. Чопи офсет.
Ҷузъи чопӣ 15,0. Адади нашр 1000. Нархи шартномавӣ.

Муассисаи нашриявӣ «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Неъмат Қаробоев, 17а

*Профессор Бурҳониддин Раббонӣ – роҳбари вақти
Давлати Исломии Афғонистон*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خراسان بزرگ، که ما تاجیکان بر آن افتخار می ورزیم، قسمتهایی از افغانستان امروز، آسیای میانه و بخشهایی از ایران را در بر می گیرد. این پاره ها با سببهای گوناگون مدتی از هم جدا ماندند و این جدایی موجب بسیار فاجعه های ملی در هر سه کشور گردید. در این کتاب سرنوشت قوم تاجیک، بویژه تاجیکان افغانستان و مشکلاتی که در صد سال اخیر بر سر آنها آمد، مورد تحقیق عمیق قرار گرفته است. مؤلف تأریخ حکومت نوه ماهه ای شهید حبیب الله کلکانی، سرنوشت حکومت قانونی استاد برهان الدین ربانی (۲۰۰۶-۱۹۹۲) و شجاعت بی مثل مانند قهرمان ملی افغانستان شهید احمدشاه مسعود و دیگر رزم آوران هندوکش را با دلایل مستند و زبان فسیح رقم زده است. معادل فارسی این کتاب نیز در سال ۲۰۰۹ به زیور چاپ آراسته خواهد شد.

میرزا شکورزاده

رزم آوران هندو کش

دوشنبه

انتشارات ادیب

۲۰۰۹